Bölcskei Andrea

KORAI KELETKEZÉSŰ HELYNEVEK A BRIT-SZIGETEKEN

Károli Könyvek

monográfia

Sorozatszerkesztő: Sepsi Enikő

A szerkesztőbizottság tagjai:
Boros Gábor, Csanády Márton, Fabiny Tibor, Furkó Péter,
Homicskó Árpád, Horváth Géza, Jakab Éva, Kendeffy Gábor,
Literáty Zoltán, Mészáros József, Pap Ferenc, Tóth J. Zoltán

Bölcskei Andrea

KORAI KELETKEZÉSŰ HELYNEVEK A BRIT-SZIGETEKEN

Károli Gáspár Református Egyetem • L'Harmattan Kiadó
Budapest, 2025

A könyv megjelenését a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kara 20705B800-as számú, *A helynevek mint kulturális értékek* című kutatási projektje támogatta

© Károli Gáspár Református Egyetem, 2025
© L'Harmattan Kiadó, 2025
© Bölcskei Andrea, 2025

Szakmai lektorok:
Fekete Tamás, Pődör Dóra

A borítón a Pixabay szabadon felhasználható stockfotója szerepel útjelző táblákról (fotó: KevinsPhotos).

ISBN 978-963-646-161-4
ISSN 2063-3297
DOI: https://doi.org/10.56037/9789636461614

Felelős kiadó:
Gyenes Ádám, a L'Harmattan Kiadó igazgatója és Trócsányi László, a KRE rektora
Károli Gáspár Református Egyetem
1091 Budapest, Kálvin tér 9.
Telefon: 455-9060

A kiadó kötetei megrendelhetők, illetve kedvezménnyel megvásárolhatók:
L'Harmattan Könyvesbolt
1053 Budapest, Kossuth L. u. 14–16.
Tel.: +36-70-554-3177
harmattan@harmattan.hu
www.harmattan.hu

TARTALOMJEGYZÉK

1. Bevezetés 9
1.1 A kötetben említett nyelvek, történeti nyelvváltozatok 16
1.2 A kötetben alkalmazott rövidítések 18
1.2.1 A nyelvek megjelölésének rövidítései és az egyéb közszavakat, kifejezéseket érintő rövidítések 18
1.2.2 A megyenevek rövidítései 18
1.3 A kötetben leggyakrabban hivatkozott helynévi alaprészek4 20

2. Népek, népcsoportok és nyelvek a Brit-szigetek korai történelme során 27
2.1 Földrajzi sajátosságok, természeti adottságok 27
2.2 A legkorábbi, prekelta népcsoportok kora (i. e. 750 körülig) 28
2.3 A kelták kora (i. e. 750 körül – i. sz. 43) 30
2.4 A rómaiak kora (i. sz. 43–410) 35
2.5 Az angolszászok kora (410 – 8. század vége) 39
2.5.1 Anglia 40
2.5.2 Wales 46
2.5.3 Skócia 47
2.5.4 Észak-Írország és Írország 48
2.6 A vikingek kora (8. század vége – 1066) 49
2.6.1 Anglia 50
2.6.2 Wales 53
2.6.3 Skócia 54
2.6.4 Észak-Írország és Írország. 55
2.7 A normannok kora (1066–1485) 56
2.7.1 Anglia 56
2.7.2 Wales 61
2.7.3 Skócia 61
2.7.4 Észak-Írország és Írország 62

3. Víznevek 65
3.1 Prekelta ősiségű víznevek 66
3.2 Kelta eredetű víznevek 68
3.3 Latin eredetű víznevek 79
3.4 Korai angol eredetű víznevek 81

3.5 Óskandináv (óészaki) eredetű víznevek 88
3.6 Normann francia eredetű víznevek 92
3.7 Összefüggések a víznévi rétegek között 93

4. Terület- és tájnevek; jelentős földfelszíni alakulatok nevei 95
4.1 Az ismertebb szigetek nevei 95
4.2 Nagy-, közép- és kistájak, jelentős földfelszíni alakulatok nevei 104
4.2.1 Prekelta, kelta vagy részben kelta eredetű táj- és alakulatnevek 104
4.2.2 Latin eredetű táj- és alakulatnevek 117
4.2.3 Korai angol eredetű táj- és alakulatnevek 118
4.2.4 Óskandináv (óészaki) eredetű táj- és alakulatnevek 130
4.2.5 Normann francia eredetű táj- és alakulatnevek 133
4.3 Történeti megyék és egyéb közigazgatási területek nevei 135
4.4 Összefüggések a terület- és tájnévi rétegek, a jelentős földfelszíni alakulatok megnevezései között 147

5. Településnevek 151
5.1 Személyekre, birtokosokra utaló településnevek 153
5.1.1 Világi személyekre, birtokosokra utaló településnevek 154
5.1.2 Egyházi személyekre, birtokosokra utaló településnevek 171
5.2 Társadalmi csoportokra utaló településnevek 181
5.2.1 Brit kelta törzsekre utaló településnevek 182
5.2.2 Angolszász törzsekre utaló településnevek 185
5.2.3 Óskandinávokra utaló településnevek 193
5.2.4 Normann franciákra utaló településnevek 194
5.3 Az ősvallással kapcsolatos, a kelta, latin és germán mitológiára utaló településnevek 196
5.3.1 A kelta ősvallással, a brit-római pogány világképpel kapcsolatos településnevek 196
5.3.2 Az angolszász ősvallással, pogány világképpel kapcsolatos településnevek 202
5.4 A kereszténységgel kapcsolatos, patrocíniumokra és szentnek ítélt helyekre utaló településnevek 209
5.4.1 A kelta kereszténységgel kapcsolatos településnevek 209
5.4.2 Az ó- és középangol korszak kereszténységgel kapcsolatos településnevei 216
5.5 Településtípusra utaló településnevek 223
5.5.1 Kelta jellegű településekre utaló helységnevek 223
5.5.2 Római jellegű településekre utaló helységnevek 231

5.5.3 Angolszász jellegű településekre utaló helységnevek 235
5.5.4 Óskandináv jellegű településekre utaló helységnevek 259
5.5.5 Normann francia hatás a településtípusra utaló helységnevekre 271
5.6 Épített környezetre utaló településnevek 274
5.6.1 Világi rendeltetésű építményekre, létesítményekre utaló településnevek 274
5.6.2 Egyházi rendeltetésű építményekre, létesítményekre utaló településnevek 280
5.7 Természeti környezetre utaló településnevek 300
5.8 Gazdasági tevékenységekre utaló településnevek 318
5.9 A településnevek változásai 328
5.9.1 A nyelvek közti átadás által előidézett változások 329
5.9.2 Névrendszertani okok által előidézett változások 344
5.10 Összefüggések a településnévi rétegek és típusok között 360

6. Mikrotoponimák, kisebb földrajzi objektumok, utak nevei 371
6.1 Mikrotoponimák, kisebb földrajzi objektumok nevei 372
6.2 Utak nevei 386

7. Összegzés 393
7.1 Anglia 393
7.2 Wales 408
7.3 Skócia 413
7.4 Észak-Írország és Írország 414

8. Irodalomjegyzék 423

1. BEVEZETÉS

A Brit-szigetek területén a kulturális és nyelvi sokszínűség igen jellemző sajátosság volt a történelem során. A korai időszakok diverzitásának lenyomata a térség helyneveiben ma is szembetűnő módon van jelen. Ennek bizonyságául helynévfajták szerint haladva tekintjük át a különféle népcsoportok nyelvéből eredő korai keletkezésű névformák szemantikai típusait, nyelvi sajátosságait, művelődéstörténeti vonatkozásait. A kötet alapvetően az angolban használt helynevekre fókuszál, így a ma élő kelta nyelvek területéről idézett toponimák is nagyrészt anglicizált formában vannak megadva, bár ezekben az esetekben az ír, a skót gael, illetve a walesi nyelvben található névforma, amelyből az angolban használt helynév származik, többnyire szintén feltüntetésre került a szövegben. Az elemzésnek ugyanakkor nem célja a ma élő kelta nyelvek teljes, az angolban ismeretlen névalakokat is nagy számban tartalmazó helynévállományának a bemutatása.

A *Bevezetés* című első szakasz elöljáróban megjelöli az egyes fejezetek témakörét és az ezek kapcsán kifejtett fő elemzési szempontokat. Kitér a térség helynévanyaga szempontjából nagy jelentőséggel bíró *helynévi szubsztrátum* és *helynévi szupersztrátum* terminusok meghatározására, valamint tárgyal néhány további, a szövegben előkerülő sajátos névtani és nyelvtörténeti szakkifejezést. Bemutatja az illusztratív helynévi példák közlésének módját; jelzi, hogy a kötetben említett nyelvek és történeti nyelvváltozatok használata mely időszakra tehető; megadja a szövegben található közszói és megyenévi rövidítések feloldásának listáját; valamint felsorolja a kötetben leggyakrabban hivatkozott, különböző nyelvi eredetű helynévi alaprészeket és azok jelentését.

A *Népek, népcsoportok és nyelvek a Brit-szigetek korai történelme során* című második fejezet röviden bemutatja a Brit-szigetek alapvető földrajzi sajátosságait; majd áttekinti, hogy mely népek, népcsoportok éltek a területen a történelem korai időszakában. Az egyes részfejezetek tárgyalják, hogy ismereteink szerint mikor, hogyan, mi okból, milyen mennyiségben és összetételben került egy-egy nép(csoport) a Brit-szigetekre; annak mely részén, meddig, milyen élet-

módot folytatva éltek a nép(csoport) tagjai, hogyan alakították át a természeti és az épített környezetet, milyen anyagi és szellemi műveltségi körülményeket teremtettek, miféle nyelve(ke)t használtak. A sokféleség egyidejű jelenléte mellett is jól érzékelhető, hogy a ma jellemző tájkép és településszerkezet alapvető vonásai – különösen azokon a területeken, ahol a térség egészére erős kulturális befolyással bíró angolok éltek – a Tudor-korszak kezdetére alakultak ki, ezért a történeti háttér eseményeit összefüggően 1485-ig, az angol középkor végéig vázoljuk fel a fejezetben. A későbbi keletkezésű helynevek esetében, ha ez releváns, az értelmezéshez szükséges történelmi adatokat a név magyarázatakor adjuk meg.

A *Víznevek* című harmadik fejezet a Brit-szigetekre költöző népek érkezésének időrendjében mutatja be az egyes népcsoportokhoz köthető folyó- és állóvízneveket, valamint a mocsarak elnevezéseit. A fejezet prekelta ősiségű, brit és gael kelta, latin, angol, óskandináv (óészaki) és (normann) francia eredetű víznévi rétegeket különít el. Számba veszi, hogy az egyes nyelvi rétegek esetében mely vízrajzi köznevek milyen formákban maradtak ránk a különféle típusú vizek megnevezésében (továbbá a belőlük esetlegesen létrejött településnevekben); jellemzi a vízrajzi köznevekre visszamenő, illetve a melléknevekre, melléknévi jellegű kifejezésekre visszavezethető egyrészes névformákat; tipizálja a bővítményrészek szemantikai jellege szerint a helynévfajtát jelölő köznévi alaprészt tartalmazó összetett vízneveket; tárgyalja egyes víznévtípusok időbeli és területi kötöttségeit; magyaráz néhány szokatlan névelemet tartalmazó víznevet; elemzi az ún. hibrid eredetű vízneveket; továbbá kitér egyes víznevek változásának bemutatására is.

A *Terület- és tájnevek; földfelszíni alakulatok nevei* című negyedik fejezet a jelentősebb kiterjedésű földrajzi objektumok korai keletkezésű nevei közül előbb a Brit-szigetek csoportját alkotó kisebb-nagyobb szigetek megnevezésére tér ki, bemutatva a névformák eredetét, a névadás körülményeit. Ezután a Brit- és az Ír-szigeten lévő ismert nagy-, közép- és kistájak, valamint földfelszíni alakulatok korán létrejött neveinek jellemzésére kerül sor. A tárgyalás sorrendjét a helynevek nyelvi eredete (prekelta, kelta, latin, ó- vagy középangol, óészaki/óskandináv, normann francia eredetű nevek), azon belül pedig a név által elsődlegesen jelölt objektum fajtája szabja meg (hegyek, völgyek, erdőségek, síkvidékek megnevezései). Itt említendő meg, hogy egy-egy földrajzi objektum korai keletkezésű elnevezése később gyakran a mellette létesült település nevében él tovább, azaz az adott névforma mai (másodlagos) jelöltje az eredeti denotátumhoz képest eltérő jellegű lehet. A fejezet végül a történeti eredetű megyék, valamint néhány egyéb közigazgatási egység nevének típusait vizsgálja, etimológiai és nyelvtörténeti megjegyzések kíséretében.

A *Településnevek* című ötödik, terjedelmes fejezet áttekinti a személyekre, a társadalmi csoportokra, a kelta ősvallásra, a patrocíniumokra, a településtípusokra, az épített és a természeti környezetre, valamint a gazdasági tevékenységekre utaló korai keletkezésű településnevek alapvető sajátosságait. E fenti településnév-típusok kapcsán kitér az altípusok, a jellegzetes névalkotó lexémák, a névszerkezeti jellemzők, a névadási motiváció és a névhasználati referencialitás bemutatására. Külön szakasz szól a korai keletkezésű településnevek különféle jellegű változásairól: így a névkölcsönzések által előidézett módosulásokról, amelyek érinthették a településnevek hangalakját, írásmódját, névrészeit, illetve azok sorrendjét; emellett a differenciáló jelzők megjelenéséről és a névszerkezet egyéb típusú átalakulásairól is szó esik. A fejezetet a különféle nyelvi eredetű, illetve eltérő típusú településnevek sokrétű kapcsolatának tárgyalása zárja.

A *Mikrotoponimák, kisebb földrajzi objektumok, utak nevei* című hatodik fejezet a korai dokumentumokban jelentkező, kisebb helyeket jelölő neveknek a főbb jellegzetességeiről számol be, néhány névtípus – így a találkozóhelyekre, nőkre, egyházi javadalmakra utaló óangol, valamint a természetközeli életmódot tükröző skót gael mikrotoponimák – sajátosságaira, nyelv- és helytörténeti forrásértékére külön is kitérve; továbbá a történelem előtti időkben és a római fennhatóság idején kiépített útvonalak óangol megjelöléseiről, illetve a középkori városok jellegzetes utcanévtípusairól is képet ad.

Az *Összegzés* című hetedik fejezet területi bontásban tekinti át a különböző nyelvi eredetű helynévi rétegek elemeinek alapvető szemantikai, szerkezeti és kronológiai jellegzetességeit. A szakasz kiemelt figyelmet fordít annak bemutatására, hogy a földrajzi környezet mely objektumainak milyen sajátosságai hogyan képződnek le egy-egy térség elérő nyelvi eredetű helyneveiben; továbbá annak tárgyalása is sorra kerül, hogy miféle összefüggések mutathatók ki a helynevek különböző időbeli és nyelvi rétegei, illetve szerkezeti típusai között. A kötetet az *Irodalomjegyzék* zárja, amelyben a szöveg elkészítéséhez felhasznált, helynévi adatokat tartalmazó szótárak, gyűjtemények, internetes adatbázisok, a Brit-szigetek történetét áttekintő művek, valamint a térség földrajzi neveinek különböző fókuszú névtani-nyelvészeti feldolgozását nyújtó alapvető kötetek és tanulmányok bibliográfiai adatainak felsorolása található.

A Brit-szigeteken a lakosság változásának megfelelően a korai keletkezésű hely(ség)nevek állománya eltérő időszakokban kialakult, különböző nyelvi eredetű rétegekből tevődik össze. Hasznosnak mutatkozik ezért tisztázni, mit is értünk az adott terület kapcsán a *helynévi szubsztrátum* és a *helynévi szupersztrátum* fogalmán. A földrajzi nevekkel összefüggésben szubsztrátum elemekről abban az esetben beszélünk, amikor a korábbi lakosság nyelvében keletkezett helynevek egy része közvetlenül vagy közvetve átkerül a területre

később érkező, ott dominánssá váló, más anyanyelvű népcsoport nyelvébe. Az új megtelepülők a múltban gyakran vették át a jelentős földrajzi objektumok, feltűnő tereptárgyak megnevezéseit a térség háttérbe szoruló őslakosaitól. Így a nagy folyók és tavak, a fő domborzati alakulatok, a fontos települések sok esetben igen hosszú időn át öröklődő elnevezéseinek eredete jól tükrözheti, hogy a régióban mely népcsoportok éltek egymást követően.

A Brit-szigetek esetében ugyanakkor óvatosan kell eljárnunk annak megítélésekor, hogy mely megnevezések tartoznak a *helynévi szubsztrátum* elemei közé. Az angol nyelvet a térségben meghonosító angolszász hódítók 5. századi megjelenéséig jó néhány, főként indoeurópai nép(csoport) telepedett meg a Brit-szigeteken. Időrendben ezek a következők voltak: egy nagyrészt ibériai származású embercsoport, a közép-európai hátterű kelták, valamint a római fennhatóság alatt érkező (új)latinok, illetve a latin nyelvet, kultúrát jól ismerő romanizált kelták, gallok, britekkel[1] rokon további népek. Közülük többen is adtak át általuk alkotott helyneveket az őket kiszorító vagy éppen rájuk települő angolszász megszállóknak. Ezek a helynevek sokszor aztán tovább hagyományozódtak, s a jelenleg is használt angol helynévkészlet elemeivé lettek. A helynévi szubsztrátum elemei közé tartozónak tekinthetők azok az angol nyelvben használt helynevek, amelyek valamely, az angolszász invázió előtt a szigeteken beszélt nyelvből eredeztethetőek. Mivel több különböző, eltérő korszakban használt nyelvet is tudunk azonosítani a régióban, amelyekből ilyen helynevek származnak (pl. prekelta, kelta, latin), a helynévi szubsztrátum elemeinek több, különféle eredetű rétegével kell számolnunk.

Fontos megemlíteni, hogy a Brit-szigetek bizonyos részein egyes, az óangol előtt a terület egészén beszélt kelta nyelvek a népességmozgások következtében tovább éltek, máig fennmaradtak, pl. a walesi és az újjáélesztett cornwalli nyelvek a szigeti kelta nyelvek egyikének, a brit keltának a leszármazottjai, míg az ír, az újjáélesztett manx és a skót gael nyelvek a másik szigeti kelta nyelvből, a goidel (gael) keltából jöttek létre. Azokon a területeken, ahol az utódnyelveket beszélik, ma is keletkezhetnek olyan toponimák, amelyeknek végső etimonja a szigeti kelta nyelvek egyikéig vezethető vissza. A névkeletkezés körülményeit (így annak

[1] A *brit* kifejezés itt és a továbbiakban a Brit-szigeten élő, brit kelta nyelvet beszélő egykori lakosság jelölésére szolgál. Constance Mary Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* Worchester–London, Weidenfeld and Nicolson, 1972, 121–123; Szántó György Tibor: *Anglia története,* Budapest, Akkord, 2007, 5–18; David McDowall: *An Illustrated History of Britain,* Harlow, Longman, 1996, 3–10, 18–21; David Britain (ed.): *Language in the British Isles,* Cambridge, Cambridge University Press, 2007, 185–194; Bölcskei Andrea: Helynévi szubsztrátumok a Brit-szigeteken, *Helynévtörténeti Tanulmányok,* VIII. évf., 2012, 151–169. A népcsoportok mozgásának részletezését lásd a *Népek, népcsoportok és nyelvek a Brit-szigetek korai történelme során* című fejezetben.

idejét) is figyelembe véve nyilvánvaló azonban, hogy ezeket az újabb keletű helyneveket a nyelvi kapcsolat ellenére sem tekinthetjük a szubsztrátumhoz tartozóknak. Hasonló okból nem tartoznak a szubsztrátumhoz azok a középkori helynevek sem, amelyeket az angolszászok által megszállt területekre a későbbiekben visszaköltöző britek, walesiek adtak.

A helyzetet tovább bonyolítja, hogy a kelta eredetű népcsoportok a múltban gazdasági és kulturális okokból viszonylag gyakran települtek át egyik szigetről a másikra, illetve a szigeteken belül is élénk volt a mozgás. Az Ír-szigeten élő gaelek egyes csoportjai az 5. századdal kezdődően északkeletre, a Man-szigetre, illetve a Skót-alföld nyugati részére, a Skót-felföldre és a Hebridákra rajzottak ki (utóbbi csoportra skót gaelekként szoktak hivatkozni); az Ír-szigeten maradt gaelekből pedig lassan kialakult az ír nép. A skót gaelek a későbbiekben fokozatosan magukba olvasztották a Skót-alföld keleti részén, valamint a Skót-felföldön és a környező szigetvilágban (a Shetland- és az Orkney-szigeteken, Skye szigetén és a Külső-Hebridákon) élő kelta pikteket (akik a walesiek távoli rokonai lehettek, s egy, a brit keltától elkülönült nyelvet beszélhettek). Az 5–8. század során a mai Dél-Anglia a szászok, Közép- és Észak-Anglia, valamint a Skót-alföld délkeleti része pedig az angol törzsek uralma alá került, akik miközben lassan egy nemzetté, angolokká kovácsolódtak össze, a Brit-szigetek meghódítását tulajdonképpen sohasem fejezték be. Nyelvük és kultúrájuk terjedését a későbbiekben politikai, társadalmi és gazdasági befolyásuknak köszönhették.

A Brit-szigeteken a gyakorlatban tehát területenként eltérő összetételű helynévi szubsztrátumokat találunk, ennek okát pedig mindenekelőtt a szigetcsoportot érintő és az azon belül megvalósuló múltbeli népességmozgásokban kell keresnünk. Így a mai Angliában prekelta, brit kelta és latin; Walesben prekelta és brit kelta; Skóciában prekelta, pikt, brit kelta és (skót) gael; Írországban pedig prekelta és goidel (gael) kelta szubsztrátumokkal számolhatunk.

A Brit-szigetek nem angol nyelvi eredetű hely(ség)neveinek egy része ugyanakkor nem a helynévi szubsztrátum elemei közé, hanem a helynévi szupersztrátumba tartozik. A középkorban a szigeteken időlegesen jelen lévő, óészaki nyelvet beszélő viking (skandináv: dán és norvég) betelepülők, majd a francia nyelvű normannok létszáma összességében nem múlta felül az angol lakosság számát Angliában, illetve a kelta nyelvű lakosság létszámát Skóciában és az Ír-szigeten. A hódítók által használt nyelvek jelenléte nem ingatta meg az angol, illetve a kelta nyelvek dominanciáját a térségben, ugyanakkor helynévi nyomokat e nyelvek is hagytak maguk után. Az angol lakosság számos óészaki és normann francia nyelvű helynevet, helynévi összetevőt vett át a megszállóktól, melyeket azok kivonulása után is megtartott, s nemegyszer máig kiterjedően használ. Hasonlóképpen a gaelek is jelentős számú óészaki helynevet emeltek be nyelvükbe. Ezek

a helynevek tehát a területen meghatározó jelentőségű népcsoportok nyelvébe más, a térségben később megjelenő, egy ideig beszélt, aztán visszaszorult nyelvekből kerültek be, azaz a *helynévi szupersztrátum* rétegéhez tartoznak.

A kötet az újabb magyar helynévkutatásban jól ismert, bevett terminusokat használja; elméleti háttérként erősen támaszkodik a Hoffmann István által kidolgozott helynévelemzési modell szemléletére, szakkifejezéseire. A más szakterületről érkező olvasók számára célszerűnek mutatkozik néhány, a szövegben gyakran előforduló sajátos terminust itt röviden megmagyarázni. A *denotátum* kifejezés a név jelöltjét, a *homonim névformák* az azonos alakú, ám eltérő objektumokra vonatkozó helyneveket, az *etimon* terminus pedig azt a szót jelöli, amelyből a vizsgált helynév, illetve annak adott része származik. A *toponima* a *helynév* szinonimája, *mikrotoponimá*n pedig a kisebb jelentőségű, sokszor csak helyi ismertséggel bíró objektumok megnevezését értjük. A *névrész* a helynév azon egysége, amely a denotátumról valamilyen információt közöl; a jellemzően kétrészes helynevek *alaprésze* szintaktikai szempontból a főtag, *bővítményrésze* az alárendelt tag szerepét tölti be a névformában. A névrészekre egy adott kétrészes helynévben való sorrendjüket figyelembe véve *utótag*ként és *előtag*ként is hivatkozhatunk. A helynévben található lexémákat és a helynévalkotásban részt vevő morfémákat *névelem*eknek tekintjük; a helynévalkotó funkciójú toldalékmorfémákra *helynévképző formán*sokként utalunk. A *népetimológia,* másként *reszemantizáció* olyan változás, amely során a lexikális áttetszőségét, így közszói értelmezhetőségét elveszített helynév új, közszói értelemmel való felruházása, „újraértelmesítése" történik meg; a *deszemantizáció* során pedig egy korábban értelmezhető név lexikális áttetszősége s ennek következtében közszói értelme elhomályosul. A névformák változásának leírásakor a *kiegészülés* kifejezést egy névrész megjelenésére, az *ellipszis* szót egy névrész eltűnésére használjuk; a *bővülés* egy névelem megjelenését, a *redukció* egy névelem eltűnését jelöli. A kelta nyelvekre jellemző *leníció* az a folyamat, amely során egyes szókezdő mássalhangzók bizonyos hangkörnyezetben lágyabbá, zengetesebbé, fonetikai szempontból „gyengébbé" válnak a szintaktikai szerkesztés következtében vagy nyelvtörténeti változás eredményeként.[2]

A fejezetekben az illusztratív célú hely(ség)névpéldák adatolása az alábbiakban részletezett módon valósul meg. A mai névforma feltüntetése után zárójelben a szöveg értelmezéséhez szükséges információkat adok meg a névalak és annak jelöltje kapcsán, az információkat vesszők választják el. Alapesetben a zárójelen

[2] Hoffmann István: *Helynevek nyelvi elemzése,* második kiadás, Budapest, Tinta, 2007, a pontos definíciókat lásd a 40., 53., 63–64., 68. oldalakon; Tóth Valéria: *Településnevek változás-tipológiája,* Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, 2008, 165–178.

belül elsőként a példaként feltüntetett névforma jelentése áll. Ezután azoknak a névalkotó lexémáknak a felsorolása következik, amelyekről az adott szövegrészben külön nem esik szó. E lexémák jelentése a névforma egészének értelme alapján többnyire kikövetkeztethető, ha mégsem, akkor a jelentést is közlöm. A névalkotó lexémák történeti nyelvváltozatokhoz rendelése a felhasznált szótári és internetes források erre vonatkozó adatai szerint történik.[2] Amennyiben van jelentősége, a névforma motivációjának magyarázatára is sort kerítek. Végül a név által jelölt hely(ség) megyebeli elhelyezkedésére utaló rövidítés található a zárójeles megjegyzésen belül, melytől csak akkor tekintek el, ha a jelölt objektum kiterjedése több megyét is érint (pl. folyók, tájegységek). A megyebeli elhelyezkedést szintén az angol szakirodalmi források eljárását követve adom meg.

Szükség esetén kiegészítő információkat is közlök. Így például amennyiben az egykori település jellege megváltozott (pl. elnéptelenedett, egy város része lett), a megye nevének megadása előtt utalok a név mai jelöltjének jellegére. Mikrotoponimák esetén, ugyancsak a megye neve előtt, feltüntetem a települést, ahol a jelölt objektum található. A helynév kiejtésére csak akkor térek ki, amikor az nyelvtörténeti szempontból fontos. Ha releváns, a helynév jelentésének tisztázása előtt vagy után a tárgyalt névforma első ismert, illetve legkorábbi bizonyosan felismerhető lejegyzésének dátumát és a betűhív névalakot is közlöm. Ha a szövegösszefüggés úgy kívánja, az évszám és a történeti névalak kezdi az adatsort a mai névforma helyett, a zárójel elé kerülve. A lejegyzési évszám és a betűhív névalak formájának megadása ugyancsak a forrásként használt szótárak, webhelyek gyakorlata szerint történik. E források esetenként a hivatalos angol hely(ség)név mellett ír, manx, skót gael, walesi vagy cornwalli nyelvű, nyilvános használatra elfogadott névformákat is feltüntetnek, melyeket a zárójeles bejegyzés elejére illesztettem, ha ezeknek a névalakoknak az ismerete teszi egyértelművé a szövegrészletet. Az illusztratív helynévadatok szótári és online forrásainak megjelölését lábjegyzetben adom meg.

A hely(ség)névpéldák adatolása tehát alapesetben a következő sémát követi: *mai hely(ség)név* (*alternatív hely[ség]név,* 'jelentés', évszám: *történeti névadat,*

[3] A helynévi etimológiákat közlő szótárak és internetes webhelyek eltérő alapelveket követnek e tekintetben. Gyakori, hogy az adott nyelv történeti változatai közül a területen legkorábban jelen lévő „ó-" nyelvváltozat lexémáit idézik a helynévi összetevők megadásakor akkor is, ha magára a helynévre az első írott adat csak a nyelv életének középső szakaszából való (pl. DEPN., CDEPN., DBPN., KEPN., SEPN., a rövidítések feloldását lásd az *Irodalomjegyzék*ben). Ritkábban, főként a ma is élő szigeti kelta nyelvek és az alföldi skót nyelv esetében, a névrészeket az érintett nyelv modern változatának szókészleti elemei segítségével határozzák meg (pl. logainm.ie), vagy csak a helynév mai formáját, nyelvi eredetét és jelentését közlik, a névrészek megadása nélkül (pl. PNS.). A helynevet alkotó lexémákat tehát valójában csak összevetni tudjuk a felkínált egykori vagy mai szókészleti elemekkel, erre utal előttük a „vö." rövidítés az illusztratív névpéldák esetében.

lexémák, morfémák, motiváció; ma: jelölt/település, megye). Például: *Tavistock* ('távoli farm a Tavy folyó mentén', 1050 k.: *Tæfingstoc,* vö. *Tavy* folyónév, *-ing-* és óang. *stoc;* Dev.); *Rathgar* (*Ráth Garbh,* 'kezdetleges, durva erődítmény'; ma: Dublin egyik külvárosa, Dub.); *Birlingham* ('a Byrlingas, azaz a Byrla után elnevezett emberek folyókanyarulatban lévő földje', vö. óang. **Byrlingas* népnév < **Byrla* személynév és *-ingas,* t. gen.: **Byrlinga* és *hamm*; Worc.); *Kingsbury* ('a király megerődített majorsága', óang. *cing,* e. gen.: *cinges* és *burh,* e. dat.: *byriġ,* Hitvalló Eduárd adománya a Westminster Abbey számára; GLon.); *Abbots Langley* (1263: *Abbotes Langele,* 'az apáthoz tartozó Langley', a St Albans-i apátságé volt; Hertf.); 1299: *Gamenhulle* ('hegy, ahol a játékok zajlanak', vö. óang. *gamen* és *hyll;* Worc.); *Abbots Mead* ('az apát mezeje', vö. óang. *abbod* és *mǣd;* Aldenham településen, Hertf.). A szótári és az online forrásokban a helynév kapcsán közölt információk közül mindig csak azokat adom meg a példa vonatkozásában, amelyek a szakasz megértéséhez szükségesek.

A forrásként használt kiadványok, webhelyek és az azokat jelölő rövidítések listája az *Irodalomjegyzék*ben található. Nyelvészeti munkákban szokatlan módon a szakirodalmi hivatkozásokat is lábjegyzetekben közlöm a szövegben, eleget téve a Károli Könyvek könyvsorozat köteteinek egységes megjelenést biztosítani hivatott szerkesztési útmutató kívánalmainak. A könyv szövegének véglegesítésében nagy segítségemre voltak a szakmai lektorok, Pődör Dóra és Fekete Tamás, akiknek igen alapos munkáját, jobbító javaslatait ezúton is hálásan köszönöm!

1.1 A kötetben említett nyelvek, történeti nyelvváltozatok

A kötetben említett nyelvek és történeti változataik kapcsán az időbeli tájékozódás elősegítésére az alábbiakban megadom, hogy a nyelvtörténészek a Brit-szigetek vonatkozásában mely időszakra teszik az adott nyelvek, nyelvváltozatok használatát. A lenti listában a többféle áttekinthetőség biztosítására az érintett nyelveket, nyelvváltozatokat rokonsági viszonyaik alapján csoportosítva, hozzávetőleges időrendben, illetve ábécérendben is megadom. Az egyes nyelvek, nyelvváltozatok területi kötöttségeiről a kötet fejezeteiben szó esik.

óeurópai: a bronzkor (kb. i. e. 3300 – i. e. 1200) előtt
protokelta/őskelta: kb. i. e. 1300 – i. e. 800
anglonormann: 1066 – 14. század vége
angloskandináv: kb. 800 – 1350
brit kelta: kb. i. e. 500 – i. sz. 550
cumbriai: kb. 800 – 12. század

ókelta: kb. i. e. 800 – i. e. 500
brit kelta: kb. i. e. 500 – i. sz. 550
pikt: kb. 500–1000
őswalesi: kb. 550–800
ówalesi: kb. 800–1150
középwalesi: 12. század – 14. század
modern walesi: kb. 1500 után
ócornwalli: kb. 800–1200
középcornwalli: kb. 1200–1600
kései cornwalli: kb. 1600 – 19. század (a 20. században újraélesztették)
cumbriai: kb. 800 – 12. század
óbreton: kb. 800–1100
középbreton: kb. 1100–1650
modern breton: kb. 1650-től
gael kelta: kb. i. e. 500 – i. sz. 4. század
ősír: 4. század – 6. század
óír/korai gael: kb. 600–900
középír: kb. 900–1200
korai modern ír: kb. 1200–1600
klasszikus ír / klasszikus gael (irodalmi nyelv): 13. század – 18. század
kései modern ír: kb. 1600 után
manx gael: kb. 1400–1974 (a 20. században újraélesztették)
skót gael: a 13. századtól
korai alföldi skót: 13. század – kb. 1450
közép alföldi skót: kb. 1450–1700
modern alföldi skót: kb. 1700 után
latin (Britannia római provinciában): i. sz. 430–410 körül
óangol: kb. 450–1100
középangol: kb. 1100–1500
korai modern angol: kb. 1500–1700/1750
kései modern angol: kb. 1700/1750-től
óészaki / óskandináv: kb. 800 – 1350
angloskandináv: kb. 800 – 1350
ódán: kb. 800–1525
ónorvég: 11. század – 14. század
gael kelta: kb. i. e. 500 – i. sz. 4. század
kései cornwalli: kb. 1600 – 19. század (a 20. században újraélesztették)
kései modern angol: kb. 1700/1750-től
kései modern ír: kb. 1600 után
klasszikus ír / klasszikus gael (irodalmi nyelv): 13. század – 18. század
korai alföldi skót: 13. század – kb. 1450
korai modern angol: kb. 1500–1700/1750
korai modern ír: kb. 1200–1600
középangol: kb. 1100–1500
középbreton: kb. 1100–1650
középcornwalli: kb. 1200–1600
középír: kb. 900–1200
közép alföldi skót: kb. 1450–1700
középwalesi: 12. század – 14. század
latin (Britannia római provinciában): i. sz. 43 – 410 körül
manx gael: kb. 1400–1974 (a 20. században újraélesztették)
modern alföldi skót: kb. 1700 után
modern breton: kb. 1650-től
modern walesi: kb. 1500 után
norn: 9. század – 1850 körül
óangol: kb. 450–1100
óbreton: kb. 800–1100
ócornwalli: kb. 800–1200
ódán: kb. 800–1525
óészaki/óskandináv: kb. 800–1350
óeurópai: a bronzkor (kb. i. e. 3300 – i. e. 1200) előtt
ófrancia / normann francia (a Brit-szigeteken): 1066 – 14. század vége
óír / korai gael: kb. 600–900
ókelta: kb. i. e. 800 – i. e. 500
ónorvég: 11. század – 14. század
ówalesi: kb. 800–1150
ősír: 4. század – 6. század
őswalesi: kb. 550–800

norn: 9. század – 1850 körül
ófrancia / normann francia (a Brit-szigeteken): 1066 – 14. század vége
anglonormann: 1066 – 14. század vége
pikt: kb. 500–1000
protokelta/őskelta: kb. i. e. 1300– i. e. 800
skót gael: a 13. századtól

1.2 A kötetben alkalmazott rövidítések

Az alábbi lista a kötetben található egyedi rövidítéseket és azok feloldását tartalmazza. A használat megkönnyítésére a megyék azonosítására alkalmazott rövidítéseket a lenti listában elkülönítettük a nyelvek megjelölésére szolgáló és az egyéb közszavakat, kifejezéseket érintő rövidítésektől.

1.2.1 A nyelvek megjelölésének rövidítései és az egyéb közszavakat, kifejezéseket érintő rövidítések

ang. = angol
c. a. = címszó alatt
cornw. = cornwalli
e. dat. = egyes számú datívusz(a)
e. gen. = egyes számú genitívusz(a)
é. n. = év nélkül
középang. = középangol
óang. = óangol
ófr. = ófrancia
óe. = óeurópai
óé. / ósk. = óészaki / óskandináv nyelv
ówal. = ówalesi
őswal. = őswalesi
t. dat. = többes számú datívusz(a)
t. gen. = többes számú genitívusz(a)
wal. = walesi

1.2.2 A megyenevek rövidítései

Ab. = Aberdeenshire
Ang. = Angus
Angl. = Isle of Anglesey
Ant. = Antrim
Arg. = Argyll and Bute
Arm. = Armagh
Ayrs. = Ayrshire
Av. = Avon
Bd. = Bedfordshire
Bkh. = Buckinghamshire
Brk. = Berkshire
Camb. = Cambridgeshire
Card. = Cardiff
Carl. = Carlow
Carm. = Carmarthenshire
Cav. = Cavan
Cerg. = Ceredigion
Chs. = Cheshire
Cla. = Clare
Conw. = Conwy

Cornw. = Cornwall
Crk. = Cork
Crph. = Caerphilly
Cu. = Cumbria
Cuml. = Cumberland
Denb. = Denbighshire
Derb. = Derbyshire
Derr. = Derry
Dev. = Devonshire
Dng. = Donegal
Dors. = Dorset
Dub. = Dublin
Dumf. = Dumfries and Galloway
Dund. = Dundee City
Durh. = Durham
Dw. = Down
EAyr. = East Ayrshire
EDunb. = East Dunbartonshire
ELoth. = East Lothian
Ess. = Essex
ESx. = East Sussex
EY. = East Yorkshire
Fer. = Fermanagh
Fif. = Fife
Fli. = Flintshire
Galw. = Galway
Glam. = Glamorgan
Glo. = Gloucestershire
GLon. = Greater London
GMan. = Greater Manchester
Gwyn. = Gwynned
H&W. = Hereford and Worcester
Hamp. = Hampshire
Heref. = Herefordshire
Hertf. = Hertfordshire
Highl. = Highland
Hu. = Huntingdonshire
IoW. = Isle of Wight
Ke. = Kent
Kerr. = Kerry
Kild. = Kildare
Kilk. = Kilkenny
Lanc. = Lancashire
Lao. = Laois
Leic. = Leicestershire
Lein. = Leinster
Leit. = Leitrim
Lim. = Limerick
Linc. = Lincolnshire
Longf. = Longford
Lou. = Louth
Mea. = Meath
Mers. = Merseyside
Midl. = Midlothian
Mona. = Monaghan
Monm. = Monmouthshire
Mx. = Middlesex
My. = Mayo
NAyr. = North Ayrshire
Nf. = Norfolk
Nhb. = Northumberland
Nhp. = Northamptonshire
Nott. = Nottinghamshire
Np. = Newport
NY. = North Yorkshire
Off. = Offaly
Oxf. = Oxfordshire
Pemb. = Pembrokeshire
Pow. = Powys
Pth. = Perth and Kinross
R&Cro. = Ross and Cromarty
Radn. = Radnorshire
Renf. = Renfrewshire
Rosc. = Roscommon
Rox. = Roxburghshire
Rut. = Rutland
SAyr. = South Ayrshire
ScB. = Scottish Borders

Shet. = Shetland
Shr. = Shropshire
SLan. = South Lanarkshire
Sli. = Sligo
Som. = Somerset
Staff. = Staffordshire
Stir. = Stirling
Suf. = Suffolk
Sur. = Surrey
Sx. = Sussex
Swan. = Swansea
SY. = South Yorkshire
T&W. = Tyne and Wear
Tipp. = Tipperary
Torf. = Torfaen
Tyr. = Tyrone
VGlam. = Vale of Glamorgan
Warw. = Warwickshire
Watf. = Waterford
WDb. = West Dunbartonshire
WGlam. = West Glamorgan
Wexf. = Wexford
Wickl. = Wicklow
Wigt. = Wigtownshire
Wilt. = Wiltshire
WLoth. = West Lothian
WMd. = West Midlands
Wmea. = Westmeath
WMidl. = West Midlands
Wmrl. = Westmorland
Worc. = Worcestershire
Wrex. = Wrexham
WSx. = West Sussex
WY. = West Yorkshire

1.3 A kötetben leggyakrabban hivatkozott helynévi alaprészek[4]

á óé. 'folyó', 'patak'
aber pikt, wal. 'folyótorkolat', 'összefolyás'
**abona* brit 'víz, folyó'
achadh skót gael, ír 'mező'
æcer óang. 'szántóföld'
ærn óang. 'ház', 'épület'
æwell óang. 'folyó forrása', 'bővizű forrás'
æwelm óang. 'folyó forrása', 'bővizű forrás'
a(i)rd/àrd, aird, ardd skót gael, ír, wal. 'magaslat', 'előhegy'
akr óé. 'szántóföld'
**anger* óang. 'legelő'
ānstīg, anstig óang.'keskeny/meredek ösvény'
àth, áth skót gael, ír 'gázló'

[4] Vö. DBPN. 519–525; a DEPN. és HEPNC. vonatkozó címszavai, valamint A fontosabb helynevek jegyzéke, in Grabner Mária (szerk.): *Lady Augusta Gregory: Ír mítoszok és legendák – Istenek és harcosok,* Budapest, General Press, 2006, 444. A listában az újabb angol szakirodalom némiképp egyszerűsítő gyakorlata szerint az óangol és óészaki eredetű szavakban a *þ* (thorn) és az *ð* (eth) karaktereket *th* betűkombinációval adom vissza, a *ċ* és a *ġ* grafémák helyett a *c* és a *g* betűket használom. A szó előtti * a nyelvtörténeti szakirodalom gyakorlatának megfelelően a rekonstruált formát jelzi. Az alakváltozatokat címszókként vettem fel, s azonos szócikkben kezeltem őket, pl. *beorg, berg* óang. 'kerek hegy', 'halom', azaz az óangolban a *beorg* és a *berg* kifejezések

bæce, bece óang. 'folyó a völgyben'
bǣr óang. 'erdei disznólegelő'
baile skót gael, ír 'farm', 'tanya', 'falu', 'település'
béal ír 'száj'
bearu óang. 'liget', 'berek', 'erdő'
beann, binn ír 'csúcs', 'hegy'
beinn skót gael 'csúcs', 'hegy'
bekkr óé. 'folyó', 'patak'
beorg, berg óang. 'kerek hegy', 'domb', 'halom', 'halomsír'
bere-tūn/bær-tūn óang. 'árpafarm', 'major'
bere-wīc óang. 'árpafarm', 'major'
berg óé. 'hegy'
bigging középang. 'épület'
bile óang. 'hegyfok'
bōc-land óang. 'földadomány'
**bod, bos* cornwalli 'udvar, táborhely', 'ház', 'lakóhely'
*botm, *bothm* óang. 'széles folyómeder'
botn óé. 'széles folyóvölgy'
**bōthl, bōtl, bold* óang. '(sajátos) épület', 'ház', 'palota'
**breh* kelta 'hegy'
brekka óé. 'hegyoldal', 'lejtő'
**brigā* brit 'domb'
brōc óang. '(sáros) patak'
brunnr óé. 'forrás', 'folyó', 'patak'
brycg óang. 'híd', 'töltésút'
bryggja óé. 'móló', 'rakpart'
bryn wal. 'hegy'
būr óang. 'házikó', 'lak', 'lakóház'
burh (dat. *byrig*) óang. 'erődített hely', 'udvarház', 'város'
burna óang. '(tiszta vizű) patak, forrás'
bury középang. 'majorság'
búth, bōth óé. 'ideiglenes menedék', 'bódé', 'kunyhó'
byden óang. 'vályú'
bȳ óé. 'tanya', 'falu', 'település'
bȳre óang. 'tehénistálló'
caer wal. 'erődítmény'
caiseal ír 'kőerődítmény', 'kőfallal körülvett kör alakú erődítmény'
caisleán ír 'vár'
camp óang. 'elkerített műveletlen földdarab'
carn ír 'kőhalom'
**carr, carr* brit, óang. 'szikla'
carraig skót gael, ír 'szikla', 'kő'
carreg wal. 'szikla', 'kő'
castel ófr. 'vár', 'erőd'
cathair ír 'kőfallal körülvett kör alakú erődítmény'
ceaster/cæster óang. 'brit-római város', 'fallal körülvett város'
celde óang. 'forrás'
**cę̄d* kelta 'erdő'
**cēto* brit 'erdő'
cill skót gael, ír 'templom(udvar)'
cinu óang. 'szurdok', 'szakadék'
cirice óang. 'templom'

---

alakváltozatokként éltek, 'kerek hegy', 'halom' jelentésben. Az azonos eredetű kifejezéseket is együtt tárgyalom, ilyenkor a címszavak sorrendjének megfelelően vannak felsorolva a nyelvek, pl. *a(i)rd/àrd, aird, ardd* skót gael, ír, wal. 'magaslat', 'előhegy', azaz az *a(i)rd/àrd* skót gael, az *aird* ír, az *ardd* walesi kifejezés, melyek 'magaslat', 'előhegy' értelműek a helynevekben. Ha több nyelvben is használatos ugyanaz a szó, a szócikk felsorolja az érintett nyelveket, pl. *baile* skót gael, ír 'tanya', 'falu', azaz a *baile* kifejezés a skót gaelben és az írben is 'tanya', 'falu' jelentésben került be a helynevekbe. A szóbeliségben, így a helynévadás terén is, a skót gael nyelvvel a 13. századtól szokás számolni, előtte egyfajta egységes korai gael nyelvről beszélnek a kutatók, amelyből az ír, a manx és a skót gael nyelvek kialakultak.

clif óang. 'szikla', 'szirt', 'folyópart', 'meredek lejtő', 'szakadék'
**clōh* óang. 'szakadék', 'mély völgy', 'vízmosás'
cnoc skót gael, ír '(kerek) hegy'
cnoll óang. 'hegytető', 'halom', 'kis domb'
coed wal. 'erdő'
coille, coill skót gael, ír 'erdő'
corf óang. 'hasadék', 'hágó'
cot óang. 'házikó', 'kunyhó', 'menedék', 'kis, másodlagos létesítésű lakóhely'
croft óang. 'kis körbezárt határrész'
**crūc* brit 'halom', 'domb', 'hegy'
crug wal. 'hegy', 'kőhalom'
**crüg* kelta 'hegy', 'halom'
**cumb, cumb* brit, óang. 'rövid, széles és mély völgy, főként domboldalban', 'mélyedés'
cwm wal. 'völgy'
dæl óang. 'gödör', 'völgy', 'mélyedés'
dalr óé. 'lankás völgy kisebb dombok között'
den óang. 'kis völgy'
denn óang. 'erdei (disznó)legelő'
denu óang. 'hosszú, keskeny, erdős völgy'
dīc óang. 'árok', 'töltés'
din wal. 'erődítmény'
domhnach ír 'templom'
druim, droim skót gael, ír '(hegy)gerinc', '(hegy)hát'
**dubro* brit 'víz'
dūn óang. 'lankás domb', 'kis hegy', 'hegyi legelő'
dùn, dún skót gael, ír 'erőd', 'vár'
**dūno* brit 'erődítmény'
**duro* brit 'erőd', 'fallal körülvett város'
ēa óang. 'víz', 'folyó'
ecg óang. 'meredek lejtő', 'hegyoldal'
ēg, īeg óang. 'sziget', 'vízzel körülvett föld', 'szárazulat mocsárban'
**eglȩs* kelta 'brit-római keresztény templom'
erg, ærgi óé. '(nyári) hegyi legelő', 'kunyhó hegyi legelőn'
ersc óang. 'szántóföld'
ewe ófr. 'víz'
ey óé. 'sziget'
fald, falod óang. 'karám'
far óé. 'vízfolyás'
feld óang. 'nyílt terület', 'fától megtisztított földterület', 'erdei tisztás'
fenn óang. 'mocsár', 'lapály'
fjall, fell óé. 'domb', 'hegy'
fjǫrthr óé. 'keskeny tengeröböl'
flēot óang. 'torkolat', 'öböl', 'patak'
ford óang. 'gázló'
forest ófr. 'nagy kiterjedésű erdő'
**funta* óang. '(kiépített) forrás'
fyrhth(e), gefyrhth(e) óang. 'ritkás, gyér erdő'
garthr óé. 'elkerített terület'
gata óé. 'út'
geat óang. 'kapu', 'nyílás'
gil óé. 'szakadék', 'mély, szűk szurdokvölgy', 'vízmosás'
glan wal. 'folyópart', 'halom'
gleann skót gael, ír 'szűk völgy', 'szurdokvölgy hegyek között'
glyn wal. 'völgy'
*græf, *grafa* óang. 'gödör', 'árok'
grēfe, grāf(a) óang. 'liget', 'berek', 'csalit'
hæg, gehæg óang. 'elkerített terület'
hēth, hæth óang. 'fenyér', 'hangafüves pusztaság'
haga, hagi óang., óé. '(sövénnyel) elkerített terület'
halh óang. 'zug', 'föld folyókanyarban'

hām óang. 'tanya', 'ház', 'birtok', 'major', 'falu'
hamm óang. 'víz által szegélyezett hely', 'folyókanyarulatban lévő földterület', 'szárazulat mocsárban', 'folyó menti rét'
hām-stede, hǣm-styde óang. 'tanya', 'lakóhely'
hām-tūn óang. 'farm', 'körülkerített tanya', 'település'
**hāth* óang. 'műveletlen terület'
haugr óé. 'hegy', 'halom', 'halomsír'
hēafod óang. 'hegyfok', 'gerinc vége', 'folyó forrása'
healh óang. 'zug'
hēap óang. '(kő)halom'
hearg óang. 'pogány szentély'
hlāw, hlǣw óang. 'hegy', 'halom', 'halomsír'
hlinc óang. 'part', 'szegély', 'párkány'
hlith, hlíth óang., óé. 'homorú hegyoldal', 'lejtő'
hlōse óang. 'disznóól'
hlynn óang. 'zuhatag', 'özön'
hōc óang. 'föld kanyarban'
hōh óang. 'hegy sarka', 'meredek, kiugró hegyhát'
hol, holh óang. 'lyuk', 'gödör', 'mélyedés'
holmr óé. 'sziget', 'szárazulat mocsaras területen', 'előhegy', 'folyó menti rét'
holt óang. '(azonos fafajból álló) erdő', 'bozót'
hop óé. 'kis, félreeső völgy', 'nagyobb völgyből kiágazó kisebb völgy'
horn óang., óé. 'szarv alakú hegy/föld', 'orom'
hrīs, hrís óang., óé. 'cserjés'
hrycg, hryggr óang., óé. 'hegygerinc'
hūs, hús óang., óé. 'ház'
hyll óang. 'kisebb hegy'
hyrst óang. 'erdős domb'
hȳth óang. 'kikötő'
inbhir skót gael 'folyótorkolat', 'összefolyás'
-ing óang. 'jellegű/tartozó hely'
-ing- óang. 'vkihez/vmihez kapcsolódó', 'vkiről/vmiről elnevezett'
-ingas (gen. *-inga-*) óang. 'családja', 'követői', 'lakók'
-ingahām óang. 'egy adott személy embereinek tanyája'
-ingtūn óang. 'egy adott személy embereinek települése'
innis, inis skót gael, ír 'sziget'
inver alföldi skót, ír 'folyótorkolat', 'öböl'
**iscā* brit 'víz'
kelda óé. 'forrás'
kirkja óé. 'templom'
kjarr óé. 'cserjével benőtt mocsár'
krók óé. 'föld folyókanyarban'
lacu óang. 'patak', 'holtág'
lād, gelād óang.'vízfolyás', 'nehezen járható gázló'
**lǣcc, *lǣce* óang. '(mocsaras) patak', 'folyó', 'mocsár'
lǣs óang. 'legelő', 'rét'
lane óang. 'szűk utca'
**lann, llan* cornwalli, wal. 'templom(hely)'
lēah óang. 'erdő', 'tisztás', 'irtvány', 'legelő', 'mező'
leitir ír 'hegyoldal'
**lindo* brit 'tó'
linn skót gael, ír 'medence'
lios ír 'kör alakú erőd'
llyn wal. 'tó'
loch skót gael, ír 'tó', 'fjord'
lond, land óang., óé. 'föld', 'birtok', 'nyílt terület'
lundr óé. '(szent) liget', 'kis erdő'

**lys* cornwalli 'udvar, táborhely'
mǣd óang. 'mező', 'rét'
mǣre/gemǣre óang. 'határ'
maes wal. 'mező'
mainistir ír 'monostor'
marr óé. 'mocsár'
meall skót gael 'kerek domb', 'hegy'
mearc óang. 'határ'
melr óé. 'homokpart', 'homokhegy'
mere, mær(e) óang. 'tó', 'medence'
mersc óang. 'mocsár'
**mönïth, mynydd* kelta, wal. 'hegy', 'domb'
mont ófr., középang. 'közepes magasságú, kúpos hegy'
mōr, mór óang., óé. 'mocsár', 'kopár fennsík'
mos, mosi óang., óé. 'mocsár'
mountain ófr. 'kisebb, de szembetűnő kiemelkedés'
mūtha óang. 'folyótorkolat'
mynster óang. 'kolostor', 'nagy templom'
mýrr óé. 'mocsár'
mȳthe, gemȳthe óang. 'folyók összefolyása'
nant wal. 'folyó', 'völgy'
næss/ness, nes óang., óé. 'előhegy', 'hegyfok', 'földnyelv'
ōfer óang. 'part', 'szegély'
**ofer, *ufer* óang. 'lapos tetejű hegygerinc', 'domború hegyoldal', 'hegyfok'
ōra óang. 'part', 'hegyoldal'
pæth óang. 'ösvény'
pēac óang. 'hegycsúcs'
pen wal. 'fej', 'tető'
**penn, penn* brit, óang. 'hegy(fok)', 'tető, vég'
penn óang. 'karám'
*pōl, *pull* óang. 'medence', 'lassú patak', 'kisebb, mély állóvíz'
pont wal. 'híd'
port óang., ófr. 'kikötő(város)', 'kapu'
porth cornwalli, wal. 'kikötő'
pres, prys wal. 'bozót'
pyll óang. 'árapály folyó'
pytt óang. 'gödör'
ráth ír 'kör alakú erőd', 'földvár'
rhiw wal. 'hegy'
**ric* óang. 'emelt földsáv', 'keskeny hegygerinc'
rīth, rīthig óang. 'kis folyó', 'patak'
river ófr. 'folyó'
rodu óang. 'tisztás'
**ros, ros, rhos* kelta, skót gael/ír, wal. 'előhegy', 'mocsár', 'erdő'
rubha, rinn skót gael, ír 'partfok'
sǣ, sǽr óang., óé. 'tenger', 'belső tó'
sætr óé. '(nyári) hegyi legelő', 'kunyhó hegyi legelőn'
sceaga óang. 'kis erdő', 'csalit'
scēat óang. 'földterület sarka'
**scēla* óang. 'ideiglenes kunyhó'
scelf, scielf, scylfe óang. 'egyenes szegély', 'párkány', 'fennsík'
skjalf óé. 'egyenes szegély'
scīr óang. 'megye', 'kerület'
sele óang. '(lakó)ház'
**sele, *siele* óang. 'fűzfaliget'
set, geset óang. 'istálló', 'karám'
setberg óé. 'lapos tetejű hegy'
setcopp ang. 'lapos tetejű hegy'
sīc óang. 'kis patak', 'rét patak mellett'
sīde, side óang., középang. 'hegyoldal', 'erdő, folyó menti föld'
skáli óé. 'ideiglenes kunyhó'
skjalf óé. 'párkány', 'fennsík'
skógr óé. 'erdő'
slack alföldi skót 'mélyedés, főként hegynyereg, hágó'

slæd óang. 'völgy'
slakki óé. 'sekély völgy'
sliabh skót gael, ír 'hegy', 'mocsár'
slōh óang. 'ingovány', 'mocsár'
srath skót gael '(széles) folyóvölgy dombok között'
stank alföldi skót 'tavacska', 'lassan folyó patak'
stæth, stọth óang., óé. 'kikötőhely'
stall, steall óang. 'istálló', 'halastó'
stān, steinn óang., óé. 'kő', 'határkő'
stede óang. 'hely', 'elkerített legelő'
stīg, stígr óang., óé. 'felvidéki út', 'keskeny út'
stigel óang. 'hágcsó'
stīgrāp óang. 'kengyel'
stoc óang. 'hely', 'szent hely', 'külterületi kis település'
stōw óang. '(gyűlés)hely', 'szent hely'
strǣt óang. 'római kori köves út'
stripe alföldi skót 'patak, ér', 'homokos tengerparton futó kis vízfolyás'
strōd óang. 'bozóttal benőtt mocsaras föld'
taigh, tigh skót gael 'ház'
tâl wal. 'vég'
teach ír 'ház'
teampall, teampull ír, skót gael 'templom'
thorp óé. 'másodlagos település', 'függő helyzetű farm'
**thresk* óé. 'mocsár'
throp óang. 'másodlagos település', 'függő helyzetű farm'
thveit óé. 'tisztás', 'irtás', 'rét', 'legelő'
tìr, tír skót gael, ír 'föld', 'terület', 'ország'
tobar skót gael, ír 'forrás', 'kút'
tóchar ír 'töltésút'
toft, topt óé. 'házhely', 'tanya'
torr óang. 'szikla', 'sziklás hegycsúcs', 'kőszirt'
**tōt(e)* óang. 'kilátóhely'
**torr* brit 'szikla', 'szirtfok'
toun középang. 'falu', 'major', 'birtok'
tre, tre(f) cornwalli, wal. 'tanya', 'falu'
trēo(w) óang. 'fa', 'pózna'
tūn óang. 'birtok', 'tanya', 'elzárt terület', 'major', 'falu', 'település'
tún óé. 'körülkerített hely', 'tanya'
twisla óang. 'folyók elágazása'
vágr óé. 'öböl', 'kikötő'
val ófr. 'folyó völgye két hegylánc között'
valee ófr. 'völgy'
vartha óé. 'kőhalom'
vath óé. 'gázló'
vatn óé. 'víz'
vík óé. '(keskeny) öböl', 'kikötő'
vithr óé. 'erdő'
vọrthr óé. 'kilátó'
vrá, rá óé. 'földterület sarka'
wæd, gewæd óang. 'gázló'
**wæsse* óang. 'árterület', 'ingovány, nedves hely'
wæter óang. 'víz', 'folyó', 'tó'
wald, weald óang. 'erdő', 'magasan fekvő fás terület vagy irtvány', 'dombos mezőség'
wall, weall óang. 'fal', 'part'
weg óang. 'út', 'ösvény'
wella, well(e), wiella, wiell(e), wælla, wæll(e) óang. 'forrás', 'kút', 'patak', 'folyó'
weorc, geweorc óang. 'épület', 'erőd'
wer, wær óang. 'duzzasztógát', 'halrekeszték'
wīc óang. 'brit-római kori, település', 'lakóhely', 'sajátos termény, termék előállítására és értékesítésére szakosodott gazdaság', '(kis) falu', 'kikötő'

**wīc-hām* óang. 'korábbi brit-római településsel összefüggésbe hozható kis település'
wīg, wēoh óang. 'pogány szentély'
*wisc, *wisse* óang. 'mocsaras rét'
worth, wyrth óang. 'kerítéssel elzárt terület', 'tanya'
worthig, worthign óang. 'kerítéssel elzárt terület', 'tanya'
wudu óang. 'erdő'
yfer óang. 'hegy széle'
ystrad wal. 'völgy'
ynys wal. 'sziget'
yppe óang. 'kiemelkedő hely, fennsík, plató'

2. NÉPEK, NÉPCSOPORTOK ÉS NYELVEK A BRIT-SZIGETEK KORAI TÖRTÉNELME SORÁN

Az európai szárazföld és a közelében fekvő Brit-szigetek korai történelme – népességi, kulturális, gazdasági, politikai és egyéb kapcsolatok révén – szorosan összefügg egymással. A szigetek kedvező éghajlata, a termékeny síkságok, a tenger közelsége kezdetektől fogva vonzó megélhetési lehetőségeket kínált az időről időre túlnépesedéssel küzdő nyugati kontinensrész térségében élő népcsoportok tagjai számára, akik több hullámban, különféle létszámban érkeztek a Brit-szigetek területére, s eltérő ideig maradtak ott. Megjelenésük, jelenlétük vitathatatlanul befolyással bírt a természeti és az épített környezetre egyaránt.

2.1 Földrajzi sajátosságok, természeti adottságok

A Brit-szigetek az Észak-Atlanti-óceánban található, az európai kontinens északnyugati partjai mentén elhelyezkedő szigetcsoport. Legnagyobb és legnépesebb szigetei a Brit-sziget (más nevén: Nagy-Britannia) és az Ír-sziget, számottevő kiterjedésűek a Belső- és a Külső-Hebridák szigetcsoportjai, a Shetland-, az Orkney-szigetek, a lakosság létszámánál fogva jelentős Anglesey és Man szigete, a Wight-sziget és a Scilly-szigetek. Számos kisebb, köztük jó néhány lakatlan sziget is részét képezi a Brit-szigeteknek. A normandiai partokhoz közeli Csatorna-szigetek földrajzi értelemben nem tartoznak ugyan a Brit-szigetek közé, ám civilizációs sajátosságaik miatt mégis erősen kötődnek azokhoz.[5]

A Brit-szigetek területét paleozoikumi (kaledóniai és hercíniai) gyűrődések hozták létre, a felszínt negyedidőszakbeli gleccserek formálták. A pleisztocén

[5] David W. Moore: *The Other British Isles. A History of Shetland, Orkney, the Hebrides, Isle of Man, Anglesey, Scilly, Isle of Wight and the Channel Islands,* Jefferson, North Carolina – London, McFarland & Company, 2005, 1, 211–213, 249; Wikipedia: *British Isles,* https://en.wikipedia.org/wiki/British_Isles (Letöltés: 2021. december 20.); Wikipedia: *Ireland,* https://en.wikipedia.org/wiki/Ireland (Letöltés: 2021. december 20.); Wikipedia: *Terminology of the British Isles,* https://en.wikipedia.org/wiki/Terminology_of_the_British_Isles (Letöltés: 2021. december 20.).

korban a szigetek területe lényegében az európai kontinens részét képezte. Az Ír-sziget vélhetően már az őskőkor (a paleolitikum) végén, mintegy 18 ezer évvel ezelőtt elkülönült; a Brit-sziget pedig a középső kőkorszak (a mezolitikum) idején, i. e. 6500 környékén szakadhatott le a kontinensről, miután a tengerszint a legutóbbi eljegesedést követő felmelegedés következtében jelentősen megemelkedett, s a víztömeg elborította azt a természetes földhidat, amely a kialakuló sziget területét addig összekötötte a kontinenssel.[6]

A Brit-szigetek közelében elhaladó meleg vizű Golf-áramlat miatt a szigetcsoportot ma enyhe, kiegyenlített hőmérsékleti viszonyokat mutató óceáni éghajlat jellemzi, változékony időjárással. Az évi átlagos csapadékmennyiség a Brit- és az Ír-sziget nyugati területein 2500 mm körül, a keleti részeken 7–800 mm körül van. A Brit-sziget középső (a Pennine-hegység), nyugati és északi része (a mai Cornwall, Wales, Cumbria és Skócia), valamint az Ír-sziget északi és déli partvidéke termékeny folyóvölgyekkel, kisebb alföldekkel szabdalt dombos-hegyes, hűvösebb vidék, a jelentős mennyiségű csapadék könnyen elmossa a termőföldet. A felföldi, hegyvidéki területek ezért mindig is inkább állattenyésztésre, mint növénytermesztésre voltak alkalmasak, s gyér és szórt megtelepedés jellemezte őket. A Brit-sziget melegebb déli és szárazabb keleti síkságai ugyanakkor a korai időszaktól kezdve kedvező feltételeket biztosítottak a nagyobb létszámú lakosságot eltartó földművelésnek, s a megtermelt javak jelentős mennyisége révén a meghatározó hatalmi központok is itt állandósultak.[7]

2.2 A legkorábbi, prekelta népcsoportok kora (i. e. 750 körülig)

A Brit-szigetek területén az ember jelenlétére utaló legkorábbi régészeti leleteket a korai paleolitikum időszakából való kovakő eszközök teszik ki. Ezek eltérő típusa alapján előbb egy észak-európai, majd egy másik, Afrikából Európába kerülő eszközkészítési kultúrával ismeretségben lévő korai embercsoport érkezésével számolnak a szakértők. Ezután, az éghajlat hidegebbé válásának köszönhető elnéptelenedés miatt, a felső paleolitikumból származnak az időben következő jelentős leletek, köztük a modern ember megjelenésére vonatkoztat-

[6] Faragó Imre et al. (szerk.): *Családi világatlasz,* Budapest, Térkép-Faragó Bt. – Hibernia Nova Kft. – Pannon Literatúra Kft. – Szarvas András – Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft., 2006, 16, 25; Jeremy Black: *A History of the British Isles,* 4th edition, London, Palgrave, 2017, 1.

[7] Faragó et al. (szerk.): *Családi világatlasz,* 2006, 17, 25; James O'Driscoll: *Britain. The Country and its People: An Introduction for Learners of English,* Oxford, Oxford University Press, 1995, 32; McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 3; Szántó: *Anglia története,* 2007, 5; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 1–2.

ható emlékek (i. e. 40–50 000 tájáról). Újabb elnéptelenedés után az utolsó jégkorszak végét (i. e. 10 000 körül) követően, a mezolitikum idején egy vadászó, halászó, gyűjtögető életmódot folytató népcsoport jelenlétére mutatnak a bizonyítékok, akik a vándorló őz-, szarvas- és vaddisznócsapatok vonulását követve, esetenként pedig hosszabb-rövidebb ideig megtelepedve élhettek a felmelegedő, egyre inkább erdőkkel borított területen.[8]

A neolitikum időszakában, i. e. 3–4000 környékén egy mediterrán (talán ibériai) eredetű embercsoport érkezett, akik a Brit-sziget nyugati részén, valamint az Ír-szigeten telepedtek le. Háziállatokat tartottak, a húst a tengervízből lepárolt sóval tartósították, gabonát termesztettek, ismerték a fazekasságot; társadalmi tagolódásuk megindult, kultúrájuk összetetté vált. Tájváltoztató tevékenységük nem csak az erdők termőföld nyerését célzó ritkításában mutatkozott meg. Jól szervezett, központi irányítás alatt álló, nagy tömegeket megmozgató munkafolyamataik emlékét monumentális építmények maradványainak sora őrzi, pl. a megalitikus folyosósírok (pl. az írországi New Grange; Maes Howe Orkney fő szigetén; az anglesey-i Bryn Celli Ddu); a wiltshire-i Avebury közelében található, vélhetően szertartások színhelyéül szolgáló létesítmények (Windmill Hill elkerített földterülete; West Kennet hosszúkás, cellákra osztott temetkezési dombja; Avebury földsánca, három kőgyűrűje és az egykor párhuzamos kősorral kirakott utak, a közeli szentély kőből és ácsolt fából álló köre; Silbury Hill ember alkotta mészkődombja); az ún. „henge" (árok és az árkon kívül épült, vele párhuzamos töltés) és kőkör(ök) együtteséből álló, a szigetekre különösen jellemző konstrukciók (pl. az említett Avebury; az Orkney fő szigetén található Brodgar gyűrűje); egyéb megalitikus építmények (pl. Skara Brae kőházai Orkney fő szigetén; a wiltshire-i Stonehenge). Stonehenge hosszú ideig tartó megépítése során (hozzávetőlegesen i. e. 3050 és 2300 között) például olyan távoli helyről, mint a délnyugat-walesi Preseli-hegység, is szállítottak hatalmas kőtömböket; az építményegyüttest csillagászati megfigyelésekre, vallási célokra használhatták, s talán gyógyulásért, illetve az ősök tiszteletével kapcsolatban is felkeresték.[9]

A bronzkor idején, i. e. 2400 környékén egy, az eddigiektől eltérő kultúrájú népcsoport jelent meg a Brit-szigeteken. A kutatók egy része szerint az új betelepülők

[8] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 3–4; Szántó: *Anglia története,* 2007, 5; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 2–3; Hugh Kearney: *The British Isles. A History of Four Nations,* 2nd edition, Cambridge, Cambridge University Press, 2012, 13.

[9] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 4–5; Szántó: *Anglia története,* 2007, 5–7; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 3–4; Norman Davies: *Európa története,* második kiadás, Budapest, Osiris–2000, 2002, 86; O'Driscoll: *Britain,* 1995, 15; Kearney: *The British Isles,* 2012, 13–14; Moore: *The Other British Isles,* 2005, 34–36, 129–130; Wikipedia: *Prehistoric Britain,* https://en.wikipedia.org/wiki/Prehistoric_Britain (Letöltés: 2021. december 22.)

hódítóként érkeztek, mások úgy vélik, katonai és fémmegmunkálási képességeik miatt behívták őket a térségbe a mai Hollandia és a Rajna-vidéke területéről. E népcsoport tagjai a társadalomban vezetői szerepet tölthettek be; többnyire zsugorított temetkezést alkalmaztak, de ismerték a halottak hamvasztását is, s egyéni sírokba temetkeztek, melyekben fémtárgyakat, valamint különleges formájú fazekastermékeket találtak a régészek. Utóbbiakról az eredendően Ibériában kiformálódott kultúrájú népcsoport a „harang alakú edények népe" (vö. ang. *Bell Beaker People*) megjelölést kapta a szakirodalomban. Hozzájuk kötődik a viszonylag igénytelen árpa meghonosítása, valamint a bronzművesség elterjesztése a szigeteken. A bronz ötvözéséhez főként cornwalli ónt és walesi, valamint ír rezet használtak fel. A nyersanyag beszerzése, valamint a termékek eljuttatása a szigetek és a kontinens távolabbi pontjaira élénkítette a kereskedelmi tevékenységeket, valamint az egységesség irányába mozdította az anyagi kultúrát. A harang alakú edények népe valószínűleg indoeurópai eredetű nyelvet beszélt. Részt vettek Stonehenge építésének utolsó szakaszában, az építmény központi szerepét a jelek szerint egészen az i. e. 1300 körüli időszakig fenntartották. Ekkor került át a gazdasági és a politikai hatalom a földművelésre is alkalmas, fontos kereskedelmi útvonalként szolgáló Temze völgyébe, s a henge-ek helyett egyre inkább a főként délkeleten épülő hegyi erődítmények váltak a helyi központokká.[10]

2.3 A kelták kora (i. e. 750 körül – i. sz. 43)

A kelták i. e. 750 körül kezdtek betelepedni a Brit-szigetre, vélhetően Közép-Európából; az Ír-szigetre i. e. 500 táján érkezhettek.[11] Az időszámítás kezdete

[10] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 5–6; Szántó: *Anglia története,* 2007, 6–7; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 4; Davies: *Európa története,* 2002, 86; Kearney: *The British Isles,* 2012, 14; Moore: *The Other British Isles,* 2005, 8, 36, 61, 96, 130, 160–161, 185–186, 214–215.

[11] A hagyományos elképzelés szerint a kelta kultúra két korábbi bronzkori kultúra összeolvadásával jött létre, kialakulásának színhelye Közép-Európa nyugati része volt, virágzása a hallstatti kultúrával vette kezdetét, s innen terjedt Európa nyugati régióiba, Délkelet-Európán keresztül pedig egészen Anatóliáig jutott (Davies: *Európa története,* 2002, 94, 220). Újabban a kelta kultúra kezdeteivel kapcsolatban egyéb nézetek is megfogalmazódtak: így például felvetődött egy, a kelet-európai sztyeppéken lévő kelta őshaza lehetősége (lásd kurgán-kultúra, vö. Davies: *Európa története,* 2002, 96); továbbá az is, hogy a kelta nyelvek születése azzal a bronzkori tengeri kereskedelmi övezettel függ össze, amely az Atlanti-óceán menti partvidéki régiókat kötötte össze Ibériától a mai Franciaország nyugati vidékein és a Brit-szigeteken át egészen a Skandináv-félsziget nyugati részéig. Az utóbbi elképzelés népességgenetikai vizsgálatok alapján nem tartja egymástól élesen elválaszthatónak a harangalakú edények népének, kultúrájának bronzkori terjedését és az indoeurópai (így a kelta) nyelvek nyugat-európai térnyerését (vö. Barry Cunliffe – John T. Koch et al. [eds.]: *Celtic from the West 1–3,* Oxford, Oxbow Books, 2012–2016).

előtti néhány évszázadban jelenlétük, civilizációs és nyelvi hatásuk a Brit-szigeteken általános volt. Ők az első olyan népcsoport a szigetek története során, melynek ismerjük a nevét; sőt, a későbbiekben a velük kapcsolatba lépő rómaiak egyes törzseik nevét is feljegyezték (igaz, latinizált formában: pl. Parisii, Carvetii, Iceni, Corieltauvi, Cornovii, Brigantes, Dobunii, Catuvellauni, Silurii, Atrebates, Durotriges, Dumnonii, Trinovantes, Regnenses, Cantiaci). Pütheasz, a görög utazó és földrajztudós a Brit- és Ír-szigetre „Pretannikai nesoi"-ként hivatkozott; a római jelentések a szigetlakókra „britannes"-ként utaltak, innen ered a későbbi Britannia elnevezés.[12]

A történészek szerint a kelták több hullámban és eltérő célokkal érkeztek a Brit-szigetekre. Kezdetben a népvándorlással és a kereskedelemmel összefüggésben békés bevándorlóként telepedhettek le; később inkább hódító szándék vezérelhette őket, s a korábbi mediterrán eredetű vagy előbb érkezett kelta lakosok jó részét a mai Cornwall, Wales, Skócia és Írország hegyvidéki területeire űzték, maguk pedig a síkvidéket vonták ellenőrzésük alá. Különösen így volt ez az utolsóként beköltöző belga törzsek esetében, akik a Római Birodalom terjeszkedése elől Galliából érkezve a Brit-sziget déli részét foglalták el.[13]

A kelták nem egységes népnek, hanem inkább a közös kultúra által összekötött népcsoportoknak tekinthetők. Társadalmuk törzsi szerveződésű volt, a törzsi vezetőket harc vagy választás útján jelölték ki. A törzsek egymással is gyakran háborúztak. A társadalmi vezető réteget a katonai arisztokrácia (a harcosok) és a druidák (a papok) alkották. Utóbbiak tanítottak és igazgattak is: a vallási tanításokat, a törzs történetét, jogi jellegű előírásait szóbeli hagyományok alapján sajátították el; szertartásaikat szentnek tartott ligetekben, források, folyók mellett tartották, melyek kapcsán a római feljegyzések rituális emberáldozatok bemutatásáról, a levágott fejek kultuszáról is említést tesznek. A fémművesek és a gyógyítók lassan középső társadalmi réteggé formálódtak, míg a társadalmi hierarchia alján a földművesek álltak. Az előkelő kelták között a nők nagyfokú egyenjogúságot élveztek: harcosok, sőt törzsi vezetők is lehettek (pl. Boudica királynő, lásd lent). Előfordult, hogy az előkelőket harci szekerükkel együtt temették el.[14]

[12] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 6; Szántó: *Anglia története,* 2007, 7; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 5; Davies: *Európa története,* 2002, 94, 220; Kearney: *The British Isles,* 2012, 14, 19; Wikipedia: *Celts,* https://en.wikipedia.org/wiki/Celts (Letöltés: 2021. december 27.)

[13] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 7; Szántó: *Anglia története,* 2007, 7; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 5; Kearney: *The British Isles,* 2012, 14, 19; Wikipedia: *British Iron Age,* https://en.wikipedia.org/wiki/British_Iron_Age (Letöltés: 2021. december 27.)

[14] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 7–8; Szántó: *Anglia története,* 2007, 8–9; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 5; Kearney: *The British Isles,* 2012, 14–18, 23, 39.

A kelták jól ismerték a végső soron Nyugat-Ázsiából származó vasművességet, de a bronz és az arany megmunkálásához is kiválóan értettek. A kifinomult ízlést tükröző jellegzetes, stilizált kelta díszítőművészet számos emléke került elő a Brit-szigeteken, főként La Tène-stílusú ékszereken, fegyvereken, használati eszközökön, továbbá kőfaragások formájában. Gazdasági életükben az ekés földművelés és a szarvasmarhák, juhok legeltetése egyaránt szerepet kapott. A kelta törzsek élénk kereskedelmet folytattak egymás között, áruszállításra a folyókat és a tengert használták. Hugh Kearney hívja fel a figyelmet arra, hogy a nagybritanniai hegyvidéki (a walesi hegyekben és a Skót-felföldön élő) s a velük kulturálisan rokon ír-szigeti kelta törzsek, valamint a Brit-sziget síkvidékén élő kelta törzsek anyagi és szellemi műveltsége az egységes jegyek jelenléte mellett is több ponton különbözött egymástól. A hegyvidék hagyományosabb, a síkvidék újító jellegű kulturális hatásoknak volt kitéve a vaskor idején (i. e. 800 körül és i. sz. 43 között).[15]

A földművelésre alkalmas síkvidéken a tervezett erdőirtás, a nehezen művelhető földterületek feltörése a vasból készült, hatékony szerszámok (fejszék, vaspapucsos eke) segítségével a mezőgazdasági termelés fokozását szolgálta, ami a népesség növekedéséhez vezetett. A növekedő létszámú lakosságnak egyre több élelemre volt szüksége, a föld használati jogának kérdése egyre inkább előtérbe került, belső feszültségekhez, háborúskodásokhoz vezethetett. A nagyobb politikai egységek középpontjában dombra épített erős földvárak (vö. ang. *hill fort*) álltak, amelyek helyi gazdasági s nemegyszer katonai központokként működtek. A földvárak egyaránt szolgálhattak élelmiszer tárolására, vásártartásra, védelmi funkciókra, de a társas érintkezés, a szertartások színhelyei, a gazdagság és a hatalom szimbólumai is voltak (lásd pl. a dorseti Maiden Castle, a somerseti Cadbury Castle, a hampshire-i Danebury földvárakat).[16]

A délkeleti síkvidékre beköltöző belgák rendelkeztek a legjelentősebb katonai és anyagi hatalommal. Földvárak helyett nagyobb, városnak tekinthető településeken éltek (Durovernum Cantiacorum, a későbbi Canterbury és Verulamium például az ismertebbek között voltak); különleges agyagedényeket készítettek; élénk kereskedelmet folytattak a gallokkal és a rómaiakkal. Ásványkincseket, ónt, ólmot, gabonát, állatbőröket, rabszolgákat, vadászkutyákat adtak el kézműves termékekért, ékszerekért, olívaolajért és borért cserébe; fizetőeszközként

[15] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 7–8; Szántó: *Anglia története,* 2007, 7; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 5; Davies: *Európa története,* 2002, 93–94, 220; Kearney: *The British Isles,* 2012, 14, 17–19, 21, 23, 24.

[16] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 7–8; Szántó: *Anglia története,* 2007, 7; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 5; Kearney: *The British Isles,* 2012, 19–21; Wikipedia: *Hillforts in Britain,* https://en.wikipedia.org/wiki/Hillforts_in_Britain#Iron_Age_hillforts (Letöltés: 2021. december 27.)

kezdetben vasrudakat használtak, majd római mintára pénzérméket vertek a helyi vezetők nevével és képmásával. A kontinens felé irányuló kereskedelem központjai a Temze és a Forth folyó menti települések voltak.[17]

A belgák, közülük is a Trinovantes és a Catuvellauni törzsek egymással szövetségre lépve befolyásukat észak felé a Trent, nyugatra a Severn folyóig terjesztették ki. A dél-angliai kelták egységesítésére irányuló törekvések főként Cunobelinus személyéhez köthetők (vö. Shakespeare Cymbeline-je), aki a törzsinél már jóval nagyobb területet tudhatott felügyelete alatt. Királysága székhelyén, Camulodunum (a mai Colchester) városában az előkelők a pénzgazdálkodáshoz kötődő műveltség elemeivel (számolás, írás, olvasás) és a római életforma luxustermékeivel ismerkedhettek meg.[18]

A nagy-britanniai hegyvidéki területek és az Ír-sziget kelta lakossága ugyanakkor tradicionálisabb életmódot folytatott. A törzsi elkülönülés erősebb volt, a törzsek vezérei kisebb területeket ellenőriztek, a békétlenkedések is inkább csak helyi jelentőséggel bírtak. A népesség létszáma itt nem növekedett jelentősen, az egyes családok jellemzően földsánccal, palánkkal vagy kőfallal körbevett, a lakóházat magában foglaló, kör alaprajzú erődítményekben (vö. ang. *ring fort*) éltek (lásd pl. az írországi Rathrar, Staigue és Grianan of Aileach körerődítményeit). A föld tulajdonának és művelésének joga a szűkebb családhoz kötődött. A hegyvidék ugyanakkor inkább a pásztorkodásnak kedvezett, mint a földművelésnek. A jómódot éppen ezért a mindennapi életet szabályozó rendelkezések (melyek szemlélete egészen a kora középkori lejegyzésükig fennmaradt a térségben) sokszor a marhacsordák nagyságában, nem pedig a megművelt holdak számában mérték (vö. ang. *Brehon Laws*). A szarvasmarhatartás társadalmi presztízsét mutatja, hogy az értékmérés egységeként előkerült az üsző; a művészi alkotásokban pedig gyakran visszaköszönt a bika mint szimbólum. A kereskedelem ezen a területen az éves törzsi vásárokra korlátozódott. Az emberi kapcsolatokat főként a rokonság határozta meg, de egyes személyek között hűbéri jellegű függőségi viszonyok is kialakulhattak.[19]

A mai Skót-felföld északi és nyugati részén, az Orkney- és Shetland-szigeteken és a Hebridák területén jellegzetes vaskori építményeknek számítanak a kerek kőtornyok (vö. ang. *broch*), melyek a mezőgazdasági termelést végző közösségek

[17] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 8; Szántó: *Anglia története,* 2007, 7; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 5; Kearney: *The British Isles,* 2012, 19–21.

[18] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 7; Szántó: *Anglia története,* 2007, 8; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 5; Kearney: *The British Isles,* 2012, 19–21.

[19] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 8; Szántó: *Anglia története,* 2007, 7; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 5; Kearney: *The British Isles,* 2012, 21–26; Wikipedia: *Ringfort,* https://en.wikipedia.org/wiki/Ringfort (Letöltés: 2021. december 27.)

központjában helyezkedtek el, s a kutatók úgy vélik, hogy vegyes funkcióban használták őket: a tenger és a környező szárazföld ellenőrzésére szolgáló őrtornyokként; a helyi lakosság és az állatállomány megóvását szolgáló védművekként; a helyi földbirtokosok, tehetős családok tekintélyt parancsoló lakhelyeként egyaránt tekintenek rájuk (lásd pl. a shetlandi Broch of Mousa, a Külső-Hebridákon lévő Dun Carloway kőtornyok). Kissé alacsonyabb, kőből és ácsolt fából készített kettős, meredek falú erődítmények (vö. ang. *dun*) a mai Írország nyugati partjai mentén, Skócia nyugati részén és a Hebridákon is találhatók (lásd pl. az írországi Dún Aonghasa, illetve Dunamase erődítményét). Talán rituális célokat szolgáltak a politikai és kulturális határok mentén kialakított sajátos, jórészt földbe ásott, oldalfülkékkel rendelkező kör alaprajzú házak (vö. ang. *wheelhouse;* lásd pl. a shetlandi Jarlshof és Old Scatness egymáshoz közeli régészeti lelőhelyek egyes épületei).[20]

A későbbiek során a síkvidéki kelta kultúra lényegében eltűnt, mivel e terület római provincia lett, majd az angolszászok hódították meg. Hispania és Gallia római megszállása meggyengítette a térségben a korábbi Atlanti-óceáni tengeri kereskedelmi szövetséget, ennek hatására a római fennhatóságot elkerülő nagybritanniai hegyvidéki és az Ír-szigeten kialakult kelta kultúra elszigetelődött, s több önálló, egymással versengő királyságban maradt fenn egészen az angol királyok területszerző törekvéseinek megnyilvánulásáig.[21]

Az indoeurópai nyelvcsaládba tartozó szigeti kelta nyelvek egyikéből, a Brit-szigeten használt p-kelta típusú brit nyelvből származik a 12. században kihalt cumbriai nyelv; a közösségi nyelvként kihalt, később újraélesztett cornwalli nyelv; továbbá az anyanyelvként ma is élő walesi és a Bretagne-félszigeten használt breton nyelv; s rokoni kapcsolatban állt vele a mai Skócia északi és keleti részein a kora középkorig beszélt pikt nyelv is. A szigeti kelta nyelvek másik típusából, az Ír-szigethez kötődő q-kelta típusú gael (goidel) kelta nyelvből alakult ki az ír, a skót gael és az újraélesztett manx nyelv. A Brit-szigetek számos korai helyneve a szigeti kelta nyelvek egyikéből származtatható (lásd a későbbi fejezeteket).[22]

[20] Moore: *The Other British Isles,* 2005, 8–9, 36–37, 96–97, 186; Wikipedia: *Broch,* https://en.wikipedia.org/wiki/Broch (Letöltés: 2021. december 27.); Wikipedia: *Dun,* https://en.wikipedia.org/wiki/Dun (Letöltés: 2021. december 27.); Wikipedia: *Wheelhouse (archaeology),* https://en.wikipedia.org/wiki/Wheelhouse_(archaeology) (Letöltés: 2021. december 27.)

[21] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 18–21; Szántó: *Anglia története,* 2007, 9; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 6; Kearney: *The British Isles,* 2012, 18–19.

[22] A p-kelta és a q-kelta megjelölések egy korai hangváltozásra utalnak vissza. A protokelta *kw* hangból az ún. q-kelta nyelvekben *k* lett, míg az ún. p-kelta nyelvekben *p.* A modern ír *ceann* és a modern walesi *penn* (mindkettő jelentése 'fej') szavak például jól illusztrálják ezt a különbséget. A protokeltához egyébként a q-kelta nyelvek állnak közelebb (leginkább az Ibériai-félszigeten az i. e. 1–2. évezredben beszélt keltibér nyelvre volt ez igaz), a p-kelta nyelvek a kelta nyelvek földrajzi

2.4 A rómaiak kora (i. sz. 43–410)

I. e. 55-ben és 54-ben Julius Caesar kísérletet tett a gallokat, kontinensen élő rokonaikat a rómaiak ellenében támogató britek (bretonok) szigetének elfoglalására, ám felderítő hadjáratain komoly ellenállással és időjárási viszontagságokkal találkozott, így feladta tervét. Az elkövetkező közel száz esztendőben Róma kereskedelmi és diplomáciai kapcsolatokat tartott fenn a sziget lakosságával, illetve római telepesek is érkeztek a területre. Britannia provinciát Claudius császár szerezte meg a birodalom számára, aki a bő gabonatermés miatt kiváló élelemforrásnak ítélte az egyébként fémekben is gazdag területet. A rómaiak i. sz. 43-ban érkeztek a szigetre, a következő években gyorsan haladtak előre a síkvidéken. Az egymással is folyton harcban álló brit törzsek egy része lényegében harc nélkül megadta magát a bevonuló római csapatoknak. Jelentősebb ellenállás i. sz. 50-ben Caratacus vezetésével a Catuvellani, valamint i. sz. 60-ban vagy 61-ben Boudica irányításával az Iceni törzs részéről bontakozott ki, melyeket azonban a fegyelmezett, jól képzett római légiók rendre elfojtottak.[23]

A római területszerzés a 80-as évek közepéig folytatódott, bár eltérő típusú felügyeletet eredményezett a megszerzett régiók tekintetében. A leginkább számottevő, kolonizációs jellegű római befolyás a sziget délibb részein, a Humber és a Severn folyók határolta területen volt jelen (különösen a Bristol-csatorna és

tekintetben központi csoportjában érvényesülő nyelvi változások eredményeként jöttek létre. A brit kelta nyelvek akkor különültek el egymástól, amikor az angolszász hódítók a Brit-sziget tengeröblökkel elválasztott nyúlványaira, félszigeteire szorították vissza a kelta őslakosságot, ahol nyelvük területi változataiból érintkezés hiányában önálló nyelvek lettek. A breton a cornwalli nyelvvel rokon, s az angolszászok elől Cornwallból és Devonból a mai Bretagne területére menekülő britek nyelvéből alakult ki. A gael kelta nyelvváltozatot az írek ősei juttatták el kora középkori kirajzásuk során a Man-szigetre és a mai Skócia délnyugati–nyugati részére. A piktek a 9. századra lényegében beolvadtak a gaelek közé, feltehetően hatást gyakorolva nyelvükre is. A Brit- és az Ír-sziget kelta lakosságának kisebb-nagyobb csoportjai az egyes szigeteken belül és a két sziget között is rendszeresen költözködtek, így a nyelvi keveredés, egyfajta kelta nyelvi kontinuum fennállása az 5. századig jelen lehetett. Vö. Fodor István: *A világ nyelvei és nyelvcsaládjai,* Budapest, Tinta, 2004, 110; David Ross: *The Celts of the British Isles. From the Earliest Times to the Viking Invasion,* New Lanark, Geddes & Grosset, 2004, 52, 59, 84–94; Myles Dillon – Nora Chadwick: *The Celtic Realms. The History and Culture of the Celtic Peoples from Pre-History to the Norman Invasion,* London, Phoenix Press, 2000, 5–6, 38–42; Margaret Gelling: *Signposts to the Past,* Chichester, Phillimore, 1988, 19–20; Moore: *The Other British Isles,* 2005, 10–11, 38–40, 62–65, 131–132; Davies: *Európa története,* 2002, 220; Britain (ed.): *Language in the British Isles,* 2007, 188; Bölcskei Andrea: A kelta vallásosság helynévi nyomai a Brit-szigeteken, *Helynévtörténeti Tanulmányok,* IX. évf., 2013, 170.

[23] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 8–9; Szántó: *Anglia története,* 2007, 7–9; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 6–7; Davies: *Európa története,* 2002, 163; Kearney: *The British Isles,* 2012, 29, 39–40; Wikipedia: *Roman Britain,* https://en.wikipedia.org/wiki/Roman_Britain (Letöltés: 2021. december 29.)

a Temze tölcsértorkolata vonalától délre eső területeken, illetve a Wight-szigeten volt erős); északabbra, a Forth és a Clyde folyók vonaláig pedig egyfajta katonai fennhatóság állt fenn. Wales szintén római irányítás alá került, ám a városias letelepedésre kevésbé alkalmas hegyvidéket inkább csak felügyelte a katonaság, csakúgy, mint Cornwallban. A Forth folyótól északra fekvő Kaledónia meghódításával a rómaiak hosszasan, ám eredménytelenül próbálkoztak. Britannia provincia északi és nyugati szomszédságában, a hegyvidéki területeken lényegében tovább éltek a kis kelta törzsi államok, sajátos szerveződésükkel, szokásaikkal, szóbeliségben terjedő kultúrájukkal. Anglesey szigetét, amely a hagyományos kelta életmód egyik jelentős bázisa volt, csak i. sz. 78-ban tudta elfoglalni Agricola, a frissen kinevezett kormányzó. A rómaiak a kelta betörések, portyázások ellen várak (így Caerleon, Chester, York vára) és falak (így Hadrianus és Antoninus fala) emelésével védekeztek. A rómaiak a déli régiót politikailag sikeresen egyesítették, de a Brit-sziget egészének teljes egységesítését nem érték el. A rend fenntartása így is nagy létszámú, mintegy negyvenezer fős katonaság állandó jelenlétét igényelte a szigeten.[24]

A sziget déli részén a rómaiak békét, rendet, fegyelmet teremtettek és gazdasági megerősödést hoztak. Virágzott a kereskedelem: ólomért, vasért, ezüstért, aranyért, gabonáért, gyapjúért cserébe bort, kerámiát, márványt, olívaolajat, garumot (egyfajta halszószt) szállítottak a hajók. A megszállók és a betelepülők között szép számban voltak romanizált gallok, a britekkel rokon egyéb kelta népcsoportokhoz tartozó emberek is, ami nagyban segítette a jövevények és a lakosság közti összeolvadás megindulását. A korábbi brit kelta kultúra elemei, a nyelv, a vallás, a törzsi rendelkezések és a társadalom egykori felépítésének jellemző jegyei egyre jobban háttérbe kerültek.[25]

Az infrastrukturális fejlesztések jó része a szigeten állomásozó katonaság kiszolgálását látta el, s a korábbi tájkép, településszerkezet ezek hatására alaposan megváltozott. Megkezdődött a városok kiépítése a korábbi kis kelta településekből, vásárközpontokból, római katonai táborokból. A római telepesekkel benépesített, *colonia*ként ismert települések és a *municipium*nak nevezett nagyobb városok, melyekben római polgárjogot kaptak a lakosok, jellemzően római alapításúak voltak. A *civitas* típusú helységek közül több eredendően kelta törzsi központ volt, melyekből a rómaiak aztán a környékbeli brit lakosságot igazgatták.

[24] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 9; Szántó: *Anglia története,* 2007, 9; O'Driscoll: *Britain,* 1995, 16; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 7–8; Davies: *Európa története,* 2002, 163; Kearney: *The British Isles,* 2012, 27, 32, 35–40; Moore: *The Other British Isles,* 2005, 132–133, 186–188.

[25] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 8; Szántó: *Anglia története,* 2007, 9–10; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 8; Kearney: *The British Isles,* 2012, 27, 30.

Ekkor épült ki római mintára Aquae Sulis (Bath) fürdőkomplexuma és a korábban törzsi székhelyként működő Verulamium (St Albans mellett), s jött létre többek között Lindum (Lincoln), Isca Dumnoniorum (Exeter) és Eboracum (York) is.[26]

A városok tervezett utcahálózattal, vásártartásra alkalmas térrel, üzletekkel, nemegyszer színházzal rendelkeztek, s vastag kőfallal voltak körülvéve. A városi épületek is kőből, fából épültek, néhányban központi fűtés is volt. A városok a gazdasági életben lehetővé tették a szakosodást; s a bürokrácia, az állami adminisztráció helyszínei is voltak. A szigeten az ötezer fős települések nagyvárosnak számítottak; Londinium (London) kozmopolita városának – amely kikötőként, kereskedelmi és közlekedési központként ekkor emelkedett ki a többi település közül – hozzávetőleg húszezer lakosa lehetett. A városokat, helyőrségeket, katonai táborokat jól megépített úthálózat kötötte össze (lásd pl. Watling, Ermine, Stane, Dere és Akeman Streets, valamint a Fosse Way).[27]

A városok közelében létesült, mezőgazdasági termelésre szakosodott létesítmények, a *villá*k terményeit a városokban értékesítették. A földművelés terén bevezetett újítások – így a csoroszlya, a kétkezes kasza, a vetésforgó, a szénáztatás, a magszárító kemencék, az állati erővel vagy vízzel hajtott malmok alkalmazása – jövedelmezővé tették a vidéki gazdálkodást. A földeken főként rabszolgákkal dolgoztathattak. Az erdők termőföld nyerését célzó irtása tovább folytatódott. A fém- és kőbányákat a bányamunkákban járatos helyiek, katonák és elítéltek művelték, a római (had)mérnökök számos technikai újítást vezettek be a bányászat terén is (lásd pl. a *ruina montium* néven ismert hidraulikus bányászati technológia).[28]

A brit kelta lakosság körében a római életstílus átvétele az előkelők esetében valósult meg: a földbirtokosok és a városlakók a korban jellemzően latinul beszéltek, tógát hordtak, tudtak írni és olvasni, s elsajátították a klasszikus műveltség egyéb elemeit is. A földművesek ugyanakkor továbbra is írástudatlanok maradtak, a brit nyelvet használták, s hagyományos, kerek kunyhóikban éltek falvaikban, ahol kis, négyzet alakú földterületeket műveltek emberi vagy állati erővel húzott könnyűekéikkel. A romanizált britek jó része a római politeizmust, majd a keresztény hitet is átvette, igaz, hitvilágukba a kelta ősvallás

[26] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 9; Szántó: *Anglia története,* 2007, 9–10; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 8; Kearney: *The British Isles,* 2012, 29–32, 40.

[27] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 9–10; Szántó: *Anglia története,* 2007, 9; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 8; Kearney: *The British Isles,* 2012, 27–30. London római kori lakosságának számát más források hatvanezer főre teszik (vö. Wikipedia: *Londinium,* https://en.wikipedia.org/wiki/Londinium [Letöltés: 2021. december 29.]).

[28] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 10; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 8–9; Kearney: *The British Isles,* 2012, 30–32; Moore: *The Other British Isles,* 2005, 187; Wikipedia: *Roman Britain,* https://en.wikipedia.org/wiki/Roman_Britain (Letöltés: 2021. december 29.)

egyes hiedelmei, szokásai is beépültek. Amikor a kereszténység a 4. században államvallássá lett a Római Birodalomban, a brit kelták kulturális kapcsolatai e valláson keresztül tovább erősödtek a kontinenssel.[29]

Rivet és Smith igen érzékletes képet nyújt arról, milyen fokozatai lehettek a brit–latin kétnyelvűségnek a római kori Britanniában társadalmi és földrajzi helyzet, valamint foglalkozás szerint. A rómaiak által kiépített városokban, a kereskedelmi központokban, a fürdővárosokban, a római erődökben és a mellettük létrejött településeken a latin nyelv valamilyen szintű ismerete általános volt. A britek és a betelepülő rómaiak keveredése nyomán, a brit előkelők gyermekeinek iskoláztatása révén, a városi életforma megvalósítása során a latin nyelv kisebb-nagyobb mértékű használata a brit mellett a mindennapok természetes része volt. A vidéki villák tulajdonosai szintén rendelkeztek latinos műveltséggel, de szolgálóikkal nyilván brit nyelven érintkeztek. A kis brit falvakban – főként a provincia rómaiak által kevéssé kolonizált északi és nyugati vidékein – a latin nyelv ismerete ugyanakkor minimális lehetett, a brit használata kizárólagos volt.[30]

A városi hivatalnokok, tanítók, kereskedők, a katonák és a papok biztos latintudással kellett hogy rendelkezzenek, míg a városi munkások számára az alapvető szófordulatok ismerete is elegendő lehetett. A korszakban az írásbeliség a latin nyelvre korlátozódott Britanniában, a brit nyelv lejegyzésére kísérlet is alig akadt. A latin nyelv változatai közül az írásbeliségben a klasszikus latin jelent meg, a szóbeliség a nyugat-európai vulgáris latint használta, britanniai latin kialakulásáról nem beszélhetünk. A latin nyelv a társadalmi emelkedés, a magaskultúra és a vallás nyelve volt, így külső kényszer nélkül is érdekében állt a római fennhatóság alatt lévő briteknek megtanulni. Miután azonban a rómaiak az 5. század elején kivonultak Britanniából, gazdasági szempontból már nem volt rá szükség, így a latin nyelv mindennapokban való használata megszűnt, s csak az iskola és a vallás tartotta fenn egyes elemeinek ismeretét. A lakosság nyelveként ekkor a brit területileg egyre inkább elkülönülő változatai szolgáltak.[31]

A rómaiak fennhatóságát elkerülő Ír-sziget gael kelta lakossága a kereskedelem és a zsákmányszerző rajtaütések révén kezdetben korlátozott ismereteket gyűjthetett a római civilizáció egyes elemeiről. A kereszténység terjedése a szigeten élők körében az 5. századtól azonban komoly lehetőségeket biztosított a latin nyelv, a római értékrend, az egységes jogrendszer, a hierarchikus felépítésű in-

[29] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 8, 12; Szántó: *Anglia története,* 2007, 12; O'Driscoll: *Britain,* 1995, 16; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 8; Kearney: *The British Isles,* 2012, 27, 39–40.

[30] A. L. F. Rivet – Colin Smith: *The Place-Names of Roman Britain,* London, Batsford, 1979, 11–13.

[31] Rivet–Smith: *The Place-Names of Roman Britain,* 1979, 13–18.

tézmények megismerésére. Az ismereteket az ír misszionáriusok később a piktek, majd pedig az angolszászok irányába is sikeresen közvetítették.[32]

A Római Birodalom gyengülésével egyre kevesebb figyelem jutott Britannia provinciára. A 3. század végén a Brit-sziget keleti és délkeleti partvidékén a szász kalózok (lásd az ún. *Saxon Shore* partvonalat), a nyugati partszakaszon az ír portyázók ellen még erődítmények sorát építették fel a rómaiak a támadások kivédésére. 367-tel kezdődően azonban északon egyre gyakoribbá lettek a pikt betörések, a nyugati tengerparton rendszeressé váltak az ír, a keleti partvidéken a szász fosztogatások. Rómának a frankok és a szászok elleni védekezésre kellett összpontosítania a kontinensen, a britanniai légiók katonáira is ott volt nagyobb szüksége. 410-ben a rómaiak visszavonták csapataikat, kivonultak Britanniából, magukra hagyva a művelt, ám az elmúlt századokban kényelemhez szokott romanizált brit előkelőket a zsákmányra éhes írek és a maguknak területet követelő germán törzsek elleni hadviselésben. 446-ban Britannia hiába kért segítséget Rómától a barbár invázió ellen, már nem kaptak támogatást.[33]

Míg az európai kontinens egykor római fennhatóság alatt álló területein a jogrendszer alapjai és az újlatin nyelvek máig tanúskodnak az erős civilizációs hatásról, a Brit-szigeten a mintegy négyszáz évig tartó római uralom meglepően kevés marandandó nyomot hagyott maga után. Megszűnésével a városok, a villák, a fürdők, a szentélyek, az utak elenyésztek, vagy lerombolták őket, s legfeljebb csak évszázadok múlva építették újjá némelyiket. A helynevekben ugyanakkor a latinból átkerült jövevényszavak máig folyamatosan jelen vannak. Így például a római katonai táborokból lett városok nevében gyakran jelentkezik a *chester, cester, caster* névrész, amely a latin *castra* 'katonai tábor' szó származéka: pl. *Winchester, Chester, Gloucester, Leicester, Doncaster, Lancaster* stb.[34]

2.5 Az angolszászok kora (410 – 8. század vége)

A korszakkal kezdődően az erős angolszász befolyás alá kerülő területek és a kelta örökséget tovább vivő régiók történetének felvázolása a kialakult kulturális eltérések miatt külön tárgyalásra érdemes.

[32] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 19; Kearney: *The British Isles,* 2012, 32–35.
[33] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 9; Szántó: *Anglia története,* 2007, 10; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 9–10; Kearney: *The British Isles,* 2012, 31.
[34] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 9; O'Driscoll: *Britain,* 1995, 16; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 8; Kearney: *The British Isles,* 2012, 39; Gelling: *Signposts,* 1988, 20–22.

2.5.1 Anglia

A germán népcsoportok megjelenése a Brit-szigeten az európai népvándorlás folyamatába illeszkedik. A mezőgazdaság hatékonysága ekkor már olyan fokú volt, hogy jobban megérte a földet megművelni, mint folyamatosan új helyre költözni a megélhetésért. Az eddig nomád, főként germán törzsek ezért letelepedésre alkalmas területeket kerestek és szálltak meg a hanyatló Római Birodalom területén, ahová egyebek mellett a hunok előrenyomulása szorította őket; a kontinens keleti részén pedig további germán, szláv, iráni, török és finnugor népek jelentek meg. A Brit-szigetet megszálló germán törzseket a tényleges helyzetet némiképp leegyszerűsítő történeti hagyomány három népcsoporthoz tartozónak tekinti: az angolok, a szászok és a jütök a Rajna torkolatvidékéről és a mai Dánia területéről érkeztek a szigetre.[35]

Előőrseik a római uralom fennállása idején a brit partvidéket fosztogatták, majd a sziget városait védő zsoldosokként telepedtek le. A rómaiak kivonulása után Britannia egymással harcban álló kis brit királyságokra hullott szét. A legenda szerint Vortigern brit fejedelem országába behívott két germán hadvezért, Hengistet és Horsát azért, hogy azok védelmet nyújtsanak az északról támadó piktekkel szemben. Ők azonban egy idő után a király ellen fordultak, s csellel megszerezték a hatalmat (vö. ang. *Treachery of the Long Knives*), amit aztán arra használtak fel, hogy betelepítsék a szigetre a jütöket.[36]

A történészek úgy vélekednek, hogy a germán törzsek 430 körül kezdtek el lendületesen betelepedni a Brit-szigetre. A Jylland félszigetről induló, Frízföldön át ide jutó jütök a mai Kent területét, a Wight-szigetet és a szemközti brit partvidéket foglalták el. A mai Schleswig-Holstein területéről kirajzó angolok a Humber folyón felhajózva a sziget keleti vidékeit és középső részének északi területeit szállták meg. Az eredendően az Elba mellől elinduló szászok egy része délen rendezkedett be (déli szászok), más részük pedig a jütök és az angolok között, a Temze tölcsértorkolatától északra (keleti és középső szászok) és nyugatra (nyugati szászok) terjeszkedett.[37] A 6. század végére a germán törzsek több kisebb, egymással versengő királyságot hoztak létre (vö. ang. *Heptarchy,* tkp. 'hét királyság'; ezek emléke többek között egyes mai megyenevekben is megőrződött), melyek közül a következő századokban előbb Northumbria (a Humber folyótól északra), majd Mercia (a mai Közép-Anglia térsége), később Wessex (a nyugati és déli szászok területe) erősödött meg. Az angolszász invázió történetét a hó-

[35] Szántó: *Anglia története,* 2007, 10–12; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 11; Davies: *Európa története,* 2002, 217–218, 222.

[36] Szántó: *Anglia története,* 2007, 12; Davies: *Európa története,* 2002, 227.

[37] Lásd később az *Essex, Sussex* stb. típusú történeti megyenevek magyarázatát a 4.3-as szakaszban.

dítók szemszögéből Beda Venerabilis, jarrowi szerzetes 731 körül elkészült *Historia ecclesiastica gentis Anglorum* (Az angol nép egyházi története) című munkája, valamint az *Anglo-Saxon Chronicle* (Angolszász krónika) címen ismert, több évszázadon át vezetett kora középkori évkönyvgyűjtemény írta le legkorábban.[38]

A brit kelták több-kevesebb sikerrel vették fel a harcot a maguknak területet követelő germán törzsekkel szemben. A kezdeti eredmények szülte bizakodást a brit történeti emlékezet jellegzetes darabja, az Artúr-mondakör örökítette meg az utókor számára, melynek történeteiben a művelt, keresztény brit király győzedelmeskedik a pogány, barbár angolszász betolakodók fölött, és hatalmas birodalmat hoz létre népe számára. Artúr személyének történeti hitelességéről ugyan megoszlanak a vélemények, de az valószínűsíthető, hogy 500 környékén Dél-Angliában a britek tényleges győzelmet arattak az angolszászok fölött, ami egy időre visszavetette a hódítók terjeszkedését (lásd a többnyire „badoni csata"-ként említett ütközetet). A 7. századi Cadwallonnak, a walesi Gwynedd (s egy rövid ideig Northumbria) ugyancsak keresztény brit királyának alakja szintén élénken élt a britek kollektív emlékezetében. A későbbi viszálykodások emlékét őrzi a Mercia és a walesi Powys királysága határán a 8. század végén létesített, részleteiben ma is meglévő védőerőrendszer (vö. ang. *Offa's Dyke*), melyet a harcias Offa, a merciai király azért építtethetett, hogy a briteket távol tartsa az angolok által megszerzett földterületektől.[39]

Az angolszász területfoglalás eredményeként a brit kelták végül a sziget nyugati, hegyvidéki részeire szorultak vissza: Strathclyde királyságába (mely a mai Dél-Skócia és Észak-Anglia területét foglalta magába, s cumbriai nyelvet beszélő britek lakták), Walesbe, Cornwallba (amely előbb Dumnonia brit királyság része volt, majd szász fennhatóság alá került, de kulturálisan mindig is erősen kötődött Dél-Waleshez), illetve az ezekhez közel eső kisebb szigetekre húzódtak; egy csoportjuk pedig a mai Wales, Cornwall és Devon területéről átköltözött a kontinens szemközti félszigetére, kialakítva a breton nyelvű Bretagne-t ('Kis-Britanniá'-t). A tengeröblök, csatornák által szétszabdalt brit területek lakossága a továbbiakban

[38] A forrásművekkel kapcsolatos további részletekért lásd az 5. fejezet elejét. McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 11–12, 15; Szántó: *Anglia története,* 2007, 11, 15, 21; O'Driscoll: *Britain,* 1995, 16–17; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 11, 18–20; Davies: *Európa története,* 2002, 227–229; Kearney: *The British Isles,* 2012, 43–45; Moore: *The Other British Isles,* 2005, 188–192; Wikipedia: *Anglo-Saxons,* https://en.wikipedia.org/wiki/Anglo-Saxons (Letöltés: 2022. január 3.)

[39] A *szász,* illetve az *angol* népnevet akkor használom, ha a történelmi ismeretek alapján egyértelműen eldönthető, melyik népről van szó egy-egy esemény kapcsán, egyébként az *angolszász* kifejezéssel utalok a népcsoportra. McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 12; Szántó: *Anglia története,* 2007, 10, 12–14, 19–21; O'Driscoll: *Britain,* 1995, 17; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 12, 15–16, 19; Davies: *Európa története,* 2002, 229; Kearney: *The British Isles,* 2012, 47–50.

nem tudott egységes erővel fellépni az angolszász megszállók ellen, nyelvük területi változataiból pedig lassan önálló nyelvek jöttek létre. Emellett természetesen számolni kell hadifogságba esett, az angolszászok által szolgaként vagy rabszolgaként kezelt és a hódítók közé beolvadt britekkel is a szigeten.[40]

Kelta hagyományaikat a Brit-szigeten leginkább Wales és Cornwall népei ápolták. Az angolszász területen élő britek viszonylag gyorsan elsajátították a megszállók nyelvét. A hódítók katonai és társadalmi fölénye hatására a britek olyan területeken is feladták nyelvüket, ahol az angolszászok nem feltétlenül voltak számbeli fölényben. E területeken a kelta eredetű mai folyónevek nagy száma őrizheti egy esetleges kétnyelvű időszak emlékét. Északnyugaton legtovább, a 12. századig, a cumbriai nyelv tartotta magát. A brit kelta nyelv és kultúra, amely a rómaiakat túlélte, felmorzsolódni látszott az új megszállók elterjedése után. Az angolszász inváziót történetét a meghódítottak szemszögéből, bibliai allúziókkal tűzdelve, Gildas, a 6. században élt brit szerzetes *De Excidio et Conquestu Britanniae* (Britannia romlásáról) című műve mondja el, szinte egy időben az eseményekkel.[41]

A korai angolszász társadalomban olyan viselkedési minták számítottak értéknek, mint a hősiesség, a rokonság védelme, a jogos bosszú, a sértett kártalanítása (lásd a *Beowulf* óangol hőskölteményt eszményeit, igaz, már a keletkezés idejének keresztény eszméivel vegyítve). Az állandó háborúskodás részben a szomszédos királyok zsákmány- és földszerző törekvéseinek megakadályozását, részben pedig a katonai arisztokrácia parasztsággal szembeni előjogainak igazolását szolgálta. E harcias társadalom alapvetően férfiközpontú volt, ám a férfiági mellett a nőági leszármazásra is tekintettel volt. A nők örökölhettek, birtokolhattak földet, sőt, a királyi családban hatalomra is szert tehettek. A későbbiekben aztán a vérségi kötelék szabta hűséget a király és a földesúr iránti hűség váltotta fel, mivel az újonnan szerzett föld tulajdonjogát elsősorban ők tudták garantálni. A tágabb rokonság helyett a szűkebb család jelentősége került előtérbe; a 8. század után a királyi és a földesúri családokat, illetve az uralkodó és a rokonok általi igazságszolgáltatást egyre határozottabban elkülönítették egymástól.[42]

[40] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 11; Szántó: *Anglia története,* 2007, 14–15; O'Driscoll: *Britain,* 1995, 17; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 12, 16; Davies: *Európa története,* 2002, 232; Kearney: *The British Isles,* 2012, 43, 49–51; Moore: *The Other British Isles,* 2005, 135–136, 165–167, 215–216.

[41] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 11; Szántó: *Anglia története,* 2007, 14–17; O'Driscoll: *Britain,* 1995, 17; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 12, 15–16; Kearney: *The British Isles,* 2012, 43.

[42] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 12; Szántó: *Anglia története,* 2007, 16, 20; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 20–21; Davies: *Európa története,* 2002, 272; Kearney: *The British Isles,* 2012, 45, 48–49.

Az angolszász társadalmi hierarchia élén a hadvezér szerepét is betöltő király állt, akinek hatalma hívei hűségén múlott. Állam- és adminisztratív ügyekben tanácsadó testülete (vö. ang. *Witan*) segítségére számíthatott, mely a király megválasztásában is fontos szerepet játszott. A ranglétra következő fokán az önmagán belül is erősen tagolt katonai arisztokrácia volt, melybe születés vagy szolgálat alapján lehetett bekerülni. Ezután a különböző státusú szabadok, azaz a katonáskodó parasztok, a kézművesek, a földművesek, végül pedig a szabadságuktól megfosztott szolgák, rabszolgák jöttek a sorban. A későbbiekben külön csoportot képeztek a klerikusok, akik gyakorta láttak el világi hivatali feladatokat is, amiért földadományban részesülhettek.[43]

Britanniában a korábbi római és a hódító barbár kultúra nem keveredett úgy, mint a kontinens egyes területein. Bár némi településkontinuitás volt, az angolszászok a római városokat, villákat összességében kevéssé használták. Helyettük önellátó falvakat hoztak létre a vidéken, melyekben mezőgazdasági és háziipari termelést folytattak, s a kereskedelem ennek megfelelően háttérbe szorult.[44]

A legjellegzetesebb településtípust a határban álló uradalmi ház (vö. ang. *manor house*) és a (11. században szinte már minden településen álló) templom közelében felépült halmazfalu (vö. ang. *nucleated settlement*) képviselte. A környező szántóföldeket két-három nagyobb egységre tagolták az őszi és a tavaszi vetésnek, illetve hagyhattak parlagföldet is. Az egyes táblákat hosszú, keskeny dűlőkre osztották, amelyeket a falu lakói családonként állandó jelleggel béreltek a földesúrtól, s főként ökrök által vontatott nehézekékkel műveltek meg. Ezenkívül közös használatban lévő legelők, erdők, mezők is tartoztak a faluhoz. Gyakran az ökröket is közösen birtokolta a falu lakossága. A földesúr többfajta feladatot látott el: begyűjtötte a bérleti díjakat, igazságot szolgáltatott a falu lakóinak, katonákat toborzott. Földjeit a bérlők közösen művelték meg. Ilyen gazdasági berendezkedés mellett (vö. ang. *„midlands system" of villages, open-field system*) a falu lakosainak szorosan együtt kellett működniük a mindennapi munka során.[45]

[43] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 12–13; Szántó: *Anglia története,* 2007, 15, 20; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 20.

[44] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 12–13; Szántó: *Anglia története,* 2007, 14–15; O'Driscoll: *Britain,* 1995, 17; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 12–13, 22; Kearney: *The British Isles,* 2012, 48.

[45] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 12–13; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 22; Kearney: *The British Isles,* 2012, 48; Moore: *The Other British Isles,* 2005, 191–192; Mark Bailey: Beyond the Midland field system: the determinants of common rights over the arable in medieval England, *Agricultural History Review,* LVIII. évf., 2010/2, 156–157, 168–171; Wikipedia: *Open-field system,* https://en.wikipedia.org/wiki/Open-field_system (Letöltés: 2022. január 3.)

Az angolszászok művelésre a kavicsos, homokos, mészköves talajt kedvelték; az erdőket a völgyekben kiirtották, a nedves földeket lecsapolták, s addig nem lakott helyeken is megtelepedtek. Az első angolszász településeken jellemzően egy-egy nagyobb család élt, helységük neve gyakran végződött *-ing(s)*-re ('vki családjának/rokonságának a helye' jelentést hordozva); gyakori volt továbbá a *-ham* ('tanya'), a *-ton* ('település', 'körbekerített hely'), a *-ley* ('erdő', 'irtvány') földrajzi köznevek jelentkezése is az új települések nevében. A közlekedési útvonalak a hegyek peremén futottak, a folyókon hidak, révek létesültek, áruszállításra főként a vízi útvonalakat, különösen a Wash/Humber és a Severn/Avon vízrendszerét használták, s egyre jelentősebb szerepet kapott a Temze is. A fontosabb kikötővárosok (pl. London, Ipswich, Southampton) a part menti és a tengeri kereskedelmet szolgálták ki. A kiviteli termékek között főként gyapjú, sajt, kerámia, fémműves tárgyak, a behozott áruk között bor, hal, bors, ékszerek szerepeltek. A 7–8. század fordulójától újra jelen volt a pénzverés is a szigeten.[46]

A kereszténység a római uralom utolsó szakaszában érkezett el a Brit-szigetekre. Az Ír-sziget lakossága körében az új vallás tanait Patrik (Szent Patrik, ma Írország egyik védőszentje), romanizált brit kelta családból származó hittérítő püspök terjesztette igen eredményesen, kevéssel az I. Celesztin pápa által az írek első püspökeként felszentelt Palladius sikertelen missziója után. A későbbi évkönyvek tanúsága szerint Patrik 432-ben érkezett Írországba, jelentős missziós munkát végzett, valamint 444-ben püspökséget állított fel Armaghban.[47]

A kereszténységet később aztán éppen az ír vándorszerzetes püspökök tevékenysége erősítette meg a Brit-szigeten. A legendairodalom szerint Kolumba (a ma Írország és Skócia védőszentjeként is számon tartott Szent Kolumba) ír szerzetes 563 körül érkezett a Dál Riata gael királysághoz tartozó Iona szigetére, ahol apátságot alapított, s innen térítette keresztény hitre az északi pikteket. A déli piktek megtérítésében, úgy tudni, a brit Ninian játszott fontos szerepet. Kolumba Dál Riata uralkodójának királlyá koronázásával a kelta kereszténységnek a helyi gaelek közti terjedéséért is sokat tett. 635 körül Ionából települt át a northumbriai Lindisfarne szigetére Aidan, aki az itt létesített apátságból juttatta el a kereszténységet Northumbria angol népéhez. Az északi, kelta keresztény misszió központja a northumbriai York lett. Ezenkívül Merciában, Kelet-Angliában, de Walesben is jelentős volt az ír hittérítő tevékenység.[48]

[46] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 11–13, 15; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 12–13, 17, 22–23; Kearney: *The British Isles,* 2012, 49; Gelling: *Signposts,* 1988, 22.

[47] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 13; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 15; Davies: *Európa története,* 2002, 253, 255, 266; Kearney: *The British Isles,* 2012, 52.

[48] Szántó: *Anglia története,* 2007, 17; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 16; Davies: *Európa története,* 2002, 268–269; Kearney: *The British Isles,* 2012, 43, 45; Moore: *The Other British Isles,* 2005, 10–11, 64–66.

A kelta vándorpüspökök monostoraikból kiindulva elsősorban az egyszerű emberekhez kívánták eljuttatni az evangélium üzenetét. A kelta kereszténység a római változathoz képest kevésbé volt központosított, intézményrendszere egymástól lényegében független, önálló apátságok hálózatából állt. A környék lakosságának lelki gondozásáért felelős apát – gyakran a monostor alapítójának valamely rokona – szerepe jelentősebb volt, mint a püspöké. Ez a típusú egyházszervezet a helyi hatalommal bíró kis kelta királyságok rendszerének felépítését tükrözte vissza.[49]

A kelta hittérítő püspökök már jelentős eredményeket értek el a kereszténység terjesztésében a Brit-szigeten, mire I. Gergely pápa utasítására 597-ben Augustinus szerzetes a kenti Canterburybe ért, hogy a helyi királyt megnyerje a kereszténységnek, s megkezdje a római típusú, hierarchikus egyházszervezet kiépítését. 601-ben Augustinus lett Canterbury első érseke (vö. Canterburyi Szent Ágoston). Canterbury a déli, római misszió központja volt, Londonban és Rochesterben pedig további római püspökségek létesültek.[50]

A római típusú kereszténység képviselői sikeresen szólították meg az angolszász királyokat, egyre többen keresztelkedtek meg közülük. A gyakori trónviszályok közepette a király számára fontos volt, hogy személyét az egyház szentesítse, hatalomra való jogosultságát kinyilvánítsa, a keresztény uralkodók ezért támogatták az egyházszervezet kiépülését országukban. Az egyházmegyei és püspöki szervezet kialakítása egyúttal mintaként szolgált a monarchikus államigazgatás intézményeinek kiépítésére. A megkeresztelkedett királlyal együtt rendszerint annak népét is keresztténynek tekintették. Az új vallás szokásainak elterjedésére elegendő idő állt rendelkezésre. Gergely pápa levelei tanulsága szerint például igen türelmes volt a pogány angolszász rítusok gyakorlásával kapcsolatban, azok keresztény tartalommal való alkalmazását támogatta. A római kereszténység jelenléte megszüntette a Brit-sziget diplomáciai és kulturális elszigeteltségét saját térségében és a kontinens irányába egyaránt.[51]

A római és a kelta kereszténység eltérő hagyományainak összebékítése nem volt egyszerű. 664-ban a whitby-i zsinaton, amely jelképesen a húsvét időpontjának eltérő meghatározásában ragadta meg a különbségeket, Northumbria királya a római álláspontot támogatta a kelta kereszténység számítási módszerével

[49] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 14; O'Driscoll: *Britain,* 1995, 17; Kearney: *The British Isles,* 2012, 52–53.

[50] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 13–14; Szántó: *Anglia története,* 2007, 17–18; O'Driscoll: *Britain,* 1995, 17; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 16; Davies: *Európa története,* 2002, 269; Kearney: *The British Isles,* 2012, 57.

[51] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 14; Szántó: *Anglia története,* 2007, 17–18; Davies: *Európa története,* 2002, 269, 272; Kearney: *The British Isles,* 2012, 45, 52, 58.

szemben, s ezzel a római egyház került előtérbe a szigeten. A 7. század végétől megszaporodtak a kolostori templomok és a katedrálisok; a plébániatemplomok azonban inkább csak a 10–11. században sokasodtak meg. A monostorok körül települések nőttek (vö. ang. *-minster* végű településnevek); a kontinensről szép számban érkező szerzetesek kapcsolatainak köszönhetően a helyi kereskedelem felélénkült. A Brit-szigeteken a korabeli keresztény művészet igényes alkotásaiban kelta, angolszász és mediterrán motívumok egyaránt megjelentek (pl. *Lindisfarne Gospels, Book of Kells*). Az írásbeliség jelentősége a tulajdonjog rögzítése, a történetírás lehetősége, a törvények lejegyzése, a genealógiák készítése, a szentek életének megörökítése miatt megnőtt a társadalomban.[52]

2.5.2 Wales

A brit kelták egy csoportját az angolszászok a 8. század végére a mai Wales területére szorították vissza, s a britek földje és Mercia királyságuk közé védősáncot emeltek (lásd fent). Walesben a kis létszámú lakosság a termékeny völgyekbe húzódott, a hegyvidékeken állattartással foglalkozott, s őrizte kelta hagyományait. Apró törzsi királyságaik uralkodói kormányzás helyett állandó harcban álltak egymással a „legfőbb király" (vö. ang. *high king*) címért. Gruffydd ap Llywelyn rövid időre megteremtette az egységes, független Walest, de egy honfitársa 1063-ban az angolok ellen vívott honvédő csata idején az ellenfél oldalára állva megölte őt. Hitvalló Eduárdnak (1042–1066) a walesi uralkodó ezután hűségesküvel tartozott.[53]

Wales területén a brit kelta nyelv használata fennmaradt, s idővel önálló nyelvi változattá, walesi nyelvvé alakult. Az északnyugati Gwynedd királyai északi brit (vö. a legendás *Yr Hen Ogledd,* azaz 'a régi észak' területének az ówalesivel rokon, azóta már kihalt cumbriai nyelvet beszélő kora középkori királyságai a mai Észak-Anglia és Dél-Skócia területén, pl. Elmet, Gododdin, Rheged, Strathclyde), a délnyugati Dyfed uralkodói ír dinasztiákat tartottak rokonnak a magukéval (vö. az ír Munster királyságban lévő Déisi Muman alkirályság létrejöttének legendája), bár Észak-Walesbe is érkeztek ír betelepedők. Az írek közvetítésével a kereszténység is megérkezett a területre. A walesi születésű Dávid

[52] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 14–15; Szántó: *Anglia története,* 2007, 18; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 16–18; Davies: *Európa története,* 2002, 268–269; Kearney: *The British Isles,* 2012, 45–47.

[53] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 18; Szántó: *Anglia története,* 2007, 21; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 15–16, 30–31; Wikipedia: *History of Wales,* https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_Wales (Letöltés: 2022. január 4.)

(Szent Dávid, ma Wales védőszentje) nemcsak szűkebb hazájában, hanem Dumnonia brit királyságban és Bretagne-ban is jelentős hitoktatói és egyházszervezői tevékenységet fejtett ki a 6. század közepén. A kor egyik legnagyobb kolostora az észak-walesi Bangorban állt; a kelta monostorok körül kialakult walesi települések neve gyakran tartalmazza a *llan* ('templom') kifejezést.[54]

2.5.3 Skócia

A mai Skócia területén négy, részben eltérő kultúrájú népcsoport élt együtt a korban: a piktek, az Ír-szigetről áttelepült gaelek, a strathclyde-i britek és a skót-alföldi angolok. A piktek északon és északkeleten laktak. Ők voltak a területen a legrégebbi lakosok, középkorban kihalt nyelvüket a brit keltával tartják rokonnak. Társadalmukban elsősorban a nőági leszármazást tartották számon. A skót gaelek ősei az Ír-szigetről érkeztek, az 5. század körül kezdtek megtelepedni a mai Skócia délnyugati–nyugati partvidékén. A jövevények létszáma nem lehetett nagy, viszont erős politikai befolyással bírtak. Megalapították Dál Riata gael királyságát, amely Argyll mellett Skye szigetére, valamint az Ír-sziget északkeleti csücskére is kiterjedt. Nyelvük idővel az írrel rokon skót gael változattá alakult. Iona kicsiny szigete, a kelta kereszténység fontos központja a térségben, szintén Dál Riatához tartozott, monostorából kiindulva nyerte meg Kolumba a 6. században az új vallásnak az északi pikteket (lásd fent). 843-ban Kenneth MacAlpin, Dál Riata anyai ágon pikt származású gael uralkodója egyesítette országát és a pikt fejedelemségeket, létrehozva Alba királyságát.[55] A Skót-felföldet és a környező szigeteket a földrajzi széttagolódás miatt ugyanakkor nem volt egyszerű felügyelni a skót királyoknak, a klánok fejei könnyen fellázadtak az uralkodó ellen. 937-ben a brunanburhi ütközetben brit és viking szövetségesekkel az oldalukon a skótok komoly vereséget szenvedtek az angolszászoktól. Ezután igyekeztek baráti viszonyt kialakítani velük, annak reményében, hogy önállóságukat így fenntarthatják.[56]

[54] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 13, 18; Szántó: *Anglia története,* 2007, 18; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 15–16, 30–31; Kearney: *The British Isles,* 2012, 49–52; Wikipedia: *History of Wales,* https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_Wales (Letöltés: 2022. január 4.)

[55] Az *Alba* név magyarázatát lásd később a 4.1-es szakaszban.

[56] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 20–21; Szántó: *Anglia története,* 2007, 21; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 14, 19–20, 29–30; Kearney: *The British Isles,* 2012, 35; Wikipedia: *History of Scotland,* https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_Scotland (Letöltés: 2022. január 4.)

Strathclyde, a britek királysága a Skót-alföld nyugati és középső részén feküdt. A romanizált britek ezen csoportja a 6. század körül feladta korábbi törzsi szerveződését, s közös nyelvként a brit kelta cumbriai nyelvet beszélte. A Northumbria északi részére, a Skót-alföld délkeleti területére költöző angolok érkezésükkor talán még rokonsági alapon szerveződő társadalomban éltek, ám mivel a földrajzi adottságok a növénytermesztésnek kedveztek, s a művelésre alkalmas, magántulajdonban lévő területeket a földesúr osztotta szét, hamar rákényszerültek, hogy „külső", a rokonságba nem tartozó vezetőt fogadjanak el. A piktek, skót gaelek és britek a közös kelta gyökerek; a kölcsönösen ugyan már nem érthető, de mégis rokon beszélt nyelvek; az állattartás és a föld törzsi birtoklása által meghatározott gazdaság; később pedig a kelta kereszténység révén a különbségek ellenére is egyfajta egységet alkottak, s elkülönültek a nagyon eltérő hagyományokkal, életmóddal és eszményekkel bíró alföldi angoloktól. A középkor második felében Alba skót királysága magába olvasztotta Strathclyde brit királyságát, sőt a Forth folyó déli partján élő angolokat is, kialakítva ezzel a Skót Királyságot.[57]

2.5.4 Észak-Írország és Írország

Az Ír-sziget gael kelta lakóit sem a rómaiak, sem az angolszászok nem hódították meg katonai erővel. Rokonsági alapon szerveződő törzsi társadalmukban öt királyság alakult ki: Ulster, Munster, Leinster, Connacht és Meath, utóbbinak a központja, Tara dombja egyben a „legfőbb király" székhelye is volt. Az uralkodókat választották; a királyságok rendszerint háborúztak. Az 5. század során a sziget északi és középső területeit bíró Uí Néill és a déli részekkel rendelkező Eoghanachta dinasztiák kerültek előtérbe a helyi politikában. A hatalomból kiszorulók északi csoportjai ezután költözhettek át a mai Skócia délnyugati–nyugati részébe, ideértve a szárazföldet környező szigeteket is, ők voltak a gael nyelvű skótok ősei. Létrehozták a területen Dál Riata királyságát, amely átnyúlt az Ír-sziget északkeleti csücskére is. Más csoportjaik Man szigetére mentek, ahol nyelvükből kialakult az azóta anyanyelvként kihalt, napjainkban újraélesztés alatt álló manx gael nyelv. A délről hasonló okokból távozók pedig a történeti emlékezet szerint Wales irányába vették útjukat (lásd fent).[58]

[57] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 20–21; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 14, 29–30; Davies: *Európa története,* 2002, 232; Kearney: *The British Isles,* 2012, 59; Wikipedia: *History of Scotland,* https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_Scotland (Letöltés: 2022. január 4.)

[58] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 19; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 29; Kearney: *The British Isles,* 2012, 53–54; Wikipedia: *History of Ireland,* https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_Ireland (Letöltés: 2022. január 4.)

A kereszténység 430 körül ért az Ír-szigetre (a részleteket lásd fent), s átalakította a korábbi kultúrát. Mivel vegyes impulzusokból táplálkozott, a kelta (ír) kereszténység több, a római egyház tanításaitól eltérő jellegzetességgel bírt, pl. a kelta ősvallás elemeinek továbbélése keresztény tartalommal átitatva, erős miszticizmus, pelagianizmus, befolyásos monostorok hálózatából felépülő egyházszervezet. Ugyanakkor a kereszténységen keresztül az írek nagyban hozzájárultak a római értékrend, az írásbeliség, a latin nyelv ápolásához. Ír misszionáriusok a Brit-szigeten és a kontinensen is tevékenykedtek. A 7. században több monostor is létesült a tanulni kívánó angolszász szerzetesek részére az Ír-szigeten, pl. Rath Melsigi, Maigh Eo na Saxain kolostorai. A kelta (ír) keresztény művészet a tájképet is formálta: például díszes, faragott kőkeresztek, ún. kelta keresztek állításával.[59]

A fentiek összefoglalásaként elmondható, hogy a Brit-szigeteken az 5. század elején négyféle kulturális hatás érvényesült: a Brit-szigeten a Forth folyótól délre a brit kelta (a sziget déli részén erősen romanizált változatban), a Forth-tól északra a pikt, a sziget délkeleti szegletében csekély mértékben az angolszász (germán), az Ír-szigeten a némiképp elszigetelt gael (ír) kelta kultúra volt jelen. A korszak során az angolszász kultúra katonai hódítások és tömeges betelepedés révén, az ír kultúra a kereszténység terjesztésével erős befolyásra tett szert a régióban, míg a brit kelta kultúra jelentősen visszaszorult, a pikt pedig lényegében eltűnt.[60]

2.6 A vikingek kora (8. század vége – 1066)

A viking kalózok a 8. század vége felé jelentek meg a térségben sekély merülésű hosszú hajóikon, s kezdték fosztogatni a Brit- és az Ír-sziget keleti, északi, nyugati partvidékét. 793-ban feldúlták Lindisfarne apátságát, majd 794-gyel kezdődően több ízben kifosztották Iona monostorát, 795-ben az Ír-sziget mellett fekvő Lambay Island kolostorát forgatták fel, 842-ben pedig Londont rohanták le. Kalandozásaikhoz hamarosan támaszpontokat kezdtek kiépíteni a régióban. A belviszályokat kihasználva 865-ben dánok költöztek be Kelet-Angliába, majd elfoglalták Northumbria és Mercia egy jó részét is; központjukat a 866-ban megszerzett Yorkban rendezték be. Közigazgatásukban Stamford, Leicester,

[59] Pelagius (360 k. – 420 k.) brit szerzetes az ember szabad akaratának szerepét hangsúlyozta a cselekedetek során; nézeteit a kortárs teológusok eretnekségnek ítélték, vö. Davies: *Európa története,* 2002, 258–259. McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 19; Szántó: *Anglia története,* 2007, 14–15; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 14–15; Wikipedia: *History of Ireland,* https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_Ireland (Letöltés: 2022. január 4.)

[60] Black: *A History of the British Isles,* 2017, 11, 16–18; Kearney: *The British Isles,* 2012, 41–43, 48, 52.

Derby, Nottingham és Lincoln városai kaptak még jelentős szerepet. A megszállás kiterjedt területet érintett, melyre ugyanakkor egyenetlen létszámban jöttek a föld megművelésére érkező dán betelepülők. A *-by* és *-thorp* végű, valamint a skandináv személynevet tartalmazó településnevek máig híven tanúskodnak erről az időszakról.[61]

A mai szárazföldi Skócia területének legészakibb és nyugati részein, továbbá a Shetland- és az Orkney-szigeteken, a Hebridákon, valamint az Ír-sziget partvidékén ugyanakkor norvég vikingek telepedtek le, akik főként kereskedelemmel foglalkoztak; központjuk a frissen alapított Dublin lett. Ellenőrzésük alá vonták az Ír-tenger Hebridáktól délre eső részét, központi szerepet juttatva Man szigetének. 900 környékén a mai Északnyugat-Anglia területére éppen az Ír-sziget, a Hebridák és a mai Skócia nyugati részének norvég kolóniáiból érkeztek újabb betelepülők. Emléküket, egyebek mellett, a számos *-by, -scale, -thwaite* végű, jellegzetesen általuk adott településnév őrzi a mai Cumbria, Lancashire és a Wirral-félsziget területén. Dublin norvég királya ebben az időben többször, ám sikertelenül igyekezett kiterjeszteni hatalmát York dán királyságára is.[62]

2.6.1 Anglia

A Brit-szigeten a dánok által elfoglalt területen sajátos társadalmi, gazdasági és kulturális viszonyok érvényesültek. Társadalmi szempontból a dán betelepülők jellemzően szabad, hűbéri viszonyok által kevésbé kötött földművesek voltak, akik a helyi politikai döntéshozatalban aktívan részt vettek rendszeres gyűléseiken, ahová fegyveresen volt szokás érkezni (vö. ang. *wapentake,* közigazgatási egység).[63] A tekintélyelv kevéssé érvényesült, a személyközi viszonyokat egyfajta rugalmasság jellemezte. Gazdasági téren a nemzetközi kereskedelem fejlesztése, az egyedi termékek helyett a tömegesen előállított áruk forgalmazása jelentős

[61] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 15; Szántó: *Anglia története,* 2007, 21, 25; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 23–25; Davies: *Európa története,* 2002, 286; Kearney: *The British Isles,* 2012, 60, 64; Wikipedia: *History of Anglo-Saxon England,* https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_Anglo-Saxon_England (Letöltés: 2022. január 7.)

[62] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 15; O'Driscoll: *Britain,* 1995, 17; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 24; Davies: *Európa története,* 2002, 286; Kearney: *The British Isles,* 2012, 60–63, 69; Gelling: *Signposts,* 1988, 22–23; Moore: *The Other British Isles,* 2005, 11–14, 40–45, 67–73, 98–104.

[63] Maga a *wapentake* kifejezés az óé. *vapn* 'fegyver', t. gen.: *vapna* szóból és az óé. *taka* '(meg)fog' ige *tak* igenévi formájából álló összetételre megy vissza, eredetileg talán fegyverszemlére vonatkozott, vagy esetleg arra utalt, hogy a gyűléseken a résztvevők egyetértésük kifejezésére magasba emelték a fegyvereiket; vö. https://www.etymonline.com/search?q=wapentake; https://www.oed.com/dictionary/wapentake_n?tab=factsheet#15325068 (Letöltés: 2024. július 10.)

bevételeket eredményezett. Így a dán befolyás alatt álló régió gazdagabbá és népesebbé vált, mint az angolszászok által uralt területet. A szigeten élő dánok formálisan hamar felvették a kereszténységet, s a mindennapokban is alapvetően együttműködésre törekedtek a helyiekkel.[64]

Az angolszászok részéről a területfoglaló dánok ellen Alfréd, Wessex királya vette fel a harcot, s több csatában, köztük az edingtoni ütközetben is győzedelmeskedett az ellenfél fölött. 879-ben a wedmore-i szerződésben egyezséget kötött a dán Guthrummal: Kelet- és Észak-Anglia a dánok fennhatósága alá került, ahol saját jogrendszerük érvényesült (vö. ang. *Danelaw*), dél és nyugat Alfréd kezén maradt. A dánok távoltartására Alfréd fallal körülvett városok (vö. óang. *burh*) létesítésébe kezdett, jó néhány esetben ez tulajdonképpen a római városok újjáépítését jelentette. Több ilyen településből közigazgatási központként szolgáló nagyváros lett a későbbiekben, nevük gyakran *-burgh, -borough* végződést kapott (vö. még ang. *borough* mint közigazgatási egység).[65]

Alfréd utódai számos, a dánok ellen vívott ütközetben győzedelmeskedtek, s egyre nagyobb terület fölött szerezték meg az ellenőrzési jogot Wessex számára. Æthelstan, Alfréd unokája 927-ben visszafoglalta Yorkot; 934-ben lerohanta a skót királyságot; 937-ben Brunanburhnál legyőzte az ír–norvégok, a skótok és a strathclyde-i britek egyesített seregét, megerősítve ezzel hatalmát. Wessex fokozatosan kiépülő hegemóniáját az angolszász, skót és brit fejedelmek is jobbnak látták tiszteletben tartani. 973-ban a wessexi Edgar szimbolikus jelentőségű megkoronázására is sor került Bathban, melyet a fejedelmek hűségesküje követett Chesterben (vö. a legenda a fejedelmek közös hajózásáról a Dee folyón Edgar irányításával).[66]

A honvédő háború jegyében a területét egyre növelő Wessex királysága központosított, katonai jellegű irányítást és közigazgatást alakított ki, részint éppen azért, hogy lehetővé váljon számára a dánok kordában tartása, fokozatos kiszorítása a szigetről. A dánoktól visszaszerzett területekkel, melyek korábban valamely más angolszász törzshöz tartoztak, a továbbiakban Wessex királya rendelkezett, ami hatalmat adott a kezébe. Míg a múltban a „legfőbb király" a kis angolszász (törzsi) királyságok uralkodóinak bármelyike lehetett, a 10. századtól a wessexi király kiváltságos helyzete révén egyre inkább egyeduralkodóként

[64] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 15; O'Driscoll: *Britain,* 1995, 18; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 26; Kearney: *The British Isles,* 2012, 62–64.

[65] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 15–16; Szántó: *Anglia története,* 2007, 22–24; O'Driscoll: *Britain,* 1995, 17–18; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 25–26; Davies: *Európa története,* 2002, 286, 298; Kearney: *The British Isles,* 2012, 66.

[66] Szántó: *Anglia története,* 2007, 24–25; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 26–27; Kearney: *The British Isles,* 2012, 65–66.

tudott fellépni. Megjelent a monarchia s talán az egységes nemzet eszménye is. A király szolgálata földbirtokhoz és társadalmi ranghoz juttatta a hűséges alattvalókat, kialakulhatott az új arisztokrácia. Az ország területét grófságokra osztották (vö. ang. *shire*).[67]

A katonai készültség folyamatos fenntartásának költségeit a király az adókból fedezte. Az adót az egy családot eltartó területegységek szerint vetették ki, s ez végső soron a földművesek terheit növelte. Közülük sokan elszegényedtek, egy-egy földesúr oltalmába kerültek, munkájukért, terményjáradékért cserébe. A föld művelése a szolgálatra kötelezettek által kivitelezett uradalmi gazdálkodás jegyében folyt (vö. ang. *manorial system*). Az addigi szokásjog helyébe az írott törvény és a királyi igazságszolgáltatás intézménye lépett. A pénzgazdálkodás is központi irányítás alá került. Az egyházi reformok eredményeként saját, a király által adományozott birtokokkal rendelkező új monostorok jöttek létre, amelyek a korábbi kis apátságokkal szemben nem voltak kiszolgáltatva a környékbeli nemesség jóindulatának, így nem a helyi, hanem a királyi érdekeket képviselve működhettek. A püspöki rendszer kiépítése és a 970 körül összeállított, szerzetesi életet irányító új szabályzat lehetőséget teremtett a királynak arra, hogy erős befolyással bírjon az egyházi ügyekre.[68]

A 900-as évek végén a megújuló dán támadások rohamát II. (Tanácstalan) Æthelred az ellenfélnek fizetett hadisarccal (vö. ang. *Danegeld*) próbálta meg ideiglenesen távol tartani Wessextől. 1016-ban az Alney szigetén kötött békeszerződés a dán (Nagy) Knut és II. Edmund, Æthelred fia között újra felosztotta Angliát. Edmund halála után a Witan (lásd fent), a rend fennmaradása érdekében, Knutot választotta Edmund helyére is. Knut nem nagy birodalma részeként, hanem több királysága egyikeként tekintett Angliára, s hogy figyelmét a lázadozó norvég törzsekre fordíthassa, igyekezett megkedveltetni magát az angolszászokkal. Feleségül vette Æthelred özvegyét, a normann hercegi származású Emmát. Fiuk, Hardaknut örökös nélkül halt meg, így 1042-ben Emma Æthelredtől született fia, Hitvalló Eduárd került a trónra, Godwinnak, Wessex grófjának hathatós támogatásával.[69]

Míg Eduárd normann kapcsolatait ápolta, templomokat állíttatott szerte Angliában, és megépíttette a Westminster épületegyüttesét, az országot ténylegesen a normannellenes Godwin család kormányozta. Bár a gyermektelen Edu-

[67] Szántó: *Anglia története,* 2007, 28; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 27; Kearney: *The British Isles,* 2012, 65–66.

[68] Szántó: *Anglia története,* 2007, 25–26; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 27–28; Kearney: *The British Isles,* 2012, 66–68, 72.

[69] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 16; Szántó: *Anglia története,* 2007, 26–28; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 32–33; Davies: *Európa története,* 2002, 286, 298; Kearney: *The British Isles,* 2012, 69.

árd előbb Vilmosnak, Normandia hercegének ígérte az angol trónt, halálakor állítólag mégis sógorát, Harold Godwinsont jelölte meg örököseként. Harold korábban ugyan megígérte, hogy támogatja Vilmos angol korona iránti igényét, később azonban kényszer alatt tett esküjét érvénytelennek ítélte. Harold irányításra való rátermettségét eddigre már több ízben is bizonyította, így a Witan őt választotta meg az angolok királyának. Vilmos ekkor a pápa jóváhagyását bírva fondorlathoz folyamodott. Kihasználta, hogy Harold száműzetésben élő testvére, Tostig rábírta Harald Hardradát, a norvég királyt, hogy az magának követelje az angol trónt, s 1066 őszén, amikor Harold hadai éppen a norvég támadás visszaverésével voltak elfoglalva Yorknál, Vilmos a dél-angliai Pevensey-nél partra szállt jól képzett, íjászokra és lovasságra alapozott kis seregével. Harold kénytelen volt mielőbb délre vonulni csapataival, s a teljes angolszász haderő bevárása helyett a meglepetés erejében bízva Hastingsnél kifáradt katonáival kezdte meg a harcot Vilmos ellen. Harold a csatában elesett, a győztes Vilmos pedig Londonba vonult.[70]

2.6.2 Wales

A vikingek jelenléte az Ír-tengeren, valamint a Severn és a Dee folyók tölcsértorkolatánál a korábbiakhoz képest még jobban elszakította egymástól a strathclyde-i, walesi, cornwalli és bretagne-i, azaz a nyugati kelta területeken élőket. Walesben északon a strathclyde-i kötődésű Gwynedd és a Strathclyde és Mercia irányába is nyitott Powys királyságai, délen pedig a Cornwall-lal és Bretagne-nyal rokonszenvező Dyfed, Glamorgan és Gwent fejedelemségei őrizték függetlenségüket. A 9. században Gwyneddben Rhodri Mawr, a 10. században Glamorganban Morgan, Dyfedben (és egy ideig Gwyneddben) pedig Hywel Dda erősítette meg hatalmát. Püspöki székhelyek jöttek létre a gwyneddi Bangorban és a dyfedi St Davidsban. A walesiek a tenger felől a vikingek, a szárazföld felől az angolszászok, saját területükön pedig egymás ellen harcoltak a korszakban, pillanatnyi érdekeik mentén. Így például Anglesey szigetét, Gwynedd királyságának székhelyét 853-ban a vikingek kirabolták ugyan, ám miután a walesiek visszavágtak, a két fél békét kötött; sőt, szövetségre is léptek egymással Northumbria ellenében. A déli walesiek ugyanakkor a wessexi Alfréd segítségét kérték Gwynedd hatalmi terjeszkedése ellenében.[71]

[70] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 16–17; Szántó: *Anglia története,* 2007, 28–30; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 33–34; Davies: *Európa története,* 2002, 286, 298, 327.

[71] Black: *A History of the British Isles,* 2017, 24, 30–31; Davies: *Európa története,* 2002, 298; Kearney: *The British Isles,* 2012, 69, 81–84; Moore: *The Other British Isles,* 2005, 139–140; Wikipedia: *History of Wales,* https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_Wales (Letöltés: 2022. január 13.)

2.6.3 Skócia

A mai Skócia területén továbbra is igen eltérő kultúrájú népcsoportok éltek szorosan együtt. A piktek által lakott Shetland- és Orkney-szigetekre a 8–9. század során norvég telepesek érkeztek, s új lakhelyükre önálló, törzsi vezetőjük által irányított politikai egységként tekintettek. Erős befolyásukat jelzi, hogy a szigetek lakossága az óészaki norn nyelvet kezdte használni, amely aztán egészen a 16. századig fennmaradt a térségben közösségi szinten. A Hebridákra és a mai Skócia szárazföldi részének nyugati partjaira vegyes, ír–norvég kultúrájú vikingek költöztek, akik a gael nyelv egy változatát beszélték, és a rokonsági alapon szerveződő kelta társadalom típusa sem volt ismeretlen számukra. A skót felföldi klánok harcos mentalitásának kialakulása talán éppen az ő megjelenésükkel áll összefüggésben.[72]

A mai Skócia déli és keleti részein ugyanakkor a gael kultúra Dál Riata-i változata erősödött meg. A szárazföldi pikteket és a skót-alföldi (berniciai) angolokat magukba olvasztó skótok királyságának tartozéka lett a brit Strathclyde fejedelemség is, miután a vikingek 870-ben lerombolták fő erődítményét, Dumbartont. A korábbi, törzsi jellegű és az új, monarchikus típusú skót királyságban az uralkodó személyét eltérő szabályok alapján határozták meg, a két nézőpont ütközése még a 11. században is belső konfliktusokhoz vezetett (lásd pl. a történelmi MacBeth és Duncan összetűzését). A kis kelta monostorok helyett új egyházi központok jöttek létre Dunkeld és St Andrews városában, de a püspöki szervezet bevezetése más területekkel ellentétben itt ekkor még nem történt meg. A skótok, a piktek és a skót-alföldi angolok a viking betelepülők ellen összefogtak ugyan, ám kiűzni nem tudták őket a régióból, így aztán megtanultak együtt élni velük. Segítette ezt az is, hogy a viking elöljárók idővel késznek mutatkoztak a norvég helyett a skót királyt uralkodójuknak tekinteni.[73]

[72] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 21; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 24, 29–30; Davies: *Európa története,* 2002, 298; Kearney: *The British Isles,* 2012, 81, 85–88; Moore: *The Other British Isles,* 2005, 11–14, 40–45, 67–73; Wikipedia: *History of Scotland,* https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_Scotland (Letöltés: 2022. január 4.)

[73] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 21; Szántó: *Anglia története,* 2007, 28; O'Driscoll: *Britain,* 1995, 18; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 29–30, 35; Davies: *Európa története,* 2002, 298; Kearney: *The British Isles,* 2012, 72, 84–85, 87.

2.6.4 Észak-Írország és Írország

Az Ír-sziget északkeleti és déli partvidékén álló monostorokat a 9. században kezdték fosztogatni a vikingek. Később aztán kereskedelmi állomásokat hoztak létre a part mentén, melyekből idővel kereskedővárosok lettek. A vikingek építették ki Limerick, Cork, Waterford, Wexford és Dublin városát; a betelepülők terméketlen part menti területeket vontak művelés alá; a 11–12. század fordulóján az ír művészetben meghatározóvá váltak a skandináv motívumok. A tengeri kereskedelem vagyonossá tette a kikötővárosokkal rendelkező ír királyságokat; a megváltozott körülmények lehetőséget teremtettek az egyéni kiemelkedésre.[74]

Az események menete jellemzően úgy alakult, hogy a helyi hatalommal bíró törzsfők közül a 10–12. század során kiemelkedett egy, aki (és akinek a családja) aztán királyként uralkodott. A többi törzsfő, ha nem akart földönfutóvá válni, a király vazallusa lett. Munsterben Brian Boru vezetésével az O Brien, Leinsterben a Diarmaid MacMurrough, Connachtban az O Connor család kerekedett felül a centralizált hatalomért való versengésben. Az új eszmények jegyében ők egyfajta egyeduralkodóként tekintettek magukra, s a királyválasztás korábbi gyakorlatát – mely szerint a tágabb rokoni körből kiválóság alapján jelölték ki az új uralkodót – a dinasztikus utódlás bevezetésével kívánták háttérbe szorítani. Az egyházszervezetben a helyi kötődésű kis monostorok laza hálózatát a királyságok területével egybeeső, az uralkodó befolyása alatt álló püspökségek szervezete váltotta fel. A templomépítészetben a tekintélyt parancsoló román stílus terjedt el.[75]

A belső harcok árán megszerzett földterületekből a király hűséges alattvalóit és az egyházi intézményeket jutalmazta. Az uralkodó fővárost alakított ki, várakat építtetett, hadsereget, hadiflottát tartott fenn, a területi közigazgatást pedig kormányzóira bízta. A költségeket adókból fedezte. Hatalma ideológiai támaszát a származását és hőstetteit megéneklő bárdok, a korabeli hivatalos értelmiség új tagjai biztosították. A vitákat kiegyezéssel, kártalanítással elsimító korábbi törzsi önszabályozás helyett a király immár „felülről" szolgáltatott igazságot az e célból létrehozott intézményekben. A viking hódítás okozta változások az Ír-szigeten hasonló jellegűek, ám kevésbé radikálisak voltak, mint a Brit-szigeten: a viking betelepedés itt korlátozott maradt, a terület nem lett a skandináv birodalom része, a kelta identitás erősen fennmaradhatott.[76]

[74] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 20; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 24; Davies: *Európa története,* 2002, 298; Kearney: *The British Isles,* 2012, 69, 72–75; Wikipedia: *History of Ireland,* https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_Ireland (Letöltés: 2022. január 13.)

[75] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 20; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 28–29; Davies: *Európa története,* 2002, 298; Kearney: *The British Isles,* 2012, 71, 75–78.

[76] O'Driscoll: *Britain,* 1995, 18; Kearney: *The British Isles,* 2012, 72, 78–81.

A fentiek alapján összességében elmondható, hogy a vikingek jelenléte nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a Brit-szigetek politikailag szétszabdalt területén egyes uralkodók kiemelkedjenek a többiek közül, egyeduralkodóként viselkedhessenek és dinasztiát alapítsanak. Az új típusú uralkodók – a korábbi törzsi területeket a skandináv megszállóktól vagy egymástól maguknak megszerezve – gyarapodó földbirtokaikból híveiket és újonnan kinevezett püspökeiket jelentős birtokadományokkal látták el. Az állandó hadviselés költségeit adóként megfizető, elszegényedő földművesek helyzete eközben a jobbágyokéhoz vált mindinkább hasonlóvá. A vikingek által meghonosított nemzetközi kereskedelem jelentős bevételt hozott a térségnek; felvirágoztak a kikötő- és kereskedővárosok. Gyapjúért cserébe a hajók jellemzően kerámiát, malomkövet, fűszereket és viaszt hoztak. A nyelvben skandináv elemek, a művészetekben északi motívumok jelentek meg. A vikingek tehát jelentős politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális változásokat indukáltak a Brit-szigeteken.[77]

2.7 A normannok kora (1066–1485)

A Brit-szigetek eltérő kultúrájú területein a normann befolyás mértéke különbözőképpen alakult. Míg Angliában jelentős politikai, társadalmi, gazdasági fordulatot hozott a normannok jelenléte, a kelta területeken kevésbé eredményezett markáns változásokat.

2.7.1 Anglia

1066 karácsonyán, kevéssel a hastingsi győzelem után, Vilmos, Normandia hercege angol királlyá koronáztatta magát a Westminster apátságban. A normann megszállás valójában nem járt tömeges betelepedéssel; Vilmos csapatai jóformán faluról falura hódították meg Angliát, különösen a korábban skandináv befolyás alatt álló területeken. Az ellenszegülő településeket gyakran felgyújtották. Normann várak sora jelezte a hatalomváltást a keleti partvidéken. Új birtokát Vilmos feldarabolta, és szétosztotta hívei között. Az angol földek mintegy felét normann nemeseknek, negyedét az egyháznak juttatta, ötödét megtartotta magának, így a királyi család maradt a legnagyobb, ezért a leghatalmasabb földbirtokos a térségben. Az adományozott földterületek között kevés volt a nagybirtok, ilyenek

[77] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 15; Szántó: *Anglia története,* 2007, 25; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 27, 33; Davies: *Európa története,* 2002, 298; Kearney: *The British Isles,* 2012, 62, 65–66, 68–69, 75.

védelmi okokból inkább csak a walesi és a skót határvidéken voltak kialakítva. A normann lovagok jellemzően kisebb, szórt birtokokat kaptak, megnehezítve ezzel azt, hogy követőiket egybe tudják gyűjteni a király ellenében.[78]

Vilmos közel négyezer angolszász birtokostól vette el a földjét, s mintegy kétszáz normann nemese közt osztotta azokat szét; az egyházszervezet élére is normann püspököket nevezett ki. A társadalom szerkezetében kialakult a hatalmi pozícióban lévő, normann franciául beszélő, kis létszámú normann földbirtokosok és főpapok, valamint a szolgálatra kötelezett, angolul beszélő, többséget képviselő angolszász parasztok rétegének kettőssége. Az egyébként skandináv származású, nyelvcserén átesett normann hódítók hosszú ideig érthető módon igen népszerűtlenek voltak Angliában (lásd a Robin Hood-történeteket), s inkább csak a 13. századtól, a Normandiával való személyes kapcsolatok megszűnésétől kezdve kezdtek el vegyülni az angolokkal.[79]

Vilmos feudális mintaállamában minden föld a királyé volt, melyet híveinek hosszú távú használatra adott át. A földet bíró nemesek hűséggel és katonai vagy egyéb világi (pl. hivatali) szolgálattal (vö. ang. *knight-service,* illetve *sergeanty* jogállás), továbbá terményszolgáltatással és ajándékokkal tartoztak a királynak. Birtokaik egy részét tovább adományozhatták más, szabad státusú embereknek katonai szolgálat vagy bér fejében. Az egyház a tulajdonos lelki üdvének szolgálatáért is kaphatott földterületet (vö. ang. *frank-almoign* jogállás). A földet az uruk birtokán ingyen dolgozó parasztok művelték, a családjukat eltartó kis telekért cserébe (vö. ang. *socage* jogállás). A hűbérúr minden szinten védelmet és földet nyújtott alattvalóinak; a birtok a nemesi családon belül öröklődött, ha a família kihalt, a föld visszaszállt a királyra. 1086-ban Vilmos gazdasági és katonai célból felmérette a személyes tulajdonaként kezelt Angliát: tudni kívánta, melyik föld milyen értékű, ki birtokolja, honnan mennyi jövedelemre, katonai szolgálatra számíthat. Hivatalnokai helységről helységre haladtak, munkájuk eredménye a korabeli Európa legrészletesebb ilyen jellegű összeírása lett: az ún. *Domesday Book* (Ítéletnapi könyv) számos település nevét, adatait tartalmazza, melyeket jóval később is mérvadónak tekintettek.[80]

[78] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 23; Szántó: *Anglia története,* 2007, 31–33, 35–36, 41; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 36, 38–39; Davies: *Európa története,* 2002, 327; Kearney: *The British Isles,* 2012, 92–95, 98, 102; Wikipedia: *History of England,* https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_England (Letöltés: 2022. január 18.)

[79] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 23, 29, 37; Szántó: *Anglia története,* 2007, 31, 33, 38, 90–91; O'Driscoll: *Britain,* 1995, 18–19; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 40–45; Davies: *Európa története,* 2002, 341, 359; Kearney: *The British Isles,* 2012, 97, 100, 130; Gelling: *Signposts,* 1988, 23.

[80] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 23–25, 34, 37; Szántó: *Anglia története,* 2007, 34–37; O'Driscoll: *Britain,* 1995, 18; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 36–40; Kearney: *The British Isles,* 2012, 89–90.

Vilmos fiai közül testvérháború során végül I. Henrik szerezte meg Angliát és Normandiát. Őt unokaöccse, István (Stephen of Blois) követte az angol trónon, de Henrik lánya, Matilda (Maude) is jogot formált Angliára. Kettejük polgárháborúja egyességre vezetett: Istvántól Matilda fia, II. Henrik kapta meg az angol koronát 1154-ben. II. Henrik, a Plantagenet-ház első uralkodója örökségei és házassága révén több földdel rendelkezett, mint elődjei vagy a francia király: birodalma a skót határtól a Pireneusokig nyúlt. Legtöbb nemesének a csatorna mindkét oldalán volt földbirtoka. A Plantagenet-ház későbbi uralkodói közül aztán volt, aki szentföldi keresztes hadjárata miatt alig tartózkodott Angliában (Oroszlánszívű Richárd); elveszítette a normandiai földeket (Földnélküli János); idegen tanácsadói hatására költséges háborúkba keverte az országot (III. Henrik); több-kevesebb sikerrel az angol korona alatt kívánta egyesíteni a Brit-szigetek politikailag különálló részeit (I. Eduárd és II. Eduárd); a francia területen lévő angol földbirtokok védelmében egy évszázadig elhúzódó háborút kezdeményezett (III. Eduárd); uralkodói tekintélye megerősítésén mindhiába fáradozott (II. Richárd).[81]

A Plantagenetek uralkodása alatt (1154 és 1485 között) az angliai (normann) feudalizmus gyengülésének jelei mutatkoztak. A vazallusok szolgálattal tartozó alattvalókból az idők során egyre inkább pénzzel fizető földbérlőkké lettek. A hosszú háborúkban a lojális nemesek helyett fizetett katonák harcoltak a király seregében. Az arisztokrácia, az egyház és a kereskedők képviselői 1215-ben Windsor közelében, Runnymede mezején aláíratták János királlyal a *Magna Carta* szabadságlevelét, amely jelentősen megnyirbálta az uralkodó feudális előjogait, s a bárók és a városi polgárok kiváltságait, személyes és anyagi biztonságát garantálta.[82]

A királyi bevételek egyes típusai (pl. a föld öröklésekor, a lánygyermek férjhez menetelekor fizetett illetékek; az uralkodó által kirótt bírságok) idővel jelentőségüket veszítették, mások pedig előtérbe kerültek. Míg I. Henrik idején a király bevételeinek fele a saját föld hasznából, harmada a vazallusoktól, hetede az adókból származott, I. Eduárd uralkodása alatt a királyi bevételek fele adóból, harmada a saját föld hasznából, tizede a vazallusoktól jött össze. E körülmények között az államkincstár feltöltésére a király kénytelen volt rendszeresen összehívni a megadóztathatók körének területi képviselőit egyeztetésre: 1295-től

[81] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 25–28, 30, 32–33, 44, 51–52; Szántó: *Anglia története,* 2007, 41–47, 51–56, 60–64, 70–78, 85–92, 97; O'Driscoll: *Britain,* 1995, 18–19; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 40–43, 51–52, 54–57, 69–71, 73–77; Davies: *Európa története,* 2002, 341–342, 359–360, 387, 398–403; Kearney: *The British Isles,* 2012, 133, 136–137.

[82] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 28, 38; Szántó: *Anglia története,* 2007, 64–70; O'Driscoll: *Britain,* 1995, 19; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 51, 57–59; Kearney: *The British Isles,* 2012, 101.

kétkamarássá vált a parlament, melynek felsőházában (vö. Lordok Háza) a világi és az egyházi arisztokrácia, alsóházában (vö. Képviselőház) a kisebb, ám vagyonos földbirtokosok és a jómódú városi polgárok, kereskedők, egyéb szabadok vegyes csoportja kapott helyet teljes felszólalási jogkörrel.[83]

A földbirtokosok az éves termés mennyiségének változékonysága miatt nem mindig rendelkeztek a katonáik kiállításához szükséges pénzzel, ezért zsidó uzsorásoktól vettek fel hiteleket, s ha eladósodtak, földjüket a hitelezők a fizetőképes nagybirtokosoknak adták el. I. Eduárd – miután több pénzt már nem tudott a közvetlen fennhatósága alá tartozó pénzhitelező rétegből adó formájában kinyerni a kincstár számára – a nagybirtokosok megerősödésétől féltve hatalmát, 1290-ben úgy döntött, hogy száműzi a zsidókat az országból. Jelentős bevétele származott a királynak a vámokból is. A jó minőségű angol gyapjú kelendő árucikk volt a kontinensen, különösen Flandriában; az angol városok nagy gyapjúvásárait külföldi kereskedők is rendszeresen látogatták. 1275-től állandó adó terhelte a gyapjút. A gyapjúval megtömött zsák az ország gazdagságának szimbóluma lett. A fejlett kereskedelemmel rendelkező keleti és a mezőgazdaságra szakosodott középnyugati és déli országrészek között egyfajta gazdasági munkamegosztás volt jelen.[84]

Az államigazgatás kiépült; az uralkodó főispánokra (vö. ang. *sheriff* < *shire reeve* 'megyei várnagy, fő hivatalnok', a király helyi képviselője), hivatalnokok seregére támaszkodott az ügyek intézésében. A közigazgatás korábbi, wessexi szerkezete megmaradt, központja a 13. századtól a londoni városmag mellett lévő Westminster lett. Az igazságszolgáltatás vonatkozásában a királyi vándorbírák azonos elvek alapján hoztak ítéleteket a peres ügyekben az ország minden pontján (vö. ang. *common law*); a testületi bíróságok (vö. ang. *jury*) tagjai a bizonyítékok megítélésével kapcsolatban egyezményes tájékoztatást kaptak. Az is igaz azonban, hogy a jobbágyok ekkor még nem fordulhattak a királyi bíróságokhoz, melyek jogkörét kisebb vétségek esetén később a helyi békebíró gyakorolta. A kontinens jogrendjével szemben, amelynek alapjai a római polgárjogban és az egyházi kánonjogban gyökereznek, Angliában sajátos szemléletű jogi megközelítés alakult ki és maradt fenn egészen máig, amely a szokások, korábbi esetek és ítéletek figyelembevételével hoz döntéseket. A püspököket az egyház a király jóváhagyásával nevezte ki; a falusi papokat a földesúr választotta, a helyi templom

[83] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 25, 30–31, 34; Szántó: *Anglia története,* 2007, 77–78, 86–87; O'Driscoll: *Britain,* 1995, 19; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 71–73; Davies: *Európa története,* 2002, 387; Kearney: *The British Isles,* 2012, 139.

[84] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 39–40; Szántó: *Anglia története,* 2007, 76–77; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 69, 84; Davies: *Európa története,* 2002, 387; Kearney: *The British Isles,* 2012, 138.

is hozzá tartozott, gyakran a háza mellett épült. A monostorok falai között viszonylagos jólét és a tanulás lehetősége várta a szerzetesi életet választó személyeket, de jelen voltak a szegények körében élő és tevékenykedő barátok is.[85]

A mezőgazdaság a korszakban nem tudta elegendő élelemmel ellátni az ország növekvő létszámú lakosságát. A földművelés terén a normannok az angolszászoktól átvett uradalmi gazdálkodást fejlesztették tovább. A 11. században vélhetően már szántották a 20. század elején megművelt földek 80%-át. Az erdei vadászatot a normann földesurak tiltották az angolszász parasztoknak, így azok kézműves mesterségekkel igyekeztek kiegészíteni szűkös jövedelmeiket. A 14. századi pestisjárványok következtében a népesség közel felére csökkent, a munkaerőhiány miatt megemelkedtek a földművesek bérei. A nemesség ennek ellenében igyekezett a parasztságot visszaszorítani a szolgaság állapotába, a király pedig egyre magasabb összegű fejadót vetett ki az országban. A szegény néprétegek elégedetlensége az ország vezetőivel és az egyházzal szemben az 1381-es Wat Tyler-féle felkelésben mutatkozott meg.[86]

Az ország déli és keleti részén falvak, északi és nyugati területein magányos tanyák képviselték a jellemző településtípust. A 11. századra kiépült helységek hálózata egészen a 18. századig meghatározta a településstruktúrát Angliában. 1250 körül a legtöbb angol várost már megalapították, többnyire a normannok, a mezőgazdasági termények felvevőpiacaként. A városokban az érdekvédelmi képviseletet nyújtó céhek keretein belül megindult a piacgazdaság kezdeteinek kibontakozása. A városok lakosságát a király idővel rendszerint kivette a feudális kötöttségek alól, s a kialakuló középosztály gazdasági erejét saját érdekei mentén sokszor használta a nemesek hatalmának ellensúlyozására. A székesegyházak mellett és a városokban létesült iskolákon túl a 12. század végén Oxfordban és Cambridge-ben felsőfokú oktatási intézmények is létrejöttek. A műveltség közös nyelvének, a latinnak a használata a megfelelő színtereken; a reneszánsz szellemi irányzatának terjedése; az új vallási eszmék megjelenése és a Biblia anyanyelvre fordítása (lásd a 14. század végén kiadott Wycliffe-féle Bibliát) kulturálisan továbbra is összekapcsolta Angliát és a kontinens nyugati országait.[87]

[85] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 12, 23, 29, 34–36; Szántó: *Anglia története,* 2007, 48–49, 55, 91; O'Driscoll: *Britain,* 1995, 19; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 55–56; Davies: *Európa története,* 2002, 387, 415; Kearney: *The British Isles,* 2012, 100, 106.

[86] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 37–39, 46–49; Szántó: *Anglia története,* 2007, 37, 92–96; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 75; Davies: *Európa története,* 2002, 392–394; Kearney: *The British Isles,* 2012, 103, 105–106, 138.

[87] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 37, 40–41, 49–50; Szántó: *Anglia története,* 2007, 35, 93; O'Driscoll: *Britain,* 1995, 18; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 49, 83–85; Davies: *Európa története,* 2002, 383; Kearney: *The British Isles,* 2012, 138–139.

2.7.2 Wales

A Brit-szigetek kelta területeit illetően a normann befolyás eltérő mértékével számolhatunk. Hódító Vilmos normann lovagjainak megengedte, hogy területeket szálljanak meg Walesben. Ők fokozatosan el is foglalták Wales déli részét, idővel összeolvadtak a helyiekkel, és kialakult egy vegyes, francia és walesi nyelvű vezető réteg, melynek tagjai ugyanakkor az angol király hűbéresei voltak. Wales északi és középső, hegyvidéki részére sem az angolszászok, sem a normannok nem telepedtek be nagyobb létszámban, így Gwynedd és Powys fejedelemségeiben a walesi nyelv és kutúra volt erősen jelen. Walest egészében I. Eduárd szerezte meg az angol korona számára a 13. század végén, elfojtva Llewelyn ap Gruffyddnek, Gwynedd hercegének függetlenségi törekvéseit. A korábbi önálló kis királyságok helyét átvette a centralizált, hierarchikus felépítésű monarchia. Eduárd bevezette az angliai közigazgatási rendszert; fallal körülvett városokat alapított, melyekbe angolokat telepített be; s számos korszerű várat is építtetett a területen. A földjüktől megfosztott walesiek egy része katonának állt, s a hadseregben megtanították angol társaikat a hosszú íj használatára. Az angol sereg íjászai a százéves háborúban (1337–1453) több csata kimenetelét döntötték el. A walesiekben a nemzeti identitás tudata az Owain Glyndwr által vezetett szabadságharcban erősödött meg újra, ugyanakkor az angolok a tenger és a szárazföld felől egyszerre támadva 1405-ben végül legyőzték a walesi sereget.[88]

2.7.3 Skócia

Nem hoztak azonban tartós eredményt I. Eduárdnak a skót királyság bekebelezésére tett lépései. Az ellenállást, így a William Wallace-féle felkelést is elnyomva az 1300-as évek elején ideiglenesen hatalma alá vonta ugyan Skóciát, ám Robert Bruce skót király hamarosan megteremtette az összefogást, és 1314-ben legyőzte az utód, II. Eduárd angol seregét. A százéves háborúban a skótok a franciákkal szövetségre lépve támadták meg Angliát, ami miatt aztán az angolok később többször is betörtek a skót-alföldi területekre. A belügyeket tekintve, ha voltak is érdekellentétek a skót király és nemesei között, a skót királyság maga a korszakban igencsak megerősödött, a saját parlament kialakításával politikai,

[88] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 31–32, 44, 52; Szántó: *Anglia története,* 2007, 78–80; O'Driscoll: *Britain,* 1995, 18–20; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 45–46, 59–63, 77–79; Davies: *Európa története,* 2002, 387, 403; Kearney: *The British Isles,* 2012, 95–96, 108–111, 140–142; Wikipedia: *History of Wales,* https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_Wales (Letöltés: 2022. január 20.)

a gyapjúkereskedelem révén gazdasági és az egyetemek megalapításával kulturális szempontból is.[89]

Skócia helyzete nem volt egyszerű. Egyrészről az ország az ellenségeskedések ellenére is sok szállal kapcsolódott Angliához: a skót királyok egy része házasság révén rokonságban állt az angol uralkodó családjával, illetve többüknek volt földbirtoka Angliában, így egyúttal az angol király hűbéresei is voltak; az angolszász arisztokraták közül többen a Skót-alföldre menekültek a normannok elől; a skót királyok hatalmuk megerősítésére átvették az angol–normann stílusú kormányzás számos elemét; néhány angliai normann lovagot be is hívtak Skóciába, birtokot kínálva fel nekik, így ők a skót királynak tartoztak hűséggel. Másrészről a skót-alföldi és -felföldi területek között továbbra is lényeges kulturális különbségek álltak fenn: míg a síkvidéken a feudális berendezkedés, a nyelv, az életmód hasonló volt az angliaihoz, a hegyekben a gael nyelv és kultúra élt tovább, s a földrajzi környezet is nehézkessé tette az ott lakó, független klánok felügyeletét. Mindemellett a Hebridák a 13. század közepéig, a Shetland- és az Orkney-szigetek a 15. század végéig a norvég birodalom részeként skandináv hatás alatt maradtak; s a szárazföldön délnyugaton, Galloway-ben is erős volt az ír–norvég befolyás.[90]

2.7.4 Észak-Írország és Írország

Az Ír-szigetre Diarmaid MacMurrough, Leinster száműzött uralkodója hívta be a dél-walesi normannokat 1169-ben, hogy segítsenek visszanyerni királyságát. A normann lovagok a sziget keleti részét hamarosan meg is szállták; a nyugati területek az ír vezérek kezén maradtak. A korai ír jog alapelvei (pl. a megfelelő mértékű jóvátétel fontossága, a rokonság kezeskedése) és a kelta kereszténység hagyományai (pl. a monostorok önállósága, a helyi szentek tisztelete) merőben eltértek a normann feudalizmus gyakorlatától, a harci etika kívánalmaitól, ami folyamatos konfliktusforrás volt. II. Henrik mind a Brit-szigetről átköltözött normann, mind a helyi ír lovagoktól megkövetelte, hogy ismerjék el őt hűbéruruknak; s ő tette meg Dublint a sziget fővárosának. I. Eduárd háborúinak

[89] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 32–33, 43–45, 56; Szántó: *Anglia története,* 2007, 81–86; O'Driscoll: *Britain,* 1995, 19; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 46–48, 63–67, 79–81; Davies: *Európa története,* 2002, 387–389; Kearney: *The British Isles,* 2012, 112–117, 136, 142–147; Wikipedia: *History of Scotland,* https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_Scotland (Letöltés: 2022. január 20.)

[90] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 32–33, 56; Szántó: *Anglia története,* 2007, 81–82; O'Driscoll: *Britain,* 1995, 18–19; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 45, 64; Davies: *Európa története,* 2002, 387–389; Kearney: *The British Isles,* 2012, 92, 97–98, 112–117; Moore: *The Other British Isles,* 2005, 13–16, 42–46, 69–74.

költségei nagy terheket róttak az Ír-sziget normann és ír nemeseire egyaránt, akik megpróbáltak lassan kihátrálni az angol korona erős befolyása alól. A normannok elsajátították a gael nyelvet és kultúrát, várakat építettek, s az elérhető legnagyobb függetlenségre törekedtek. Az angol király 1366 után lényegében csak Dublin és környéke felett bírt hatalommal. II. Richárd 1394–1395-ös hadjárata megerősítette ugyan az angol uralmat a szigeten, de csak rövid időre.[91]

A normann megszállással kapcsolatban Hugh Kearney leginkább annak gyarmatosító jellegét emeli ki. A túlnépesedett kontinensről származó normannok (és a velük együtt érkező egyéb „frankok") földterületeket szereztek a Brit-szigeteken, ami korábbi helyzetükhöz képest a kiemelkedés lehetőségét teremtette meg számukra. Erősen katonai jellegű, feudális felépítésű társadalmat hoztak létre Anglia, Dél-Wales, Kelet-Írország területén, s ilyen irányba mozdították a Skót-alföld lakosságának (élet)körülményeit is. A normann irányítás és ellenőrzés megvalósításához a várak, a városok és a megújított egyház intézményei adták a keretet. A jellegzetes, árokkal körbevett és palánkkal kerített, udvarral bíró földhalomvár (vö. ang. *motte-and-bailey castle*) hatalmi jelkép és a környékbeli lakosság védelmét szolgáló létesítmény is volt. A városokat a várak által védett helyekre építették. Az egyházi reformok a normannok által bírt püspöki székhelyek létesítésében, a kereszténység egyetemesen ismert szentjeinek népszerűsítésében, idegen barátok és új szerzetesrendek meghonosításában, erődítményszerű székesegyházak és monostorok építésében nyilvánultak meg. Számos új monostor anyakolostora francia területen volt; továbbá több francia monostor is rendelkezett angliai földbirtokokkal. Az egyházi lovagrendek működése révén az egyháznak aktív katonai szerep is jutott.[92]

II. Richárd 1399-ben történt lemondása után az angol trónt a Plantagenet-ház egyik oldalága, a Lancaster-ház szerezte meg, IV. Henriknek köszönhetően. Fia, V. Henrik jelentős katonai sikereket ért el francia földön; a százéves háború végül mégis az angolok vereségével, francia földbirtokaik elvesztésével ért véget 1453-ban, VI. Henrik uralkodása idején (igaz, Calais kikötőjét megtarthatták). Anglia trónjára a Plantagenet-ház egy másik oldalága, a York-ház is igényt tartott. A Lancaster- és a York-ház viszálya évtizedekig tartó polgárháborúhoz, a rózsák háborújához vezetett (1455–1487; vö. ang. *Wars of the Roses*), amelyben a korabeli nemesség tulajdonképpen felszámolta saját magát. A rózsák háborújának

[91] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 20, 32; O'Driscoll: *Britain,* 1995, 18–19; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 53–54, 68; Davies: *Európa története,* 2002, 338–340; Kearney: *The British Isles,* 2012, 96–97, 111–112, 117–121, 123–127, 147–152; Wikipedia: *History of Ireland,* https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_Ireland (Letöltés: 2022. január 20.)

[92] Szántó: *Anglia története,* 2007, 32–33; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 38–39, 44, 48–51, 84–86; Kearney: *The British Isles,* 2012, 92–131.

kimenetele a későbbi VII. Henriknek, a Tudor-dinasztia alapítójának a bosworthi ütközetben aratott győzelmével és a York-házbeli III. Richárd király halálával dőlt el 1485-ben.[93]

Míg a 12–13. században a katonai, addig a 14–15. században a kereskedő réteg játszott meghatározó szerepet a Brit-szigetek társadalmában. A nemzetközi árucsere alapja megváltozott: a nyersanyagok (pl. gyapjú) helyett a késztermékek (pl. textíliák) értékesítése került előtérbe. A falvakban a háziipari fonás felfejlődött, a városokba flamand takácsokat telepítettek. A kikötő- és kereskedővárosok angol nyelvű közösségeinek gazdagodásával az angol nyelv, különösen annak London környéki változata egyre nagyobb presztízsre tett szert. Az angliai társadalom katonai és kereskedői rétege között a parlament teremtette meg a hivatalos politikai kapcsolatot. Bár a normann megszállás időszaka a monarchikus államszervezet miatt a Brit-szigetek sokféle, korábban önálló kis fejedelemségekben élő népessége számára az egységes királyság kialakulását hozhatta volna el, ennek létrejötte végül elmaradt. Anglia figyelmét a francia területek megszerzése és megtartása, majd a belső hatalmi villongások kötötték le, így a walesi, skót és ír „végek" a lanyhuló felügyelet alatt többé-kevésbé önállósodhattak. Az angol nemzeti identitás ugyanakkor éppen a franciákkal, walesiekkel, skótokkal, írekkel való harcok során erősödött meg. Az angol nyelv a középkor végére kisebb-nagyobb mértékben sok helyen jelen volt a térségben.[94]

[93] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 43–44, 51–56; Szántó: *Anglia története,* 2007, 87–90, 97–105; O'Driscoll: *Britain,* 1995, 18, 20; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 86–93; Davies: *Európa története,* 2002, 398–403; Kearney: *The British Isles,* 2012, 133, 136–137.

[94] McDowall: *An Illustrated History of Britain,* 1996, 40, 43, 47–48; Szántó: *Anglia története,* 2007, 38, 67, 96; O'Driscoll: *Britain,* 1995, 19; Black: *A History of the British Isles,* 2017, 45, 81–83; Kearney: *The British Isles,* 2012, 107, 132–156.

3. VÍZNEVEK

A folyók, tavak nemcsak a tájékozódásban, hanem az emberek mindennapi életében is jelentős szerepet kapnak, s kaptak a távoli múltban is. Egy-egy terület lakott története során a nagy folyók, jelentős kiterjedésű tavak neve általában korán keletkezik és hosszan fennmarad, a kisebb vízrajzi objektumok elnevezései pedig jellemzően másodlagosan, később jönnek létre, s térben és időben is változékonyabbak. A Brit-szigetek korai vízneveinek érdekes sajátossága, hogy az angliai, walesi, skóciai, írországi folyó- és tónevek sok esetben mutatnak párhuzamot egymással, valamint az európai kontinens vízelnevezéseivel. Ennek oka a térségben élő különféle indoeurópai népek alapvető vízrajzi közneveinek rokonsága, valamint a víznévadás szemléleti hasonlósága. A szigetek és a kontinens számos folyó- és állóvíz elnevezése végső soron ugyanarra az alapnyelvi etimonra vezethető vissza. Egy másik jellegzetesség a Brit-szigetek esetében, hogy a korai keletkezésű víznevek nyelvi eredet szerinti rétegződése az egyes régiókban jól tükrözi a területre érkező újabb és újabb népek terjeszkedésének irányát, mértékét és időrendjét. Ennek megfelelően szokás a víznevek prekelta (óeurópai), kelta (brit és gael), ó- és középangol, skandináv (óészaki) és normann (ófrancia) rétegét elkülöníteni. Ez a fejezet is ebben a rendben mutatja be a Brit-szigetek jellemző vízneveit.[95]

[95] A jelen és a következő két fejezet egyes részleteinek elkészítésekor felhasználtam néhány korábbi tanulmányom kapcsolódó információit, egyes bekezdéseit is: Bölcskei Andrea: Törzs- és népnévi helynevek a Brit-szigeteken, *Helynévtörténeti Tanulmányok,* VI. évf., 2011, 197–212; Bölcskei Andrea: Helynévi szubsztrátumok a Brit-szigeteken, *Helynévtörténeti Tanulmányok,* VIII. évf., 2012, 151–169; Bölcskei, Andrea: Traces of Ancient Celtic Religiosity in the Place Names of the British Isles, in Veronika Ruttkay – Bálint Gárdos (eds.): *HUSSE 11 Proceedings of the 11th Conference of the Hungarian Society for the Study of English,* Budapest, L'Harmattan, 2014, 103–112; Bölcskei Andrea: A kelta vallásosság helynévi nyomai a Brit-szigeteken, *Helynévtörténeti Tanulmányok,* IX. évf., 2013, 169–184.

3.1 Prekelta ősiségű víznevek

A Brit-szigetek vízneveinek legkorábbi rétege a kelták megjelenése előtti időszakban, a bronzkorban jöhetett létre valamely, a területen ez idő tájt beszélt nyelvben (nyelvekben). Mivel semmi bizonyos nem tudható erről a nyelvről, nem meglepő, hogy az egyes kutatók a prekelta ősiségű víznevek csoportjának állományáról igen eltérő véleménnyel bírnak. Kenneth Cameron az *Aire, Colne, Clun, Hodder, Humber, Itchen, Kennet, Neen, Nene, Ouse, Parrett, Soar, Tees, Test, Till, Tweed, Tyne, Ure, Wear, Welland, Wey, Witham, Wye* folyóneveket ítéli ide tartozónak. A felsorolt nevek egy része etimológiailag minden bizonnyal összefügg, pl. a *Neen* és *Nene,* az *Aire és Ure,* a *Till és Tyne,* a *Wey* és *Wye* névpárok. Constance M. Matthews ugyanakkor jóval kevesebb prekelta folyónevet tart számon: a fentiek közül a *Colne, Humber, Test* és *Tyne,* továbbá a *Severn* névformákat sorolja a szubsztrátumok e rétegéhez. Etimológiai szótárában Watts az *Aire, Alne, Cary, Humber, Itchen, Neen, Nene, Wey, Witham, Wye* folyónevek kapcsán veti fel a prekelta eredet lehetőségét, más elképzelhető magyarázatok felvázolása mellett; a *Severn,*[96] az *Ouse,* a *Tweed* kapcsán pedig a preindoeurópai ősiséget sem zárja ki. Mills prekeltának tartja az *Amber* folyónevet is.[97]

Hans Krahe kapcsolódó elméletét követve George R. Stewart a kelta előtt a Brit-sziget jó részén használt nyelvet az indoeurópai nyelvcsalád nyugati ágához tartozó egyes nyelvek közös ősével, az óeurópaival azonosítja, s ebből magyarázza az *Ayr, Oare, Ore* (< ie. **ar-* 'folyik'), a *Wye, Wey* (< ie. **vis- ~ *veis-* 'víz'), a *Don, Doon* (< ie. **da-* 'folyó' igenév) folyóneveket. Svante Strandberg a Brit-szigetek óeurópai eredetű víznevei között tartja számon a lancashirei *Wyre* (< ie. **u̯eis-/* u̯is-* 'folyik'), a skóciai *Farrar* (< ie. ** u̯or-* 'víz, eső, folyó'), a yorkshirei *Aire* és *Ure* (< ie. **eis-/*ois-/*is-* 'gyorsan, erőteljesen mozog'), a skóciai *Ayr* és a somerseti *Oare* (< ie. **er-/*or-* 'megindul'), a yorkshire-i *Nidd* és a cornwalli *Neth* (< ie. **neid-/*nid-* 'folyik') folyóneveket, melyeknek alapszavait a kontinensen is többször felhasznált, jellegzetes óeurópai vízrajzi közneveknek ítéli. Alison Grant felveti, hogy a skót-felföldi *Inverness* ('a Ness folyó torkolata') városnévben és a

[96] A *Severn* folyó neve az óangol nyelvbe mindenesetre a brit keltából került be, a 6. század közepe utáni brit (őswalesi) *S-* > *H-* hangváltozást megelőzően (lásd a folyó walesi *Hafren* nevét, vö. Gelling: *Signposts,* 1988, 101).

[97] Az etimológiákhoz lásd: CDEPN. 5, 10, 118, 322, 334, 430, 432, 668, 690, 706, 537–538, 456, 632 (a szótári hivatkozások oldalszámai itt és a továbbiakban a bekezdés szövegében található adatok sorrendjében vannak feltüntetve); DBPN 12 (*Ambergate* c. a.), 257; Kenneth Cameron: *English Place-Names,* London, Methuen, 1969, 33, 37; Constance Mary Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 4–5, 15, 17.

benne említett folyót tápláló *Loch Ness* tó nevében rejlő *Ness* folyónév is prekelta eredetű lehet, s végső soron egy ie. **ned-* ('áztat', 'árad') tőre megy vissza.[98]

Peter R. Kitson óeurópai eredetűnek véli a *Temze* (vö. ang. *Thames*) nevét is, s a folyó alsó szakaszának mocsaras voltára utaló **tā-* 'olvad' tő származékaként mutatja be; Victor Watts pedig ugyanezt a víznevet az óeurópai **tā-/*tə-* 'folyik' jelentésű igével hozza összefüggésbe. Watts vélekedése szerint a **tā-/*tə- ''* folyik' tő *-m* kiterjesztéssel jelenik meg a *Tamar, Tame, Team, Teme, Thame, Thames* folyónevekben, mely forma aztán a brit *-m(-) > -v(-)* leniciótól kísérve is feltűnik, pl. a *Taf, Taff, Tavy, Tawy, Tevoit* víznevekben; *-n* kiterjesztéssel van jelen a *Tain, Tean, Tone* névformákban; *-u* kiterjesztéssel jelentkezik a *Taw, Tay* víznevekben.[99]

Kitson a *Derwent* (s a vele összefüggő *Darwen, Darenth, Dart*), *Frome, Humber, Severn, Stour, Trent* (s a rokon *Tarrant*) folyóneveket szintén óeurópai gyökerűnek ítéli. Némely névvel kapcsolatban felveti azt a lehetőséget, hogy azok a brit keltába kerülve különféle reszemantizációs (népetimológiás) változásokon estek át, s az angolszászok már ez utóbbi formákat vették át. Véleménye szerint ezzel magyarázható, hogy ezek a nevek fonotaktikai jellemzőik miatt kelta eredetűnek tűnnek, ugyanakkor szerkezeti felépítésük, jelentésük nehezen magyarázható kelta alapokról. Így például a *Derwent* névforma látszólag a brit kelta eredetű őswalesi **derw* 'tölgyfa' szóval rokon, az *-nt* elem ugyanakkor a keltában folyamatos melléknévi igenévképző volt, használata a víznévben nem igazán védhető. Krahe számos óeurópai eredetű, a **dreu̯* 'futni' tőre visszavezethető folyónevet ismer (pl. a Balti-tengerbe ömlő **Dravena > Trave; *Dravonos > Dhron,* a Moselle mellékfolyója; a Sztrabónnál szereplő *Dravos* > mai *Dráva*), s talán – érvel Kitson – egy ilyen etimonú névforma brit kelta átértelmezésével jöhetett létre a *Derwent* víznév kelta elődje is a Brit-szigeten.[100]

[98] Hans Krahe: *Unsere ältesten Flußnamen,* Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, 1964; George Rippey Stewart: *Names on the Globe,* New York, Oxford University Press, 1975, 249–254; Svante Strandberg: River Names, in Carole Hough – Daria Izdebska (eds.): *The Oxford Handbook of Names and Naming,* Oxford, Oxford University Press, 2016, 104–114; Alison Grant: Gaelic Place-Names: 'Inbhir', *The Bottle Imp,* Issue 18: *Scottish Spies And Thrillers,* 2015, https://www.thebottleimp.org.uk/2015/11/gaelic-place-names-inbhir/ (Letöltés: 2022. július 19.)

[99] CDEPN. 606, 599 (*Tamar* c. a.); Peter R. Kitson: British and European River Names, *Transactions of the Philological Society,* XCIV. évf., 1996, 90. Watts arra is felhívja a figyelmet, hogy az említett névtípusoknak a kontinens folyónevei között megvannak a párhuzamai (CDEPN 599, *Tamar* c. a.)

[100] CDEPN. 185; Kitson: *British and European River Names,* 1996, 74–75, 77–79, 81–82.

3.2 Kelta eredetű víznevek

A kelta kultúra elemei alapvetően a szóbeliségen keresztül hagyományozódtak az egymást követő generációk között. A kelta eredetű víznevek azonosítását, etimonjuk megadását igencsak megnehezíti az a tényező, hogy korabeli anyanyelvi beszélők által lejegyzett, eredeti névformák nem állnak a kutatók rendelkezésére. Angliában a kelta eredetű víznevek egy része a latin nyelven keresztül, más része közvetlenül került az óangol nyelvbe; illetve egyes névformák használata terület függvényében folytatódott a walesi, cornwalli, ír nyelvek korai és későbbi változataiban. Az írásbeliség konzerváló hatásának hiányában e víznevek könnyen hozzáigazodtak a közvetítő nyelvek sajátosságaihoz; illetve változékonynak bizonyultak a kelta eredetű nyelvekben is. A mai angol nyelvben jelentkező kelta eredetű víznevek nyelvi felépítésének, szemantikai vonatkozásainak magyarázatakor korai névformák hiányában a névkutatók gyakran fordulnak segítségért, párhuzamokért a máig fennmaradt kelta utódnyelvekhez.[101]

Az angolszász hódítók a történészek vélekedése szerint jellemzően nem a római utakat használták terjeszkedésük során, hanem a folyókon haladtak a megszállandó újabb területek felé. Nem meglepő tehát, hogy számos víznevet vettek át az egyre inkább a nyugati hegyvidékek irányába szorított brit kelta őslakosoktól. Nagy vonalakban elmondható, hogy e névformák egyik csoportja valamely vízfajtát jelölő brit kelta földrajzi köznévből eredeztethető; egy másik csoportja a jelölt vízfolyás valamely jellegzetességét megmutató brit kelta közszót tartalmaz, önállóan vagy vízfajtát jelölő földrajzi köznévvel együtt; harmadik csoportja pedig több-kevesebb áttétellel a kelta ősvalláshoz kapcsolódó szemléleti háttérrel bír.[102]

A brit kelta eredetű folyónevek 'víz', 'folyó' jelentésű földrajzi köznevekből származó csoportjához tartoznak például az *Avon* (a brit **abona* 'víz, folyó' szóból); az *Axe, Esk, Exe* (a brit **iscā* 'víz' kifejezésből); a *Dour, Dore* (a brit **dubro-* 'víz' főnévből) víznevek. A latinizált brit kelta *Dubris* névforma ('a vizeknél', a brit **dubro-* 'víz' szó többes számából; ma: Dover, a Dour folyó itt ömlik a tengerbe) *Dofras* alakban, többes számú formaként került az óangol nyelvbe (leníción átesve), ami az őslakosok és az angolszászok vonatkozásában e területhez kötődően bizonyos fokú kétnyelvűség fennállását feltételezi. Állóvízre utaló földraj-

[101] Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 5; George Rippey Stewart: *Names on the Globe,* New York, Oxford University Press, 1975, 254; O. J. Padel: Brittonic place-names in England, in Jayne Carroll – David N. Parsons (eds.): *Perceptions of Place,* Nottingham, English Place-Names Society, 2013, 1.

[102] Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 75–79; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 33–39; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 13–18.

zi köznévvel állhat összefüggésben a *Lynn* névforma (a brit **lindo-* 'tó' szóból), *(King's) Lynn* település valóban az Ouse folyó kiszélesedő torkolatánál helyezkedik el. E vízrajzi köznevek tulajdonnévvé válásának több módja is lehetséges volt. Megtörténhetett a tulajdonnevesülés a brit kelta nyelvben: ismeretes, hogy ha egy szűkebb területen valamely típusú földrajzi objektumból csak egy van, azt gyakran a helyfajtát jelölő puszta köznévből lett névforma azonosítja. Az is elképzelhető, hogy a brit kelták egy-egy földrajzi köznévi megjelölését a nyelvüket nem értő angolszász megszállók értelmezték tulajdonnévként, s aztán a továbbiakban ekként használták.[103]

Az óangolba került brit kelta etimonú víznevek azon csoportja, melynek elemei a jelölt folyó, patak valamely jellegzetességét (pl. alakját; vizének színét, minőségét, mozgását) mutatják meg, jellemzően melléknevekre, melléknévi igenevekre visszavezethető névformákat tartalmaz, pl. *Brue* ('fürge'), *Camel* ('görbe'), *Cocker* ('kanyargós'), *Coquet* ('vörös'; a Cheviot nevű kihalt vulkán közelében található vízfolyás felső szakasza vörös porfirtörmelékkel telített), *Cray* ('tiszta, friss'), *Culm* ('hurkos'), *Dove* ('sötét, fekete'), *Frome* ('fürge'), *Keer* ('sötét'), *Laver* ('csobogó'), *Leadon* ('széles'), *Loddon* ('sáros'), *Lugg* ('fénylő'), *Neath* ('csillogó'), *Tern* ('erős'). A vízhozamról tájékoztatnak a *Tarrant, Trent* ('erősen áradó', lásd lent is) és a *Hamps* ('nyáron kiszáradó') folyónevek. Jelzői funkciójú melléknévi jellegű szó és a víz fajtájára utaló földrajzi köznév összetételéből származtatják a *Dalch, Dawlish, Divelish, Douglas, Dulas* ('fekete folyó'), a *Calder* ('gyors folyó') és a *Conder* ('kanyargó folyó') folyóneveket. A brit kelta eredetű víznevek között találunk továbbá olyanokat is, melyek a folyó, patak egykori környezetét jellemzik, így a vízfolyás környékén valaha található növényzetre utalnak, pl. *Cole* ('mogyoró'); *Derwent, Darwen, Darent, Dart* ('tölgy', lásd fent is); *Fowey* ('bükk'); *Iwerne* ('tiszafa'); *Leam, Leven, Lymn* ('szil'). Mocsaras közeget sugall a *Roose* ('mocsár') folyónév. A meder sajátosságát mutatják meg a *Cerne, Char* ('szikla') névformák. A folyó jellemző halfajtájával áll összefüggésben az *Ock* ('lazac') víznév. Felmerült, hogy a *Laughern (Brook)* víznév a környező állatvilágra utalva egy 'róka', a *(River) Poulter* folyónév pedig a vízbe dobott fegyverek, fogadalmi felajánlások miatt egy 'dárda' jelentésű brit szóval állhat összefüggésben. Ősi kelta melléknévi jellegű kifejezésekre mennek vissza a skóciai *Forth* ('a lassú folyású [folyó]') és *Clyde* ('a tisztító [folyó]') folyónevek is.[104]

[103] CDEPN. 28, 218, 221, 191, 390, 192–193; DEPN. 310; Percy Hide Reaney: *The Origin of English Place-Names,* London, Routledge and Kegan Paul, 1961, 76, 77; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 38, 40; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 14–16, 20, 123–124; Stewart: *Names on the Globe,* 1975, 258.

[104] CDEPN. 95, 112, 147, 157, 166, 175, 192, 243, 337, 363, 367, 378, 386, 604, 600, 627, 177, 180, 192, 109, 154, 149–150, 180, 185, 178–179, 179, 238, 335, 365, 389–390 (*Lympne* c. a.), 507 (*Roosebeck*

A kelta ősvallás számos vonást őrzött meg az őstörténet földműveseinek természetimádó vallási elképzeléseiből. A termékenység, a természeti jelenségek magyarázata, a halál ennek megfelelően központi témákként jelentek meg a kelta mitológia történeteiben. A természetközeli életmód a vallásos világképben együtt járt egyes tereptárgyak, földrajzi objektumok (így például a vízfolyások, hegyek, erdők, ligetek) erősen tisztelt helyi istenségekként, illetve azok lakóhelyeként való felfogásával: a természeti és a természetfeletti világ sajátos egységet alkotott a kelták szemléletében. A folyókat, forrásokat, tavakat, mocsarakat különösen nagy becsben tartották. Mondavilágukban a vizek közbülső helyet foglaltak el az élők és a holtak birodalma között, átmeneti zónát képeztek, s mágikus erővel bíró természetfeletti lényeknek adtak otthont. A kelták által egykor lakott területeken a különféle vizekből sokszor kerülnek elő szépen megmunkált, vaskori kardok, sisakok, pajzsok, melyek a helyi istenek jóakaratának megnyerését célzó fogadalmi felajánlásként (más vélemény szerint hadizsákmányként) kerülhettek egykor a folyókba, tavakba.[105]

Néhány brit kelta eredetű folyónév általánosságban utal arra, hogy a vízfolyások maguk is pogány imádat tárgyai lehettek, pl. *Brent* 'szent folyó', *Glen* 'tiszta, szent, szép folyó', *Dee* 'az istennő' (walesi nevén: *Afon Dyfrdwy* 'a szent folyó'). A kelták erősen spirituális szemléletű világképével összefüggésben az a sajátos elképzelés is felmerült, hogy a vizek valódi, sokszor egy-egy, a vízzel asszociált istenség megjelölését tartalmazó tulajdonnevét a brit lakosság esetenként szándékosan eltitkolta az angolszász idegenek elől. Így alakulhattak ki – egyfajta tabusító jelleggel – a fenti és az azokhoz hasonló, kevéssé specifikus víznevek, akár jelentős folyók megjelölésére is. Példán szemléltetve: az angol–walesi határon található *Dee* folyó megszemélyesítője a walesi költészetben, talán nem véletlenül, Aerfen, a háború kelta istennője. Victor Watts szerint elképzelhető, hogy

c. a.), 122, 448, 126 (*Charmouth* c. a.), 481; DBPN. 341, 121, 189 (*Firth of Forth* c. a.); Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 72, 77, 95; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 38, 39, 40; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 17; Richard Coates – Andrew Breeze: *Celtic voices, English places. Studies of the Celtic impact on place-names in England,* Stamford, Shaun Tyas, 2000, 67–76; Padel: *Brittonic place-names in England,* 2013, 7. A *Derventio* ('folyó a tölgyerdőben'), *Lemana* ('folyó a szilfaerdőben') típusú, növényzetre utaló folyóneveket Watts jellegzetesen brit víznéveknek tartja (vö. CDEPN. 389–390, *Lympne* c. a.).

[105] E hagyomány egyik legismertebb irodalmi vetülete az Artúr-mondakörben található: Excaliburt, Artúr mágikus erejű kardját a Tó Hölgye nyújtja át a királynak, s neki hajítja vissza a vízbe a Kerekasztal egyik lovagja Artúr halála után (vö. Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 16; Patrick Hunt: *Celtic Iron Age Sword Deposits and Arthur's Lady of the Lake,* 2008, https://web.stanford.edu/group/archaeolog/cgi-bin/archaeolog/2008/02/26/celtic-iron-age-sword-deposits-and-arthurs-lady-of-the-lake/ (Letöltés: 2021. január 31.) A kelta ősvallás főbb jellemzőinek rövid összefoglalását lásd Bölcskei Andrea: A kelta vallásosság helynévi nyomai a Brit-szigeteken, *Helynévtörténeti Tanulmányok,* IX. évf., 2013, 170–172.

ez egyben a folyó eredeti kelta neve is volt, amelyet tudatosan nem adott tovább az angolszászoknak a brit őslakosság. Ennek kapcsán Reaney idézi Giraldus Cambrensist, a 12–13. századi történetírót, akinek korában még élénken élt az az elképzelés, hogy a folyó képes előre jelezni az angol–walesi csaták kimenetelét azáltal, hogy a vesztes fél területe felől elmossa a partot.[106]

Máskor annak a lehetősége merül fel, hogy a víznévben a folyó kelta istenének a neve őrződött meg. Így például a *Lea* folyónév jelentése 'Lug isten folyója' vagy 'ragyogó, fényes folyó' lehetett. Lug a fény, a termékenység (egyik) istene volt a kelta mitológiában, akinek neve az indoeurópai **leug-* 'fény(esség)' szóból származik. Az Anglesey szigetén lévő *Braint* folyó neve talán Brigantia, az emelkedettség, a nemes gondolatok és tettek (így a bölcsesség, a kézművesség, a gyógyítás, a hadi jártasság) kelta istennője nevével állhat összefüggésben. A *Wharfe* ('kanyargó folyó') partján fekvő Ilkley városában a rómaiak oltárkövet állítottak Verbeia, a folyó istennője tiszteletére, akinek neve szintén kapcsolatban lehet a víznévvel. A mai Cam Brook egykori *Camelar* elnevezése (lásd a somerseti *Camerton* 'a Camelar folyó menti település' helységnév első névrészét) talán Camulos, a háború kelta istene nevéből származik. A *Trent* folyó nevét összefüggésbe hozták Sentona, az utak istennője, az utazók védelmezője nevével is (lásd fent is). A meglehetősen hosszú vízfolyás torkolatában megfigyelhető tolóár magas hullámaiban a kelta őslakosok a folyó istenségének megtestesülését látták. A *Yarty* víznév pedig esetleg Artio kelta medveistennő nevével kapcsolható össze.[107]

A rómaiak a ma *Ribble*-nek hívott folyó torkolatának nevét *Belisama*ként jegyezték fel, amely megegyezett a bölcsesség és a kézművesség kelta istennőjének nevével (Belisamát a rómaiak egyébként Minerva megfelelőjének tekintették). A *Severn* folyó latin neve – népetimológia révén – *Sabrina* volt, amely egyúttal a folyó nimfájának neve is volt a brit kelta mitológiában. A *Clyde* folyót *Clota* néven ismerték a rómaiak, s ugyanígy hívták a folyó kelta istennőjét is. Hasonló jellegű példákkal az ír mitológiában is találkozunk. Egy történet szerint például a *Boyne (An Bhóinn)* folyót Boann ('fehér tehén'), a termékenység és a bölcsesség istennője hozta létre, s róla is nevezték el; míg a *Shannon* (*An tSionainn,*[108] 'az

[106] CDEPN. 83, 252, 182; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 77–79; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 39; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 16–17.

[107] CDEPN. 364–365, 669, 112 (*Camerton* c. a.), 627, 709. A *Trent* folyónévvel kapcsolatban az indoeurópai **sem-* 'kiönt' tőből való eredet lehetősége is előkerül a szakirodalomban, vö. CDEPN. 627. A *Yarty* víznév kapcsán pedig az óangol *earte* ('barázdabillegető') szóból való származtatás lehetősége is felmerült, vö. CDEPN. 709; https://en.wikipedia.org/wiki/Afon_Braint (Letöltés: 2022. február 4.)

[108] Az írben az egyik típusú szó eleji hangváltakozás (nazalizáció/eklipszis) miatt egyes tulajdonnevek bizonyos szókapcsolatokban kisbetűvel kezdődnek, és utána következik a nagybetű, vö. Pődör Dóra: The adaptation of the original Pronunciation guide: an explanation of the pronunciation of

öreg istennő') folyó névadója Sionna, a vízfolyás kelta istennője volt. A két jelentős folyó közösnek tartott eredete a legendák világában minden tudás forrása volt.[109]

Matthews a Brit-szigetre költöző írek által magukkal hozott mondavilággal hozta összefüggésbe néhány skót gael víznév magyarázatát: a *Ness* folyó- és tónevet például azonosnak vélte Ness ír királynőnek, Conchubar anyjának a nevével, aki a legendák szerint időszámításunk kezdete körül élt és uralkodott Ulsterben; a *Banff* folyónévről, amely Banff város nevében maradt fenn, pedig azt sejtette, hogy az összekapcsolható az ír mitológiában Írország egyik pártfogójaként szereplő Banba istennő nevével. A valóságban az előbbi víznév, mint fent láttuk, a (pre)kelta **ned-* ('nedves') tőre megy vissza; az utóbbi pedig a középkori (korai) gael (más néven korai ír) *banbh* ('kismalac') szóból ered, s a mai Deveron River folyó kedveskedő megnevezése volt, melynek szemléleti hátterében az állhatott, ahogyan a folyó utat túr magának a tenger felé.[110]

Egy-egy víznév esetében a brit kelta eredet valószínűsíthető ugyan, de a névforma etimonja pontosabban nem azonosítható, pl. *Kenn, Kent, Seven*. Más víznevek esetében a kutatók csak annyit állapítanak meg, hogy az angolok megérkezése előtti időszakban létrejött névformákról van szó, a keletkezés idejét és a nyelvi eredetet azonban végső soron ismeretlennek, bizonytalannak ítélik, pl. *Cale, Churnet, Parrett, Sark*.[111]

A kelta eredetű névformák, köztük a víznevek szerkezeti felépítésében érdekes változás következett be az idők során. A 6. század előtti névalakokban a jelző jellemzően megelőzte a jelzett szót, pl. a hampshire-i *Candover* ('jó vizek'), a lancashire-i *Douglas* ('fekete vízfolyás'); a későbbiekben a jelző inkább követte a jelzett szót, pl. a walesi *Llyn Fawr* ('nagy tó') víztározó, a skóciai *Lochinvar* ('a magaslat tava') tó, az írországi *Avonmore* (*An Abhainn Mhór,* 'nagy folyó')

---

both early and modern Irish for Hungarian Speakers, and the transcription of the pronunciation of dozens of Irish proper names according to the rules of Hungarian orthography, in Grabner Mária (szerk.): *Lady Augusta Gregory: Ír mítoszok és legendák – Istenek és harcosok,* Budapest, General Press Kiadó, 2006, 438–443; Pődör Dóra: Ír. Irish language, in Érdi Júlia – Garai Péter (szerk.): *Tipográfia és helyesírás 30 nyelvhez,* Budapest, Akadémiai Kiadó, 2007, 173.

[109] CDEPN. 498, 537–538; DBPN. 413; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 79; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 16–17, 124, 141, 145; Myles Dillon – Nora Chadwick: *The Celtic Realms. The History and Culture of the Celtic Peoples from Pre-History to the Norman Invasion,* London, Phoenix Press, 2000, 14, 145; Geddes & Grosset: *Celtic Mythology,* New Lanark, Geddes & Grosset, David Dale House, 2006, 49–51; Mircea Eliade: Kelták, germánok, thrákok és géták, in uő (szerk.): *Vallási hiedelmek és eszmék története,* Budapest, Osiris Kiadó, 2006, 386.

[110] DBPN. 257 (*Inverness* c. a.), 40; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 145; Bölcskei: *Helynévi szubsztrátumok,* 2012, 164.

[111] CDEPN. 340, 537, 109, 139, 462, 528.

és *Avonbeg* (*Abhainn Beag,* 'kis folyó') folyók nevében az első névrész a vízrajzi köznév.[112]

Kenneth H. Jackson klasszikus tanulmányában a ma is élő kelta eredetű helynevek, különösen a folyónevek földrajzi megoszlását vizsgálva arra a megállapításra jut, hogy a nevek számát és az általuk jelölt denotátumok típusát figyelembe véve az angolszász hódítás időrendjére, eseményeire vonatkozó következtetések vonhatók le. A Brit-szigetet e tekintetben négy nagy területre osztja fel.[113]

Az első terület a délkeleti megyéket (a Kelet-Yorkshire, Nottinghamshire, Leicestershire, Oxfordshire, Berkshire keleti és Hampshire déli része vonaltól keletre eső országrészt) foglalja magában: itt alig-alig találkozunk kelta eredetre visszavezethető helynévvel, a fennmaradt névformák leginkább jelentős és közepes nagyságú folyókat jelölnek (pl. *Cray, Darent, Lea, Trent*). A szigeten ezt a területet foglalták el az angolszászok legkorábban, már a 6. század közepére. A kelta etimonú helynevek hiányát Matthews az invázió gyors voltával, Stewart az események erőszakos jellegével hozza összefüggésbe.[114] A hagyományos narratíva szerint a római légiók védelmét nemrégiben elveszített, háborúra fel nem készült britek jó részét a sziget meghódításához éppen hozzákezdő, erejük teljében lévő angolszászok lemészárolták vagy szolgasorba kényszerítették, az őslakosok kisebb csoportjai pedig a könnyebben védhető hegyvidéki, nyugati területekre menekültek. Ilyen körülmények között a britek csak minimális számú helynevet adhattak át a terület új lakosainak.[115]

A második területen, a sziget középső részén (a fent vázolt vonaltól nyugatra Cumbria és Lancashire keleti határáig, majd a Chester – a Dee és a Severn folyók völgye – Bristol-csatorna vonalig, valamint Somerset északi és keleti, Wiltshire

[112] CDEPN. 483 (*Preston Candover* c. a.), 192; DBPN. 304, 26; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 18, 124–125, 145; Padel: *Brittonic place-names in England,* 2013, 12; https://en.wikipedia.org/wiki/Llyn_Fawr (Letöltés: 2022. február 4.)

[113] Kenneth H. Jackson: *Language and history in early Britain: a chronological survey of the Brittonic languages 1st to 12th c. A.D.,* Edinburgh, Edinburgh University Press, 1953, idézi: Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 88–90; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 44–45; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 10; Stewart: *Names on the Globe,* 1975, 257–258; Gelling: *Signposts,* 1988, 88–90. E megközelítést a kutatók alapvetően ma is érvényesnek tartják, bár megemlítik, nem tudható pontosan, hogy a korábban bizonyára létező brit kelta folyóneveket a keleti régiókban a megszállás idején vagy csak később cserélték-e fel az angol eredetű névformák, vö. Padel: *Brittonic place-names in England,* 2013, 8.

[114] A korábban említett *Angolszász krónika* a 491-es év eseményeiről szólva beszámol arról is, hogy a szászok miként ölték le a briteket Andredscesternél.

[115] CDEPN. 166, 178–179, 364–365, 627; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 76–77; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 10; Stewart: *Names on the Globe,* 1975, 257.

délnyugati és Hampshire nyugati határáig) már több kelta eredetű helynévvel, közöttük kisebb vízfolyások, hegyek, erdők neveivel találkozunk (pl. *Tern* folyó, *Bredon Hill* hegy, *Lyme* erdő). Ezt a vidéket az angolszászok terjeszkedésük második szakaszában foglalták el: a déli részeket a 6. század második, az északi részeket a 7. század első felében szerezték meg.[116]

A harmadik területen (a Cumbria, Lancashire, Shropshire megyéket, Worcestershire nyugati részét, Herefordshire megye Wye folyótól északra eső darabját, Gloucestershire megye Severn folyótól nyugatra eső részét, valamint a Somerset, Dorset, Devon megyéket felölelő országrészben) jelentős számú (részben) kelta eredetű helynév maradt fenn: kisebb-nagyobb természeti objektumok (pl. *Leadon, Lugg* folyók, *Mendip Hills* dombság, *Lytchett* erdő) és települések (pl. *Blencarn, Carlisle, Prees, Wenlock*) nevei egyaránt. Ennek magyarázata a két népcsoport, a britek és az angolszászok hosszabb, békés egymás mellett élésében, keveredésében rejlik. A lelassult angolszász területszerzés harmadik, utolsó fázisa a cumbriai, lancashire-i részeket a 7. század közepén, harmadik negyedében, a Welsh Marches területét a 7. század közepén, második felében, a délnyugati vidéket pedig a 7. század közepén, a 8. század elején érte el.[117]

A negyedik terület, Cornwall, Wales és Herefordshire Wye folyótól délnyugatra eső része hosszan brit kézen maradt, így itt a helynevek nagy része kelta eredetre vezethető vissza. Cornwall egyes részein a 18. század végéig, Walesben egészen a mai napig brit kelta eredetű vernakuláris nyelv közösségi használatával is számolnunk kell. A fennmaradt brit kelta nevek mennyisége egymáshoz közeli területeken is mutathat érdekes különbségeket: Devonban a szomszédos Cornwall megyéhez képest ma jóval ritkábban fordulnak elő a kelta eredetű helynevek, mivel innen a britek az angolszász betelepülők elől menekülve az 5–6. században nagy létszámban költöztek át Bretagne-ba és Cornwallba.[118]

A hódítások során az angolszászok nagy csoportjai telepedtek meg a sziget először elfoglalt délkeleti területein, így az egyre nyugatibb területek birtokbavételére irányuló további terjeszkedés az idők folyamán szükségszerűen veszített jelentőségéből, következésképpen lendületéből és erejéből is. Míg kezdetben a gyors, véres, rajtaütésszerű csatározások jellemezték az invázió menetét, később

[116] CDEPN. 604, 83, 389 (*Lyme Park* c. a.); Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 89; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 44; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 10.

[117] CDEPN. 365, 386, 407, 390 (*Lytchett Matravers* c. a.), 65, 116, 482, 662 (*Much Wenlock* c. a.); Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 89; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 44; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 10; Stewart: *Names on the Globe,* 1975, 258.

[118] Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 89; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 44, 46; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 10, 133.

a földszerzés helyett a letelepedés megszervezése vált fő céllá. A brit lakosságnak az elfoglalt területekről való kiűzése is egyre kevésbé volt fontos a megtelepülni kívánó, ezzel együtt egyre inkább a békés életformát előnyben részesítő angolszászok számára. A nyugati területeken az együttélés, a hódítók fogyatkozó számához képest jelentős arányban jelen lévő őslakosok lassú, fokozatos beolvadása magától értetődően hozta magával a britek által használt helynévanyag egy részének bekerülését az óangol nyelvbe. A kelta eredetű helynevek viszonylag nagy számban való továbbélése a nyugati régióban azt bizonyítja, hogy itt, a délkeleti területekkel ellentétben, a brit lakosság felszámolására kisebb mértékben került sor.[119]

Margaret Gelling a máig fennmaradt kelta eredetű helynevek denotátumok közti és térbeli megoszlásának három alapvető jellemzőjét sorolja fel. A földrajzi objektumok tekintetében elmondható, hogy e névformák leggyakrabban jelentős folyókat (lásd fent), nagy hegyeket, kiterjedt erdőségeket jelölnek (lásd lent), hiszen ezeket sok ember ismeri, így nagyobb az esély nevük hosszú távú fennmaradására is, mint a kevésbé ismert kisebb topográfiai alakulatok esetében. A térbeli megoszlás vonatkozásában, mint fent láttuk, minél inkább északra, illetve nyugatra haladunk Anglia területén belül, annál több ma is élő kelta eredetű helynévvel találkozunk. E tendencia alól akad azonban egy-egy pozitív vagy negatív irányú kivétel is: a London egyik külső kerületének részét alkotó *Penge* (< kelta 'erdő széle'; a 19. század végéig a battersea-i uradalomhoz tartozó, disznók tartására használt erdő volt) városrész délkeleti helyzete ellenére jó néhány kelta eredetű névvel jelölt objektummal rendelkezik; a középnyugati Shropshire megye központjából ugyanakkor feltűnően hiányoznak a kelta eredetű helynevek. A földrajzi megoszlással összefüggésben megfigyelhető továbbá, hogy a ma létező kelta eredetű helynevek jellemzően nem magányosan vagy egyenletesen, hanem kisebb-nagyobb szórt csoportokban fordulnak elő, ami szintén arra utal, hogy bizonyos, földművelésre jellemzően kevéssé alkalmas területeken jelentékeny létszámú brit kelta lakosság élt egykor együtt hosszabb ideig az angolszászokkal, vagy ékelődött be a megszállók települései közé.[120]

Tovább árnyalja a képet, hogy a kelta eredetű nevek nemcsak azért jelentkezhetnek nagyobb számban egy-egy régióban, mert oda az angolszász hódítók később érkeztek meg és kisebb számban telepedtek le ott (pl. Cornwallban vagy Herefordshire egyes részein), hanem azért is, mert a britek egyes, az angolszászok

[119] Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 76–77, 88–90; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 44–45; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 10; Stewart: *Names on the Globe,* 1975, 257–258.

[120] CDEPN. 466; Gelling: *Signposts,* 1988, 90–92; Padel: *Brittonic place-names in England,* 2013, 12, 16.

által már megszállt területekre a későbbiek során visszaköltöztek (pl. Cumberlandet a 10. században, Shropshire, Ostwestry egyes részeit szintén a középkor során vették újra birtokba). Az eddig elmondottakból az is következik, hogy a mai Anglia területének keleti régiójához képest a nyugati vidéken az angolszászok a brit kelta nyelv későbbi, egyes hangváltozásokon már átesett változatával találkoztak. Padel ugyanakkor arra is felhívja a figyelmet, hogy bizonyos hangalaki kettősségek nehezen egyeztethetők össze ezzel az összességében helytálló elképzeléssel, s ezért alapos magyarázatra szorulnak. Így például a mai Devon megye óangol *Deofenas* megjelölése – amely a brit kelta *Dumnonia* királyságnak a nevéből származtatható – a brit kelta *m* későbbi, leníció által módosított változatát tartalmazó névalak átvételét mutatja, miközben a megye nyugati határvonalát képező *Tamar* folyó nevében a brit kelta víznév korai, *m*-et tartalmazó formája él tovább. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy Victor Watts a folyó nevében jelentkező *m*-et nem a tő részének, hanem pontosan meg nem határozott funkciójú „kiterjesztésnek" (egyfajta képzőnek) tekinti.[121]

A kelta eredetű helynevek mai sajátos földrajzi megoszlásának arányaihoz az is hozzájárult, hogy egyes brit folyónevekből idővel település- vagy birtoknevek is létrejöttek. A római korszakban lejegyzett ilyen típusú településnevek egy részében a folyó neve önmagában szerepel, pl. *Lemanis* (< **Leman[n]a* 'folyó a szilfaerdőben', ma: East Rother), *Leucaro* (< **Leucarā* 'fényes folyó', ma: Loughor), *Voreda* (< **U̯orēdā* 'lópatak', a mai Petteril folyó egyik mellékága lehetett). Egy másik csoportban a településnév úgy keletkezett, hogy a víznévhez helynévképző járult, pl. *Bremenio* (< **Bremiā* 'morajló', ma: Sills Burn), *Canonio* (< **Cānonā* 'nádas folyó', talán a mai Domsey Brook), *Segontio* (< **Segontī* 'élénk folyó', ma: Saint). Az utóbbi típushoz tartozó településneveket Gelling jellegzetesen a római korszakhoz köthető névformáknak tartja. Egyetlen folyó nevéből, főként a délnyugati régióban, több birtok vagy település neve is kialakulhatott, akár párhuzamosan, akár a birtok vagy a település osztódásával, leginkább az angolszász időszakban, pl. a devoni *Clyst,* a dorseti *Cerne,* a wiltshire-i *Deverill* alapnevű települések az azonos nevű folyók mentén (később aztán a homonim névformákat megkülönböztető jelzőkkel egyénítették, lásd később). Ma már nem élő brit folyónevek is fennmaradtak egyes összetett településnevekben, pl. az *Ilford* helységnév a mai Roding folyó egykori *Hyle* ('csordogáló') nevét őrizte meg (óangol utótaggal). Arra is találunk példát, hogy egy, az angolok által átvett brit kelta eredetű víznév a későbbiekben több esetben szolgált hasonló jellegű vízfolyások s a mellettük lévő határrészek megjelölésére, pl. a wiltshire-i *Idover* (< a **duvr* 'víz' szóból) eredetileg a mai Brinkworth Brook patak megnevezése volt,

[121] CDEPN. 186, 599; Padel: *Brittonic place-names in England,* 2013, 4, 5.

melyet a névhasználó közösség aztán újra meg újra felhasznált más, hasonló objektumok jelölésére.[122]

Jacob King a skóciai víznevekben p-kelta (pikt vagy brit) eredetűnek tartja a fent már említett *esk* ('víz', alacsonyan, a tenger közelében fekvő vízfolyások jelölésére), *dobhar* ('folyó', eredetileg talán a mély, sötét folyókat jelölte), *glais* ('folyó') és az *aβon* ('víz', 'folyó') vízrajzi közneveket. Gael kelta (skót gael) eredettel számol az *uisge* ('víz'), eas ('vízesés'), *fèith* ('mocsáron, ingoványon át folyó víz'), *meur* ('folyóág'), *ailnig* ('kavicsos patak' vagy 'tavacska'), továbbá a már tárgyalt *allt* ('folyó', 'vízfolyás'), *abhainn* ('folyó'), *caochan* ('patakocska') kifejezések, valamint az eredendően folyómederként is szolgáló térszínformát jelölő *gleann* ('szurdok') és *lag* ('mélyedés') másodlagos vízrajzi köznevek kapcsán. Az egymással rokon p-kelta *pol* és gael *poll* ('lassú patak') szavak (vö. alföldi skót *pool* vagy *pow* is) jellemzően szikes mocsarak tőzeges talaján lévő patakok jelölésére kerültek be a múltban a víznevekbe.[123]

A skóciai kelta gyökerű víznevekben jelentkező bővítményrészek szemantikai vonatkozásai tekintetében King idéz a múltból, illetve a jelenből korra, pl. *Abhainn Sin* ('öreg'), hangra, pl. *Allt Eigheach* ('kiabáló'), jellegre, pl. *Allt Gauch* ('veszélyes'), mederre, pl. *Allt Gaineamhach* ('homokos'), számra, pl. *Allt tri Caochan* ('három', párhuzamos patakok), eseményre, pl. *Allt Chòmhraig* ('csata') utaló víznevekeket is. A bővítményrészek egyes szemantikai kategóriáin belül a 'nedves', 'csendes', 'világos', 'fiatal', 'nyugodt', 'sekély', 'jó', 'egyenes', 'kicsi', 'elülső' jelentésű névrészeket tekinti alapértelmezettnek.[124]

A Gàidhealtachd[125] területén ma is számos skót gael helynév, köztük sok víznév van használatban. Számos esetben a skót gael alak mellett él annak anglicizált változata is, pl. *Loch nam Madadh ~ Lochmaddy* ('a vadászkutya fjordja', az öbölben lévő sziklaalakulatról; North Uist szigetén a Külső-Hebridákon). A skót gael vízrajzi köznevek közül néhány az óangol northumbriai nyelvjárásából kialakult alföldi skót *(Lowland Scots),* illetve az angol nyelvbe is bekerült. Így például a *loch* ('tó', 'fjord') kifejezés, amely édesvizek és tengernyúlványok megjelölésére egyaránt használatos, pl. *Loch Laomainn* ('a szilfák tava') Glasgow

[122] CDEPN. 389–390 (*Lympne* c. a.), 642, 83 (*Bremenium* c. a.), 146, 122, 185, 329; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 75–77; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 37; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 17–18; Gelling: *Signposts,* 1988, 38–47; Padel: *Brittonic place-names in England,* 2013, 9, 23.

[123] Jacob King: *Analytical Tools for Toponymy: Their Application to Scottish Hydronymy,* University of Edinburgh, unpublished PhD thesis, 2008, 53–81, http://www.era.lib.ed.ac.uk/handle/1842/3020 (Letöltés: 2022. december 19.)

[124] King: *Analytical Tools for Toponymy,* 2008, 133–173.

[125] A Skót-felföld, a Belső- és a Külső-Hebridák területének azon részei, ahol a skót gael nyelvet és kultúrát ismerő, fenntartó közösségek élnek.

közelében, *Loch a' Chàirn Bhàin* ('fehér kőhalom fjord') a felföld északnyugati partvonalán, Kylestrome falu közelében. A *loch*ként (kicsinyítő képzővel *lochan*ként) azonosított tavak a Skót-felföldön jellemzően ma is skót gael nevet viselnek (skót gael vagy anglicizált formában), sajátosságjelölő névrészük utalhat színre, pl. *Loch Dubh* ('sötét tó'), vízmennyiségre, pl. *Lochan an Tairt* ('a szomjúság tava'), állatvilágra, pl. *Loch a' Gheòidh* ('a liba tava'), halhozamra, pl. *Loch nam Breac Reamhar* ('a kövér pisztrángok tava') stb.[126]

A tengerbe torkolló nagy folyók jelölésére jellemzően az *abhainn* ('folyó'), pl. *Abhainn Chluaidh* ('a tisztító'), a Clyde folyó skót gael neve; az ezeket tápláló mellékfolyók és a kisebb vízfolyások jelölésére az *allt* ('folyó', 'vízfolyás', kicsinyítő képzővel: *alltan*), pl. *Allt Gràννda* ('csúnya folyó'), *Cruaidh Alltan* ('hegyoldali kis folyó'); a kisebb patakok megjelölésére a *caochan* ('patakocska'), pl. *Caochan Rainich Beag* ('a páfrány kis patakja') vízrajzi köznév szolgál a skót gael nyelvben. A két *loch* között található lassú, de erős áramlatú folyókat jellemzően a skót gael *ùidh* köszó jelöli, pl. az *Ùidh Fheàrna* vízfolyás, amely a Loch Veyatie vizét vezeti le a Fionn Loch tóba. A helynevek folyóvizekre utaló régi kelta földrajzi közneveket is fenntarthattak, amelyek a skót gael nyelvből ma hiányoznak, pl. *dobhar* ('folyó'), pl. *Eadar Dà Dhobhar* ('két folyó között', vö. Edradour whiskylepárló Pitlochry város közelében); *glais* ('folyó'), pl. *Conghlais* ('kutya folyó').[127]

A skót gael *inbhir* ('vizek összefolyása') vízrajzi köznév, amely az alföldi skótba is bekerült *inver* formában, leggyakrabban folyó neve mellett áll (lásd a településneveknél), de tulajdonságra, helyzetre utaló bővítményrész is kapcsolódhatott hozzá, pl. az anglicizált *Inverbeg* ('a kis folyó torkolata', a Loch Lomond közelében) és *Inverhope* ('folyótorkolat az öbölben', a felföld északi részén) víznévi eredetű településnevek. Maga is állhat bővítményrészként más földrajzi köznevek mellett, pl. *Eilan an Inbhire* ('a folyótorkolat szigete'), *Meall Inbhir* ('a folyótorkolat kerek dombja') a mai Skócia nyugati részén.[128]

A víznevek felépítését tekintve elmondható, hogy a skót gael víznevek között találkozunk határozott névelővel kezdődő szerkezetekkel, pl. *Am Beanaidh* (*beannach* 'az elágazás'), *A' Chaim* (*caim* 'a hurok', 'a kanyar'), *An t-Eileach* (*eileach* 'a malomgát', 'a töltés'). A skót gael névformák egy csoportja szabályos,

[126] Murray: *Reading the Gaelic Landscape,* 2014, 77, 84–86; Adam Watson: *Place names in much of north-east Scotland. Hill, glen, lowland, coast, sea, folk,* Paragon Publishing, Rothersthorpe, 2013, 280.

[127] DBPN. 121; Murray: *Reading the Gaelic Landscape,* 2014, 86–91; Watson: *Place names in much of north-east Scotland,* 2013, 280.

[128] Alison Grant: Gaelic Place-Names: 'Inbhir', *The Bottle Imp,* Issue 18: *Scottish Spies And Thrillers,* 2015, https://www.thebottleimp.org.uk/2015/11/gaelic-place-names-inbhir/ (Letöltés: 2022. július 19.)

határozott névelőt tartalmazó birtokos jelzős szerkezet, pl. *Allt an t-Sionnaich* 'a róka patakja'; egy másik csoportja minőségjelzős (vagy ilyen értékű névrészt tartalmazó) szerkezet, pl. *Allt Dearg* 'vörös patak'. Néhány névforma ugyan birtokos esetben foglalja magában a bővítményrészt, de nincs határozott névelő a víznévben, pl. *Allt Mhairc* 'ló patakja'.[129]

A közép-skóciai Trossachs Nemzeti Park területén lévő egyik tó anglicizált *Loch Katrine* (skót gael: *Loch Ceiteirein*) neve talán a kelta **ceit* ('sötét, komor') szó származéka, s arra utal, hogy a tavat sűrű erdő veszi körül. Más vélekedés szerint a név a gael *ceathairne* ('marhatolvaj') kifejezéssel áll összefüggésben, amely azokat a felföldi fegyvereseket jelölte, akik a 14. század közepe és a 17. század közötti időszakban azzal biztosították megélhetésüket, hogy a Strathardle, Glen Shee és Glen Isla völgyekben tevékenykedő, főként alföldi nagybirtokos marhatenyésztők állatait megszerezték maguknak. A *Loch Katrine* tavat választotta Walter Scott *A tó hölgye* című elbeszélő költeménye helyszínéül. A tó déli részén található, fákkal borított, *Eilean Molach* ('bozontos sziget') nevű kis szigetet az író, hősnője után, *Ellen's Isle* ('Ellen szigete') néven említette a műben, amely mára általánosan használt névvariánssá vált a sziget megjelölésére. A népszerű költemény néhány egyéb elnevezése, így például a tó keleti partját jelölő *Silver Strand* ('ezüstpart'), szintén a mindennapi névállomány részévé vált az idők során.[130]

3.3 Latin eredetű víznevek

A görög–római kori forrásokban a Brit-szigeteket körülvevő tengerek, azok részei többféle néven kerülnek elénk. Az elnevezésekben a korabeli földrajzi ismeretek tényszerű és a hitvilág mitikus elemei keverednek. Az Atlanti-óceán megnevezéseként főként a *Mare Atlanticum* (Plinius) és az *Oceanus Atlanticus* (Mela) névformák szerepelnek. A névváltozatok eredetileg a Gibraltári-szoroson és az észak-afrikai partokon túli tengerrészt jelölték, s az Atlasz hegység nevével, valamint azon keresztül az égboltot tartó Atlasz legendájával álltak összefüggésben. A La Manche csatorna *Oceanus Britannicus* (Plinius) vagy *Mare Britannicum* (Julius Honorius) néven volt leginkább ismert. A Doveri-szoros megjelölésére jellemzően a *Fretum Gallicum* (Solinus) névalakkal találkozunk.[131] Az Északi-tenger neveként az *Ωκεανος Γερμανικος (Oceanus Germanicus)* (Ptolemaiosz), a *Mare Germanicum* (Plinius) és az *Oceanus Septentrionalis* (Plinius)

[129] King: *Analytical Tools for Toponymy,* 2008, 109, 81–86.
[130] Murray: *Reading the Gaelic Landscape,* 2014, 39.
[131] A Galliát körülvevő vizek megnevezésére Tacitus a *Mare Gallicum* névformát használja; vö. Rivet–Smith: *The Place-Names of Roman Britain,* 1979, 44.

névformák is használatosak voltak, a part menti népcsoportok, illetve a földrajzi elhelyezkedés alapján. Az ismert világ legészakibbnak tekintett vizeit pedig a *Mare Orcades* és a *Mare Thule* (Julius Honorius) névformák jelölték, melyek szigetek megnevezését foglalták magukban.[132]

Ptolemaiosz az Ír-sziget körül négy tengert nevezett meg. A szigetet nála északról-északnyugatról az *Ωκεανος Υπερβορειος (Oceanus Hyperboreus)* határolta, amely Boreásznak, az északi szél istenének a birodalmán túl élő mitikus népcsoport után kapta nevét. A klasszikus forrásokban egyébként más néven is előkerült ez a tenger: *Ωκεανος Πεπηγως* ('fagyott óceán'), *Ωκεανος Κρονιος* ('Kronoszi óceán', Plutarkhosznál Kronosz száműzetésének helye az óceán egy szigete) és *Ωκεανος Νεκρος* ('halott óceán') neveken is szerepelt, amely talán azt jelzi, hogy az ókorban a jégtakaró széle jóval délebbre volt, mint jelenleg. Nyugatról a *Δυτικος Ωκεανος (Oceanus Occidentalis),* azaz a 'nyugati óceán' volt található. Délen a mai Kelta-tenger *Ωκεανος Ουεργιονιος (Oceanus Vergionius)* néven szerepelt, amely talán az óír *fairrge* ('tenger') szóval függ össze. Keleten pedig az *Ωκεανος Ἰουερνικος (Oceanus Hibernicus),* azaz az 'ír óceán' mosta az Ír-sziget partját. A klasszikus névformák ugyanakkor nem mondanak arról semmit, hogy a brit és a gael őslakosok hogyan nevezhették ezeket a tenger(rész)eket.[133]

A római források Britannia provincia több jelentős folyójára is hivatkoznak latin néven, pl. *Tamesis* (Temze), *Bodotria* (Forth), *Clota* (Clyde), *Sabrina* (Severn), *Taus* (Tay), *Isca* (az Exe és az Usk folyók neveként egyaránt), *Trisantona* (a Trent, Tarrant és az Arun folyók neveként is); a sziget lakossága azonban fenntartotta a rómaiak érkezése előtt használt prekelta, őskelta vagy brit eredetű névformákat. A gyógyvizek jótékony hatását a kelták a hely istennőjének tulajdonították, akinek tiszteletét a rómaiak jellemzően átvették. Így kaphatta a derbyshire-i Buxton közelében lévő, két forrásból táplálkozó gyógyvíz az *Aquae Arnemetiae* ('Arnemetia vizei') nevet a rómaiaktól, Arnemetia ('aki a szent ligetben lakik'), a hely kelta istennője után. A mai Bath fürdővárosának római kori *Aquae Sulis* ('Sulis forrásai') megnevezése szintén a helyi vizek kelta istennőjének nevét őrzi.[134]

Latin gyökerekre megy vissza az *Isis* folyónév, amely ma a Temze felső, a forrástól a Thame becsatlakozásáig tartó szakaszának önálló neveként él, s különösen gyakran fordul elő az Oxfordi Egyetem evezősversenyei kapcsán. A kései keletkezésű megnevezés hátterében az áll, hogy a Temze latin megjelölését, a

[132] FNESz. 1: 123; Rivet–Smith: *The Place-Names of Roman Britain,* 1979, 44.

[133] Brendan Ward: *Ptolemy's Seas and Oceans,* Steemit, 2019. https://steemit.com/ireland/@harlotscurse/ptolemy-s-seas-and-oceans (Letöltés: 2022. augusztus 19.)

[134] Rivet–Smith: *The Place-Names of Roman Britain,* 1979, 45; Gelling: *Signposts,* 1988, 32; Hunt: *Celtic Iron Age Sword Deposits and Arthur's Lady of the Lake,* 2008; Bölcskei: *A kelta vallásosság,* 2013, 173.

Tamesis névformát a középkorban tévesen a Thame és az Isis folyónevek összetételének értelmezték. A Wight-sziget közepén délről északra haladó *Medina* folyó ('a középső') neve is középkori eredetű, kései latinizálás eredménye. Végső soron a latinból érkezett néhány, skót gael helynevekben jelentkező vízrajzi köznév is, pl. *port* ('kikötő'), pl. *Port Mo Chalmaig* ('az én kis Colmankám kikötője') – a kis halászfalu neve utalhat a lindisfarne-i Colmanra, de akár Szent Kolumbára is; vö. még *camas* ~ *camus* (lásd fent).[135]

3.4 Korai angol eredetű víznevek

Az angol eredetű korai víznevek kapcsán először a kisebb-nagyobb vízfolyások (folyók, patakok, források), majd az állóvizek (tavak, vízgyűjtő medencék), végül a mocsarak neveinek gyakori névrészeit vizsgáljuk meg. Mindhárom esetben tárgyaljuk az egyetlen, akár melléknévi (jellegű), akár földrajzi köznévi kifejezésből álló egyszerű névformákat, valamint az összetett névalakokat egyaránt. Felsoroljuk a névtípusban előforduló legjellemzőbb vízrajzi közneveket; megadjuk azok jelentését; bemutatjuk, milyen alakban kerülnek elő ma leggyakrabban ezek a korai keletkezésű víznevek végén; továbbá, ha releváns, kitérünk e köznevek tér- vagy időbeli kötöttségeinek, egyéb használati sajátosságainak az ismertetésére is. A korai víznevek közül sok fennmaradt a folyó, tó, mocsár mellett létesült települések nevében (is), változatlan vagy némiképp módosult formában (az alábbi példák némelyike így településnévben megőrződött korai víznév; lásd még a településnevek bemutatásakor is).

A(z eredendően) folyóvizet jelölő egyszerű, egyetlen névrészből álló névformák egyik csoportja a vízfolyás valamely jellegzetességére hívja fel a figyelmet; egy másik csoportját a vízfolyás típusát azonosító névformák alkotják. Előbbiek jellemzően egy melléknevet, melléknévi jellegű kifejezést tartalmaznak, utóbbiak pedig egyetlen vízrajzi köznévből állnak. Az első csoportba tartozó névformák utalhatnak a víz színére, pl. *Rede* (Nhb.) 'a vörös', vasérctartalmáról; *Wenning* (NY.) 'a sötét'; mennyiségére, pl. *Guiting* (Glo.) 'a jó sodrású, áradó'; *Wantage* (Oxf.) 'az időszakos'; a vízfolyás sebességére, pl. *Cave* (EY.) 'a gyors'; *Tove* (Nhp.) 'a lusta, lassú'; hangjára, pl. *Lud* (Linc.) 'a hangos'; *Writtle* (Ess.) 'a fecsegő', a Wid River korábbi megnevezése; alakjára, pl. *Weaver* (Chs.) 'a kanyargó'; *Sid* (Dev.) 'a széles'; jellegére, pl. *Blyth* (Suf.), *Blythe* (Nhb.) 'a kellemes, kedves, vidám'; *Leeming* (NY.) 'a csillogó'; értékére, pl. *Sence* (Leic.) 'az ivópohár', bőséges és jó minőségű

[135] CDEPN. 405; DBPN. 322; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 162; Murray: *Reading the Gaelic Landscape,* 2014, 78–79.

vizéről; helyzetére, pl. *Meden* (Nott.) 'a középső', három párhuzamos folyó (Poulter, Meden és Maun) közül a középső; *Sheaf* (SY.) 'a határ', Mercia és Northumbria királyságának határát alkotta, később Derbyshire és Yorkshire megyéket választotta el; egy közeli településre, pl. *Alde* (Suff.), Aldeburgh város nevéből; *Plym* (Dev.), Plympton, illetve Plymstock települések (ma Plymouth külvárosai) nevéből. Az utóbbi példák elvonással keletkeztek, a közeli település első névrészének folyónévként való értelmezése következtében. A többi példa vonatkozásában főként jelentéstapadással keletkezett névformákkal találkozunk, esetükben a melléknév vagy a melléknévi jellegű kifejezés felvette az 'adott jellegzetességgel bíró vízfolyás' szószerkezet egészének értelmét. A korai víznevekben akad példa az *-ing* általános helynévképző alkalmazására (pl. *Wenning, Guiting, Leeming,* lásd fent), valamint egyéb képzőkkel alkotott folyónevekkel is találkozunk, pl. a Cam folyó felső szakaszát jelölő *Styric* és a mára elfeledett *Sturkel* (Do.) víznevek kapcsán felmerült, hogy ezek a *Stour* folyónév kicsinyítő képzős származékai. A kicsinyítés kifejezésének sajátos módjával találkozunk a *Riccal* (NY.) folyó nevében, amely 'a Rye folyó borja' jelentésű, s egy, a brit eredetű nevet viselő Rye ('folyik' vagy 'víz, nedvesség') folyóval párhuzamosan futó kisebb vízfolyást jelöl.[136]

Különféle jellegű vízfolyásokat jelölő köznevekből létrejött víznevekkel van dolgunk a következő esetekben, pl. *Bourne* (Wilt.), *Brook* (IoW.) és *Brooke* (Leic., Nf., Rut.), *Ryde* (IoW.), *Lake* (Wilt.), *Leach* (Glo.), *Lyn* (Dev.). Az e névformák alapjául szolgáló vízrajzi köznevek jól azonosíthatók, a nevek fenti sorrendjét követve mutatjuk be őket. Az óang. *burna* '(tiszta) patak, forrás' az angolszász korszak vízneveiben gyakori kifejezés volt. Mutatja ezt az is, hogy jelentős vizek nevében ma is sokszor jelentkezik, jellemzően *-bourn(e), -born(e), -burn* formában (vö. mai ang. *burn* 'ua.'). Eredetileg mocsaras területek, később inkább vízfolyások jelölésére alkalmazták.[137] Az óang. *brōc* '(sáros) patak' köznév használata később válhatott gyakoribbá, s a szó inkább már csak a kisebb vízfolyások nevébe került be. Gyakran kapcsolódott helyfajtát jelölő magyarázó kifejezésként korábbi keletkezésű, brit víznevekhez (pl. [1190–1254]/1268: *Glasebroc* 'a patak,

[136] CDEPN. 495, 662, 67, 367, 265 (*Guiting Power* c. a.), 650, 261, 121, 624, 385, 704, 537, 658, 405, 540, 6, 475; DEPN. 263; DBPN. 489, 63, 293, 216, 482, 103, 307 (*Louth* c. a.), 512, 487 (*Weaverham* c. a.), 415 (*Shenton* c. a.), 420 (*Sidbury* c. a.), 415 (*Sheffield Green* c. a.), 7 (*Aldeburgh* c. a.), 370 (*Plymouth* c. a.); Cameron: *English Place-Names,* 1969, 161–162; Strandberg: *River Names,* 2016, 111.

[137] Richard L.C. Jones: Responding to Modern Flooding: Old English Place-Names as a Repository of Traditional Ecological Knowledge, *Journal of Ecological Anthropology,* vol. 18 no. 1, 2016, 14, https://digitalcommons.usf.edu/jea/vol18/iss1/9 (Letöltés: 2023. augusztus 11.) A tárgyalt óangol vízrajzi köznevek mai névformákban való jelentkezésére a következő bekezdésekben számos példa található.

melynek neve Glas', vö. brit **glasto* 'kékeszöld', Chs.).[138] A szó az egykor skandinávok által felügyelt területeken (vö. Danelaw) kevéssé terjedt el; a máig élő nevekben főként *-brook(e), -broke* alakban maradt fenn (vö. mai ang. *brook* 'ua.'). Az óang. *rīth* 'patak' köznév ma leginkább *-reth, -re(y)* formában jelenik meg a víznevek végén. Az óang. *lacu* 'patak, vízfolyás' jelentésben leginkább a középangliai terület déli részén és Dél-Angliában volt használatos, s ma többnyire *-lake,* néha *-loch* formát ölt második névrészként (vö. mai ang. *lake* 'tó'). Ritkán sajátos típusú vízfolyások megnevezésére használták az óang. *læċċ* 'mocsaras patak' köznevet, amely a mai nyelvjárási *latch, letch* 'patak, mocsár' szavakkal áll összefüggésben; valamint az óang. *hlynn* 'zuhatag', 'özön' kifejezést, amely ma a szintén nyelvjárási *linn* 'vízesés, szurdok' kifejezésben él tovább.[139]

Az óangolra visszavezethető összetett folyónevek alaprészeként további vízrajzi köznevek is előkerülhetnek. Gyakran jelentkezik a korai víznevekben az óang. *ēa* 'folyó', amely a mai névformák végén sokszor *-ey, -y* formában van jelen és az óang. *flēot* 'torkolat, öböl', amelyből a mai ang. *fleet* 'ua.' köznév származik. Mocsaras folyók nevében jelent meg az óang. *wisce* 'mocsaras mező, rét' (lásd lent is). Az óang. *wæter* 'folyó', 'tó' köznév sokszor utólag került a helynévből keletkezett folyónevekbe, második névrészként, pl. *Pendle Water* (Lanc., a Pendle Hill hegyen ered) (vö. mai ang. *water* 'víz'; lásd lent is). A ma közkeletű *river* 'folyó' köznév, amelyet gyakran illesztenek régebbi folyónevek elé a denotátumtípus azonosítására (pl. *River Thames, River Trent, River Stour*), francia jövevényszó az angolban, így csak a normann hódítás kezdete után vált használatossá. A források jelölésére az angolszász korszakban leggyakrabban az óang. *wella* (vö. mai ang. *well* 'kút, forrás' és nyelvjárási *wall* 'ua.'), ritkábban és inkább csak az ország déli felében a latinból a brit keltán át az óangolba került *funta* (vö. mai ang. *fount* 'forrás'), még ritkábban az óang. *celde* 'forrás' köznév került be a víznevekbe. A természetes folyóvizekre utaló fenti földrajzi köznevek közül az *ēa* és a *wæter* jellemzően nagy folyók nevében; a *brōc,* a *burna* és a *wella* közepes nagyságú vízfolyások nevében; a *rīth,* a *lacu* és a *læċċ* pedig kisebb patakok nevében jelenik meg az óangolban.[140]

[138] A történeti névalakok közlésekor a lejegyzési évszám és a betűhív forma megadása a forrásként használt szótár, webhely gyakorlata szerint történik. A forrásművek szokás szerint / jellel elválasztva adják meg az eredeti, illetve a másolatban fennmaradt dokumentum keletkezésének [vélhető] évszámát, idejét.

[139] CDEPN. 73, 92, 515, 356, 365, 390 (*Lynmouth* c. a.), 252 (*Glazebury* c. a.); DBPN. 68, 81, 399, 285, 169 (*Eastleach* c. a.), 311 (*Lynmouth* c. a.), 205 (*Glazebrook* c. a.); Cameron: *English Place-Names,* 1969, 162–165.

[140] Cameron: *English Place-Names,* 1969, 162–166; Richard Jones: *Rethinking Old English toponyms,* é. n., 18, https://www.academia.edu/12178311/Rethinking_Old_English_Toponyms (Letöltés: 2023. augusztus 11.)

A folyóvizeket jelölő összetett névformákban a fent tárgyalt vízrajzi köznevek egyike előtt egy, a vízfolyás valamely jellemzőjére mutató névrész szerepel. A tulajdonság lehet a víz színe, pl. *Whitbourne* (Heref.) 'fehér folyó', mészköves partjáról; *Blackwell* (Derb.) 'sötét, fekete forrás'; minősége, pl. *Freshney* (Linc.) 'friss, édesvizű folyó', a félsós vizű Humber folyótorkolatba ömlik; *Fulbrook* (Oxf.) 'piszkos, sáros folyó'; hőmérséklete, pl. *Caldwell* (Derb., NY.) 'hideg forrás'; íze, pl. *Saltburn* (NY.) 'sós folyó', az itteni timsóról; *Surfleet* (Linc.) 'savanyú patak'; mennyisége, pl. *Drybrook* (Glo.) 'időnként kiszáradó folyó'; *Winterborne* (Dors.) 'téli folyó', olyan vízfolyás, amely télen nagyobb vízhozamú; a folyómeder anyaga, pl. *Cheselbourne* (Dors.) 'kavicsos folyó'; *Claybrooke* (Leic.) 'agyagos medrű folyó'; a vízfolyás hangja, pl. *Ludwell* (Wilt.) 'hangos forrás'; *Prittlewell* (Ess.) 'csacsogó, gügyögő forrás'; mélysége, pl. *Holbrook* (Derb.) 'folyó a mélyedésben', 'mély folyó'; alakja, pl. *Broadwater* (WSx.) 'széles víz', talán árterületre vonatkoztatva; *Erewash* (Derb.–Nott.) 'vándorló folyó', óang. *wisce* (lásd fent) > *(ġe)wæsc* 'áradás' névrészcserével, igen kanyargó folyó volt.[141]

Az első névrész utalhat továbbá a vízfolyás természeti környezetére, pl. *Medlock* (GMan.) 'a mezős tájon keresztül futó folyó'; *Waveney* (Suf.) 'az ingoványon áthaladó folyó'; helyzetére, pl. *Northfleet* (Ke.) 'északi folyó(torkolat)'; *Teffont* (Wilt.) 'határforrás'; a környező növényzetre, pl. *Ashbourne* (Derb.) 'kőrisfás folyó'; *Fairburn* (NY.) 'páfrányos folyó'; a közelben élő állatokra, pl. *Otterbourne* (Hamp.) 'vidrás folyó'; *Shepreth* (Camb.) 'juhos patak'; madarakra, pl. *Enborne* (Brk.) '(vad)kacsás folyó'; *Cranage* (Chs.) 'varjak által látogatott mocsaras patak' (vö. óang. *læċċ,* lásd fent); a víz halállományára, pl. *Fishbourne* (WSx.) 'halban gazdag folyó'. Egyes esetekben az első névrész arra az egykori személyre vonatkozik, akinek a földjén a vízfolyás elhaladt, eredt, pl. *Pevensey* (ESx.) '*Pefen folyója'; *Tolleshunt* (Ess.) '*Toll forrása', óang. **funt(a)* > *hunt* névrészcserével; *Caverswall* (Staff.) 'Cāfhere forrása'; illetve korai népcsoportra utal, amely a folyó környékén élt, pl. *Herringfleet* (Suf.) 'Herela népének öble'; *Hollingbourne* (Ke.) 'Hōla (vagy a völgy) embereinek folyója'. Előfordul, hogy az egyénítő névrész egy közeli építményt azonosít, pl. *Boarhunt* (Hamp.) 'a vár(os), erőd forrása'; *Milburn* (Cu.) 'malompatak'. Források, kisebb vízfolyások esetében az első névrész az ágak számával is összefügghet, pl. *Twywell* (Nhp.) 'kettős forrás'; *Sywell* (Nhp.) 'hét forrás'; vagy a hely funkciójára is utalhat, pl. *Maidwell* (Nhp.)

[141] CDEPN. 672, 63, 241, 243, 109, 525 (*Saltburn-by-the-Sea* c. a.), 590, 196, 687, 130, 141 (*Claybrooke Magna* c. a.), 386, 484, 309, 90, 218; DBPN. 61, 197, 93, 404 (*Saltburn-by-the-Sea* c. a.), 444, 162, 502–503, 109, 117 (*Claybrooke Magna* c. a.), 309, 376, 242, 79, 177; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 162–166.

'hajadonok forrása' – egyes szerzők azt gyanítják, hogy valaha termékenységi rítusok helyszíneként szolgált.[142]

Többféleképpen is értelmezhető az első névrész például a *Colebrooke* (Dev.) 'hűvös patak' vagy 'Cola patakja'; vagy a *Gisburn* (Lanc.) 'rohanó folyó' vagy '*Gysla ~ *Gīsla folyója' folyónevekben. A *Romney* (Ke.) víznév előtagja lehet, hogy személynévi eredetű: 'egy Rūmen nevű személy folyója', illetve az is elképzelhető, hogy helynévből származik: 'a Romney Marsh nevű vizenyős terület folyója', a mocsaras terület korai **Rūmen* 'a széles' megnevezését foglalva magába. Bizonytalan motivációjú a *Bollin* (Chs.) víznév, amely talán 'angolnában gazdag zuhogó folyó' jelentésű volt eredetileg (vö. óang. *hlynn,* lásd fent).[143]

A kelet-angliai területeken nem volt ritka, hogy a korábbi brit kelta eredetű folyónevet egy olyan angol víznév szorította ki, amely településnévből keletkezett elvonással, pl. a 11. századi *Beadewan* folyó (amelynek ismeretlen eredetű neve a *Great* és *Little Baddow* településnevekben élt tovább) a 16. századi térképeken *Chelmer* néven kerül elénk, melyet a folyó mentén fekvő *Chelmsford* ('Ċēolmær gázlója', Ess.) település nevéből vontak el. Hasonló jellegű névcserével találkozunk a korábban *Haile* (vö. brit 'szürke', 'koszos') néven ismert folyó esetében is (a víznév a *Hail Weston* településnévben őrződött meg), melynek mai *Kym* elnevezése a partján lévő legjelentősebb település, *Kimbolton* ('Cynebald birtoka', Camb.) helység nevéből ered. Ide tartozik az egykori, vélhetően brit eredetű, latinizált *Granta* folyónév ('sáros, mocsaras folyó', vö. 731 k.: *Grantacaestir* 'római erőd a Granta folyón', a mai Cambridge helyén) felcserélése a ma is használatos *Cam* névformával, melyet *Cambridge* város nevéből ('híd a Granta folyón') vontak el. Elvonás eredményeként jött létre továbbá az *Alde* víznév az *Aldeburgh* ('a régi erődített hely', Suf.), a *Brain* víznév a *Braintree* ('*Branca fája', Ess.), a *Brett* víznév a *Brettenham* ('*Bretta vagy *Beorhta tanyája', Nf.), az *Eden* víznév az *Edenbridge* ('Ēadhelm hídja', Ke.) településnévből. Máskor hibrid eredetű folyónevek jöttek létre azáltal, hogy az óangol *ēa* 'víz' vízrajzi köznév brit melléknévből származó víznévhez kapcsolódott, pl. *Perry* ('a Pefr folyó', a brit 'ragyogó, fénylő' melléknévből).[144]

[142] CDEPN. 405, 656, 442, 603 (*Teffont Evias* c. a.), 19–20, 223, 455, 543, 216, 165, 231, 470, 621 (*Tollershunt d'Arcy* c. a.), 121, 299, 310, 67, 413, 633, 597, 393; DBPN. 486, 348, 452 (*Teffont Evias & Teffont Magna* c. a.), 19, 182, 356, 416, 176, 135, 189, 367 (*Tollershunt d'Arcy & Tollershunt Major* c. a.), 103, 236, 242–243, 64, 327, 471, 447, 315; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 162–166.

[143] CDEPN. 150, 251, 507, 69; DBPN. 124, 204, 393, 65 (*Bollington* c. a.); Cameron: *English Place-Names,* 1969, 162–166.

[144] CDEPN. 31, 129, 667, 355, 346, 259, 111, 112, 6, 78, 84, 208, 469; DBPN. 28, 109, 491, 275, 212 (*Grantchester* c. a.), 94, 7, 71, 75, 170; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 77; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 38.

Az állóvizek esetében a korai keletkezésű névformákban jóval kevesebb vízrajzi köznévvel találkozunk. Az óang. *pōl* 'kisebb, mély állóvíz' tavak, valamint folyók által kialakított vízgyűjtő medencék megnevezésében kerülhetett elő, s a víznevekben mára leginkább *-pool, -pole* formákban maradt fenn (vö. a mai ang. *pool* 'ua.' köznév); az óang. *mere* 'tó, medence' a mai víznevekben főként *-mer(e), -mer, -mare* alakban jelentkezik; az északi területeken az óang. *wæter* 'állóvíz, tó' jelentésével vált a víznevek részévé, s ma *-water* formában van jelen (vö. mai ang. *water* 'víz' köznév, lásd fent is). Akadnak példák az állóvízre utaló puszta vízrajzi köznév tulajdonnevesülésére, pl. *Poole* (Dors.), az itteni tengeröbölre vonatkoztatva; *Maer* (Staff.), természetes taváról; *Meare* (Som.), az itt található tavat a 18. században csapolták le.[145]

Az állóvizeket jelölő korai névformák többnyire kétrészes helynevek, amelyekben a vízrajzi köznév előtt található névrész vonatkozhat a víz színére, pl. *Blackpool* (Lanc.) 'fekete víz', a Marton Mere tó vizét tőzeglápos területen át csapolták le az Ír-tengerbe; minőségére, pl. *Liverpool* (Mers.) 'iszapos patak', egy azóta betemetett apálymederre vonatkoztatva; az állóvíz alakjára, pl. *Ringmer* (ESx.) 'kör alakú tó'; elhelyezkedésére, pl. *Holmer* (H&W.) 'tó a völgyben'; a környező növényzetre, pl. *Redmire* (NY.) 'nádas tó'; *Rushmere* (Suf.) '(béka)szittyós tó'; *Buttermere* (Cu.) 'jó legelővel körbevett tó'; a közelben élő állatokra, pl. *Catmore* (WBrk.) 'vadmacskás tó'; *Ilmer* (Bkh.) 'sündisznós tó'; madarakra, pl. *Anmer* (Nf.) '(vad)kacsás tó'; *Cranmore* (Som.) 'darvas, gémes tó'; a víz jellemző halfajtájára, pl. *Almer* (Dors.) 'angolnás tó'; *Pickmere* (Chs.) 'csukás tó'; korai tulajdonosra, pl. *Badlesmere* (Ke.) '*Beadel vagy *Bæddel tava'; *Wimpole* (Camb.) 'Wina tava'; illetve lehet bizonytalan motivációjú is, pl. *Tangmere* (WSx.) 'fogó alakú tó', 'útelágazásnál fekvő tó' vagy 'egymás közelében fekvő tavak'.[146]

A mocsaras területek megnevezésére szolgáló korai névformákban leggyakrabban az óang. *mersc* 'mocsár' köznév kerül elő, amely mára a nevek végén többnyire *-marsh* formájúvá lett (vö. mai ang. *marsh* 'ua.' köznév). Az óang. *fenn* 'mocsár, lapály' köznév a mai névformákban főként *-fen, -on, -en, -fyn, -fern,* a délnyugati országrészben *-venn* alakban maradt fenn (vö mai ang. *fen* 'ua.' köznév). Az utóbbi köznév kései keletkezésű, közismertté vált földrajzi nevekben, így például a *the Fenlands ~ the Fens* névformában is jelentkezik, amely egy nagyobb, eredendően mocsaras kelet-angliai területet jelöl. E terület helyneveihez aztán gyakran utólag, lokalizáló funkcióval kapcsolták hozzá a *Fen* névrészt, pl. *Wisbech High Fen* (Camb.) területnév. Az óang. *wæsse* 'ingovány, nedves hely' a mai hely-

[145] CDEPN. 478, 392, 405; DBPN. 372, 314, 322; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 165, 168.

[146] CDEPN. 62, 377, 500, 311, 496, 514, 106, 120, 330, 14, 165, 10, 471, 31, 683, 599; DBPN. 61, 301, 390, 243, 386, 398, 89, 102, 255, 14, 135 (*Cranmore East & Cranmore West* c. a.), 10, 367, 28, 500, 449; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 165, 168.

nevek végén jellemzően *-was* formában jelenik meg, használata egykor a folyókanyarok gyorsan áradó és apadó árterének jelölésére a közép-angliai terület nyugati részén volt a legelterjedtebb. Az óang. *strōd* 'bozóttal benőtt mocsaras föld' köznév ma leggyakrabban *-strode* utótagként kerül elő az összetett helynevekben. Az óang. *ēg* 'magasabban fekvő rész mocsaras területen' köznév ma gyakran bukkan fel *-ey* formában a helynevek végén. Az óang. *wisce* 'mocsaras mező, vizenyős rét' pedig többnyire *-wich, -wish, -ways* formákban őrződött meg a mai helynevekben.[147]

A fenti köznevek egy része önállóan, más névrész nélkül is tulajdonnevesülhetett, pl. *Marsh* (Bkh.), *Venn* (Dev.), *Strood* (Ke.), *Stroud* (Glo.). Mocsárra vonatkozó, ritkábban használt óangol köznév a *slōh* 'ingovány, mocsár' (vö. mai ang. *slough* 'ua.'), amely jellemzően puszta köznévként, pl. *Slough* (Brk.), vagy képzett formában vált helynévvé, pl. *Slaughter* (Glo.).[148]

A mocsaras területeket jelölő, korai keletkezésű helynevekre is igaz ugyanakkor, hogy többségük kétrészes névforma, amelyekben az első névrész vonatkozhat minőségre, pl. *Fulfen* (Ess.) 'piszkos, büdös mocsár'; *Wildmarsh* (Mx.) 'műveletlen mocsár'; alakra, pl. *Broadwas* (Worc.) 'széles darab hordalékos, ártéri föld', a Teme folyó egyik hurokkanyarjánál (vö. óang. *wæsse,* lásd fent); *Redfern* (Warw.) 'kanyargó mocsár'; helyzetre, pl. *Hopwas* (Staff.) 'ingovány az elkerített terület mellett'; a környező növényzetre, pl. *Dulwich* (GLon.) 'vizenyős rét, melyen kapor nő' – gyógyhatása miatt termelték; *Lysways* (Staff.) 'náddal benőtt vizenyős rét'; *Alrewas* (Staff.) 'égerfás ingovány'; állatokra, pl. *Stodmarsh* (Ke.) 'mocsaras hely, ahol a ménest tartják'; *Rotherwas* (Heref.) 'szarvasmarhák ingoványa'; *Selsey* (WSx.) 'magasabban fekvő hely a mocsaras területen, melyet fókák látogatnak'; madarakra, pl. *Glydwish* (ESx.) 'vörös kányák által látogatott vizenyős rét'; *Gostrode* (Sur.) '(vad)ludak által látogatott bozótos mocsár'; korai birtokosra, pl. *Mousen* (Nhb.) 'Mūl mocsara'; *Bardney* (Linc.) '*Bearda magasabban fekvő helye a mocsaras területen'; *Ratfyn* (Wilt.) 'Hrōþa mocsara'; továbbá lehet ismeretlen motivációjú is, pl. *Buildwas* (Shr.) 'hordalékos, gyakran elárasztott terület' (vö. óang. *wæsse,* lásd fent, melyet bizonytalan jelentésű névrész előz meg).[149]

[147] Cameron: *English Place-Names,* 1969, 171–172; Carole Hough: Settlement Names, in Carole Hough – Daria Izdebska (eds.): *The Oxford Handbook of Names and Naming,* Oxford, Oxford University Press, 2016, 100.

[148] CDEPN. 400 (*Marsh Gibbon* c. a.), 587, 555, 554–555 (*Lower Slaughter* c. a.); DBPN. 319, 442, 425, 424 (*Slaughter, Lower & Slaughter, Upper* c. a.); Cameron: *English Place-Names,* 1969, 171–172.

[149] CDEPN. 90, 314, 197, 10, 577, 536, 425, 34; DBPN. 79, 246, 162, 10, 437, 412, 41, 84; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 171–172; *Survey of English Place-Names* weboldal (https://epns.nottingham.ac.uk/): *The Fulfen, Wildmarsh, Glydwish, Gostrode, Ratfyn* c. a.; *A vision of Britain through time* weboldal (https://www.visionofbritain.org.uk/): *Redfern* c. a. (Letöltés: 2022. december 19.)

Jacob King az óangol northumbriai nyelvjárásából kialakult alföldi skót nyelv helynévalkotási sajátosságai között említi a Skóciában igen jellemző, kisebb vízfolyásokat jelölő *burn* (’patak’), a jellemzően közepes méretű folyókat vagy felső folyórészeket azonosító *water* (’víz’), a jelentősebb folyókat jelölő, francia eredetű *river* (’folyó’), továbbá a *stripe* (’patak, ér’, ’homokos tengerparton futó kis vízfolyás’), a *stank* (’tavacska’, ’lassan folyó patak’), a *loch* (’tó’, ’fjord’), a *pond* (’kisebb tó’), a *lake* (’kisebb, főként árapály által alakított tengerparti tó’), a *pool* vagy *pow* (’lassú patak’, vö. p-kelta *pol* és skót gael *poll* is) kifejezések gyakori használatát, valamint az eredendően folyómederként is szolgáló térszínformákat jelölő *slack* (’mélyedés, főként hegynyereg, hágó’), a gaelből származó *glen* (’szurdok’) és *den* (’kis völgy’) másodlagos vízrajzi köznevek népszerűségét.[150]

Az időben egymásra következő p-kelta, skót gael és alföldi skót nyelvi rétegekhez tartozó skóciai víznevek kapcsán King azt a jellegzetességet hangsúlyozza, hogy a területen később megjelenő alföldi skót nyelven főként a kisebb, hegyvidéki vízfolyásokat nevezték meg, a jelentősebb folyókat ugyanakkor nem nevezték át, így azok jellemzően a korábbi nyelvekhez kapcsolódó nevükön váltak ismertté. Bár ez a tendencia általánosságban igaz, a legkisebb hegyi patakok elnevezései között mégis viszonylag kevesen vannak az alföldi skót nyelvű víznevek, sőt az ún. Highland Corridor felvidéki területén, ahol a skót gael és az alföldi skót nyelvű lakosság érintkezése a legerősebb volt, az alföldi skót nyelvű víznevek elgaelesedésére is van példa.[151]

A víznevek szerkezetét tekintve jellemzőnek tekinthetők még a *the* határozott névelővel álló alföldi skót nyelvű névformák a területen. Ezek egy részében vízrajzi köznevet találunk a névelő után, pl. *The Strip, The Den, The Pow, The Slack* (lásd fent). Másik részében egy olyan, szemantikai tartalmánál fogva eredendően bővítményrésznek ítélhető kifejezés áll, amely skót gael eredetű, pl. *The Shevock* (vö. skót gael *sèamhag* ’kis csendes’), *The Slobach* (vö. skót gael *slob* ’tavacska’, ’gát’ + *ach* ’valami helye’), *The Slogs* (vö. skót gael *slug* ’pocsolya’).[152]

3.5 Óskandináv (óészaki) eredetű víznevek

Az óészaki eredetű víznevek tárgyalásakor előbb a folyóvizek, majd a tavak, mocsarak neveinek bemutatására kerül sor. Kitérünk az egyszerű és összetett névformák, utóbbi kategórián belül a teljes egészében, illetve részben óészaki erede-

[150] King: *Analytical Tools for Toponymy,* 2008, 92–107.
[151] Uo., 157, 221–224.
[152] Uo., 107–108.

tű (ó- vagy középangol és óészaki névrészekből álló hibrid) víznevek jellemzésére is. A(z eredetileg) folyóvizet jelölő egyszerű, egyetlen névrészből álló óészaki eredetű névformák között a pusztán vízrajzi köznévből álló, a vízfolyás típusát megjelölő folyónév nem volt jellemző. A melléknévre, melléknévi jellegű kifejezésre visszavezethető egy névrészes, óészaki szóból származó folyónevek utalhatnak a víz színére, pl. *Blean* (NY.) 'sötét', *Bleng* (Cu.) 'sötét'; mozgására, pl. *Sprint* (Cu.) 'ugráló', egy hegyi patak neve; a folyó jellegére, pl. *Bain* (Linc., NY.) 'hasznos, alkalmas', *Gaunless* (Durh.) 'haszontalan', a 9. század előtt a folyót a brit **Clouta* ~ **Clota* 'áradó' néven ismerhették; folyásirányára, pl. *Wreake* (Leic.) 'kanyargó, csavarodó', amely egy víznevek alkotására szolgáló *-k* képzőt is tartalmaz.[153]

Az óészaki eredetű, összetett folyónevek alaprészeként gyakran előkerülő vízrajzi köznevek közé tartozik az óé. *bekkr* 'folyó, patak', amely a nevek végén ma legtöbbször *-beck* formában van jelen, s különösen gyakori Közép-Anglia északi részén és az észak-angliai vidékeken. Jellemző továbbá az óé. *á* 'folyó, patak' köznév megjelenése, amely a nevek végén ma leginkább *-a, -ay, -ey* formában tűnik fel. Előfordul az óé. *far* 'vízfolyás' köznév is, amely ma jellemzően *-fare* végződésként jelentkezik. Kisebb vízfolyások jelölésére szolgált az óé. *brunnr* 'forrás', 'patak', amely ma leginkább *-burn* formában jelenik meg, főként a yorkshire-i víznevek végén. Az óé. *kelda* 'forrás', mely a mai névformákban jellemzően *-keld* végződésként van jelen, különösen a mikrotoponimákban vált gyakori használatúvá az egykor skandináv fennhatóság alatt álló területeken.[154]

A folyóvizeket jelölő összetett névformák egy csoportjában mindkét névrész az óészaki nyelvből származik, s a fenti vízrajzi köznevek egyike előtt egy, a vízfolyás valamely jellemzőjére mutató óészaki névrész szerepel. A tulajdonság lehet a víz színe, pl. *Skirfare* (NY.) 'fényes folyó'; mennyisége, pl. *Skirpenbeck* (EY.) 'időszakosan kiszáradó folyó'; a part, a folyómeder anyaga, színe, pl. *Rawthey* (Cu.) 'vörös folyó', a partján devon korszakbeli vöröshomokkő található; *Greta* (Cu., Lanc., NY.), *Greeta* (WY.–Lanc.) 'sziklás folyó'; a vízfolyás hangja, pl. *Routenbeck* (Cu.) 'morajló folyó'; sebessége, pl. *Webburn* (Dev.) 'tomboló folyó'; alakja, pl. *Brathay* (Wmrl.–Lanc.) 'széles folyó'. Az első névrész utalhat továbbá a vízfolyás környezetében lévő növényzetre, pl. *Birkbeck* (Cu.) 'nyírfás folyó'; *Ellerbeck* (NY.) 'égerfás folyó'; a víz jellemző halfajtájára, pl. *Rothay* (Cu.) 'pisztrángos folyó', a halfajta vöröses színével összefüggésben az óé. **rauthi* 'a vörös' kifejezésből. Többféleképpen is értelmezhető az első névrész például a *Threlkeld*

[153] CDEPN. 65, 248 és 26 (*Bishop Auckland* c. a.), 565, 32, 703–704; DBPN. 202 és 24 (*Auckland, Bishop, Auckland, St Helen & Auckland West* c. a.), 29 (*Bainbridge* c. a.), 512 és 196 (*Frisby on the Wreake* c. a.); *Survey of English Place-Names* weboldal (https://epns.nottingham.ac.uk/): *Blean* c. a. (Letöltés: 2022. december 19.)

[154] Cameron: *English Place-Names,* 1969, 165–166.

(Cu.) névformában, melynek vagy 'egy Thrall nevű személy forrása', vagy 'a jobbágyok forrása' jelentést tulajdonítanak az etimológusok.[155]

A folyóvizeket jelölő ide vonható összetett névformák egy másik csoportjában csak az egyik névrész vezethető vissza az óészaki nyelvre, a másik névrész ó- vagy középangol eredetű. Az ó-, illetve középangol és az óészaki nyelvek rokonsága bizonyos fokú kölcsönös megértést eredményezhetett az angolszász lakosok és a betelepülő skandináv megszállók között, s a helynevek alkotása is sok hasonló vonást mutatott a két nyelvben. A hibrid névformák ezért leginkább úgy jöhettek létre, hogy az ó- vagy középangol összetett névforma egyik névrészét annak (gyakran etimológiailag is összefüggő) óészaki megfelelőjére cserélték a skandináv névhasználók. Így például az óé. *bekkr* vízrajzi köznév váltotta fel az eredeti óang. *brōc* kifejezést a *Fulbeck* (1194: *Fulebroc* 'piszkos folyó', Linc.) névformában (vö. óang. *fūl* 'piszkos'); s ugyancsak az óé. *bekkr* került az óang. *beċe* 'patak' köznév helyére a *Gosbeck* (1179: *Gosebech* '[vad]ludas folyó', Suff.) víznévben (vö. óang. *gōs* 'lúd'). Ugyanakkor fordított irányú névrészcserére is akad példa: az óang. *wæter* cserélte le az óé. *vatn* 'víz' vízrajzi köznevet az *Elterwater* (1157x1163: *Heltrewatra ~ Elterwat'* 'hattyús tó', énekes hattyúk telelőhelye, Cu.) névben (vö. óé. *elptr* 'hattyú'). Lehetséges, hogy hibrid forma az *Aubourn* (1086: *Abvrne* 'angolnás folyó', Linc.) víznév is, melyben az óang. *ēl* helyére került az óé. *ál* ('angolna') az óang. *burna* vízrajzi köznév előtt (a vízrajzi közneveket lásd fent); felmerült ugyanakkor az a magyarázat is, hogy a víznév egésze óangol eredetű, s 'égerfás folyó' értelmű (vö. óang. *alor* 'égerfa').[156]

A leggyakrabban jelentkező óészaki eredetű vízrajzi köznevek egy idő után jövevényszóként az ó- és középangol nyelv részévé lettek, s ilyen minőségükben kerültek be az újonnan alkotott víznevekbe, melyek így teljes egészében angol eredetű névformáknak tekintendők. Az óészaki és ó- vagy középangol eredetű névrészeket egyaránt tartalmazó összetett víznevek keletkezési idejéről megfelelő feljegyzések hiányában kevés ismerettel rendelkezünk. A fennmaradt kései formák alapján pedig nem különíthetők el bizonyosan azok a névalakok, amelyekben az óészaki eredetű névrész egy angolszász kifejezést cserélt fel azoktól, amelyekben az óészaki eredetű névrész kölcsönszóként van jelen. Az óészaki eredetű *bekkr* vízrajzi köznév előtt jelentkező óangol eredetű névrészek minden-

[155] CDEPN. 554, 494, 262, 59, 212, 509, 613; DBPN. 423, 214, 173, 458; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 165–166; *Survey of English Place-Names* weboldal (https://epns.nottingham.ac.uk/): *Brathay Bridge* c. a. (Letöltés: 2022. december 19.)

[156] CDEPN. 243, 256, 215, 26; DBPN. 197, 210, 175, 24; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 165; Tamás Fekete: *Historical Code-Mixing in English Place-Names,* Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars Publishing, 2022, 134–139.

esetre jelölhetik a folyó helyzetét, pl. *Holbeck* (Nott.) 'folyó a mélyedésben' (vö. óang. *hol ~ hola* 'üreg, lyuk'); vízhozamát, pl. *Drybeck* (Cu.) 'időszakosan kiszáradó folyó' (vö. óang. *drȳġe* 'száraz'); eredetét, pl. *Welbeck* (Nott.) 'forrás táplálta folyó' (vö. óang. *wielle* 'forrás'); jellemző halfajtáját, pl. *Troutbeck* (Cu.) 'pisztrángos folyó' (vö. óang. *truht* 'pisztráng').[157]

Máskor az óészaki nyelv hangtani befolyással bírt az óangol névformákra. Például jellemző volt a helynevekben, így a víznevekben is az óangol *sc-* [ʃ] szókezdet felcserélése az óészaki *sk-* [sk] hangkapcsolattal, pl. *Skippool* (Lanc.) 'hajós tó' (vö. óang. *scip* és óé. *skip* 'hajó'), egykor jelentős kereskedelmi kikötő volt a Wyre folyó széles torkolatában; *Skerne* (Durh.) 'fényes, tiszta folyó', amely egy korábbi óang. **Scīran-ēa* 'a **Scīre,* azaz a fényes folyó vize' névalak skandinavizált formája lehet; *Skidbrooke* (Linc.) 'piszokfolyó' (vö. óang. *scite* 'trágya' és óé. *skitinn* 'piszkos'), amely egy, a tenger visszaszorításával nyert földterületet jelölt (a vízrajzi közneveket lásd fent). A végső soron brit kelta eredetű *Wharfe* (NY.) 'kanyargó folyó' víznév hangalakja pedig az óé. *hwerfi* 'kanyar, hajlat' kifejezés hatását mutatja.[158]

A tavak és mocsarak óészaki eredetű nevei között találunk egyszerű, egyetlen földrajzi köznévi névrészből álló névformát, pl. *Thirsk* (NY.) 'a tó vagy mocsár' (vö. óé. **thresk* 'mocsár'). Az összetett, kétrészes tó- és mocsárnevek alaprészeként gyakran jelentkezik az óé. *kjarr* 'mocsaras terület' kifejezés, amely a mai angol *carr* 'alacsonyan fekvő égerfás terület' szó alapja, s az egykor skandináv felügyelet alatt álló terület (vö. Danelaw) helyneveiben ma főként *-car, -ker* végződés formájában jelentkezik. Az előtte álló óészaki eredetű névrész vonatkozhat a környező növényzetre, pl. *Ellerker* (EY.) 'égerfás mocsár', *Selker* (Cu.) 'fűzfás mocsár'; vagy állatvilágra, pl. *Trencar* (NY.) 'mocsár, melyet darvak látogatnak'. Jellemző továbbá az óé. *mýrr* 'mocsár' földrajzi köznév megjelenése is, amely ma leginkább *-mire* formában fordul elő, főként kisebb helyek neveiben, pl. *Knavesmire* (WY.) 'Knar mocsaras földje'. Óészaki személynévből és óangol vízrajzi köznévből felépülő hibrid névalak például az *Ullswater* (Cu.) 'Úlfr tava' víznév; míg az *Altcar* (Lanc.)

[157] CDEPN. 309; DBPN. 162, 468; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 165. Egyes kutatók szerint a *Holbeck* (Nott.) névforma első névrésze az óé. *holr* vagy *hol* 'mélyedés' (vö. DBPN. 242). Watts az utóbbi három víznév keletkezését a középangol időszakra teszi, ezért középangol lexémákból magyarázza őket: középang. *dry, welle, trought* és *beck ~ bek* (vö. CDEPN. 196, 659 [*Welbeck Abbey* c. a.], 629).

[158] CDEPN. 554, 553, 669; DBPN. 422, 423, 493, 86 (*Burley* c. a.); Cameron: *English Place-Names,* 1969, 168. A *Skerne* folyónév kapcsán az is felmerült lehetőségként, hogy közvetlenül az óé. *skírn* 'tisztító, gyógyító' kifejezésből származik (vö. CDEPN. 553, *Skerne Beck* c. a.).

'mocsaras terület az Alt folyó mellett' névforma egy, az óangolban használatos folyónevet és egy óészaki vízrajzi köznevet tartalmazó hibrid alakulat.[159]

3.6 Normann francia eredetű víznevek

A francia nyelvű normann hódítók viszonylag későn érkeztek a Brit-szigetekre, addigra az ottani jelentősebb földrajzi objektumok a korábban beköltöző népeknek köszönhetően különféle nyelvekből származó, ismert elnevezésekkel rendelkeztek. A főként az arisztokráciához tartozó normannok ráadásul nem is túl nagy számban telepedtek le a szigeteken, így a hely-, köztük a víznevekre gyakorolt nyelvi hatásuk leginkább a kiejtést érintette, a normann hivatalnokok révén pedig az írásképet befolyásolta, továbbá néhány helynévalkotó morféma és szó meghonosítására terjedt ki.

Így például normann hatást tükröz a szóeleji *th* > *t* hanghelyettesítés, pl. a *Tarbock* (vö. 1240 k.: *Thornebrooke* < óang. *þorn-brōc* 'tövisfás patak' vagy 'Thorn patakja', Lanc.); vagy a szó belseji *th* nélküli névalak, pl. a *Blythe* (< óang. *blīthe* 'kedves', vö. 1257: *Blye,* Nhb.) folyónév adatsorában. Az *r* > *l* hangcsere, pl. 1243: *Bur(e)g(h)efen* 'a várhoz tartozó mocsár' > mai *Bulphan* (Ess.), vagy az *-n-* kiesése az *-inga-* névelemből szintén a francia hatására történt, pl. 970 k.: *Mundingwillæ* 'Munda embereinek forrása, patakja' > mai *Mongewell* (Oxf.). A némileg szokatlan *-inga-* > *-iga-* > *-ega-* > *-ewe-* változási sorra lásd még például az 1276–1305: *Danengeye* 'Dene embereinek vizenyős földje' > mai *Dengie* (Ess.), 1502: *Can(n)yngdon* 'Cana családjának vagy követőinek a hegye' < mai *Canewdon* (Ess.), 1086: *Mun(e)gadena* '*Munda családjának vagy követőinek völgye' > mai *Monewden* (Suf.) névformákat. A [745 k.] / 9. sz.: *grontabricc* 'híd a Granta folyó felett' > 1348 k.: *Caumbrig(g)e* alakok tekintetében megnyilvánuló szó eleji *Grant-* > *Cam-* változást szintén szokás disszimilációval kísért normann hatással magyarázni. A *Saltmarshe* (EY.) 'sós, sólepárlásra használt mocsár' névforma óang. *mersc* 'mocsár' köznevének lejegyzésére az ófrancia *mareis* 'ua.' kifejezés írásmódja hatott (vö. 1086: *Saltemersc* > 1194: *Saltemareis*).[160]

[159] CDEPN. 608, 212, 536 (*Selker Bay* c. a.), 636, 11 (*Great Altcar* c. a.); DBPN. 455, 173, 474, 11 (*Altcar, Great & Altcar, Little* c. a.); Cameron: *English Place-Names,* 1969, 172; *Survey of English Place-Names* weboldal (https://epns.nottingham.ac.uk/): *Trencar, Knavesmire Wood* c. a. (Letöltés: 2022. december 19.)

[160] CDEPN. 600 (*Tarbock Green* c. a.), 67, 99, 113, 183, 418, 112, 525; DBPN. 450 (*Tarbock Green* c. a.), 63 (*Blithbury* c. a.), 85, 95, 149, 331, 94, 404; Reaney: *The Origin of English Place-Names,*

Az is előfordult, hogy a korábbi keletkezésű víznevet vagy a víznév egy névrészét az etimológiailag neki megfelelő francia kifejezésre cserélték le a normannok, pl. az *Eau* (vö. óang. *ēa,* ill. óé. *á* 'folyó', középang. *ō* 'folyó', fr. *eau* 'víz', Linc.) és a *Caldew* (< 'hideg folyó', vö. ófr. *ewe* 'víz', Cu.) víznevekben. Máskor a névrészcserét pusztán a hangalaki hasonlóság hívta elő, pl. a *Wyville* (Linc.) 'bálványos patak' víz neve, amelyben a francia *ville* 'város' szó igen motiválatlanul az óang. *welle* 'forrás, patak' kifejezés helyére került. Hasonlóképpen az *-n-* utólagos betoldása a francia *mont* 'hegy' kifejezés hatására új, de inadekvát értelmet adott egyes víznéveknek, pl. 11. sz.: *(æt) Ea motum* 'folyók találkozása' > mai *Eamont* (Cu.) (az Ullswater tó vizét levezető Eamont folyó egyébként a Lowther folyóval egyesül). Francia hatás eredménye a *le* határozott névelő kései betoldása is egyes helynevekbe. Például a *Tyburn* ('határfolyó', az Ebury birtok és Westminster között) folyó neve a 15. századtól *Maryburne* ~ *Marybourne*-re ('Mária patakja', GLon.) változott, a közelében ekkor felépült új templom védőszentjéről. A *-b(o)urne* > *-bone* változás a helyi nyelvjárásban nem volt szokatlan; a francia határozott névelő pedig a *St. Mary le Bow* típusú nevek analógiájára a 17. században kerülhetett a *Marylebone* névformába, melyet akár 'Mária, a jóságos' értelemmel is felruházhattak a névhasználók.[161]

3.7 Összefüggések a víznévi rétegek között

A víznevek a korai lakosságnak a helynévállományban fennmaradt nyelvi lenyomatához tartoznak. Az indoeurópai népek víznévadási gyakorlatának hasonlóságai és a Brit-szigetekre különböző korszakokban érkező, más-más területeken letelepedő egyes népekre jellemző sajátos víznévadási szokások egyaránt jól kimutathatók a fennmaradt névállományban. Így például a kelta eredetű folyónevek jellemzően nagyobb vízfolyásokat jelölnek, arányuk nyugat felé haladva nő, sok közöttük az egyrészes név; az óészaki eredetű folyónevek ezzel szemben inkább kis vagy közepes nagyságú vízfolyásokat azonosítanak, az egykor skandináv fennhatóság alatt álló észak- és kelet-angliai területen gyakoriak, s több-

1961, 201–202; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 91; *Survey of English Place-Names* weboldal (https://epns.nottingham.ac.uk/): *Mongewell* c. a. (Letöltés: 2022. december 19.)

[161] CDEPN. 207 (*Great Eau* c. a.), 202, 402; DBPN. 167 (*Eamont Bridge* c. a.), 320; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 89, 164; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 104–105; *Survey of English Place-Names* weboldal (https://epns.nottingham.ac.uk/): *Wyville with Hungerton* c. a. (Letöltés: 2022. december 19.)

nyire összetett formák. A képet árnyalja ugyanakkor, hogy egyes esetekben nem lehetünk bizonyosak afelől, hogy kelta vagy germán eredetű folyónévvel van-e dolgunk, pl. a kelet-yorkshire-i *Hull* folyó nevét egyaránt magyarázzák a keltából ('sáros, mocsaras folyó', vö. *seul-* 'sár', *s* > *h* brit lenícióval) és az óészakiból ('mély folyó, amely a mocsarat lecsapoló csatornán át folyik', vö. *hul* 'mély'). Emellett azt is figyelembe kell venni, hogy a folyók ágainak, szakaszainak más-más neve lehetett a különböző korszakokban, pl. a *Wylye* (talán brit 'furfangos folyó', áradásra hajlamos vízfolyás lehetett, vö. őswalesi **wīl* tő és *-oṷi̯ā* képző; a név az óangolban **Wīl-ēa* formájúvá válva hibrid alakulattá lett) folyó felső szakaszának egykori *Deverill* elnevezése (brit 'vizes', vö. őswalesi **duβr* 'víz' és **-(i)ol* melléknévképző) a vízfolyás partján fekvő több wiltshire-i település nevében maradt ránk (*Kingston Deverill, Monkton Deverill, Brixton Deverill, Hill Deverill* és *Longbridge Deverill*).[162]

[162] CDEPN. 322, 706, 185; DBPN. 277 (*Kingstone upon Hull* c. a.), 513, 78 (*Brixton Deverill* c. a.); Strandberg: *River Names,* 2016, 107, 104, 111.

4. TERÜLET- ÉS TÁJNEVEK; JELENTŐS FÖLDFELSZÍNI ALAKULATOK NEVEI

A fejezetben elsőként az ismertebb szigetek (Brit- és Ír-sziget, Shetland- és Orkney-szigetek, a Hebridák egyes szigetei, Man-sziget, Anglesey, a Scilly- és a Csatorna-szigetek egyes tagjai, Wight-sziget, Thanet) elnevezéseit tárgyaljuk; majd néhány nagy-, közép- és kistáj, valamint jelentős földfelszíni alakulat (pl. hegy, völgy, síkvidék) nevét mutatjuk be; végül pedig a történeti eredetű megyék és egyéb közigazgatási egységek megnevezései kapcsán vizsgáljuk a jellegzetes korai névtípusokat, etimológiai, nyelvtörténeti és szükség esetén történeti megjegyzések kíséretében.

4.1 Az ismertebb szigetek nevei

Európa korai feltérképezésével, leírásával összefüggésben a Brit-szigetek csoportját alkotó szigetvilágra vonatkozó megnevezésekkel főként görög, illetve latin nyelvű földrajzi, illetve történeti munkákban találkozunk először. Több sziget ekkor ismertté vált, máig élő neve összefüggésben áll az őslakosoknak tartott keltákkal, illetve azok utódaival. Akár úgy, hogy a sziget megjelölése egy-egy kelta népcsoportra utal; akár úgy, hogy a sziget kelta eredetű vagy a kelta mitológia alakjaival összefüggésbe hozható nevet visel. Az Északi-szigeteket (a Shetland- és Orkney-szigeteket), valamint a Hebridák egyes szigeteit jelölő megnevezésekre az írek őseinek 5. századdal kezdődő térségbeli kirajzását követően a gael kelta nyelv, az óskandinávok megjelenésével pedig az óészaki nyelv gyakorolt hatást. A délebbre eső szigetek elnevezéseit a latin, esetleg az ófrancia nyelv befolyásolta. Az angol nyelv hatásával inkább csak a mai írásforma kialakulásában, valamint egyes szigetcsoportok összefoglaló megnevezésének létrejöttében számolhatunk.

Így a brit–latin *Britannia* ('a britek által lakott föld') név végső soron a központi sziget brit **Pritanī* megjelölésére megy vissza, amely az ekkor ott élő nép nevéből eredő kifejezés. A briteket a csatorna túloldalán élő gall rokonaik nevez-

hették el 'a formák népének' (vö. walesi *pryd* 'alak', 'forma', *Ynys Prydain* 'Brit-sziget'), tetoválásaikról, kékre festett testükről. A görög hajósok a sziget nevét Πρεττανία formában vehették át, ám a későbbiekben a szó kezdőhangja zöngésedett. Az i. e. 4. században Pütheász görög utazó – aki északnyugati felfedező körútja során jórészt körülhajózta a Brit-szigeteket, elsősorban a távolsági kereskedelem élénkítésének lehetőségeit keresve – már ismerte a *B*-s kezdetű alakot, s a Brit- és az Ír-sziget összefoglaló megjelölésére az αἱ Βρεττανίαι névformát használta. Ugyanebben a jelentésben élt az αἱ Βρεττανικαί νήσοι ('a brit szigetek') névalak is. A latin *Britannia* forma inkább csak Julius Caesar i. e. 55–54-es expedíciója után jelentkezett nagyobb rendszerességgel a szövegekben, a görög névalak hatására azonban a *Brittania* forma is egyre népszerűbbé vált, s az 5. századra gyakorisága elérte a klasszikus latin formáét. A név ekkor már csak a Brit-sziget római fennhatóság alatt álló részét jelölte, a Forth folyótól északra fekvő Kaledóniával szemben, melyet nem sikerült a birodalom részévé tenni. A *Britanniae* megnevezés a latinban jellemzően 'brit tartományok' jelentésben volt használatos a római provincia jelölésére; a Brit-szigetek megnevezéseként pedig görög mintára a többes számú *Insulae Britannicae* ('brit szigetek') kifejezést alkalmazták. Devonból és a déli partvidékről az 5. és a 6. század második felében a délkeletről-keletről érkező angolszász hódítók elől menekülve a brit kelta őslakosok közül sokan a La Manche csatornán átkelve Gallia nyugati csücskében telepedtek meg, létrehozva *Brittany*t (franciául: *Bretagne*-t), azaz 'Kis-Britanniá'-t, az eredeti lakóhely megjelölésére pedig ennek ellentételeként a *Nagy-Britannia* elnevezést kezdték használni.[163]

Az eredendően a Brit-sziget egészének jelölésére használt görög *Ἀλβίων ~ Ἀλουΐων,* latin *Albiōn* névforma a fennmaradt forrásokban későn, az időszámításunk kezdete után kerül elő, akkor azonban a korban bevett görög *Βρεττανία* és latin *Britannia* formákkal szemben már régies kifejezésnek ítélik a szerzők. A név végső soron indoeurópai gyökerű, vagy az **alb^{h}o-* ('fehér'), vagy az **alb-* ('hegy') jelentésű tőre vezethető vissza, s jó eséllyel a látványos doveri fehér mészkősziklák szolgálhattak a névadás alapjául. A későbbiekben a név formája *Alba* alakban állandósult és jelentése is megváltozott: a középkorban a Dál Riata-i gael királyság és a pikt fejedelemségek összeolvadásából létrejött skót királyság jelölésére használták, ma pedig Skócia skót gael elnevezéseként szolgál.[164]

Az Ír-sziget neve Pütheásznál *Ἰέρνη,* Ptolemaiosznál *Ἰουερνία* formában jelenik meg. A görög alakok a q-kelta **Īweriū* ('termékeny föld') névre mennek visz-

[163] FNESz. 1: 255 (*Bretagne* c. a.); DEPN. 66 (*Britain* c. a.); Rivet–Smith: *The Place-Names of Roman Britain,* 1979, 39–40; Bölcskei: *Törzs- és népnévi helynevek,* 2011, 202.

[164] A magyarban *Albion* végül Anglia, *Alba* pedig Skócia régies, költői megnevezésévé vált, vö. FNESz. 1: 65 (*Albany* c. a.); Rivet–Smith: *The Place-Names of Roman Britain,* 1979, 39.

sza, amely etimológiailag összefügg az *ír* népnévvel, s végső soron a sziget és az Ír Köztársaság mai ír *Éire* elnevezésének is az alapjául szolgált. Ugyancsak ez a név köszön vissza Írország mai angol nevének első szótagjában (vö. ang. *Ireland,* az óészaki vagy óangol eredetű *-land* utótaggal alkotott összetétel). Avienius római költő az Ír-szigetre az *insula sacra* ('szent sziget') kifejezéssel hivatkozik, amit az magyaráz, hogy a görög névformában az *ἱερός* ('szent') melléknevet vélte felfedezni. A sziget latin megjelölésére a rómaiak leggyakrabban a *Hibernia* névformát használták (lásd pl. Plinius, Tacitus), amely *Iuverna* (Mela), *Hiverne* (Claudianus) és *Hibero* (Julius Honorius) alakváltozatokban is felbukkant. Egyes vélekedések szerint a *Hibernia* alak a latin *hībernus* ('tél') kifejezés hatását tükrözi, s 'a tél földje' jelentést kölcsönzött a névnek; más elképzelés szerint a Pireneusi-félszigetet jelölő latin *Hiberia ~ Iberia* név (amely az Ebro folyó latin *Iberus* elnevezéséből származik) befolyásával kell számolni (középkori ír legendák szerint az írek ősei Ibériából érkeztek a szigetre).[165]

A Shetland-szigetek egy csoportjára vonatkozóan az egyik legelső leírás Pomponius Mela földrajzában olvasható, aki összességében hét északi szigetről számol be, melyeket *Haemodae* néven tart számon. Plinius *Acmodae* formában jegyzi fel e szigetek nevét. Később, valószínűleg tévesen, a Shetland-szigetek csoportjára vonatkoztatták Tacitus *Thule* megjelölését is.[166] A mai *Shetland* névforma eredetével kapcsolatban két lehetséges magyarázat is él. Az egyik elképzelés a nevet óészaki eredetűnek tartja, s a kései, 16. századi lejegyzésű *Hjaltland* névforma alapján 'Hjalti földje, nagy szigete' (vö. az óé. *hjalt* '[kard, tőr] markolat[a]' kifejezést is) jelentést tulajdonít a névnek. A másik elképzelés szerint a szigetcsoport neve korábbi, mint az óskandinávok megérkezése. E magyarázat szerint a 12. században *Hetland* formában elénk kerülő név előtagjában a vikingek érkezése előtt a szigeteken élő pikt törzs neve rejtőzik. A névforma az óészaki nyelvben átértelmeződött (lásd fent). A későbbiekben pedig az óészaki nyelvből származó, mára kihalt shetlandi (norn) nyelvből a helyi skót dialektusba kerülve betűtévesztéssel *Zetland* változata is kialakult a névnek.[167]

[165] Az *Éire* elnevezéssel összefüggésben állhat Ériu istennő neve, aki a kelta mitológiában Írország matrónája, a szuverenitás, a termékenység és a föld istennője volt, vö. DBPN. 258 (*Ireland* c. a.); David Ross: *The Celts of the British Isles. From the Earliest Times to the Viking Invasion,* New Lanark, Geddes & Grosset, 2004, 76; *Geddes & Grosset Celtic Mythology,* 2006, 98–99; lásd még FNESz. 1: 593 és 619 (*Ibéria* c. a.); Rivet–Smith: *The Place-Names of Roman Britain,* 1979, 40, 46.

[166] *Thule* az ókorban az ismert világ legészakibb pontjára vonatkozott, s a földrajzi ismeretek bővülésével egyre északabbra fekvő szigetet jelölt. Az i. e. 4. században a görög Pütheásznál *Thule* talán még valóban a Shetland-szigetekre vonatkozott, később azonban többek között a Feröer-szigeteket, Izlandot és Grönlandot értették alatta.

[167] A szókezdő norn *Hj-* lejegyzésére használt középskót *ȝ-* grafémát később *ȝ-,* azaz *Z-* betűnek vélték. DBPN. 416; FNESz. 470; Rivet–Smith: *The Place-Names of Roman Britain,* 1979, 41.

Végső soron népnévi eredetű lehet az *Orkney-szigetek* névforma egyénítő része is, s talán egy '(fiatal) vaddisznó' (más vélekedés szerint 'bálna') jelentésű pikt törzsnévre vezethető vissza. A szigetek összefoglaló megjelölése az i. e. 4. század második felében *Orkas* (Pütheász), az i. sz. 1. század közepén *Orcades* (Pomponius Mela), a 6–7. században *Orchades* (pl. Sevillai Izidor) formában jelentkezik, majd 970 környékén *Orkaneya* alakban tűnik fel. Utóbbi skandináv hatást mutat formai tekintetben: a korábbi névalakhoz az óé. *ey* ('sziget') földrajzi köznév járult; valamint a jelentés vonatkozásában is: a vikingek a név elejét az óé. *orkn* ('fóka') szóval azonosították, így a szigetek eredendően törzsi lakhelyre utaló nevét 'a fókák szigetei' jelentéssel ruházták fel.[168]

A Shetland- és az Orkney-szigetek egyes tagjait az azokat a 9–10. században elérő óskandinávok a rájuk ekkor jellemző nevekkel, így például az állatvilágra (pl. *Foula* 'madársziget'), személyre utaló összetett nevekkel (pl. *Vementrie* 'Vémundr szigete'), metaforikus elnevezésekkel (pl. *Wyre* 'lándzsahegy [alakú sziget]', *Giltarump* 'disznóhátsó', *Noss* 'orr[lyuk]'), vagy az alaptagot követő megkülönböztető névrésszel ellátott névformákkal (pl. *Eynhallow* 'szent sziget', az óé. *ey* 'sziget' és *helga* 'szent' szavakból; *Stackingroo* 'szürke tengeri sziklák', az óé. *stakkr* 'tengeri sziklá[k]' és *grá* 'szürke' szavakból) látták el. Utóbbi névtípus keletkezése az óészaki nyelvben a 12. századig volt általános; ugyanakkor az óhazában, a skandináv szigetvilágban gyakori egyrészes, képzős szigetnevek típusával az Északi-szigetek térségében már nem találkozunk. A területen az óskandinávok által adott szigetnevek alapvetően leíró vagy összehasonlítást nyújtó jellegűek voltak, az összetett névformák jellemzően tartalmaztak helyfajtajelölő földrajzi köznévi névrészt (lásd a fenti példákat).[169]

A Hebridák szigetcsoportjának korai leírásakor Plinius egymástól elkülönítve szól az általa *Hebudes*nek nevezett, valamint *Dumna* néven ismert szigetekről. Utóbbit a mai Lewis és Harris szigetével, illetve a Külső-Hebridák szigetcsoportjának egészével is szokás azonosítani. Az ismeretlen etimológiájú *Hebudes* névformából, amely *Ebudae, Ebudes, Hæbudes* formában is jelentkezett a klasszszikus forrásokban, téves olvasat következtében alakult ki az angol *Hebrides* névalak. A szigetcsoport skót gael neve ma is *Innse Gall* ('idegenek szigetei'), a területet a 9. és 13. század között bíró viking hódítókra utalva. A magyarban az angol név átvételével és a többes szám jelének cseréjével jött létre a *Hebridák* forma.[170]

[168] DBPN. 355; PNS. 163; Rivet–Smith: *The Place-Names of Roman Britain,* 1979, 40.

[169] DBPN. 193; Peder Gammeltoft: Island Names, in Carole Hough – Daria Izdebska (eds.): *The Oxford Handbook of Names and Naming,* Oxford, Oxford Univerity Press, 2016, 126–128, 132.

[170] DBPN. 232–233; FNESz. 1: 577; Rivet–Smith: *The Place-Names of Roman Britain,* 1979, 40.

A Hebridák egyes szigeteinek neve a terület fordulatos történelmével összefüggésben különböző nyelvi hatásokat mutat. A kisebb-nagyobb szigeteket jelölő, az angolban használt nevek között találunk vélhetően prekelta ősiségű, ismeretlen, bizonytalan jelentésű névformákat, pl. *Skye* (később a keltában 'szárnyas sziget' jelentést tulajdoníthattak az eredeti névnek), *Coll, Mull, Rum;* valamint gael kelta etimonú, pl. *Erraid* ('árapálysziget'), *Isle of Yew* (gael 'visszhang' vagy óír 'tölgy'); óészaki eredetű, pl. *Oronsay* (óé. 'apálysziget' vagy 'Oran szigete'), *Ulva* (óé. 'farkassziget' vagy 'Ulfr szigete'), *Scalpay* (óé. 'csónak formájú sziget' vagy 'fésűkagylósziget') és angol (formájú) névalakokat egyaránt, pl. *Small Isles* (ang. 'kis szigetek'). Máskor az sem egyértelmű, mely nyelvből származik a sziget (anglicizált) neve, pl. *Uist* (talán prekelta, de felmerült az óé. 'nyugat', 'lakhely', 'gabona sziget' értelem is), vagy a tulajdonképpen egy szigetet jelölő *Lewis and Harris* kettős névforma (az első névösszetevő az óskandinávok megérkezése előtt keletkezhetett, a sziget e sík részére vonatkozhatott Ptolemaiosznál a *Limnu,* azaz 'mocsaras' elnevezés; a második névösszetevő kapcsán pedig felvetődött a gael 'magaslatok', az óé. 'hegyek' és az óé. 'kerület' jelentés is, a sziget e dombos-hegyes részére vonatkozhatott Ptolemaiosznál az *Adru,* azaz 'tömzsi', 'vastag' elnevezés).[171]

Az ismert etimonú, nagyrészt az angolban használt névformák között főként a jelölt sziget szembetűnő jellegzetességére (alakjára, színére, talajára, éghajlatára, helyzetére) utaló, pl. anglicizált *Eigg* (skót gael 'bemetszett sziget'), skót gael *Eilean Bàn* ('fehér sziget'), anglicizált *Sanday* (óé. 'homokos sziget'), skót gael *Eilean Tioram* ('száraz sziget'), anglicizált *Baleshare* (skót gael 'keleti település'); funkciót tükröző, pl. anglicizált *Tanera Mor* (óé. 'kikötősziget'); a növény- és állatvilágot jellemző, pl. anglicizált *Iona* (gael 'tiszafás hely', az *Ioua* formából téves olvasattal), anglicizált *Lismore* (skót gael 'nagy kert', amely a piktek közt misszionáriusi tevékenységet végző Moluag által a 6. században itt létesített kolostort körülvevő elkerített területre vonatkozhatott), skót gael *Fraoch-eilean* ('hangafüves sziget'), anglicizált *Jura* (óé. 'szarvassziget'), anglicizált *Muck* (gael 'disznók szigete'), anglicizált *Raasay* (óé. 'őzsziget'), anglicizált *Soay* (óé. 'juhsziget'); továbbá birtokviszonyra vonatkozó elnevezéseket találunk, pl. anglicizált *Eilean Donan* (skót gael 'Donnán szigete'), anglicizált *Kerrera* (óé. 'Kjarbar szigete', esetleg 'csalitos sziget'), anglicizált *Grimsay* (óé. 'Grim szigete'). A kereszténység 1000 körüli felvételét megelőzően használt óskandináv személynevek jelentkezése az óészaki eredetű szigetnevekben a skandinávok 9–10. században való jelenléte mellett érvel, pl. anglicizált *Eriskay* (skót gael *Èirisgeigh* < óé. *Eiríksey* 'Eirikr [Eric] szigete'). Érdekesség, hogy míg a skót gael eredetű nevek

[171] DBPN. 125, 337, 397, 423, 355, 408, 296, 226.

között leginkább a fent elsőként említett kategóriába tartozó, valamint a növényzetre utaló elnevezésekkel találkozunk, addig az óészaki etimonú nevek többnyire a jellegzetes állatvilágot vagy a tulajdonviszonyt jelölik meg.[172]

A Hebridák egyes szigeteinek a terület vegyes népességének megfelelően több, eltérő nyelvű történeti és jelenkori elnevezése is ismert. Emellett a szigetcsoport tagjainak neve egy nyelven belül is változhatott az idők során. A Belső-Hebridák egyik kisebb, lakatlan szigete, a Slate-szigetek egyike például Timothy Pont 16. és 17. század fordulóján készített, adminisztratív célokat szolgáló térképén *Eilean Giuthais* ('erdeifenyő sziget') néven szerepel; William Roy 18. század közepi katonai térképén *na Feannaig / I Fainnig* ('[a] varjú sziget[e]') néven kerül elő; a 19. század második felében az Ordnance Survey részletes felmérése pedig a ma is használt *Eilean Loisgte* ('leégett sziget') néven tartja számon. E skót gael név módosulása jól tükrözi a sziget élővilágát ért változásokat, melyekről ez esetben más források is tájékoztatnak: Thomas Pennant 1769-es úti beszámolója fenyves erdőt említ, míg a geológus John MacCulloch fél évszázaddal később vegyes fajtájú facsoportokról és bozótosokról számol be a sziget jellemző növényzetét illetően.[173]

Man szigetének neve Pliniusnál *Monapia,* illetve *Monabia;* Ptolemaiosznál *Μοναοιδα (Monaoida)* vagy *Μοναρινα (Monarina)* formában kerül elő; s valószínűleg Man szigetét jelöli Orosiusnál a *Mevania,* illetve *Mænavia* névalak is.[174] Az ówalesiben *Manaw* formában jelentkezik a sziget neve. Ez jó eséllyel összefüggésben áll a *Manaw Gododdin* területnévvel, amely a Forth folyó tölcsértorkolatának déli részén egy keskeny földsávot jelölt, mely a Gododdin nevű brit királysághoz tartozott a rómaiak kivonulása utáni időszakban.[175] Az óírben a szigetet *Manau* vagy *Mano* névvel illették, de használták az ír szerzők az *Eubonia,* illetve *Eumonia* névformákat is a sziget jelölésére. A szigeten őshonos, ma a revitalizáció állapotában lévő manx gael nyelven a sziget elnevezése *Ellan Vannan* ('Man szigete'), *m* → *v* szó eleji lenícióval. A *Man* névalak végső soron kelta eredetű lehet, s talán összefüggésbe hozható Anglesey szigetének walesi *(Ynys)*

[172] DBPN. 257, 262, 336, 381, 426, 172; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 148; https://en.wikipedia.org/wiki/Hebrides#cite_ref-HS143_38-2; https://www.ainmean-aite.scot/ (Letöltés: 2023. május 25.)

[173] John Murray: *Reading the Gaelic Landscape,* Dunbeath, Whittles Publishing, 2014, 18–19.

[174] Beda Venerabilis a *Mevaniae* formát úgy használja, hogy az Man és Anglesey szigetére együttesen utal; vö. Rivet–Smith: *The Place-Names of Roman Britain,* 1979, 41.

[175] A Forth folyó tölcsértorkolatától délre eső föld a mai Wales területének északi részét meghódító Cunedda hazája volt, akit Gwynedd középkori walesi királyság uralkodóinak őseként tartanak számon. A *Manaw* területnév a Forth folyótól északra a *Clackmannan* 'Manau köve', délre pedig a *Slamannan* 'Manau mocsara' településnevekben is fennmaradt; vö. DBPN. 115, 423; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 138.

Môn elnevezésével, melyet egy kelta 'hegy' jelentésű alapszóra szokás visszavezetni (vö. walesi *mynydd* 'hegy'). Érdekesség, hogy a legendák Man szigetének nevét Manannán mac Lir, az ír mitológia tengeristene nevével hozzák összefüggésbe. A magyarban a *Man* névforma az angol nyelvből átkerülve a mai jelentésében a 19. század elején már jelen volt. Szepsi Csombor Márton a 17. század elején a *Monia* névalakot ugyanakkor Anglesey szigetének jelölésére használta.[176]

Anglesey szigetét Plinius *Mona* néven említi, s Ptolemaiosz is *Μόνα (Mona)*-ként utal rá. A *Mona* névforma – amely a sziget walesi *(Ynys) Môn* nevének alapszavával állhat kapcsolatban – jó eséllyel összefügg Man szigetének latin *Monapia* megnevezésével (lásd fent). A mai angol névalak óészaki eredetű, egy skandináv személynév és az óé. *ey* 'sziget' földrajzi köznév összetétele, jelentését 'Ǫngull szigete' formában szokták megadni (vö. 1098: *Anglesege*). Alternatív magyarázatként más skandináv személynév ('Ǫngli szigete') és jelentés ('horogsziget') is felmerült. A sziget nevének 'angolok szigete' értelemmel való felruházása népetimológia eredménye.[177]

A Scilly-szigetek neve Pliniusnál *Silumnus,* Sulpicius Severusnál *Sylinancis,* illetve *Sylina.* A név eredetéről semmi bizonyos nem tudható, mindenesetre már az angolszászok megérkezése előtt használatos volt. A rómaiak *Insulae Sillinae* formában is hivatkoztak a szigetcsoportra, ezt a névformát egyesek Sulis, a rómaiak által is tisztelt kelta napisten nevével hozzák összefüggésbe (vö. *Aquae Sulis* 'Sulis vizei', a mai Bath fürdőváros római kori neve), s 'a Nap szigetei' jelentést tulajdonítják a névnek. A *c* utólag került beillesztésre a névformába (vö. [1568]/1652: *Iles of Scillye*), hogy a 'boldog', 'áldott' → 'bolond' jelentésváltozáson átesett modern angol *silly* kifejezéssel a szigetek elnevezése ne essen egybe. A Cornwall-félsziget közelében fekvő szigetcsoport egyes szigeteinek neve a cornwalli (korni) nyelvből eredeztethető, pl. *Bryher* (1319: *Braer,* 'a hegyek', a legváltozatosabb domborzattal rendelkező szigetek egyike a szigetcsoporton belül); *Tresco* (1305: *Trescau,* 'bodzafás tanyahely'). Bryher és Tresco szigetének eredeti, cornwalli nyelvű összefoglaló neve *Ryn Tewyn* ('hegyfok a homokdombok között') volt; ma Bryher szigetét cornwalli nyelven *Breyer*-nek ('a hegyek helye'), Tresco szigetét pedig *Enys*

[176] Más magyarázatok *Man* szigetének nevét a walesi *mān* 'kis, kicsiny' szóval, illetve egy pontosabban meg nem határozott kelta 'középpont' jelentésű kifejezéssel hozzák összefüggésbe; vö. FNESz. 2: 88. DBPN. 115, 423; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 135; Rivet–Smith: *The Place-Names of Roman Britain,* 1979, 41; Dillon–Chadwick: *The Celtic Realms,* 2000, 151; Ross: *The Celts of the British Isles,* 2004, 76, 104; *Geddes & Grosset Celtic Mythology,* 2006, 98–99; John Moss: *A History of English Placenames and Where They Came From,* Barnsley, Pen & Sword Books Ltd., 2020, 336; Bölcskei: *A kelta vallásosság,* 2013, 174–175.

[177] Anglesey egyébiránt a kelta papok, a druidák egyik kedvelt szigete, kultikus helye volt az i. sz. 1. századig, amikor is a rómaiak feldúlták. DBPN. 13, 315–316; Bölcskei: *A kelta vallásosság,* 2013, 174; Owen: *English place-names in Wales,* 2013, 325.

Skaw-nak (’bodzafák szigete’) hívják. Tresco a 12. században a tavistocki bencés apátságé lett, akik Szent Miklós tiszteletére rendházat alapítottak itt, ezért a szigetet egy időben e szentre utalva nevezték meg. A helyi kápolna, templom védőszentjéről kapta angol nevét *St Martin’s* (1540 k.: *Seynt Martyns,* Toursi Szent Mártonról; a sziget cornwalli neve: *Brechiek* ’kar [alakú] sziget’ vagy ’foltos sziget’) és talán a ma már lakatlan *Samson* szigete is ([1160 k.]/15. sz.: *Sanctus Sampson,* Doli Szent Sámson, cornwalli születésű szentről, akit Bretagne egyik alapító szentjeként is számon tartanak; a sziget cornwalli neve: *[Enys] Sampson* ’ua.’).[178]

Az ang. *Channel Islands* nevet – amelynek fordításával keletkezett a magyar *Csatorna-szigetek* névforma – csak a 19. század első felében kezdték el használni összefoglaló, ám némiképp szűkített értelmű elnevezésként az angol nyelvben. A név ugyanis nem valamennyi La Manche csatornabeli szigetre vonatkozott, s vonatkozik ma is, hanem csak a normandiai Cotentin-félszigettől nyugatra esőket jelöli. A Csatorna-szigetek közül a legnagyobb Jersey szigete, melyet a 4. századi római források *Andium* néven említenek, e név etimológiája ismeretlen. A 16. század végén William Camden latin nyelvű *Britannia* című földrajzi és történeti leírásában Jersey szigetének megjelölésére a római korban az egyik Csatorna-szigetre használt *Caesarea* (’Caesar szigete’) névformát alkalmazta, amelyet a későbbiekben aztán a sziget hivatalos latin megnevezésének tekintettek. Egyes vélekedések szerint a *Jersey* név e latin névforma torzulásával jött létre. A legelfogadottabb magyarázat szerint ugyanakkor a sziget jelenlegi neve óészaki eredetű, s egy ’Geirr vagy *Gērr nevű személy szigete’ jelentésű szóösszetételre megy vissza (vö. óé. *ey* ’sziget’). Emellett felvetődött a névnek az óé. *jǫrð* (’föld’), illetve *jarl* (’gróf’) szavakból való származtatási lehetősége is. A sziget nevét kezdetben többféle formában jegyezték le (1025 k.: *Gersoi, Jersoi,* 1213: *Gerseie*), míg a mai írott forma állandósult.[179]

A Csatorna-szigetek közül több sziget esetében a korábbi kelta eredetű nevet egy óészaki névforma váltotta fel az idők során. Alderney szigetének kelta neve *Riduna* (’a hegy előtt’) volt, amelyet a rómaiak is használtak, s eredetileg talán csak az általuk itt létesített kikötőt nevezték így. Az óészaki eredetű név előbb 1042 k.: *Aurene,* majd az *ey* (’sziget’) névrésszel kiegészülve 1238: *Aureneie* alakot öltött, utóbbi jelentése ’murvás vagy iszapos síkságok szigete’. Guernsey szigetének a rómaiak által is ismert kelta eredetű *Lisia* elnevezése vagy személynévre vezethető vissza, vagy növényzetet jelöl (’sásos hely’); a későbbi óészaki

[178] CDEPN. 531, 95, 627, 521, 526; DEPN. 407; DBPN. 408, 82, 467; Moss: *A History of English Placenames,* 2020, 337, 334, 340, 338; Rivet–Smith: *The Place-Names of Roman Britain,* 1979, 41; https://en.wikipedia.org/wiki/Isles_of_Scilly (Letöltés: 2023. május 25.)

[179] DBPN. 261. A magyarban a *jersey* kelmenév Jersey szigetének nevéből alakult ki, amit az magyaráz, hogy a szigeten a gyapjúipar igen komoly múltra tekinthet vissza; FNESz. 1: 658.

eredetű 11. sz.: *Greneroy* névforma szintén vagy személynevet rejt ('Grani/Warinn szigete'), vagy a növényzetre vonatkozik ('sziget, ahol a fenyők nőnek'). A közbülső *-s-* (1168: *Ghernesei*) jó eséllyel az angol írnokok által került a névbe, a szomszédos *Jersey* sziget nevének hatására. Sark (1040 k.: *Serc*) szigetének korábbi *Sargia* elnevezése, melyet a rómaiak *Cesarea*ként értelmeztek át, talán egy ismeretlen jelentésű kelta szóból származik. Olyan vélemény is van, amely szerint valamely, a hajósok számára fontos tájékozódási pontra utaló óangol vagy óészaki eredetű helynévről van szó. Herm (1087: *Erm*) sziget nevét is többféleképpen magyarázzák. Az egyik vélekedés szerint a név óészaki eredetű, jelentése 'kar', s a sziget alakjára utaló névvel van dolgunk. Egy másik elképzelés a nevet ófrancia eredetűnek tartja, 'szerzetes' értelemmel, amely azt tükrözi, hogy a korai középkorban a szigeten szerzetesek éltek. Egy harmadik magyarázat pedig a sziget római kori, ismeretlen eredetű *Sarmia* elnevezéséből brit hatásra létrejött névformáról beszél.[180]

A görög–római feljegyzésekben a Wight-sziget megnevezésére a *Vectis* (Plinius), *Βέκτη* (Paeanius), továbbá az *'Ικτις* (Diodorus Siculus) formák, valamint ezek változatai maradtak fenn;[181] az ún. *Domesday Book*ban (1086) pedig a *Wit* alak szerepel. A sziget nevét brit kelta etimonra vezetik vissza a kutatók, melynek vagy '(víz)választó' (a Brit- és a Wight-szigetet elválasztó Solent-tengerszoros két ága közötti helyzetéről), vagy 'ami a tengerből kiemelkedik, sziget' jelentést tulajdonítanak. A brit kelta alapszóból származtatják a sziget walesi *(Ynys) Wyth* elnevezését is.[182] A Kent keleti csücskében fekvő Thanet-félsziget egykor különálló sziget volt, mely *Tanatus* (Solinus), *Tanathos* (Sevillai Izidor) néven kerül elő a korai forrásokban. Az elnevezést szintén brit kelta etimonúnak tartják a tudósok, s jelentését 'fényes sziget' vagy 'tűzsziget' formában adják meg. A név magyarázatául az szolgál, hogy a korábbi szigeten egykor jelzőtüzek éghettek, illetve világítótorony állhatott itt. Egy másik magyarázat, szintén kelta alapszóból kiindulva, 'ártéri tölgyes' jelentést tulajdonít az egykori sziget nevének.[183]

[180] DBPN. 8, 216, 406, 236; Moss: *A History of English Placenames,* 2020, 333, 336, 339, 336.

[181] Olyan elképzelés is van, amely Ictis szigetét annak ókori leírása alapján a cornwalli partok mentén fekvő mai St. Michael's Mount szigettel tartja azonosnak, vö. Pütheász, aki Cornwallban elnevezte Britanniát, in *Csámborgó. Barna Béla turisztikai szakíró blogja,* 2021. https://csamborgo.hu/2021/05/13/putheasz-aki-cornwallban-elnevezte-britanniat/ (Letöltés: 2023. május 29.)

[182] CDEPN. 679; DBPN. 498; DEPN. 518; CDEPN. 679; FNESz. 2: 784; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 71; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 18–19; Rivet–Smith: *The Place-Names of Roman Britain,* 1979, 41; Moss: *A History of English Placenames,* 2020, 337; Bölcskei: *Helynévi szubsztrátumok,* 2012, 155–156.

[183] DBPN. 454; DEPN. 464; Rivet–Smith: *The Place-Names of Roman Britain,* 1979, 41. Az egykori sziget nevének egyik legkorábbi magyarázata – amely egyébként a név mai *Th-* kezdetű írásmódját is megalapozta – a fent említett Sevillai Izidortól származik, aki tudálékos etimologizálással a görög *Θάνατος (Thanatos)* 'halál' szóval hozta összefüggésbe az elnevezést. Izidor úgy tudta,

A kisebb-nagyobb szigetek az ókorban a térségben megforduló görög és latin hajósok számára is jól körülhatárolható földrajzi egységekként voltak érzékelhetőek, így korai, gyakran kelta eredetű elnevezéseik lejegyzésére is jellemzően sor került a két klasszikus nyelv egyikén vagy mindegyikén. A szigetek korai nevének változásai, ide értve a név jelöltjének rögzülését is, valamint a későbbiekben keletkezett szigetnevek eredete, nyelvi jellemzői pedig eléggé jól tükrözik számunkra a Brit-szigetek különböző részein feltűnő népcsoportok migrációjának útvonalait. A szigetek sajátos, nyelvhez és időhöz köthető névadási mintázatokat tükröző megnevezéseinek vizsgálatakor – ahogy Peder Gammeltoft állítja – sok esetben meglehetősen pontos választ kaphatunk nemcsak arra, hogy mit és miért jelölnek az egyes névformák, hanem arra is, hogy kik és mikor neveztek el egy-egy vízzel körbezárt, kisebb kiterjedésű szárazföldet.[184]

4.2 Nagy-, közép- és kistájak, jelentős földfelszíni alakulatok nevei

Az alábbiakban a Brit-szigeteken egymást követően megjelenő népcsoportok által adott korai hegy-, völgy-, erdő- és síknevek jellegzetességeit mutatjuk be. Fontos megjegyezni, hogy az ilyen típusú helyneveket sok esetben a kérdéses természeti objektum mellett létrejött települések is felvették metonimikus jelleggel, így a lenti példák jó része a névformák tartalma, szó szerinti értelme ellenére helységet is jelöl(t). A népcsoportok érkezésének időrendjét követve először a prekelta, a részben vagy egészében kelta, majd a latin, a korai angol (ó-, ritkán középangol), az óskandináv (óészaki) és végül a normann francia (ófrancia) eredetű, kisebb-nagyobb tájakat, földfelszíni alakulatokat jelölő helynevek főbb sajátosságainak ismertetése következik.

4.2.1 Prekelta, kelta vagy részben kelta eredetű táj- és alakulatnevek

A kisebb-nagyobb tájegységek, hegyek, völgyek, erdőségek nevei között számos olyan megjelöléssel találkozunk, amelyek – terület függvényében – brit, illetve gael kelta eredetű tőre mennek vissza. A brit keltából magyarázzák és eredendő-

hogy a szigeten nincsenek kígyók, s ha a sziget földjéből bárhová visznek egy keveset, az kiöli ott is a kígyókat; vö. CDEPN. 606.

184 Gammeltoft: *Island Names,* 2016, 134.

en korai területnévként tartják számon a kutatók például a *Craven* ('fokhagymakerület'; NY.),[185] a *Leeds* ('kerület a[z Aire] folyó mentén'; WY.),[186] a *Maund* (talán 'kő, szikla'; H&W.)[187] névformákat (melyek mai jelöltjei ugyanakkor nem feltétlenül esnek egybe az e helynevek által egykor azonosított objektumokkal). Az Ír-szigeten gael kelta törzs nevére mehet vissza a *Connemara* (*Conamara,* 'a tengeri Conmhaicne népé[nek leszármazottjai]'; Galw.) területnév.[188]

A kelta kultúra szóbeli jellege miatt a Brit-szigeten az őslakosság által adott és használt helynevek csak részben és viszonylag későn, a kora középkori oklevelekben, krónikákban kerültek lejegyzésre. Néhány alkalommal arról is tájékoztatnak az iratok szövegei, hogy az őslakosokhoz képest az angolszászok más, ám a brit eredeti egy névrészét megöröklő, illetve azt tükröző névformát használtak egy-egy objektum jelölésére. A legismertebb példák: egy 682-ben kelt oklevél szerint a dorseti Creechbarrow Hill hegyet a britek *Cructan*nak ('hegy a Tone folyó mellett'), a szászok *Crycbeorh*nak ('a *Cryc*nek hívott hegy', vö. brit kelta **crūc* 'domb, hegy' és óang. *beorg* 'ua.') nevezték; Beda 731 körül írott krónikájában megemlítette, hogy a pikt eredetű *Peanfahel* ('a fal vége') nevet viselő,

[185] CDEPN. 166; DEPN. 129. Felmerült lehetőségként az is, hogy a meglehetősen régi keletkezésű *Craven* névforma – amely eredendően az Aire és a Wharfe folyók forrása körüli nagyobb területet jelölte – a prekelta **cravona* 'köves terület' kifejezésből származik (DBPN. 136). A hegy-, völgy-, erdő-, terület- és alakulatnevek után megadom a névforma jelentését és annak a megyének a rövidítését, amelyben a jelölt hely található; ha szükséges az adott szövegrész értelmezéséhez, a név alapjául szolgáló etimont is közlöm. A helynevek alakjának megállapításában és a nevek helyesírásában Victor Watts (CDEPN.) és A. D. Mills (DBPN.) szótárát követem. A helynevek után álló megyenév-rövidítéseket és feloldásukat lásd a *Bevezetés* című első fejezet végén *A megyenevek rövidítései* alcím alatt.

[186] A kissé részletezőbb magyarázat szerint a név egy, a **Lāt-* ('a forrongó, erőszakos') folyónévből keletkezett brit kelta törzsnévre *(Lādenses)* megy vissza, 'a *Lat* (ma: Aire) folyó mentén élő nép (kerülete)' jelentéssel bír, s eredetileg egy nagyobb erdős területegységet jelölt a mai Yorkshire területén, később pedig a terület központi településének elnevezése lett (CDEPN. 367; DEPN. 293; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 83).

[187] Ha a terület neve valóban brit eredetű, eredetileg a Wye és a Lugg folyók környékén lévő, a mai Kenchestertől északra eső hegyes vidékre utalhatott. A területnév összefüggésben állhat az egykori brit Dobunii törzs kereskedelmi központjául szolgáló *Magnis* város korai leírásokban fennmaradt római–brit nevével. A nevet az angolszászok korán kellett hogy megismerjék, a későbbi *Maund* forma hangtörténetileg ugyanis csak akkor igazolható, ha az átvétel a 6. század közepe előtt megtörtént. A kérdéses terület birtokbavétele az angolszászok által valójában csak a 7. században valósult meg, de germán katonák a rómaiak zsoldosaiként a régészeti leletek tanulsága szerint már korábban is jelen voltak a régióban, s talán ők örökítették tovább a helynevet. Egy másik – ugyancsak bizonytalan – magyarázat az óangol *maga* 'gyomor' szóval hozza összefüggésbe az egykori területnevet, s a Lugg folyó sík árterületének megjelölésére vonatkozó névformaként tartja számon. Az egykori területnév ma kis települések nevében él tovább, pl. *Maund Bryan, Rosemaund.* A részletekhez vö. CDEPN. 403–404, *Maund Bryan* c. a.; DEPN. 318; Rivet–Smith: *The Place-Names of Roman Britain,* 1979, 407; Gelling: *Signposts,* 1988, 101–105.

[188] Bölcskei: *Helynévi szubsztrátumok,* 2012, 161.

a Forth és a Clyde folyók torkolata között húzódó ún. „Antonius fala" keleti végpontjánál található helyet az angolok *Penneltun*ként ismerték (vö. óang. *tūn* 'település'); egy 877-re datált okirat pedig a délnyugat-angliai Selwood Forest erdő kapcsán számolt be arról, hogy ennek neve óangol nyelven *Mucelwudu,* latinul *Magna Silva,* brit kelta nyelven pedig *Coitmawr* volt (mindhárom esetben 'nagy erdő' jelentésben).[189]

Az angol nyelvben máig fennmaradt, részben vagy egészében brit kelta eredetű névformák földrajzi megoszlása jól jellemzi az angolszász megtelepedés ütemét, lendületét. A hódítások korai, gyorsabb szakaszaiban a brit őslakosok és az angolszász betelepülők együttélésére, kétnyelvűség kialakulására nem igazán kerülhetett sor. A helyek megnevezésére az érintett területeken az angolszászok sokszor vettek át brit kelta földrajzi köznevekre visszamenő megjelöléseket, egyrészes névformákként, lásd pl. a *Crich* ('a domb, hegy', vö. kései brit **crūgo-;* Derb.) településnevet, amely hegynévre megy vissza. Ezeket a talán már a brit keltában is helynévként használt, illetve az angolszászok által helynévként, helynevek alkotására alkalmas elemekként értelmezett földrajzi köznévi kifejezéseket a hódítók nem értették, ezért az átvétel során gyakran egészítették ki az etimonként szolgáló brit kelta közszó értelmével (közel) azonos jelentésű óangol földrajzi köznevekkel. Így tautologikus jellegű, a nyelvi eredet tekintetében kevert (hibrid) névalakok jöttek létre, pl. *Bredon (Hill)* ('a Bre nevű hegy', vö. brit kelta **brigā* 'domb' és óang. *dūn* 'ua.'; H&W.), *Cheetwood* ('a Chet nevű erdő', vö. brit kelta **cēto-* 'erdő' és óang. *wudu* 'ua.'; Bkh.), *Pendle (Hill)* ('a Penn nevű hegy'; vö. brit kelta **penn* 'hegy[fok]' és óang. *hyll* 'ua.', majd a második szótag redukcióját követően immáron a *Pendle* névformához járult hozzá az ugyancsak 'domb, hegy' értelmű modern angol *hill;* Lanc.).[190]

A tautologikusnak tűnő helynevek kapcsán Oliver Padel egy másik magyarázati lehetőséget is felvet: a *Pendle* típusú névformákban talán a brit kelta eredetű helynév első szótagra való rövidülésével és óangol alapésszel való kiegészülésével találkozunk. Padel vélekedése szerint a brit **penn* eredeti 'hegy(fok), tető, vég' jelentése valószínűtlenné teszi, hogy a szó önmagában lett volna használatos helynévként, a szót magában foglaló névforma nyilván tartalmazta, hogy minek

[189] Az Artúr-mondakörben az erdő a korai walesi *Coit Celidon* néven szerepel, s a király egyik csatájának helyszíne. CDEPN. 167 (*Creech* c. a.); Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 87; Tim Clarkson: *The place-name Peanfahel,* 2010; Padel: *Brittonic place-names in England,* 2013, 30–31; Bölcskei: *Helynévi szubsztrátumok,* 2012, 157.

[190] CDEPN. 168, 83, 131 (*Chetwode* c. a.), 465; DEPN. 62, 99, 361; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 88; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 33–34; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 20; Bölcskei: *Helynévi szubsztrátumok,* 2012, 158; Padel: *Brittonic place-names in England,* 2013, 7.

a tetejéről, illetve végéről volt szó. E magyarázat szerint a kései „alaprész és bővítményrész" sorrendű brit névformából az óangol névalakba az egy szótagos alaprész kerülhetett be, s ehhez járult hozzá a vele közel azonos értelmű óangol földrajzi köznév.[191]

A kettős, brit és óangol eredetű szavakból felépülő helynevek maguk is jól mutatják, hogy a kelta őslakosok és az angolszász megszállók bizonyos területeken együttesen voltak jelen, és nyelvi érintkezés állt fenn a két népcsoport között. Azokban a régiókban, ahol az együttélés hosszabb időn keresztül állt fenn, a kétnyelvűség bizonyos foka is kialakulhatott, melynek következtében egyes brit kelta eredetű földrajzi köznevek bekerültek a helyi óangol nyelvváltozatba, pl. *penn* 'hegy(fok)', *cumb* 'völgy', *torr* 'kőszirt, hegy', *carr* 'szikla'. Ugyanakkor, ahogy erre Padel utal, némely ilyen brit eredetű kifejezés eredeti jelentése és az óangolban jelentkező értelem nem pontosan feleltethető meg egymásnak, pl. brit **penn* 'hegy(fok), tető, vég', de óangol 'hegy, magaslat, gerinc'. A helynevek tanúsága szerint – ahogy erre korábban már utaltunk – a brit őslakosság jó eséllyel nem semmisült meg teljes egészében az angolszászok által elfoglalt területeken, ugyanakkor ez nem kell hogy kétségbe vonja a megszállás általában vett erőszakos jellegét.[192]

A fennmaradt brit kelta lakosság az angolszászok erőteljes előrenyomulása következtében egyre inkább nyugatra húzódott, s végül főként a nyugati hegyvidékeken, erdőségekben és egyéb, elszigetelt területeken kényszerült megtelepedni. Az itteni hegy- és erdőnevek, valamint a kisebb területegységek megnevezései s az ezekből keletkezett településnevek között ezért számos brit kelta eredetű névformát találunk. A korai időszakból ránk maradt brit etimonú hegy- és erdőnevek tövének alakját és jelentését gyakran magyarázzák a kutatók a belőlük származó későbbi walesi kifejezések segítségével. Így például az őswalesi **breȝ* 'domb' szó elődjét, a brit kelta **brigā* kifejezést azonosítják a *Breedon (on the Hill)* (Leic.) *és* a *Brill* (Bkh.) településnevek elején, melyhez az óangol *dūn* 'domb, hegy', illetve *hyll* 'domb, kis hegy' köznevek járultak, s az így keletkezett összetett névformák előbb hegyek, majd azokhoz közeli helységek megnevezésévé váltak. Ugyanez a brit köznév köszön vissza a *Clumber* ('a Clun folyó melletti hegy'; Nott.) névforma második névrészeként, a Clumber Park zöldterület nevében.[193]

[191] Padel: *Brittonic place-names in England,* 2013, 31–33.

[192] CDEPN. 465 (*Pendle Hill* c. a.); DEPN. xxiii, 361, 136, 478, 88; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 88; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 33–34; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 20; Bölcskei: *Helynévi szubsztrátumok,* 2012, 158; Padel: *Brittonic place-names in England,* 2013, 32–33.

[193] CDEPN. 83, 87, 146 (*Clumber Park* c. a.); Cameron: *English Place-Names,* 1969, 39; Bölcskei: *Helynévi szubsztrátumok,* 2012, 160.

Az őswalesi *crüg* 'halom, domb' kifejezés eredetije, a brit kelta **crūc* (másutt: **crouco-*) szó jelentkezik a *Creech (St Michael)* (Som.) vagy az *Evercreech* ('vaddisznóhegy' vagy 'Creech terület települése, melyben disznókat tenyésztenek'; Som.) településnevekben, továbbá a tautologikus *(Long) Crichel* (Dors.) helységnévben, melynek második névrésze az óangol *hyll* 'domb, kis hegy' köznév. Az őswalesi *penn* 'dombtető, hegytető' főnév elődje, a brit kelta **pen(n)* (másutt: **penno-*) köznév megtalálható tautologikus, illetve összetett hegynevekben, pl. *Penhill* (NY.), *Pennard (Hill)* ('magas hegy' vagy 'a hegy feje'; Som.), *Penyard (Hill)* ('magas hegy' vagy 'a hegy feje'; H&W.), *Pen-y-Ghent* (vö. *y* határozott névelő és egy ismeretlen névelem; NY.); valamint egyszerű, illetve összetett hegyneveket magukban foglaló településnevekben, pl. *Penn* (Bkh.), *Pencraig* ('a kőszirt teteje'; H&W.), *Pentrich* ('vaddisznó dombja'; Derb.). A *Pennines* névforma töve szintén kapcsolatba hozható ezzel a szóval, de maga a hegynév nem brit kelta eredetű. A névalak meglehetősen későn, a 18. században bukkan fel először az írásbeliségben: azaz brit kelta minta alapján, de kései, tudatos névalkotás során létrehozott névformával van dolgunk.[194]

Az őswalesi *mönïth* 'hegy' (vö. walesi *mynydd* 'hegy, domb', 'láprét a fennsíkon') földrajzi köznév brit kelta alapszava jelenik meg például a *Long Mynd* ('hosszú hegy'; Shr.) korai eredetű kétrészes hegynévben és a vele összefüggésben keletkezett *Myndtown* ('a [Long] Mynd városa'; Shr.) településnévben. Az őswalesi **brïn* 'domb' (vö. walesi *bryn* ~ *fryn* 'kisebb domb') brit kelta eredetije köszön vissza a *Malvern (Hills)* ('kopár domb'; H&W.) hegynévben. Brit kelta eredetű még, egyebek mellett, a közép-angliai *Barr (Beacon)* hegy és a róla megjelölt *(Great) Barr* terület neve (vö. őswalesi **barr* 'hegycsúcs, hegytető'; WMd.). A brit keltából származtatják a *Wrekin* (ismeretlen etimonú brit kelta névalak; Shr.), a *Blencathra* (vö. cumbriai **blain* 'hegycsúcs' és *cadeir* 'szék', a hegy másik neve *Saddleback* 'nyereghát'; Cu.), a *Cheviot* (ismeretlen brit szóból; Nhb.), a Tóvidéken lévő *Helvellyn* (talán 'sárga láprét a fennsíkon', vö. cumbriai **hal* 'láp[rét]' és **melyn* 'sárga', a jellemző fűféléről; Cu.), a *Quantock (Hills)* ('tekergő', 'sarkokkal és kanyarokkal teli', vö. brit **gantho-* 'sarok, szöglet, kanyar'; Som.), a *Werneth (Low)* ('égerfás terület', vö. brit **u̯erno-* 'égerfa' és *-eto-* szuffixum és észak-angliai *low* 'hegy'; Chs.) hegyneveket. Brit eredetű hegynevet foglalhatnak magukban egyes területnevek, pl. a Wirral félszigeten lévő *Liscard* ('udvarház, kastély a sziklán', vö. **lïs* 'udvar(ház), székhely', **en* határozott névelő és **carreg* 'szikla';

[194] CDEPN. 167, 168, 220, 466 (*East Pennard* c. a.), 667 (*Weston under Penyard* c. a.), 468, 467; FNESz. 2: 332; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 75; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 39–40; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 20; Stewart: *Names on the Globe,* 1975, 258; Bölcskei: *Helynévi szubsztrátumok,* 2012, 160–161.

Chs.) nevű terület; illetve településnevek is, pl. *Cark* (vö. őswalesi **carreg* 'szikla'; Cu.), *Mellor* ('kopár domb', vö. őswalesi **mę̄l-βre* 'ua.'; Lanc.).[195]

Egy-egy domborzati alakulat nevének eredete kapcsán a kutatók igen változatos véleményeket is megfogalmazhatnak. A *Mendip (Hills) ~ Mendips* (Som.) összetett névformát Eilert Ekwall az első névrészt tekintve a walesi *mynydd* 'hegy, domb, láprét a fennsíkon' szóval, a második névrészt illetően pedig feltételesen az óangol *hop* 'völgy' kifejezéssel rokonítja. Victor Watts és A. D. Mills a második tagot ugyanakkor inkább az óangol *yppe* 'kiemelkedő hely, fennsík, plató' szóval vélik összevethetőnek. Arthur Cox a helynév mindkét összetevőjét brit kelta eredetűnek tartja, s az utódnyelvek, a walesi és a cornwalli nyelvek megfelelő elemei alapján *Mynydd Eppynt,* azaz 'kilátóhegyek, őrhelyhegyek' etimológiát ajánl. Megint más elképzelés szerint a névforma a brit kelta *meyn* és *dyppa* szavak összetétele, 'kőgödör' értelemben, a Cheddar település melletti beomlott barlangrendszerre vonatkoztatva; sőt, egy prekelta 'hegy' jelentésű kifejezésből való származtatás lehetősége is felmerült. Teljes egészében az angolból magyarázza a dombvidék nevét Stephen Robinson, aki az óang. *moen* és *deop* szavak összetételeként tartja számon a nevet, s 'nagyszerű és bámulatot keltő' jelentést tulajdonít neki; valamint Derek Langslow, aki szerint egy középkori *Myne-deepes* 'bányamélységek' formára visszavezethető névvel van dolgunk.[196]

A walesi *coed* 'erdő' kifejezés elődje, a brit kelta **cēto* (őswalesi **cę̄d*) szó szintén előfordul egy- és kétrészes, köztük tautologikus névformákban, erdőterület neveként, pl. *Chute (Forest)* ('erdő'; Wilt.); illetve erdőnevet magukban foglaló település(rész)névként, pl. *Chideock* ('erdős hely'; Dors.), *Chittoe* (talán 'erdős', esetleg 'tiszafaerdő'; Wilt.), *Culcheth* ('zug az erdőben'; Chs.), *Chetwode* (Bkh.) és *Cheetwood* ('a Chet nevű erdő', GMan.; az óangol *wudu* 'erdő' magyarázó utótaggal alakult összetételek), *Lytchett (Matravers)* ('a szürke erdő'; Dors.), *Penge* (vö. 1067: *Penceat* 'erdő széle/vége', eredetileg erdő, disznók tartására

[195] CDEPN. 427, 407, 395 (*Great Malvern* c. a.), 38, 704, 65, 132, 295, 487, 651 (*Waren Burn* c. a.), 375, 116, 407; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 74–75; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 39; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 19–20; Stewart: *Names on the Globe,* 1975, 258; Gelling: *Signposts,* 1988, 99–100; Padel: *Brittonic place-names in England,* 2013, 16; Bölcskei: *Helynévi szubsztrátumok,* 2012, 161.

[196] DEPN. 321; CDEPN. 407; DBPN. 324; Arthur Cox: The Etymology of some Mendip place names, *MCG Journal,* 1967, http://www.mendipcavinggroup.org.uk/sections/upperflood/occpub4.html#1b (Letöltés: 2014. október 12.); Stephen Robinson: *Somerset Place Names,* Wimbourne, The Dovecote Press Ltd., 1992, 96; Derek Langslow: Mendip Hills. Natural Area profile, *Natural England website,* 1998, 20, http://www.naturalareas.naturalengland.org.uk/Science/natural/profiles/naProfile84.pdf (Letöltés: 2022. március 5.); http://en.wikipedia.org/wiki/Mendip_Hills#Toponymy (Letöltés: 2022. március 5.); részletesen: Bölcskei Andrea: *Mendip Hills ~ Mendips:* egy angliai tájról és annak nevéről, in Bárth M. János – Bodó Csanád – Kocsis Zsuzsanna (szerk.): *A nyelv dimenziói. Tanulmányok Juhász Dezső tiszteletére,* Budapest, ELTE BTK, 2015, 351–357.

szolgáló fás terület volt; GLon.), *Watchet* ('alsó erdő'; Som.). Az egykor jelentős kiterjedésű, több megyére nyúló erdőt jelölő *(Forest of) Lyme* névforma a jellemző fafajtának megfelelően a brit kelta **lēmono- ~ *lēmano* 'szil' kifejezésből jött létre. Brit kelta eredetű nevet viselnek a *Savernake (Forest)* (a kései brit **Saβrena,* az erdő egyik folyójának egykori neve és a brit *-āco-* 'valamiben bővelkedő hely' jelentésű szuffixum kapcsolatából; Wilt.), a *Wyre (Forest)* (az egykori Wigoran ~ Weogoran törzs nevével függ össze; H&W.), az *Andred* (a mai Pevensey település mellett álló római kori Anderida elnevezésű erődítmény közelében lévő erdős terület neve volt, az erődítmény latinizált brit eredetű neve 'nagy gázló' jelentéssel bírt; Hamp. és Sx.) nevű erdőségek.[197]

A mai Anglia területéről említhető brit kelta eredetű, eredetileg hegy-, domb- vagy erdőnevekként szolgáló helynevek egy részének ma is megvannak a párhuzamai a kelta vidékeken, pl. a lancashire-i és derbyshire-i *Mellor* névforma megfeleltethető a walesi *Moelfre,* valamint a cornwalli *Mulfra, Mulvra,* bővítményrész és alaprész sorrendű, 'kopár domb' jelentésű hegyneveknek; a *Penge* (GLon.), a *Paunsett* (Wilt.), a *Penketh* (Chs.), a *Penquit* (Dev.) névalakok pedig a walesi *Pencoed* és a cornwalli *Penquite, Pencoose,* alaprész és bővítményrész sorrendű, 'erdő széle/vége' jelentésű nevekkel állnak összefüggésben. Néhány, a kelta területeken gyakori névtípus esetében ugyanakkor angliai helynévi párhuzam nem vagy csak kis számban adatolható. Így például ritka a határozott névelőt magában foglaló, a bővítményrészt utótagként tartalmazó brit eredetű angliai helynév, pl. a yorkshire-i *Pen-y-ghent* ('határhegy' vagy 'pogányhegy', utóbbi a skandinávokra vonatkoztatva, vö. walesi *y* határozott névelő) hegynév, de vö. a walesi *Pen-y-garn* ('a kőhalom széle/vége'), *Pen-y-cae* ('a mező széle/vége'), *Pen-y-ffordd* ('az út széle/vége'), *Pen-y-groes* ('az útkereszteződés vége'), a cornwalli *Pen-an-vounder* ('az ösvény vége') településnevek; illetve kevés a növény- vagy ásványnév *-āco-* (vö. walesi *-og,* cornwalli *-ek*) melléknévképzős formáját 'valamiben bővelkedő hely' jelentésben őrző brit tövű angliai helynév is, lásd pl. *Haydock* ('árpatermő hely'; Mers.), *Pendock* ('az árpamező vége'; H&W.). Az előbbi névtípus valószínűleg az intenzív brit–angolszász érintkezés után alakult ki; a melléknévképzős formák pedig inkább kisebb helyek neveként létezhettek, ezért kevés maradt fenn belőlük a mai Anglia területén.[198]

[197] CDEPN. 139 (*Upper Chute* c. a.), 133, 174, 131, 129, 390, 466, 654, 389 (*Lyme Park* c. a.), 529, 707, 700 (*Worcester* c. a.); DEPN. 10; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 74, 82; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 39–40; Padel: *Brittonic place-names in England,* 2013, 16; Bölcskei: *Helynévi szubsztrátumok,* 2012, 161.

[198] CDEPN. 407, 466, 468, 289; DEPN. 363; DBPN. 366; Padel: *Brittonic place-names in England,* 2013, 13–16; Alan G. James: *The Brittonic Language in the Old North. A Guide to the Place-Name*

Egy másik érdekes különbségre a tipikus névszerkezetek vonatkozásában figyelhetünk fel. Míg az Angliában fennmaradt brit kelta eredetű helynevekben a jelző legtöbbször megelőzi a jelzett szót, pl. *Malvern* ('kopár domb'; H&W.), *Lich(field)* ('szürke erdő'; Staff.); addig azokban a régiókban, ahová a kelták az angolszászok betelepedése után visszaszorultak (így Wales, Cornwall, Bretagne, Írország, Skócia egy része, Man szigete területén), a névrészek fordított sorrendje jellemző a helynevekben, pl. az írországi *Knockboy* (tkp. 'hegy sárga') hegynév, a cornwalli *Penzance* (tkp. 'hegyfok szent'), a skóciai *Dunbeg* (tkp. 'erőd kis') településnevek. Ez a földrajzi megoszlás azt mutatja, hogy a jelző és a jelzett szó sorrendjének megváltozása az 5–6. században mehetett végbe a brit keltában. Az angolszászok a brit neveket értelemszerűen előrehaladásuk üteme szerint, különböző időszakokban vehették át: Kentben 5. századi, Cornwallban 9. századi átvételekkel számolnak a kutatók, s a közben eltelt idő alatt természetesen maguknak a brit helyneveknek is megváltozhattak egyes jellemzői.[199]

A Brit-szigeten gael kelta eredetű helynevek is előfordulnak, főként Skócia délnyugati partvidékén és a Skót-felföldön, valamint a mai Cumbria területén. E helynevek megalkotói az Ír-szigetről az 5. század végétől kezdve érkező missziónárius szerzetesek, illetve a szigetországukból kirajzó írek, majd a 9. századtól átköltöző vegyes ír és kelticizált skandináv betelepülők voltak. Nyelvük a Brit-szigeten a későbbiekben skót gael nyelvvé alakult, amely a Skót-felföldön a pikt nyelvet, a Hebridák területén pedig az óészaki nyelvet szorította ki. A 16. századtól kezdve azonban megkezdődött a skót gael nyelv visszaszorulása is, több tényező hatására. 1452-ben a skót főváros Perthshire-ből az alföldi skót nyelvterületen lévő, ám a 16. századtól kezdve intézményes szinten egyre inkább angol nyelvű Lothians területére tevődött át; az 1609-es ún. ionai rendeletek *(Statutes of Iona)* szorgalmazták, hogy a felföldi klánok vezetői gyermekeiket a Skót-alföld angol nyelvű protestáns iskoláiban taníttassák; a protestáns skót-alföldiek és az északangolok egyes csoportjai az ír-szigeti Ulster tartományba költöztek át (vö. *Ulster Scots*); a Skót-felföldön is megindult a nagyüzemi juhtenyésztés az alföldiek vezetésével; az angol vált a kereskedelem nyelvévé. Az 1745-ös jakobita felkelés után a felföldi és a környező szigeteken élő gaeleket több hátrányos intézkedéssel sújtották; az 1872-es oktatási törvény pedig, amely kötelezővé tette az állami alapfokú iskoláztatást, nem engedett teret a skót gael nyelvnek és kultúrának a műveltségszerzésben, így az jelentősen háttérbe szorult. Mára a skót lakosság kevéssel több, mint 1%-a beszéli a skót gael nyelvet anyanyelvként,

Evidence. Volume 2: A Guide to the Elements, 2022, 141, Scottish Place Name Society, https://spns.org.uk/resources/bliton (Letöltés: 2022. március 6.)

[199] CDEPN. 395 (*Great Malvern* c. a.), 372, 468; DBPN. 163; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 33–35; Gelling: *Signposts,* 1988, 99–101; Padel: *Brittonic place-names in England,* 2013, 12.

legtöbben közülük a Külső-Hebridákon, Argyll és Bute területén, valamint Skye szigetének egyes részein élnek.[200]

A domborzati viszonyokra utaló változatos skót gael földrajzi köznevek közül több az angol nyelvbe is beépült, amint ezt a következő angol/gael kifejezések mutatják: pl. *brae/bràigh* ('felső rész, hely'), *ben/beinn* ('hegy', 'csúcs', 'szarv'), *cairn/càrn* ('kőhalom', 'sziklás domb, hegy'), *craig/creag* ('szikla', 'szakadék'), *dun/donn* ('halom, domb', 'erőd, vár'), *knock/cnoc* ('magaslat', 'domb'), *corrie/coire* ('üreg, völgy hegyoldalban'), *glen/gleann* ('szűk völgy'), *strath/srath* ('völgy', 'folyóparti föld'). Egyik legismertebb ezek közül az átvételek közül a Skót-felföld több hegyének nevében is jelentkező *ben* névrész, pl. *Ben Nevis* (többféle értelmezése is van: 'gonosz hegy', 'a hegy, melynek feje a felhők között van', vagy leginkább 'hegy a Nevis folyónál'), *Ben Macdui* (jelentése szintén vitatott: 'Mac Duff hegye' vagy 'a fekete malac hegye'), *Ben Lawers* ('a hangos folyó hegye').[201]

A skót-felföldi hegyekben a sziklamászó utak ma leginkább angol nevükön ismertek. Ezek kapcsolatban állhatnak valamely közeli, skót gael nevet viselő alakulat megjelölésével, pl. *Cat Gully ~ Lochan nan Cat* ('macskavízfolyás'), *Raven's Gully ~ Creag an Fhithich* ('a holló vízfolyása') a Ben Lawers hegy alatt. Más esetekben efféle összefüggés nem vagy csak nagyon áttételesen áll fenn a különböző nyelvű névformák között, pl. *The Bastion* ('a bástya') ~ *Cìoch na h-Òighe* ('a hajadon mellbimbója'), *Devil's Punchbowl* ('az ördög puncsostálja') ~ *Coire na Cìche* ('kebel ürege'), *Witch's Step* ('a boszorkány lépcsője') ~ *Ceum na Caillich* ('öreg nő/banya lépcsője') Arran szigetén. A korábbi skót gael és az újabb angol nevek eltérő jellege jól mutatja a két névadó közösség térszemléletének és a névadás céljának különbségeit. A skót gael helynevek az angol anyanyelvű beszélők számára többnyire idegenül hatnak. Egyrészt, mivel – önálló nyelvről lévén szó – a skót gael nevek értelmezhetetlenek számukra. Másrészt a skót gael névformák egyes jellegzetességei – így például a határozott névelő, a leníció, a hátravetett jelző gyakori jelentkezése, a nem, a szám, az eset szerint változó végződések, alakok – erősen eltérnek az angol helynévi szerkezetek jellemző jegyeitől.[202]

A Gàidhealtachd[203] területének skót gael domb- és hegyneveivel összefüggésben John Murray megállapítja, hogy azokban a kőzettípus azonosításának kevés,

[200] Murray: *Reading the Gaelic Landscape,* 2014, 4–12.

[201] DBPN. 52; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 128; Bölcskei: *Helynévi szubsztrátumok,* 2012, 165; Murray: *Reading the Gaelic Landscape,* 2014, 28, 64–67, 74–76.

[202] Murray: *Reading the Gaelic Landscape,* 2014, 41–42; Simon Taylor: Introduction, in *Guide to Gaelic origins of place names in Britain,* Ordnance Survey, 2005, https://www.north-harris.org/wp-content/uploads/2012/12/gaelic_guide.pdf (Letöltés: 2022. július 18.)

[203] A *Gàidhealtachd* kifejezés a Skót-felföld és a környező szigetek (az Orkney-, a Shetland-szigetek, a Külső- és Belső-Hebridák) skót gael kultúrájú lakosok által benépesített területeit jelöli, szemben a *Galldachd* kifejezéssel, amely az idegenek, azaz a nem gaelek által lakott területek

a domborzati formák pontos megjelölésének viszont fontos szerep jut. Ha egy négyzetkilométeren belül a magasságkülönbség 300 méter fölött van, Murray erősen tagoltnak tekinti a földfelszínt; ha a szintkülönbség 200 és 300 méter közé esik, mérsékelten tagolt felszínnel számol; ha 200 méter alatt marad az eltérés, hullámos felszínről beszél. A domborzati viszonyokat az egy adott terület hegyneveiben leggyakrabban jelentkező földrajzi köznévi alaprészek jól visszatükrözik. A Skót-alföld és -felföld határán elhelyezkedő, lankás Perthshire megyében a domborzati alakulatok nevében különösen gyakori a *meall* ('halom, kupac', 'alaktalan domb') és a *tom* ('gömbölyű kis domb') földrajzi köznevek megjelenése, pl. *Meall nam Fuaran* ('a források kerek dombja'), *Tom Cadalach* ('álmos dombocska'). A Skót-felföldön lévő Kintail hegyvidéken és a Skye szigetén lévő Ciullin hegységben ugyanakkor a *sgùrr ~ sgòrr* ('magas, csúcsos hegy') a leginkább használatos köznévi alaprész a hegynevekben, pl. *Sgùrr nan Gobhar* ('a kecskék meredek hegye'). A Skót-felföld keleti részén fekvő Cairngorms hegység köves fennsíkjai esetében pedig az azokat jelölő névformákban gyakran találkozunk a *càrn* ('kőhalom') megjelöléssel, pl. *Càrn an t-Sabhail* ('a magtár kőhalma').[204]

Murray az általa vizsgált skót gael hegynevekben mintegy 19 különféle geomorfológiai köznevet azonosít, ami a domborzati viszonyok igen pontos leírását eredményezi a névformákban. Az alacsonyabb alakulatot jelölő köznevektől a magasabb hegyek megjelöléséig haladva néhány példa: pl. *dùn* 'erődépítésre alkalmas) sziklás kiemelkedés', *cnoc* 'alacsonyabb, lapos domb', *sròn* 'előhegy, hegyfok', 'közepesen magas hegypárkány', *stùc* 'nagyobb hegyből kiszögelő, egyik oldalán kerek, másik oldalán meredek kisebb hegy', *stob* 'magas, kúpos, sziklás hegycsúcs', *beinn* 'magas, lapos hegycsúcs', pl. *Dùn 'n Aon Duine* ('a magányos ember [erődépítésre alkalmas] sziklás kiemelkedése'), *Cnoc nan Càrn* ('a kőhalom lapos dombja'), *Sròn Àileach* ('szeles hegyfok'), *An Stùc* ('a kiugró hegy'), *Stob Chaluim MhicGriogair* ('Calum MacGregor kúpos hegycsúcsa'), *A' Bheinn Mhòr* ('a nagy hegy'). A *cnoc, dùn* és *tom* (lásd fent) földrajzi köznevek jellemzően olyan domborzati alakulatokat jelölnek, melyeket morénák alakítottak ki.[205]

Különleges, kulturális vonatkozásokat hordozó földrajzi köznév a *sìthean ~ sìdhean* ('kúpos halom', 'tündérhegy'). Alapszava, a gael *sìth ~ sìdh* szó 'tündér' és 'hegy, domb' jelentésű egyaránt lehet, s maga is megjelenik felföldi hegynevekben, pl. *Schiehallion* (*Sìdh Chailleann,* 'a kaledónok tündérhegye'). A kelta mitológia szerint a *sìthean ~ sìdhean* típusú kúpos kis halmok belül üregesek, s ezekben tündérek élnek. E földrajzi köznév a felföldön önállóan, pl. *An Sìdhean*

megjelölésére szolgál. Írországban hasonlóképpen: a *Gaeltacht* a gael (ír) nyelvűek, a *Gallltacht* a nem gael (ír) nyelvűek által lakott területek megnevezése.

[204] Murray: *Reading the Gaelic Landscape,* 2014, 44–46, 64–67.

[205] Uo., 43–67, 179.

('a tündérhegy'); alaprészként, pl. *Sìdhean Dubh* ('fekete tündérhegy'), *Sìthean a' choin bhain* ('a fehér kutya tündérhegye'); bővítményrészként, pl. *Beinn an t-Sìthean* (lásd fent), és elhomályosult formában, pl. *North Shian,* egyaránt jelentkezik a skót gael hegynevekben.[206]

Murray hangsúlyozza továbbá, hogy a Skót-felföld sajátos földrajzi viszonyai hatással vannak a színek, a mintázatok, az alakok érzékelésére. A skót gael helynevek, így a hegynevek is, csak a természeti környezet kontextusában értelmezhetők helyesen. Például a *Loch Tana* tó (vö. *tana* 'vékony') Lewis szigetén nem keskenyebb, mint a környékbeli állóvizek, hanem sekélyebb; a felföldi *Beinn Bhreac* hegy ('foltos hegy') változatos növényvilága miatt tűnhetett tarkának a névadók előtt. A *Beinn Bhàn* hegy ('fehér hegy'), az *Am Fionn-allt* patak ('fehér patak'), a *Rubha Geal* csúcs ('fehér csúcs') neve három különböző fehér árnyalatot tükröz: *bàn* ('sápadt, halvány fehér'), *fionn* ('fényes, hűvös fehér') és *geal* ('fényes, csillogó fehér'). Háromféle zöld árnyalat jelentkezik a felföld északkeleti részén lévő *Ruighe Uaine* ('zöld lejtő'), a Mull szigeten található *Glen Gorm* ('zöld völgy') és a Loch Tay tó partján emelkedő *Beinn Ghlas* ('zöld hegy') nevű térszínformák megnevezésében. Míg a *gorm* ('kékeszöld') és a *glas* ('szürkészöld') kifejezések a zöld természetes árnyalatait jelölik a névformákban, az *uaine* ('élénkzöld') a szokatlan zöld szín kifejezésére szolgál a skót gael helynevekben.[207] A színárnyalatokat jelölő lexémák össze is kapcsolódhatnak, pl. *Coire Glas-uaine beag* ('kis, élénken szürkészöld mélyedés', cirkuszvölgy). A kifejezések lefordítása a színskálát más módon felosztó nyelvekre nehézségekbe ütközhet: az *An Càrn Gorm* hegy nevének jelentését például jellemzően 'kék hegy' formában szokták megadni.[208]

A skót gael helynevekben a különféle típusú völgyek megjelölésére alkalmazott földrajzi köznevek közül több szintén bekerült az angolba, illetve az alföldi skót nyelvbe. Így például a skót gael *gleann* > ang. *glen* ('hosszú, keskeny völgy, két

[206] Írországban a *sídhe* típusú dombok, melyeket a néphagyomány természetfölötti lények lakóhelyének tart, sok esetben valójában a kelta kor előtti időkből származó halomsírok. Murray: *Reading the Gaelic Landscape,* 2014, 55; DBPN. 408; Alison Grant: Gaelic Place Names: 'Sìth' And 'Sìthean', *The Bottle Imp,* Issue 6: *Scottish Gothic,* 2009, https://www.thebottleimp.org.uk/2009/11/gaelic-place-names-sith-and-sithean/ (Letöltés: 2022. július 10.)

[207] Az utóbbi színárnyalat jelenlétét némely esetben legenda is magyarázza: így például a Glenmore Forest Park területén lévő *Lochan Uaine* ('zöld tavacska') vizének sajátos színét – mondja a helyi történet – az idézte elő, hogy a tündérek királya a tóban mosta ki zöld ruháját, vö. Alison Grant: Gaelic Place-Names: Words Meaning 'Green', *The Bottle Imp,* Issue 17: *Ecology And Scottish Writing,* 2015, https://www.thebottleimp.org.uk/2015/06/gaelic-place-names-words-meaning-green/ (Letöltés: 2022. július 18.)

[208] Murray: *Reading the Gaelic Landscape,* 2014, 196, 198–202; Grant: *Gaelic Place-Names,* 2015; Pődör Dóra: Egy ír–magyar/magyar–ír tanulószótár létrehozásának kihívásai, *Modern Nyelvoktatás,* 30. évf., 2024/1–2, 162–163.

oldalán íves lejtőkkel'), pl. a *Gleann Dubh ~ Black Glen* ('fekete völgy') és *Glean Geal ~ White Glen* ('fehér völgy') kontrasztív névpár esetében az első névforma egy mély, tőzeglápos szurdokvölgyre vonatkozik, míg a második névalak egy széles, lapos folyómedret jelöl, melynek két oldalán füves legelők húzódnak. A skót gael *srath* pedig az angolban és az alföldi skótban *strath* ('széles, sekély [folyó]meder') formában állandósult, pl. *Strathnaver* ('a Naver folyó völgye'), *Strathclyde* ('a Clyde folyó völgye', ma: közigazgatási terület neve), *Strathearn* ('az Earn folyó völgye'). Jellegzetesen felföldi, hegyek közti átkelőkre utaló kifejezések például a skót gael *bealach* ('keskeny, meredek hágó'), pl. *Bealach na Bà* ('a marhák hágója'); a *làirig* ('hosszabb, laposabb hágó'), pl. *Làirig Dhrù* (vitatott jelentésű, talán 'a víz hágója') és a *cumhang* ('hegyszoros'), pl. *Allt a' Chumhaing* ('a hegyszoros patakja'); előbbi kettő egykor marhák hajtására szolgáló útvonalakat jelölt.[209]

A mai Skócia területének egykor nagy kiterjedésű erdői az idők során erősen visszaszorultak. A rómaiak és a vikingek hajókat ácsoltak az erdők fáiból; később a pásztorkodó nagyállattartás nyári legelőinek kialakítása miatt, a 18. század végén a vaskohászat kibontakozásával, a 19. században pedig a nagy léptékű juhtenyésztés terjedésével egyre több erdőt vágtak ki. A skót gael helynevek ritkán hivatkoznak erdőségre. Ha mégis, a (nem feltétlenül erdőt jelölő) névformákban leggyakrabban a *coille* ('erdő'), *doire* ('[tölgy]liget') és *frìth* ('szarvasvadászatra használt erdő')[210] köznevek egyikével találkozunk, pl. *Druim na Coille* ('az erdő gerince', 323 méter magas hegy), *Doire Domhain* ('mély [tölgy]liget', terület), *Bealach na Frìthe* ('a szarvasvadászatra használt erdő hágója', 840 méter körüli hegy).[211]

A gael kelta nyelv írországi és skóciai változata egyébként a 13. századig lényegében egységes volt, kontinuumot képezett. Egyes gael kelta eredetű helynevek ennek következtében az ír és a skót területen egyaránt előkerülnek, lásd pl. a Kerry megyei anglicizált *Glenmore* (ír *An Gleann Mór*) és a skót-felföldi anglicizált *Glen More* (skót gael *An Gleann Mòr*) völgyek neve ('nagy völgy'). A közös földrajzi köznevek a területenként eltérő nyelvi változások eredményeként ma alakváltozatokban is jelentkezhetnek a névformákban, pl. az írországi

[209] Az angolban és az alföldi skótban szó elején [sr-] hangkapcsolat fonotaktikai okokból nem fordulhat elő, [str-] mássalhangzócsoport viszont igen, ezért ékelődött [t] a skót gael *srath* kifejezés átvételekor a szókezdő mássalhangzók közé, vö. Pődör Dóra: The Phonology of Scottish Gaelic Loanswords in Lowland Scots, *Scottish Language,* vol. 14, no. 1, 1996, 175–176; DBPN. 441; Murray: *Reading the Gaelic Landscape,* 2014, 68–76.

[210] A szarvasokat csapda segítségével egy csoportba gyűjtötték, majd levadászták, vö. Murray: *Reading the Gaelic Landscape,* 2014, 122.

[211] Uo., 2014, 100–106.

anglicizált *Tipperary* (ír *Tiobraid Árann,* 'az Ara folyó forrása') és a skóciai anglicizált *Tobermory* (skót gael *Tobar Mhoire,* 'Mária forrása') helységnevek első névrésze.[212]

Az ír és a skót gael hegynevek között olyanok is akadnak, amelyek kulturális kapcsolatot mutatnak. Diarmuid és Grainne legendájának, az ír folklór ismert történetének zárójelenete – amelyben a főhős állapotos szerelmének védelmében egy dühödt vaddisznót kényszerül legyőzni, majd sérüléseibe belehal – a Sligo megyei *Ben Bulben* (ír *Binn Ghulbain*) hegyen játszódik. A hegy elnevezésének második névrésze vagy 'állati pofa' jelentésű, és metaforikus alapon került a névformába, vagy a *Gulban* személynév származéka. A romantikus történet a felföldre is átkerült, s a skót változat az eredeti helyszínhez egyébként igen hasonló perthshire-i anglicizált *Ben Gulabin* (skót gael *Beinn Ghulbhain*) hegyen ér véget.[213]

A Brit-szigeten a brit és a gael kelta eredetű helynevek, mint korábban láttuk, egy másik nyelv (a latin, illetve az ó- vagy a középangol) közvetítésével, illetve egy másik nyelvi változaton (az ó- vagy a középíren) keresztül jutottak el a mai angol nyelvbe, s eközben gyakran mentek át különféle változásokon. A mai angol anyanyelvű beszélők számára e névformák sem szintaktikai, sem szemantikai tekintetben nem áttetszőek, azaz nem értelmezhető névalakok. Történeti szempontból azonban nagyon is sokatmondó helynevekről van szó, amelyek valamiféle képet adnak arról, hogy mely területeken mi történhetett a keltákkal az angolszász megszállás idején, valamint azt követően.[214]

Az Ír-szigeten beszélt gael keltából a 7. századra kialakult az ó-, majd a 10. századra a középír nyelv. Ez utóbbi nyelvi változathoz kötődik a *dindshenchas* (tkp. 'jelentős helyek régi történetei') gyűjtőnéven ismert mintegy 176 verses és jó néhány prózai szöveg keletkezése. A szövegek egyes helynevek valós vagy vélt eredetével és az adott helyen állítólagosan megtörtént, mitikus alakokat felvonultató legendás események leírásával foglalkoznak, s eredetileg a szóbeliségben terjedtek. A tanító és szórakoztató szerepet betöltő mesés történetek egy 12. századi és több, a 14–15. század során készített kéziratban maradtak fenn, alkalmanként kései

[212] Köszönöm Pődör Dórának, hogy felhívta a figyelmemet arra, hogy a *tobar* változat írországi helynevekben is megjelenik, pl. *Tobarvaddy* ('a farkas forrása'; Rosc.), vö. Edmund Hogan: *Onomasticon Goedelicum,* revised and corrected by Donnchadh Ó Corráin, 2024. https://www.dias.ie/celt/celt-publications-2/onomasticon-goedelicum/; https://www.dias.ie/wp-content/uploads/2017/04/E-Onomasticon_Text.pdf, 26389-as bejegyzés (Letöltés: 2024. július 9.); DBPN. 207, 462, 463; David Britain (ed.): *Language in the British Isles,* Cambridge, Cambridge University Press, 2007, 194; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 144; Bölcskei: *Helynévi szubsztrátumok,* 2012, 164.

[213] Murray: *Reading the Gaelic Landscape,* 2014, 39.

[214] Padel: *Brittonic place-names in England,* 2013, 1.

kiegészítésekkel megtoldva, ami jól mutatja, hogy a középkorban milyen komoly érdeklődés övezte a helyneveket a korabeli ír művelt réteg körében.[215]

4.2.2 Latin eredetű táj- és alakulatnevek

A görög–római kori források (pl. földrajzi művek, kozmográfiák; útleírások; hivatali feljegyzések, okiratok; útiköveken, pénzérméken, használati és ajándéktárgyakon található feliratok) céljaikkal összhangban nem fordítottak különösebb figyelmet a hegyek, völgyek, erdőségek következetes felsorolására, így az ilyen típusú objektumok latin megnevezéseiről kevés adat maradt fenn. A római erődítmények, települések azonban gyakran kapták meg metonimikus úton azoknak a hegyeknek, völgyeknek, erdőknek a brit eredetű nevét, amelyek közelében létesültek, természetesen latinizált formában. Így brit eredetű hegynév húzódhat például a következő latin névalakok mögött: *Magnis* (< a brit **magno-* 'kő, szikla' t. dat.-a: 'a szikláknál'; H&W), a mai Kenchester római kori neve, amely talán a várostól északra lévő hegyekre volt vonatkoztatható; *Regulbium* (< brit **Rogulbion,* 'a nagy hegyfok'; Ke.), egy korai római erőd neve volt az ún. szász parton; *Verterae* (< a brit **u̯ertero-* 'fel' szó középfok jelével ellátott, latinizált, többes számú alakja, 'a csúcsoknál'; Cu.), a mai Brough telelpülésnél lévő római erődítmény neve volt; s talán a következő helynevek mögött is: *Mamucium* (< brit **mamm-* 'kebel formájú hegy', esetleg **mamma* 'anya', a helyi folyó istennőjére utalva; GMan.), római erődítmény neve volt a mai Manchester központi területén; *Blatobulgium* (< brit **blāto-* és **bolgo-,* talán 'virágos domb', 'virágos üreg' vagy magtárairól 'liszteszsák'; Dumf.), a római Watling Street hadi út északi végállomásánál lévő erőd neve volt. Nyílt, sík területre vonatkozhatott a *Mediolanum* helynév (< brit '[hely] a síkság közepén'; Shr.), a mai Whitchurch római kori neve. Erdőneveket őrizhetnek az alábbi megnevezések: *Calleva* (< brit **Callēu̯ā,* '[város az] erdő[ben]'; Hamp.), Calleva Atrebatum a vaskorban a belga Atrebates törzs székhelye volt, majd jelentős római város lett, a mai Silchester közelében feküdt; *Letocetum* (< brit **Lētocēton,* 'szürke erdő'; Staff.), római kori katonai állomás neve volt a mai Lichfield közelében. A brit eredetű helynevek genitívuszi *-ion* végződését ('valaminek a helye, városa') a latinban jellemzően az *-ium* semleges nemű szuffixum cserélte le. A teljes egészében latin eredetű táj- vagy területnevek leginkább mesterségesen vagy alkalmi jelleggel megalkotott helynevek voltak, pl. a *Litus*

[215] Magyarul időnként „Tájak tanai" címen hivatkoznak e történetek gyűjteményére, vö. https://celt.ucc.ie/published/T106500D.html; https://en.wikipedia.org/wiki/Dindsenchas (Letöltés: 2022. április 17.); DBPN 450; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 142, 146.

Saxonicum ('a szász part') erődök sorából álló védelmi vonal volt a La Manche csatorna két oldalán a Római Birodalom fennállásának kései szakaszában; vagy a *Herculis Promontorium* ('Herkules hegyfoka') a devoni partszakasz északnyugati csücskét képező szikla megjelölése volt, a mai Hartland Point. A korai görög–római szerzők a skóciai Great Glen völgy környékén kiterjedt erdőről tudósítottak, melyet a terület általuk használt, kelta törzsnevet magában foglaló elnevezéséről jellemzően a *Silva Calidonia* (Plinius) és a *Saltus Caledonius* (Florus), 'Kaledónia erdeje' jelentésű névformákkal illettek.[216]

4.2.3 Korai angol eredetű táj- és alakulatnevek

Korai angol eredetűnek azokat az elsődleges helyneveket tekintjük, amelyek névrészei az ó-, ritkábban a középangolból magyarázhatók (e névformák a későbbiekben aztán esetlegesen részévé válhattak újabb, másodlagosan keletkezett modern angol helyneveknek). A földrajzi köznévi, részben vagy egészében óangol eredetű hegynevek, hegynévre visszamenő településnevek tanúsága szerint az angolszászok jó néhány hegyrajzi kifejezést használtak. A témában legáltalánosabbnak tekintett óang. *hyll* (> modern ang. *hill*) köznév '600 méter alatti magaslat' jelentésű lehetett, s a korai keletkezésű összetett névalakok végén mára jellemzően *-hill, -le, -ell, -ull, -(a)l, -well* formát öltött. E kifejezés a nyugati és a délnyugati vidékeken *hull* 'ua.' változatában is feltűnt, pl. 1327: *Hulle Episcopi* (település; Som.). Széles jelentéskörben alkalmazták az óang. *dūn* (> modern ang. *down*) kifejezést, amely – ahogy ezt a szót tartalmazó nevek sugallják – egykor a 'lankás domb'-tól a 'meredek hegy'-ig sokféle kiemelkedésre használható volt, s különösen gyakran jelölt alacsonyabb, kiterjedt tetővel bíró, lapos dombokat. Korai keletkezésű összetett helynevek második elemeként ma legtöbbször *-don, -den, -down,* névelemcserével (lásd később) *-ton,* a genitívuszi *-s-*sel *-ston(e)* formákban jelentkezik. Az óang. *clif* (> modern ang. *cliff*) 'meredek lejtő', 'szirt', 'szakadék' értelemben volt használatos, korai keletkezésű kétrészes névformák végén ma leginkább *-cliff(e), -clive,* névelemcserével *-ley* formákban van jelen.[217]

Az óangol helynevekben egymáshoz hasonló jelentésben került elő a *beorg* ~ *berg* és a *hlāw* ~ *hlæw* földrajzi köznév, mindkettő 'természetes halom', 'mesterséges halom, halomsír', 'kerek domb' értelemmel bírt. A korai keletkezésű összetett

[216] CDEPN. 339–340 (*Kenchester* c. a.), 496–497, 641, 395 (*Manchester* c. a.), 673 (*Whitchurch* c. a.), 550 (*Silchester* c. a.), 370; Rivet–Smith: *The Place-Names of Roman Britain,* 1979, 18, 21, 44.

[217] DBPN. 249–250 (*Hull, Bishop's* c. a.), 519–525; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 173–175; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 57–58. A különféle végződések illusztrálására lásd a későbbi példákat.

névalakokban az előbbi mára *-borough, -barrow, -bury, -berry, -ber, -burgh,* az utóbbi *-low, -law* formákban őrződött meg. Tág jelentésben tűnik fel a névalakokban az óang. *hōh* köznév is, amely 'lankás hegyoldal'-tól 'meredek, kiugró hegyhát'-ig többféle domborzati formát jelölt, s korai alakulású többtagú helynevek végén ma *-hoe, -ho, -eo, -noe, -ow, -how, -hough* formákban jelentkezik. Az óang. *hrycg* (> modern ang. *ridge,* nyelvjárási *rudge*) 'hegygerinc' jelentésű köznévként került be a helynevekbe, s a korai eredetű többtagú névalakokban ma főként *-ridge* formában találjuk meg. 'Lapos tetejű hegygerinc, domború hegyoldallal', 'hegyfok' lehetett a jelentése az óang. **ofer ~ *ufer* kifejezésnek, amely főként a közép-angliai területen lehetett gyakori, s amely korai keletkezésű kétrészes névformák második névrészeként ma *-over, -or, -er* formákban tűnik fel.[218]

Az óang. *hlinc* köznév 'szegély', 'párkány' jelölésére szolgált a névformákban, s korán alkotott többtagú helynevek végén mára gyakran *-linch, -ling* formákat öltve őrződött meg. 'Párkány'-t, 'fennsík'-ot jelölt az óang. *sc(i)elf ~ scylfe* köznév is a korai helynevekben; az óang. *næss ~ ness* (> modern ang. *ness*) 'földnyelv', 'előhegy', 'hegyfok' értelmű volt; a kezdetben főként a délnyugati területeken használt, a keltából átkerült óang. *torr* pedig 'szikla', 'sziklás hegycsúcs' jelentésben élt; ez utóbbi topográfiai kifejezések korai eredetű összetett helynevekben gyakran maradtak fenn lényegében változatlan formában egészen máig.[219]

A domborzati formákra vonatkozó kevésbé gyakori földrajzi köznevek közül korai keletkezésű hegy-, majd a belőlük lett településnevekbe is bekerült az óangol *cnoll* (> modern ang. *knoll*) 'dombtető', később 'dombocska', *copp* (> modern ang. *cop*) 'hegycsúcs', *setcopp* 'lapos tetejű hegy', *hlið* 'lejtő', *sīde* (> modern ang. *side*) 'hegyoldal', valamint igen ritkán a *pēac* (> modern ang. *peak*) 'hegy', pl. *Chetnole* ('Ceatta hegye', vö. *cnoll* 'domb', a kérdéses domb a településtől délkeletre esik; Dors.), *Warcop* ('hegy kőhalommal' vagy 'kilátóhegy', vö. óé. *vartha* 'kőhalom' vagy *vǫrthr* 'kilátó' és óang. *copp* 'hegycsúcs', hegyekkel körülvett település az Eden folyó völgyében; Cu.). Metaforikus jellegű domborzati megjelölésekként tarthatók számon az óangol *bile* (> modern ang. *bill* 'csőr') 'hegyfok', *hēap* (> modern ang. *heap*) '(kő)halom', *horn ~ *horna* (> modern ang. *horn*) 'szarv', 'orom', *stīgrāp* (> modern ang. *stirrup*) 'kengyel', *stigel* (> modern ang. *stile*) 'hágcsó', *prēon* 'fibula', 'melltű' köznevek, továbbá az óangol *ecg* (> modern

[218] DBPN. 519–525; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 175–177; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 58–59; Paul Cullen: English place-names and landscape terminology, in Jayne Carroll – David N. Parsons (eds.): *Perceptions of Place. Twenty-First-Century Interpretations of English Place-Names Studies,* Nottingham, English Place-Names Society, 2013, 179.

[219] DBPN. 519–525; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 176–178; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 59.

ang. *edge* 'valami széle') 'hegyoldal', 'meredek lejtő' kifejezés, amely különösen gyakran tűnik fel a múltban a lancashire-i és a középnyugat-angliai dombvidék helyneveiben. A metaforikus kifejezések szintén korán hegy-, illetve a belőlük lett helységnevek részévé válhattak, pl. *Heage* ('magas oldal', vö. óang. *hēah* 'magas' és *ecg* 'oldal', település; Derb.), *Amble* (talán 'egy *Amma vagy Anna nevű személy hegyfoka', vö. óang. *bile* 'hegyfok', tengerparti település; Nhb.), *Hartshorne* ('szarvasbika szarva', vö. óang. *heorot* 'szarvas' és *horn* 'szarv', a település mellett található hegy neve ma is *Horn Hill* 'szarvhegy'; Derb.).[220]

A fenti hegyrajzi kifejezések ritkán önállóan is valamely kiemelkedés nevévé válhattak, melyet aztán a mellette kialakult település is megörökölhetett, pl. *Barrow* ('[hely] a halomsír[nál]', vö. óang. *beorg;* Leic.), a település közelében halomsír található; (*Great* és *Little*) *Barugh* ('[hely] a hegy[nél]', vö. óang. *beorg;* NY.), szomszédos kis települések a Howardian Hills dombság és a North York Moors fennsík között; *Clive* ('[hely] a sziklánál', az óang. *clif* e. dat.-i formájából; Shr.), a település neve a Grinshill Hill déli oldalának meredek lejtőjére utal; *(Church) Preen* (vö. óang. *prēon;* Shr.), annak a hegyvonulatnak a metaforikus úton keletkezett neve lehetett, amelynek lejtőjén a település elhelyezkedik; *Rudge* ('[hely] a gerinc[en]', vö. óang. *hrycg;* Som.), a település egy dombvonulat magas pontján helyezkedik el; *Sidcup* ('lapos tetejű hegy', vö. óang. *set-copp;* GLon.), London egyik délkeleti külvárosa. A hegyrajzi köznevek kétrészes hegy-, illetve belőlük létrejött korai helységnevek első névrészeként szintén kevésszer jelennek meg, pl. *Clifton* ('sziklatelepülés', vö. óang. *clif* és *tūn;* Cu.), a település két, a Lowther folyóra néző sziklán helyezkedik el; *Hutton* ('település a hegykúpon vagy mellette', vö. óang. *hōh* és *tūn;* Lanc.), a település egy kisebb, a Ribble folyó ártere fölé kiugró kiemelkedésen helyezkedik el.[221]

Igen gyakoriak ugyanakkor a különféle típusú dombokat, hegyeket jelölő földrajzi köznevek kétrészes hegy-, illetve az azokból lett korai településnevek második névrészeként. Az első névrész ilyenkor megmutathatja az elsődlegesen elnevezett objektum, a hegy valamely jellegzetességét, így annak magasságát, pl. *Headon* ('a magas hegy', vö. óang. *hēah* és *dūn;* Nott.), a településtől északnyugatra fekvő Mill Hill dombra vonatkoztatva; *Heanor* ('[a] magas hegygerinc[nél]', vö. óang. *hēah* és *ofer,* lokatívuszi–datívuszi *hēan-ofre;* Derb.); *Mickleborough Hill* ('nagy hegy', vö. óang. *miċel* és *beorg;* Nott.), a domb 70 méterre emelkedik

[220] CDEPN 131, 650, 291, 284; DBPN. 12, 519–525; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 178–179; az *Online Etymology Dictionary* (https://www.etymonline.com/) és az OED. (https://www.oed.com/) megfelelő szócikkei (Letöltés: 2023. június 23.)

[221] CDEPN. 38, 40, 145, 482, 512, 550, 144, 325; DBPN. 44, 45, 119, 375, 397, 420, 118, 252; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 175–179; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 58.

ki az átlagosan 30–40 méterrel a tengerszint fellett lévő környezetéből; alakját, pl. *Langenhoe* ('[hely a] hosszú hegykúp[nál]', vö. óang. *lang* és *hōh,* dat.-i *langan-hō;* Ess.), a település a Geeton patak és a Pyefleet csatorna közti kiemelkedés közelében található; *Sydling* ('a széles párkány', vö. óang. *sīd,* gyenge ragozású *sīda* és *hlinċ;* Dors.); lejtését, pl. *Shottle* ('hegy meredek lejtővel', vö. óang. *scēot* és *hyll;* Derb.); színét, pl. *Radclive* ('a vörös szikla', vö. óang. *read* és *clif,* dat.-i *rēadan-clife;* Bkh.), *Sheerness* ('fényes hegyfok', vö. óang. **scīr* és *næss, ness;* Ke.), *Blagdon* ('a fekete hegy', vö. óang. *blæc,* gyenge ragozású *blaca* és *dūn;* Som.), a Mendip Hills dombvidéken fekvő település; kőzetét, talaját, pl. *Chiselborough* ('kavicsos hegy', vö. óang. *ċisel, ċeosol* és *beorg;* Som.), a település nagy ovális hegyek között fekszik, agyagos talaját kavics fedi; *Claydon* ('az agyagos hegy[nél], vö. óang. *clǣġiġ* és *dūn,* dat.-i *clǣġiġan-dūne;* Oxf.); de adhat általános minősítést is, pl. *Shenington* ('a szép hegy[eknél lévő település]', vö. óang. *scīene* és *dūn,* dat.-i *scīenan-dūn* vagy 'Sciena hegye'; Oxf.), a település a Shenlow Hill domb (amely nevének jelentése talán 'Sciena sírhalma', egyazon férfiról) közelében fekszik.[222]

Az első névrész vonatkozhat továbbá a hegy helyzetére, pl. *East* és *West Down* ('hegy, domb', vö. középang. *est* és *Dvne* helynév az óang. *dūn* köznévből; Dev.), egymás közelében fekvő települések; vagy egy közeli vízfolyásra, pl. *Laindon* ('a Lyge [folyó] dombja', vö. óang. **Lyġe* folyónév, e. gen.: **Lyġan* és *dūn;* Ess.), a Crouch folyót tápláló egyik forrásvíz nevéből (a Crouch folyó azon a hegyen ered, amelyen a település áll); *Weldon* ('domb forrással', vö. óang. *wella* és *dūn;* Nhb.); illetve egyéb ismert objektumra, pl. *Ditteridge* ('hegygerinc a gát közelében', vö. óang. *hrycg;* Wilt.), a római kori Fosse Way út közelében elhelyezkedő kis település.[223]

A természeti tényezőket tekintve a név első egysége utalhat a jellemző időjárási viszonyokra, pl. *Snodhill* ('havas hegy', vö. óang. **snāwede* és *hyll*; Heref.), a település a Cefn Hill északkeleti oldalán fekszik a Black Mountains hegyvidéken; *Windle* ('szeles hegy', vö. óang. *wind* és *hyll;* Mers.), St Helens település egyik külvárosa; *Snowdon* ('hó hegy', vö. óang. *snāw* és *dūn;* Gwyn.), Wales legmagasabb hegyének angol elnevezése; a természetes növényzetre vagy annak hiányára, pl. *Faringdon* ('páfrány fedte domb', vö. óang. *fearn* és *dūn;* Oxf.); *Odell* ('festőcsüllenghegy', vö. óang. *wād* és *hyll;* Bd.); *Callow Hill* ('a csupasz hegy', vö. óang. *calu,* e. dat.: *calewan* és *hyll;* Wilt.); fafajtára, pl. *Appleborough Green* ('juhar hegy', vö. óang. **maple, beorg* és modern ang. *green* tkp. 'füves-fás, zöld [köz]terület'; Warw.); *Ashill* ('kőrishegy', vö. óang. *æsc* és *hyll;* Dev.); állatfajra, pl. *Swindon* ('sertéshegy', vö. óang. *swīn* és *dūn;* Glo.); madárvilágra, pl. *Arncliffe*

[222] CDEPN. 291, 359, 596 (*Sydling St Nicholas* c. a.), 548, 490, 541, 136, 141, 542; https://en.wikipedia.org/wiki/Ruddington (Letöltés: 2023. május 29.)

[223] CDEPN. 193, 356, 659; https://en.wikipedia.org/wiki/Ditteridge (Letöltés: 2023. május 29.)

('sasok sziklája', vö. óang. *earn,* t. gen.: *earna* és *clif;* NY.), a településtől délre elhelyezkedő Arnberg Scar ('sasok hegye', vö. óang. *earn, beorg* és *sker*) nevű mészkőalakulatra vonatkoztatva. A hegy emberi hasznosítása kapcsán az első névrész vonatkozhat termesztett növényre, pl. *Raydon* ('rozshegy', vö. óang. *ryġen* és *dūn;* Suf.); *Pishill* ('hegy, ahol borsó nő', óang. *peosu, pise* és *hyll;* Oxf.), a település a Chiltern Hills nevű mészkővonulat területén található, mintegy 130 méter tengerszint feletti magasságban; tenyésztett állatra, pl. *East Chaldon* ('domb, ahol borjúkat legeltetnek', vö. óang. *ċealf,* t. gen.: *ċealfa, dūn* és modern ang. *east* 'kelet'; Dors.), a 178 méter magas Chaldon Hill közelében lévő település; építményre, pl. *Great* és *Little Burdon* ('erődhegy', vö. óang. *burh, dūn* és modern ang. *great* 'nagy' és *little* 'kis'; Durh.), talán a település közelében lévő Sadberge ('lapos tetejű hegy') nevű hegyre vonatkoztatva; a hegy funkciójára, pl. *Wardlow* ('kilátóhegy', vö. óang. *weard* és *hlāw;* Derb.), a Peak District nevű felföldi területen fekvő település közelében lévő, 370 méter magasságú Wardlow Hay Cop hegyre vonatkoztatva; *Melkridge* ('tej-hegygerinc', vö. óang. *meoluc* és *hrycg;* Nhb.), a település jó legelőiről.[224]

Számos példában az első névrész egykori személyekre, illetve egy korai népcsoportra utal, akik a hegyen vagy annak közelében laktak, pl. *Ivinghoe* ('Ifa népének hegykúpja', vö. óang. **Ifingas,* t. gen.: **Ifinga* és *hōh;* Bkh.), a település a Chiltern Hills nevű mészkővonulat területén található, a 233 méter magas Ivinghoe Beacon nevű kiemelkedés közelében; *Sunninghill* ('Sunna népének hegye', vö. óang. **Sunningas* és *hyll;* Brk.); illetve birtokosok voltak a területen, pl. *Ogle* ('Ocga hegye', vö. óang. *Ocga* és *hyll;* Nhb.); *Tittensor* ('Tittin hegygerince', vö. óang. **Tittīn,* e. gen.: **Tittīnes* és *ofer;* Staff.), a település egy hosszú, magas hegygerinc alacsonyabb végén épült ki. Egyes esetekben a névformának többféle magyarázata jelenik meg a szótárakban, pl. *Great* és *Little Finborough* ('harkályhegy', vö. óang. *fīna, beorg* és modern ang. *great* 'nagy' és *little* 'kis', illetve esetleg 'Fina sírhalma'; Suf.), szomszédos települések; *East, West Boldon* és *Boldon Colliery* ('a kerek hegy', vö. óang. **bol, dūn* és modern ang. *east* 'kelet', *west* 'nyugat', *colliery* 'szénbánya'; illetve 'építmény, erődítmény a hegyen'; T&W.), három szomszédos település.[225]

A Brit-szigeten lévő különféle völgyek megnevezései igen erős tér- és időbeli, valamint nyelvi kötöttségeket mutatnak, különösen az összetett völgynevek földrajzi köznévi névrésze tekintetében. Ezúttal is elmondható, hogy a korai völgyelnevezések közül változatlanul vagy némiképp módosult formában sok

[224] CDEPN. 557, 426, 224, 449, 110, 397,21, 595, 18, 494, 474, 123, 99, 651, 406; DBPN. 426; https://en.wikipedia.org/wiki/Windle,_St_Helens (Letöltés: 2023. május 29.)

[225] CDEPN. 335, 590, 449, 620, 230, 68.

máig fennmaradt a völgyben, illetve annak közelében létesült települések nevében (is), így az alábbi példák jó része is alapvetően településnévként megőrződött korai keletkezésű völgynév (lásd még a településnevek bemutatásakor is).

Az óangolban a völgyek többtagú elnevezésében leggyakrabban a *denu* (> régies ang. *dene*) 'hosszú, keskeny, többnyire erősen erdős völgy' földrajzi köznév jelent meg, amely a mai összetett névformák második részeként leginkább *-dean, -den, -dene, -don, -ton* formákban van jelen. A köznév az angolszász szállásterület déli részének helyneveiben jóval többször maradt fenn, mint az északi névformákban. Az angolszász megtelepedés kezdeti időszakában ritkábban lehetett használatos az óang. *dæl* (> modern ang. *dale*) 'völgy', 'mélyedés' köznév, amely a mai névösszetételekben jellemzően *-dale, -dal* formákban kerül elénk. A későbbiekben a vikingek által megszállt területeken nagyobb számban feltűnő *-dale* utótagú összetett völgynevek létrejöttében minden bizonnyal az óangol *dæl*lel rokon óészaki *dalr* 'völgy' köznév hatásával számolhatunk (lásd lent). Az angolszászok által lakott északi vidékeken sajátos típusú völgyek jelölésére szolgált az óang. *hop* (> nyelvjárási *hope*) 'kis, elzárt völgy', 'nagyobb völgyből kiágazó kisebb völgy' köznév, amely a mai többtagú völgynevekben, völgynevet tartalmazó helységnevekben többnyire *-hope, -op, -up* alakban bukkan fel. A mélyebb völgyek jelölésére brit kelta jövevényszóként került az óangolba a *cumb* (> modern ang. *coomb*) 'mélyedés', 'rövid, széles és mély völgy, főként domboldalban' földrajzi köznév, amely mára a fennmaradt névösszetételek második részeként jellemzően *-combe, -comb* alakot öltött. Utóbbi kifejezés nyugatról keletre felé terjedve vált általánosan használatossá az angolszász szállásterületen.[226]

Néhány további, főként speciális völgytípust jelölő földrajzi köznév csak ritkábban és többnyire területi kötöttségek mellett került be óangol összetett névformákba, pl. az északi területeken és a középső területek északi vidékein bevett *botm, *boðm* 'széles folyómeder', 'völgy alja' (vö. modern ang. *bottom* 'alja valaminek'); az ugyancsak északon népszerű **clōh* (> modern ang. *clough*) 'mély völgy', 'vízmosás'; a déli partvidéken és a Wight-szigeten használatos *cinu* (> modern ang. *chine*) 'szurdok', 'szakadék'; a nyugati, délnyugati területeken elterjedt *corf* 'hasadék', 'hágó'; valamint a többfelé jelentkező *hol, holh* 'mélyedés', 'lyuk' és *slæd* (> modern ang. *slade*) 'völgy' köznevek. Metaforikus értelemben, inkább csak alkalmilag, felhasználtak völgyek jelölésére egyéb óangol kifejezéseket is a névadók, pl. *geat* (> modern ang. *gate*) 'hágó', 'mély szakadék', 'természetes átjáró'; *dor, duru* (> modern ang. *door*) 'kapu', 'ajtó'; *ċēod(e)* 'zsák', 'zacskó'; *byden* 'tál', 'dézsa', 'kád'; *tub* (> modern ang. *tub*) 'dézsa', 'kád'; *cetel* 'üst'; *bolla*

[226] DBPN. 519–525; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 179–182; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 59.

'tál' (> modern ang. *bowl*); *trōg* (> modern ang. *trough*) 'teknő', 'vályú'. Ezek a szavak ritka helynévi használatuk miatt sokszor helynévképzővel morfematikai szerkesztés során vagy önállóan, jelentésbeli névalkotással váltak helynevekké, pl. *Bowling* ('hely a mélyedésben', vö. óang. *bolla* és *-ing,* jellemzőt, hovatartozást mutató szuffixum; WY.), Bradford városrésze; *Cheddar* ('szurdok', vö. óang. **ċēodor,* a *ċēod(e)* származéka; Som.), barlangokkal teli mészkőszurdok mentén fekvő település; *Dore* ('keskeny hágó', vö. óang. *dor;* SY.), az egykori Mercia és Northumbria határán átvezető hágó közelében lévő település.[227]

A különféle típusú völgyeket jelölő földrajzi köznevek ugyanakkor önállóan ritkán váltak helynévvé, pl. *Coombe* ('völgy', vö. óang. *cumb;* Cornw.); *Corfe* ('hágó', vö. modern ang. **corf;* Som.), a Black Down Hills természetes hágójának közelében fekvő település; *Hope* ('kis elzárt völgy', vö. óang. *hop;* Derb.), a Peak District nevű felföldi területen lévő Hope Valley völgy központjában lévő település; *Hoole* ('[hely] a mélyedésben', vö. óang. *hol;* Chs.), Chester városrésze. Az sem gyakori, hogy e földrajzi köznévnevek összetett névformák első névrészeként jelennének meg, lásd mégis pl. a gyakori *Compton* ('völgyben lévő település', vö. óang. *cumb* és *tūn*) helységneveket.[228]

Amennyiben a völgyet jelölő kifejezés az összetett névalak második részeként jelentkezik, az első névrész utalhat alakra, pl. *Broadbottom* ('a széles völgyalj', vö. óang. *brād* és *bothm;* Chs.), az Etherow folyó mentén fekvő település; mélységre, pl. *Debden* ('a mély völgy', vö. óang. *dēop,* gyenge ragozású *dēope* és *denu;* Ess.); *Shalcombe* ('a lapos völgy', vö. óang. *sceald* és *cumb;* Wilt.); a felszínre, kőzetre, pl. *King Sterndale* ('köves talajú völgy', vö. óang. *stǣner, dæl* és középang. e. gen.: *kinges;* Derb.), a Deep Dale nevű szurdokvölgytől északkeletre fekvő település; és adhat általános minősítést is, pl. *Marden* ('a termékeny völgy', vö. óang. *mearh, mearg* 'velő', 'kövér' és *denu;* Wilt.), a Vale of Pewsey völgyben lévő település; *Meriden* ('a kellemes völgy', vö. óang. *myriġ* és *denu;* WMd.), másodlagos elnevezés, a település korábbi neve 1086: *Ailespede* ('Ælli ösvénye' vagy 'ösvény a szomszédos Allesley településre') volt.[229]

Számos esetben fejeződik ki az első névrészben a jellemző természetes növényzet, fafajta, pl. *Farndale* ('páfrányvölgy', vö. óang. *fearn* és *dæl;* NY.), a North York Moors nemzeti park területén lévő völgy; *Hesleden* ('mogyoróvölgy', vö. óang. *hæsel* és *denu;* Durh.); a jellegzetes termesztett növény, pl. *Barden Fell* ('az árpavölgy', vö. óang. *bere, denu* és mod. ang. *fell* 'domb, hegy'; NY.), mocsaras rész a Yorkshire Dales felvidéken; *Croydon* ('sáfrányvölgy'; vö. óang. *croh* és *denu;*

[227] CDEPN. 128, 191; DBPN. 519–525, 69; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 182–183.
[228] CDEPN. 156, 157, 153–154; DBPN. 245; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 179–182.
[229] CDEPN. 63, 89, 181, 539, 574, 398, 409; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 179–183.

Sur.), a Wandle folyó völgyében lévő település; az állatvilág, pl., *Oxenhope* ('az ökrök völgye', vö. óang. *oxa,* t. gen.: *oxna* és *hop;* WY.), a Worth folyó egyik mellékfolyójának völgyében fekvő település; *Wetherden* ('herélt kos völgy', vö. óang. *wether* és *denu;* Suf.); az egykori tulajdonos, pl. *Chaddesden* ('Ceadd völgye', vö. óang. *Ċeadd* személynév, e. gen.: *Ċeaddes* és *denu;* Derb.), ma Derby külvárosa; *Tidcombe* ('Titta völgye', vö. óang. **Titta* személynév és *cumb;* Wilt.), a falutól délre–délnyugatra a történelem előtti időkből való árok húzódik; a korai lakosok népcsoporthoz tartozása, pl. *Ratlinghope* ('elzárt völgy, mely egy *Rōtel nevű személyhez vagy annak népéhez köthető' vagy 'félreeső völgy *Rōtel helyénél', vö. óang. **Rōtel* személynév, *-ing(-)* valakihez tartozást, valakiről való elnevezést mutató névelem és *hop;* Shr.); *Rottingdean* ('Rōta népének völgye' vagy 'a Rōtáról elnevezett hely völgye', vö. óang. *Rōta* személynév, *-ing(-)* valakihez tartozást vagy *-inga-* valaki népét jelölő névelem és *denu;* Sx.), egy száraz völgyben lévő település; az egykor a völgyben megforduló emberek foglalatossága, pl. *Chapmanslade* ('a vándorárusok völgye', vö. óang. *ċēap-, ċȳpman,* t. gen.: *ċēap-, ċȳpmanna* és *slæd;* Wilt.); *Lothersdale* ('a koldus völgye', vö. óang. *loddere,* e. gen.: *lodderes* és *denu,* később *dalr;* NY.).[230]

Máskor a földrajzi köznév előtt álló névrész helyzetet jelöl meg, pl. *Bacup* ('völgy a hegygerincnél', vö. óang. *bæc* és *hop;* Lanc.), az Irwell folyó völgyében fekvő település; *Upper Midhope* ('völgyek között', vö. óang. *mid, hop* és modern ang. *upper* 'felső'; SY.), a település két kisebb völgy között helyezkedik el a Peak District nevű felföldi terület szélén; illetve vízre utal általánosságban, vagy megadja annak a folyónak a nevét, amely a völgyben fut, pl. *Brogden* ('a patak völgye', vö. óang. *brōc* és *denu;* Lanc.); *Rivelindale* ('a Rivelin folyó völgye', vö. óang. *denu* és mai ang. *Rivelin Valley;* SY.). Az első névrész kapcsán néha többféle értelmezési lehetőség is felmerül, pl. *Ryhope* ('durva felszínű völgy', vö. óang. *hrēof* és *hop,* illetve esetleg 'elzárt terület a mocsárban'; T&Z.), két völgy is fut a tenger irányába a település közelében; *Lower* és *Higher Whatcombe* ('a nedves völgy', vö. óang. *wǣt,* gyenge ragozású *wǣta, wāta* és *cumb,* valamint modern ang. *lower* 'alsó' és *higher* 'felső', illetve talán 'búzavölgy'; Dors.), a North Winterborne folyó mentén lévő szomszédos lakott helyek.[231]

[230] CDEPN. 225, 300, 34, 173, 458, 668, 123, 616, 492, 509, 125, 383; DBPN 384, 395; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 179–183.

[231] Az óangolban a határozatlan főnevek előtt álló melléknév „erős" ragozású volt, ami megmutatta a főnév esetét, számát és nemét (pl. „kis hajó"), míg a határozott főnevek előtt álló melléknév „gyenge" ragozású volt, mivel itt a mutató névmás vagy a birtokos névmás mutatta a fenti kategóriákat (pl. „ez a kis hajó", „az én kis hajóm"). CDEPN. 30, 413, 515, 670; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 179–183.

A nagyobb erdőségek nevében sokszor feltűnő óang. *wald, weald* (> modern ang. *wold*) köznév jelentése kezdetben 'erdő', 'magasan fekvő fás terület' lehetett, majd (skandináv hatásra vagy az erdők kivágásának következtésben) 'magasan fekvő tisztás, pusztaság' értelmet nyert. A nyugati szász területeken *weald,* az angolok által lakott területeken *wold* formában volt jellemző a használata. A köznév önállóan is jelentkezik helynévként: a Brit-sziget délkeleti csücskében lévő *The Weald* területét egykor erdő borította. A középkorban e területre *Andredesleage* vagy *Andredesweald* (mindkettő 'Andred erdeje', vö. a lenti *lēah*) néven is hivatkoznak, a mai Pevensey római kori *Anderida* ('nagy gázló', vö. brit **ande-* and **ritu-, Anderitum,* szász parti erődítmény romjai Pevensey településen) nevének felhasználásával. A *wold* alakváltozattal és az erdőirtást követő 'az erdő magasan fekvő földje' jelentéssel találkozunk a *Lincolnshire Wolds,* a *Yorkshire Wolds* vagy a gloucesteri *The Cotswolds* ('Cod magasan fekvő tisztása, pusztasága', vö. óang. *Cōd,* e. gen: **Cōdes* és *wald*) területnevekben. Utóbbi név első névrésze esetleg összefügghet Cuda, a kelta mitológia anyaistennője nevével, akinek komoly kultusza lehetett a vidéken.[232]

Az óang. *wudu,* korábban *widu* (> modern ang. *wood*) 'erdő' köznév összetett erdőnevek, illetve az ezekből lett településnevek második névrészeként ma jellemzően *-wood, -wode* formákban van jelen, s inkább csak kevésbé jelentős helyek nevében jelentkezik. Sajátos jelentéstartalommal rendelkezett az óang. *hyrst* (> modern ang. *hurst* 'homokbucka') köznév, főként 'erdős domb'-ok nevébe került be, s a helynévi összetételek második tagjaként *-hurst, -est* formákban maradt ránk. Az 'erdőség', gyakran 'gyér erdő' értelmű óang. *(ge)fyrhð(e)* (> modern ang. *frith* 'bozót') köznév pedig egykor főként olyan területet jelölt, ahol az „erdő törvénye", az erdő növény- és vadállományának védelme volt érvényben. A kifejezés általában *frith,* a dél- és közép-angliai területeken *thrift* formában jelentkezik a mai helynevekben, pl. a derbyshire-i *Duffield Frith* (Durh.), egykori királyi erdő; a bedforshire-i *Marston Thrift* (Bd.), ma természetvédelmi terület. A kora középkori angolszász szemléletben az erdő nem áthatolhatatlan vadonként jelent meg, amelyet fel kell számolni, hogy további termőföldet nyerjenek a mezőgazdaság számára, hanem a megélhetés fontos forrásaként tekintettek rá: az erdőkben háziállatokat legeltettek, vadat lőttek; a fákat a talaj megkötésére használták vagy tüzelőként, építőanyagként hasznosították. Az erdők egyéni, csoportos vagy intézményi tulajdonjoga mindig egyértelmű volt, s a birtokosok megfelelően gondoskodtak is erdejeik fenntartásáról. A magányos fák, kis facsoportok jellemzően határjelölő funkciót töltöttek be.[233]

[232] CDEPN 657, 692, 160; https://en.wikipedia.org/wiki/Cotswolds (Letöltés: 2023. május 29.)

[233] DBPN. 525, 523, 521; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 184–185, 187; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 55; Della Hooke: The Woodland Landscape of Early

Kisebb erdők, illetve a mellettük létesült települések nevében további, sokszor fás társulásokra vonatkozó, területi kötöttségekkel rendelkező földrajzi köznevek is jelentkezhetnek, pl. az észak-angliai területen az óang. *sceaga* (> modern ang. *shaw,* összetett nevek második tagjaként főként *-shaw* 'határt jelző facsoport') 'kis erdő', 'csalit'; a dél- és közép-angliai területeken az óang. *holt* (> modern ang. *holt,* összetett nevek második tagjaként főként *-holt*) '(gyakran azonos fafajtából álló) erdő', 'bozót'; a közép-angliai terület nyugati részén az óang. *grāfe* (összetett nevek második tagjaként jellemzően *-greave*) és az óang. *grāf(a)* (összetett nevek második tagjaként jellemzően *-grove, -grave*) 'liget', 'csalit', 'cserjés erdő'; a délnyugati területeken az óang. *bearu* (összetett nevek második tagjaként főként *-beare, -bear, -berrow, -borough, -bury*) 'liget', 'berek'. Az erdő egy részét körbe is keríthették, pl. óang. *(ge)hæg* (összetett nevek második tagjaként jellemzően *-hay, -ey*) 'bekerített, elzárt terület', mely a középangolban a derbyshire-i területen 'erdő vadászatra elkerített része', a dorseti, devoni részeken 'farm' jelentést nyert; az óang. *haga* (> modern ang. *haw*) 'sövénnyel elkerített terület' értelmű volt (vö. óé. *hagi* 'ua.'). Az erdő egyes részeit sajátos célokra használhatták fel, pl. a délkelet-angliai területeken az óang. *denn* (összetett nevek második tagjaként jellemzően *-den*) jelentése 'erdei (disznó)legelő' volt. Kettős jelentésben élt a gyakori óang. *lēah* (< modern ang. *lea,* összetett nevek második tagjaként főként *-ley, -leigh, -el, -le, -ly, -low, -light*) köznév, amely eredetileg 'erdő', 'erdei tisztás, irtás', később pedig inkább 'mező, legelő', 'nyílt terület' értelmű volt.[234]

Az erdőre, irtásra utaló, erdő egykori jelenlétére vonatkozó földrajzi köznevek közül néhány önállóan is használatos volt helynévként, pl. *Leigh* ('erdő', 'irtás', vö. óang. *lēah;* Worc.), a településnél lévő nagy területű erdő egy része egykor a pershore-i apátságé volt; *Holt* ('erdő', vö. óang. *holt;* Nf.), a település egy erdővel borított magaslaton fekszik; *Shaw* ('erdő', 'bozót', vö. óang. *sceaga;* Brk.), Newburytől északra fekvő település; illetve kivételesen képzett formában vált helynévvé, pl. *Woodham* ('[település az] erdő[nél]', vö. óang. *wudu,* t. dat.: *wudum;* Durh.), elpusztult középkori település, melynek területe ma Newton Aycliffe városához tartozik.[235]

E köznevek ma gyakran jelentkeznek második névrészként összetett erdő- és belőlük lett településnevekben. Az első névrész ezekben az esetekben vonatkozhat alakra, illetve méretre, pl. *Bradshaw* ('a széles/tágas csalit', vö. óang. *brād,*

Medieval England, in Nicholas J. Higham – Martin J. Ryan (eds.): *Place-names, Language and the Anglo-Saxon Landscape,* Woodbridge, Boydell, 2011, 143–174.

234 DBPN. 519–525; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 184–191; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 55–56.

235 CDEPN. 368, 312, 540, 695; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 184–189; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 55–56.

gyenge ragozású *brāda* és *sceaga;* Lanc.); *Bradley* ('a széles/tágas irtás', vö. óang. *brād,* gyenge ragozású *brāda* és *lēah;* Staff.); magasságra, pl. *Heywood* ('[a] magas erdő', vö. óang. *hēah,* gyenge ragozású *hēa* és *wudu;* Lanc.), az angolszászok ideérkezésekor erdős terület volt; talajra, pl. *Sandhurst* ('homokos erdős domb', vö. óang. *sand* és *hyrst;* Brk.), közelében ma is kiterjedt erdők vannak; *Slaley* ('a sáros irtás', vö. óang. **slæf* és *lēah;* Nhb.), a település a ma Slaley Forest néven ismert erdő közelében van; funkcióra, pl. *Marley Green* ('határerdő vagy -irtás', vö. óang. *(ġe)mǣre, lēah* és modern ang. *green;* Ches.); jellegre, pl. *Haywood Oaks* ('elzárt erdő', vö. óang. *(ġe)hæġ, wudu* és modern ang. *oak[s];* Nott.), területe egykor a Sherwood Forest erdőhöz tartozott; *Brentwood* ('felégetett erdő', vö. középang. *brende* és *wode;* Ess.), részint ma is erdő övezi a települést.[236]

Az első névrész utalhat fafajtára, pl. *Ewhurst* ('tiszafával benőtt erdős domb', vö. óang. *īw* és *hyrst;* Surr.); *Aspley Heath* ('nyárfaerdő, -irtás', vö. óang. *æpse, æspe, lēah,* e. dat.: *lēa* vagy *lēaġe* és modern ang. *heath;* Bd.); természetes növényzetre, pl. *Fernhurst* ('páfránnyal benőtt erdős domb', vö. óang. *fearn* és *hyrst;* WSx.), a The Weald erdő területén fekvő település; termesztett növényekre, pl. *Flaxley* ('lenirtás', vö. óang. *fleax* és *lēah;* Glo.), a Forest of Dean erdő területén fekvő kis település; *Claverley* ('lóhereirtás', vö. óang. *clǣfre* és *lēah;* Shr.); állatokra, állattartásra, pl. *Eversholt* ('vaddisznóerdő', vö. óang. *eofor,* e. gen.: *eofores* és *holt;* Bd.); *Ottershaw* ('vidraerdő', vö. óang. *oter* és *sceaga;* Sur.); *Butterleigh* ('vajlegelő', vö. óang. *butere* és *lēah;* Dev.), jó legelőiről; madarakra, pl. *Hawkhurst* ('sólyom erdős domb', vö. óang. *hafoc,* t. gen.: *hafoca* és *hyrst;* Ke.), a High Weald területén fekvő település; foglalkozásra, pl. *Bickershaw* ('méhészek erdeje', vö. óang. *bīcere,* t. gen.: *bīcera* és *sceaga;* Lanc.); ipari tevékenységre, pl. *Collyhurst* ('faszénkormos erdős domb', vö. óang. *coliġ* és *hyrst;* Lanc.), a domb vörös homokkőből épül fel, melyet építőanyagnak használtak fel, a közeli szénbányák a 19. századtól működtek, ma Manchester városrésze; egykori birtokosra, pl. *Idridgehay* ('Eadric erdei elkerített terület', vö. óang. *Ēadrīċ,* e. gen.: *Ēadrīċes* és *(ġe)hæġ;* Derb.); *Sherwood Forest* ('a megyéhez tartozó erdő', vö. óang. *scīr, wudu* és modern ang. *forest;* Nott.), Nottinghamshire megye erdeje volt, az itt lévő falvak gazdálkodásának részeként, majd a normann hódítás után királyi erdő lett; (nép)csoportra, pl. *Doddinghurst* ('Dudda családjának, népének erdős dombja', vö. óang. **Duddingas* [nép]csoportnév, t. gen.: **Duddinga* és *hyrst;* Ess.); *Madingley* ('Mada családjának, népének erdeje, irtása', vö. óang. **Mādingas* [nép] csoportnév, t. gen.: **Mādinga* és *lēah;* Camb.).[237]

[236] CDEPN. 78, 77, 302, 527, 554, 399, 290, 84; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 184–191; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 55–56.

[237] CDEPN. 221, 23, 229, 233, 141, 220, 455, 106, 288, 151, 329, 544, 189, 392; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 184–191; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 55–56.

Az első névrész egyes esetekben közeli természetes objektumra mutat, pl. *Chinley* ('erdő, irtás a mély völgynél', vö. óang. *ċinu* és *lēah;* Derb.), a Blackbrook Valley völgyben fekvő település. Néhány esetben az első névrész többféleképpen is értelmezhető, pl. *Youlgreave* ('sárga liget' vagy 'Geola ligete', vö. óang. *ġeolu* vagy *Ġeola* és *grāfe;* Derb.), a településnév talán a helyben bányászott sárga színű ércre utal vagy személynévből keletkezett; *Midgley* ('szúnyogok által fertőzött erdő, irtás' vagy 'erdő, irtás trágyahalommal', vö. óang. *mycg* vagy *micge* és *lēah;* WY.); *Sparsholt* ('lándzsaerdő', vö. óang. *spere,* e. gen.: *speres* és *holt;* Oxf.), a település neve 'erdő, amelyből a lándzsanyelek származnak' vagy 'a lándzsából készített csapda erdeje' értelemű lehet.[238]

Nagyobb nyílt területek, láprétek megjelölésére szolgált az óangolban a *mōr* (> modern ang. *moor*) köznév, amely eredetileg 'pusztaság' értelmű volt, ebből északon 'magasan fekvő megműveletlen, terméketlen terület', a közép-angliai és déli részeken 'mocsaras terület', 'mocsár' jelentés fejlődött. A kétféle jelentést jól tükrözi a művelés alatt kevéssé álló, 600 méter magasságot is elérő, dombos *Dartmoor* ('a Dart folyó mellett lévő terméketlen terület', vö. óang. *mōr;* Dev.) és az egyes részein a tengerszint közelében lévő, valaha mocsaras *Sedgemoor* ('sással benőtt mocsaras terület', vö. óang. *mōr;* Som.) nevű tájegységek eltérő jellege. A szó összetett helynevek végén ma főként *-moor, -more* formában jelentkezik, gyakran pedig utólag kapcsolódik helynevekhez, pl. *Ilkley Moor* ('az Ilkley településnél lévő terméketlen terület', vö. modern ang. *moor;* WY.). Hasonló jelentésben fordul elő az óangol *hāð, hæð* (> modern ang. *heath*) köznév is a helynevekben, '(hangafüves) pusztaság', 'hangás fenyér' jelölésére. Az összetett helynevek végén gyakran jelenik meg *-heath* formában, s szintén gyakori, hogy helynevekhez utólag kapcsolódik hozzá, pl. *Hampstead Heath* ('Hampstead település[rész] közelében lévő füves, fás pusztaság'; Mx.), ma zöldterület Londonban; *Walton Heath* ('Walton-on-the-Hill település közelében lévő hangafüves pusztaság'; Sur.), ma zöldterület London közelében. A *moor* és a *heath* típusú területekre egyaránt jellemző a savas, tőzeges talaj, a fű- és cserjefélékből álló növényzet; ám míg a *moor(land)* típusú, sokszor magasan fekvő láprétek inkább a csapadékosabb, hűvösebb, ezért terméketlenebb területeken találhatóak, addig az alacsonyabb fekvésű *heath* típusú területek gyakran emberi tevékenység következtében váltak terméketlenné.[239]

A kisebb nyílt területekre, mezőkre, rétekre utaló óangol köznevek közé tartozott az óang. *lond / land* (> modern ang. *land,* összetett nevek második tagjaként

[238] CDEPN. 135, 665, 712, 413, 564; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 184–191; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 55–56.

[239] CDEPN. 179, 535, 330, 275, 648; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 193.

jellemzően *-land, -lands*) 'föld', 'nyílt terület'; az óang. *feld* (< modern ang. *field,* összetett nevek második tagjaként jellemzően *-field*) 'nyílt vidék', 'erdei tisztás', 'fától megtisztított földterület'; a déli részeken, a közép-angliai vidék déli részén jelentkező óang. *hamm* (összetett nevek második tagjaként jellemzően *-ham*) 'elzárt terület', 'nedves rét', nyelvjárási 'laposan fekvő legelő a folyó mellett', azaz olyan földdarab, melyet víz, mocsár vagy magasföld vesz körül, illetve folyókanyarban lévő föld. E köznevek is fennmaradhattak az ilyen típusú területeken, területek mellett létesült települések nevében (is), pl. *Burland* ('a parasztok újonnan művelésbe fogott földje', vö. óang. *(ġe)būr* és *land;* Chs.); *Great* és *Little Strickland* ('újonnan megművelt földterület, ahol üszőket tartanak', vö. óang. *stirc,* t. gen.: *stirca, land* és modern ang. *great* és *little;* Cu.); *Duffield* ('galambok által gyakran látogatott nyílt terület', vö. óang. **dūfe* és *feld;* Derb.); *Wakefield* ('Waca nyílt területe' vagy 'az ünnepély nyílt területe'; vö. óang. *Waca* személynév vagy *wacu* 'virrasztás' és *feld;* WY.), Wakefield Yorkshire nyugati részének központjaként a késő középkorban évente bemutatott misztériumelőadás-sorozat színhelye volt, a névbe esetlegesen belefoglalt ünnepély talán ezeknek az előadásoknak az előzményéül szolgált; *Marcham* ('zeller vizenyős rét', vö. óang. *mereċe* és *hamm*; Oxf.), a növény sós vizek közelében nő, a településnél van is sós forrás, s a növény itt ma is gyakori; *Westham* ('nyugati legelő', vö. óang. *hamm* és modern ang. *west;* Som.), Wedmore település nyugati határában lévő falucska volt.[240]

4.2.4 Óskandináv (óészaki) eredetű táj- és alakulatnevek

Az angolszászok által az óészaki nyelvből kölcsönzött, különféle típusú kiemelkedésekre vonatkozó földrajzi köznevek közül több – a germán nyelvek rokonsága révén – etimológiai kapcsolatban állt bizonyos óangol topográfiai kifejezésekkel. Ilyen viszony figyelhető meg például a következő óészaki és óangol kifejezések között: óé. *haugr* – óang. *hlāw* 'természetes vagy mesterséges halom', 'halomsír'; óé. *hryggr* – óang. *hrycg* 'hegygerinc'; óé. *skjalf* – óang. *scelf, scylfe* 'párkány', 'fennsík'; óé. *nes* – óang. *næss, ness* 'földnyelv', 'előhegy', 'hegyfok'; óé. *setberg* – óang. *setcopp* 'lapos tetejű hegy'; óé. *hlíð* – óang. *hlið* 'lejtő', 'homorú hegyoldal'. A hangzás- és jelentésbeli hasonlóság talán éppen segítette, hogy az északi szállásterületeken az angolok átvegyék ezeket az óészaki kifejezéseket a betelepülő vikingektől. Természetesen óangol párhuzam nélkül is kerülhettek

[240] CDEPN. 100, 587, 196, 644, 397, 665; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 191–193; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 55–56.

be az angolok nyelvébe óészaki hegyrajzi köznevek vagy hegyet jellemző metaforikus kifejezések, így pl. az óé. *brekka* 'lejtő, hegy'; óé. *fjall, fell* 'domb, hegy'; óé. *kleggi* 'szénaboglya' szavak.[241]

Az óészaki eredetű hegyrajzi köznevekre is igaz, hogy önmagukban csak kivételesen lettek hegynévvé, amely aztán akár településnévként is folytatódhatott, pl. *Sadberge* ('lapos tetejű hegy', vö. óé. *set* és *berg;* Durh.); *Lythe* ('a lejtő', óé. *hlíð;* NY.), a közeli Whitby várostól északnyugatra lévő meredek tengerparti lejtő közelében lévő település. Kétrészes névformák második tagjaként jellemzően olyan óészaki vagy óangol eredetű első névrész mellett álltak, amely az elsődlegesen jelölt földrajzi objektum, azaz a hegy valamely jellegzetességére utalt. Ez a tulajdonság lehetett a hegy alakja, pl. *Bowness-on-Solway* ('kerek, íj formájú hegyfok', vö. óé. *bogi* és *nes* vagy óang. *boga* és *næss;* Cu.), a Solway Firth öbölben lévő település; *Skegness* ('toklász hegyfok', vö. óé. *skegg* és *nes;* Linc.), a tengerparti város egy kiugró hegyfokon áll; színe, pl. *Blacko* ('fekete hegy', vö. óang. *blæc* és óé. *haugr;* Lanc.), a Blacko Hill hegyről elnevezett település; a felszín jellege, pl. *Clitheroe* ('hegy laza kövekből', vö. óang. **clȳder, *clider* és óé. *haugr;* Lanc.), a település kis normann vára egy omladozó mészkősziklán áll. Az első névrész vonatkozhatott a természetes növényzetre vagy annak hiányára, pl. *Whinfell Beacon* ('sünzanóttal benőtt hegy', vö. óé. **hvin, fjall* és modern ang. *beacon;* Cu.), 472 méteres hegy; a jellegzetes állatvilágra, pl. *Ulpha* ('farkas[ok által látogatott] hegy', óé. *úlfr* és *haugr;* Cu.); *Raskelf* ('őzpárkány', vö. óé. *rá* és *skjalf;* NY.), a település a Kyle folyóra néző alacsony párkányon épült; termesztett növényekre, tenyésztett állatokra, pl. *Loughrigg Fell* ('póréhagyma-hegy[gerinc]', vö. óé. *hryggr* és *fjall, fell;* Wmrl.), hegy az angol Tóvidék középső részén; *Haverigg* ('zab-hegygerinc' vagy 'kecske-hegygerinc', vö. óé. *hafri* vagy *hafr* és *hryggr;* Cu.), kis település; *Lambrigg Fell* ('bárányhegy', vö. óé. *lamb, hryggr* és *fjall, fell;* Cu.), 339 méter magas hegy. Az első névrész megmutathatta, hogy milyen építmény állt egykor a hegyen, pl. *Warbreck* ('kilátóhegy', vö. óé. *varōi* és *brekka;* Lanc.); kit fűzött valamiféle kapcsolat egykor a hegyhez, pl. *Ulleskelf* ('Ulf fennsíkja', vö. óé. *Úlfr,* e. gen.: *Úlfs* és *skjalf;* NY.), a Wharfe folyó lapos partján lévő település. Máskor az első névrész vízfolyásra, pl. *Kelleth* ('lejtő forrással', vö. óé. *kelda* és *hlíð;* Cu.), a kis település egyébiránt a Lune folyó mellett helyezkedik el; vagy helyzetre vonatkozott, pl. *Norbreck* ('északi lejtő, hegy', vö. óé. *brekka;* Lanc.), ma Bispham település része.[242]

[241] DBPN. 519–525; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 175–179; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 59.

[242] CDEPN. 517, 391, 75, 552, 62, 145, 672, 636, 492, 288, 357, 636, 338; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 175–179; https://en.wikipedia.org/wiki/Loughrigg_Fell; https://en.wikipedia.org/wiki/Warbreck_(ward); https://en.wikipedia.org/wiki/Bispham,_Blackpool (Letöltés: 2023. május 29.)

Az óskandinávok által elfoglalt Danelaw területén a völgyek jelölésére jellemző köznév volt az óészaki *dalr* (> modern ang. *dale*) 'lankás völgy kisebb dombok között', amely az óangol *dæl* 'völgy' kifejezéssel van rokonságban. A későbbiekben aztán a norvég betelepülők által lakott nyugati vidékeken vált ismertté az óészaki *gil* (> modern ang. *gill*) 'szakadék', 'mély, szűk szurdokvölgy, vízmosás'[243] és az óészaki *slakki* 'sekély völgy' köznév. Ezek önállóan csak kivételesen jelentkeznek helynévként, pl. *Slack* ('a mélyedés', vö. óé. *slakki;* WY.). Ugyanakkor összetett névformák második részeként gyakran jelennek meg helyzetre, pl. *Westerdale* ('nyugati völgy', vö. óé. *vest(a)ri* és *dalr;* NY.), az Eskdale völgység egyik nyugati völgye; vízre, pl. *Wasdale* ('tóvölgy', vö. óé. *vatn,* e. gen.: *vatns* vagy óé. *vatz* és *dalr;* Cu.), völgy a Tóvidék nyugati részén; *Skell Gill* ('a Skell folyó szűk völgye', vö. óé. *skjallr* 'zajos folyó' és *gil;* NY.), szűk, erdős völgy; egykori tulajdonosra, pl. *Skelmersdale* ('Skelmer völgye', vö. óé. **Skjaldmarr,* e. gen.: *Skelmeres* és *dalr;* Lanc.), a Tawd folyó völgyében lévő település; növényzetre, pl. *Matterdale End* ('festőbuzér-völgy'; vö. óé. *mathra, dalr* és modern ang. *end;* Cu.), település a Tóvidéken; állatvilágra, pl. *Gaisgill* ('vadliba-szakadék', vö. óé. *gás,* t. gen.: *gása* és *gil;* Cu.); *Grisedale* ('disznóvölgy', vö. óé. *gríss,* t. gen.: *grísa* és *dalr;* Cu.) vonatkozó első névrésszel.[244]

Erdőre, irtásra utaló skandináv eredetű földrajzi köznevek a korai angol helynevekben az óé. *skógr* (összetett nevek második tagjaként főként *-scoe, -skew, -scough*) 'erdő'; az óé. *viðr* (összetett nevek második tagjaként főként *-with*) 'erdő'; az óé. *lundr* (összetett nevek második tagjaként főként *-land*) 'kis erdő', '(szent) liget'; az óé. *þveit* (> régi ang. *thwaite,* összetett nevek második tagjaként északon főként *-thwaite*) 'tisztás', 'mező', 'legelő' és az óé. *hagi* 'sövénnyel elkerített terület, legelő'.[245]

Ezek közül a földrajzi köznevek közül néhány önállóan is helynévvé vált, pl. *Lound* ('az erdő', vö. óé. *lundr;* Nott.); *Thwaite* ('erdőirtás, mező', vö. óé. *thveit;* Suf.). E köznevek ma gyakran jelennek meg második névrészként összetett erdőnevekben, valamint a belőlük lett településnevekben. Az első névrész ezekben az esetekben vonatkozhat színre, pl. *Blawith* ('sötét erdő', vö. óé. *blár* és *vithr;* Cu.), kis település a Tóvidéken; funkcióra, pl. *Timberland* ('liget, amelyből a szálfa származik', ódán *timbær* vagy óangol *timber* és *lundr;* Linc.), középkori eredetű település.[246]

[243] Az egyes helynevekben jelentkező *ghyll* íráskép (pl. *Gaping Ghyll,* víznyelőbarlang; NY.) téves archaizálás eredménye, amely talán Wordsworthnek köszönheti meggyökeresedését (vö. Cameron: *English Place-Names,* 1969, 182).

[244] CDEPN. 554, 664, 653, 553, 403, 245, 264; DBPN. 519–525; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 179–182; https://en.wikipedia.org/wiki/River_Skell (Letöltés: 2023. május 29.)

[245] DBPN. 519–525; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 186–187, 189–191; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 57.

[246] CDEPN. 383, 616, 64, 618; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 187, 189–190; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 57.

Az első névrész utalhat fafajtára, pl. *Plumbland* ('szilvafa-liget', vó. óang. *plūme* és óé. *lundr;* Cu.), sűrű erdő közelében épült falucska; természetes vagy termesztett növényekre, pl. *Brackenthwaite* ('páfrányirtás', vö. óé. **brækni* és *thveit;* Cu.), lakott hely Wigton közelében; *Haverthwaite* ('irtás, ahol a zab terem', vö. óé. *hafri* és *thveit;* Cu.); állatokra, állattartásra, pl. *Swinscoe* ('disznóerdő', vö. középang. *swin* [óang. *swīn* / óé. *svín*] és *skow* [óé. *skógr*]; Staff.); egykori tulajdonosra, pl. *Snelland* ('Snell vagy Snjallr ligete', vö. óang. *Snell,* e. gen.: *Snelles* vagy óé. *Snjallr,* e. gen.: *Snjalls* és *lundr;* Linc.); a birtoklás körülményeire, pl. *Copeland* ('vásárolt föld', vö. óé. *kaupaland;* Cu.), a választókerület nevében talán egy 10. századi skandináv földvásárlás emléke maradt fenn; *Skirwith* ('megyeerdő', vö. óang. *scīr,* a név elején a későbbi [sk-] ejtés óészaki hatást mutat, és óé. *vithr,* amely talán az óang. *wudu* kifejezést cserélte le; Cu.), a megyéhez és nem egy adott helységhez tartozó erdő mellett létrejött település.[247]

A bővítményrész néhány esetben közeli természetes objektumra mutat, pl. *Litherland* ('újonnan művelt föld a lejtőn', vö. óé. *hlíth* 'lejtő', 'homorú hegyoldal', e. gen.: *hlíthar* és óang. *land;* Mers.), egy kis hegy lábánál elhelyezkedő település; illetve talán helyzetet jelöl meg, pl. *Esthwaite* ('keleti irtás' vagy 'irtás, ahol kőrisfák nőnek', vö. középang. *est,* amely talán az óé. *austr* 'kelet' szót cserélte le, vagy óé. *eski* 'kőrisfák' és óé. *thveit;* Cu.), a helynév a Tóvidék egyik kisebb tavának, az Esthwaite Water tónak a nevében tűnik fel.[248]

4.2.5 Normann francia eredetű táj- és alakulatnevek

A normann francia hatása sokszor a helynevek hangalakjának megváltozásában érhető tetten, pl. *Wimbledon* (GLon.), talán 'Wynnman's hegye', az óang. **Wynnman* személynév és a *dūn* 'domb', 'hegy' földrajzi köznév összetétele. Watts a név *Wimendon* > *Wimeldon* változását normann hatásra bekövetkező *n* > *l* hanghelyettesítéssel magyarázza, amelyet egy *-b-* beékelődése követett a kiejtésben egymás után álló *-m-* és *-l-* mássalhangzók közé, vö. 1211–94: *Wymbeldon(a).*[249]

Ófrancia eredetű az angolban a *mount* (< ófr. *mont*) és a *mountain* (< ófr. *montaigne*) szó. Előbbit a 17. századtól közepes nagyságú, sík területből kimagasodó kúpos kiemelkedésekre használják, utóbbit a 18. századig inkább csak

[247] CDEPN. 475, 76 (*Brackenfield* c. a.; Derb.), 288, 596, 557, 156, 554; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 186–187, 189–191; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 57.

[248] CDEPN. 375, 219; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 189–190; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 57.

[249] CDEPN. 683; DBPN. 500; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 174–175; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 57–58.

kisebb kiemelkedésekre alkalmazták, amennyiben azok szembetűnők voltak. Kései elemekként kevésbé épültek be összetett névformákba, lásd mégis pl. *Black Mountains* ('fekete hegyek'), a hozzávetőlegesen a walesi–angol határon futó hegylánc kései, összefoglaló jellegű neve; *Mount Leinster* ('leinsteri hegy'), az írországi Leinster tartományban lévő hegy. Ennél jellemzőbb, hogy a kifejezések utólag kapcsolódnak hozzá már meglévő hegynevekhez, értelmező jelleggel, pl. *Brandon ~ Mount Brandon* ('[Szent] Brendan hegye'; Kerr.), a hegy a kalandos tengeri utazásáról ismert kora középkori ír szerzetes után kapta nevét, aki a hagyomány szerint ezen a vidéken született.[250]

A völgyek jelölésére a normann franciából (ófranciából) került kölcsönszóként az angolba a *valee* (> modern ang. *valley*) 'völgy' és a *val* (> modern ang. *vale*) 'folyó völgye két hegylánc között' köznév. Kései jövevényelemek lévén, a völgyek és a közelükben létesült települések többtagú elnevezéseibe viszonylag ritkán kerültek be, pl. *Merevale* ('kellemes völgy'; Warw.), a település ciszterci apátságát 1148-ban alapították; *Rievaulx* ('a Rye folyó völgye', vö. ófr. *vals;* NY.), eredetileg az 1132-ben itt alapított ciszterci monostor, majd a kialakuló település vette fel a nevet; *Jervaulx Abbey* ('az Ure folyó völgye', vö. ófr. *vals;* NY.), az 1156-ban ide költözött ciszterci apátság nevében talán a középang. *Yoredale* 'az Ure folyó völgye' névforma fordításával találkozunk.[251]

Az ófrancia eredetű *forest* (> modern ang. *forest*) 'nagy kiterjedésű erdő' köszót szintén leginkább korábbi helynevekhez illesztették hozzá a helyfajta megjelölésére, illetve értelmező jelleggel, pl. *Epping Forest* (*Epping* településnév és modern ang. *forest,* korábbi elnevezései: 1170: *foreste de Essex* 'Essex erdeje', 1248: *foresta regis Essex* 'essexi királyi erdő', 1261: *foresta de Wautham* 'walthami erdő'; Ess.), *Peak Forest* ('vadászatra használt erdő a High Peak kerületben', vö. *Peak* helynév és modern ang. *forest;* Derb.), *Selwood Forest* (*Selwood* településnév és modern ang. *forest, Selwood* egykori település nevének jelentése 'erdő, amelyben lombos fák nőnek', vö. óang. *sealh* és *wudu;* Dors.–Som.–Wilt.), *Inglewood Forest* (vö. *Inglewood* helynév és modern ang. *forest,* az *Inglewood* helynév jelentése 'az angolok erdeje', vö. óang. *Engle,* t. gen.: *Engla* és *wudu,* a strathclyde-i britek területétől való elkülönítés okán; Cu.), melyek a középkorban ún. királyi

[250] DBPN. 60, 293 (*Leinster* c. a.), 72; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 60; https://en.wikipedia.org/wiki/Lists_of_mountains_in_Ireland; https://en.wikipedia.org/wiki/Black_Mountains,_Wales; https://en.wikipedia.org/wiki/Mount_Leinster; https://en.wikipedia.org/wiki/Mount_Brandon; az *Online Etymology Dictionary* (https://www.etymonline.com/) és az OED. (https://www.oed.com/) megfelelő szócikkei (Letöltés: 2023. július 13.)

[251] CDEPN. 500, 336; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 179–180; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 60; https://en.wikipedia.org/wiki/Merevale; az *Online Etymology Dictionary* (https://www.etymonline.com/) és az OED. (https://www.oed.com/) megfelelő szócikkei (Letöltés: 2023. július 13.)

erdők voltak. A királyi erdőket a korban nem feltétlenül fában, mint inkább vadban bővelkedő területeknek kell elképzelni, ahol csak a király és az arisztokrácia vadászhatott. A *The New Forest* ('az új erdő', vö. modern ang. *new* és *forest,* a név korábban latinul élt, lásd 1086: *Nova Foresta;* Hamp.) erdőt például Hódító Vilmos tette meg királyi erdővé, felszámolva a területen lévő kis falvakat, lakott helyeket, a név tehát az újonnan kialakított királyi erdőre vonatkozik.[252]

Az ófranciából került az óangolba a délkeleten és a közép-angliai vidék délkeleti részén jellemző *camp* (> modern ang. *camp,* összetett nevek második tagjaként főként *-camp, -combe*), 'elzárt, műveletlen földterület' jelentésű köznév, amely eredetileg brit-római település szélén található, művelés alatt nem álló földet jelölt, majd a közelben létesült települések nevének is részévé válhatott, pl. *Ruscombe* ('Rot elzárt, műveletlen földterülete', vö. óang. **Rōt,* e. gen.: **Rōtes* és *camp;* Brk.); *Addiscombe* ('Æddi elzárt, műveletlen földterülete', vö. óang. *Æddi,* e. gen.: *Æddes* és *camp;* GLon.).[253]

4.3 Történeti megyék és egyéb közigazgatási területek nevei

Héródianosz, a Severus-dinasztia történetének összeállítója szerint Septimius Severus császár Britannia provinciát két részre osztotta, melyek nevét a korabeli feljegyzések *Britannia Superior* (központja: London) és *Britannia Inferior* (központja: York) formában adják meg. Diocletianus császár négy adminisztratív egységet határozott meg: ezeket *Britannia Prima* (központja: Cirencester), *Britannia Secunda* (központja: York, esetleg Lincoln), *Maxima Caesariensis* (központja: London) és *Flavia Caesariensis* (központja: Lincoln, esetleg York) néven sorolja fel a *Nomina Provinciarum Omnium* (Az összes tartomány neve) című lista. A későbbiekben egy ötödik adminisztratív egység, *Valentia ~ Valentiniana* is megjelenik, amely Britannia Secunda vagy Flavia Caesariensis felosztásával alakult ki, pontos elhelyezkedése azonban nem derül ki a forrásokból, csak az, hogy központja Carlisle lehetett. A britanniai tartományok latin elnevezéseiben helyzetviszonyító kifejezéseket, sorszámneveket, illetve személyneveket találunk. Utóbbiak a római gyakorlatnak megfelelően császároknak

[252] CDEPN. 217, 464, 331, 434; DBPN. 412 (*Selwood* c. a.); Cameron: *English Place-Names,* 1969, 184–185; az *Online Etymology Dictionary* (https://www.etymonline.com/) és az OED. (https://www.oed.com/) megfelelő szócikkei (Letöltés: 2023. július 13.)

[253] CDEPN. 513, 3 (*New Addington* c. a.); Cameron: *English Place-Names,* 1969, 191; az *Online Etymology Dictionary* (https://www.etymonline.com/) és az OED. (https://www.oed.com/) megfelelő szócikkei (Letöltés: 2023. július 13.)

állítanak emléket. A *Maxima Caesariensis* nevet például a „Britannicus Maximus" címet viselő Maximianus és Galerius Maximianus császárok, valamint a piktek feletti győzelme után a címet szintén viselő Flavius Valerius Constantius (I. Constantius) császár személyével is összefüggésbe hozták. *Flavia Caesariensis* tartományt talán Maxima Caesariensis területéből alakítottak ki, neve I. Constantius családnevéhez kapcsolható. A bizonytalan fekvésű *Valentia* ~ *Valentiniana* tartomány pedig Valens kelet-római vagy I. Valentinianus nyugat-római császár után kaphatta nevét. Korai, helyzetre vonatkozó területnév a Pütheász által lejegyzett *Belerion* ('a föld vége') névforma, amely a Brit-sziget délnyugati csücskét, a Cornwall félszigetet jelölte.[254]

A Brit-sziget északi területét a rómaiak alkalmi győzelmeik ellenére sem tudták tartósan a birodalom részévé tenni. A helyi brit törzsek betöréseinek kivédésére Hadrianus erődökkel kiegészített vaskos kőfalat rakatott (Hadrianus fala), amely keleten, az Északi-tengernél a mai Wallsend településnél indult, a Tyne folyó völgyétől kissé északra futott, és nyugaton, az Ír-tengernél Bowness-on-Solway helységig húzódott. Mintegy húsz esztendővel később Antoninus Pius császár kissé északabbra, a Clyde és a Forth folyó torkolatát összekötő vonalon kőből, fából és tőzegből hasonló típusú védművet építtetett (Antoninus fala), melyet azonban csak rövid ideig tudtak limesként fenntartani a rómaiak.

A falaktól északra fekvő területen élő barbár kelta törzsek földjét a rómaiak *Caledoniá*nak nevezték. E latin névforma a görög Καληδῶνες ('kaledónok') népnévre megy vissza, amely a bizonytalan etimológiájú brit **Calīdones* törzsnév (talán az őskelta **kal-* 'kemény', 'nehéz' szó származéka lehet, a népcsoport állhatatosságára vagy az általuk lakott sziklás vidékre utalva) átvétele. A kaledónok törzse valójában a sziget északi részén élő brit törzsek egyike volt, akik azonban a helyi törzsszövetségben domináns szerepet töltöttek be. A Brit-sziget északi részén élő lakosságra, a szövetséges törzsek leszármazottaira a rómaiak a 3. századtól kezdődően jellemzően piktekként hivatkoztak.[255]

Népnévi eredetű a latin *Scotia* névforma is. A rómaiak a *Scoti* népnevet (amely talán a gael kelta *sguit* 'vándorló, kóborló' szóval áll összefüggésben) a 4. századtól

[254] Rivet–Smith: *The Place-Names of Roman Britain,* 1979, 46; Paul Chrystal: *A Historical Guide to Roman York,* Barnsley, Pen & Sword Books, 2021; Anthony Durham et al. (eds.): *Roman Era Names of forts, settlements, rivers, islands, tribes, etc.,* online, 2022, http://www.romaneranames.uk/ (Letöltés: 2022. augusztus 20.)

[255] FNESz. 2: 699 (*Új-Kaledónia* c. a.). A második század végére lényegében két jelentős brit törzsszövetség alakult ki a falakon túli területen: a Skót-alföld központi részén a Maeatae és tőle északra a kaledónok törzsszövetsége. Maga a kaledón törzs a Great Glen vidékén élhetett. A két törzsszövetség időnként egymással is összefogva vette fel a harcot a rómaiak ellen, vö. Paul Chrystal: *A Historical Guide to Roman York,* Barnsley, Pen & Sword Books, 2021, *Caledonians, Picts and the Maeatae* című fejezet.

kezdték használni az Ír-szigetről érkező, Britannia provincia területét fosztogató kalózokra. A népnév idővel általában a gael kelta népcsoport megnevezésévé vált. Ennek megfelelően a rómaiak 500 körül Írországra *Scotia* ('a gaelek földje') néven hivatkoztak. Az 5–6. században a Brit-sziget északnyugati partvidékére az Ír-szigetről gaelek telepedtek be, akikre szintén alkalmazták a *Scoti* népnevet. Ők, valamint az északi-északkeleti piktek, a strathclyde-i britek és a skót-alföldi angolok lassan egységes nemzetté, skótokká olvadtak össze, akik a Forth folyótól északra lévő területen a 9. században kialakították a maguk számára a Skót Királyságot. A *Scotia* névforma legkésőbb a 11. században már a Brit-sziget gael kelta kultúrájú országát jelölte, a kései középkorban pedig jelentése a mai *Scotland* ('a skótok földje', 'Skócia') értelmével vált azonossá.[256]

Az Ír-szigetről a korai középkorban hittérítési szándékkal érkező, illetve a hazájukból kirajzó és a mai Skócia nyugati–délnyugati területein letelepedő népcsoport gael kelta származásának tudata több területnév létrejöttét indukálta a térségben, így például *Argyll* (970 k.: *Arregaithel* 'a gaelek tengerpartja'), *Galloway* (970 k.: *Galweya* 'az idegen gaelek [közti terület]'), a 9. században itt megtelepedett vegyes ír és kelticizált skandináv lakosság nyomán. Az Írországgal, ír mondavilággal való kapcsolatra utalnak a *Beckery* ('kis Írország', a viking támadások elől elmenekült, s a glastonburyi apátság közelében letelepedett ír szerzetesek csoportjának lakhelyét azonosítva) és az *Atholl* ('új Írország', gael kelta *ath* és *Fótla,*[257] Írország mondákból eredő költői megnevezése) névformák is.[258]

Több angliai megye neve áll összefüggésben a területén egykor élő kelta törzsek megnevezésével. Az északnyugat-angliai *Cumbria* megye neve például az óangol **Cumbre* népnévből eredeztethető. E népnév összefüggésben áll a walesi *Cymry* ('a walesiek') etnonimával, amely végső soron a brit **kombrogī* ('honfitárs') kife-

[256] A *skót* népnév eredetével kapcsolatban felmerült az indoeurópai **skot* 'sötétség', az óír *scoth* 'a kiválasztottak', 'a nemesség', sőt az angol *scot,* óészaki *skot* 'földadó' szavakkal való kapcsolat lehetősége is; vö. FNESz. 2: 479 (*Skócia* c. a.); DBPN. 409 (*Scotland* c. a.); Rivet–Smith: *The Place-Names of Roman Britain,* 1979, 46.

[257] Az ír mitológiában Fótla (Fódhla), Banba (Banbha) és Ériu istennők az ország matrónusai; egy történet szerint Írország ősi elnevezései is az ő nevükből származnak. Az ország mai ír Éire megnevezése talán valóban összefügg Ériu, a föld, a szuverenitás és a termékenység istennője nevével. Az ír mitológiában gyökerező helynevek azonosítása, értelmezése ugyanakkor igen problémás, mivel a valószínűleg már az 1. században is élő történeteket csak az 5–6. századtól kezdték lejegyezni, a fennmaradt kéziratok pedig további 4-500 évvel később keletkeztek; vö. DBPN. 258 (*Ireland* c. a.); Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 142; Ross: *The Celts of the British Isles,* 2004, 76; *Geddes & Grosset Celtic Mythology,* 2006, 98–99.

[258] DBPN. 17, 199–200, 173, 61 (*Blair Atholl* c. a.), 258 (*Ireland* c. a.); PNS 16, 96, 18; *Geddes & Grosset Celtic Mythology,* 2006, 98–99; Ross: *The Celts of the British Isles,* 2004, 76. DEPN. 33 (*Beckery Island* c. a.); Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 98; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 143–145; Bölcskei: *Törzs- és népnévi helynevek,* 2011, 202; Bölcskei: *Helynévi szubsztrátumok,* 2012, 164; Bölcskei: *A kelta vallásosság,* 2013, 175.

jezésből ered, s amelyet a korai időszakban nemcsak Wales lakóinak, hanem valamennyi brit kelta nyelvet beszélőnek a megjelölésére használtak. Megjegyzendő azonban, hogy a *Cumbria ~ Cumberland* ('a cumbriai britek földje') névváltozatok által eredetileg jelölt régió nem teljesen esett egybe a névformák által ma jelölt területekkel. A 9. században a *Cumbria* és a *Cumberland* névformák alakváltozatokként éltek, s a *Strathclyde* ('a Clyde folyó völgye') nevű brit királyság központi részére vonatkoztak. A mai *Cumbria* megye ugyanakkor az egykori brit királyság délnyugati területét fedi le, míg *Cumberland* ma a modern Cumbria északi részének elnevezése.[259]

Egykori brit kelta törzs nevét őrzi a történeti *Dumnonia* névforma is, amely egy, a 4. és a 8. század vége között fennálló, a Brit-sziget délnyugati részén lévő brit királyság nevének latinizált alakja. Alapszava, a *Dumnonii* törzsnév talán a 'mély(ség)' kifejezéssel áll összefüggésben, s völgyben élő vagy bányászattal foglalkozó emberekre vonatkozhatott. A későbbiekben a terület brit őslakosainak megjelölése *Defnas* formában átvonódhatott az itt megtelepedő szászokra, s e népcsoportnévből származik a mai *Devon* megyenév. Brit törzs egykori lakhelyére utal a mai *Cornwall* megye- és területnév is. Eredetije, az óang. *Cornwalas* ('Cornwall walesi népe') névforma, a kelta **Cornowii* 'a földnyelv népe' és az óang. *w(e)alh* 'brit kelta', 'walesi' népneveket foglalja magában. Utóbbi kifejezés az alapja a *Wales* ('a brit kelták, a walesiek földje', esetleg 'az idegenek földje') országnévnek is.[260]

Brit területnevekre visszavezethető törzsnevek képezik *Deira* és *Bernicia,* a későbbi Northumbriát alkotó előbb brit, majd a hódítások révén angolszász királyságok elnevezésének alapját. Előbbi vagy a *Dere* törzsnévre vezethető vissza, amely talán a brit 'vízek' szó származéka (a királyság központja a Humber folyóba ömlő vízfolyások mentén volt); vagy egy, 'a Derwent folyó népe' jelentésű törzsnévből ered (a Derwent a Humber egyik mellékfolyója). A *Bernicia* névforma alapszava pedig a *Bernice* törzsnév, amely 'a hágók földjének népe' jelentésű (a Pennine-hegység és környékének népét jelölhette).[261]

A kisebb-nagyobb területegységeket jelölő megnevezések egy része talán a brit őslakosok előtt itt élő, pontosan nem ismert népcsoporttól származik. Általános-

[259] CDEPN. 175; DEPN. 136; DBPN. 441; FNESz. 1: 297; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 100; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 93, 136; Bölcskei: *Törzs- és népnévi helynevek,* 2011, 201; Hywel Wyn Owen: English place-names in Wales, in Jayne Carroll – David N. Parsons (eds.): *Perceptions of Place. Twenty-First-Century Interpretations of English Place-Names Studies,* Nottingham, English Place-Names Society, 2013, 323.

[260] CDEPN. 158, 186; DEPN. 143, 122; DBPN. 480; FNESz. 1: 369, 294; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 51; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 91, 92, 132; Bölcskei: *Törzs- és népnévi helynevek,* 2011, 201–202; Owen: *English place-names in Wales,* 2013, 323–324.

[261] Cameron: *English Place-Names,* 1969, 50; Bölcskei: *Törzs- és népnévi helynevek,* 2011, 203.

ságban elmondható, hogy a prekelta szubsztrátumréteget alkotó helynevek gyakran mennek vissza helyfajtajelölő földrajzi köznevekre. Stewart ennek megfelelően a *Kent* névformát egy 'szikla, hegy' jelentésű indoeurópai tőre vezeti vissza, s úgy tartja, hogy a megye jellegzetes mészkőképződményeire, a Doveri-szoros fehér szikláira utaló névvel van dolgunk. Watts ugyanakkor a leginkább keletre eső megye nevét elhelyezkedésének megfelelően a brit **Cantiọn* 'szeglet, szélen lévő föld' kifejezésből magyarázza. Watts szerint is prekelta eredetű azonban a buckinghamshire-i *Chiltern (Hills)* mészkőszirt neve (< prekelta **ciltā* 'meredek hegy'), amely később, angol utótaggal kiegészülve a *Chiltern Hundreds*ként ismert korai közigazgatási terület elnevezésébe is bekerült.[262]

A Brit-szigetre érkező angolszász törzsek nevei szintén korán visszaköszönnek területelnevezésekben. Az újonnan meghódított vidékek gyakran kaphattak (új) nevet az ott hosszabb-rövidebb időre letelepedő, később aztán továbbterjeszkedő vagy elvándorló angolszász népcsoportokról. Ezek közül a többnyire puszta népnévi területnevek közül több a későbbiekben történeti királyságok neveként maradt fenn, pl. *Essex* ('a keleti szászok'), *Sussex* ('a déli szászok'), *Wessex* ('a nyugati szászok'), *Middlesex* ('a keleti és a nyugati szászok között élő középső szászok', a terület később Essex részévé vált), *East Anglia* (< óang. *Ēast Engle* 'a keleti angolok', latinizált névalak), *Middle Angles* ('a középső angolok', a terület idővel Mercia részévé lett), *Mercia* (< óang. *Merce* 'a határon élő emberek', akik nyugatról a brit származású walesiekkel, északról a Deira királyságban élőkkel voltak szomszédosak), *Northumbria* (< óang. *Norþhymbre* 'a Humber folyótól északra élő emberek').[263] Egykori népcsoportok nevét tartotta fenn továbbá, többek között, a *Hurstingstone* ('az erdőben lakók köve', a feltűnő kő a népcsoport tanácskozóhelyét jelölhette) és a *Westmorland* ('a *Westmōringas* törzs, azaz a yorkshire-i mocsárvidéktől nyugatra élő nép földje') történeti megyenév, valamint a *Geingas* ('a kerület lakosai', Ess) történeti területnév is.[264]

Constance Mary Matthews meglátása szerint az angolszász királyságok korának térfelosztása – bár egyes megnevezések, illetve az azok által jelölt területek az idők során némiképp megváltoztak – ma is jelentős mértékben meghatározza a nem hivatalos angliai országrész-elnevezéseket: így a mai *The North Country* megjelölés lényegében az egykori *Northumbria,* a *The West Country* az

[262] CDEPN. 341, 134; Stewart: *Names on the Globe,* 1975, 249–250; Bölcskei: *Helynévi szubsztrátumok,* 2012, 155.

[263] DEPN. 169, 453, 507, 324, 344 (*Northumberland* c. a.); FNESz. 1: 432, 2: 244 (*Northumberland* c. a.); Cameron: *English Place-Names,* 1969, 48; Bölcskei: *Törzs- és népnévi helynevek,* 2011, 202–203.

[264] DEPN. 508; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 101, 103–104; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 60, 54; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 93; Bölcskei: *Törzs- és népnévi helynevek,* 2011, 204.

egykori *Wessex,* a *the Midlands* az egykori *Mercia,* a *the Home Counties* az egykori *Essex* területére vonatkozik, míg az *East Anglia, Kent* és *Sussex* nevek továbbra is e korai formájukban használatosak területnévként. Dorn Van Dommelen pedig amellett érvel, hogy az angolszász királyságokon belül kialakított kisebb területi egységek (kerületek, járások, megyék, századok) nemcsak közigazgatási funkciókat töltöttek be, hanem a társadalmi viszonyok megváltozásának elősegítésével stratégiai jelentőségük is volt: lehetővé tették, hogy a király megbízottjai közvetlenül ellenőrizzék, hogy az alattvalók teljesítik-e kötelezettségeiket, miközben gátolták, hogy közös érdekek mentén összefogás alakuljon ki az alattvalók különböző csoportjai között az egyes területi egységeken belül és azok között. A tér felosztása a társadalmi megosztottság kialakításával alkalmas módszer volt arra, hogy állandó katonai felügyelet nélkül is fennmaradjon a rend a királyság területén.[265]

A korai időszak térfelosztása a kisebb igazgatási egységek tekintetében is bírhat máig tartó hatással: a 9–10. században a különféle adománylevelekben lejegyzett településhatárok a 18. századi erőteljes ipari és mezőgazdasági fejlődés ellenére is sok esetben hosszan fennmaradtak a későbbi egyházközségek (ún. *parish*) határaiként. Az önellátó gazdálkodás idején az egyes falvak határának kiterjedését elsősorban az szabta meg, hogy mennyi és milyen típusú földterületekre volt szüksége a megélhetéshez a településen élő lakosságnak. Ezzel függ össze az egykori gazdasági egységekhez igazodó igazgatási egységek, az egyházközségek gyakran máig megőrződött szabálytalan határvonala. Ezeknek a határvonalaknak a kialakulása sokszor korábban történhetett, mint az angolszászok megtelepedése a területen. Egyes, a rómaiak előtt kevéssé lakott területeken a római utak jellemzően részét képezték a létrejövő egyházközségek határának; míg azokon a területeken, ahol korai kelta települések nyomai vannak, a római utak kettévágták az egyházközségeket, s inkább a vaskori árkok, töltések szolgáltak a határ jelölésére. Azaz a korábbi lakosság által kialakított területegységek határait az új betelepülők gyakran átvették, s tovább örökítették a saját térszervezésük kialakításakor.[266]

Az egyházközségek, amelyek gyakran egy-egy nagybirtok központja mellett másodlagosan létrejött települések, és jellemzően az azokban található plébániatemplom köré szerveződtek, a 19. századig a helyi egyházi és világi igazgatás alappillérei voltak; ma pedig az anglikán egyház alapvető területi-szervezeti

[265] Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 96–97; Bölcskei: *Törzs- és népnévi helynevek,* 2011, 203; Dorn Van Dommelen: Boroughs and Socio-Political Reconstruction in Late Anglo-Saxon England, in Nicholas J. Higham – Martin J. Ryan (eds.): *Place-names, Language and the Anglo-Saxon Landscape,* Woodbridge, Boydell, 2011, 225–240.

[266] Gelling: *Signposts,* 1988, 191–196.

egységeit adják. A középkorban a nagyobb egyházközségek több kisebb, saját templommal, kápolnával rendelkező település körül létesült területi egységet (ún. *township*) is magukba foglalhattak, melyek jó részét a 19. század végén önálló világi közigazgatási egységgé (ún. *civil parish*) alakították át. Nem minden ilyen kisebb területi egység tartozott ugyanakkor valamely egyházközséghez a múltban, azoktól függetlenül is létezhettek. Ráadásul, ha egy korai település az idők során meg is szűnt létezni, a róla elnevezett igazgatási egység máig fennmaradhatott. Egyes korai településnevek tehát nem maradtak ugyan fenn helységnévként, de az egymást átszövő igazgatási egységek időtállóságának következtében egyházközség vagy kerület neveként ma is használatban vannak.[267]

Az egyes angolszász királyságok területén belül a 8. és a 12. század között (főként a 9. és 10. században) a hódítások változó ütemének megfelelően eltérő intenzitással *scīr*nek nevezett adminisztratív egységek jöttek létre. Az óang. *scīr* ('kerület'), amelyből a mai angol *shire* ('megye') kifejezés származik, germán eredetű, s eredeti jelentése 'gondozás, felügyelet', 'hivatalos megbíz(at)ás', illetve 'adott embercsoport által lakott terület' lehetett. Az adott embercsoportok által lakott területeknek egyre jobban a közigazgatási jelentősége domborodott ki, így aztán az angolszász *scīr*ek nem feltétlenül a korabeli törzsi megtelepedés szerint szerveződtek meg.[268]

Mutatják ezt a *scīr*ek megnevezései is. Néhány, vélhetően korai keletkezésű névalak valóban a területen élő törzs, illetve népcsoport elnevezését tartotta fenn puszta törzs-, illetve népnévből létrejött területnévként, pl. *Norfolk* ('az északi nép') és *Suffolk* ('a déli nép'): a Kelet-Anglia északi és déli részén élő népcsoportokra utalva; *Dorset* (< óang. *Dornsǣte* 'a Dorn [tkp. Dorchester] körüli telepesek'), *Somerset* (< óang. *Sumortūn-sǣte* 'Somerton körül lakók, Somertontól függőségben levő nép').[269] A *scīr*ek neve azonban gyakrabban származott a terület nevéből, pl. *Berkshire* ('a Berrock Wood erdő vidéke', a név a brit **barrāco-* 'hegyes, dombos' szó származéka, amely a Berkshire Downs dombvidékről vonódott át az erdőre), *Surrey* (< óang. *sūther-ġē* 'déli vidék'), *Rutland* ('Rōta földje'); illetve a központi település nevéből, pl. *Cambridgeshire* ('grófság, amelynek székhelye Cambridge'), *Derbyshire* ('grófság, amelynek székhelye Derby'),

[267] Uo., 191–196.

[268] ASE. 420–422; Bölcskei: *Törzs- és népnévi helynevek,* 2011, 203; OED. *shire* c. a. https://www.oed.com/dictionary/shire_n?tab=factsheet#22930863 (Letöltés: 2023. június 15.)

[269] Az utóbbi két népnév egy helynévnek és az óang. *sǣte* 'telepes, lakos' szónak az összetételéből származik, és a népcsoport eredeti lakhelyét mutatja meg. Ilyen típusú népnevek történeti területegységek megnevezésében is jelentkeznek: *Magonsǣtan* ('a Maund kerület telepesei'), *Wreocensǣtan* ('a Wrekin hegy körüli telepesek'); vö. Cameron: *English Place-Names,* 1969, 51; Bölcskei: *Törzs- és népnévi helynevek,* 2011, 204.

Wiltshire (’grófság, amelynek székhelye Wilton’), *Yorkshire* (’grófság, amelynek székhelye York’). Az utóbbi csoportban olyan névalakok is vannak, amelyek településnévi áttételen keresztül őriznek egykori törzs-, illetve népneveket. A *scīr* elnevezésének alapjául szolgáló ilyen jellegű helységnévben a népcsoport megjelölésén túl földrajzi köznévi utótagot is találunk: így például az óang. *-hamm* ’bekerített terület’, pl. *Buckinghamshire* (vö. *Buckingham* ’Bucc[a] családjának, utódainak egy folyókanyarban levő földbirtoka’), vagy az óang. *-hām* ’tanya, falu’ helyfajtajelölő köznevet, pl. *Nottinghamshire* (vö. *Nottingham* < óang. *Snotengaham* ’Snot háznépének falva’). Az újabb etimológiai vizsgálatok szerint Anglia történeti időkben alapított harminckilenc megyéje közül huszonhárom a központi településéről, tizenkettő az egykori lakosság törzsi hovatartozásáról, négy pedig egy-egy területegységről kapta elnevezését.[270]

Az angliai történeti megyék nevét nyelvi eredetük szerint több csoportba oszthatjuk. Jelen vannak brit kelta eredetű (egy példa: *Devon*), esetleg egy, a brit előtt használt nyelvből származó névformák (egy példa: *Kent*) (a példák magyarázatát lásd fent). A nevek döntő többsége az óangolból ered, egészében (harminckét példa), pl. *Bedfordshire* (*Bedford* < 880: *Bedanford* ’Bīeda gázlója’ vagy ’a völgy gázlója’, esetleg ’Bīeda földjére vezető gázló’), *Huntingdonshire* (*Huntingdon* < [973]/14. sz.: *Huntandun* ’a vadász dombja’ vagy ’Hunta dombja’), *Shropshire* (*Shrewsbury* < 11. sz.: *Scrobbesbyrig* ’bozótos területen lévő erődítmény’), vagy részben. Utóbbi esetben az óangol *scīr* névrész brit (három példa), pl. *Berkshire, Cumberland* (lásd fent), illetve óészaki (egy példa: *Derbyshire, Derby* < 10. sz.: *Deoraby* ’tanya, ahol szarvasokat tartanak’) eredetű névrészekkel alkot összetételt. Egy esetben a középangol eredet is felmerül (*Yorkshire,* a *York* hangalak az óskandinávok hatását tükrözi, s a középangol időszakra alakulhatott ki).[271]

A történeti megyék részeként jöttek létre, először a dél- és nyugat-angliai területeken a katonai és bíráskodási hatáskörrel rendelkező ún. századok (vö. *hundreds*). A „század” megjelölés talán arra utal, hogy száz család megélhetését biztosító (azaz 100 hide nagyságú) vagy száz fegyveres kiállításához szükséges mennyiségű földterületről volt szó. A századok mindenesetre a helyi egyházi és világi igazgatási funkciót ellátó egyházközségek és a formális szerepű megyék közötti közigazgatási egységek voltak. A középkorban a háromféle egység hatá-

[270] London adminisztratív tekintetben a 19. század végéig Middlesex részének számított. CDEPN. 51, 590, 514, 112, 184, 683, 711, 96, 445; DEPN. 39, 453, 397, 84, 142, 545, 521, 343, 452, 148, 430, 72, 345; FNESz. 2: 504, 788, 243, 501, 483, 1: 258, 2: 245; vö. még Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 97; Bölcskei: *Törzs- és népnévi helynevek,* 2011, 203–204; *The Historic Counties Trust. Map of the Historic Counties,* https://historiccountiestrust.co.uk/map (Letöltés: 2023. június 15.)

[271] DBPN. 49, 251, 419, 150, 517; CDEPN. 46, 324, 549, 548 (*Shrewsbury* c. a.), 51, 184, 711.

rai sokszor, de nem mindig estek egybe: egy egyházközség több századhoz, egy század több megyéhez is tartozhatott. A századokat gyakran nevezték el a terület lakosainak találkozóhelyéről vagy egy, a területen lévő jelentős birtokról. A találkozóhelyek – melyek jellegüknél és helyzetüknél fogva talán már a történelem korábbi időszakában is hasonló jelentőséggel bírtak – jellemzően két vagy több birtok, egyházkerület határában, a „senki földjén", fő utak kereszteződésénél vagy gázlók mellett lévő nagyobb domboknál, halomsíroknál, köveknél, fáknál voltak, amint erről leíró jellegű elnevezésük is gyakran tanúskodik, pl. a staffordi *Seisdon Hundred* ('szászok hegye', esetleg 'Seax hegye', vö. óang. *Seaxe* népnév vagy *Seax* személynév, e. gen.: *Seaxes* és *dūn*), *Cuttlestone Hundred* ('Cūþwulf's köve', vö. óang. *Cūþwulf* és *stān*), *Offlow Hundred* ('Offa sírdombja', vö. óang. *Offa* és *hlāw*), a shropshire-i *Brimstree Hundred* ('Bryni fája', vö. óang. *trēo[w]*) nevű századok. Némely találkozóhely idővel településsé fejlődött, pl. *Seisdon* település; míg más találkozóhelyek neve hosszan fennmaradhatott mikrotoponimaként, pl. a middelsexi *Ossulstone Hundred* ('Ōswulf köve' vagy 'Oswald köve'), a név egy római kor előtti időkből való monolitra utal, melynek történeti jelentőségét a 19. században ismerték fel, a terület ma London része (vö. mai *Ossulston Street*).[272]

Az angolszász *hundred* közigazgatási területnek a 9–11. században skandináv fennhatóság alatt álló Danelaw területén az ún. *wapentake* felelt meg. Az angolszász és a skandináv közigazgatási egységek története össze is kapcsolódhatott. Érdekes példa erre *Lawress wapentake* esete. E közigazgatási egység *Lawress* névrészének jelentése 'Lag-Ulfr ligete' formában adható vissza (vö. óé. *Lag-Ulfr* ['törvény-farkas'] személynév, amely a közigazgatás helyi képviselőjének neveként többször visszaköszön a középkori északi forrásokban, és óé. *hrís* 'kis facsoport'), s a név eredendően a közigazgatási egység központjának az elnevezése lehetett. Lag-Ulfr székhelyének elhelyezkedésére vonatkozóan egy 1234 körüli oklevélben jelentkező *Laolf Ris* mikrotoponima helyzete alapján vonnak le következtetéseket a kutatók. A mikronév egy Lincolntól északkeletre, Reepham közelében lévő helyet jelölt. *Reepham* ('az intéző székhelye'; Linc.) egyébként az angolszász korszakban is jelentős központ volt, innen irányították a peterborough-i apátság birtokait, így aztán nem meglepő, ha a megszállás idején a skandináv közigazgatás helytartója is itt rendezkedett be.[273]

[272] A *hide* mértékegységgel kapcsolatos részleteket lásd az 5.5.3-as szakaszban. CDEPN. 536; Gelling: *Signposts*, 1988, 209–214; https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_hundreds_of_England_and_Wales (Letöltés: 2023. június 18.)

[273] CDEPN. 496; David N. Parsons: Churls and athelings, kings and reeves: some reflections on place-names and early English society, in Jayne Carroll – David N. Parsons (eds.): *Perceptions*

A Skócia területén fekvő történeti megyék elnevezései[274] az angliaiakhoz hasonlóan szintén utalhatnak a központi településre, pl. *Berwickshire* ('grófság, amelynek székhelye [South] Berwick'), *Dunbartonshire* ('grófság, amelynek székhelye Dumbarton'), *Selkirkshire* ('grófság, amelynek székhelye Selkirk'); törzsre, népcsoportra, pl. *Caithness* ('a kelta Cat törzsbeliek hegyfoka, szirtje', a törzset talán totemállatáról nevezték el), *Orkney* ('az Orcos törzsbeliek szigetei', a törzsnév talán egy 'vadkan', más vélekedés szerint 'bálna' jelentésű kelta kifejezésre vezethető vissza, lásd fent is); területegységre, pl. *Ross* ('erdő' vagy 'hegyfok', utóbbi a Black Isle félszigetre, illetve a tőle kissé északkeletre fekvő Tarbat Ness szirtre vonatkozhat), *Sutherland* ('déli terület', az Orkney- és Shetland-szigeteken megtelepedő vikingek szemléletét tükröző név); továbbá személyre is, pl. *Angus* (talán 'Aonghas [helye]', egy Dál Riata királyságbeli, 8. századi pikt vezérre vonatkozóan), *Midlothian* (a *Lothian* utótag az egykori Gododdin brit királyság egyik vezérének, akit a középkori hagyomány Leudonusként ismer, a nevéből származik). Néhány megyenév vonatkozása bizonytalan vagy ismeretlen, pl. *Bute* ('a tűz [szigete]', vö. gael *bód,* talán egykori jelzőtüzekre utalva), *Fife* ('Fib [területe]', a *Fib* személy- vagy törzsnév összefügghet Cruithe, a piktek mondabeli ősapja egyik fiának nevével). Skócia történeti időkből származó harmincnégy megyéje közül huszonegy központi településéről, három az egykori lakosság törzsi hovatartozásáról, három területegységről, négy személyről kapta elnevezését, három megyenév pedig bizonytalan vagy ismeretlen motivációjú.[275]

Az angolban használt skóciai megyenevekben a *-shire/-land* utótag előtt álló névrész nyelvi eredete a terület népességi viszonyainak erőteljes változásai szerint igen vegyes. E névrészek nagyobb részben (talán) pikt (két példa), pl. *Perthshire* (1128 k.: *Pert* 'bozótos, csalitos [hely]', vö. pikt **perta-*), brit (három példa), pl. *Lanarkshire* (1188: *Lannarc* 'tisztás [hely]', vö. brit *lanerc*), (skót) gael (tizenegy példa), pl. *Dumfriesshire* (1183 k.: *Dunfres* 'hegy[i erődítmény] az erdőben', vö. gael *dùn* és *preas*), *Kinross* (1144 k.: *Kynros* 'a hegyfok vagy erdő vége', vö. gael *ceann* és *ros*), illetve pontosabban meg nem határozott kelta eredetű kifejezések

---

of Place. Twenty-First-Century Interpretations of English Place-Names Studies, Nottingham, English Place-Names Society, 2013, 72.

[274] Skócia és Wales esetében az angolban használt elnevezéseket adjuk meg, de a szöveg utal a történeti megyeneveket alkotó névrészek nyelvi eredetére.

[275] DBPN. 54 (*Berwick* c. a.), 348 (*North Berwick* c. a.), 162 (*Dumbarton* c. a.), 411 (*Selkirk* c. a.), 92, 355, 394, 444, 14, 327, 89, 188; PNS. 38, 81, 181, 50, 163, 176, 193, 10, 153, 147 (*Lothian* c. a.), 48, 91. Caithness megye gael neve *Gallaibh* ('a nem gael idegenek területe'), amely az itt egykor nagy számban megtelepedő vikingekre vonatkozott. A Cat törzs nevével nemcsak a *Caithness* megyenévben, hanem az *Innse Cat* ('a Cat törzsbeliek szigetei') névformában (Shetland korábbi gael megjelölése) és a *Cataibh* ('a Cat törzsbeliek földje') elnevezésben (Sutherland gael neve) is találkozunk, vö. PNS. 193, 182.

(öt példa), pl. *Stirlingshire* (1124: *Strevelin,* talán a Forth folyó korábbi nevét őrzi, amely kapcsolatban állhatott a brit **līnn* 'tó, medence' köznévvel, a néphit szerint azonban 'Melyn lakhelye' jelentésű volt); kisebb részben pedig óangol (négy példa), *Roxburghshire* (1127: *Rocisburc* '*Hrōc vára', vö. óang. személynév és *burh*) vagy óészaki tövű szavak (egy példa): *Sutherland* (1250 k.: *Suthernelande* 'déli terület', vö. óé. *suthr* és *land*). Emellett találkozunk vegyes, brit és skót gael (két példa), pl. *Clackmannanshire* (1147: *Clacmanan* 'Manau köve', vö. walesi *clog* és gael *Manann*), kelta és óészaki (három példa), pl. *Caithness* (970 k.: *Kathenessia* 'a kelta Cat törzsbeliek hegyfoka, szirtje', vö. óé. *nes*), valamint modern angol és brit eredetű névrészekből álló összetételekkel (három példa), pl. *West Lothian* (970 k.: *Loonia,* vö. modern ang. *west* és lásd *Midlothian* fent).[276]

A walesi történeti megyék angolban használt elnevezései vagy a központi településre, pl. *Monmouthshire* ('grófság, amelynek székhelye Monmouth'), *Pembrokeshire* ('grófság, amelynek székhelye Pembroke'); vagy egy, a területen egykor birtokos személyre vonatkoznak, pl. *Anglesey* ('Ongull szigete'), *Glamorgan* ('Morgan partja', Gwent királyságának egy 7. századi hercegéről). Wales tizenhárom történeti megyéje közül hét kapta nevét központi településéről, hat pedig személyről. A legtöbb megyenév (az esetlegesen jelentkező *-shire* névrésztől eltekintve) a walesi nyelv korai változatából származik (nyolc példa), pl. *Caernarfon* (1191: *Kairarvon,* 1258: *Kaer yn Arvon* 'vár Arfon kerületben', vö. walesi *caer* és *yn*), *Denbighshire* (1269: *Dinbych* 'kis erődítmény', vö. walesi *din* és *bach*); emellett korai angol (három példa), pl. *Radnorshire* (1201: *Radnore* 'vörös part', vö. óang. *rēad* és *ōra*), *Flintshire* (1300: *le Fflynt* 'kemény szikla [helye]', vö. középang. *flint,* a kőfennsíkra vonatkoztatva, amelyen 1277-ben várat emeltek), óészaki (egy példa): *Anglesey* (1098: *Anglesege* 'Ongull szigete', vö. óé. személynév és *ey*) és normann francia eredetű (egy példa): *Montgomeryshire* (1086: *Montgomeri,* a normann főúr, Roger de Montgomery várat építtetett itt, amelyet normandiai vára után nevezett el) névalakokkal, névösszetevőkkel találkozunk. A ma használatos nagyobb területegységek megnevezései között is akadnak olyanok, amelyek történeti előzményekre, így például folyóra: *Clwyd* ('a Clwyd nevű folyó kerülete'); törzsre: *Dyfed* ('a Demetae törzs kerülete'), *Gwynedd* ('a Venedoti törzs területe'); területegységre: *Powys* ('vidék[i hely]', nyílt, hegyek által kevéssé védett

[276] DBPN. 366 (*Perth* c. a.), 286 (*Lanark* c. a.), 163 (*Dumfries* c. a.), 278, 436 (*Stirling* c. a.), 396 (*Roxburgh* c. a.), 444, 115 (*Clackmannan* c. a.), 92; PNS. 165, 139, 80, 134, 186, 177, 193, 58, 50, 147 (*Lothian* c. a.); Alan James: *The Brittonic Language in the Old North. A Guide to the Place-Name Evidence,* web, Scottish Place-Name Society, 2019, 183. https://spns.org.uk/wp-content/uploads/2019/03/Alan_James_Brittonic_Language_in_the_Old_North_BLITON_Volume_II_Dictionary_2019_Edition.pdf (Letöltés: 2023. június 18.)

felvidéki terület); funkcióra: *Gwent* ('kereskedőhely') utaló, eredetileg középkori walesi (kis)királyságokat jelölő megnevezésekre vezethetők vissza.[277]

Az Ír-sziget területén az időszámításunk szerinti első századokban öt, egymással versengő kis törzsi királyság osztozott. Az egykori királyságok vezértörzseinek emlékét ma a szigeten lévő tartományok nevei őrzik: *Ulster* (ír *Cúige Uladh,* 'az Ulaidh törzsbeliek ötöde'), *Munster* (ír *Cúige Mumhan,* 'a Mumu törzsbeliek ötöde', 'Muma ötöde'), *Leinster* (ír *Cúige Laighean,* 'a Laigin törzsbeliek ötöde'), *Connaught* (ír *Cúige Chonnacht,* 'a Connachta törzsbeliek ötöde'). Az első három név angolban használt változata óskandináv *-s* birtokjellel alakult összetett névforma lehet, amelyekben a második névrész az ír eredetű *tír* ('föld') köznév; illetve az is elképzelhető, hogy a névformákban az óé. *staðr* ('hely') utótagot kell keresni. Az ötödik kelta királyság a helyzetéről kapta a nevét: *Meath* (ír *An Mhí,* 'középső [királyság]'), melyre ma az ötödik tartományként is szoktak tekinteni (egykori területének egy részén fekszik a mai *Meath* megye).[278]

A jelenlegi Észak-Írország hat történeti megyéjének nevei között a központi településre, pl. *Antrim* ('grófság, amelynek székhelye Antrim'), *Armagh* ('grófság, amelynek székhelye Armagh'); az egykori lakosok törzsi hovatartozására, pl. *Fermanagh* ('a Manaigh törzs emberei[nek helye]'), valamint személyre, pl. *Tyrone* ('Eoghan területe') utaló névformákat találunk. A mai Ír Köztársaság területén fekvő, történeti alapítású huszonhat megye elnevezésének alapjául szintén szolgálhatott a központi település, pl. *Cork* ('grófság, amelynek székhelye Cork'), *Leitrim* ('grófság, amelynek székhelye Leitrim'), *Roscommon* ('grófság, amelynek székhelye Roscommon'); az egykori lakosság törzsi hovatartozása, pl. *Kerry* ('Ciar emberei[nek helye]'), *Offaly* ('Failge leszármazottai[nak helye]', Failge egy korai ír király, Cathaír Már legidősebb fia volt); továbbá a megye helyzete, pl. *Westmeath* (Meath tartomány nyugati részéből jött létre 1542-ben) és a domborzat is, pl. *Clare* ('síkság'). Az Ír-sziget egészének harminckét történeti megyéje közül huszonnégy központi településéről, négy az egykori lakosság törzsi hovatartozásáról, kettő helyzetéről, egy személyről és egy a domborzatról kapta elnevezését. Az Ír-sziget angolban használt megyeneveinek nagy többsége ír eredetű (huszon-

[277] DBPN. 332 (*Monmouth* c. a.), 364 (*Pembroke* c. a.), 13, 204, 92, 149 (*Denbigh* c. a.), 343 (*New Radnor* c. a.), 191 (*Flint* c. a.), 332 (*Montgomery* c. a.), 121, 166, 375, 217.

[278] Az Ír-sziget esetében az angolban használt elnevezéseket adjuk meg; esetenként zárójelben feltüntetjük az ír nyelvben használt névalakot is. Az Ír-sziget írben használt helyneveit lásd a https://www.logainm.ie/en/ webhelyen. DBPN. 474, 338, 293, 128 (*Connacht* c. a.), 322; FNESz. 2: 165 (*Munster* c. a.); Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 142; Dillon–Chadwick: *The Celtic Realms,* 2000, 95–97; Britain (ed.): *Language in the British Isles,* 2007, 218; Bölcskei: *Törzs- és népnévi helynevek,* 2011, 202; Kay Muhr: English place-names in Ireland, in Jayne Carroll – David N. Parsons (eds.): *Perceptions of Place. Twenty-First-Century Interpretations of English Place-Names Studies,* Nottingham, English Place-Names Society, 2013, 360.

hét példa), pl. *Antrim* (vö. mai ír *Aontroim* 'magányos hegygerinc'), *Carlow* (vö. mai ír *Ceatharlach* 'marhacsordák helye'), *Kilkenny* (vö. mai ír *Cill Chainnigh* 'Cainneach temploma'), *Sligo* (vö. mai ír *Sligeach* 'kagylókban bővelkedő'), emellett néhány óészaki kifejezésekre visszavezethető (két példa): *Waterford* (é. n.: *Vadrefiord* 'kosöböl', innen szállították a kosokat más kikötőkbe), *Wicklow* (é. n.: *Wykynoelo* 'vikingek mezeje', vö. óé. *víkingr* és *ló*), valamint vegyes nyelvi, óír és óészaki (egy példa): *Wexford* (15. sz.: *Weysford* 'a sáros sík keskeny öble' vagy 'keskeny öböl a homokpadnál', vö. óé. *veisa* vagy óír *escir* és óé. *fjǫrthr*), modern angol és ír (két példa): *Londonderry* (535: *Doire Calgaigh* 'Calgach tölgyligete', 1613-ban nevezték át *Londonderry*nek az ide költöző londoni kereskedők), *Westmeath* (lásd fent) eredetű névrészekből felépülő névalakkal találkozunk.[279]

4.4 Összefüggések a terület- és tájnévi rétegek, a jelentős földfelszíni alakulatok megnevezései között

Az angolok és a szászok az észak-európai síkvidékről érkezve új hazájukban különös figyelemmel voltak a kisebb kiemelkedésekre és völgyekre. A különféle típusú magaslatok és mélyedések jelölésére kezdetben azonban csak a síkvidékről magukkal hozott, kis vagy közepes nagyságú földfelszíni alakulatokra vonatkozó földrajzi köznevek álltak rendelkezésükre, s azokat alkalmazták a nagyobb domborzati formák megnevezésére is. Az óangol topográfiai kifejezéseknek idővel így viszonylag tág jelentésköre alakult ki, vö. pl. *dūn, hōh, lēah, mōr* (lásd fent). A magas és sajátos formájú hegyek jelölésére a későbbiekben a brit keltából, majd az óészakiból, még később a normann franciából vettek át megfelelő földrajzi közneveket az angolok, s ezeket aztán helyneveikben is felhasználták, lásd pl. az óangol eredetű *hyll* '600 méter alatti kiemelkedés' (> modern ang. *hill*), *dūn* 'közepes magasságú, kerek kiemelkedés' (> modern ang. *down*), *clif* 'szirt', 'magas, meredek oldalú szikla' (> modern ang. *cliff*), *hrycg* 'hegygerinc' (> modern ang. *ridge*), *cnoll* 'kis domb' (> modern ang. *knoll*), *pēac* 'hegycsúcs' (> modern ang. *peak*) szavak mellett a helyi óangol nyelvváltozatokban jelentkező brit kelta eredetű **penn* 'hegy(fok)', *torr* 'szikla', 'szirtfok' (> modern ang. *tor*), **carr* 'szikla', az óészakiból átkerült *brekka* 'lejtő', *fjall ~ fell* 'domb', 'hegy', továbbá a normann franciából kölcsönzött *mont* 'közepes nagyságú, sík területből kimagasodó kúpos kiemelkedés'

[279] DBPN. 15, 18, 187, 471, 130, 294, 394, 266, 353, 491, 116, 15, 98, 270, 425, 485, 497, 492, 150 (*Derry* c. a.), 491; https://www.logainm.ie/en/ (Letöltés: 2023. június 18.); Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 142; Bölcskei: *Helynévi szubsztrátumok,* 2012, 164; Bölcskei: *Traces of Ancient Celtic Religiosity,* 2014, 117, 115.

(> modern ang. *mount*) és *mountain* 'szembetűnő kiemelkedés' (> modern ang. *mountain*).[280]

Hasonló nyelvi eredetbeli rétegekkel találkozunk a speciális alakú völgyek jelölésére szolgáló földrajzi köznevek esetében is, lásd pl. az óangol eredetű *denu* 'hosszú, keskeny, erősen erdős völgy' (> modern ang. *dene*) szó mellett megjelenő kelta eredetű *cumb* 'rövid, széles és mély völgy, főként domboldalban' (> modern ang. *coomb*), az óészakiból átvett *dalr* 'lankás völgy kisebb dombok között' és *gil* 'mély, szűk szurdokvölgy, vízmosás' (> modern ang. *dale* és *gill*), a (skót) gaelből származó *gleann* 'szűk völgy, szurdokvölgy hegyek között' és *srath* 'széles folyóvölgy dombok között' (> modern ang. *glen* és *strath*), valamint a középangolba bekerült ófrancia *valee* 'völgy' és *val* 'folyó völgye két hegylánc között' közneveket (> modern ang. *valley* és *vale*). Az erdőket jelölő jellegzetes óangol *wald, weald* 'erdő', 'magasan fekvő fás terület', majd 'dombos mezőség' (> modern ang. *wold*), *wudu* 'erdő' (> modern ang. *wood*), *holt* '(gyakran azonos fafajtából álló) erdő', 'bozót' (> modern ang. *holt*), *sceaga* 'kis erdő' (> modern ang. *shaw* 'határt jelző facsoport'), *lēah* 'erdei tisztás, irtás', 'mező, legelő' (> modern ang. *lea*) kifejezések mellé az óészaki nyelvből került át az angolba a *þveit* 'irtás', 'legelő' (> modern ang. *thwaite*) és a normann franciából a *forest* 'nagy kiterjedésű erdő' (> modern ang. *forest*) köznév. A mezők, rétek megjelölésére pedig az óangol *mōr* 'magasan fekvő terméketlen terület' vagy 'mocsaras terület' (> modern ang. *moor*), *hǣð, hæð* '(hangafüves) pusztaság', 'hangás fenyér' (> modern ang. *heath*), *lond, land* 'föld', 'nyílt terület' (> modern ang. *land*), *feld* 'nyílt vidék', 'erdei tisztás' (> modern ang. *field*) szavak mellett megjelent a normann francia eredetű *camp* 'elzárt földterület' (> modern ang. *camp*) kifejezés is a helynevek részeként.[281]

Egyes természeti objektumokat jelölő földrajzi köznevek hangzása közel esett az emberi tevékenység által átalakított környezet bizonyos elemeit, illetve néhány településformát jelölő földrajzi köznév hangzásához. Mivel a két típusba tartozó földrajzi köznevek jellemzően összetett névformák második névrészeként jelentek meg a helynévállományban, megesett, hogy egy-egy helynévben értelmi különbségeik elmosódtak. Így például a *dūn* 'közepes magasságú, kerek kiemelkedés' köznév többször is *-ton* formában jelentkezik a mai névalakokban annak

[280] DBPN. 519–525; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 173–179, 187, 193; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 57, 59–60; az *Online Etymology Dictionary* (https://www.etymonline.com/) és az OED. (https://www.oed.com/) megfelelő szócikkei (Letöltés: 2023. június 23.)

[281] DBPN. 519–525; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 179–193; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 59–60; az *Online Etymology Dictionary* (https://www.etymonline.com/) és az OED. (https://www.oed.com/) megfelelő szócikkei (Letöltés: 2023. június 23.)

ellenére, hogy az utóbbi végződés emberi települést jelölő névrészként volt használatos a korai helynevekben (vö. modern ang. *town* 'város'), pl. *Hambleton* ('a megnyomorított formájú hegy', vö. óang. **hamol* és *dūn;* Lanc.), a név a Wyre folyó torkolata mentén lévő egyik kisebb hegyre vonatkozhat; *Ilkeston* ('Ealac hegye', vö. óang. *Ēalāc,* e. gen.: *Ēalāces* és *dūn;* Derb.), a helységnév korai formája *-d*-t tartalmaz: 1100x35–1330: *(H)elkesdone.* Máskor az óang. *haga* 'sövénnyel elkerített terület' szó keveredett az óang. *hōh* 'hegykúp' köznévvel, pl. *Hough on the Hill* (Linc.), a település egy meredek domboldalon fekszik. Az ófr. *camp* 'elzárt, műveletlen földterület' köznév a helynevek végén *-combe* alakban is fennmaradhatott, csakúgy, mint a britből az óangolba került *cumb* 'széles völgy', ami cserére adhatott okot, pl. *Swanscombe* ('a csordás elzárt, műveletlen földterülete', vö. óang. *swān,* e. gen.: *swānes* és *camp,* utóbbit később a középang. *combe* 'völgy' köznév cserélte le; Ke.). Egyes helynevek esetében nehezen meghatározható, hogy bennük az óang. *hamm* 'elzárt terület', 'nedves rét' kifejezés vagy a helynevekben egyébként gyakran jelentkező óang. *hām* 'birtok', 'tanya', 'falu' köznév van-e jelen, pl. *Cranham* ('birtok vagy rét, ahol darvakat látni' vagy 'Crana birtoka', vö. *cran* és *hām* vagy *hamm,* illetve **Crana* személynév és *hām;* Glo.).[282]

Az óangol és az óészaki nyelv rokonsága, bizonyos fokú kölcsönös érthetősége miatt egyes, az óskandinávok által megszállt területeken jelentkező helynevek esetében nem lehet bizonyosan megmondani, hogy a két nyelv közül melyikből származnak, pl. *Timberland* ('liget, amelyből a szálfa származik', vö. óang. *timber* vagy óé. *timbær* és *lundr;* Linc.). Ezeken a területeken vegyes nyelvű, hibrid névalakulatok is létrejöhettek, pl. *Plumbland* ('szilvafaliget', vó. óang. *plūme* és óé. *lundr;* Cu.). Ezenfelül az óészaki nyelv a korábbi eredetű helynevek kiejtésére és lexikájára is hatással lehetett, pl. *Skirwith* ('megyeerdő', vö. óang. *scīr* és óé. *vithr;* Cu.), a kiejtésben a szó eleji [ʃ-] helyett az [sk-] skandináv hatásra állandósult, az óé. *vithr* pedig talán az óang. *wudu* köznevet váltotta fel e helynévben (a név a megye lakosai által használt erdőre utal). Később a normann francia ugyancsak indukálhatott változásokat a használatban lévő helynevek kiejtésében, továbbá a hivatali adminisztrációban betöltött szerepe miatt a helynevek lejegyzésére is befolyással bírt, pl. *Rievaulx* ('a Rye folyó völgye', vö. ófr. *vals;* NY.), a név mai kiejtése ['riːvo].A Brit-szigeteken megforduló különféle anyanyelvű népcsoportok a kisebb-nagyobb tájak, természeti objektumok és a közigazgatási egységek neveinek állományában egyaránt nyomot hagytak.[283]

[282] CDEPN. 274, 330, 319, 593, 165; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 174–175, 191; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 58.

[283] CDEPN. 618, 475, 554, 500; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 179, 187.

5. TELEPÜLÉSNEVEK

A fejezetben rövid bevezetésként először a Brit-szigetek korai keletkezésű helyneveit, köztük a településneveket tartalmazó főbb történeti forrásokról szólunk. Ezután részletesen tárgyaljuk a korai településnevek meghatározó szemantikai típusait: bemutatjuk a személyekre, birtokosokra, a társadalmi csoportokra utaló, az ősvallással és a kereszténységgel kapcsolatos, a településtípusra, az épített és a természeti környezetre, valamint a gazdasági tevékenységekre vonatkozó településnevek alapvető nyelvi jellegzetességeit, mindvégig figyelembe véve a névformák művelődéstörténeti beágyazottságát. Végül a korai keletkezésű településnevek változásairól, rétegeik és típusaik összefüggéseiről adunk képet.

A római kori Britannia helyneveivel kapcsolatban több, különféle típusú forrásból nyerhetők adatok. A 2. századból Ptolemaiosz *Geográfiá*ja, amely célja szerint a görög–római időkben ismert világ egészének átfogó képét kívánta megrajzolni elméleti igényességgel, a második könyvben részletesen foglalkozik a Brit-szigetekkel. Az *Antonine Itinerary (Itinerarium Antonini Augusti)* címen ismert 3. századi útleírás, amely a birodalom mintegy 225 útvonalát közli, Britannia provincia kapcsán 15 útvonalat említ, az állomások és a távolságok megadásával. Az ún. *Ravenna Cosmography (Ravennatis Anonymi Cosmographia)* című gyűjtemény számára, amely keletről nyugati irányba haladva ad közre helynévlistákat, a Brit-szigetek közel háromszáz helynevét valószínűleg 1. és 4. századi térképi források alapján állította össze egy 8. századi, ismeretlen ravennai klerikus. A 4. és az 5. század fordulóján keletkezett *Notitia Dignitatum,* amely a Római Birodalom kései időszakának közigazgatási rendszerével ismerteti meg az olvasót, Britannia területéről az öt tartomány, a szászok ellen délen-délkeleten épített tengerparti erődítmények, a Hadrianus fala menti erődök, valamint további negyvenhat római erőd és katonai állomás nevét közli.[284]

[284] Rivet–Smith: *The Place-Names of Roman Britain,* 1979, 37–49, 103–131, 148–154, 185–204, 216–234.

A 13. századi másolatban ránk maradt *Peutinger-tábla (Tabula Peutingeriana),* melynek eredetije a Római Birodalom 5. századi nyilvános úthálózatát térképi formában mutatta be a hivatalos futár- és szállítószolgálat számára (vö. *cursus publicus*), a Brit-sziget déli részét és keleti partvidékének egy részletét tartalmazza csak, összesen tizenhat helynévvel, mivel a nyugati területeket tartalmazó térképszelvény elkallódott az idők során. A római korból fennmaradt köveken, csempéken, pénzérméken, pecsételen, kézműves termékeken, használati és dísztárgyakon, hivatalos dokumentumokban és magánlevelekben mintegy negyven britanniai helynév jelentkezik. Találhatók továbbá római kori helynevek egyéb jellegű görög–latin klasszikus művekben, így történeti és szépirodalmi művekben; sőt a későbbiekben a brit Gildas *De Excidio et Conquestu Britanniae* (Britannia romlásáról és meghódításáról) címmel a 6. század első felében írott és az angol Beda Venerabilis *Historia ecclesiastica gentis Anglorum* (Az angol nép egyháztörténete) című, 731 körül keletkezett latin nyelvű történeti munkájában is.[285]

A Brit-szigetek helyneveinek később keletkezett rétegeit változatos típusú írott források őrizték meg számunkra. A korai forrástípusokat illetően elmondhatjuk, hogy az oklevelek mellett a kutatók támaszkodhatnak a *Tribal Hidage* című területfelmérésre (7. és 9. század közepe között / 11. sz.), amely számos, főként az egykori Mercia királyságban élő kisebb törzs nevéről és területi elhelyezkedéséről nyújt információkat a benépesített törzsi földterület *hide*-okban megadott nagyságának számbavételén keresztül.[286] Beda Venerabilis fent említett egyháztörténeti munkája ugyan latin nyelvű, de szép számban tartalmaz óangol nép- és helynévi szórványokat: tőle származik az 5. század második felében érkező hódítók szász, angol és jüt népcsoportokra való felosztásának gondolata, amit aztán a későbbi történetírók átvettek. Beda előszeretettel magyarázza céljainak megfelelően a szövegében említett helyneveket: gyakran vezeti vissza azokat a település alapítójának vagy más, a történetben fontos szerepet játszó személynek a nevére, a természeti környezet jellemzőire; sok hely angol nevét kelta vagy latin névformák származékának, fordításának tartja. A helynevek vélt jelentésében gyakran látja jövőbeli események előrejelzését is. Bár névmagyarázatait nyilvánvalóan fenntartással kell kezelni, egyes megállapításai időtállóak: így például felfigyel arra, hogy a különböző népek eltérő néven ismerhetik ugyanazt a helyet.[287]

[285] Rivet–Smith: *The Place-Names of Roman Britain,* 1979, 149–150.

[286] A *hide* mértékegységgel kapcsolatos részleteket lásd az 5.5.3-as szakaszban.

[287] Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 100; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 17–26, 50, 73–74; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 35; Stewart: *Names on the Globe,* 1975, 256; ASE. 57–59, 455–456; Bölcskei: *Törzs- és népnévi helynevek,* 2011, 197–198; Martin J. Ryan: Place-Names, Language and the Anglo-Saxon Landscape: An

Angol szakirodalmi munkák sokat idézik a késő 9. században, Nagy Alfréd uralkodása alatt Wessexben megkezdett, az angolszász korszak történetét évkönyv formájában elbeszélő, *Anglo-Saxon Chronicle* (Angolszász Krónika, 9. sz. – 1154) című mű más-más kolostorban korszerűsített, fennmaradt példányainak helynévanyagát. Ebben a munkában a helynevek a krónikaírás szabályainak megfelelően az elbeszélt történet hitelességét hivatottak alátámasztani: keletkezésüket, vélt jelentésüket az angolszász területszerzés fő eseményeihez és alakjaihoz köti a krónikaíró. A helynevek magyarázatának a krónika szerzője által érzett szükségessége nemegyszer oda vezet, hogy maguk a helynevek szolgálnak kiindulópontként, nyersanyagként egy-egy történet megalkotására. A krónikaíró úgy láttatja a korabeli helyneveket, hogy azok az angolszász megtelepedés múltbeli eseményeinek állítanak emléket, ami által egyúttal az őslakosok történeti emlékezetét is háttérbe tudja szorítani. E törekvések a névmagyarázatokat többnyire ugyan tévútra terelik, de ettől még maguk a helynevek a korszerű névtörténeti vizsgálatok során jól hasznosíthatóak. Más jellegű mű az ún. *Domesday Book* (Ítéletnapi könyv, 1086), amely a mai Anglia területét érintő, Hódító Vilmos rendeletére végrehajtott birtokösszeírás és vagyonfelmérés adatait tartalmazza. Francia írnokok készítették, ami nyomot hagyott a helynevek lejegyzésén, ugyanakkor a benne szereplő nagyszámú, 13 418 helynév miatt jelentős forrásként tartják számon.[288]

5.1 Személyekre, birtokosokra utaló településnevek

A személyekre utaló korai keletkezésű településnevekben többnyire a helység egykori, egyéb történeti forrásokból nem feltétlenül ismert világi tulajdonosának neve vagy rangja, esetleg egy telepesének, ismert lakójának a neve vagy rangja jelenik meg, többnyire egy településtípust, létesítményt vagy egy földrajzi objek-

Introduction, in Nicholas J. Higham – Martin J. Ryan (eds.): *Place-names, Language and the Anglo-Saxon Landscape,* Woodbridge, Boydell, 2011, 2–4.

[288] A kétkötetes, majd 900 oldalas birtokösszeírás *Domesday Book* megjelölése egyes vélemények szerint azzal függ össze, hogy a benne foglalt nagy mennyiségű információra a középkorban megváltoztathatatlan tényekként tekintettek, amelyekkel szemben – akár az utolsó ítélet napjának döntései ellen – fellebbezésnek helye nem volt. Emellett a normannok érkeztével háttérbe szoruló angolszász nemesség tagjai joggal érezhették úgy, hogy a könyv adatai ítéletet mondanak felettük. Más elképzelés szerint a tanúk a végítélet napjára esküdtek az általuk szolgáltatott adatok helyességét illetően. A középkorban főként birtokviták rendezésére használták a műben szereplő adatokat (vö. Szántó: *Anglia története,* 2007, 36–37). Cameron: *English Place-Names,* 1969, 20–21; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 34–35; Stewart: *Names on the Globe,* 1975, 256; ASE. 35–36, 143–144; Bölcskei: *Törzs- és népnévi helynevek,* 2011, 197–198; Ryan: *Place-Names, Language and the Anglo-Saxon Landscape: An Introduction,* 2011, 4–5.

tumot, természeti alakulatot azonosító alaprész mellett. Hasonló szerkezetűek az egyházi birtokost megjelölő helységnevek is. Esetükben ugyanakkor a tulajdonosnak tekintett személy egyházi ranggal való köznévi megjelölése, valamint a birtokos intézmény, szervezet jellegének köznévi megadása a jellemző, s amennyiben tulajdonnév azonosítja a birtokost, az valamely egyházi intézmény, szervezet neve vagy az intézmény, szervezet székhelyének a neve.

5.1.1 Világi személyekre, birtokosokra utaló településnevek

Világi személyekre, akik leginkább a jelölt települések birtokosai voltak, különféle nyelvi eredetű és szerkezetű férfi és női nevek, illetve társadalmi rangokat, címeket, méltóságokat jelölő közszavak utalhatnak a korai keletkezésű településnevekben.

5.1.1.1 Személynevek a településnevekben

A személyekre utaló településnevek a római kori Britanniában a fennmaradt adatok szerint nem voltak tipikusak. A részben vagy egészében latin eredetű névformák konkrét személyre tiszteleti okokból, pl. *Caesaromagus* ('Caesar mezeje' vagy 'Caesar vásárhelye', a névadás indítéka nem teljesen egyértelmű, talán azzal függ össze, hogy itt győzte le Claudius Caesar a britek seregét, mielőtt az akkori fővárost, Camulodunumot elfoglalta; ma: Chelmsford, Ess.); illetve a tulajdonjog jelölése miatt hivatkoznak, pl. *Villa Faustini* ('Faustinus villája'; ma: Scole, Nf.). Londonra a 4. században *Augusta* néven is utalnak a források (ezt a tiszteleti nevet egyébként több más provincia fővárosának esetében is alkalmazták), a ravennai kozmográfiában pedig a *Londinium Augusti* megnevezéssel találkozunk. E névtípus London kapcsán azonban nem maradt hosszan használatban.[289]

A latin nyelvbe bekerült, személynevet tartalmazó brit településnevek jellemzően helynévképző formánst tartalmaznak, amely brit kelta eredetű személynévhez kapcsolódik, pl. *Viroconium Cornoviorum* ('Virico városa', **Uiricō* személynév és **on-io-* szuffixum, eredetileg a Wrekin hegyen álló erődítményre vonatkozott, amely a Cornovii törzs korábbi fővárosa volt; ma: Wroxeter, Shr.), *Sulloniacis* ('Sullonios családjának, leszármazottjainak birtoka', vö. az eredetileg

[289] Rivet–Smith: *The Place-Names of Roman Britain,* 1979, 19–20, 48; Gelling: *Signposts,* 1988, 32, 34–35; https://www.roman-britain.co.uk/places/caesaromagus/, https://www.roman-britain.co.uk/places/villa_faustini/ (Letöltés: 2022. augusztus 10.)

birtoklást kifejező kelta eredetű *-āco-* szuffixum; ma: Brockley Hill, GLon.). Latin személynév és helynévképző formáns kapcsolatából létrejött településnévvel nem találkozunk a feljegyzett helynevek között.[290]

Az óangol személynévrendszer a nyugati germán nyelvek korai egyéni neveinek részrendszere, amely egyrészt tovább vitt elemeket a közös nyugati germán örökségből, másrészt a britből és a skandinávból kölcsönelemeket is magába olvasztott. A korai keletkezésű angol településnevekben fellelhető személynevek azonosításakor ezért fontos, hogy azokat összevessük az óskandinév, valamint a korai nyugati germán, sőt a germán gyökerek miatt a gót egyéni nevek állományával, névpárhuzamok után kutatva. John Insley például ezzel a módszerrel igyekszik igazolni, hogy az elfogadott nézettel szemben a *Finglesham* (Ke.) településnév nem a 'herceg', 'király', 'úr' jelentésű óang. *þengel* köznév *fengel* alakváltozatát tartalmazza, ezek ugyanis elsősorban költői kifejezésekként éltek a nyelvhasználatban (vö. köznyelvi óang. *æðeling* 'ua.'). Azon az alapon, hogy a rokon óé. *þengill* köznévből az óskandinávban személynév lett, azt feltételezi, hogy az óangolban is számolhatunk ezzel a jelenséggel, s a településnévben valójában a költői kifejezésekből származó **Þengel* személynevet kell keresnünk. A *Wantisden* (Suf.) településnévben pedig nem az óang. *Want,* hanem a gót és ófelnémet párhuzamokkal rendelkező óang. *Widia/Wudia* személynevet véli felfedezni, melyet egyúttal arra is felhasznál, hogy bizonyítsa, az ősi germán mondavilág ismerete, hatása az óangolban is jelen volt. A középangol személynévkészletre pedig a normann hódítók ófrancia személynévkészlete volt nagy hatással, így a későbbi keletkezésű személynévi helynevek megfelelő névrészét érdemes az ófrancia személynevekkel összevetni.[291]

A személynevet tartalmazó ó- és középangol keletkezésű helynévformák a bővítményrészként jelen lévő személynevek és a jellegzetes helynévi alaprészek eredete szerint különböző típusokba sorolhatók. A típushoz tartozó településnevek egy részében a két névrész azonos nyelvből ered. Az óangol eredetű személynevek gyakran jelentkeznek a szintén óangol *-hām* ('kisebb település', 'majorság'), pl. *Pakenham* (vö. óang. *Pacca* személynév, e. gen.: *Paccan;* Suf.); *-tūn* ('település', 'birtok'), pl. *Durston* (vö. óang. *Dēor* személynév, e. gen.: *Dēores;* Som.); *-lēah* ('erdő[irtás]', 'mező, legelő'), pl. *Alvanley* (vö. óang. Ælfwald sze-

[290] CDEPN. 642; DBPN. 513; Rivet–Smith: *The Place-Names of Roman Britain,* 1979, 29; Gelling: *Signposts,* 1988, 48–50, 51; https://www.roman-britain.co.uk/places/viroconivm-cornoviorum-wroxeter-legionary-fort/, http://www.roman-britain.co.uk/places/sulloniacis/ (Letöltés: 2022. augusztus 10.)

[291] DBPN. 189; Gelling: *Signposts,* 1988, 162; John Insley: Personal names in place-names, in Jayne Carroll – David N. Parsons (eds.): *Perceptions of Place. Twenty-First-Century Interpretations of English Place-Names Studies,* Nottingham, English Place-Names Society, 2013, 211–216, 219.

mélynév; Chs.) alaprészekkel. Az óskandináv eredetű *-thorp* ('másodlagos település', 'egy nagyobb helységtől függő helyzetben lévő, attól némileg távol eső kis szórványtelepülés') alaprész pedig sokszor kerül elő óskandináv eredetű személynevekkel, pl. *Rothersthorpe* (vö. óé. *Hreitharr* > ódán *Rethær* személynév, az óangolban másodlagos alakulású e. gen.: *Rethæres,* az előtagot később az óang. *hrythe*r > *rother* 'marha' szóval azonosították; Nhp.); *Scunthorpe* (vö. óé. *Skúma* személynév; Linc.).[292]

Az óskandináv eredetű *-thorp* végződés kontinentális germán személynévi párhuzamokkal rendelkező egyéni nevek mellett is előkerül, pl. *Grainthorpe* (vö. nyugati frank *Gêrmund;* ma: Covenham leánytelepülése, Linc.), *Mablethorpe* (vö. nyugati frank *Madalbert* > *Malbert;* kései település lehet, Linc.). A szárazföldi névpárhuzamokkal rendelkező személynevek eredete egyúttal azt is megmutatja, hogy a 10–11. század során elsősorban a nyugati és alsófrank, valamint az ószász nyelvterületekkel volt élénk kapcsolata az angoloknak.[293] Egyes kutatók a *-thorp* utótagú településneveknek a Danelaw területén való terjedésében a közösségi földhasználat 9. századi megjelenésének jelét látják, még ha ez a gazdálkodási mód itt kissé másként is alakult a későbbiekben, mint a déli–délnyugati országrészekben.[294]

Változatos mintázatokat követnek az óészaki, illetve óskandináv *-býr, -bȳ* ('falu', 'helység') névrészre végződő településnevek. Egyes becslések szerint közel kétharmadukban találunk személynévi bővítményrészt. E személynevek között vannak óskandináv, pl. *Tugby* (vö. óé. *Tóki,* e. gen.: *Tóka;* Leic.), *Aslackby* (vö. óé. *Áslákr;* Linc.); óangol, pl. *Audleby* (vö. óang. *Aldwulf;* Linc.), *Dunsby* (vö. óang. *Duni,* e. gen.: *Dunes;* Linc.); az északi és északnyugati területeken óír, pl. *Dovenby* (vö. óír *Dubhān* > óé. *Dufan;* Cu.), *Melmerby* (vö. óír *Māelmuire* > *Melmor;* Cu.); Cumberlandben és Dumfriesshire-ben kontinentális párhuzamokkal rendelkező névformák, pl. *Robberby* (vö. ófr. *Robert;* Cu.), *Wiggonby* (vö. ófr. *Wigan* ~ *Wigayn* < óbreton *Uuicon* ~ *Uuecon;* Cu.). Érdekes sajátosság, hogy a „személynév + *-bȳ*" összetételű névformák népszerűsége a Danelaw területén nagyobb volt, mint a ma részben Dániához, részben Németországhoz tartozó Jylland félszigeten, s a mai Anglia északnyugati csücskében a *-bȳ* névrész még a 12. században is produktív névalkotó egység volt.[295]

[292] CDEPN. 460, 200, 11, 336, 223, 509, 533.

[293] CDEPN. 123, 630, 654, 258, 392; Insley: *Personal names in place-names,* 2013, 231–237.

[294] Hough: *Women in place-names,* 2013, 267–268.

[295] CDEPN. 630, 23, 199, 192, 407, 679; Insley: *Personal names in place-names,* 2013, 247–249; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Lincolnshire/Caistor/5328680bb47fc40b93000317-Audleby; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Cumberland/Hunsonby+and+Winskill/532847deb47fc408f90007c7-Robberby (Letöltés: 2023. szeptember 24.) A jelölt helység földrajzi

Az óskandináv személynevek mellett gyakran jelenik meg az óangol *-tūn* alaprész, pl. *Flixton* (vö. óé. *Flik* vagy *Flikkr* személynév, e. gen.: *Fliks, Flikks;* NY.); *Kearton* (vö. óé. *Kæri(r)* személynév; NY.); *Thurston* (vö. óé. *Thúr* személynév, e. gen.: *Thúrs;* Suf.). Ezeket a névalakulatokat az angol szakirodalom – egy jellegzetes példáról – *Grimston* típusú hibrid formáknak nevezi (vö. *Grimston hybrids*): *Gimston* (vö. óé. *Grímr* személynév, az óangolban másodlagosan kialakult e. gen.: *Grímes;* Nf.).[296] A helyzetet bonyolítja, hogy a Grimston típusú hibrid névformákban sokszor az óskandináv személynevek anglicizált változatával találkozunk, melyekre a szakirodalom angloskandináv formákként hivatkozik. Cameron vélekedése szerint az óészaki személynevek és az óangol *-tūn* alaprész kapcsolatából álló településnevek a vikingek betelepülésének megindulásakor kezdtek el létrejönni, és főként skandináv katonai vezetők nevét őrzik; az óészaki személynevet és a szintén óészaki eredetű *-bȳ* vagy *-thorp* alaprészeket tartalmazó helységnevek ugyanakkor a betelepedés egy későbbi szakaszához kapcsolódóan alakulhattak ki.[297]

A normann hódítás után a *-bȳ* és *-thorp* alaprészek számos esetben ófrancia eredetű személynevekkel kapcsolódtak össze, pl. *Allonby* (vö. ófr. *Alein* személynév; Cu); *Waterthorpe* (vö. ófr. *Walter* személynév; SY.); a déli és nyugati országrészben pedig megjelentek az ófrancia családnév és a *-tūn* alaprész kapcsolatából létrejött településnevek, pl. *Pulston* (vö. ófr. *Poleyn* vagy *Pullein* családnév; Dors.).[298]

A kelta eredetre visszamenő személynevek egy része az óangolon, pl. *Chaddesden* (vö. brit *Caduc* > óang. *Ċeadd* személynév, e. gen.: *Ċeaddes* és óang. *denu* 'völgy'; ma: Derby külvárosa, Derb.); *Chertsey* (vö. brit *Cerotus* > óang. *Ċeor(o)t* személynév, e. gen.: *Ċeor(o)tes* és óang. *ēġ* 'sziget'; Sur.); más része a 10. század körül az északnyugati területekre érkező ír–norvég betelepülőkön keresztül került be a személynévi településnevekbe, pl. *Glassonby* (vö. ókelta, óír *Glas(s)ān* személynév; Cu.); *Dovenby* (vö. óír *Dubhān* > óé. *Dufan* személynév; Cu.); míg a britek leszármazottjai által hosszan lakott területeken őshonos helynévformákban maradtak fenn, pl. *Treviscoe* (vö. cornwalli *tref* 'falu', 'város' és ócornwalli *Otcer* személynév;

---

helyzete miatt az is felmerült, hogy a *Dunsby* településnév első névrésze a *dūn* 'domb' szóval függ össze (vö. CDEPN: 199).

[296] CDEPN. 234, 337, 615. Érdekesség, hogy Victor Watts a *Grimston* névformák egy részében az óskandináv *Grímr* személynevet nem a település egykori birtokosával, hanem Odin (azaz az óang. Wōden), a skandináv és a germán mitológia főistene álnevével hozza összefüggésbe, különösen, ha a kérdéses helységnév szegényes települést jelölt, amelyről a névadók azt gondolhatták, hogy a gonosz befolyása alá került (vö. CDEPN. 263).

[297] Insley: *Personal names in place-names,* 2013, 234–235; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 78–82.

[298] CDEPN. 9, 655, 237 (*Forston* c. a.); Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 49–50, 66–70; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 53.

Cornw.); *Boswinger* (vö. cornwalli *bos* < korábbi **bod* 'ház', 'lakóhely' és ócornwalli *Wengor* személynév; Cornw.).[299]

A településnevekben az óangol, illetve az óészaki személynevek jelentkezhettek teljes formában, egyszerű vagy összetett személynévként, pl. *Wadhurst* (óang. *Wada* egyszerű személynév és óang. *hyrst* 'erdős domb'; Sx), *Sigston* (óé. *Siggr* egyszerű személynév, az óangolban másodlagos alakulású e. gen.: *Sigges* és óang. *tūn* 'település'; NY.), *Thorganby* (óé. *Thorgrímr* összetett személynév és ódán *bȳ* 'falu', 'település'; Linc.), *Osmotherley* (óé. *Ásmundr* összetett személynév és középang. *lēah* 'erdő[irtás]'; NY.); rövidített formában, az összetett személynév első elemére rövidülve, pl. *Gunthorpe* (óé. *Gunnhild* női név és óé. *thorp* 'másodlagos település'; Nott.), *Goodcott* (óang. *Gōdgiefu* női név és óang. *cot* 'házikó', 'épület'; Dev.); illetve rövidített és becéző képzővel ellátott formában, melyben mássalhangzó-változás is bekövetkezhetett, pl. *Wormleighton* (óang. *Wilma* < *Wilmund, Wilmēr* és óang. *lēac-tūn* 'konyhakert'; Warw.); *Tubney* (óang. *Tubba* < *Tūnbeorht, Tūnbeald* és óang. *ēġ* 'sziget'; Oxf.).[300]

Matthews megfigyelése szerint a településnevekben jelentkező összetett személynevek az északi és a keleti országrészben, ahol egyébként más területekkel összevetve gyakrabban kerülnek elénk, sokszor maradtak fenn teljes alakjukban, pl. *Oswaldtwistle* ('Oswald földnyelve', a település eredetileg két folyó között feküdt; Lanc.), *Woolfarisworthy* ('Wulfheard elkerített területe', a személynév e. gen.-a: *Wulfheardes;* Dev.). A településnévben a személynév hangalakja idővel erősen megváltozhatott, így némely esetben csak a korai lejegyzésből következtethetünk vissza rá, pl. a kelet-sussexi *Brighton* településnév az óang. *Beorhthelm* > *Brihthelm* személynevet (vö. 1086: *Bristelme(s)tune* 'Brihthelm birtoka'); a ma Londonhoz tartozó *Wimbledon* talán az óang. **Wynnman* (vö. [942–951 k.]/13. sz.: *Wunemannedune* 'Wynnman dombja') személynevet tartalmazza.[301]

[299] CDEPN. 123, 130, 251, 192, 628, 720; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 49–50, 66–70; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 53.

[300] CDEPN. 643, 550, 609, 454, 701, 630; Gelling: *Signposts,* 1988, 163; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 50–52, 57–58; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Nottinghamshire/Gunthorpe/53286c06b47fc40bd400088e-Gunthorpe; https://epns.nottingham.ac.uk/search/p/%28placeNameString%3A%22Goodcott%22%29; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Warwickshire/Wormleighton/53287436b47fc40c5f00080c-Wormleighton. Az összetett személynevekhez: *Thorgrímr,* vö. óé. *Þórr* 'Thor istenség' és *grímr* 'arcmaszkos ember, sisak' (https://www.nordicnames.de/wiki/%C3%9E%C3%B3rgr%C3%ADmR); Ásmundr, vö. óé. *ás* 'istenség' és *mundr* 'védelem' (https://www.nordicnames.de/wiki/%C3%81smundr) (Letöltés: 2023. szeptember 19.)

[301] CDEPN. 86; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 46–50. Az összetett személynevekhez: *Oswald,* vö. óang. *ōs* 'isten' és *weald* 'hatalom' (https://dmnes.org/name/Oswald); *Wulfheard,* vö. ófn. *wolf* 'farkas' és *hart* 'erős' (https://dmnes.org/name/Wolfhart) (Letöltés: 2023. szeptember 19.) A *Wimbledon* névforma alakulástörténete normann hatást

Cornwall területén a 18. századig közösségi szinten használták a brit kelta eredetű cornwalli nyelvet. Az angol nyelvben használatos, anglicizált formában máig fennmaradt, személyre utaló cornwalli nyelvű településnevek azt mutatják, hogy e nyelv személynevei is lehettek egyszerűek, pl. *Trewerry* (vö. *Gweri* személynév); összetettek, pl. *Tredudwell* (vö. *Tudwal* személynév); valamint becéző formák, pl. *Tregaddock* (vö. *Cadoc* személynév). A cornwalli nyelvbe bekerült latin, görög és héber eredetű keresztnevek felismerése a településnevekben az azokat érintő hangváltozások és a leníció jelensége miatt nem mindig egyszerű, pl. *Trekernell* (vö. *Cornelius*), *Bodilly* (vö. *Iulius*).[302] A jellegzetesen kelta, a germán névszerkezethez képest inverz szerkezetű cornwalli helynevekhez hasonló felépítésű névformákkal északnyugaton is találkozunk. Ezekben gael kelta eredetű személynevek jelentkeznek második névrészként, pl. *Greysouthen* ('Suthan sziklája', vö. óír *Suthán* személynév; Cu) és *Ravenglass* ('Glas földdarabja', vö. ír *Glas* személynév; Cu). A gael kelta eredetű személynév ugyanakkor első névrészként kerül elénk például a *Malmesbury* ('Maildubh erődítménye', vö. óír *Maildub,* az óangolban másodlagosan alakult e. gen.-a: *Maildubes* és óang. *burh,* e. dat.: *byriġ;* Wilt.) helységnévben. Ez utóbbi település apátságát 675-ben alapították, helyén korábban egy remetelak állt, amelyet a helység nevében említett ír szerzetes emelt.[303]

Az óangol személynevet tartalmazó településnevek egy része eredendően jelölt birtokos szerkezet volt. Az óangolban a birtokos szerkezet ragja a személynév nemétől és a ragozástípustól függött. Az ún. erős ragozási csoportokban a hímnemű személynevek *-s,* a nőeműek *-e* birtokos esetragot kaptak, pl. *Branston* ('Brant települése', a személynév e. gen.-a: *Brantes;* Staff.), *Osbaldeston* ('Osbald települése', a személynév e. gen.-a: *Osbaldes;* Lanc.), *Abberton* ('Eadburg települése', vö. óang. *Ēadburh* női név, e. gen.: *Ēadburge;* Ess.), *Goodwood (House)* ('Godgiefu erdeje', vö. óang. *Gōdġiefu* női név, e. gen.: *Gōdġiefe;* ma: kúria, WSx.); a gyenge ragozásban a hímnemű személynevek (amelyek egyébként gyakran végződtek *-a*-ra) és a nőnemű személynevek egyaránt *-n* birtokos esetraggal jelentek meg, pl. *Bickenhill* ('Bica hegye', a személynév e. gen.-a: *Bican;* WMd),

---

mutat, hangcsere és mássalhangzó-betoldás révén: *Wimendon* > *Wimeldon* > *Wimbeldon* (vö. CDEPN 683, illetve korábban a 4.2.5-ös szakaszban is).

[302] A példaként felsorolt cornwalli helynevekben első névrészként a *trev, tre* 'falu', 'város' és a *bod,* később *bos* 'ház', 'lakhely' szavakkal találkozunk; a *Gweri* személynév egy 'aktív' jelentésű melléknévre vezethető vissza, a *Tudwal* első eleme a *tūd* 'emberek', 'nép' kifejezés, a *Cadoc* pedig *-oc* becézőképzős forma; vö. Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 67–68. Az egykori helységnevek lényegében máig fennmaradtak kisebb helyek nevében, vö. *Trewerry Cottages* nyaralóhely, *Tredudwell Manor* esküvői helyszín, *Trekernell Farm* gazdaság és *Bodilly* falucska.

[303] CDEPN. 262, 493, 394; DBPN. 315; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 67–69, 98; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 149; Bölcskei: *Helynévi szubsztrátumok,* 2012, 164.

Coventry (’Cofa fája’, a személynév e. gen.-a: **Cofan;* WMd). Utóbbi esetrag sokszor eltűnt az idők során, pl. *Bickleigh* (’Bica erdeje vagy irtványa’; Dev.); időnként pedig a ’valaki(k)hez tartozó’ értelmű *-ing-* elemmel keveredett. Egyes településtípusra utaló alaprészek mellett a személynevek ragozatlan formában is megjelenhettek a birtokviszony kifejezésekor, pl. *Alfreton* (’Ælfhere települése’, vö. óang. *Ælfhere* személynév és *tūn* ’település’; Derb.). Utóbbi névszerkezet az angol szállásterület északi részén jellemzőbb volt, mint a délin. A skandináv személynevek településformára utaló alapréssel szintén alkothatnak morfológiailag jelölt és jelöletlen birtokos szerkezeteket egyaránt, pl. *Aismunderby* (vö. óé. *Ásmundr,* e. gen.: *Ásmundar;* WY.), *Thealby* (óé. *Thiódulfr;* Linc.).[304]

Érdemes megemlíteni, hogy jó néhány másutt fel nem jegyzett vagy csak a normann időszakban lejegyzett óangol eredetű személynév a helységnevekben korai előfordulást mutat, pl. *Haversham* ([966x75]/12. sz.: *[æt] Hæfæresham,* ’*Hæfer tanyája vagy elkerített területe’; Bkh.), *Basford* (1086: *Bechesword,* ’Beorcol gázlója’; Staff.). Az egyéni nevek korszakbeli változatossága ellenére is nagy bizonyossággal tudják az egykori személynevet rekonstruálni a kutatók, ha az több helynévben fennmaradt; illeszkedik az óangol személynevek rendszerébe, ismert szerkezeti típust képvisel; a kontinensen is előfordult a rokon népek személy- vagy helynévanyagában, pl. így vélelmezhető az óang. **Æġel* személynév jelenléte az *Aylesford* (’Æġel gázlója’; Ke.) és az *Aylesbury* (’Æġel megerődített helye’; Bkh.) településnevekben; a **Gylla* személynévé a *Gillingham* (’Gylla népének, embereinek tanyája’; Ke) névformában.[305]

Az alapszava okán a pogány valláshoz köthető, *-l* képzővel alkotott személynevek régi keletkezésűek lehetnek. Így például az óang. *bār* ’vaddisznó’ szóból származó óang. **Bārel* vagy **Bārla* egytagú, becézett személynév köszön vissza a *Barling* (Ess.), *Birling* (Ke.), ’a **Bārlingas* népcsoport, azaz **Bārel* vagy **Bārla* népe’ jelentésű településnevekben. Ezzel szemben a *Did(d)el* személynév inkább későbbi alakulat lehet, lásd pl. a *Didling* (’Dyddel népe’; Sx.) helységnévben. Egytagú személynevek *-l* képzővel létrehozott becéző formájának erős ragozásával találkozunk összetett településnevekben is, pl. *Daylesford* (’*Dæġel gázlója’, óang. **Dæġel* személynév, e. gen.: **Dæġeles* és *ford;* Glo.), *Rendlesham* (’*Rendel

[304] CDEPN. 454, 698, 1, 256, 54, 162, 80, 453, 54, 607, 8; Gelling: *Signposts,* 1988, 164; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 46–50; https://epns.nottingham.ac.uk/search/p/%28placeName%3A%2AAismunderby%2A%29 (Letöltés: 2023. szeptember 24.) A helynévpéldákban jelentkező alaprészek: óang. *tūn* ’település’, óang. *wudu* ’erdő’, óang. *hyll* ’hegy’, óang. *trēow* ’fa’, óang. *lēah* ’erdő(irtás)’, óé. *bȳ* ’falu’. A *Bickenhill* névalak magyarázata kapcsán felmerült lehetőségként a ’csőrszerű hegy’ jelentés is; a *Bickleigh* esetében pedig ’a hegycsúcs erdeje vagy irtványa’ értelmezés is előkerült, ehhez vö. az óang. *bīca* ’hegyes gerinc’ (CDEPN. 54).

[305] CDEPN. 288, 40, 29, 250; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 53–55; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 46–47.

tanyája', óang. **Rendel* személynév, e. gen.: **Rendeles* és *hām;* Suf.).[306] Insley szerint a helyhez és sokszor keletkezési időhöz köthető településnevek a bennük megőrződött óangol személynevek nyelvtörténeti sajátosságairól, így azok területi elterjedtségéről, illetve kronológiai jellemzőiről is szolgáltatnak információkat. Így az *Ēan-* kezdetű személyneveket tartalmazó településnevek az angolok ősei által benépesített területeken, a *Tīd*-del kezdődőek pedig a mai Közép-Anglia nyugati részén vannak jelen. Az *Æðel-* és az *Ōs-* kezdetű személynévi településnevek koraiak, a *Stān-* kezdetűek később alakultak ki.[307]

Megesik, hogy egy-egy településnév óangol formájának kialakulása hátterében az egykori történetírók hiteles forrásokból nem adatolható betelepülőket látnak, pl. a *Rochester* (Ke.) városnevet Beda úgy magyarázza, hogy benne egy korai angolszász törzsi vezér, Hrof neve őrződött meg (valójában 'Durobrivæ római város' formában adható meg az értelme); *Portsmouth* (Hamp.) alapítása kapcsán az *Angolszász krónika* arról számol be, hogy 501-ben egy Port nevű harcos két fiával partra szállt, legyőzött egy fiatal brit nemest, s földet szerzett itt (a valóságban – a szemantikailag egyébként nagyon is áttetsző – név jelentése: 'a kikötő szája'). Beda és az *Angolszász krónika* az egyes számú birtokos szerkezetet tartalmazó helynevek magyarázatakor szívesen fordul a személynévi eredeztetés felé, és sok esetben kreál állítólagos angolszász és jüt törzsfőket, vezéreket a helynevek alapján. Állításaikat ezért óvatossággal kell kezelni. Meglehet, hogy *Ċissa* szász vezér valóban élt, és tényleg az ő nevével találkozunk a *Chichester* ('*Ċissa* római városa'; WSx.) településnévben, de az is elképzelhető, hogy a teljesen más eredetű településnév (vö. pl. óang. **ċisse* 'kavicsos hely') szolgált a személynév alapjául az *Angolszász krónikáb*an. A *(Great) Offley* ('Offa erdeje vagy irtványa'; Hertf.) és az *Offchurch* ('Offa temploma'; Warw.) helységnevek talán Offának, Mercia királyának a nevével függnek össze. Bizonyosan hiteles történeti személy volt ugyanakkor *Aughton* ('Æffe birtoka'; Wilt.) névadója: egy oklevél tanúsága szerint a birtokot a 10. század közepén kapta a királytól Wulfgar, halála után pedig végrendelete szerint özvegye, Æffe örökölte meg.[308]

Míg a személynevek és az óang. *tūn* ('birtok', 'település'), *lēah* ('erdő', 'tisztás', 'irtvány'), *feld* ('nyílt terület'), *ford* ('gázló') névrészek kapcsolata a településnevekben könnyen értelmezhető ma is, a személyneveknek az óang. *trēow* ('fa'), *stān* ('kő'), *dīc* ('árok', 'töltés') névrészekkel való kapcsolatából származó helységnevek

[306] CDEPN 36, 59, 497, 180; Gelling: *Signposts,* 1988, 163; Insley: *Personal names in place-names,* 2013, 234, 240; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Sussex/Didling/5328724eb47fc40c36000cd9-Didling (Letöltés: 2023. szeptember 24.)

[307] Insley: *Personal names in place-names,* 2013, 229–230.

[308] CDEPN. 503–504, 479, 26, 132, 449; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 52–53; Gelling: *Signposts,* 1988, 79, 124, 188–190.

első pillantásra meglepőnek tűnhetnek, hiszen jelentéktelennek tűnő tereptárgyakra, főként határjelekre utalnak, s többnyire az adott nevű személy birtokának a határán álló fára, kőre, árokra vonatkoznak. A határjelekből keletkezett településnevek többnyire úgy jöhettek létre, hogy e jelzéseknél találkoztak a határpont által elkülönített területeken élők gyűléseikre, később település épült ki itt, amely aztán a találkozóhely nevét vette fel. Ilyen típusú településnevek lehetnek például *Oswestry* ('Oswald fája', vö. óang. *Ōswald* személynév, e. gen.: *Ōswaldes* és *trēow,* Maesbury terület északi határán állhatott, Maesburyt később a 641/642. évi maserfieldi csata helyszínével hozták összefüggésbe, amelyben Penda, Mercia pogány királya megölte Oswaldot, Northumbria keresztény királyát, s a településnév a 12–13. századra 'Szent Oswald keresztje' értelmezést kapott; Shr.), *Coventry* ('Cofa fája', vö. óang. **Cofa* személynév, e. gen.: **Cofan* és *trēow;* WMd.), *Elstree* ('Tidwulf fája', vö. óang. *Tīdwulf* személynév, e. gen.: *Tīdwulfes* és *trēow,* a szókezdő *T*-t a helyet meghatározó *at* prepozícióhoz tartozónak vélték, s szóhatártévesztéssel maradt el a településnévből; Hertf.), *Brixton* ('Brihtsige köve', vö. óang. *Brihtsiġe* személynév és *stān;* ma: London városrésze, GLon.).[309]

Insley találó példákon keresztül figyelmeztet arra, hogy a személynévi kölcsönzések lehetősége miatt különösen óvatosnak kell lennie a kutatónak akkor, amikor településtörténeti következtetéseket von le a személynévi helységnevekből kiindulva. A településnevekben különféle alakváltozatokban jelentkező *Ċead-, Tūda, *Wassa* személynevek (pl. *Chadshunt,* 'Ċeadel forrása', Warw.; [*East* és *North*] *Tuddenham* 'Tudda tanyája', Nf.; *Washington* 'Wassa embereinek települése', Suf.) például végső soron brit egyéni nevekre mennek vissza, ám ezek korán bekerültek az óangolba, s hangtani, alaktani szempontból igazodtak az átvevő nyelvhez, azaz óangol személynevekké váltak. A településnevekben való jelenlétük tehát nem utal arra, hogy britek lettek volna jelen ezeken a helyeken. A *-ketill* végződést megőrző óskandináv személynevek a Norfolk és Suffolk területén lévő települések megnevezésében azt mutatják, hogy ezen a területen a skandináv letelepülés előbb befejeződött, mint a Danelaw északi részén, ahol a végződés későbbi, rövidült *-kil* formájában megszokott a helységnevekben.[310]

Az óangol eredetű személynevet magukba foglaló településnevek pontos etimológiájának megállapítása kapcsán több nehézséggel is meg kell küzdeniük a kutatóknak. Már annak megítélése sem mindig könnyű, hogy egy-egy névforma egyértelműen ebbe a kategóriába sorolható-e. Az egytagú óangol személynevek egy része madarat vagy egyéb állatot jelölő közszóból ered, amelyek a hely természetes faunájára utalva maguk is bekerülhettek a településnevekbe. Ha a kifejezés

[309] CDEPN. 454, 162, 214, 89; DBPN. 525, 523, 521, 525, 524, 521; Gelling: *Signposts,* 1988, 187–188.
[310] Insley: *Personal names in place-names,* 2013, 231–237.

többes számú genitívuszban szerepel a névben, a közszói értelmezés a valószínű, pl. 925 k.: *Oxnaforda* ('az ökrök gázlója', vö. óang. *oxa,* t. gen.: *oxna* és *ford;* ma: Oxford, Oxf.). Az egyes számú genitívusz azonban kétértelmű: bár személynevekkel gyakoribb volt, állhatott állatnevekkel is, utóbbi esetben többes értelmű volt. Az [1150 k.]/13. sz. – 1493: *Rauenesden(e)* ('Hræfn vagy a holló völgye', vö. óang. **Hræfn* vagy *hræfn,* e. gen.: *Hræfnes* vagy *hræfnes* és *denu;* ma: Ravensden, Bd.) típusú nevek esetében tehát kétféle értelmezéssel számolhatunk. A középangol korszakban pedig a gyenge ragozású személynevek egyes számú genitívusza és az erős ragozású köznevek többes számú genitívusza redukció eredményeként egyaránt *-e*-re végződött, így ha a legkorábbi lejegyzés ebből az időszakból származik, a ragozás nem feltétlenül segít az értelmezésben.[311]

Hasonló kétértelműséggel találkozunk némely melléknevet tartalmazó településnév esetében is. A melléknevekből ugyanis jöhettek létre egyelemű személynevek, de leíró kifejezésként közszóként is jelentkezhettek melléknevek a településnevekben. Összetett helységnevekben a melléknevek többnyire gyenge formájukban voltak jelen, azaz egyes számú genitívuszi, illetve datívuszi formájuk *-an* végződést kapott, ugyanúgy, ahogy a gyenge ragozású személynevek egyes számú genitívusza. Ráadásul a birtokos szerkezet alkalmazása a személynevet magukba foglaló településnevek esetében nem volt szükségszerű, el is maradhatott. A hangalak alapján tehát nincs mindig lehetőség a településnév pontos értelmének megfejtésére. Ilyenkor némi fogódzót a településnév alaprészének jelentése adhat, pl. 1185: *Hwitchirche* ('a fehér templom', vö. óang. *hwīt,* gyenge ragozású *hwīte* és *ċiriċe,* kőből épült vagy meszelt falú templomépületre utalva; ma: Whitchurch, Bkh.).[312]

Mindazonáltal az angol helynév-etimológiák meghatározásakor máig tartja magát az az alapelv, hogy a személynévi származtatás előnyben részesül a köznévből, különösen a földrajzi köznévből való magyarázattal szemben. Utóbbi akkor kerül előtérbe, ha a vélelmezett személynév túl gyakran kerül elő ugyanazzal az utótaggal. Ilyenkor könnyen megeshet, hogy valójában (összetett) főnévből keletkezett településnévvel van dolgunk. Így derült ki, hogy a *Windsor* településnév nem a **Windel* személynévre megy vissza, hanem egy **windels-ōra* '[folyó]part csörlővel csónakok felvonására' köznévvel hozható összefüggésbe, értelme pontosabban 'az *Ōra* nevű part csörlős szakasza' formában adható meg (vö. óang. *ōra* 'part'; Brk.); illetve hogy a *Ludgershall* településnév nem a **Lutegār* személynévhez köthető, hanem egy **lūtegār* 'dárdacsapda' köznév lehet a hátterében, azaz 'a dárdacsapda zuga' jelentésű (e. gen.: **lūtegāres* és *healh;* Wilt.). Máskor a természetföldrajz

[311] A többes értelmű egyes számú genitívuszra állatnevek esetén lásd például a *Selsey* ('a fóka szigete', vö. óang. *seolh,* e. gen.: *seoles* és *īeġ,* fókák tűnhettek fel a partszakaszon; WSx.) településnevet (vö. CDEPN 536). CDEPN. 458, 493; Gelling: *Signposts,* 1988, 165, 188–189.

[312] CDEPN. 673; Gelling: *Signposts,* 1988, 165–166.

igazolja a köznévi származtatás helyességét, pl. *Childrey* (az alaptaghoz vö. óang. *rīth* 'patak'; Oxf.) kapcsán nem az 'egy *Ċille* nevű nő forrása', hanem 'a *Ċille* nevű forrás patakja' értelmezés a helytálló, tekintve, hogy a Childrey Brook patak a falu közelében ered. Érdemes megjegyezni, hogy a középangolban élt egy *chille* ('forrás') kifejezés, amely talán visszavezethető a fenti óangol eredetű településnév keletkezésének korára, amikor is **ċille* formában létezhetett. A helynév-etimológiák, mint a fenti példák is mutatják, sok esetben építenek máshol fel nem jegyzett óangol kifejezések kikövetkeztetésére, amelyre az adhat alapot, hogy az óangol szó- és személynévkészletet a maga teljességében ma nem ismerhetjük.[313]

Az óskandináv eredetű személynevet tartalmazó településnevekkel kapcsolatban problémaként szokott felmerülni, hogy a bennük lévő egyéni név vajon dán vagy ír–norvég eredetű-e. Az 1100-as éveket megelőzően az óészaki nyelv keleti (ódán, ósvéd) és nyugati (ónorvég) dialektusában a személynevek többsége ugyanis lényegében megegyezett, pl. *Kearby* ('Kere faluja', vö. ódán, ósvéd *Kærer* és óé. *Kærir* személynév, utóbbihoz lásd a mai norvégiai *Kjelsbøl* helynevet; WY.). Dán eredetűnek szokás tartani a személynévi előtagot például a *Towton* ('Tofi települése'; NY.) településnévben; norvég személynevet azonosítanak a *Somerleyton* ('Sumarlithi települése'; Suf.) és talán a *Somerby* ('Sumarlithi faluja'; Leic.) helységnevekben.[314]

Az ír–norvég betelepülők leszármazottai egyébként egészen hosszan, még a 12. században is használtak óészaki személyneveket, pl. *Gamblesby* (1177: *Gamelesbi* 'Gamel faluja', vö. óé. *Gamall,* az óangolban másodlagos kialakulású e. gen.-a: *Gam(a)lles;* a névadó, Gamel, Bern fia a történeti feljegyzések szerint 1130 körül élt; Cu.). Mivel az óészaki személynevek egy részét az egyébként skandináv eredetű normannok nyelvcseréjüket követően is megtartották, azt sem mindig könnyű megállapítani, hogy az írnokaik által összeállított *Domesday Book*ban (1086) megjelenő helységnévformákban angol–skandináv személynév jelenik-e meg ófrancia (normann) köntösben, vagy skandináv eredetű ófrancia (normann) személynévvel van-e dolgunk. A helytörténeti események alapján az *Exelby* ('Eskil faluja', vö. óé. *Ásketill, Eskil;* NY.) településnév az első, az *Alston* ('Halfdan faluja', az óé. *Halfdan* személynév *H*-ja normann hatásra tűnt el, és a normann Vipont családnak volt itt birtoka; Cu.) helységnév a második esetet képviselheti.[315]

[313] CDEPN. 684, 385, 133; Gelling: *Signposts,* 1988, 166–177.

[314] CDEPN. 625, 559; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 55–59. A *Somerby* településnév eredete kapcsán egyéb lehetőségek is felmerültek: származtatták pédául az óé. *sumarlithar* 'nyári utazó, tengerész, viking' kifejezésből, 'a nyári utazók faluja' jelentést tulajdonítva a névnek; de az óang. **sumor* és *hlith* névrészekből is magyarázták 'a nyáron használatos, homorú hegyoldal faluja' értelemben (CDEPN. 559). https://epns.nottingham.ac.uk/search/p/%28placeNameString%3A%22Kearby%22%29.

[315] CDEPN. 245–246, 221, 11; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 55–59.

A családnevek kialakulásával és terjedésével összefüggésben a 12–13. századtól újabb probléma kerül előtérbe a vizsgált típusba tartozó településnevek személynévi részének jellegével kapcsolatban. A családnevek egy csoportja ugyanis egyéni névből vagy keresztnévből keletkezett alaki kitevő, morféma hozzáadása nélkül, így kérdéses lehet, hogy egyes személynevek egyéni névként, illetve keresztnévként vagy családnévként kerültek-e be az adott településnevekbe. A birtoklástörténeti tények ismerete segíthet a kérdés megválaszolásában: *Cruxton* (Do.) település például az 1100-as évek végén a Croc család tulajdonában volt. A *Croc* családnév egyébként az óészaki *Krókr* személynévből származik, amely vagy a dánok, vagy a normannok révén került a Brit-szigetre. Szintén tulajdonjog alapján a *Rawstone* (Dev.) településnévben Ralph de Nimet keresztnevét, a *Fonston* (Cornw.) helységnévben Simon le Enfaunt családnevét azonosíthatjuk.[316]

Az ófrancia kereszt-, de főként a családnevek az egykori normann birtokosra utalva különösen gyakran kerültek a településnevekbe megkülönböztető jelzőként, néha az eredeti helységnév elé, pl. *Cockayne Hatley* (1417-ben került a Cockayne család tulajdonába a település; Bd.), gyakrabban mögé, pl. *Morton Bagot* (a 12. század közepén kerülhetett a Bagot család kezébe; Warw.). Ezek a típusú névformák Yorkshire kivételével északon és Essex kivételével keleten ritkábban bukkannak fel, a déli és a nyugati országrészben azonban nagy számban vannak jelen. Hasonló funkcióban, megkülönböztető névrészként találkozunk néhány óangol, pl. *Edith Weston* (vö. óang. *Ēadgȳth* személynév, Ēadgȳth, Hitvalló Eduárd angol király felesége nagy birtokokkal rendelkezett a környéken; Leic.), óskandináv, pl. *Crosby Ravensworth* (vö. óé. *Hrafnsvartr* személynév; Cu.), és kelta eredetű személynévvel is, pl. *Sutton Maddock* (vö. walesi *Madoc* személynév, a települést a 12–13. században bíró családról; Shr.).[317]

A személyekre utaló településnevek az esetek többségében férfiakra vonatkoztathatók. Akadnak azért olyan helységnevek is, amelyekben női név jelentkezik. Ezek a névformák a mai Anglia területén gyakoribbak, mint a középkorban jórészt a kelták leszármazottjai által benépesített Wales vagy Skócia területén.[318] A kutatók szerint a női nevek nem feltétlenül az angolszász betelepedés megindulásakor, hanem inkább a későbbi, békésebb időszakokban

[316] Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 59–60; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Dorset/Maiden+Newton/53285291b47fc4099d0014a2-Cruxton; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Devon/Bishop%27s+Nympton/53284f05b47fc4097e00019e-Rawstone (Letöltés: 2023. szeptember 21.)

[317] CDEPN. 287, 423, 667, 171, 591; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 61, 64; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 53.

[318] Carole Hough: Women in place-names, in Jayne Carroll – David N. Parsons (eds.): *Perceptions of Place. Twenty-First-Century Interpretations of English Place-Names Studies,* Nottingham, English Place-Names Society, 2013, 251–252.

kerülhettek be a településnevekbe. Néhány esetben társadalmilag magas rangú asszony, így például a királynő, egy-egy hercegkisasszony neve jelentkezik a településnevekben, pl. *Bamburgh* ('Bebbe erődje', Æthelfrith, Bernicia 6–7. századi királyának *Bebba* nevű felesége után; Nhb.), *Bognor* ('Bucge lapos tetejű hegye', a nevet először 680 körül jegyezték le, a wessexi királynak ekkor volt egy *Bugge* nevű lánya; WSx.), *Stoke Edith* ('Edit külterületi gazdasága', a 11. század közepén Edit királynő, Hitvalló Eduárd felesége birtokában volt; Heref.).[319]

Carole Hough vizsgálatai az általa idézett példákon keresztül részben megerősítik Christine Fell korábbi vélekedését, aki szerint a nők a *-tūn* ('település', 'birtok'), *-burh* ('erődített hely', 'uradalom'), *-cot* ('házikó', 'menedék') végű településnevekben tulajdonosként, (föld)birtokosként (pl. *Abberton* 'Ēadburh települése', Ess.; *Fladbury* '*Flǣde erődített majorsága', Worc.; *Goodcott* 'Gōdġiefu háza', Dev.); a földrajzi objektumokra utaló alaprészek mellett valamely, a helyhez kapcsolódó jogosultság okán (pl. tüzelőt gyűjthettek az erdőben); a *-ford* ('gázló'), *-brycg* ('híd'), *-ċiriċe* ('templom'), *-strǣt* ('római út') végű településnevekben pedig mint e létesítmények létrehozói, építtetői, fenntartói tűntek fel (pl. ilyen vonatkozásban utalhat *Ælfgȳth*-re az *Alvechurch,* Worc.; *Burghild*-re a *Buckle Street* névforma, Worc.). Ezek a településnevek jól mutatják, hogy a korai angolszász társadalomban a nők a birtokok kezelésében a férfiakéhoz hasonló szerepeket tölthettek be, azaz a nemek tekintetében e téren lényegében egyenjogúság valósult meg.[320]

Ugyanakkor, figyelmeztet Hough, a *-ċiriċe* utótag más kapcsolatot is tükrözhet: a *Peakirk* ('Pega temploma'; Camb.) településnév Szent Pega alakját idézi meg, akinek úgy tudni, itt volt a remetelakja. Más esetekben nem állapítható meg teljesen bizonyossággal, hogy kit jelölt a női név: a *Tetbury* ('Tette erődített helye'; Glo.) településnévben szereplő Tette talán Ine, 7. századi wessexi király húga volt, aki az itteni monostor alapításában kaphatott szerepet, de emlékállító jelleggel vonatkozhat a név Szent Guthlac anyjára, illetve egyéb, máshonnan nem ismert nő neve is lehet. További sajátosságként említi Hough, hogy a településnévben megjelölt nő tulajdonjoga nem feltétlenül a letelepedéskor, hanem később, a 10–11. században is létrejöhetett, s a női név ekkor, a településnév megváltozása révén került be a helység megnevezésébe, pl. *Aughton* ('Æffe tele-

[319] CDEPN. 33, 68 (*Bognor Regis* c. a.); Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 64; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 51; Hough: *Women in place-names,* 2013, 251–281.

[320] CDEPN. 1, 232, 11; Hough: *Women in place-names,* 2013, 260; Christine Fell: *Women in Anglo-Saxon England,* Blackwell, Oxford, 1987, 99–100; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Devon/Ashreigney/53284f05b47fc4097e000078-Goodcott (Letöltés: 2023. szeptember 21.)

pülése'; Wilt.) 931-ben került az özvegy Æffe tulajdonába, *Lovacott* ('Lufu háza'; Dev.) pedig 11. század közepi birtokosának nevét őrzi.[321]

Hough vizsgálatai szerint a női nevek mindenesetre jellemzően korai (pl. *-hām* 'tanya', *-ingtūn* 'egy adott személy embereinek települése') és kései használatú óangol (pl. *-lēah* 'erdő[irtás]', *-tūn* 'település'), valamint óészaki eredetű (*-bȳ* 'falu', 'kis település', *-thorp* 'másodlagos település'), sőt középangolra jellemző alaprészekkel (*-croft* 'kis körbezárt határrész') is előfordulnak, ami a névtípusnak az angolszász betelepülés kezdetétől a normann hódítás megindulásáig, sőt azon túl is nyúló népszerűségét mutatja. További fontos megfigyelése, hogy a nőkre a településnevekben sokkal gyakrabban hivatkoznak személynév segítségével, mint egyént vagy csoportot jelölő közszóval (a közszói megjelölés a férfiakra utaló településnevekben nem ritka; lásd az 5.1.1.2-es és az 5.1.2.1-es szakaszok példáit), tehát egyénekként, nem pedig egy társadalmi vagy foglalkozási csoport tagjaiként tekintettek rájuk az időszakban. Emellett azt is hangsúlyozza, hogy – amint fent is láttuk – a nők és a nevüket viselő hely(ség)ek között legtöbbször valamiféle közvetlen kapcsolat mutatható ki.[322]

5.1.1.2 Társadalmi rangra, címre, méltóságra utaló közszavak a településnevekben

A korai településnevekben világi személyekre nemcsak azok nevével lehetett utalni, hanem közszóval, jellemzően valamely társadalmi rangra, címre, méltóságra utaló kifejezéssel is. A Brit-sziget korai keletkezésű településneveiben általában véve az uralkodóra közszóval utalni például jellemzőbb volt, mint személynévvel,[323] pl. *Kingsbury* ('a király megerődített majorsága', óang. *cing,* e. gen.: *cinges* és *burh,* e. dat.: *byriġ;* Hitvalló Eduárd adománya a Westminster Abbey számára; GLon.), *Kingston* ('a király birtoka', vö. óang. *cyninges-tūn;* Eadred wessexi király adományozta a Shaftesbury apátságnak 948-ban; Dors.), *Kingswood* ('a király erdeje', vö. óang. *cyninges* és *wudu;* II. Henrik angol király adománya a mertoni rendháznak; ma: London egyik kerülete, Sur.), de: *Fort William* ('William erődje', III. Vilmos angol király uralkodása alatt épített, kora újkori erődített

[321] CDEPN. 464, 605; Hough: *Women in place-names,* 2013, 259–260, 263–266; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Wiltshire/Collingbourne+Kingston/532886d3b47fc40d3800032a-Aughton; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Devon/Shebbear/53284f0cb47fc4097e00112c-Lovacott (Letöltés: 2023. szeptember 21.)

[322] Hough: *Women in place-names,* 2013, 266, 280–281.

[323] Az uralkodó nevét tartalmazó településnevek csak később, emlékállító jelleggel válnak majd népszerűvé a gyarmatokon.

helyőrségéről; Highl.). A királynő tulajdonában állt például (*Lower* és *Upper*) *Quinton* ('a királynő települése', vö. óang. *cwēn* és *tūn;* Warw.) vagy *Queenborough* ('a királynő városa', vö. középang. *quene* és *burgh,* III. Eduárd feleségéről, Philippa királynéről vette nevét; Ke.).[324]

Reaney és Cameron azonosítja azokat az angolszász társadalmi csoportokat, amelyekre a korai keletkezésű településnevek gyakran hivatkoznak. A legtöbb társadalmi helyzetet, méltóságot jelölő óangol kifejezés a későbbiekben nem vagy erősen módosult jelentéssel folytatódott az angol nyelvben, így az egykori jelentés sokszor bizonytalan, esetenként pedig csak körülírással adható meg. A két kutató a társadalmi helyzetet jelölő óangol kifejezések közül a következőket találta meg a korai településnevekben: *ealdorman* ('a király helyettese egy-egy területen'), *cniht* ('szolga', 'fiatal katona', később 'a király vagy egy nemes alkalmazottja', 'lovag'), *cild* ('fiatal nemes', 'fiatal szerzetes'), *ċeorl* ('szabad paraszt'), *(ge)būr* ('a szolgaság szélén lévő paraszt'), **gafolman* ('bérleti díjat fizető paraszt'). A hivatali címekre vonatkozó óangol kifejezések közül pedig a következőket adatolták a településnevekből: *ealdorman* ('a király helyettese egy-egy területen'), *scīr-ġerēfa* ('főispán egy-egy megyében'), *dōmere* ('bíró'), *tolnere* ('adószedő'), *(ġe)rēfa* ('várnagy', 'törvényszolga').[325]

A fenti kifejezések jellemzően kétrészes helységnevekben, településtípusra utaló alapésszel szerepelnek, pl. *Aldermaston* ('a helytartó birtoka', vö. óang. *ealdorman,* e. gen.: *ealdormannes* és *tūn;* Brk.), *Knighton* ('a király vagy a nemes szolgáinak, katonáinak, a lovagoknak a birtoka', vö. óang. *cniht,* t. gen.: *cnihta* és *tūn;* Staff.), *Chilcote* ('a nemesifjak háza[i]', vö. óang. *cild,* t. gen.: *ċilda* és *cot,* többes számú *cotu,* talán egy családhoz tartozó fiatalabb fiúk közös birtoka; Leic.), *Childwick* ('a fiatal szerzetesek tejgazdasága', vö. óang. *cild,* t. gen.: *ċilda* és *wīċ,* a St Albans Abbey apátság tulajdonában volt; Hertf.), *Galmpton* ('a bérleti díjat fizető parasztok települése', vö. óang. **gafolman,* t. gen.: **gafolmanna* és *tūn;* Dev.), *Shrewton* ('a főispán birtoka', vö. óang. *scīr-ġerēfa* és *tūn,* 1086-ben salisburyi Edward, Wiltshire sheriffje tulajdonában volt; Wilt.), *Tollerton* ('az adószedő birtoka', vö. óang. *tolnere* és *tūn;* NY.), *Reepham* ('a várnagy tanyája', vö. óang. *(ġe)rēfa* és *hām,* a Peterborough apátság intendánsához tartozott; Linc.); de akad azért példa arra is, hogy természeti környezetre vonatkozó alapésszel

[324] CDEPN. 346, 347, 348, 487, 488; DBPN. 193; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 52–54; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 136; John Insley: Personal names in place-names, in Jayne Carroll – David N. Parsons (eds.): *Perceptions of Place. Twenty-First-Century Interpretations of English Place-Names Studies,* Nottingham, English Place-Names Society, 2013, 209–249; Parsons: *Churls and athelings, kings and reeves,* 2013, 43–72.

[325] Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 147–150; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 135–138.

kapcsolódnak össze, pl. *Charlwood* ('a szabad parasztok erdeje', vö. óang. *ċeorl,* t. gen.: *ċeorla* és *wudu;* Sur.), *Bowrish* ('a parasztok földje, ahol letelepedtek', vö. óang. *būr* és *hiwisc;* Dev.), *Damerham* ('a bírók folyó menti rétje', vö. óang. *dōmere,* t. gen.: *dōmera* és *hamm,* királyi birtok volt, melynek jövedelméből bírókat támogattak; Hamp.).[326]

David Parsons személyekre vonatkozó köznévi előzményből, a korábbi szakirodalmi nézeteket összefűzve magyarázza a gyakori *Kingston* ('a király települése') és *Charlton* ('a szabad parasztok települése') településneveket. Az utóbbi kapcsán Ine, wessexi király egyik törvényét idézi, amelyből kiolvasható, hogy a 7. század végén a parasztok a közös földterületen rendelkezhettek olyan, saját használatú résszel, amely szántót és legelőt is magában foglalt. Ennek jelölésére használhatták a *ceorla-tūn* ('a szabad parasztok elkerített birtoka') kifejezést, amely aztán egyes esetekben az angolszász korszak végén az egyébként más nevet viselő nagybirtokok felbomlásakor településnévvé lett, s mára jellemzően *Charlton* formát öltött. Parsons azt is megjegyzi, hogy – Kingston upon Thames (Sur.) kivételével, amely igazolhatóan ceremoniális uralkodói központ volt – első említésükkor a *Kingston* nevű települések kis, nem túl jelentős helységekként tűnnek fel. Közös jellemzőjük azonban, hogy egy-egy tényleges királyi központ közelében feküdtek, ismert római kori utak mentén, hozzávetőleg szabályos távolságra egymástól. A 7–9. századi törvénykönyvek az óangol alakban *cyninges tūn*-ként megjelölt helyeket az igazságszolgáltatással összefüggésben említik. Parsons szerint a *cyninges tūn* típusú helyek a királyi ügyintézés helyszínei voltak egy-egy területen, amelyeken keresztül a központi hatalom elérhető és gyakorolható volt az országban. Amennyiben pedig e helyek településekké nőtték ki magukat, könnyen kaphatták a *Kingston* nevet.[327]

Parsons az oklevelekben, a narratív szövegekben és a mai helynévállományban jelentkező megfelelő névformák egymásra vonatkoztatásával ötletesen világít rá az *Athelney* ('a hercegek szigete', vö. *æðeling* 'herceg', t. gen.: *æðelinga* és *īeġ* 'sziget'; Som.) helynév kialakulásának hátterére is. A krónikák szerint 877 telén Alfréd, Wessex királya Athelney mocsaras-erdős területére vonult vissza a vikingek támadása elől, hogy aztán 878-ban az edingtoni csatában döntő csapást mérjen rájuk. A valószínűtlen történet némiképp hihetőbbé válik azáltal, hogy Parsons kideríti, miféle hely lehetett Athelney. Hasonló, Alfréd hercegre és fivérére, vala-

[326] CDEPN. 7, 353, 133, 126, 246, 548, 178, 621, 496; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 147–150; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 135–138; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Hertfordshire/St+Michaels/53285b91b47fc40ace0004ef-Childwick; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Devon/Tavistock+and+Tavistock+Hamlets/53284f0db47fc4097e00135e-Bowrish+Cottages (Letöltés: 2023. november 7.)

[327] CDEPN. 126, 347–348; Parsons: *Churls and athelings, kings and reeves,* 2013, 51–56.

mint egy földrajzi objektumra utaló helynévként az *Æthelingadene* ('a hercegek völgye', vö. óang. *denu* 'völgy'; WSx.) névformát idézi a korszakból, amely a mai East és West Dean helységek területének elnevezése volt (vö. *Ellingsdean* mikrotoponima ma is van a közelben). II. Æthelred 1002-ben a wherwelli zárdának ajándékozta Æthelingadenét, amelyről kiderült, hogy az addig az ekkoriban elhunyt édesanyja személyes használatában volt. Egy másik forrás pedig azt világítja meg, hogy az asszony nevelte fel Æthelred fiait, a hercegeket – vélhetően ezen a helyen. Ebben a kontextusban az *Æthelingadene* név jelentését '*Dene* királyi birtok, ahol a hercegeket nevelik' formában adja vissza Parsons, ami egyúttal érthetővé teszi, hogy 1001-ben miért támadták meg ezt a helyet a vikingek. Ennek megfelelően – véli Parsons – Athelney szintén olyan királyi birtok lehetett, ahol a hercegek ügyeiket intézhették, s ahol Alfréd fel tudott készülni az edingtoni ütközetre. Az *Allington* ('a hercegek birtoka'; Wilt.) és *Athelington* ('a herceg[ek] birtoka'; Suf.) nevű településekről pedig úgy tartja, hogy nagyobb birtoktestekből kiszakított, újonnan a hercegek rendelkezésére bocsátott területeken alakultak ki. Amennyiben olyan birtokok kerültek a hercegek tulajdonába, amelyek korábban már rendelkeztek névvel, jellemzően megmaradt az eredeti név, pl. az Alfréd birtokában lévő wiltshire-i *(Great) Bedwyn* és *Burbage* (vélhetően növényzetre, illetőleg megerődített helyre utaló névvel).[328]

Egyes korai keletkezésű településnevekkel összefüggésben felmerült, hogy azok nőkre utaló közszavakat tartalmazhatnak: pl. az egykor önálló *Westoe* település ('a nők helye' vagy '*Wīfe helye'; ma: South Shields város része; T&W.) nevében a többes számú birtokos esetben lévő *wīfa* ('nőknek') szót vagy az óangol **Wīfe* női nevet feltételezik az etimológusok; a dorseti *Woodyhyde* helynév jelentése vélhetően 'az özvegy kb. 120 angol holdnyi földje', s talán egy 11. század végi tulajdonosra utal. Máskor a nőre utaló közszó pontos jelentése körül merülnek fel problémák. Így például a *Portinscale* ('a nő legelője'; Cu.) településnév kapcsán Carole Hough az első névrész kétféle értelmezési lehetőségére hívja fel a figyelmet: az óang. *portcwene* kifejezés 'városi asszony' vagy 'szajha' jelentésű egyaránt lehetett. A dél- és közép-angliai területeken különösen gyakori *Maid(en) well* (a hagyományos magyarázat szerint: 'a hajadonok forrása' vagy 'a szüzek forrása', vö. óang. *mæġd(en)* 'hajadon', 'szűz' és *wylle* 'forrás') hely(ség)nevek vonatkozásában pedig arról beszél, hogy az első elem eredendően leginkább Szűz Máriára vonatkoztatható, s a névalakot az általánosan elterjedt *Lady Well* helynévvel állítja párhuzamba. A durhami *Carlton* település neve kapcsán – amelyet az óangol **ċeorlena tūn* ('a szabad parasztok falva') szerkezet skandináv befolyás alá került formájaként értelmez – pedig úgy vélekedik, hogy a benne lévő óang.

[328] CDEPN. 26, 181, 9; DBPN. 49, 86; Parsons: *Churls and athelings, kings and reeves*, 2013, 57–63.

ċeorl ('szabad paraszt') kifejezés férfiakra és nőkre egyaránt vonatkozhatott a korban. Hasonlóképpen férfiak és nők is viselhették az óang. *eorl* ('nemesember') társadalmi rangot az angolszász társadalomban. A nők angolszász törvényekben előkerülő hármas felosztása hajadon, férjezett és özvegy nőkre Hough véleménye szerint a hely(ség)nevekben kevéssé tükröződik.[329]

A skandináv berendezkedéssel kapcsolatos társadalmi rangok, címek közül a településnevekben is megtalálható a *hold* ('magas rangú hivatalnok a Danelaw területén'), a *dreng* ('szabad bérlő'), a *leysingi* ('felszabadított ember'), a *bondi* ('földműves'), pl. *Holderness* ('a hivatalnok hegyfoka', vö. óé. *hǫldr,* e. gen.: *haldar* és *nes,* az Északi-tenger és a Humber folyó közötti mocsaras félsziget; EY.), *Drointon* ('a szabad bérlő települése', vö. kései óang. *dreng* [< óé. *drengr*], t. gen.: *drenga* és *tūn;* Staff.), *Lazonby* ('a szabad emberek falva', vö. óé. *leysingi,* t. gen.: *leysinga* és *bȳ;* Cu.), *Bonby* ('a földművesek falva' vagy 'Bondi falva', vö. óé. *bóndi,* t. gen.: *bónda* vagy óé. *Bóndi* személynév, e. gen.: *Bónda* és *bȳ;* Linc.).[330]

5.1.2 Egyházi személyekre, birtokosokra utaló településnevek

A korai időszakban a világi személyek mellett az egyház is jelentős tulajdonnal bírt a Brit-szigetek területén. Máig jól tükrözik ezt azok a településnevek, amelyek egykori egyházi személyek, illetve egyházi intézmények, szervezetek névadás korabeli tulajdonjogával összefüggésben keletkeztek. Az e névformákban jelentkező egyházi személyek gyakorta intézményi tisztségüknél fogva váltak a települések tulajdonosává. Nem volt ritka, hogy a birtokosként megjelölt egyházi személynek lakhelye, az intézménynek, szervezetnek rendháza is állt a településen a névforma kialakulásakor. Az egyházi személyeket tekintve gyakran jelenik meg a helységnevekben közszói utalás arra vonatkozóan, hogy a település valamely püspök, apát vagy apátnő, perjel, illetve kanonokok, szerzetesek, apácák, pap(ok) birtokában volt. Az egyházi intézmények, szervezetek egykori tulajdonjoga vonatkozásában közszói és tulajdonnévi névrészek egyaránt szerepelhetnek a helységnevekben. A közszói névrészek leginkább egy-egy vallási közösség, kolostor, zárda korai birtokosi szerepkörére mutatnak; míg a tulajdonnévi névrészek a birtokos intézmény vagy annak székhelye nevével, illetve a templomos lovagok csoportját azonosító kifejezéssel jelölik meg az egykori tulajdonost. Ez utóbbi

[329] CDEPN. 667 (*Westow* c. a.), 393; 116–117; Hough: *Women in place-names,* 2013, 253, 259, 272; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Dorset/Worth+Matravers/5328529ab47fc4099d0028fc-Woodyhyde+Ctgs%2C+Woodyhyde+Fm; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Cumberland/Above+Derwent/532847dab47fc408f9000010-Portinscale (Letöltés: 2023. szeptember 21.)

[330] CDEPN. 309 (*Holderness Drain* c. a.), 195, 364, 70; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 138.

csoportok esetében a birtokos intézmény, szervezet felfogható egyfajta jogi személynek, így a funkció hasonlósága nyomán az ilyen kifejezéseket tartalmazó településnevek ebben a fejezetben kerülnek bemutatásra.

Az egykori egyházi birtoklásra való utalás jellemző lexémák segítségével valósult meg névformákban, némely lexéma ugyanakkor többféle egyházi vonatkozást is hordozhatott. A jellemző lexémák jó része ó- és középangol szó, ugyanakkor más helynévtípusokhoz képest feltűnően sok az érintett településnevekben a latin nyelvű kifejezés, főként bővítményrészi funkcióban, s néhány ófrancia, óészaki és gael kelta eredetű szó is részévé vált a tárgyalt névformáknak.

Constance M. Matthews hívja fel a figyelmet arra, hogy a latin nyelvű bővítményrészt tartalmazó helységnevek leginkább a kis, vidéki települések jelölésére maradtak fenn hosszú távon, akár máig kiterjedően, mivel az egyházi, majd pedig a jogászi gyakorlat e nagy presztízsűnek ítélt névformák használatát részesítette előnyben a helyi, szűk körben alkalmazott hivatalos írásbeliségben. Egy-egy esetben ugyanakkor a korai dokumentumokban előkerülnek a szóbeliségben használt, teljes egészében angol nyelvű névváltozatok is a kérdéses kis települések jelölésére, s ezek azt mutatják, hogy a latin lexémák (néha akár játékos) fordítás révén kerülhettek be a megfelelő helységnevekbe, pl. a dorseti *Toller Fratrum* ('a szerzetesek Tollerje') és *Toller Porcorum* ('disznók Tollerje', csordáiról volt ismert) települések neve *Monks Toller* ('a szerzetesek Tollerje') és *Swine Toller* ('disznók Tollerje') formában is jelentkezik a középkorban.[331]

5.1.2.1 Egyházi személyek tulajdonjogára utaló településnevek

Az ide sorolható hely(ség)nevek egy csoportja püspöki tulajdont jelöl, az angol *bishop,* a latin *episcopus* és az óészaki eredetű *biskup* szavak, illetve származékaik segítségével. Az általános értelmű, közszói utalás ellenére a középkori birtoklástörténeti dokumentumokból többnyire kideríthető, hogy konkrétan mely püspökség mindenkori elöljárójának tulajdona volt a kérdéses település vagy terület. A *bishop* és a *biskup* lexémák több, főként birtoktípust jelölő földrajzi köznévi alaprész előtt is megjelenhetnek, nominatívuszban, pl. *Bishopton* (1104 k.: *Biscoptun,* 'a [durhami] püspök birtoka'; Durh.), *Bishopthorpe* (1275: *Biscupthorp,* 'a püspök majorja', a yorki érsek rezidenciája; NY.); egyes szám birtokos esetben, pl. *Bishopstone* (1186: *Bissopeston,* 'a [salisburyi] püspök birtoka'; Wilt.), többes

[331] CDEPN. 621 (*Toller Porcorum* c. a.); Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 114–115. A két szomszédos település közelében ma egy Toller Whelme nevű kis helység is található (http://kepn.nottingham.ac.uk) (Letöltés: 2023. szeptember 21.)

szám birtokos esetben, pl. *Bishopsworth* (1086: *Biscopewrde,* 'a püspökök bekerített területe', a coutances-i püspöké volt; Av.). A *bishop* lexéma alanyesetben áteshetett redukción, pl. *Bispham* (1086–1196: *Biscopham,* 'a püspök majorsága'; Lanc.); valamint az egyes szám birtokos esetű formája is átalakulhatott redukció és népetimológia (reszemantizáció) során, pl. *Bushbury* (1086: *Biscopesberie,* 'a püspök megerődített majorsága', de vö. *bush* 'bokor'; WMidl.).[332]

Megkülönböztető szerepű bővítményrészként a püspöki tulajdonjogra utaló angol lexéma legtöbbször (de nem kivétel nélkül) a tulajdonnévi alaprész előtt jelentkezik, pl. alanyesetben, pl. *Bishop Auckland* (1358–1411: *Bysshopaukland,* de: 1420: *Aukland Bishop,* 'a [durhami] püspökhöz tartozó Auckland'; Durh.), vagy egyes szám birtokos esetben, pl. *Bishops Cannings* (1314: *Bisshopescanyngges,* 'a [salisburyi] püspökhöz tartozó Cannings'; Wilt.). Az azonos funkciójú megfelelő latin lexéma a névformákban a tulajdonnévi alaprész mögött, egyes szám birtokos esetben jelenik meg, pl. *Kingsbury Episcopi* (1086: *Chingesberie,* 'a [bathi] püspökhöz tartozó Kingsbury'; Som.); lásd még *Cropwell Bishop* korai megnevezését is (1316: *Croppehull Episcopi,* 'Cropwell [része], amely a yorki püspökhöz/érsekhez tartozik'; Nott.).[333]

Nagyon hasonló mintázatot mutatnak az apát vagy apátnő tulajdonát jelölő névformák mind az egykori birtokos azonosíthatósága, mind pedig a hely(ség)nevek szerkezete tekintetében. Apátság, annak férfi elöljárója egykori tulajdonjogát mutatta az óangol *abbod* 'apát' s az ófranciából a középangolba került *abbot* 'ua.' kifejezés, továbbá a latin *abbas* 'ua.' lexéma a hely(ség)nevekben; míg női elöljáró birtoklására utaltak az óangol *abbodisse* 'apátnő', az ófrancia eredetű középangol *abbesse* 'ua.' és a latin *abbatissa* 'ua.' szavak a névformákban.

Az angol névrészek jelentkezhetnek birtoktípusra utaló földrajzi köznévi alaprészek előtt, egyes szám birtokos esetben, pl. *Abbotsbury* (1086: *Abedesberie,* 'az apát megerődített majorsága', a glastonburyi apátságé volt; Dors.). Megkülönböztető szerepű bővítményrészként az angol lexémák állhatnak a tulajdonnévi alaprész előtt, egyes szám birtokos esetben, pl. *Abbots Langley* (1263: *Abbotes Langele,* 'az apáthoz tartozó Langley', a St Albans-i apátságé volt; Hertf.); s mára alanyesetben is, pl. *Abbess Roding* (1237: *Roinges Abbatisse,* 'az apátnő Rodingja', a barkingi apátnő birtokában volt; Ess.), vagy a tulajdonnévi alaprész után, alanyesetben, pl. *Stoke Abbott* (1348: *Stoke Abbot,* 'az apáthoz tartozó Stoke', a sherborne-i apáté volt; Dors.), illetve egyes szám birtokos esetben, pl. *Astley Abbots* (1304: *Astleye Abbots,* 'az apáthoz tartozó Astley', a shrewsburyi apát

[332] CDEPN. 60, 61, 105.

[333] CDEPN. 26, 113, 346, 171; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 134; Gelling: *Signposts,* 1988, 184; Bölcskei Andrea: Az egyház birtokosi szerepkörét tükröző középkori angol helységnevek típusai, *Helynévtörténeti Tanulmányok,* XII. évf., 2016, 101–114, itt 108–113.

tulajdonában volt; Shr.). A latin nyelvű lexémák csak a tulajdonnévi alaprész mögött jelentkeznek, egyénítő névrészként, pl. *Milton Abbas* (1268–1392: *Middelton' Abbatis,* 'az apáthoz tartozó Milton', Milton Abbey apátjának birtokában volt; Dors.).[334]

E névtípus kapcsán a genitívuszi és a nominatívuszi formájú latin megkülönböztető névrészek használatának keveredésére, illetve a nekik funkcióban megfelelő angol névrészek eseti alkalmazására Reaney mutat rá egy-egy településnév középkori adatsorában: 1288: *Cerne Abbatis* > 1447: *Serne Abbas;* 1270: *Nyweton Abbatis* > 1338: *Nyweton Abbots*.[335] Az ilyen adatsorok alapján gyanítható, hogy az angol anyanyelvű névhasználók számára nehézséget okozhatott a hasonló alakú latin megkülönböztető bővítményrészek értelmezése, ami a névformák váltakozó használatához vezetett. Időnként az is megesett, hogy a férfi és női elöljárókra, illetve az apátságra történő hivatkozások tévedésből teljesen ki is cserélődtek a névformákban, pl. a mai *Compton Abbas* névforma 1293-as *Cumpton Abbatisse* előzménye jól mutatja, hogy a helység valójában a shaftesburyi apátnő birtoka volt; az 1237: *Roinges Abbatisse* > 1518: *Abbeys Rothyng* névpár korábbi tagjának megkülönböztető névrésze pedig azt jelzi, hogy a település tulajdonképpen a barkingi apátnő tulajdonában volt.[336]

A latinból a kései óangolba került *prior* 'perjel' lexéma valamely perjelség egykori tulajdonjogával összefüggésben leginkább hátravetett megkülönböztető bővítményrészként jelenik meg a településnevekben, ma alanyesetben, pl. *Swaffham Prior* (1232: *Swafham prioris Elyensis,* 'a perjelhez tartozó Swaffham', az elyi apátság perjeléé volt; Camb.), vagy birtokos esetben, pl. *Ditton Priors* (1346: *Dodyton Prioris,*[337] 'a perjelhez tartozó Ditton', a wenlocki apátság tulajdona volt; Shr.).[338]

A kanonokok egykori birtoklását mutató *canon* 'kanonok' lexéma ritkán jelentkezik földrajzi köznévi alaprésszel, pl. *Canonbury* (1373: *Canonesbury,* 'a kanonokok megerődített majorsága', 1253-ban a smithfieldi ágostonos Szent Bertalan-rendháznak adományozták a területet; GLon.). A szó inkább megkülönböztető funkciójú névrészként van jelen, többnyire a tulajdonnévi alaprész

[334] CDEPN. 1, 360, 505, 577, 24, 415; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 133; Bölcskei: *Az egyház birtokosi szerepkörét,* 2016, 108–113.

[335] CDEPN. 122 (*Cerne* [1] c. a.), 436 (*Newton* [20] c. a.); Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 205–206.

[336] CDEPN. 505 (*Abbess Roding* c. a.), 153 (*Compton* [7] c. a.); Bölcskei: *Az egyház birtokosi szerepkörét,* 2016, 109.

[337] A középkori latin *prioris* megkülönböztető funkciójú bővítményrész egyes szám birtokos esetű forma.

[338] CDEPN 592, 189; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 133; Bölcskei: *Az egyház birtokosi szerepkörét,* 2016, 108–113.

előtt, többes szám birtokos esetben, pl. *Canons Ashby* (1287: *Canounes Hessheby,* 'a kanonokokhoz tartozó Ashby', a 12. századi alapítású helyi Ágoston-rendi kolostorral összefüggésben; Nhp.). Ugyanebben a funkcióban, hátravetett bővítményrészként találkozhatunk a többes szám birtokos esetű latin *canonicorum* 'kanonokoké' kifejezéssel is, pl. *Whitchurch Canonicorum* (1262: *Whitchurch Canonicorum,* 'a kanonokokhoz tartozó Whitchurch', a salisburyi székesegyház tulajdonában volt; Dors.).[339]

Más nézőpontból, de végső soron egykori apátsági birtokra utal a névformákban a *monk* 'szerzetes' kifejezés használata is. Több esetben is jelentkezik a szó a *tūn* 'birtok', 'település' földrajzi köznévi alapésszel, pl. *Monkton* (1244: *Muneketon,* 'szerzetesek birtoka'; Dev.); de jelen van a *land* 'föld' és a *heath* 'hangás fenyér' köznévi alaprészek előtt is, pl. *Monkland* (1316: *Moneclond,* 'a szerzetesek földje', már 1086-ban a franciaországbeli conches-i apátság tulajdonában volt; Heref.), *Monk's Heath* (1389 k.: *Munkesheth,* 'a szerzetes hangás fenyérje', a Poulton Abbey, később Dieulacres Abbey nevű ciszterci apátságé volt; Chs.).[340]

Megkülönböztető funkciójú bővítményrészként a lexéma ma jelen van a tulajdonnévi alaprész előtt alanyesetben, pl. *Monk Bretton* (1225: *Munk(e)bretton(a),* 'a szerzeteshez tartozó Bretton', a Bretton Priory apátság szerzeteseire utalva; YS.), az óangol többes szám birtokos eset ragját őrizve, pl. *Monkokehampton* (1086: *Monuchementone,* 'a szerzetesekhez tartozó Okehampton', a glastonburyi apátságé volt; Dev.); a tulajdonnévi alaprész mögött pedig korábbi latin előzmény után ma birtokost jelölő *-s* szufixummal is feltűnik, pl. *Toft Monks* (1386: *Toft monachorum,* 'a szerzetesekhez tartozó Toft', a normandiai Les Préaux-i bencés apátság szerzeteseire utalva; Nf.). Hátravetett bővítményrészként a többes szám birtokos esetű latin *monachorum* 'szerzeteseké' kifejezéssel szintén találkozhatunk, pl. *Buckland Monachorum* (1291: *Boclande Monachorum,* 'a szerzetesekhez tartozó Buckland', az 1278-ban alapított helyi Buckland Abbey ciszterci apátság szerzeteseire vonatkoztatva; Dev.).[341]

Alan G. James szerint a korai gaelben a szerzetesekre használhattak egy olyan kifejezést, amely a walesi *mynach* 'szerzetes' szóval volt rokon (vö. a mai ír *manach* 'szerzetes' is), s ezzel a kifejezéssel hozza összefüggésbe a ma Glasgow-hoz tartozó városrészeket jelölő *Barmulloch* ('a szerzetesek lakhelye') és *Carmunnock* ('a szerzetes vára') névformák második névrészét. E helynevek, úgy véli, kolostori birtokokat jelöltek. Ugyancsak a feltételezett korai gael kifejezést sejti

[339] CDEPN. 20, 673; DBPN. 96; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 132; Bölcskei: *Az egyház birtokosi szerepkörét,* 2016, 108–113.

[340] CDEPN. 419.

[341] CDEPN. 84, 419, 621, 96; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 132; Bölcskei: *Az egyház birtokosi szerepkörét,* 2016, 108–113.

a *Romanno* névalak második tagjának hátterében is (vö. *Romanno Bridge* település, Edinburgh-tól délre; ScB.), s utal arra, hogy a 12. század közepén a Holyrood Abbey apátságnak, később pedig a Newbattle Abbey apátságnak is voltak a jelölt helyen területei, de talán már a kelta időkben is kolostori birtok lehetett itt.[342]

Egykor apácazárda birtokában lévő településekre, területekre vonatkozóan jelenik meg a *nun* 'apáca' és a mára kihalt óangol *myncen* 'ua.' lexéma a hely(ség)nevekben. Az előbbi jelentkezhet birtoktípusra utaló földrajzi köznév előtt is, pl. *Nunthorpe* (1301: *Nunnethorpe,* 'az apácák távoli majorsága', egy helyi kis ciszterci apácakolostor után; NY.).[343] Mindkét kifejezés használatos megkülönböztető funkciójú bővítményrészként, a tulajdonnévi alaprész előtt, pl. *Nuneaton* (1247: *Nonne Eton,* 'Eaton zárdával', 12. századi alapítású bencés apácakolostorával összefüggésben; Warw.), *Minchinhampton* (1221–1416: *Mun(e)chenehampton(e),* 'Hampton az apácák birtokában', a normandiai Caen városában lévő Szentháromság-zárdáé volt; Glo.).[344]

Valamely pap egykori tulajdonjogára vonatkozik a *priest* 'pap' lexéma a hely(ség)nevekben. A kifejezés gyakran jelentkezik birtoktípusra utaló földrajzi köznévi alaprész mellett, pl. *Preston* (1228: *Prestun,* 'a papok birtoka', a salisburyi székesegyház káptalani javadalma volt; Dors.), *Prescot* (1178: *Prestecota,* 'papok lakja[i]', a whistoni pap majorsága volt; Mers.), *Prestwick* (1242: *Prestwic,* 'a pap[ok] majorja', a pontelandi egyházközséghez tartozott; Nhb.), *Prestbury* ([899x904]/16. sz.: *into Preosdabyrig,* 'a papok megerődített majorsága', a cheltenhami monostor papjaira utalva, akiknek földjei a 11. századra a herefordi püspök kezére jutottak; Glo.), egyszer-egyszer deszemantizáción átesve, pl. *Purston (Jaglin)* (1086–1605: *Preston(e),* 'a papok birtoka', 1581–1641: *Pruston Jackling(e),* 'a Jakelyn által bírt Purston'; WY.). Előfordul földrajzi alakulatra, objektumra utaló köznévi alaprész előtt is, pl. *Presthope* (1167: *Presthope,* 'a papok völgye'; Shr.), *Prestleigh* (*[1065] / 18. sz. *Preostle,* 'pap erdő vagy irtvány'; Som.), deszemantizáción átesve is, pl. *Pressen* (1176–1255: *Prestfen,* 'pap mocsár'; Nhb.). Megkülönböztető funkciójú bővítményrészként tulajdonnévi alaprész előtt alanyesetben van jelen, pl. *Priest Weston* (1291x2: *Presteweston',* 'a papokhoz tartozó Weston', a chirburyi rendházé volt; Shr.).[345]

[342] James: *Elements of Latin Origin,* 2014, 31–32.

[343] CDEPN. 445–446. Az óangol *Nunna* személynévre megy vissza ugyanakkor például a *Nunnington* (1086: *Nunnigetun(e),* 'Nunna birtoka'; NY.) névforma, s kisebb valószínűséggel a *Nunwick* (1165: *Nun(n)ewic,* 'az apácák birtoka' vagy 'Nunna birtoka'; NY.) településnév is (vö. CDEPN. 445, 446; http://kepn.nottingham.ac.uk is).

[344] CDEPN. 445, 416; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 133–134; Bölcskei: *Az egyház birtokosi szerepkörét,* 2016, 108–113. Az ide is kapcsolható *White Ladies Aston* és *Brewood Black Ladies* településnevekhez lásd a *5.6.2.1 Monostorra (kolostorra, rendházra), apátságra utaló településnevek* alcímű szakaszt.

[345] CDEPN. 482, 483, 482, 485, 482, 667; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 132; Gelling: *Signposts,* 1988, 184–185; Bölcskei: *Az egyház birtokosi szerepkörét,* 2016, 108–113.

A gyakran jelentkező *Preston* helységneveket, azért, hogy egyértelmű legyen, mely települést jelölik, a névhasználók idővel különféle bővítményrészekkel egyedítették. A megkülönböztetés főként a település helyzetére, későbbi tulajdonosára, közeli hegyre, folyóra, mocsárra vonatkozó névrészekkel való kiegészítés révén valósult meg, pl. *East Preston* (1327: *Est Preston,* 'keleti Preston'; WSx.), *Preston Bissett* (1327: *Preston Byset,* 'Preston a Biset család tulajdonában'; Bkh.), *Preston Brockhurst* (1385: *Preston Brokhurst,* 'Preston a Brockhurst hegy alatt'; Shr.), *Preston on Stour* (1291: *Preston super Steuram,* 'Preston a Stour folyó mellett'; Warw.), *Preston upon the Weald Moors* (1261x2: *Preston' in Wyldemor,* 'Preston a Weald Moors mocsár mellett'; Shr.).[346]

A *Bishop(s)ton(e), Monkton,* illetve *Preston* típusú nevek keletkezését – a földrajzi megoszlást is figyelembe véve – Thomas Pickles a dél- és nyugat-angliai egyházi birtoktestek tulajdonjogának 8. és 11. század között véghezvitt átalakításával hozza összefüggésbe. A korszakban a magánbirtokosok földjeik egy részét úgy kívánták kivonni az adófizetés terhe alól, hogy vallási közösséget alapítottak, s azt saját vagyonukból látták el földbirtokkal. A földterület így adómentessé lett, ám a vallási közösségre gyakorolt befolyás miatt mégsem került ki teljesen a földesúri ellenőrzés alól. Az így eladományozott földterületek megszerzése a királynak a számára járó hűbéri szolgáltatások visszaállítása miatt, a püspököknek pedig az új vallási közösségek felett való felügyeleti jog biztosítása okán állt érdekében. Ennek megfelelően az ország némely részén meg is indult a közösségi tulajdonban lévő egyházi adománybirtokok széttagolása. Egyes földterületeket a püspökök a saját fenntartásukra sajátítottak ki, másokat a szerzetesek, illetve a tőlük egyre inkább elszakadó klérus tagjai kaptak meg. Pickles vélekedése szerint e felosztás következtében jöhettek létre a *biscopes-tūn* ('a püspök birtoka'), a *muneca-tūn* ('a szerzetesek birtoka') és a *prēosta-tūn* ('a papok birtoka') kifejezésekből eredő fenti helységnevek. Az egyházi birtokok hasonló átszervezésére a kora középkorban a közép- és kelet-angliai területeken ugyanakkor nem került sor, sem a wessexi, sem a skandináv fennhatóság ideje alatt.[347]

Steven Bassett nézete szerint a *Preston* típusú névformák egykori pontos jelentését valójában nem 'a papok birtoka', hanem inkább 'az egyházi személyek (föld)birtoka' formában lenne célszerű megadni. Vélekedését egy esettanulmány eredményeire alapozza. A 8. századi alapítású Wootton Wawen-i apátsági templomhoz tartozó birtoktestet a 9. században vagy az után kettéosztották: déli fele a worcesteri püspök és székesegyháza tulajdonába jutott, az északi rész pedig

[346] CDEPN. 483; Bölcskei: *Az egyház birtokosi szerepkörét,* 2016, 112–113.

[347] Thomas Pickles: *Biscopes-tūn, muneca-tūn* and *prēosta-tūn*: dating, significance and distribution, in Eleanor Quinton (ed.): *The Church in English Place-Names,* Nottingham, English Place-Name Society, 2009, 39–107.

megmaradt eredeti birtokosánál, s rajta 1086-ra két *Prestetone* nevű uradalom alakult ki (ma: Beaudesert és Preston Bagot, Warw.). E két uradalom jövedelmének kellett tehát a továbbiakban eltartania valamennyi Wootton Wawenben szolgálatot teljesítő egyházi személyt, függetlenül attól, hogy azok felszentelt papok voltak-e, vagy sem. A későbbiekben, amikor a templom a conches-i bencés apátság birtokába került, a kísérő adományként juttatott papi földek nem is a két Prestetone területén voltak, hanem a déli birtokrészen helyezkedtek el. A *Prestetone* névformával tehát – állítja Bassett – nem kifejezetten a papok birtokát, hanem általában az egyházhoz tartozó személyek ellátását biztosító földterületeket jelölhették az óangolban.[348]

Thomas Owen Clancy szerint a *Preston, Monkton, Bishopton* típusú településnevek a délnyugat-skóciai területeken az angliai példákhoz képest később, a 12. és 16. század közötti időszakban váltak használatossá, s a megjelölt egyházi személyek határozott tulajdonjogának kifejezésére szolgáltak. Hasonlóképpen, a közép-skóciai *Deanston* ('a főesperes települése'; Pth.) település neve a dunblane-i székesegyház főesperesének, a közeli *Clarkton* ('egyházi személy települése') pedig talán egy oda tartozó egyházi személynek az egykori tulajdonjogára utal.[349]

Az Északi-szigetekhez és a Hebridák szigetcsoporthoz kötődnek az óészaki *papi* ~ *papar* lexémát tartalmazó helynevek. A kifejezés, amely a latin *papa* 'atya' szóból óír közvetítéssel jutott el az óészaki nyelvbe, kelta származású egyházi személyeket jelölt, akik a Brit-szigetek és Izland bizonyos részein kolostori életformát folytatva éltek, de nem tettek szerzetesi fogadalmat. A lexéma segítségével létrejött ún. *papar*-helyneveknek a névkutatók 'egyházi személy(ek) szigete vagy lakhelye' jelentést tulajdonítanak. A mai Norvégia déli partjai és Írország között a 9. század elején rendszeresen hajózó viking harcosok és kereskedők, úgy tűnik, jellemzően olyan szigeteket és településeket neveztek el a *papar* lexéma segítségével a skóciai partok mentén, amelyek a lehetséges tengeri útvonalak szempontból stratégiai jelentőségűek voltak, s amelyeknek egyházi kötődésű lakosai fejlett mezőgazdasági tevékenységük eredményeként terményekkel és hússal tudták ellátni őket útjuk további részére. Később aztán a vikingek közül is sokan megtelepedtek egy-egy ilyen területen, településen, s maguk is gazdálkodni kezdtek.[350]

[348] Steven Bassett: *Prestetone:* the land of the clerics of Wootton Wawen (Warwickshire), in Eleanor Quinton (ed.): *The Church in English Place-Names,* Nottingham, English Place-Name Society, 2009, 23–38.

[349] Thomas Owen Clancy: Many strata: English and Scots place-names in Scotland, in Jayne Carroll – David N. Parsons (eds.): *Perceptions of Place. Twenty-First-Century Interpretations of English Place-Names Studies,* Nottingham, English Place-Names Society, 2013, 299–303; Peter McNiven: Place-names and the medieval church in Menteith, *Journal of Scottish Name Studies* 8, 2014, 79–80.

[350] Ian A. Simpson – Barbara Crawford – Beverley Ballin-Smith: *Papar* place-names in the Northern and Western Isles of Scotland: a preliminary assessment of their association with agricultural land

A pogány óészaki hajósok és a keresztény gael lakosok együttműködése a korban tehát elsősorban gazdasági természetű lehetett. Az egykori szoros kapcsolatot az is mutatja, hogy az óészaki eredetű *papar*-névformák sokszor a gael helynévkészlet elemeivé váltak, s gyakran olyan helyek neveként jelentkeztek, ahol környezetükben több gael eredetű, szintén egyházi vonatkozású névalak fordult elő, pl. a *Pabay Mòr* (skót gael *Pabaigh Mòr,* 'az egyházi személy(ek) nagyobb szigete', vö. óé. *papar* és *ey* 'az egyháziak szigete', valamint gael *mòr* 'nagy') nevű sziget területén alapvetően gael névformákkal találkozunk, pl. *Cnoc na Cille* ('a szerzetesi lak hegye') és *Loch an Teampuill* ('a templom tava'). Elképzelhető, hogy az Észak-Uist szigetén található *Paible* nevű hely és a szomszédos *Kirkibost* sziget neve egymással összefüggésben, az itt élő egyházi személyekkel kapcsolatban keletkezett a múltban: előbbi az óészaki eredetű *Papýli* ('az egyházi személyek lakhelye'), utóbbi a szintén óészaki gyökerű *Kirkjubólstaðr* ('a templom farmja') névforma mai, anglicizált alakja. Egy *Paible* (skót gael *Pabeil*) nevű hely található a Külső-Hebridákhoz tartozó *Taransay* (skót gael *Tarasaigh*) sziget területén is. A sziget neve maga is óészaki eredetű és egyházi vonatkozású: '(Szent) Taran szigete'.[351]

5.1.2.2 Egyházi intézmények, szervezetek tulajdonjogára utaló településnevek

A hely(ség)nevekben az óangol *hīwan* '(szolga)személyzet', 'vallási közösség' kifejezés és összetételei segítségével a névadók általánosságban utalhattak arra, hogy a település, terület valamely egyházi intézmény tulajdona, pl. *Hainault* (1239–1334: *Hyneholt(e),* '[a] háznép erdeje'; GLon.) területe, mely az Epping Forest nevű erdő része volt és egykor a barkingi apácakolostor nővéreinek birtokát képezte (ma London egyik városrésze); *Hinton* (1086: *Hinton[e],* 'a közösség birtoka'; Nhp.) település pedig nagy valószínűséggel egy vallási közösség háztartásának szolgálóit eltartó majorság lehetett. A birtokos intézmény általános megjelölésével találkozunk a következő példákban is: *Lytchett Minster* (1244: *Lyccemynistr',* 'az apátsági templomhoz tartozó Lytchett'; Dors.) helység a

potential, in Barbara E. Crawford et al. (eds.): *The Papar Project,* 2005, http://www.paparproject.org.uk/agricultural.html (Letöltés: 2023. szeptember 21.); Barbara E. Crawford – Ian Simpson: Introduction to the Hebrides. Nature of ecclesiastical establishments, in Barbara E. Crawford et al. (eds.): *The Papar Project,* 2008, http://www.paparproject.org.uk/hebrides.html (Letöltés: 2023. szeptember 21.)

[351] Richard A. V. Cox: Indicators of Ecclesiastical and Norse Settlement and History in the Toponymic Material in Appendixes H1–H8 of the *Papar* Project, in Barbara E. Crawford et al. (eds.): *The Papar Project,* 2005, http://www.paparproject.org.uk. (Letöltés: 2023. szeptember 21.)

Sturminster Marshall-i templom tartozéka volt; *Abdy* (1345: *Abdy[e],* 'apátsághoz tartozó tulajdon', vö. középang. *abbodie* < ófr. *abadie;* SY.) település körül a Monk Bretton Priory rendház és a Roche Abbey apátság is bírt földeket. Templomi szolgálattal függ össze az igen sajátos *Ashby Puerorum* (1086: *Aschebi,* 'a fiúk Ashbyje'; Linc.) névforma: egy 13. századi rendelkezés értelmében az itteni egyházközség jövedelméből tartották fenn a lincolni székesegyház fiúkórusát.[352]

A korai egyházi latinban 'kolostori közösség' értelemben is használt *classis* kifejezés a walesi nyelvbe kerülve helynevek alkotóelemévé válhatott, pl. *Glasbury* (1056: *Clastbyrig,* 'a kolostori közösség városa'), walesi nyelven: *Clas-ar-Wy* ('kolostori közösség a Wye folyó mentén'; Pow.).[353] Az ír helynevekben pedig leginkább a normann eredetű *gráinseach* 'majorság, kolostori major' és az angol eredetű *gléib* 'egyházi javadalomhoz tartozó föld' kifejezések azok, amelyek általánosságban mutatnak egyházi intézmény egykori tulajdonjogára, pl. *Grange* (*Gráinseach,* 'kolostori major'; Galw.), *Glebe* (*An Ghléib,* 'egyházi föld'; Tyr.) angolosított településnevek.[354]

A karthauzi rend birtokában voltak, illetve karthauzi rendházzal rendelkeztek a *charterhouse* 'karthauzi kolostor' névrészt tartalmazó névformákkal jelölt települések, pl. *Hinton Charterhouse* (1273: *Henton Charterus,* 'Henton karthauzi rendházzal'; Som.) helységben 1232-ben alapították a Locus Dei karthauzi rendházat. Az ispotályos lovagrend tulajdonában volt a *Toller Fratrum* (1340: *Tolre Fratrum,* 'a szerzetesek *Toller* nevű települése'; Dors.) nevű helység.[355]

Máskor a birtokos egyházi intézmény, szervezet konkrét megjelölésével találkozunk a névformában. A tulajdonjoggal rendelkező templom neve, illetve nevének egy része jelentkezik az alábbi angol névpéldákban: *St Paul's Walden* (1558x1603: *Pawles Walden,* 'a Szent Pál Waldene'; Hertf.) település előbb a St Alban-apátság, majd a londoni Szent Pál-székesegyház birtoka volt; *Wickham St Paul* (1254: *Wyk(h)am Sancti Pauli,* 'a Szent Pál Wickhamje'; Ess.) helység pedig a Szent Pál-székesegyház kanonokjaihoz tartozott (vö. [1000 k.] / 1125 k.:

[352] CDEPN. 270, 306, 390; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 131; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 114; Gelling: *Signposts,* 1988, 238; Bölcskei: *Az egyház birtokosi szerepkörét,* 2016, 108–113; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/West+Riding+of+Yorkshire/Wath+upon+Dearne/53288207b47fc40c81005cc8-Abdy (Letöltés: 2023. december 18.)

[353] DBPN. 205; James: *Elements of Latin Origin,* 2014, 28–30.

[354] DBPN. 212; Aengus Finnegan – Brian Ó Raghallaigh – Michal Boleslav Měchura: The distribution of ecclesiastical elements in Irish placenames, PowerPoint Presentation, Fiontar, Dublin City University, 2014, in *Placenames Database of Ireland,* 2008–2023, https://www.logainm.ie, https://www.gaois.ie/pdf/eiliminti-eaglasta-i-logainmneacha-na-heireann-01.pdf (Letöltés: 2023. december 18.)

[355] CDEPN. 306, 621; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 133; Bölcskei: *Az egyház birtokosi szerepkörét,* 2016, 108–113.

Hinawicum, 'a konvent települése', 1322: *Canouns Wykham,* 'a kanonokok Wickhamje'), a londoni püspök birtokában álló *Wickham Bishops* (1291: *Wycham Episcopi,* 'a püspök Wickhamje'; Ess.) településsel szemben.[356]

A tulajdonjoggal rendelkező egyházi intézményt székhelyének neve is azonosíthatta a településnevekben, pl. *Hartley Wintney* (1303: *Wynteneyes Hertlegh,* 'Hartley település Wintney [főnöknője] tulajdonában'; Hamp.) helység a helyi Wintney Priory nevű ciszterci apácakolostor birtokában volt; *Offord Cluny* (1257: *Offord Clunye,* 'Offord Cluny [szerzeteseinek] birtokában'; Camb.) helység pedig a franciaországi clunyi apátság kezén volt a névkeletkezés idején, a földesúri magántulajdonban lévő *Offord D'Arcy* (1220: *Offord Willelmi Daci,* 'Offord a Dacy-család tulajdonában'; Camb.) településsel szemben.[357]

Az angolban használt, latinból átvett *temple* 'templom' lexéma a hely(ség)nevekben jellemzően arra utal, hogy a település egésze vagy egy része a templomos lovagrend birtokában volt, illetve mutathatja azt is, hogy templomos rendház volt a helységben. A kifejezés ritkán önmagában is jelentkezik egyrészes névformaként, pl. *Temple* (1284: *Temple,* a templomos, majd a 14. század elejétől az ispotályos lovagok tulajdonában volt; Cornw.), de gyakoribb kétrészes névformák első névrészeként, településformára utaló földrajzi köznévi alapréssel, pl. *Templeton* (1335: *Templeton,* 'a templomosok birtoka'; Dev.), valamint tulajdonnévi alaprész mellett, pl. *Temple Bruer* (1185: *(in) templo Bruerie,* 'Bruer a templomosok birtokában', II. Henrik uralkodása alatt a templomosok rendházat építettek itt, amely aztán az ispotályosoké lett; Linc.), *Temple Sowerby* (1292: *Tempel Saureby,* 'a templomos lovagok Sowerbyje', a rend 1312-es feloszlatásáig birtokolták; Cu.).[358]

5.2 Társadalmi csoportokra utaló településnevek

A Brit-szigetre különböző időszakokban beköltöző különféle népcsoportok korai településeinek kialakulása idején az egyes falvak lakosságának törzsi hovatartozása fontos egyénítő jellegzetesség volt, ezért számos település neve utalt rá. A tömegesen be nem költöző hódítók is gyakran neveztek el az alapján településeket, erődítményeket, hogy azok mely törzs területén feküdtek. Népcsoportokra,

[356] CDEPN. 644, 677; DBPN. 20; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 134; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 114; Bölcskei: *Az egyház birtokosi szerepkörét,* 2016, 108–113.

[357] CDEPN. 283–284, 449; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 134; Bölcskei: *Az egyház birtokosi szerepkörét,* 2016, 108–113.

[358] CDEPN. 604, 95, 563; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 130; Bölcskei: *Az egyház birtokosi szerepkörét,* 2016, 108–113.

törzsekre nemcsak a településnevekben, hanem a kisebb-nagyobb területi egységek megnevezéseiben is gyakorta találunk utalást, ezekről az előző fejezetben esett szó. Az alábbiakban a brit kelta és angolszász törzsekre, az óskandinávokra és a normann franciákra utaló településnevek főbb jellemzőit foglaljuk össze.

5.2.1 Brit kelta törzsekre utaló településnevek

A Brit-szigeten történetileg igazoltan jelen lévő népek, népcsoportok közül a brit kelta a legkorábbi, amelynek a korai településnévi állományban nyoma van. A rómaiak *civitas* típusú településeiket ugyanis gyakran a már meglévő brit törzsi központokban építették ki, s ezeknek a megnevezésébe sokszor a helyi törzs nevét is beemelték, rendszerint többes szám birtokos esetben álló jelzőként, pl. *Ratae Corieltauvorum* ('a Corieltauvi törzsbeliek *Ratae* nevű települése', vö. brit **rātis* 'földvár'; ma: Leicester, Leic.), *Durovernum Cantiacorum* ('a Cantiaci törzsbeliek *Durovernum* nevű települése', vö. brit **duro* és **u̯erno,* 'erőd az égerfás mocsárnál'; ma: Canterbury, Ke.). Ha a törzsnek nem volt valódi központja, a rómaiak alakították ezt ki és nevezték is el, pl. *Isca Dumnoniorum* ('a Dumnonii törzs *Isca* nevű települése', a kelta eredetű, 'gyorsan mozgó' jelentésű nevet viselő folyóról vett alapésszel; ma: Exeter, Dev.). Egyes törzsek új központot kaptak a rómaiaktól, pl. *Noviomagus Reginorum* ('a Regini törzs új mezejei', irtványföldre vonatkoztatva, a törzs központja eredetileg délebbre lehetett; ma: Chichester, Sx.). A korábban *Durnovaria* (eredetileg folyónév lehetett, 'az ökör nagyságú kövek vize' jelentéssel, vö. brit **durno* és **u̯ariā*) néven ismert római helyőrségből lett törzsi központtá *Durotrigum* (a Durotrige törzsszövetség székhelye; ma: Dorchester, Dors.) település. A nehezen lokalizálható *Portus Setantiorum* ('a Setantii nép tengeri kikötője'; talán a mai Fleetwood közelében, Lanc.) névforma jelzője a Brigantes törzs egyik altörzsére vonatkoztatható. Néhány további brit törzs neve pedig megkülönböztető névrészként került be a brit-római településnevekbe, pl. *Venta Belgarum* ('a belgae törzsbeliek *Venta* nevű települése', az alapnév talán 'fő [vásár]hely' jelentésű prekelta alakulat; ma: Winchester, Hamp.), *Venta Icenorum* ('az icének *Venta* nevű települése'; a mai Caistor St Edmund közelében, Nf.), *Venta Silurum* ('a szilurok *Venta* nevű települése'; ma: Caerwent, Monm.).[359]

[359] CDEPN. 492, 114 (*Canterbury* c. a.), 334 (*Isca* c. a.), 191 (*Dochester* c. a.), 641 (*Venta* c. a.), 684 (*Winchester* c. a.), 109 (*Caistor St Edmund* c. a.); DEPN. 522 (*Winchester* c. a.); DBPN. 164; Rivet–Smith: *The Place-Names of Roman Britain,* 1979, 20, 22; Gelling: *Signposts,* 1988, 49–50; https://www.roman-britain.co.uk/places/noviomagus_regnorum/, http://www.roman-britain.co.uk/places/portus_setantiorum/ (Letöltés: 2022. augusztus 17.)

Bizonyos óangol, illetve óskandináv eredetű kétrészes településnevek első névrésze szintén az egykori brit kelta őslakosságra utal. Az ide vonható helységnevek egyik csoportjában az óang. *W(e)alh,* eredendően 'brit', később 'kelta, különösen walesi'; 'idegen'; '(rab)szolga' jelentésű szó; egy másik csoportjában az óang. *Cumbre* 'walesi' népnév; egy harmadik helységnévcsoportban pedig az óang. *Brettas,* illetve ennek óészaki megfelelője, a *Bretar* 'britek' kifejezés többes genitívusza (vö. óang. *W(e)ala,* óang. *Cumbra,* óang. *Bretta,* illetve óé. *Breta*) vonatkoztatható az őslakosokra.[360]

A népnévi előtagok mellett jelentkezhetnek településformára utaló földrajzi köznévi utótagok, egykor britek által lakott helységekre mutatva, pl. *Walcot* ('a walesiek lakja(i)', vö. óang. *cot,* többes számú *cotu;* Linc., Shr., Warw.), *Walcote* ('a walesiek lakjai', vö. óang. *cot,* többes számú *cotu;* Leic.), *Walcott* ('a walesiek lakjai', vö. óang. *cot,* többes számú *cotu;* Linc., Nf.), *Wallington* ('a walesiek települése', vö. óang. *tūn;* GLon., Hamp.), *Walton* ('a walesiek települése', vö. óang. *tūn;* Derb., Leic., Mers., Suf., WY.), *Walworth* ('a walesiek elkerített területe', vö. óang. *worth;* Durh.), *Birkby* ('a britek falva', vö. óé. *bȳ;* Cu., NY.), *Bretby* ('a britek falva', vö. óé. *bȳ;* Derb.), (*Monk* és *West*) *Bretton* ('a britek települése', vö. óang. *tūn;* SY. és WY.). A walesi *Bretton* ('a britek települése'; Fli.) településnév a Chester környékén megtelepedő skandinávokkal kapcsolatos, akik közé északkeleten britek is beolvadtak. A település neve ez utóbbiak itteni letelepedésére utalhat, a rájuk vonatkozó óészaki *Bretar* 'britek' kifejezésből az új lakóhelyen a környezetükben élő angol nyelvű merciaiak (vö. óang. *tūn* utótag) alkothatták meg a helységnevet. Más elnevezések eredendően britekhez tartozó természeti objektumokra vonatkozhattak, s másodlagosan, metonimikus névalkotás során lettek az objektumok közelében kialakult települések nevévé, pl. *Walbrook* ('a walesiek patakja', vö. óang. *brōc;* GLon.), *Walburn* ('a walesiek patakja', vö. óang. *burna;* NY.), (*Saffron, King's* és *St. Paul's*) *Walden* ('a walesiek völgye', vö. óang. *denu;* Ess. és Hertf.), *Wallasey* ('a walesiek szigete', vö. óang. *ēġ;* Mers.), *Walmer* ('a walesiek tava', vö. óang. *mere;* Ke.), *Walpole* ('a walesiek tava', vö. óang. *pōl;* Suf.), *Comberbach* ('a cumbriai britek patakja', vö. óang. *bæċe;* Chs.), *Cummersdale*

[360] A *W(e)alh* kifejezés az 5. század közepén 'kelta', 'idegen' jelentésben élhetett az óangol nyelvben. A római korban és az angolszász megtelepedés után a (rab)szolgák főként a britek közül kerültek ki, innen a '(rab)szolga' jelentés. A kifejezés a 9. század közepén már népcsoporti hovatartozásától függetlenül volt használatos a szolgasorban élőkre. A *W(e)alas* mint népnév a 11. századra a mai Wales és Cornwall területén élő britekre vonatkozott. Az óang. *Cumbre* a walesiek belső elnevezésével, a *Cymro* 'walesi ember' kifejezéssel áll rokonságban. A walesiek megjelölésére a mai Közép-Anglia nyugati, Walesszel érintkező régiójában ez utóbbi kifejezés semlegesebb értelmű lehetett, mint a szolgaság képzetét is felidéző *W(e)alh.* Vö. Cameron: *English Place-Names,* 1969, 42–43; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 83–85; Gelling: *Signposts,* 1988, 92–96.

(a cumbriai britek völgye', vö. óé. *dalr,* óang. *dæl;* Cu.), *Briscoe* ('a britek erdeje', vö. óé. *skógr;* Cu.).[361]

A névformák által jelölt helységek földrajzi eloszlása azt mutatja, hogy míg az óang. *Walh, Wealh* népnév használatos volt egész Anglia területén (névrészként különösen gyakori volt a déli és a középső területeken lévő települések nevében), addig az óang. *Cumbre* etnonima a jelölt népcsoport által lakott területnek megfelelően főként a közép- és északnyugat-angliai régiókban volt gyakori, az óé. *Bretar* népnév pedig a Danelaw területének északi részén lévő helységek nevében jelentkezett (a korai keletkezésű településnevek esetében legdélebbi példája derbyshire-i helység neveként bukkan fel). Ezek a településnevek is arról tanúskodnak, hogy az angolszász törzsek nem pusztították ki a brit kelta őslakosokat, hanem velük együtt, egymás mellett éltek hosszabb időn keresztül.

A hódítók keletről nyugatra történő folyamatos nyomulása mellett is maradhattak fenn az angolszász szállásterületbe ékelődve britek által lakott falvak, kisebb területegységek. Az óészaki eredetű (azaz a 9–11. századból származó), cumbriai, derbyshire-i, yorkshire-i helységeket jelölő fenti nevek *(Birkby, Bretby, Bretton, Briscoe)* ugyanakkor nem pusztán annak az emlékét őrizhetik, hogy a kérdéses területen a viking hódításokig folyamatosan éltek britek, hanem tükrözhetik az angolszászok által az északnyugati vidékekre szorított őslakosok későbbi visszatelepedését is. Az óé. *Bretar* 'britek' népnév feltűnése egyes helységnevekben éppen arra utal, hogy a brit lakosok jelenléte az egyébként igen vegyes etnikai összetételű észak-angliai területeken a korszakban egyedi, sajátos jellemvonása volt bizonyos településeknek.[362]

Ugyanakkor egyes területeken, ahová a britek visszaszorultak, éppen az angolszászok jelentek meg kisebbségként a korai időszakban. Ennek emlékét őrzik

[361] CDEPN. 644, 646, 648, 649, 84, 647, 153, 175; DEPN. 491, 493, 494, 495, 63, 45, 492, 66; DBPN. 75; Bölcskei: *Törzs- és népnévi helynevek,* 2011, 199–200; Owen: *English place-names in Wales,* 2013, 324–325. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a *Wal-* kezdetű helynevek egy része nem az óang. *W(e)alh* népnévre, hanem az óang. *w(e)ald* 'erdő' (pl. *Waltham* 'erdőbirtok központja', Ke.; *Walton* 'erdei település', Bkh., Som.), az óang. *w(e)all* 'fal' (pl. *Walsoken* 'a [tengeri védőgát] falnál lévő birtok', Nf.; *Walton* 'település [Hadrianus] fal[á]nál', Cu.; *Walpole* [*St Peter* és *St Andrew*] 'medence a [tengeri védőgát] falánál', Nf.) és az óang. *wælla* 'forrás' (pl. *Walford* 'gázló a forrásnál', Shr.) szavak valamelyikére (vö. CDEPN. 647, 649, 645); illetve a *W(e)alh* személynévre vezethető vissza, pl. *Walsall* ('Walh szeglete'; WMidl.), *(North)* és *(South) Walsham* ('Walh tanyája'; Nf.) (vö. CDEPN. 647). Gelling vélekedése szerint a lakosságra azok a névformák utalnak a legnagyobb bizonyossággal, amelyekben az előtag a középangolban nem *Wal(l)-,* hanem *Wale-* formában jelentkezett (vö. CDEPN. 647; Gelling: *Signposts,* 1988, 94–95). A *Comber-, Cumber-* előtagú településnevek esetében a személynévi eredet lehetőségével is szükséges számolni, pl. *(Great)* és *(Little) Comberton* ('Cumbra települése'; Worc.), *Cumberworth* ('Cumbra elkerített területe'; Linc.) (vö. CDEPN. 153, 175).

[362] Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 83–85; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 42–43; Gelling: *Signposts,* 1988, 101; Bölcskei: *Törzs- és népnévi helynevek,* 2011, 200–201.

azok az inverz szerkezetű településnevek, amelyekben a szászokra utaló népnév előtt egy brit eredetű földrajzi köznévi névrész jelentkezik, pl. a cornwalli *Nansawsen* ('az angolok völgye'), a dél-skóciai *Pennersaughs* ('a szászok hegye') egykori helység-, illetve a *Glensaxon* ('a szászok völgye'), *Glensax* ('a szászok völgye') völgynevek. Hasonló típusú a worcestershire-i *Pensax* ('a szászok hegye') településnév is. Az egykori kaledónok törzsszövetségével kapcsolatban keletkezett a skóciai *Dunkeld* (*Dùn Chailleann,* 'a kaledónok [itt: a piktek] erődítménye'; Pth.) gael eredetű településnév.[363]

5.2.2 Angolszász törzsekre utaló településnevek

Az angolszász törzsekre, népcsoportokra utaló településnevek kapcsán hosszú ideig tartotta magát az a már-már dogmává merevedett nézet, hogy az *-ingas* végű névformák a kontinensről betelepülő angolszászok egyes csoportjainak legkorábbi településeit jelölték, az *-ingahām* végű helységnevek pedig közvetlenül ezek után keletkeztek, s a második nagy letelepedési hullámhoz kötődően jöttek létre. Az 1970-es évekre azonban egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a korai angolszász leleteket mutató sorban feltárt temetkezési helyek és a legkorábbinak feltételezett óangol népnévi helységnevek által jelölt települések kevéssé esnek egybe. Így például Cambridgeshire-ben a feltárt angolszász emlékek számossága ellenére is feltűnően kevés az *-ingas* és *-ingahām* végű településnév. Az *-ingas* végű névformákat tehát valójában másodlagos települések neveként kell kezelni, amelyek annak következtében jöhettek létre, hogy a legkorábbi régészeti leletekkel bíró elsődleges lakóhelyekről a népesség egy része kirajzott és új települést létesített magának az eredeti lakhelytől távolabb.[364]

Az *-ingas* végződés a korai településnevekben legtöbbször személynévhez kapcsolódva jelenik meg. Eredetét tekintve az óang. *-ing* apanévképzővel áll összefüggésben, amely személynévhez illesztve kezdetben a megnevezett személy

[363] CDEPN. 467; DBPN. 164; Gelling: *Signposts,* 1988, 99; James E. Fraser: *From Caledonia to Pictland: Scotland to 795,* Edinburgh, Edinburgh University Press, 2009, 20, 49. A Pensax helység közelében lévő, a névadás alapjául szolgáló hegy korábbi brit nevét a szomszédos *Mamble* ('mell', 'nagy kerek domb') település neve tartotta fenn. A területen később egyre inkább többségbe kerülő angolszászok számára mindkét névforma idegen volt, s saját nyelvükön általuk értelmezhető nevet is adtak a hegynek, amely aztán *Clows (Top)* ('elkerített terület', 'szűk átjáró') formában maradt ránk. Utóbbi névforma ma egyébként egy harmadik környékbeli település neveként is létezik. A *Mamble* hegynév lehetséges alapszavaként nemcsak a brit **mammā* 'mell' szó, hanem az óang. *mamme* 'ua.' kifejezés, illetve egy máshol nem említett népnév is előkerül a szakirodalomban (vö. CDEPN. 145, 395).

[364] Gelling: *Signposts,* 1988, 106–109, 112.

fiát azonosította. Az *-ingas* végződés e patronimikum képző többes számú alakja, s a személy leszármazottait, később „népét", azaz vérrokonainak, követőinek, hűbéreseinek csoportját jelölte. Az angolszász területszerzés korában vélhetően a kiemelkedő vezérek által összetartott embercsoportokból felépülő törzsi berendezkedés volt a jellemző társadalmi szerveződés. Az *-ingas* végű névformákban jelentkező személyek ugyanakkor nem feltétlenül betelepülők voltak, hanem inkább a megnevezett falvak a szigeten élő angolszászok későbbi generációiból származó alapítói, illetve a brit falvak kisajátítói lehettek. Azok a 7. századi, a király vagy a főurak szolgálatában álló, pogány nevet viselő harcosok, akiknek a neve ilyen névszerkezetekben jelentkezett, pedig leginkább földtulajdonosok voltak.[365]

A településnevek tanúsága szerint a kisebb-nagyobb törzsek, népcsoportok jelölésére az *-ingas* végződés kapcsolódhatott földrajzi objektumok nevéhez is, az adott területen lakók megnevezésére. Így megjelent a végződés folyónevek mellett, pl. *Avening* ('az emberek, akik az Avon folyó mellett élnek', vö. *Avon* folyónév és *-ingas,* a népcsoport feltehetően a falun keresztül haladó folyó egykori nevéről kapta megjelölését, esetleg az egyik ismert Avon nevű folyó mellől áttelepült népcsoportról volt szó; Glo.), *Blything (Hundred)* ('a Blyth folyó mellett lakók [százada]', vö. *Blyth* folyónév és *-ingas,* korai adminisztratív egység neve volt; Suf.) és domborzati formák megjelölése mellett is, pl. *Nazeing* ('a Næsingas, azaz az emberek, akik a hegyfoknál laknak', vö. óang. **Næsingas* népnév < **næss* 'hegyfok' + *-ingas;* Ess.).[366]

A törzs, népcsoport nevéből változtatás nélkül keletkezett, *-ingas* végződésű óangol településnevek mai alakja jellemzően *-ings* ~ *-ing* ~ *-ins* ~ *-in* végződést mutat, pl. *Hastings* ('Hæsta népe',[367] Kelet-Sussexben és Kent délnyugati részén élő, a 11. századig jelentős önállóságot élvező törzs, amely talán már a kontinensről is egységes népcsoportként érkezett; ESx.); *Barlings* ('Bærla népe'; Linc.),

[365] CDEPN. 495, 285; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 106–107; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 64; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 36; Gelling: *Signposts,* 1988, 109–112; Bölcskei: *Törzs- és népnévi helynevek,* 2011, 204.

[366] Az *Avening* településnév jelentése kapcsán újabban felmerült az 'avignoni emberek' értelmezés lehetősége is, a gall területről talán szerzetesek költözhettek e helységbe, vö. Richard Coates: Some philological and methodological thoughts on the problematic place-name Avening, Gloucestershire, *Nomina,* vol. 39, 2016–2018, 57–75; CDEPN. 27, 67, 430; Gelling: *Signposts,* 1988, 109–112.

[367] Watts etimológiai szótára e településnév jelentését 'a Hæstingas, azaz a Hæsta után elnevezett emberek' formában adja meg, majd az óang. **Hæstingas* törzsnév magyarázatát is közli: **Hæsta* személynév + *-ingas* (vö. CDEPN. 285). Watts ugyanezt a sémát használja valamennyi óangol törzs- és népcsoportnévre visszavezetett településnév esetében. A 'Hæsta népe' értelmezés e séma egyszerűsítésének eredménye (vö. a DEPN. megfelelő szócikkeit is). A továbbiakban helykímélés céljából a típushoz tartozó névformák jelentésének megadásakor az egyszerűsített formát alkalmazom.

(Bishops) Cannings ('Cana népe', később a salisburyi püspök települése; Wilt.), *Reading* ('Rēada népe', az általuk elfoglalt földterület nagysága alapján szintén jelentős törzs lehetett; Brk.), *Godalming* ('Godhelm népe'; Sur.), *Yeading* ('Geddi népe'; GLon.), *Filkins* ('Filica népe'; Oxf.), *Kiplin* ('Cyppel népe'; NY.).[368]

Azok az *-ingas* végű településnevek, amelyek földrajzi vonatkozású törzsnevekre mennek vissza, az angolszász korszak bármely szakaszában keletkezhettek, pl. *Spalding* ('a Spald körzet népe', vö. óang. **spald* 'hasadék'; Linc.), *Sompting* ('a mocsár népe', vö. óang. **sumpt, *sunt* 'mocsár'; Sx.). Az egytagú személynévi előtagot magukba foglaló *-ingas* végű helységnevek között lehetnek koraiak, a délkeleti megyékben talán már a 6. századdal kezdődően is létrejöhettek ilyen névalakok. Ugyanakkor számos kéttagú személynevet is azonosíthatunk az *-ingas* végződésű településnevekben, melyek jellemzően kései személynévtípusok, pl. *Godalming* ('*Godhelm népe'; Sur.), *Wymering* ('*Wīġmǣr népe'; ma: Portsmouth kikötőváros része, Hamp.).[369]

Az *-ingas* végű helynevek földrajzi megoszlásáról Percy Hide Reaney részletes képet ad. Gyakorinak mondja a névtípust a keleti partvidéken Sussextől Yorkshireig. Különösen nagy számban fordulnak elő *-ingas* végű településnevek délkeleten, Kent, Essex és Sussex megyék területén; kisebb mennyiségben vannak jelen Norfolkban és Suffolkban; Közép-Anglia keleti részében pedig elszórtan jelentkeznek. Kifejezetten ritkán bukkannak fel ugyanakkor az ilyen típusú névformák az egykori Wessex királyság területén, így például a jütök által birtokba vett, mai hampshire-i régióban alig találkozunk velük. A névtípus földrajzi megoszlása alapvetően a szászok korai településhelyeivel mutat párhuzamot.[370]

Bár óangol írott formák hiányában ez nem mindig könnyű, a funkció meghatározásakor mégis fontos elkülöníteni az *-ingas* végződést az egyes számú *-ing* szuffixumtól, valamint az *-ing-* kötőelemtől. Az egyes számú *-ing* szuffixum lényegében helynévképző szerepű névelem volt. Gyakran kapcsolódott természeti környezetre utaló kifejezésekhez, pl. *Clavering* ('hely, ahol lóhere nő', vö. óang. *clǣfre* és *-ing;* Ess.), *Docking* ('hely, ahol lósóska nő', vö. óang. **docce* és *-ing;* Nf.),

[368] DEPN. 224 (*Hastingleigh* c. a.), 26, 85, 382, 199, 543, 179, 279; FNESz. 1: 574, 2:404; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 109–110; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 36; Gelling: *Signposts,* 1988, 109–112; Bölcskei: *Törzs- és népnévi helynevek,* 2011, 204–205.

[369] CDEPN. 563, 560, 254, 707; Gelling: *Signposts,* 1988, 106; Insley: *Personal names in place-names,* 2013, 239–240. A *Godhelm* személynévhez vö. óang. *god* 'isten' és *helma* 'sisak'; a *Wīġmǣr* személynévhez vö. óang. *wig* 'háború, csata' és *mære* 'híres' (https://dmnes.org/name/Godhelm; https://dmnes.org/name/Wigmar) (Letöltés: 2023. szeptember 24.)

[370] Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 100–101, 106–116; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 63–72; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 35–38; Stewart: *Names on the Globe,* 1975, 263–265; Bölcskei: *Törzs- és népnévi helynevek,* 2011, 206.

de megjelenhetett személynév mellett is, pl. *Bocking* ('Bocca után elnevezett hely' vagy 'a Boccingas, azaz a Bocca után elnevezett emberek, illetve a *Boccing* nevű helyen lakó emberek', vö. óang. **Bocca* személynév és *-ing* vagy **Boccingas* népnév < **Bocca* és *-ingas;* Ess.). Ez a helynévképző elem sok esetben szerepelt eredetileg kisebb vízfolyást vagy hegyet jelölő névben, melyekből később aztán településnevek lettek, pl. *Cressing* ('patak vagy hely, ahol zsázsa nő', vö. óang. *cærsing, *cresing,* amely víznévvé lehetett; Ess.), (*East* és *West*) *Lockinge* (az óang. **Lācing* ['a játékos'] víznévből, ehhez vö. óang. *lāc* és *-ing;* Oxf.), *Stowting* ('hely, ahol hegy van', vö. óang. **stūt* és *-ing;* Ke.). Az *-ing* helynévképző segítségével melléknevekből is alkottak településneveket, pl. *Deeping* ('a mély hely', vö. óang. **dēoping;* Linc.), *Weeting* ('a nedves hely', vö. óang. **wǣt* és *-ing;* Nf.). Az is előfordult, hogy az *-ing* szuffixum elsődlegesen köszót hozott létre, amelyből aztán helységnév keletkezett, pl. *Charing (Cross)* ('a kanyarodás', vö. óang. *ċierring* és középang. *cross,* a Temze kanyarulatában, I. Eduárd első felesége, Kasztíliai Eleonóra emlékére állított kereszttel; GLon.), *Chipping* ('vásárhely', vö. óang. *ċīeping;* Hertf.). Más alkalommal az *-ing* végződés analogikusan került a településnévbe, pl. az elhomályosult értelmű *-hlinċ* ('part', 'szegély') névrészt váltotta fel, pl. *Sydling (St Nicholas)* ('a széles párkány', vö. óang. *sīd,* gyenge ragozású *sīda* és *hlinċ,* továbbá a helyi templom védőszentje; Dors.). Az egyes számú *-ing* szuffixum különösen sok településnévben maradt fenn Kent, Essex, Berkshire megyékben, valamint Hampshire megye déli részén. Az e helynévképző elemmel létrehozott településnevek megjelenése a Brit-szigeten időben akár meg is előzhette az *-ingas* végű településnevek létrejöttét.[371]

A szintén egyes számú *-ing-* kötőelem pedig rendszerint birtokviszonyt kifejező településnevek kialakításában vett részt, a gyenge ragozású főnevek egyes számú genitívuszi *-an* ragját helyettesítve, pl. *Huntingdon* ('a vadász hegye', [973]/14. sz.: *Huntandun,* vö. óang. *hunta,* e. gen.: *huntan* és *dūn;* Camb.), *Tiddington* ('Tytta hegye', 1086: *Titendone,* vö. óang. **Tytta* személynév, e. gen.: **Tyttan* és *dūn;* Oxf.). Az *-ing-* kötőelem egyéb *-an* névszóragok, valamint etimologikus és inetimologikus *-n-* hangok helyett is megjelenhetett a településnevekben, pl. *Newington* ('az új településen', 1086: *Neventone,* vö. óang. *(æt thǣm) nīwan tūne;* Ke.), *Dennington* ('Deneġifu birtoka', 1086: *dingiuetona,* vö. óang. *Deneġifu* női név, e. gen.: *Deneġife* és *tūn;* Suf.). Esetenként olyan névformákban is felbukkan, amelyeknek erős ragozású egyes genitívuszi *-es* végződést tartalmazó alakja is adatolt, pl. 1086: *Bristoldestone* és [939]/13. sz.: *(æt) Beorhtwaldingtune* ('Beorhtwald települése', vö. óang. *Beorhtwald* személynév, *-ing-* és *tūn;* ma: Brightwalton, Brk.). Más esetekben a településnévben megjelölt személy és az

[371] CDEPN. 141, 189, 67, 168, 378, 584, 182, 125, 135–136, 596; DEPN. 263–264; DBPN. 522; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 111–112; Gelling: *Signposts,* 1988, 106, 120–121.

alaprészben foglalt településtípus valamiféle nehezebben meghatározható kapcsolatát jelöli, pl. *Mannington* ('Mann vagy Manna után elnevezett település', vö. óang. *Mann* vagy *Manna* személynév, *-ing-* és *tūn;* Dors.), (*Old* és *New*) *Whittington* ('Hwita után elnevezett település', vö. óang. *Hwīta* személynév, *-ing-* és *tūn;* Derb.). A kötőelem emellett folyóra vagy erdőre utaló kifejezések mellett is előfordul egyes településnevekben, *Tavistock* ('távoli farm a Tavy folyó mentén', 1050 k.: *Tæfingstoc,* vö. *Tavy* folyónév, *-ing-* és óang. *stoc;* Dev.), *Raffling Wood* ('Ratfordhoz tartozó erdő', 1314: *Rotforthyngwode,* vö. *Ratford* folyónév, *-ing-* és óang. *wudu;* Sx.). Az *-ing-* kötőelem jelentését ezek alapján 'valakihez, valamihez tartozó' formában szokás megadni az újabb szakirodalomban.[372]

A kétrészes településnevekben az *-ingas* végződésű törzs- és népcsoportnevek többes számú genitívusza mellett gyakran kerül elő a településformára utaló *hām* ('tanya', 'farm') névrész, pl. *Corringham* ('Cora népének tanyája'; Ess.),[373] *Birmingham* ('Beorma népének tanyája'; Warw.), *Uppingham* ('a hegyen lakó népnek a tanyája'; Rut.), *Hameringham* ('a kalapács formájú hegynél lakó népnek a tanyája'; Linc.). A típushoz tartozó néhány névformából az *-ing-* névelem az idők során sajátos módon eltűnt, pl. *Goodmanham* (vö. [731]/8. sz.: *Godmund[d]-ingaham* 'Gōdmund népének tanyája'; EY.), *Langham* (vö. 1086: *Laingaham* 'L[e]ahha népének tanyája'; Ess.). A későbbiekben az *-ingas* végződésű törzs- és népcsoportnevek mellett a *tūn* ('település', 'birtok') névrész használata lett gyakorivá, pl. *Lidlington* ('*Lȳtel[a] népének települése'; Bd.), *Washington* ('Wassa népének települése'; WSx.).[374]

A többes számú genitívuszi törzs- és népcsoportnevekhez ritkábban, s elsődlegesen nem is feltétlenül település jelölésére, egyéb földrajzi köznévi utótagok is kapcsolódhattak, pl. *Beddingham* ('Bēada népe szárazulata', vö. óang. *hamm* 'víz

[372] CDEPN. 324, 616, 434–435, 183, 86–87, 396, 675, 602; DEPN. 264; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 115; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Sussex/Petworth/5328722fb47fc40c36000771-Raffling+Wood (Letöltés: 2023. szeptember 24.)

[373] Watts etimológiai szótára e településnév jelentését a következő formában adja meg: *a)* 'a Coringas népcsoport, azaz a Cora után elnevezett emberek tanyája', illetve *b)* 'tanya a *Coring* nevű helynél, amelyet Cora után neveztek el' vagy 'tanya, amelyet Cora után *Coring*-nak neveznek'. Watts a név felépítéséről az első, *a)* típusú értelmezés esetén így vélekedik: az óang. **Coringas* népnév a **Cora* személynév *-ingas* képzővel ellátott alakja, többes számú genitívusza: **Coringa,* melyhez a *-hām* névrész kapcsolódik. A második, *b)* típusú értelmezés kapcsán pedig úgy nyilatkozik, hogy a **Coring* helynév a **Cora* személynévből jött létre *-ing* helynévképző segítségével, s a *-hām* névrész a helynévhez kapcsolódott hozzá (vö. CDEPN. 158). Lényegében ugyanezt a sémát használja a jelentés magyarázatakor valamennyi *-ingham* végződésű településnév esetében. A 'Cora népének tanyája' értelmezés e séma egyszerűsítésének eredménye (vö. a DEPN. megfelelő szócikkeit is). A továbbiakban helykímélés céljából a típushoz tartozó névformák jelentésének megadásakor az egyszerűsített formát alkalmazom.

[374] CDEPN. 158, 59–60, 637, 274, 255, 359, 372, 654; DEPN. 45, 487, 214, 200, 287, 432–433, 297, 500; FNESz. 1: 217; Gelling: *Signposts,* 1988, 106; Bölcskei: *Törzs- és népnévi helynevek,* 2011, 205.

által körbezárt terület', egykor árapály által érintett területen volt; ESx.), *Bassingfield* ('Basa népének nyílt területe', vö. óang. *feld* 'mező', 'síkság'; Nott.), *Manningford (Bohune)* ('Manna népének gázlója', vö. óang. *ford* 'gázló', a 13. század közepén a Boun család birtokában volt; Wilt.), *Knottingley* ('Cnotta népének erdeje vagy irtványa', vö. óang. *lēah* 'erdő', 'tisztás', 'irtvány'; WY.), *Bobbingworth* ('Bubba népének körülkerített tanyája', vö. óang. *worth* 'körülkerített tanya'; Ess.).[375]

Az *-ingahām* végű településnevekről Reaney úgy vélekedik, hogy szász területen ezek az *-ing(as)* végű településnevekkel összefüggésben keletkezhettek, mivel a két névtípus sokszor azonos jellegű személyneveket tartalmaz, pl. az egymás közelében fekvő *Wokingham* ('Woca népének tanyája'; Brk.) és *Woking* ('Woca népe'; Sur.) települések esetében. Felveti, hogy az így jelölt települések egykori lakóinak valamiféle kapcsolata fejeződhet ki ezekben a névformákban, például az egyik helység a másiknak a leánytelepülése lehetett. Reaney megfigyelései szerint az *-ingahām* végű településnevek délkeleten kevésbé gyakoriak, mint az *-ingas* végűek, Lincolnshire-ben ugyanakkor számuk meghaladja az utóbbiakét. A középső megyékben elszórtan, az egykori Wessex királyság területén pedig ritkán jelentkeznek. Mindez azt mutatja, hogy az *-ingahām* végű névalakulatok inkább az angol, mint a szász területeken voltak jellemzőek.[376]

Az *-ingatūn* végződésű településnevek az *-ingahām* végűekhez képest később keletkezhettek, s azonos személynév jelentkezése esetén szintén talán valamiféle kapcsolatban álló falvakat jelöltek. Így például *Ovington – a)* 'Ōfa népének települése', illetve *b)* 'település *Ōfing*-nál' vagy 'település, melyet *Ōfing*-nak neveznek' (Nhb.) – falu és a szomszédos *Ovingham – a)* 'Ōfa népének tanyája', illetve *b)* 'tanya *Ōfing*-nál' vagy 'tanya, melyet *Ōfing*-nak neveznek' (Nhb.) – helység esetében Reaney az első, *a)* típusú értelmezés alapján felveheti, hogy *Ovington* falu *Ovingham* helység leánytelepülése lehetett. Újabban Watts, aki szerint helyesebb a második, *b)* típusú értelmezés, ugyanakkor úgy véli, inkább az Ōfa után elnevezett **Ōfing* nevű birtok *tūn és hām* típusú településeinek megjelöléséről lehetett szó. Reaney mindenesetre megállapítja, hogy az *-ingahām* és *-ingatūn* végű kétrészes településnevek a nyugati és az északi területeken gyakran jelentkeznek a jelentős folyók, illetve a római utak mentén, képet adva az angolszász területszerzés irányvonaláról, áttételesen annak időrendjéről. A típushoz sorolható névformák keletkezése véleménye szerint a 6. század második felétől a 8. század első feléig volt jellemző.[377]

[375] CDEPN. 46, 41, 396, 354, 67; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 115; Bölcskei: *Törzs- és népnévi helynevek,* 2011, 205–206.

[376] CDEPN. 692; DEPN. 529; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 112–114; Bölcskei: *Törzs- és népnévi helynevek,* 2011, 206.

[377] CDEPN. 457; DEPN. 354; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 114–116; Bölcskei: *Törzs- és népnévi helynevek,* 2011, 206.

A Brit-szigeten megtelepült angolszászok egyes csoportjai, törzstöredékei a későbbiek során eredeti lakóhelyükről elvándorolhattak. Ilyen, a korai királyságok közti belső migráció emlékét őrzik azok a kétrészes településnevek, amelyek egy népnévi előtag és egy (többnyire településtípust jelölő) földrajzi köznévi utótag összetételéből jöttek létre. Így például a (*Great* és *Little*) *Saxham* ('a szászok tanyája', vö. óang. *hām;* Suf.) és a *Saxondale* ('a szászok völgye', vö. óang. *denu,* melyet a középang. *dale* váltott fel; Nott.) helységnevek angol területre átvándorolt szászok településeit jelzik. Az *Exton* ('a keleti szászok települése', vö. óang. *tūn;* Hamp.) névforma jüt vidéken letelepedett szászokra vonatkozott. A *(Great) Englebourne* ('az angolok patakja', vö. óang. *burna;* Dev.), az *Englefield* ('az angolok nyílt területe', vö. óang. *feld;* Brk.) névalakok szász területen kialakított, angolok által lakott helységekre mutatnak; az *Engleton* ('az angolok települése', vö. óang. *tūn;* Staff.) névforma pedig a merciai királyság területére költözött kelet-angliaiakról ad számot. *Markfield* ('a merciaiak nyílt területe', vö. óang. *feld;* Leic.) lakosai Merciából, *(Upper) Canterton* ('a kentiek települése', vö. óang. *tūn;* Hamp.) és *Conderton* ('a kentiek települése', vö. óang. *tūn;* Worc.) alapítói pedig Kentből vándoroltak át a településnevek tanúsága szerint.[378]

A népnévi településnevekben feltűnnek az invázióban az angolszászokon kívül részt vevő egyéb népek megnevezései is, pl. svábokra vonatkozik a *Swaffham* (Nf.) és a *Swaffham* (*Bulbeck* és *Prior*) ('a svábok tanyája', vö. óang. *hām,* a középkorban a Bolebec(h) család és az elyi székesegyház perjele birtokában; Camb.) helységnév. E települések egykor angolok által benépesített területen fekszenek. A jütök emlékét őrzi az *Ytene* ('a jütöké', a mai New Forest területe; Hamp.–Wilt.) történeti terület- és erdőnév.

Kevésbé ismert, kisebb jelentőségű törzsek, népcsoportok nevei ugyancsak megőrződhettek a helységnevekben. Korai megtelepedéssel lehetnek kapcsolatosak azok az egyrészes településnevek, amelyekben a történeti adatok tanúsága szerint nem *-ingas* végződéssel ellátott népcsoportnevekkel, hanem puszta törzs- és népnevekkel találkozunk, pl. *Northill* és *Southill* ('az északi és a déli Gifle', vö. *Ġifle* 'az Ivel folyó menti lakosok' törzsnév; Bd.), *Oundle* (talán 'az *Undalas vagy *Undalan', vö. **Undalas* vagy **Undalan* 'egységes, elválhatatlan' törzsnév; Nhp.), *Jarrow* ('a

[378] Az óang. *Cantware* 'Kent népe' népcsoportnév kenti település nevében is jelentkezhet: *Canterbury* (< óang. *Cantwaraburg* 'Kent népének vár[os]a', Ke.; DEPN. 85, FNESz. 1: 277). CDEPN. 529, 222, 216, 398–399, 154; DEPN. 405, 406, 171, 167, 315, 85, 120; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 100–106; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 72–74; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 38; Bölcskei: *Törzs- és népnévi helynevek,* 2011, 207; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Devon/Harberton/53284f09b47fc4097e0008f8-Great+Englebourne; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Staffordshire/Brewood/53286ff5b47fc40c1900010a-Engleton (Letöltés: 2023. november 12.)

Gyrwe', vö. *Gyrwe* 'a mocsár lakosai' törzsnév; Durh.), *Hitchin* ('a Hicce', a bizonytalan eredetű, talán 'a ma *Hiz*ként ismert folyó menti lakosok' jelentésű *Hiċċe* törzsnév többes számú datívuszi *Hiċċum* formájából; Hertf.), *Ripon* ('a Hrype', a *Hrype* törzsnév többes számú datívuszi *Hrypum* formájából, a törzs központja volt; NY.). Koraiak lehetnek továbbá a következő kétrészes névformák is, pl. *Ripley* ('a Hrype törzsbeliek erdeje vagy irtványa', vö. óang. *lēah;* NY.), *Whichford* ('a Hwicce törzsbeliekhez vezető gázló' vagy 'a szilfa gázló', vö. óang. *ford;* Warw.), *Wychwood (Forest)* ('a Hwicce törzsbeliek erdeje', vö. óang. *wudu;* Oxf.).[379]

Néhány helységnév kialakulása a kisebb törzsek, népcsoportok belső vándorlásával állhat összefüggésben, pl. *Phepson* ('a Fepsæte emberek települése', vö. óang. *tūn,* a középangolok *Feppingas* nevű törzsének egyes tagjai Mercia délnyugati részébe költöztek; Worc.), *Repton* ('a Hrype törzsbeliek dombja', vö. óang. *dūn,* a népcsoport Yorkshire középső részéről kissé délebbre vándorolt; Derb.), *Wychnor* ('a Hwicce törzsbeliek lejtője, partja', vö. óang. *ōfer,* a *Hwiċċe* törzs eredendően a Severn folyó mellett élt; Staff.), *Whiston* ('a Hwicce törzsbeliek települése' vagy 'a település, amelyet Hwicca után neveztek el', vö. óang. *tūn, *Hwiċċa,* törzsnévből származó személynév; Nhp.), *Lindisfarne* (talán 'a *Lindisfara nép szigete', vö. óang. *ēġ,* a **Lindisfara* népcsoport a Lindsey királyság területéről érkezhetett; Nhb.), *Uxbridge* ('a Wixan törzsbeliekhez vezető híd', vö. óang. *brycg,* a *Wixan* törzs, melynek neve talán 'a falusi emberek' jelentésű, Közép-Anglia keleti részéből vándorolt délre; GLon.), *Uxendon* ('a Wixan törzsbeliek dombja', vö. óang. *dūn;* GLon.), *Waxlow* ('a Wixan törzsbeliek erdeje vagy irtványa', vö. óang. *lēah;* GLon.).[380]

[379] Néhány esetben a településnév áttételesen, köznévi megjelöléssel azonosít egy-egy népcsoportot, pl. *Burmarsh* ('a vár népének mocsara', Canterbury várára vonatkoztatva, Ke.; DEPN. 76), *Clewer* ('a hegyoldalban lakók', Brk., Som.; DEPN. 111), *Felderland* ('a síkság lakóinak földje', Ke.), *Waldershare* ('az erdő lakóinak földdarabja', Ke.; DEPN. 492). CDEPN. 592, 442, 561, 455, 336, 307, 501, 671, 706; DEPN. 455, 267–268, 353, 268, 242, 388, 512–513, 540; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 47, 72–74; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 38; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 99–106; Bölcskei: *Törzs- és népnévi helynevek,* 2011, 208.

[380] CDEPN, 497, 672, 374, 640; DEPN. 365, 385, 516, 513, 298–299, 488; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 72–74; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 38; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 100–106; Bölcskei: *Törzs- és népnévi helynevek,* 2011, 208; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Worcestershire/Himbleton/53288a09b47fc40d6b000201-Phepson (Letöltés: 2023. november 12.)

5.2.3 Óskandinávokra utaló településnevek

A skandináv hódítók a 9. század végére fennhatóságuk alá vonták a Brit-sziget délkeleti, középső és északi területeit, majd a 10. század első felében a mai Anglia északnyugati vidékére is kiterjesztették uralmukat. Az óészaki eredetű településnevek nagy többsége ennek megfelelően a mai Yorkshire, Lincolnshire, Norfolk és Suffolk megyékben lévő helységeket azonosít, annak jeléül, hogy e régióban volt a legsűrűbb a skandináv népesség a hódítások megkezdésétől fogva. Dél felé egyre kevesebb ilyen névvel találkozunk, így vélhetően itt a letelepedett hódítók száma is kevesebb volt. A Brit-szigeten a legkorábbi skandináv betelepülők nagyrészt dánok voltak, de kisebb számban norvégok, frízek és a Feröer-szigetekről származók is beköltöztek a Danelaw területére. Skócia, Wales, Írország partvidékeire, Man szigetére, az Orkney-szigetekre és a Hebridákra pedig vegyesen érkeztek dánok és norvégok. Utóbbiak egy csoportját az ír királyok űzték ki az Ír-szigetről, ahol addig éltek, ők Északnyugat-Angliába (Cheshire, Lancashire, Westmorland, Cumberland területére) költöztek át, ahonnan egészen York városáig rajzottak ki.[381]

E népcsoportok emléke számos, a 9. század vége és a 11. század között keletkezett kétrészes településnévben is megőrződött. A helységnevek jó részének utótagja skandináv eredetű, különösen gyakori az ósk. *thorp* 'másodlagos település, az anyatelepüléstől távolabb eső tanya, majorság', illetve az ósk. *bȳ* 'tanya, falu' névrész. A *Danthorpe* ('a dánok majorja'; EY.), *Danby* ('a dánok falva'; NY.), *(Old) Denaby* ('a dánok falva'; SY.), *Denby* ('a dánok falva'; Derb.)[382] településnevek olyan helységeket jelölhettek, amelyekben a dán betelepülők többségben voltak a környező egyéb skandináv népcsoportokkal szemben. A *Normanby* ('a norvégok falva'; NY.), *Irby* (*in the Marsh* és *upon Humber*) ('az írek/Ír-szigetről érkezett norvégok falva', jellegzetes vízrajzi környezetben; Linc.), *Ireby* ('az írek/Ír-szigetről érkezett norvégok falva'; Cu., Lanc.) helységnevek által jelölt falvakat norvég vikingek alapíthatták a dán telepesek területén.[383] A *Friesthorpe* ('a frízek majorja'; Linc.), (*East* és *West*) *Firsby* ('a frízek falva'; Linc.), *Frisby (on the Wreake)*

[381] Cameron: *English Place-Names,* 1969, 75–86; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 77–88; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 162–191; Bölcskei: *Törzs- és népnévi helynevek,* 2011, 208–209.

[382] Reaney a korai névadatok lejegyzése alapján kimutatja, hogy a *Denaby* és a *Denby* névformák – a tisztán óészaki eredetű *Danby* alakkal ellentétben – az óang. *Dene* 'dán' szó többes számú genitívuszát tartalmazzák, azaz egy óangol és egy óészaki eredetű névrészből épülnek fel (Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 189).

[383] Az északkeleti területen található településeket a dánokkal együtt a Brit-szigetre érkező norvégok, az északnyugati megyékben lévő falvakat az Ír-szigetről átköltöző norvégok alapíthatták (Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 189–190).

('a frízek falva', a Wreake folyó mellett; Leic.), *Ferrensby* ('a Feröer-szigetekiek falva'; NY.) településnevek pedig olyan helységeket jelöltek, amelyeket a skandináv hódítókhoz csatlakozott kisebb népcsoportok a dánok területén hoztak létre.[384]

A skandináv népek településére utaló helységnevek egy másik csoportja az óangol eredetű *tūn* 'település', 'birtok' utótagot tartalmazza, s ez angol nyelvű környező lakosságra mutat, pl. *Normanton* ('a norvégok települése'; Derb., Linc., Nott., WY.), *Frieston* ('a frízek települése'; Linc.), *Friston* ('a frízek települése'; Suf.), (*Kirk* és *Little*) *Ireton* ('az írek/Ír-szigetről érkezett norvégok települése'; Derb.). Az *Ingleby* (*Arncliffe* és *Greenhow*) ('az angolok falva', jellegzetes földrajzi objektumok közelében; NY.) településnév áttételesen, óészaki nyelvi eredetén és jelentésén keresztül azt sugallja, hogy a korszakban angolok által lakott helység dán telepesek területén feküdt.[385]

Skandináv hatással számolhatunk továbbá némely korábban keletkezett, óangol eredetű törzs- vagy népnévi településnév alakja, alakjának módosulása tekintetében is. Így például a már idézett *Goodmanham* ('Gōdmund népének tanyája'; EY.) helységnévben lévő óangol személynév hangalakjára az ósk. *Guðmundr* névforma bírhatott befolyással. Matthews skandináv névadási szokás hatását látja abban, hogy egyes népnévi eredetű ország- és területnevek angol formája *-land* ('föld') névrésszel egészült ki az idők során, pl. *Ierne* ~ *Éire* > *Ireland* ('Írország'), *Scotia* > *Scotland* ('Skócia'), *Northumbria* > *Northumberland, Westmoorings* > *Westmorland, Cumbria* > *Cumberland,* illetve lásd még az *England* ('Anglia', vö. óang. *Engle,* t. gen.: *Engla* 'az angolok' és *land*) névformát is.[386]

5.2.4 Normann franciákra utaló településnevek

A normann hódítás következtében a korábbi angolszász földbirtokosok kiszorultak a politikai és a gazdasági életből, s helyettük új, kis létszámú normann nemesi réteg vette át a társadalmi vezető szerepet, tömeges francia betelepedésre ugyanakkor nem került sor. Kisebb létszámban érkezhettek flamandok ez idő

[384] CDEPN. 178, 183, 440, 333, 241, 231, 241, 229; DBPN. 520, 524; DEPN. 468–469, 79, 139, 141, 343, 266, 188, 180, 178; Bölcskei: *Törzs- és népnévi helynevek,* 2011, 209–210; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/East+Riding+of+Yorkshire/Humbleton/5328549ab47fc40a4d0004d9-Danthorpe (Letöltés: 2023. november 12.)

[385] CDEPN. 440–441, 241, 333, 331; DBPN. 525; DEPN. 482, 343, 188, 266, 264; Bölcskei: *Törzs- és népnévi helynevek,* 2011, 209–210.

[386] CDEPN. 255; DEPN. 200; DBPN. 176; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 75–86; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 77–88; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 162–191; Bölcskei: *Törzs- és népnévi helynevek,* 2011, 210.

tájt az országba, az ekkor részben francia fennhatóság alatt lévő Flandria területéről, pl. *Flimby* ('a flamandok falva'; Cu.). Néhány korábbi, főként óangol eredetű, népcsoportra utaló településnév alakját azonban akár jelentősebb mértékben is befolyásolhatták az ófrancia nyelvű normann írnokok kiejtési és írássajátosságai. Így például normann hatás eredménye a *Jarrow* ('a Gyrwe', vö. 1080x2: *Gyruæ,* 1180: *iaro;* Durh.) településnév *J*-vel kezdődő lejegyzése és [dʒ]-s ejtésmódja; a *Danbury* ('Dæne népének erődítménye', 1086: *Danengeberiam;* Ess.) névformában a második nazális eltűnése; a (*Great, Little* és *East*) *Mongeham* ('*Mundel népének tanyája', [761]/13. sz.: *Mundelingeham,* 1251: *Monigeham;* Ke.) helységnévben megfigyelhető *-inge-* > *-(i)ge-* változás. A normann befolyás némely esetben érdekes kettősségeket hozott létre. Így például a *Nottingham* ('Snot népének tanyája', 868: *Snotengaham;* Nott.) névformában a szókezdő *S-* a mássalhangzó előtt francia hatásra elmaradt, ugyanakkor Nottingham leánytelepülésének, *Sneinton* településnek a nevében ('Snot[a] után elnevezett település', 1165–1197: *Snotington[e];* Nott.), szintén francia hatásra, a dentialveoláris hang esett ki két magánhangzó közül (de lásd a helységnév korai, szókezdő *S-* nélküli 1086: *Notintone* változatát is). Ugyanazon népcsoport neve angolos és francias kiejtés szerint is fennmaradhatott a különböző településnevekben, pl. a (*Great* és *Little*) *Witchingham* (Nf.) és *Whissonsett* (Nf.) településnevek 'a *Wīcingas törzsbeliek tanyája', illetve 'karámja' jelentést hordoznak; a *Matching* (Ess.) településnév bizonyosan, a *Messing* (Ess.) pedig talán az óang. *Mæċċingas* ('Mæċċa népe') törzsnév származéka.[387]

Néhány normann nemesi család Skócia területére költözött és francia nevű klánt alapított. A későbbiekben aztán egy-egy kiemelkedő tekintéllyel bíró családtag városalapító tevékenységének köszönhetően néhány ilyen klánnév településnevekben is megjelenik, pl. *Grantown(-on-Spey)* ('Grant városa a River Spey folyó mellett', James Grant által 1765-ben kialakított mintatelepülés; Highl.), *Fraserburgh* ('Fraser városa', vö. középang. *burh,* Alexander Fraser az 1500-as évek második felében kapott engedélyt, hogy Faithlie települést várossá fejlessze és nevét *Fraserburgh*-ra változtassa; Ab.). Az ilyen típusú városnevek azonban jellemzően késeiek.[388]

[387] CDEPN. 233, 336, 178, 418–419, 445, 557, 690, 672, 403, 410; DEPN. 182, 268, 141, 138–139, 329, 345, 428, 527, 513, 318, 323; FNESz. 2: 245; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 87–94; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 98–107; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 192–202; Bölcskei: *Törzs- és népnévi helynevek,* 2011, 210–211.

[388] DBPN. 212, 195; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 106.

5.3 Az ősvallással kapcsolatos, a kelta, latin és germán mitológiára utaló településnevek

A Brit-szigeteken a lakosság összetételének változása következtében több politeista vallás volt jelen hosszabb-rövidebb ideig, részben egymással átfedésben is, a korai történelem során: számolnunk kell a térségben a kelta, a római, az angolszász és az óskandináv mitológia vallási világképének hatásával. A politeista vallások képviselői szentélyek létesítésével, egyes istenségek kultuszának felvirágoztatásával, a vallási rituálék csoportos gyakorlásának helyszíneivel kapcsolatban számos helynevet adhattak, ezek többsége azonban a kereszténység megjelenése után jelentőségét veszítve kikopott a használatból. Az alábbiakban a kereszténység elterjedése előtti korszak vallási életével kapcsolatban keletkezett legismertebb hely(ség)nevek jellemzőit tekintjük át, előbb kelta és római, majd angolszász és óskandináv vonatkozásban.

5.3.1 A kelta ősvallással, a brit-római pogány világképpel kapcsolatos településnevek

A Brit-szigeteken és a kontinensen talált régészeti leletek, feliratok, valamint a korai helynevek segítségével a kutatók ez ideig mintegy négyszáz kisebb-nagyobb kelta istenség nevét azonosították. A nevek többsége egyszer-egyszer kerül elő, illetve néhány előfordulás mellett egy adott területhez köthető. Így például Nodens, a gyógyítás, a tenger, a vadászat és a kutyák istensége tiszteletére utaló emlékek a mai Gloucestershire és Lancashire területén maradtak fenn; Belenusnak, a gyógyítás egy másik, általánosan ismert kelta istenének a szigeteken Cornwallban volt erős kultusza. A kelta istenségek sokarcú, az élet több területére hatással bíró lényekként jelentek meg a vallási szemléletben; közöttük a hierarchikus viszonyok kevéssé kaptak jelentőséget. A kelta istenek, bár idővel egyre több emberi tulajdonságot öltöttek a mitológiai történetekben, mivel eredetileg természeti jelenségekkel és erőkkel hozták őket összefüggésbe, mindvégig megőriztek valamennyit személytelen jellegükből.[389]

A brit kelta mitológia egyes alakjainak neve néhány korai településnévben visszaköszön valamilyen formában. A mai Colchester város egykori brit kelta *Camulodunon* ~ latin *Camulodunum* ('Camulos erődítménye', vö. *dunum,* gael *dùn;* Ess.) nevében a háború kelta istenének nevével találkozunk, akinek kultuszát

[389] Dillon–Chadwick: *The Celtic Realms,* 2000, 13–15, 146; Ross: *The Celts of the British Isles,* 2004, 106–107; Bölcskei: *A kelta vallásosság,* 2013, 172–173.

a szigetre költöző belgák hozhatták magukkal.[390] A mai Carlisle (Cu.) város latinizált brit kelta *Luguvalium* megnevezése pedig Lug isten tiszteletével hozható összefüggésbe: egy vélekedés szerint a névforma jelentése 'Lug erődítménye', egy másik interpretáció pedig a **Luguvalos* 'erős, mint Lug isten' személynévből eredezteti a helységnevet, melynek jelentése így 'Luguvaloshoz tartozó' lenne. Beda nyomán a kutatók úgy vélik, hogy a település 8. századi tényleges brit kelta neve *Luel* volt, amely elé a 9. században járult az őswalesi **cair* 'vár(os)' névrész a helyi nyelvhasználatban. A *Cair Luel* névalak aztán később, a normann hivatalnokok írásgyakorlata során vált *Carlisle* formájúvá. Camulos és Lug(us) tisztelete a kelta kultúrában általános volt. A *Fanococidi ~ Fanum Cocidi* ('Cocidius temploma', vö. lat. *fānum* 'szentély'; ma: Bewcastle, Cu.) megjelölésű római tábor neve ugyanakkor a háború egy másik brit-római istenének a mai Északnyugat-Anglia területén fennálló kultuszáról árulkodik.[391]

A rómaiak a mai Bath települést természetes gyógyforrásai miatt az orvoslás, a varázslás (és a bosszú) helyi kelta istennője után *Aquae Sulis* ('Sulis forrásai', vö. lat. *aqua* 'víz', többes számú *aquae;* Som.) néven ismerték. Sulis alakját a latinok a saját megfelelő istennőjükkel olvasztották össze, s *Sulis Minerva* néven hivatkoztak rá, akinek tiszteletére templomot is építettek a városban. Egy másik fürdővárosukat, szintén gyógyvizekre települve, a mai Buxton területén építették ki a rómaiak, s *Aquae Arnemetiae* ('Arnemetia forrásai'; Derb.) néven hivatkoztak rá. Arnemetia is helyi brit-római istenség volt, a szentnek tartott környező ligetek istennőjeként tisztelték.[392]

Constance M. Matthews a brit kelta mitológia egyes alakjait sejti a helységnevek alapján kikövetkeztetett, történeti forrásokból nem igazolható embereket jelölő személynevek mögött is. Így például egy korábbi, meghaladott elképzelés *London* város nevét egy máshol elénk nem kerülő brit törzsi vezér, *Londinos* ('a bátor', vö. brit **londo-* 'vad', 'aktív') nevére vezeti vissza; a York városát jelölő brit kelta *Ebórakon* ~ latin *Eburacum* névforma egyik lehetséges etimonja kapcsán pedig máig felmerül egy korai, ismeretlen vonatkozású *Eburos* személynév.

[390] CDEPN. 113, 386, 116; DEPN. 116; DBPN. 521; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 79; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 36; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 7. Matthews az Artúr-mondakör 12. századi francia változatában a lovagkirály székhelyeként felbukkanó *Camelot* vár nevét is összefüggésbe hozhatónak véli Camulos isten nevével, függetlenül attól, hogy a helyet magát valószínűleg a képzelet szülte (vö. Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 11–12).

[391] CDEPN. 113, 386; DEPN. 88; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 79; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 35; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 7–8, 25; Rivet–Smith: *The Place-Names of Roman Britain,* 1979, 20, 22; Bölcskei: *A kelta vallásosság,* 2013, 173–174; https://www.wordsense.eu/fanum/ (Letöltés: 2023. december 23.)

[392] CDEPN. 16, 41–42; DBPN. 2; Ross: *The Celts of the British Isles,* 2004, 107; Bölcskei: *A kelta vallásosság,* 2013, 174; http://www.roman-britain.co.uk/places/aquae_arnemetiae/; https://www.wordsense.eu/aquae/ (Letöltés: 2022. augusztus 8.)

Matthews szerint könnyen elképzelhető, hogy azért nem maradtak fenn hiteles történeti adatok ilyen nevű személyekről, mert e névformák valójában helyi jelentőségű brit kelta mitológiai alakokat jelöltek. Így például *Eburos* a britek hite szerint a tiszafákban gazdag terület saját istensége lehetett, akinek a neve egyébként vélhetően összefügg a brit kelta *eburos* 'tiszafa' jelentésű szóval. Utóbbi közszó szintén szolgálhatott a településnév alapjául, az *-āco* szuffixum ugyanis személynevekhez és közszavakhoz egyaránt kapcsolódhatott a helynevekben.[393]

Az Ír-szigeten különösen nagy tiszteletben részesült a három Morrígan: Badb, Macha és Nemain (máskor Anand, mely nevet ugyanakkor a három nővérre együttesen is alkalmazták), akik a háború istennői voltak az ír mitológiában. Macha emellett a szuverenitás egyik istennője is volt, akit a földdel, a termékenységgel, a rokoni kapcsolatokkal és a lovakkal is összefüggésbe hoztak az ír mitológiai történetek. Macha kultuszával összefüggésben keletkezhetett az *Armagh* (*Ard Mhacha* 'Macha magaslata', vö. óír *ard* 'magas', 'magaslat'; Arm.) településnév (később megyenév is) és az *Eamhain Mhacha* ('Macha melltűje', vö. óír *eómhuin* 'melltű'; a mai Navan Fort, Arm.) névforma. Utóbbi a gael kelta Ulaidh törzs egykori székhelyét azonosította, melynek körvonalát a legenda szerint maga az istennő jelölte ki melltűje segítségével.[394]

Néhány korai ír településnévben a kelta ősvallással kapcsolatos építmény megjelölése jelenik meg. A legenda szerint Brigit kelta istennő szentélye egykor *Kildare* (*Cill Dara* 'a tölgy temploma', vö. gael *cill* és *dair;* Kild.) helységben állt. Brigit (akinek neve Brigid, Bríg változatban is jelentkezik) az egyik legjelentősebb istenség az ír mitológiában: az emelkedett fizikai állapot (pl. a magasba csapó lángok, a hegyvidék), a magasztos gondolatok és tettek (pl. a bölcsesség, a mesterségbeli tudás, a gyógyítás képessége, a katonai ügyesség) istennője; brit kelta megfelelője Brigantia ('a magasságos'). Nem véletlen, hogy a hagyomány szerint Szent Brigitta, Írország egyik mai védőszentje később éppen itt alapította meg zárdáját. A pogány korszak kultikus helye így idővel keresztény központtá alakult át.[395]

[393] CDEPN. 379, 207, 711; DEPN. 303; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 6; Bölcskei: *A kelta vallásosság,* 2013, 174; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/id/53285444b47fc40a4d000001-York (Letöltés: 2022. augusztus 8.) A York városát jelölő névforma történetét lásd a későbbiekben.

[394] Az *Armagh* névforma egy másik magyarázat szerint 'fennsík' értelmű (vö. DBPN. 18). DBPN. 341 (*Navan* c. a.); PDI (*Ard Mhacha* c. a.); Dillon–Chadwick: *The Celtic Realms,* 2000, 142–144; Ross: *The Celts of the British Isles,* 2004, 97; Andrea Bölcskei: Traces of Ancient Celtic Religiosity in the Place Names of the British Isles, in Veronika Ruttkay – Bálint Gárdos (eds.): *HUSSE 11 Proceedings of the 11th Conference of the Hungarian Society for the Study of English,* Budapest, L'Harmattan, 2014, 115.

[395] DBPN. 270, 104; Dillon–Chadwick: *The Celtic Realms,* 2000, 144; Ross: *The Celts of the British Isles,* 2004, 113; Bölcskei: *A kelta vallásosság,* 2013, 176; https://www.logainm.ie/en/1416492 (Letöltés: 2022. augusztus 8.)

A Brit-szigetek hely(ség)neveiben jelentkező ősi kelta istenségek névsora azt mutatja, hogy a kontinensen élő kelta népcsoportok által tisztelt istenek és istennők kultuszát felülírta a helyi istenek tisztelete. Bár a kelta panteonban voltak brit–gael megfelelések – például a brit Brigantia és a gael Brigit esetében –, valójában a szigeti kelták két csoportja is számos saját, a helyi természeti környezethez, életvitelhez kötődő istenséget imádott.[396]

A kelta ősvallás tanait a nagy tiszteletnek örvendő, művelt druidák csoportja közvetítette a társadalom többi tagja felé a kereszténység elterjedése előtti korban. A druidák főként előkelő családok sarjai közül kerültek ki; papok, bírók, tudósok, tanárok, varázslók és nagykövetek voltak egy személyben. Elmélyült filozófiai és természettudományi ismeretekkel rendelkeztek; egyes természeti jelenségek jó vagy rossz előjelként való értelmezésével nagy hatást tudtak gyakorolni a népüket érintő fontos politikai döntésekre; származásuk révén pedig a kis kelta királyságok között szabadon utazhattak. Tanításaik szerint az egyén cselekedeteiért a rokonság és a törzs is felelősséggel tartozott. A lélekvándorlás tanát hirdették, ami hozzájárulhatott a kelta harcosok hírhedt bátorságához, de összefüggésben állhatott az örökzöld fagyöngy kultikus tiszteletével is, amely e felfogásban úgy viszonyul a fához, ahogy a lélek a testhez. A druidák felhalmozott, összetett tudásanyagukat az írás rituális tilalma miatt szóban, gyakran évtizedeken át memorizált különféle versezetek formájában hagyományozták a következő generációra, ami az emlékezet szerepének felértékelődéséhez, valamint a vallási konzervativizmus megerősödéséhez vezetett.[397]

A druidák vallási szertartásaikat leggyakrabban folyók torkolatánál, illetve szentnek vélt tölgy- vagy tiszafaligetekben tartották, e szertartások egyes elemei (pl. az emberáldozat, a koponyakultusz) a római történetírókat a beszámolók szerint félelemmel töltötték el. Magát a *druida* szót, bár eredete nem teljesen bizonyos, szokás az őskelta **druwids ~ *druwits* 'a tölgyfa ismerője' kifejezésre visszavezetni. A tölgyfa a kelta szemléletben a tudás szimbóluma volt, a druidák eszerint tehát a bölcsesség ismerői voltak. A tölgy- és tiszafaligetekre utaló, kelta eredetű víznevek, pl. *Derwent, Darwen, Dart* (vö. brit **deru̯ā* 'tölgyfa'; lásd fent) és településnevek, pl. *Ballinderreen* (*Baile an Doirín* 'a kis tölgyliget falva', vö. gael *baile* 'falu'; Galw.), *Dunderry* (*Dún Doire* 'a tölgyliget erődje', vö. gael *dùn* 'erőd'; Mea.), *Lisnarrick* (*Lios na nDaróg* 'a tölgyek erődje', vö. ír *lios* 'erődítmény'; Fer.), *Mayo (Abbey)* (*Maigh Eo* 'a tiszafák síksága', vö. ír *maigh* 'sík', nagy vallási

[396] Dillon–Chadwick: *The Celtic Realms,* 2000, 142–144; Ross: *The Celts of the British Isles,* 2004, 97; Bölcskei: *Traces of Ancient Celtic Religiosity,* 2014, 118.

[397] Dillon–Chadwick: *The Celtic Realms,* 2000, 10–16, 138–139; Ross: *The Celts of the British Isles,* 2004, 100–106; Eliade: *Kelták, germánok, thrákok és géták,* 2006, 389–391; Bölcskei: *A kelta vallásosság,* 2013, 172.

jelentőséggel bíró erdős terület volt a környezetében; My.), *York* ('tiszafákban bővelkedő hely'; NY., lásd fent is) nagy száma a Brit- és az Ír-szigeten önmagában is mutatja e helyek egykori jelentőségét.[398]

Matthews – némiképp népetimologikus magyarázatot követve – úgy vélte, hogy az észak-walesi települést jelölő *Cerrigydrudion* (*Carreg y Druidion* 'a druida köve', vö. walesi *carreg* 'kő'; Conw.) névforma eredendően a kelta ősvallás papjainak egyik áldozóhelyét azonosíthatta.[399] A folyótorkolatok kultikus jelentőségével függenek össze az *Aber-* 'összefolyás' kezdetű helységnevek az egykori piktek földjén, pl. az *Aberfeldy* (*Obar Pheallaidh* 'Peallaidh összefolyása'; Pth.) névforma második névrésze egy vízi kobold nevét őrzi, akiről úgy tudták a helyiek, hogy gyakran megfordult itt, a mai Moness Burn patak és a Tay folyó találkozásánál.[400]

A kelta ősvallás gyakorlásának, valamint a druidák általi igazságszolgáltatásnak a helyszíneit jelölhetik azok a hely(ség)nevek, amelyekben a kelta *nemeton* kifejezés (illetve annak valamely származéka: ówalesi *niuet,* illetve *nimet/nimed,* középwalesi *nyfed;* ócornwalli **neved,* modern cornwalli *neves;* óír *nemed,* modern ír *neimed;* skót gael *neimheadh*) jelentkezik.[401] A római időszakban Britannia provincia területéről több, e kifejezést tartalmazó hely(ség)nevet is idéznek a korabeli források, melyek jellemzően ligetek, források, szentélyek közelében lévő helyekre vonatkoztak, pl. *Vernemetum* ('a szent liget' vagy 'nagy szent liget', egy korabeli szentély zárt körzetére utaló nyomokkal; a mai Willoughby-on-the-

[398] CDEPN. 185, 180, 179, 711; DBPN. 31, 519, 163, 521, 299, 523, 322; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 24–25; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 17, 158; Dillon–Chadwick: *The Celtic Realms,* 2000, 10–12, 14–16, 137–138; Ross: *The Celts of the British Isles,* 2004, 98, 100–106; Eliade: *Kelták, germánok, thrákok és géták,* 2006, 389–391; Bölcskei: *A kelta vallásosság,* 2013, 174; Bölcskei: *Traces of Ancient Celtic Religiosity,* 2014, 116–117; Geoffrey Leech: *The unique heritage of place-names in North West England,* Faculty of Arts and Social Sciences Lancaster University, 2006, 10, http://www.lancs.ac.uk/fass/doc_library/linguistics/leechg/leech_2006.pdf; https://www.logainm.ie/en/1413445; https://www.logainm.ie/en/38591; https://www.logainm.ie/en/130647; https://www.logainm.ie/en/1411750 (Letöltés: 2022. április 15.)

[399] Mills ugyanakkor a településnevet – korszerű etimológiai elvek mentén – egy, 'a hősök kövei' értelmű kifejezésre vezeti vissza: walesi *carreg,* többes számú *cerrig, y* és *drud,* többes számú *drudion* (vö. DBPN. 104).

[400] DBPN 2; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 128; Ross: *The Celts of the British Isles,* 2004, 98, 107; Bölcskei: *A kelta vallásosság,* 2013, 176; Bölcskei: *Traces of Ancient Celtic Religiosity,* 2014, 115; https://getoutside.ordnancesurvey.co.uk/guides/the-welsh-origins-of-place-names-in-britain/ (Letöltés: 2022. augusztus 8.)

[401] A kifejezést tartalmazó helynevekkel a kelták által egykor lakott terület egészén találkozunk Kis-Ázsiától az Ír-szigetig, vö. Kelly A. Kilpatrick: Nemorensis Lacus, in Hidden Collections (ed.): *Nemi to Nottingham: Following in the Footsteps of Fundilia,* 2013. https://nemitonottingham.wordpress.com/2013/07/10/nemorensis-lacus/ (Letöltés: 2022. augusztus 8.)

Wolds *közelében,* Nott.),[402] *Nemetostatio* ('a szent ligetek állomása', a druidák egyik jelentősebb központjában épített római erődítmény, talán éppen a kelta vallás gyakorlásának ellehetetlenítésére; North Tawton közelében, Dev.), *Nemetobala* (Nodens, kelta gyógyító istenségnek ajánlott templomáról nevezetes hely; a mai Lydney Park területén, Glo.), *Medionemeton* ('középső szent hely', Antonius falának középső szakasza közelében vagy 'szent hely a réten', művelhető földterületen feküdt; EDunb.). *Nympsfield* ('Nymed mezeje'; Glo.) település pedig az egykor Cirencester felől Arlingham irányába haladó római út mentén, az uleyi szentély közelében épült ki.[403]

A mai Devon területén, ahol a Brit-sziget angolszász megszállását követően is viszonylagos nyugalomban élhettek a kelta őslakosok, csoportosan fordulnak elő a *nemeton* kifejezést az angol írásmód szerint *nymet* formában tartalmazó hely(ség)nevek, melyeket szintén a druidák egykori itteni ténykedésével hoznak összefüggésbe a kutatók, pl. a *Nymet* településnév a ma Yeo néven ismert folyó korábbi nevét őrizte meg (vö. a mai *Nymet Rowland* és *Nymet Tracey* nevű települések a folyó közelében, melyek később, a normann időszakban Roland, illetve a Tracy család birtokában voltak; illetve néhány további kisebb hely a közelben: *Nichols Nymett, Nymetwood, Broadnymett, Nymet Hampson;* Dev.); a *Nympton* ('a Nymet folyó menti település') helységnév pedig a mai Mole folyó egykori nevét mutatja (vö. a mai *Bishop's Nympton,* amelyet 1086-ban az exeteri püspök birtokolt; *King's Nympton* és *Queen's Nympton,* melyek egykor a királyi család tulajdonában voltak, és *George Nympton,* Szent Györgynek címzett templomával; Dev.). A két folyó talán arról az erdőről kapta az azonos nevet, amelyen átfolytak (vö. *Nymet* 'pogány szent hely, liget').[404]

A devoni *nymet*-névcsoporttól kissé nyugatra feküdt Cornwallban a *Trewarnevas* ('a nagy szentélyhez tartozó birtok') nevű település, melyet az 1086-os *Domesday Book* is megemlít (vö. a mai *Trenovissick Road* út, St Blazey Gate településen).

[402] Olyan vélekedés is van, amely szerint a *Vernemetum* névforma hibrid alakulat: a latin *vernus* 'tavaszi' és a brit kelta *nemeton* 'szent liget' összetétele, vö. https://www.roman-britain.co.uk/places/vernemetum/ (Letöltés: 2022. augusztus 8.)

[403] CDEPN. 446; DBPN. 351; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 87; Dillon–Chadwick: *The Celtic Realms,* 2000, 138; Ross: *The Celts of the British Isles,* 2004, 107; Bölcskei: *Traces of Ancient Celtic Religiosity,* 2014, 117; https://www.roman-britain.co.uk/places/balmuildy/ (Letöltés: 2022. augusztus 8.)

[404] Gelling szerint a *Nymed* névforma az erdő melletti területegységet is jelölhette (vö. Gelling: *Signposts,* 1988, 60). CDEPN. 446; DBPN. 350–351, 288; Dillon–Chadwick: *The Celtic Realms,* 2000, 138; Ross: *The Celts of the British Isles,* 2004, 107; Bölcskei: *Traces of Ancient Celtic Religiosity,* 2014, 117; Kelly A. Kilpatrick: Nemeton in the Medieval World, in Hidden Collections (ed.): *Nemi to Nottingham: Following in the Footsteps of Fundilia,* 2013, https://nemitonottingham.wordpress.com/2013/09/03/nemeton-in-the-medieval-world/ (Letöltés: 2022. augusztus 8.)

Hasonló elhelyezkedésű a mai *Lanivet* (*Lanneves* 'templomhely Neved településen'; Corw.) falu is. Skóciában főként az egykori piktek földjén maradtak fenn *nemeton* névrészt tartalmazó helységnevek. Kilpatrick ilyen településneveknek tartja például a következőket: *Rosneath* (skót gael *Ros Neimhidh* 'a szent földek hegyfoka'; Arg.), *Finavon* (skót gael *Fiodh Neimhidh* 'erdős szent földek'; Ang.).[405]

A *nemeton* névrészt tartalmazó névformák tehát végső soron a ligetekben tartott kelta szertartások színhelyével összefüggésben keletkezhettek, ahol idővel kis építményeket is állíthattak. A római időszakban a szentnek tekintett helyszíneken a latinok rendszerint a saját vallásuk gyakorlására alkalmas típusú épületeket emeltek, a *nemeton* kifejezés pedig 'szentély' értelmet kapott. A középkorban aztán a szó jelentése keresztény vonatkozásokkal gazdagodott, s a kifejezés egyházi épületek kapcsán is jelentkezett.[406]

5.3.2 Az angolszász ősvallással, pogány világképpel kapcsolatos településnevek

A pogány angolszászok vallási elképzeléseiről, szokásairól kevés közvetlen ismerettel rendelkezünk. Egyes vonások kikövetkeztethetők a római történetíróknak a kontinensen élő germán törzsek vallásgyakorlatáról szóló beszámolóiból, amelyek azonban szükségszerűen elfogult leírások; valamint az angolszásszal rokon skandináv mitológia jellemzőiből, melyekről részletgazdag, ám viszonylag későn lejegyzett forrásokból tájékozódhatunk. Az angolszász királyságok lakosainak áttérése a keresztény hitre a jelek szerint lassan, fennakadásokkal folyt a 7. század során. Ágoston, bencés rendi szerzetes, aki I. Gergely pápa támogatásával Canterbury első érseke lett, 597-ben érkezett meg Kentbe a keresztény hittérítő misszió vezetőjeként; ugyanakkor Wihtred kenti király 695 körül kiadott törvénykönyvében még szükségesnek tartotta, hogy kitérjen a pogány vallásgyakorlás büntetési tételeire.[407]

[405] CDEPN. 361; DBPN. 288; William John Watson: *The History of the Celtic Place-Names of Scotland,* Edinburgh–London, Blackwood, 1926, 244–250; Iain Mac an Tàilleir: *Gaelic Place-Names,* 2003, 101, 49, https://archive2021.parliament.scot/Gaelic/placenamesP-Z.pdf, https://archive2021.parliament.scot/Gaelic/placenamesF-J.pdf (Letöltés: 2022. augusztus 8.) A kifejezés más denotátumtípus kapcsán is jelentkezik a területen, Kilpatrick példái közül idézve: *Neave Island (Eilean na Naoimh)* sziget, *Ben Newe* hegy (vö. Kilpatrick: *Nemeton in the Medieval World,* https://nemitonottingham.wordpress.com/2013/09/03/nemeton-in-the-medieval-world/) (Letöltés: 2022. augusztus 8.)

[406] Kilpatrick: *Nemeton in the Medieval World,* https://nemitonottingham.wordpress.com/2013/09/03/nemeton-in-the-medieval-world/ (Letöltés: 2022. augusztus 8.)

[407] Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 116–117; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 119; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 68.

Az angolszász ősvallással kapcsolatos hely(ség)nevek bizonyára korai eredetűek. A kereszténység terjesztői egyes, a 7. századra már megerősödött névformákat törekvéseik ellenére sem tudtak háttérbe szorítani. A típushoz tartozó településnevek többsége az Ipswich–Stafford vonaltól délre és a Stafford–Weymouth vonaltól keletre lévő, azaz az angolszászok által korán megszállt területeken található helységeket jelöl. E térségben a régészek számos pogány kori temetkezési helyet tártak fel, a települések nevei jellegzetesen a korai névtípusokhoz tartoznak. Alig jelentkeznek ugyanakkor az angolszász ősvalláshoz kötődő hely(ség)nevek Northumbiában, a walesi határ mentén, Somerset, Devon, Dorset megyék területén, Kelet-Angliában és a közép-angliai régió keleti részében. A dél- és az északnyugati területekre visszahúzódó, akkor már keresztény brit kelták által lakott területekről sem igazán idézhetők nagy számban ilyen településnevek.[408]

Az óangol *hearg* '(hegyi) szentély', valamint *wēoh* vagy *wīg* 'pogány templom', 'szentély (bálvánnyal)' szavak az ősvallás gyakorlásával kapcsolatos építmények egykori jelenlétére utalnak a következő településnevekben, pl. *Harrowick* ('farm szentéllyel', vö. *wīċ;* Bd.), *Wye* ('a pogány szentély'; Ke.), *Wyham* ('[a] pogány szentélyek[nél], többes számú datívuszi forma; Linc.), *Weeford* ('gázló pogány szentéllyel', vö. óang. *ford;* Staff.), *Cusanweoh* ('Cusa szentélye'; Sur.). A személy(ek)re utaló első névrészt tartalmazó *Peper Harrow* ('Pip[e]ra pogány szentélye', vö. *Pip[e]ra* személynév) névforma a pogány vallás gyakorlására kialakított létesítmény építőjének vagy tulajdonosának nevét mutathatja, esetleg 'a dudások pogány szentélye' értelmű (vö. *pīpera,* t. gen.: *pīpere;* Sur.). Más esetekben az építményt használó népcsoport neve jelenik meg a korai névalakokban, pl. 764: *gumeninga hergae* ('a Gumeningas népcsoport szentélye'; ma: Harrow, GLon.), 688: *Besingahearh* ('a Besingas népcsoport szentélye'; a mai Farnham közelében, Sur.). A későbbiekben vélhetően több keresztény templom is éppen e korai szentélyek helyén épült fel, így a pogány létesítmények jellemzőiről kevés ismerettel rendelkezünk.[409]

[408] Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 116–117; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 119–122; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 67–68; Gelling: *Signposts,* 1988, 110.

[409] Watts a *Wye* névforma kapcsán azt a lehetőséget is felveti, hogy az a jelölt település elhelyezkedésének megfelelően a Stour folyó brit nevét őrzi, s végső soron az ie. *wīs-* 'víz' szó származéka (vö. CDEPN. 706). CDEPN. 706, 658, 468, 282 (*Harrow* c. a.); DBPN. 525; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 117–118; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 120; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 69–70; Gelling: *Signposts,* 1988, 106, 161; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Bedfordshire/Dean/53282b21b47fc407a9000052-Harrowick; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Buckinghamshire/Weedon/53282ee4b47fc407e30003d5-Weedon; Rob Briggs: Benson and hedging my bets, *Surrey Medieval,* 2021, https://surreymedieval.wordpress.com/work/benson-and-hedging-my-bets/ (Letöltés: 2023. december 23.)

Valamely istenség számára felajánlott helyeken vagy azok közelében jöhettek létre az *ēs* vagy *ōs* ('pogány istenség') kifejezéseket tartalmazó névvel jelölt települések, pl. *Easole* ('az istenség[ek] töltése[i]', vö. *ōs,* t. gen.: *ēsa* és *walu;* ma: Easole Street, Ke.), *Eisey* ('az istenség szigete', vö. óang. *ēġ;* Wilt.). A településnevekből ítélve az angolszászok körében erős kultusza lehetett Tīw (vagy Tīġ), Woden, Thunor és talán Frīg istenségeknek (vö. a *Tuesday* 'kedd', *Wednesday* 'szerda', *Thursday* 'csütörtök' és *Friday* 'péntek' napnevek első elemét, amelyek szintén a felsorolt istenek és istennő nevére mennek vissza). Tīw a háború, Woden a halottak, Thunor a mennydörgés isteneként, Frīg pedig mint Woden felesége jelenik meg a mitológiai történetek modern magyarázataiban.[410]

Tīw neve ritkábban kerül elő helységnevekben, pl. (*Lower, Middle* és *Upper*) *Tysoe* ('Tīw hegysarka', vö. *Tīw, Tīġ,* e. gen.: *Tīġes* és *hōh;* Warw.), *Tuesley* ('Tīw-nek szentelt erdő', vö. óang. *lēah;* Sur.), *Tewin* ('a Tiwingas népcsoport, azaz Tīw követőinek törzse', vö. *-ingas* 'követői' szuffixum; Hertf.). Frīg említésére egy bizonytalan példát hozhatunk: a *Fretherne* településnév talán 'Frīg tövisese' értelmű (vagy 'tövisfa, ahol szentély van' jelentésű, vö. óang. *frið, freoðu* vagy *freoðen* és *thorn;* Glo.). Thunor (vagy Thur) tisztelete főként déli települések nevében kerül elénk, ami a kutatókat arra készteti, hogy szász és jüt istenségként tekintsenek rá, pl. *Thundersley* ('Thunor erdeje', vö. *Thunor,* e. gen.: *Thunres* és *lēah;* Ess.), *Thundridge* ('Thunor hegygerince', vö. óang. *hrycg;* Hertf.).[411]

Woden kultusza elsősorban a közép- és dél-angliai területeken lehetett erős, innen több olyan településnév is említhető, amelyben megjelenik a neve, pl. *Wednesbury* ('Woden erődje', vö. óang. *Wōden,* egyes számú genitívuszi *Wōd(e)nes* és *byriġ,* a *burh* egyes számú datívusza; WMidl.), *Wednesfield* ('Woden nyílt területe', vö. óang. *feld;* WMidl.), *Wensley* ('Woden szent ligete', vö. óang. *lēah;* Derb.); *Wormshill* ('Woden hegye', vö. óang. *hyll;* Ke.), *Woodnesborough* ('Woden hegye', vö. óang. *beorg;* Ke.). Woden népszerűségét mutatja, hogy az angolszász királyságok uralkodócsaládainak többsége az ő leszármazottjának

[410] Az istenségek megfelelői a skandináv mitológiában Tyr, Odin, Thor és Frigg. CDEPN. 203 (*Easole Street* c. a.); DBPN. 168; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 118–119; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 120–121; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 68–69; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Wiltshire/Latton/532886d4b47fc40d38000622-Eisey (Letöltés: 2023. december 23.)

[411] A *Fretherne* településnév egy másik értelmezési lehetősége: 'tövisfa, ahol a szentély van' (vö. óang. *frith, freothu* vagy *freothen* és *thorn;* CDEPN. 241). CDEPN. 633, 605, 614; DEPN. 187; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 118–119; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 120–121; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 68–69; Gelling: *Signposts,* 1988, 106; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Gloucestershire/Fretherne+%26+Saul/53285ad5b47fc40ab3001b06-Fretherne; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Hertfordshire/Thundridge/53285ba0b47fc40ace0007d4-Thundridge; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Surrey/Godalming/53287103b47fc40c23000506-Tuesley (Letöltés: 2023. december 23.)

tartotta magát. A mitológiai történetek szerint Woden szeretett álarc mögé bújni, ezért aztán *Grīm* ('a maszkos') becenéven is ismerték, lásd pl. *Grimsbury* ('Grīm, azaz Woden erődje', vö. óang. *byriġ*, a *burh* egyes számú datívusza; ma: Banbury városrésze, Oxf.). Wodennek tulajdonították több, földből hosszan emelt töltésvonal megépítését, pl. *Wansdyke* ('Woden árka', vö. óang. *dīċ*), valamint a többfelé előforduló *Grim's Dyke, Grim's Ditch* ('Grim árka') helyneveket.[412]

Egyes vélekedések szerint ugyanakkor a *Wansdyke* típusú helyneveket nem feltétlenül kell Woden korabeli tiszteletével összefüggésbe hozni és pogány kori névformáknak tekinteni. Elképzelhető, hogy keresztény érában keletkezett nevekről van szó, melyeket a múltbeli legendák korában épült erődítményeknek adtak, s ezért a mitológiai utalás. Wansdyke erődítményét egyébiránt vagy a romanizált britek építették a Temze völgyében megjelenő korai szász hódítók ellen az 5. század végén, vagy a szászok két csoportja közti határt jelölte a 6. század végén, azaz a névadó angolszászoknak kellett valamiféle ismerettel rendelkezniük a védmű eredetéről. Woden az építők védnökeként is bekerülhetett a névbe. A hosszú földsáncok természetfeletti erők által való létrehozásának képzete egyébként századokkal később, a *Devil's Ditch* típusú nevek kialakulásának is szemléleti hátteréül szolgálhatott.[413]

Reaney felveti a lehetőségét annak, hogy az óang. *god* ('isten') szót tartalmazó, déli megyékben lévő helységeket jelölő településnevek közül több esetében talán tudatosan, a kereszténység terjedésével cserélték le Woden nevét az elfogadhatóbb jelentésű kifejezésre, pl. *Godshill* ('isten hegye', vö. óang. *god,* e. gen.: *godes* és *hyll,* a mai templomhegy egykor pogány szertartások helyszíne lehetett; IoW.). Egyfajta párhuzamként a kenti *Wormshill* korábbi 1086: *Godeselle* (vö. óang. *god* 'pogány istenség', e. gen.: *godes* és *(ġe)sell* 'menedékhely') nevét idézi. Egy másik óvatosságra intő tény, hogy az óskandinávok előszeretettel használták a népszerű istenek nevét személynévként. Míg a déli területekről idézhető településnevekben a Thur, Woden, Grim utalások többnyire valóban a pogány valláshoz kötődnek, addig az egykori Danelaw területének helységneveiben gyakran személynévi vonatkozásúak, pl. *Thursby* ('Thori vagy Thuri falva', vö. óé. *Thórir,* ódán *Thūrir* személynév,

[412] CDEPN. 658, 662, 701, 697, 649–650; DBPN. 521; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 118–119; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 121; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 68–69; Gelling: *Signposts,* 1988, 106, 148–149; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Oxfordshire/Banbury/53286e1db47fc40beb00003b-Grimsbury%2C+Old+Grimsbury (Letöltés: 2023. december 23.)

[413] CDEPN. 649–650, 185; Gelling: *Signposts,* 1988, 148–150; Parsons: *Churls and athelings, kings and reeves,* 2013, 48–50.

e. gen.: *Thóris, Thūris* és *bȳ;* Cu.), *Grimsby* ('Grim falva', vö. óé. *Grímr* személynév, e. gen.: *Gríms* és *bȳ;* Linc.).[414]

Az angolszászok területszerző útjukon számos, a Brit-szigetek korábbi lakói által emelt halomsírral találkoztak. A déli területeken ezeket többnyire az óangol *beorg* (> modern ang. *barrow*) kifejezéssel jelölték, amely a településnevekben gyakran kapcsolódik alakot jelölő első névrészhez, pl. *Longborough* ('a hosszú halomsír', vö. óang. *lang,* gyenge ragozású *langa* és *beorg,* a falu közvetlen közelében halomsír van; Glo.). Használták emellett a halomsírokra az óangol *hlāw* szót is, a délebbre eső részeken *hlǣw* változatban, pl. *Lew* ('a halomsír[nál]', vö. óang. *hlǣwe;* Oxf.). Ha a kifejezés óangol személynévvel áll, az jó eséllyel az egykor ott eltemetett személy neve. Az ilyen felépítésű helységnevek értelemszerűen angolszász, nem pedig korábbi időszakból való halomsírra vonatkoznak. Megjegyzendő azonban, hogy a halomsír emelése nem a legjellemzőbb pogány angolszász temetkezési mód volt. Bizonyára csak magas rangú személyeket helyeztek így örök nyugalomra már meglévő, így névvel is rendelkező településeken. Azaz feltehető, hogy a halomsír megjelölése nyomán keletkezett ilyen jellegű településnevek másodlagosak, lecserélték a korábbi helységnevet. Herefordshire és Shropshire megyék területén például a 7. század első felében élhetett az a pogány angolszász közösség, amelynek előkelőit halomsírokba temették, ennek emlékét néhány településnév máig őrzi, pl. *Wolferlow* ('Wulfhere halomsírja', vö. óang. *Wulfhere* személynév; Heref.), *Longslow* ('Wlanc halomsírja', vö. óang. *Wlanc* személynév, e. gen.: *Wlances;* Shr.). *Taplow* ('Tæppa halomsírja', vö. óang. **Tæppa* személynév; Bkh.) település templomkertjében a régészek egy 7. század első negyedéből származó halomsírt tártak fel, amely számos értékes tárgyat tartalmazott. Érdemes azonban tudni, hogy mind a *beorg,* mind *hlāw* vagy *hlǣw* szavak természetes hegyekre vagy ember által kialakított, de nem temetkezési célokat szolgáló dombokra is vonatkozhattak az óangolban.[415]

Néhány további, halomsírra utaló óangol kifejezés is felbukkan a korai településnevekben, pl. *Hebburn* ('a magas halomsír', vö. óang. *hēah,* gyenge ragozású *hēa* és *byrġen;* T&W.), *Bornesses* ('halomsír'; vö. óang. *burgæsn;* NY.). Gelling felveti továbbá, hogy a walesi *crug* 'domb', 'hegy' átvételével alakult óangol *crūc* jelentésszűküléssel talán szintén 'halomsír' jelentést nyert, s így vált hely(ség)nevek részévé. Asszimiláció során változhatott meg ez a szó az oxfordshire-i *Churchill* ('*Cruch* nevű hegy', vö. ősw. **crüg* és óang. *hyll,* továbbá óang. *ċiriċe* 'templom') településnév elején, a régi templom ugyanis a hegyoldalban bújik meg,

[414] CDEPN. 254, 701, 615, 263; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 120–121; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 81–82.

[415] CDEPN. 380, 371, 693, 381, 600; DBPN. 519, 522; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 122–123; Gelling: *Signposts,* 1988, 132–137, 154–155.

a hegy tetején pedig egy halomsír helyezkedik el. Hasonló módon alakulhatott a northumberlandi *Kirkley* helységnév története is, amelyben az óé. *kirkja* 'templom' szó cserélte le a kifejezést, a második névrész pedig a fent tárgyalt *hlāw* 'halomsír'. Az egykori pogány angolszász temetőkre utaló helynevek ugyanakkor inkább csak határpontot jelölő mikrotoponimákként tűnnek fel az oklevelekben (pl. 1279: *Hetheneburiels* 'pogány temető'; Steyning településen, Sx.).[416]

Az angolszász ősvalláshoz köthető településnevek földrajzi megoszlása az Ipswich–Stafford–Weymouth vonalak által határolt térségen belül egyenetlen. Jelentős számban fordulnak elő az egykori angolszász királyságok határán, ahová a keresztény térítők nehezebben jutottak el. Egyes korai alapítású egyházi központok, így a dorchesteri vagy a selseyi püspökségi székhely környezetében azonban alig találunk az ősvallással kapcsolatos településnevet. Más esetekben ugyanakkor a püspöki központok közelében is felbukkan néhány, a pogány vallás gyakorlásához kötődően keletkezett helységnév: így például a canterburyi érseki központ közelében *Wye* ('a pogány szentély') és *Woodnesborough* ('Woden hegye') nevű falvak voltak, a londoni püspöki székhely mellett *Harrow* ('szentély') nevű település feküdt, a farnhami monostor 686-ban történt megalapításakor pedig megkapta *Cusanweoh* ('Cusa szentélye') birtokot a szerint az adománylevél szerint, amelyet egy *Besingahearh* ('a Besingas népcsoport szentélye') nevű helyen szövegeztek meg. Az angolszász ősvallásra utaló településneveket tehát érdekes kettősség jellemezte: vagy birtokhatáron lévő helységeket jelöltek, vagy éppen birtokközpontok neveként jelentkeztek.[417]

A pogány óskandinávok megjelenése a térségben a keresztény monostorok kifosztásával kezdődött; a körükben élő ősvallás beköltözésüket követően ugyanakkor viszonylag kevés helynévi nyomot hagyott. Néhány településnévben jelentkeznek a 'pogány szentély' értelmű óészaki *hof* és **elgr* kifejezések, pl. *Hoff* (Cu.), *Elloughton* ('pogány szentély a dombon', vö. egyes számú genitívuszi **elgi(ar)* és *dūn* vagy 'Helgi dombja', vö. óé. *Helgi* személynév, e. gen.: *Helga* és *dūn;* EY.). Az óészaki *lundr* 'kisebb erdő' szó pedig vonatkozhatott szentnek tartott ligetre is, pl. *Plumbland* ('szilvafa liget', vö. óang. *plūme* és óé. *lundr,* az itteni erdőt a béke ligetének tartották; Cu.). *Newton under Roseberry* (NY.) helység egy látványosan kiemelkedő hegycsúcs alatt helyezkedik el, melyre egykor [1119]/15. sz.: *Othenesberg* 'Odin sziklája' néven hivatkoztak (vö. óé. *Óthinn,* e. gen.: *Óthins* és *bjarg*). A hegy mai *Roseberry Topping* elnevezése az *under* prepozíció *r*-jének

[416] CDEPN. 292–293, 139; DBPN. 521; Gelling: *Signposts,* 1988, 138–141, 157–158; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/North+Riding+of+Yorkshire/Croft/53286b0ab47fc40bc60000af-Bornesses (Letöltés: 2023. december 27.)

[417] Gelling: *Signposts,* 1988, 158–161.

a helynévhez vonásával, a közeli *Rosedale* völgy nevének hatásával, valamint a helyi nyelvjárás *topping* 'hegy' szavának felhasználásával magyarázható.[418]

Reaney néhány azonos személynevet tartalmazó lincolnshire-i névpár esetében feltételezi, hogy azok eredetileg egy-egy óskandinév vezető által alapított helységet és a személy halomsírját jelölték. Így például *Wragby* ('Vragi falva', vö. óé. *bȳ* 'falu') települést az a személy létesíthette (vö. óé. *Vragi,* e. gen.: *Vraga*), akinek temetkezési helyéről – amely később a rendszeres közgyűlések helyszínéül szolgált – vehette nevét *Wraggoe* ('Vragi halomsírja', vö. óé. *haugr* 'halomsír') közigazgatási egység. Hasonló összefüggést lát a *Hawerby* ('Hawarth falva', vö. ódán *Hāwarth,* óé. *Hávarðr* személynév) és *Haverstoe* ('Hawarth halomsírja') névpár esetében is. Az óé. *haugr* kifejezés ember által emelt és természetes dombot is jelölhetett, az előbbi értelemben jelentkezett önállóan, pl. *Howe* ('halomsír'; Nf.), *Hoon* ('a halomsíroknál', vö. többes számú datívuszi *haugum;* Derb.) és összetett helynevek második névrészeként is, sokszor *-o, -a* végződésre redukálódva, pl. *Aldro* (NY.), a farm közelében több, brit eredetű kerek halomsírral.[419]

A múltban a nép képzelete rendre mesebeli lényekkel népesítette be a tájat, közülük néhány megjelölésével a településnevekben is találkozhatunk. Az angolszászok elképzelése szerint a történelem előtti halomsírok kincsekkel vannak megrakva, amelyet sárkányok (vö. óang. *draca* 'sárkány' és *wyrm* 'sárkány') őriznek, pl. *Drakelow* ('a sárkány halomsírja', vö. óang. *hlāw;* Derb.), 1225 k.: *Wyrmelawe* ('a sárkány halomsírja', vö. óang. *hlāw;* ma: Wormwood Hill halomsír, Stapleford mellett, Camb.). *Hordley* ('erdő vagy irtvány, ahol kincset találtak', vö. óang. *hord* 'sírban felhalmozott kincs' és *lēah;* Shr.) településen ténylegesen felhalmozott római pénzérmék kerültek elő.[420]

A sárkányok mellett egyéb természetfeletti lényekre is történik utalás egy-egy korai névformában, pl. *Thirlspot* ('az óriás mélyedése, tava', vö. óang. *thyrs* 'óriás'; Cu.); *Dwarriden* ('törpevölgy', vö. óang. *dwerg* 'törpe' és *denu* 'völgy'; WY.); (*Upper* and *Lower*) *Shuckburgh* ('kobold által kísértett hegy', vö. óang. *scucca* 'kobold' és *beorg* 'hegy'; Warw.); *Elveden* ('elfvölgy', vö. óang. *elf* 'elf', t. gen.: *elfa* és *denu* 'völgy', esetleg 'hattyúvölgy', vö. óang. *elfitu* 'hattyúk'; Suf.); *Bugley* ('a manó erdeje vagy irtványa', vö. középang. *bugge* 'kísértet', 'manó' és *lēah* 'erdő', 'irtvány'

[418] CDEPN. 308, 213, 475, 508; DBPN. 521; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 190–191; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 123.

[419] CDEPN. 703, 320; DBPN. 520, 522; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 191; Gelling: *Signposts,* 1988, 137–138; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Lincolnshire/Hawerby+cum+Beesby/53286846b47fc40b93000fc3-Hawerby; http://kepn.nottingham.ac.uk/map/place/Derbyshire/Hoon (Letöltés: 2023. december 28.)

[420] CDEPN. 194; DBPN. 246; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 124; Gelling: *Signposts,* 1988, 141–142.

vagy 'Bucge erdeje vagy irtványa', vö. óang. *Bucge* női név; Dors.); *Puckeridge* ('koboldgerinc', vö. óang. *pūca* 'kobold' és *hrycg* 'gerinc'; Hertf.); *Hascombe* ('a boszorkány völgye', vö. óang. *hæġtesse, hætse* 'boszorkány' és *cumb* 'keskeny völgy'; Sur.) hely(ség)nevek.[421]

5.4 A kereszténységgel kapcsolatos, patrocíniumokra és szentnek ítélt helyekre utaló településnevek

A Brit-szigeteken korán megerősödött kelta jellegű kereszténység és az angolszászok körében a pápai küldöttek által népszerűsített római típusú kereszténység több vonatkozásban is eltért egymástól. Ennek egyfajta lenyomata a településnevek állományában is tetten érhető. A szentek nevét tartalmazó településnevek például különösen erős területi kötöttségekkel bírnak a Brit-szigeteken. Azokon a területeken, ahol hosszú ideig túlnyomó többségben maradtak a kelták leszármazottjai – így a Brit-sziget nyugati partvidékén Cornwalltól a Clyde folyóig és az Ír-szigeten – a szentekre utaló településnevek a természeti jellemzőket megadó névformák után a leggyakoribb névtípust képezik. Ezzel szemben az angolszászok által benépesített vidékeken kifejezetten ritkának minősülnek a szentekre vonatkozó településnévi formák. Az idővel nagyobb angolszász vallási központokká alakult települések többsége egyéb típusú, korai, főként természeti jellemzőkre mutató nevet visel. A szentekre és a szentnek ítélt helyekre utaló településnevek ugyanakkor mindkét népcsoport esetében több olyan sajátossággal is rendelkeznek, amelyek a megfelelő kontinentális névformákra kevéssé jellemzőek.[422]

5.4.1 A kelta kereszténységgel kapcsolatos településnevek

A kelta lakosság körében a kereszténység természetes kibontakozásának kezdete mintegy háromszáz évvel megelőzte a római kereszténység hivatalos megér-

[421] CDEPN. 549, 215, 484, 284; DBPN. 521, 519, 522; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 119; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 123–125; Gelling: *Signposts,* 1988, 150; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Cumberland/St+John%27s%2C+Castlerigg+and+Wythburn/532847e0b47fc408f9000c22-Thirlspot; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/West+Riding+of+Yorkshire/Ecclesfield/532881e4b47fc40c81001b81-Dwarriden; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Dorset/Gillingham/5328528fb47fc4099d000de3-Bugley%2C+Bugley+Bridge%2C+Bugley+Fm (Letöltés: 2023. december 28.)

[422] Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 73–76.

kezését a Brit-szigetekre. A kelta jellegű keresztény vallásosság és annak intézményi keretei több tekintetben is eltértek a kontinensen népszerű római változattól. Az egymástól független, a felügyeletük alá tartozó vidék egyházi ügyeiben önállóan eljáró monostorok hálózataként jellemezhető kelta egyházat egyfajta demokratikus szemlélet hatotta át, s erőteljes hittérítő tevékenység jellemezte. A meglehetősen decentralizált politikai hatalmi viszonyokat s az angolszász invázió révén létrejött körülményeket jól ismerő, az egymással is folyamatosan versengő kelta királyságokban szabadon utazgató ír, walesi és cornwalli misszionáriusok a helyi lakosok közt már jelentős térítőmunkát végeztek addigra, mire Ágoston, Gergely pápa küldötte, megérkezett Kentbe, hogy 601-től Canterbury első érsekeként a római tanokat terjessze, valamint kiépítse a hierarchikus egyházszervezetet a Brit-szigeteken.[423]

A kelták által adott, szentekre utaló településnevek több jellemzője is az ún. kelta kereszténység sajátos vonásaival állt összefüggésben.[424] Ilyen jellegzetesség például a máshol lényegében ismeretlen helyi szentek komoly megbecsülése. A korai kelta kereszténység szentjeinek egy csoportja azok közül az apátok, apátnők, szerzetesek közül került ki, akik az általuk alapított monostorokból egy-egy terület vallási és szellemi életét megszervezték, s így jelentős hatással voltak a környékbeli lakosságra. A lakosok utódai később aztán számos esetben úgy is megemlékeztek róluk, hogy az általuk létesített monostor védőszentjévé tették meg őket, vagy templomot emeltettek a tiszteletükre az adott helyen. A védőszent neve pedig a település nevében is megjelenhetett. A szentnévi helységnevek jó része ennek megfelelően a településsel egykor ténylegesen személyes kapcsolatban álló, szent életű egyházi személy emlékét őrzi, pl. a walesi *Llantwit (Major)* (*Llanilltud Fawr,* 1106: *Landiltuit,* 'Illtud fő temploma'; VGlam.) helységben Illtud nagy presztízsű kolostori iskolát alapított a 6. században, amelyben többek között Dávid, Wales későbbi védőszentje is nevelkedhetett; a skóciai *Dunblane* (1200 k.: *Dumblann,* 'Blane erődje'; Stir.) településen állt Blane, a piktek megtérítésében tevékenyen részt vevő 6. századi püspök monostora.[425]

[423] Szántó: *Anglia története,* 2007, 16–18; Leech: *The unique heritage of place-names in North West England,* 2006, http://www.lancs.ac.uk/fass/doc_library/linguistics/leechg/leech_2006.pdf (Letöltés: 2023. december 28.)

[424] A kelta kereszténység jellemzőinek áttekintéséhez lásd pl. Steve Boardman – John Reuben (eds.): *Saints' Cults in the Celtic World,* Woodbridge, UK, Boydell Press, 2013; Myles Dillon – Nora Chadwick: *The Celtic Realms. The History and Culture of the Celtic Peoples from Pre-History to the Norman Invasion,* London, Phoenix, 2000; John T. Koch: *Celtic Culture: A Historical Encyclopedia,* Santa Barbara, CA, ABC-Clio, 2006; David Ross: *The Celts of the British Isles. From the Earliest Times to the Viking Invasion,* New Lanark, Geddes & Grosset, 2004.

[425] DBPN. 303, 163; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 150–159; Bölcskei: *A kelta vallásosság,* 2013, 178.

Egyes kelta szenteknek pedig akár komolyabb kultusza is kialakulhatott bizonyos területeken, pl. a cornwalli *Padstow* (995 k.: *(at) Petrocys stowe* 'Petroc szent helye' > 1201: *Eldestowe* 'a régi szent hely', Bodmin helységhez, az új székhelyhez képest, ahová a Petroc emlékére alapított monostor a viking támadások következtében 981 körül átköltözött) és *Little Petherick* (1281: *Nansfonteyn* 'a forrás völgye' > 1327: *(parocia) Sancti Petroci minoris* 'Petroc kisebbik szent helye', a szent kultusza központjának számító Padstow-hoz képest), valamint a devoni *Petrockstow* (1086: *Petrochestov* 'Petroc szent helye', a templomcímről) és *Newton St Petrock* (938: *(æt) Nywantune* > 1416: *Nyweton Sancti Petroci* 'Szent Petroc Newtonja', 938-ban Athelstan király a bodmini St Petroc-monostornak adományozta) településnevek a 6. századi, walesi származású Szent Petroc emlékezetét őrzik, aki több monostor alapításában is tevékeny szerepet játszott a vidéken.[426]

Más esetekben a helyben erősen tisztelt kelta szent neve csupán egy-egy településnévben jelentkezik. Ezek alapvetően templomcímekből alakultak ki.[427] Sokszor van valamiféle ismeretünk is arról, hogy a védőszent mely történeti személlyel azonosítható, pl. a walesi *Llanbadarn Fawr* (1181: *Lampadervaur,* 'Szent Padarn nagy temploma'; Cerg.) helység neve Dávid zarándoktársának emlékét őrzi; a *Llanberis* (1283: *Lanperis,* 'Szent Peris temploma'; Gwyn.) helységnév egy, a település közelében lévő hágót lakhelyül választó remetének állít emléket; a *Llanelli* (1173 k.: *Lann elli,* 'Szent Elli temploma'; Carm.) helységnévben jelentkező Elli egy legenda szerint Brychan [vagy Broccan], 5. századi délwalesi király lánya volt, aki templomot alapított itt; s szintén templomot létesítő, 6. századi egyházi személyek emlékezete maradt fenn a *Llandudno* (1291: *Llandudno,* 'Szent Tudno temploma'; Conw.) és a *Llangollen* (1234: *Lancollien,* 'Szent Collen temploma'; Denb.) helységnevekben.[428]

Megesik azonban, hogy nem deríthető ki teljes bizonyossággal, hogy ki is volt a történetileg hiteles személy egy-egy helységnévben megőrződött, helyi kultusszal bíró szent esetében, pl. a cornwalli *Constantine* (1086: *Sanctus Constantinus,* 'Konstantin templomhelye') település neve talán Devon és Cornwall egy 6. századi, a walesi krónikákban említett királyának állít emléket, a templomcím

[426] CDEPN. 459, 470, 437; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 150–159; Bölcskei: *A kelta vallásosság,* 2013, 178.

[427] A névtani szakirodalom templomcímből keletkezett, másként ún. patrocíniumi helységneveknek tekinti azokat a településneveket, amelyek annak a szentnek, hittitoknak, isteni személynek a nevét tartalmazzák, akinek vagy amelynek a védelmébe ajánlották, tiszteletére szentelték a település templomát, egyéb egyházi épületét, s akiről vagy amelyről az egyházi létesítmény így a nevét kapta (vö. Mező András: *A templomcím a magyar helységnevekben [11–15. század],* Budapest, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, 1996, 36).

[428] DBPN. 301, 302, 303.

közvetítésével; a szintén cornwalli *Gerrans* (1201: *Seint Geren,* 'St Gerent [temploma]') helység templomának védőszentje pedig egy kora 8. századi cornwalli királlyal lehet azonos.[429]

Cornwall nyugati részén különösen sok patrocíniumi nevet viselő település található. Reaney szerint a templom védőszentjére utaló helységnevek e területen számos esetben névcsere következtében jöttek létre, pl. [1169]/1235: *Landrait* ('templomhely a tengerparton', vö. ócornw. **lann* és *trait*) > 1440: *(capella) Sancti Blasii,* ma: *St Blazey* (Szent Balázsra, a 4. századi örmény vértanúra, a torokbajok elleni védőszentre utalva), 1281: *Nansfonteyn* ('a forrás völgye', vö. cornw. *nans* és *fenten,* az ófr. *fontein* szó hatásával) > 1327: *(parocia) Sancti Petroci minoris,* ma: *Little Petherick* (Szent Petroc brit szentre utalva, lásd fent). A névcsere hátterében településtörténeti okokat sejt: a brit őslakosok kezdetben hegyi erődítményeikben éltek, majd a 4–5. századra a termékeny területekre, szántóföldjeik, legelőik közelébe költöztek, szórt településeket hozva létre. A templomok nagy része később épült, sokszor a már meglévő falvak határában, melyek így megkaphatták a templom védőszentjének nevét, míg korábbi elnevezésük elveszett vagy határnévvé lett.[430]

A cornwalli patrocíniumi településnevek jellemzően regionális tisztelettel bíró szentekhez kötődnek, így cornwalli szentekhez, pl. *St Keverne* (Achobran [vagy Akeveranus] cornwalli szent után, akit a félszigeten kívül alig ismernek), *St Anthony-in-Meneage* (Entenin [vagy Antoninus] cornwalli király és vértanú után, a település a *Meneage* ['szerzetesek földje', vö. cornw. *manach* és *-ek* melléknévi végződés] nevű közigazgatási egységben található); breton szentekhez, pl. *St Breward* (Branwalader [vagy Brueredus] kultusza Bretagne-ból került át a félszigetre, ahol a férfi állítólag a doli Sámson munkatársaként dolgozott), *St Mellion* (Melaine [vagy Melanius], 6. századi rennes-i püspök után); ír szentekhez, pl. *St Buryan* (Buriana [vagy Beriana], 6. századi ír hittérítőnő után, aki a legenda szerint imádságai révén meggyógyította a helyi király fiát), *St Erth* (Erc [vagy Ercus], Slane püspöke után, aki a hagyomány szerint Szent Patrik tanítványa volt, és Euny és Ya nevű testvéreivel Corwallban is tevékenykedett); walesi szentekhez, pl. *St Clether* (Cleder [vagy Clederus] után, aki a legenda szerint Brychan dél-walesi király huszonnégy gyermekének egyike volt, és az Inny folyó völgyében itt épített remetelakot), *St Mewan* (Mewan [vagy Mevennus] után, aki egy előkelő walesi családból származott, és templomot alapított itt).[431]

[429] CDEPN. 156, 249.

[430] CDEPN. 518, 470; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 68–69.

[431] CDEPN. 520, 517–518, 407, 518, 522, 518, 519, 518, 522; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 68; http://kepn.nottingham.ac.uk/map/place/Cornwall/St.%20Buryan (Letöltés: 2023. december 28.)

A szent neve megjelenhet a településnévben önállóan, a 'szent' jelentésű névelem nélkül, pl. *Probus* (az egyébként ismeretlen Szent Probuszhoz címzett templomáról), *Mullion* (Szent Melaine-hez címzett templomáról, lásd fent); a cornwalli **lann* 'templomhely' névrész után, pl. *Lamorran* (az egyébként ismeretlen Szent Moren után), *Lanhydrock* (az egyébként ismeretlen Szent Hydrek után); angolosított formában, a 'szent' jelentésű névelem kíséretében, pl. *St Agnes* (Szent Ágnes, 4. századi római szűz és vértanú tiszteletére szentelt templomáról), *St John* (Keresztelő Szent János tiszteletére szentelt templomáról). Egy szent kétféle, breton és cornwalli megnevezése is fennmaradhatott a helységnevekben. Winwaloe, becenevén Winnoc a legenda szerint cornwalli származású előkelő családban, ám Bretagne-ban született és élt, ahol megalapította a landévenneci ('Venec templomhelye') apátságot. Emellett rá emlékeztet a cornwalli *Landewednack* ('Szent Gwenole, vagyis Winwaloe temloma') helységnév is.[432]

Arra is van példa, hogy a településnév több szenttel való kapcsolatra utal általánosságban, a szentek kilétéről ugyanakkor csak egymásnak is némiképp ellentmondó legendák maradtak fenn. Így például a walesi *Llanpumsaint* ('az öt szent temploma'; Carm.) településnév egy történet szerint öt fivérnek, Cunedda északwalesi vezér kései leszármazottainak az emlékét őrzi, akik az 5–6. században templomot építettek itt; egy másik legenda pedig arról számol be, hogy Brychan dél-walesi király öt fia nyugszik itt, akik, ha felébrednek, Wales régi dicsőségét hozzák majd vissza. Matthews vélekedése szerint nem lehetett egyedi eset, hogy a helyi templomot megépíttető s a későbbiekben ott eltemetett földbirtokost tekintették idővel szentnek a település lakosai, különösen, ha a végső nyughely közelében történt némely esemény egyes részleteit csodaként értékelhették és hirdethették.[433]

Jóval ritkábban, inkább csak a millennium után s gyakran névcsere eredményeként fordult elő, hogy a kelták földjén egy-egy helység a keresztény világ általánosan is ismert szentjének oltalmába ajánlott temploma után kapta a nevét. Az apostolról elnevezett skóciai *St Andrews* (1158 k.: *Sancti Andree,* 'Szent Andrásé'; Fif.) település eredetileg a gael kelta eredetű *Kilrimont* ('templom a királyi hegyen', Angus, 8. századi pikt király által építtetett fogadalmi temploma után) nevet viselte, amelyet a normann időkben váltott fel a szentre utaló névforma, miután a helység – melynek korabeli temploma az apostolnak a legenda szerint egyenesen Konstantinápolyból átszállított ereklyéivel büszkélkedett – népszerű zarándokhellyé lett.[434]

[432] CDEPN. 484, 426, 357, 361 (*Lanhydrock House* c. a.), 51, 520; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 68.

[433] DBPN. 303; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 152, 154, 155–156; Ross: *The Celts,* 2004, 116; Bölcskei: *A kelta vallásosság,* 2013, 178.

[434] DBPN. 400; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 158–159; Bölcskei: *A kelta vallásosság,* 2013, 179.

A kelta területek szentnévi helységnevei szerkezetileg is eléggé változatosak. Az egyrészes névformák egy csoportja a védőszent általánosan használt nevével esik egybe, pl. a cornwalli *St Agnes* (1327–1347: *(parochia) Sancte Agnetis,* lásd fent), *St Breward* (1190 k.: *(ecclesia) Sancti Brewveredi,* lásd fent), *St Mawes* (1284: *(villa) Sancti Maudeti,* Maudez ír származású, betagne-i szent) angolosított településnevek. Egy másik részük nem tartalmazza a 'szent' jelentésű névelemet, mivel az nem volt kötelező alkotórésze a szentek kelta megjelölésének, pl. a cornwalli *Feock* ([1165 k.]/17. sz.: *Lan- ~ Lamfioc,* 'Szent Fioc ~ Feoca temploma', a szentről semmi bizonyos nem tudható), *Mawgan* (1086: *Sanctus Mawan,* Mawgan vagy Meugan Walesben és Bretagne-ban is tisztelt szent), *Mullion* ([1225 k., 1241]/14. sz.: *(Peter of) Sanctus Melan(i)us,* lásd fent) településnevek. A kelták körében jellemző volt ugyanakkor, hogy a szentek nevét familiáris formában, kicsinyítő képzővel ellátva használták, s az ebben az alakban is a helységnevek részévé válhatott, pl. a skóciai *Kilmarnock* (1299: *Kelmernoke,* 'az én kis Ernanom temploma', Ernin, 6–7. századi ír származású térítő püspök volt Skócia területén; EAyr.) helységnév esetében; valamint az írországi, településnévre visszamenő *Kilbarrack* ('a kis Barra temploma') dublini városrész nevében is.[435]

A cornwalli *Mevagissey* (1400 k.: *Meffagesy*) település neve két szent, Meva és Issey emlékezetét tartotta fenn.[436] Az *Issey* névforma az *Iti/Idi ~ Ita/Ida* alakban is megjelenő szentnév familiáris változata lehet, s a tárgyalt településhez közeli *St Issey* (1195: *(in) Sancto Ydi*) helység nevében is ránk maradt. Mevát (~ Mewant) bretagne-i misszionárius szerzetesi tevékenységében barátja, Austol segítette, akinek neve a Mevagissey helység közvetlen közelében található *St Austell* ([1150 k.]/13. sz.: *Ecclesiam de Austol'*) település nevében maradt ránk.[437]

A kétrészes szentnévi helységnevek egy része tisztán kelta eredetű névrészekből tevődik össze, s a kései, 6. század után létrejött birtokos jelzős szerkezetekben a főnévi alaprész jellemzően a névforma elején áll, pl. a walesi *Tyddewi* (1586: *Ty Dewi,* 'Dávid háza'; Pemb.), a cornwalli *Egloskerry* (1145 k.: *Egloskery,* 'Keri temploma') településnevek. Egy másik részük egy kelta szent neve mellett az óangol *stōw* 'szent hely' alaprészt tartalmazó kétrészes helységnév, pl. a cornwalli

[435] CDEPN. 517, 518, 522, 229, 404, 426; DBPN. 273, 268; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 132, 151, 157; Ross: *The Celts,* 2004, 114; Bölcskei: *A kelta vallásosság,* 2013, 179. A *Kilmadock* 'az én Doc-om temploma' típusú helynevekben jelentkező skót gael *ma ~ mo* egyes szám első személyű birtokos névmásnak McNiven a szentek nevével összefüggésben ugyanakkor összetett jelentést tulajdonít: tiszteletadást kifejező prefixumnak tartja, egyenesen 'szent' jelentést (is) tulajdonítva neki (vö. McNiven: *Place-names,* 2014, 65–66).

[436] CDEPN. 410; DBPN. 326; a két szent nevét a cornwalli *hag* 'és' kötőszó kapcsolja össze (vö. CDEPN. 410; DBPN. 326); Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 68.

[437] CDEPN. 520, 518; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 151–152; Bölcskei: *A kelta vallásosság,* 2013, 179.

Morwenstow (1201: *Morwestowa,* 'Morwenna szent helye') névforma (lásd fent is). Némely, az utóbbi csoportba tartozó településnév egyfajta értelmi fordítás eredménye, pl. a walesi 1130 k.: *Lann San Bregit* ('Brigitta temploma') névformából létrejött angol 1277: *Bridestowe* ('Brigitta szent helye'; ma: Bridstow, Heref.) helységnév. E jelenség nemcsak kelta szentre utaló névalakokban fordul elő, lásd pl. az ugyancsak walesi [1045x1104]/1130 k.: *Lannpetyr* ('Péter temploma') névformából alakult angol 1207: *Peterestow'* ('Péter szent helye'; ma: Peterstow, Heref.) helységnevet. Az ír–norvég beköltözés után egyes cumberlandi, a templom védőszentjére utaló településnevek az óészaki *kirkja* névrész és egy ír szent nevének összetételéből alakultak ki, a gael inverz szórendet követve, pl. *Kirkbride* ('Szent Brigitta temploma', 1163: *Chirchebrid,* a kildare-i szent után), *Kirksanton* ('Szent Sanctan temploma', 1152 k.: *Kirkesant',* a legenda szerint Sanctan, Man-szigeti püspök hittérítő tevékenységet folytatott a 6. századi Cumbriában).[438]

A szigeti kelta nyelvekre jellemző leníció, a szókezdő mássalhangzók váltakozása sok esetben megnehezíti az egyébként általánosan ismert szentek nevének felismerését a helységnevekben (lásd az alábbi példákat). Jellemző továbbá az is a névtípus kapcsán, hogy egyes szentnévi településnevek gyakorisága idővel különféle egyénítő szerepű bővítményrészek megjelenését hívta elő, pl. a walesi *Llanbedr Pont Steffan* (1301: *Lampeter Pount Steune,* 'Péter temploma Stephen hídja mellett'; Cerg.), *Llanfihangel-ar-arth* (1291: *Llanfihangel Orarth,* 'Mihály temploma a magas hegyen'; Carm.), *Llanfair Caereinion* (1579: *Llanvair in Krynion,* 'Mária temploma Caereinionban'; Pow.) névformák esetében. Ez utóbbi típusú településnevek egyébként igen jellegzetesek Walesben, olyannyira, hogy a mindennapi névhasználatban kialakult minták nyomán a 19. században egy hasonló szerkezetű, szándékoltan túlzó, a kereskedelem és turizmus fellendítését célzó mesterséges névforma is megszületett: *Llanfairpwllgwyngyllgogerychwyrndrobwllllantysiliogogogoch* 'Mária temploma a fehér mogyorós völgyben a Tysilio templománál lévő gyors örvény közelében a vörös barlangnál', amelyet a helyiek ma is leginkább csak *Llanfairpwll* formában használnak (1536: *Llan Vair y pwyll Gwinghill,* 'Mária temploma Pwllgwyngyll közigazgatási egységben'; Angl.).[439]

Az Ír-szigeten a pogány korszakból származó néhány sajátos jelentésű gael kelta eredetű földrajzi köznév – melyek a valóságban és a mitológiai történetekben szereplő helynevekben is rendre előkerültek – keresztény átértelmezést kapott az idők során, s szentek nevével együtt is jelentkezett. Így az eredetileg

[438] CDEPN. 423, 86, 470, 350, 352; DBPN. 401, 172, 523; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 69–70, 90–91; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 152; Bölcskei: *A kelta vallásosság,* 2013, 179–180.

[439] DBPN. 301, 285 (*Lampeter* c. a.), 302; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 155; Bölcskei: *A kelta vallásosság,* 2013, 180.

'természetfölötti lények lakóhelye, háza' jelentésű *tech* kifejezés már a 12. század előtt használatos volt helynévi alaprészként szentek neve mellett, talán a szentek sírja vagy ereklyéi helyének meghatározására. Hasonló értelműek lehettek azok a névformák is, melyekben az eredendően sajátos formájú pogány sírhelyet jelölő *fert[ae]* szó, illetve annak valamely, szóösszetétellel létrejött származéka szerepelt a birtokos esetben álló szentnévvel, pl. *Clonfertmulloe* ('Szent Molua sírkertje'; Lao.).[440]

5.4.2 Az ó- és középangol korszak kereszténységgel kapcsolatos településnevei

Mint fent már említettük, az angolszászok a kelta lakossághoz képest ritkábban éltek azzal a lehetőséggel, hogy szentnévi helységnevet adjanak településeiknek. Ha mégis ilyen névformát alkalmaztak, ekkor is jellemző volt, hogy a később szentnek ítélt személy élettörténetének valamely eseménye az adott helyhez kötődött. Albán, a 3. vagy 4. században mártírhalált szenvedett római katona, akit Anglia első vértanújának tekintenek, lefejezésének helyén a keresztény hitre tért angolszászok a 8. század körül apátságot építettek, a körülötte létrejött települést pedig *Albanstowe,* majd *St Albans* névvel illették (1007: *Sancte Albanes stow* > 1086: *villa Sancti Albani* 'Szent Albán [szent helye]'; Hertf.).[441]

A pogány ellenfelek által meggyilkolt keresztény angolszász királyok emlékezete is összekapcsolódhatott településnevekkel. A hagyomány szerint a keresztény Oswaldot, Northumbria királyát 641-ben (vagy 642-ben) a maserfieldi csatában ölte meg Penda, Mercia pogány királya. Hősi halálának helyszínén keresztet emeltek, amelyre *Oswald's tree* ('Oszvald fája') formában hivatkoztak, erről kapta nevét a hely és az ott kiépülő város: *Oswestry* (1180 k.: *Oswaldestr',* walesi 1254: *Croesoswald,* 'Oszvald keresztje'; Shr.).[442] Edmund (Ödön), Kelet-Anglia

[440] DBPN. 120; T. M. Charles-Edwards: *Early Christian Ireland,* Cambridge, Cambridge University Press, 2004, 257; Kay Muhr: Place-names and Religion: A Study of Early Christian Ireland, in Carole Hough – Daria Izdebska (eds.): *The Oxford Handbook of Names and Naming.* Oxford, Oxford University Press, 2016, 13, 15. A Mo Lua moccu Óche (Szent Molua) által alapított 6. századi monostor helyén ma valóban sírkert van *Clonfertmulloe* vagy *Old Kyle Cemetery* néven, Mo Lua térdeplőkövével (http://www.megalithicireland.com/Clonfertmulloe.html) (Letöltés: 2023. december 28.)

[441] CDEPN. 517; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 73.

[442] Az egy személynév és az óangol *trēow* '(kereszt)fa' vagy *stān* 'kő' névrészek összetételéből származó helységnevek magyarázatával kapcsolatban más elképzelés is ismeretes. Gelling úgy véli, ezek a névformák eredetileg (törzsi) szállásterületek határán lévő, gyakran egykori gyűléshelyet mutató, határjelző (fa)oszlopok, kövek megnevezései voltak, amelyekben a népcsoport vezetőjének, a szállásterület birtokosának neve jelentkezett. Amennyiben a határjelző oszlop, kő közelében

keresztény királya egy csatavesztést követően 870-ben a pogány dánok áldozatául esett. Holttestét később *Beodericsworth*nek, királysága fővárosának monostorába szállították, ahol, a korabeli emberek úgy vélték, csodás dolgok történtek ezután. A város ennek következtében zarándokhely lett, s *Edmundstow,* majd normann hatásra *Bury St Edmunds* néven kezdték emlegetni ([945]/13. sz.: *(æt) Bædericesworde* 'Beaduric elkerített területe' > [962x91]/11. sz.: *Sanctæ Eadmundes stow* 'Edmund szent helye' > 1038: *Sancte Eadmundes Byrig* 'Szent Edmund *Bury* nevű települése', vö. óang. *burh,* dat. *byriġ;* Suf.).[443]

Ezúttal is igaz, hogy jó néhány szentnévi településnév olyan, helyben erősen tisztelt szent emlékét őrzi, akiről alig rendelkezünk ismeretekkel. Neot, úgy tudni, Alfrédnak, Wessex angolszász királyának rokona volt, s egy ideig szerzetesként élt a glastonburyi apátságban. Majd Cornwallban monostort alapított a ma *St Neot* néven ismert településen (1086: *Nietestov* 'Neot szent helye' ~ *(Clerici) S' Neoti*), s itt is temették el. Száz évvel később ereklyéi az akkor létesült eynesburyi monostorba kerültek. Eynesburyt ezután *St Neot's* néven említik, s népszerű zarándokhely és virágzó városka lett (1132: *S' Neod,* 'Szent Neot[é]'; Camb.). A *St Ives* településnév, lecserélve a helység korábbi *Slepe* nevét (1086: *Slepe* 'csúszós hely, hordút' > [1110]/14. sz.: *S. Yvo de Slepe* 'Szent Ivoé'; Camb.), pedig egy Ivo nevű püspöknek állít emléket, akinek holttestét a 11. század legelején itt vélték megtalálni. A walesi határ mellett walesi szentek nevei angol helységnevekbe is bekerülhettek, pl. a herefordshire-i (*Much* és *Little*) *Dewchurch* (1535: *Dewchurch Magna,* 1397: *Lytel Deuchuche,* 'Dewi, azaz Szent Dávid temploma', vö. walesi *Dewi* és középang. *chirche*), *Kenderchurch* (1291: *Ecclesia Sancti Kenedri,* 'Szent Cynidr temploma', vö. walesi *Cynidr* és középang. *chirche*), *St Weonards* ([1045x1104]/1130 k.: *Lann Santguainerth,* 'Szent Gwennarth temploma', vö. walesi *Gwennarth*).[444]

A keresztény világban általánosan ismert szent neve inkább csak a középangol időszakban került bele településnévbe. A dánok által 870 körül feldúlt medeshamstede-i monostort a 10. második felében bencés apátsággá alakították át és megerődítették, s az apátság körül kiépült várost *Borough* ('vár, erődítmény') néven kezdték emlegetni. Az apátság központi templomtornyát Szent Péter

később település jött létre, ezt jelölhették a határjelző tárgy megnevezésével. Ha úgy alakult, hogy a helységnévben lévő személynév egy szent nevével esett egybe, később a helység templomát a megfelelő nevű szent oltalmába ajánlhatta a lakosság. A településnév ilyenkor tehát végső soron nem a védőszent nevére, hanem a szállásterület egykori birtokbavevőjének, tulajdonosának a nevére megy vissza (vö. Gelling: *Signposts,* 1988, 186–188). Victor Watts kételkedik abban is, hogy Maserfield valóban Oswestry környékén lett volna (vö. CDEPN. 454).

[443] CDEPN. 454, 105; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 74–75.

[444] CDEPN. 522, 522–523, 520, 186, 340, 523; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 67–68; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 75–76.

apostol oltalmába ajánlották, a város neve pedig ennek megfelelően *Peterborough* (731 k.: *Medeshamstedi* 'Medi tanyája' > 1086: *Burg* > 1333: *Petreburgh* 'Péter Borough-ja'; Camb.) formában állandósult.[445]

Mint a fentiekből kiderül, az angolszászok által adott szentnévi helységnevek több esetben is korábbi, egyéb típusú névformák helyébe léptek, miután a jelölt település az idők során vallási szempontból jelentőséget nyert. Szerkezeti típus tekintetében az angolszászok által adott szentnévi helységnevek is egy- vagy kétrészesek lehetnek. Az egyrészes névformák egy csoportja esetében a szent neve önmagában vált helységnévvé, pl. *St Osyth* (942: *Tit* [< óang. **ċiċċ* '(folyó)-kanyarulat'] > 1046: *seynte Osithe,* Sighere, essexi király felesége, Osith a 7. században zárdát alapított itt, melynek apátnője, majd védőszentje lett; Ess.). Máskor a birtokviszonyt jelölő *-s* szuffixummal együtt jelenik meg a szent neve a településnévben, pl. *St. Bees* (1135 k. – 1279: *eccl. Sce bege,* 'Bega [temploma]', Bega, az ír hercegnő a legenda szerint ide menekült, hogy ne kelljen feleségül mennie egy norvég herceghez, s mielőtt Northumbriába költözött, hosszú ideig élt itt példásan kegyes életet; Cu.).[446]

A hangalak hasonlóságán alapuló asszociatív kapcsolat lehetett az alapja annak, hogy a lincolnshire-i *Boston* (1130: *Botuluestan,* 'Botwulf köve') település korai templomát Szent Botolph, az utazók és a földművesek védőszentje oltalmába ajánlották. A templomcím miatt korábban szokás volt a mai névformát tévesen a redukcióval létrejött szentnévi településnevek között említeni, s a Botolph által alapított 7. századi monostor vélt helyét Boston település közelébe tenni (a birtokos esetű személynév mellett *stān* alaprészt tartalmazó, valószínűleg határjelölő kövekre utaló névformákat fent már tárgyaltuk). Ténylegesen templomcímre megy vissza és a 'szent' jelentésű névelem redukciója, valamint a birtokos eset ragjának megjelenése során jött létre ugyanakkor a *Botolphs* (1288: *Sancto Botulpho* [esetragos latin forma] > 1395: *Botoulf* > 1442: *St Botulph* > 1453: *Botulphes,* 'Szent Botolph [temlpoma]'; WSx.) településnév, ugyanezen szentre vonatkozóan.[447]

[445] CDEPN. 469–470; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 75–76. A „Peterborough-i krónika" (az *Angolszász krónika* egyik változata) szerint a monostort Penda, Mercia királya és Oswiu, Northumbria királya alapította 654-ben, s nevezte el a közeli helyet jelölő *Medeswæl* ('Medi forrása') név alapján; a monostort a későbbiekben a dánok feldúlták, majd 963-ban Athelwold püspök átalakíttatta bencés apátsággá, a megerődítést pedig ezután Kenulf apát végeztette el (vö. CDEPN. 469–470).

[446] CDEPN. 523, 518. A település óészaki neve 1125 k.: *Cherchebi* 'templomos település', amelyet a szent nevének ír kicsinyítő képzős alakjával *(Beghóc)* kiegészülve is használtak: [1189x99]/1308: *Kirkebibeccoch,* illetve előfordult így a szent neve a helység megjelölésének más változataiban is, pl. 1210 k.: *Bechockirke* (vö. CDEPN. 518).

[447] CDEPN. 71, 72; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 129; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 75.

Az óangol kétrészes szentnévi helységnevek a 'szent' névelem nélküli személynév mellett jellemzően a *stōw* 'szent hely' és a *stoc* 'hely' lexémákat tartalmazzák. A két kifejezés egymással váltakozva is megjelenhetett egy-egy település nevében, pl. a cornwalli *St Neot* korai 1086: *Nietestov* és [11]/12. sz.: *Neotestoce* megnevezései. Idővel, főként normann hatásra több ilyen névforma is kibővült a 'szent' jelentésű névelemmel, s elmaradt belőle az óangol alaprész, pl. 1086: *(Clerici) S' Neoti,* 1201: *Sanctus Neotus* a fenti példa esetében. Az is előfordult, hogy a szent neve francia alakváltozatában állandósult a középangol helységnévben, pl. *St Giles on the Heath* ([1202]/14th: *capella Sancti Egidii* > 1585: *St Gylses in le Hethe,* Szent Egyednek ajánlott kápolnával, majd templommal; Dev.).[448]

A középangol korban a szentek neve megkülönböztető szerepű bővítményrészként is hozzákapcsolódhatott a településnevekhez, többnyire a helység templomának védőszentjére utalva. A szent neve ritkábban az angol nyelv szintaktikai szabályainak megfelelően, első névrészként állandósult a névformában, pl. *St Mary Cray* (1270: *Seynte Mary Crey,* 'Szűz Mária Cray-je'; GLon.), *St Paul's Cray* (1610: *Paulscray,* 'Paulinus Cray-je', Paulinus római hittérítő, York első érseke; GLon.), *Peterborough* (lásd fent). Gyakoribb azonban, hogy ugyancsak normann francia nyelvi hatásra a szent neve második névrészként van jelen a névformában, pl. *Ayot St Lawrence* (1303: *Ayete Lorencii,* 'Szent Lőrinc Ayotja', több *Ayot* alapnevű helység is van a közelben; Hertf.), *Deeping St James* (1221 k.: *Deping (Sancti) Jacobi,* 'Jakab, Zebedeus fia Deepingje', a Welland folyó közelében több, jórészt egymással szomszédos *Deeping* alapnevű helység is található; Linc.).

A 'szent' elem utólag, tévesen is bekerülhetett egy-egy névforma hátravetett bővítményrészébe, pl. *Papworth St Agnes* (1218: *Papw(o)rth(e) Agnetis* > 1835: *Papworth St. Agnes,* ténylegesen Agnes de Papewurda nevéből, akit 1160 körül tulajdonosként említenek, a település szomszédja *Papworth Everard,* azaz 1254: *Pappeworthe Everard,* másik nevén 1260 k.: *Pappewrthe Petri,* Szent Péterhez címzett temploma után; Camb.). Hasonlóképpen alakult ki a középkorban a *Sawtry St Judith* (Camb.) névforma is, amely eredetileg Judithra, Hódító Vilmos unokahúgára utalt, aki 1086-ban a település tulajdonosa volt, s aki pusztán csak a szomszédos *Sawtry All Saints* és *Sawtry St Andrew* patrocíniumi helységnevek analogikus hatásának köszönhette magasztos jelzőjét a településnévben. Máskor a 'szent' névelem hiányzott vagy idővel elmaradt a megkülönböztető névrészből, pl. *Alton Pancras* (1226: *Aweltone Pancratii,* 'Szent Pongrác Altonja', a szomszédos

[448] CDEPN. 522, 519; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 129; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 73–75. A normann hódítók az ófrancia nyelv egy változatát beszélték. A normannok egyébként az angol területeken gyorsan átvették a helyi szentek tiszteletének szokását, az óangol időszakban emelt templomokat rendszerint megerődítették, a monostorokat normann stílusban épített apátságokká alakították át.

Wiltshire-ben található Alton Priors és Alton Barnes település; Dors.), *Margaret Roding* (1235–1255: *Roinges Sce Margar'* > 1593: *Margaret Rothyng,* 'Margit Rodingja', a Roding folyó felső folyása mentén több *Roding* alapnevű helység is fekszik; Ess.).[449]

Az egyházi vonatkozású helységnevek közül néhány a *Christ* 'Krisztus' lexémát tartalmazza, amely valamiféle kapcsolatban állhatott a jelölt település templomával, pl. *Christchurch* (901: *(æt) Tweoxn eam* '(hely) a folyók között', a Stour és az Avon folyók között > 1125 k.: *Christecerce* 'Krisztus temploma', a 12. század közepén Baldwin de Redvers Ágoston-rendi kolostort alapított itt, a helyi legenda szerint a tetőszerkezet építésébe Jézus Krisztus is közbeavatkozott; Dors.), az egyházi birtoklással, pl. *Chrishall* ([1068]/1309: *Cristeshala,* 'Krisztus zuga', egy, a megyehatáron lévő földdarabra vonatkozóan; Ess.) vagy a templomépület felállítását megelőző istentiszteletek helyszínével, pl. *Cressage* (1086: *Cristesache,* '(település) Krisztus tölgyénél', a hagyomány szerint Ágoston, aki később Canterbury első érseke lett, az 500-as évek végén egy tölgyfa alatt prédikált itt, Shr.).[450]

12. században alapított bencés apácakolostora révén keresztény konnotációkkal bír a *Godstow* (1135 k.: *Godstow,* 'Isten szolgálatára rendelt hely'; Oxf.) névforma is.[451] Matthews felhívja ugyanakkor a figyelmet arra, hogy a *god* 'isten' szót tartalmazó helységnevek jó része a korán angolszász fennhatóság alá került délkelet-angliai területen található, ami azt valószínűsíti, hogy a kérdéses kifejezés az itteni névformákban eredetileg valamely pogány istenségre vonatkozhatott, s csak később – a pogány vallási helyszínek keresztény vallásgyakorlásra történő kisajátítása révén – telítődhettek meg keresztény jelentéstartalommal e névalakok.[452]

Ugyanígy keresztény értelmezést kaphatott a korábban pogány asszociációkat keltő óangol *hāliġ* 'szent' kifejezés is, amely új értelmében különösen gyakran jelent meg szigetek, pl. *Holy Island* ([1093]/1190 k.: *Halialand,* 'szent sziget', Lindisfarne sziget másik neve, a szigeten lévő kolostor misszionáriusi

[449] CDEPN. 166, 29, 182, 461, 529, 11, 505; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 64; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 129–130; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 73–76; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Cambridgeshire/Papworth+Everard+and+St+Agnes/5328736fb47fc40c4f0007e7-Papworth+Everard+and+Papworth+St+Agnes; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Huntingdonshire/Sawtry%2C+All+Saints+and+St+Andrew%2C+and+St+Judith/53282b41b47fc407a900039d-Sawtry (Letöltés: 2023. december 28.)

[450] CDEPN. 138, 167–168. Némely névformában a mai *Christ* 'Krisztus' lexéma valójában az óangol *crīsten* 'keresztény' szóval függ össze, pl. *Christow* (1244–91: *Cristinestowe,* 'keresztény szent hely'; Dev.). Sajátos esetben a Krisztus követőire vonatkozó kifejezés az idők során redukcióval ki is maradhatott a helységnévből, pl. *Rowton* (12. sz.: *Rowa Christletona* > 13. sz.: *Roweton',* eredetileg tehát: 'Christleton ['a keresztény(ek) település(e)'] település göröngyös része', a talajról; Chs.) (vö. CDEPN. 138, 511).

[451] DEPN. 200; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 126.

[452] Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 70–71.

tevékenység szempontjából a kelta kereszténység fontos központja volt a 7–8. században; Nhb.), völgyek, pl. *Hallington* (1247–1479: *Halidene,* 'a szent völgy', a helyi hagyomány úgy tartja, hogy a név a 634-es heavenfieldi csatával van kapcsolatban, amelyben Oswald, Bernicia királya legyőzte Cadwallon brit kelta uralkodót, hogy egyesítse és kereszténnyé tegye Northumbriát; Nhb.), és források nevében, pl. *Halliwell* ('szent forrás'; Lanc.), óészaki alapréssel: *Hallikeld* ('szent forrás'; NY.).[453]

Érdekes példákat idézhetünk a fent már tárgyalt kelta *nemeton,* brit kelta **nemeto* 'pogány szent hely, szent liget' kifejezés keresztény átértelmezésére Devonból és Cornwallból, ahol a kelta őslakosság sokáig háborítatlanul élt. A brit kelta szót eredendően a druidák szertartásainak színhelyéül szolgáló ligetekkel, folyótorkolatokkal kapcsolatban használták, vö. *Nymet (Rowland* és *Tracey)* (1086: *Limet* (!), a Yeo folyó egykori neve > 1242: *Nimet Rollandi,* 1270x6: *Nemethe Tracy,* 'pogány szent hely' jelentésű, víznévi eredetű, települést jelölő alapnév, a birtokosok nevével egyénítve; Dev.). Némely ilyen helyen – kihasználva, hogy ezek vallási összejövetelek helyszíneként már régóta szolgáltak – a későbbiek során aztán egyházi épületet emeltek, vö. *Lanivet* (1268: *Lannived,* 'templomhely a korábbi pogány szentély helyén'; Cornw.). Az óír *nemed* 'szent', a szó gael kelta eredetű megfelelője szintén keresztény jelentéstartalommal telítődött, közszóként a templomépület és a templomkert jelölésére is használták, ám az ír helységnevekbe alig-alig került be.[454]

Keresztény jelentéstartalommal telítődhetett az eredetileg 'gyűléshely' jelentésű óangol *stōw* lexéma is a középkorban. A szó jellemzően összetett névformák második névrészeként kerül elénk. Pontos értelme névformától függően eltérő lehetett, néhány tipikus jelentés azonban körülhatárolható: 'szent hely', pl. (*High* és *Lower*) *Halstow* (1100 k.: *Halgesto* > 1610: *High halsto,* 1100 k.: *Halgastaw* > 1819: *Lower Halstow,* 'a szent hely'; Ke.); 'templomos hely', pl. *Churchstow* (1242: *Churechestowe,* 'templomos hely'; Dev.); 'remetelak', pl. *Plemstall* vagy *Plemonstall* (1291: *Pleymundestowe,* 'Plegmund remetelakja', Plegmund, a későbbi canterburyi érsek remetéskedésének vélt színhelye; Chs.); 'temetkezési hely', pl. *Hibaldstow* ([1030 k.]/11. sz.: *Secgan* 'Cec szigete' > 1086: *Hiboldestou* 'Hygebald szent helye', a névváltozás hátterében az áll, hogy a 7. században itt temették el Szent Hy(ge)baldot; Linc.); 'monostor', pl. *St Mary Stow* (az egyik legnagyobb és legrégibb apátsági templom Angliában; Linc.).[455]

[453] CDEPN. 312, 272; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 131, 132.

[454] CDEPN. 446, 361; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 87; Muhr: *Place-names and Religion,* 2016, 596; Bölcskei: *A kelta vallásosság,* 2013, 182–183.

[455] CDEPN. 273, 139, 302; DEPN. 368; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 126.

A szó, mint fent láttuk, gyakran kerül elő annak a szentnek a neve mellett, akinek emlékhelye volt a közelben vagy akinek a település templomát ajánlották, pl. *Edwinstowe* (1086: *Edenestou* > 1300: *Edwynstow,* 'Edin szent helye', egy Szent Edwinről elnevezett kápolna volt a sherwoodi erdőben; Nott.), *Morwenstow* (1201: *Morwestowa,* 'Szent Morwenna szent helye', a dél-walesi származású Morwenna a szent legendája szerint templomot épített itt, s ide is temették el; Cornw.), különösen Herefordshire, Devon és Cornwall területén. Ritkán önállóan, pl. *Stowe* (1200 k.: *Stoe,* 'adott tevékenység kivitelezésére szolgáló találkozóhely', fekvése alapján vallási események helyszíne lehetett; Shr.) vagy megkülönböztető funkciójú bővítményrésszel is jelentkezik, pl. *Stow-on-the-Wold* (1086: *Eduuardesstou* > 1557–1577: *Stow(e) on the Olde,* 'Szent Edward szent helye', majd 'szent hely a Cotswolds dombságon', a helyi templom védőszentje a mártír király; Glo.).[456]

A *stōw* lexémával rokon *stoc* 'hely' kifejezés a fentiekhez képest határozottabb jelentéstartalommal bírt a helységnevekben. Főként 'szent hely' értelmű volt, pl. *Stoke-by-Nayland* (1272: *Stokeneylond,* 'a Nayland település közelében fekvő Stoke', korai monostorával összefüggésben; Suf.), *Tavistock* ([981]/13. sz.: *(at) Tauistoce,* '(félreeső) vallási hely a Tavy folyó mellett', 10. századi alapítású apátságáról; Dev.), s szintén gyakran szerepelt együtt (későbbi) szent nevével, pl. *Stoke* (1086: *Nistenestoch,* 'Szent Nectan Stoke nevű települése', az 5. századi ír származású szent életű férfi e településen élt, melynek templomát később neki ajánlották; Dev.), *Stoke St Milborough* (1271x2: *Stok' Milburge,* 'Szent Mildburh Stoke nevű majorsága', a Much Wenlock-i St Milborough-kolostor birtokában volt, Mildburh apátnőt egy 901-ben kelt oklevél említi; Shr.).[457]

[456] CDEPN. 210, 423, 583; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 126–127; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 126–127; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 71. A *stōw* lexéma egyéb jelentésekben is használatos volt az ó- és középangol helységnevekben, pl. 'gyűléshely', pl. *Broxtowe* (1086: *Brocolvestou, Brochelestou,* '*Brocwulf gyűléshelye', ma: körzet neve, egy történelmi járás nevének felújításával; Nott.); 'tornapálya', pl. *Plaistow* (1271: *La Pley(e)stowe,* 'tornapálya'; WSx.); 'vásárhely', pl. *Chepstow* (1308: *Chepstowe,* 'vásárhely'; Monm.); 'folyami átkelőhely', pl. *Bristol* (11. sz.: *(to, of) Brycg stowe* > 1100–1675: *Bristol(l)', Brystol(l)'* [hiperkorrekció nyomán], 'gyűléshely a híd mellett', valószínűleg az Avon folyón való átkelést szolgáló hídra vonatkozott; Av.) (vö. CDEPN. 474, 88; DBPN. 82, 109). Az e helységnevekben megfogalmazott funkciójú települések sokszor egyúttal vallási központokként is szolgáltak a múltban (vö. Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 71).

[457] CDEPN. 578, 602, 577, 579; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 126–127; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 126–127; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 71.

5.5 Településtípusra utaló településnevek

A Brit-szigeteken élő különféle népcsoportok az adott korszak lehetőségei és életmódjuk kívánalmai szerint eltérő típusú településeken éltek. A brit korszakban az állandó jellegű emberi települések elsősorban törzsi központok, erődített táborhelyek voltak. Jellemzően ezekre a törzsi központokra települtek rá a későbbiekben a rómaiak *civitas* típusú városai, a római kori *villá*k pedig mezőgazdasági termelésre szakosodott, magányos épületekként álltak a tájban. Míg az előbbiek közül több település története folytatódott az angolszászok megjelenését követően is, utóbbiak gyakran elenyésztek, megsemmisültek. Az angolszász lakosság által kialakított életforma a városok kiépülése mellett a falvak létrehozásának kedvezett, s ez a tendencia lényegében a viking és a normann időszakban sem változott. Magányos épületek, tanyajellegű lakóhelyek inkább csak azokon a területeken voltak, ahová a brit őslakosság húzódott vissza. Az Ír-szigeten a gael törzsi központok kialakulása után az óskandinávok városalapító tevékenysége hozott nagyobb átalakulást a településszerkezetben. A korai keletkezésű településnevek lent vizsgált csoportjaiban az egyrészes névforma vagy a kétrészes névforma alaprésze konkrétan vagy áttételesen valamiféle állandó településtípusra utal, azt sugallva, hogy ezek a névformák eredetileg is kisebb-nagyobb kiépült lakóhelyek jelölésére jöttek létre. Általánosságban elmondható, hogy a korai helységnevekben a településtípusra vonatkozó, köznevekből alakult névrészeknek igen gazdag rendszere maradt fenn.

5.5.1 Kelta jellegű településekre utaló helységnevek

A mai Anglia területéhez kötődően a korai írásbeliségben felbukkan jó néhány olyan brit-római helységnév, amelyben megerődített, városias jellegű települést jelölő névrész kerül elénk. Jellegzetes példaként említhetjük a *Duro-* (brit 'erőd', 'fallal körülvett város') kezdetű brit-római névformákat, pl. *Durobrivae* ('fallal körülvett város a híd[ak]nál'; ma: Rochester, Ke.), *Durocornovium* (talán az itt élő törzs fallal körülvett városára utalt; a mai Wanborough közelében, Wilt.), *Durolitum* ('fallal körülvett város a gázlónál'; ma: Little London, Chigwell, Ess.), *Durovernum Cantiacorum* ('a Cantiaci kelta népcsoport *Durovernum* ['fallal körülvett város az égerfaligetnél'] nevű települése'; ma: Canterbury, Ke.). Ez a névtípus több esetben egy-egy korábbi brit erődről, törzsi központról vonódott át a közelben kiépülő vásáros helyre, városra, s került be a rómaiak névhasználatába. Ezek a településnevek azért is különlegesek, mert bennük – vélhetően latin nyelvi hatásra – az alaprész megelőzi a bővítményrészt. A délkeleti–déli

régióban a korabeli brit eredetű helynevek ugyanis jellemzően a bővítményrészszel kezdődtek, amelyet követett az alaprész. Ez utóbbi névsorrend figyelhető meg azokban a brit-római településnevekben is, amelyek a brit **dūno* ('erődítmény') névrészt tartalmazták, s ugyancsak vaskori brit erődítmények közelében később kialakult településeket jelöltek, pl. *Camulodunum* ('Camulos hadisten erődje'; ma: Colchester, Ess.), *Sorviodunum* (első névrésze ismeretlen szó; ma: Old Sarum, Wilt.).[458]

Az egykori brit hegyi erődítmények közelében létesült települések óangol megnevezésébe sokszor került be a *burh* kifejezés, gyakran egyes számú datívuszi *byriġ* formában. A szó eredeti értelme 'védett hely' volt, később 'hegyi erődítmény', 'védett vidéki kúria', a kései óangolban pedig 'város' jelentése is kifejlődött. Ez utóbbi jelentés Gelling szerint különösen gyakori volt a megerődített monostorok körül létrejött települések neve esetében. Így például *Medeshamstede* ('Medi farmja' vagy 'a Medeswæl nevű forrás, medence melletti farm', vö. óang. **Mēdi* személynév, e. gen.: **Mēdes* és *hām-stede,* illetve *wella* 'forrás' vagy *wæl* 'medence', talán a Nene folyón kialakított halastóról) monostorát a dánok 870-ben kifosztották, később azonban Athelwold püspök újjáépíttette, Kenulf apát pedig a 10. század végén fallal vette körül. Ekkortól hivatkoznak e megerődített helyre *Burg*ként, amely az apátság védőszentje után végül a *Peterborough* ('Szent Péter *Burg* nevű települése'; Camb.) nevet kapta. Egy másik hasonló, fent más összefüggésben már idézett példa: Bury St Edmunds helység apátságánál a vikingekkel viaskodva 870 körül szenvedett mártírhalált Edmund, a keleti angolok királya, akit itt temettek el. Kultuszának kialakulásával a település korábbi *Bedrichesworth* ('Beaduric elkerített földje', vö. óang. *Beadurīċ* személynév, e. gen.: *Beadurīċes* és *worth, wyrth* 'elkerített földterület') nevét felváltotta a mai *Bury St Edmunds* ('Szent Edmund *Bury* nevű települése'; Suf.). A *burh* (dat. *byriġ*) szó 'város' jelentésben a normann időszakban is használatban maradt, pl. ott, ahol az Oxford és Winchester közötti út a Kennet folyón áthaladt, Arnulf de Hesdin új földbérlőként a korábbi 1086: *Ulvritune* ('Wulfhere után elnevezett birtok') helyén megalapította *Newbury* ('az új vásárváros'; Brk.) városát.[459]

[458] CDEPN. 503–504 (*Rochester* c. a.), 113; DBPN. 404 (*Salisbury* c. a.); Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 67–68; Rivet–Smith: *The Place-Names of Roman Britain,* 1979, 22; Gelling: *Signposts,* 1988, 44–47; Padel: *Brittonic place-names in England,* 2013, 12, 16; https://www.heritagegateway.org.uk/Gateway/Results_Single.aspx?uid=408199&resourceID=19191; https://www.roman-britain.co.uk/places/villa_faustini/. *Durolitum* kapcsán alteratív magyarázatként előkerül a 'közlekedési csomópont a folyóparton' jelentés is, vö. https://www.romaneranames.uk/d/durolito.htm (Letöltés: 2022. augusztus 10.)

[459] CDEPN. 469–470, 105, 433; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 41–44; Gelling: *Signposts,* 1988, 143–146.

A *burh* szó jelentéséről hasonlóan vélekedik Simon Draper is. Régészeti szempontból közelítve úgy tartja, a kifejezéssel védett helyeket jelöltek, melyeket jellemzően ovális formában kerítettek körül földsánccal és árokkal, néha sövénnyel, fallal vagy kerítéssel. E létesítmények nem feltétlenül katonai célokat szolgáltak, hanem társadalmi, rituális, bíráskodási összejövetelek helyszínei lehettek. A szász területeken egyes anyatemplomokat, a püspöki és a királyi uradalmi központokat is gyakran kerítettek körül hasonló módon. E központok aztán maguk köré vonzottak földműveseket, kézműveseket és szolgáló népeket, akik a napi működés feltételeit megteremtették. Wiltshire egyes részein az ásatások tanúsága szerint a lakosság falvakba tömörülése az ilyen típusú központok körül már a 8. században megindult.[460]

A *burh, byriġ* kifejezések különféle hangváltozásokon átesve önállóan is településnévvé válhattak, pl. *Burgh* ('megerődített hely', egy vaskorban kialakított, sánccal körbekerített területre vonatkozóan; Suf.), *Bury* ('a megerődített hely[nél]', a falu határában álló földépítményről; Camb.). Kétrészes településnevek első névrészeként jellemzően lerövidülve fordulnak elő, pl. *Burford* ('erőd gázló', vö. óang. *ford,* a Windrush folyó mellett; Shr.), *Burley* ('a megerődített helyhez tartozó erdő vagy irtvány', vö. óang. *leāh,* a New Forest erdő mellett, Ringwood városhoz tartozott; Hamp.). Sajátos angolszász településtípus jelölésére volt használatban az óangolban a *burh-tūn, byrh-tūn* ('várhoz tartozó vagy megerődített gazdaság') összetett köznév, amely településnevek alapjául is szolgálhatott, pl. *Bourton* ('megerődített település', vö. óang. *tūn;* Dors.), *Burton* ('megerődített település', vö. óang. *tūn;* Linc.). A *burh* szó 'város' jelentése köszön vissza az óangol *burhware* 'városlakó' összetételben is, amely szintén előfordul településnév részeként: *Burmarsh* ('a városlakók mocsara', [848 k.]/13. sz.: *Burwaramers,* vö. óang. *mersc,* a canterburyi Szent Ágoston apátsághoz tartozott; Ke.). A *burh, byriġ* kifejezések második elemként is gyakoriak az egykor megerődített települések összetett nevében, így például az óangol *ald ~ eald,* gyenge ragozásban *alde ~ ealde* ('régi') melléknév mellett: *Aldborough* (Nf.), *Aldbrough (St John)* (a templomcímről egyénítve; NY.), *Aldbury* (Hertf.), *Aldeburgh* (Suf.). Amint ez utóbbi példák is mutatják, a második névrészként jelentkező nominatívuszi *burh* formából mára jellemzően *-borough, -brough, -burgh,* a datívuszi *byriġ* ('a várnál') formából pedig *-bury* végződés lett. Míg északon a *-borough* és *-burgh* változatok, délen a *-bury* változat jelentkezik kissé gyakrabban.[461]

[460] Draper: *Language and the Anglo-Saxon Landscape,* 2011, 99–103.

[461] A viking támadások idején a megerődített városok fontos védelmi és adminisztratív feladatokat láttak el, s ezzel összefüggésben különféle kiváltságokra tettek szert. A későbbiekben a polgárokat kiszolgáló funkciók kerültek előtérbe, így válhatott a modern angolban a *borough* ('kerület') kifejezés adminisztratív egység megjelölésévé. CDEPN. 100, 105, 99–100, 101, 783–74, 104, 101,

A rómaiak kivonulása után az egykori Britannia provincia északkeleti részén, a Hadrianus és Antonius fala közötti terület keleti felében megerősödő Gododdin Királyság egyik hegyi erődítményével összefüggésben keletkezhetett a végső soron brit kelta, közelebbről cumbriai tövű *Edinburgh* városnév is. A település korábbi *Din Eidyn* ('erődítmény Eidyn területén') megnevezése – amely először a középkori *Y Gododdin* című walesi költeményben bukkan fel – úgy keletkezhetett, hogy egy eredetibb *Eidyn* ('meredek lejtő') területnévhez a brit *din* ('erődítmény') névrész kapcsolódott hozzá, amely a korszakban a kétrészes névformák elején állt. Ez utóbbit később az utótagként használatos óangol *burg ~ burh* ('ua.') névrész váltotta fel az angolban használt névformában, kialakítva a mai *Edinburgh* forma alapját. A skót gaelben pedig a *din* névrészt a *dùn* cserélte fel, amint ez a modern skót gael *Dùn Èideann* formában látszik. A város nevét kissé anakronisztikusan magyarázzák az óangolból is, 'Edwin erődítménye' jelentést tulajdonítva neki, mivel a történeti emlékezet úgy tudja, hogy a Skót-alföldre kiterjedő angol befolyás a 7. században uralkodó Edwinnek, Northumbria királyának volt köszönhető (az *Eidyn* területnév azonban ennél korábban is használatban lehetett már).[462]

Törzsi vezető szálláshelyére mutatott a cornwalli **lys* 'udvar, táborhely' köznév, amely jelen van például a Lizard félszigeten fekvő Helston városka korai *Henlistone* nevében (a cornwalli *Hellys* < **hen-lys* 'régi táborhely' és az óangol *tūn* 'település', 'birtok' szavak összetétele), valamint *Liskeard* (*Lyskerrys,* 'egy Kerwyd nevű személy udvara, táborhelye') helység nevében is. *Lizard* (cornwalli nyelven: *An Lysardh*) település (és a félsziget) neve pedig a cornwalli **lys* és *ardh* szavakból álló 'magas táborhely' jelentésű kifejezésre megy vissza; a név később angol nyelvi befolyás alá került (vö. angol *lizard* 'gyík'). E brit kelta eredetű, településformára utaló földrajzi köznév származékával ritkán angliai település nevében is találkozunk, pl. *Liss* (vö. őswalesi **lïs* 'palota', 'birtokközpont'; Hamp.).[463]

A cornwalli nyelvű *bod, bos* 'lakóház' és *tre* 'tanya' alaprészeket tartalmazó névformák gyakran fordulnak elő a félszigeten birtokosra utaló bővítményrésszel, inverz névszerkezetekben, pl. *Bodmin* (*Bosvena,* 'lakóház az egyház földjén'), *Tregony* (*Trerigoni,* 'egy **Rigni* nevű személy tanyája'), *Trelill* (*Traughlille,* 'Lulla tanyája'). A *tre* névrész egyéb típusú bővítményrésszel dél-skóciai helynevekben is megjelenik, pl. *Tranent* ('patak menti tanya').[464]

6; DBPN. 520; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 41–43; Gelling: *Signposts,* 1988, 144–145.

[462] DBPN. 171; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 138–139; Bölcskei: *Helynévi szubsztrátumok,* 2012, 163.

[463] CDEPN. 295 (*Helston* c. a.), 375, 377, 375; DBPN. 299, 301, 299; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 133–134; Padel: *Brittonic place-names in England,* 2013, 16.

[464] DBPN. 466, 467; CDEPN. 68, 626; Padel: *Brittonic place-names in England,* 2013, 16.

A Skót-felföldön a gael kelták 5. századi megjelenése után az állandó település jelölésére leggyakrabban használt kifejezés a *baile* ('farm, tanya', 'falu') köznév lett, amely a felföldi angol helységnevekben ma főként *Bal(l)-, Bale-* formában jelentkezik. Az így megjelölt kis települések a mezőgazdasági célokra jól hasznosítható területeken alakultak ki. A *baile* földrajzi köznév megjelenése a helységnevekben annak a jele, hogy a területen a skót gael nyelvet használták, s esetleg még ma is használják. A helységnevekben a kifejezés után álló bővítményrész vonatkozhatott a településsel valaha kapcsolatban álló személyre, pl. *Balemartine* ('Martin faluja'; Arg.); a falu egykori lakóinak jellemző foglalkozására, pl. *Balgowan* ('a kovács tanyája'; Highl.), *Balintore* ('falu, ahol a fehérítés folyik'; Highl.); jellegzetes építményre, pl. *Balnakeil* ('a templom faluja'; Highl.); növényzetre, pl. *Balerno* ('városka, ahol a kökényfák nőnek'; ma: Edinburgh külvárosa); elhelyezkedésre, pl. *Ballachulish* ('városka a szorosnál'; Highl.), *Ballantrae* ('falu a parton'; SAyr.). A névtípus egyébiránt ma némileg gyakoribb a felföld északkeleti részén, mint a nyugati vidékeken. Több skót-felföldi településnévben találkozunk a szintén skót gael *taigh* ~ *tigh* ('ház') földrajzi köznévvel, amely leginkább *Ty-, Ti-, Tay-* formában jelentkezik a mai angol névformákban. A *Tyndrum* (*Taigh an Droma,* 'ház a hegygerincen'; Stir.) nevű település például a skót gaelek és a piktek egykori területének határán jött létre.[465]

Az Ír-szigeten a hatalom megszerzésében egymással versengő törzsfők állandó székhelye jellemzően hegyen vagy hegyfokon elhelyezkedő, jól védhető, palánkkal, kőfallal körülvett erődítmény volt. A törzsfő és kísérete gyakran tartózkodott itt; gyűléseket, vásárokat, vallási szertartásokat is tartottak a falak között, háború idején pedig a környékbeli lakosság védelméül is szolgált a megerődített hely. Az erődítmények közül többet a korábbi generációk temetkezési helyei közelében építettek fel, részint a tiszteletet kiváltó múlthoz való kapcsolódás érzékeltetésére, részint pedig az építőanyagként használható kövek egyszerű fellelhetősége miatt.[466]

Ezek az erődítmények, illetve a környezetükben létrejött települések gyakran kaptak olyan nevet, amelyek a *Dún* ('erődített hely') névrésszel kezdődnek.[467] A korai névformák második, bővítményi szerepű névrésze utalhatott az egykori birtokosra, pl. *Dunboyne* (*Dún Búinne,* 'Báethán erődítménye'; Mea.), *Dundalk* (*Dún Dealgan,* 'Dealga erődítménye'; Lou.); lakosokra, pl. *Dunnamanagh* (*Dún*

[465] Murray: *Reading the Gaelic Landscape,* 2014, 158, 159–163; DBPN. 30, 39.

[466] Peter Harbinson: *Pre-Christian Ireland: From the First Settlers to the Early Celts,* London, Thames and Hudson, 1988, 185–194; Barry Raftery: *Pagan Celtic Ireland: The Enigma of the Irish Iron Age,* London, Thames and Hudson, 1994, 38–63.

[467] A kifejezés a helységnevekben is jelentkező walesi *din* és cornwalli *dinas, dynas* szavakkal rokon, vö. Gelling: *Signposts,* 1988, 130; https://en.wikipedia.org/wiki/Ringfort (Letöltés: 2022. április 24.)

na Manach, 'a szerzetesek erődítménye'; Tyr.), *Donegal* (*Dún na nGall,* 'az idegenek erődítménye', a 9. századi dánokra vonatkozóan; Dng.); növényzetre, állatokra, pl. *Dunderry* (*Dún Doire,* 'a tölgyliget erődítménye'; Mea.), *Duneane* (*Dún dá Éan,* 'a két madár erődítménye'; ma: közigazgatási egység neve, Ant.); elhelyezkedésre, pl. *Dundrum* (*Dún Droma,* 'erődítmény a hegygerincen'; Tipp.), *Dunfanaghy* (*Dún Fionnachaidh,* 'a fehér mező erődítménye'; Dng.); funkcióra, pl. *Dunineny* (*Dún an Aonaigh,* 'a gyűlés erődítménye'; ma: várrom, Ant.), *Dunnalong* (*Dún na Long,* 'a hajók erődítménye', fontos átkelőhely volt a Foyle folyón;[468] ma: Bready helység egyes részei őrzik az elveszett település nevét, Derr.); vallási jelentőségre, pl. *Dunbell* (*Dún Bile,* 'a szent fa erődítménye'; Kilk.), *Dundrod* (*Dún dTreodáin,* '[Szent] Treodán [templomának] erődítménye'; Ant.); az építmény egy tulajdonságára, pl. *Dunmore* (*Dùn Mòr,* 'nagy erődítmény'; Galw.), *Dunquin* (*Dún Chaoin,* 'kellemes erődítmény'; Kerr.).[469]

A *Dún* kezdetű helységnevek típusát a gaelek magukkal vitték a mai Skócia délnyugati területére is, ahol az 5. századdal kezdődően kezdtek megtelepedni, lásd pl. *Dumbarton* (*Dùn Breatann,* 'a britek erődítménye'; WDb.), *Dunkeld* (*Dùn Chailleann,* 'a kaledónok [itt: a piktek] erődítménye'; Pth.), *Dundee* (*Dùn Dèagh,* 'Daigh erődítménye'; Dund.), *Dunoon* (*Dùn Omhain,* 'erődítmény a folyó mellett'; Arg.), *Dunbar* (*Dùn Barra,* 'erődítmény a hegytetőn'; ELoth.), *Dumfries* (*Dùn Phris,* 'erődítmény a kis erdőben'; Dumf.).[470]

A leghatalmasabb kiskirályok, a tartományurak székhelyei királyavatási rítusok, népgyűlések és seregszemlék színhelyéül is szolgáltak. Nevük a hely jellegével: *Tara* (*Teamhair,* 'feltűnő hely', Meath királyának és a legfőbb ír királynak a székhelye volt; Mea.); építménnyel: *Cashel* (*Caiseal,* 'kőerődítmény', a mészkősziklán álló vár és a környező település Munster királyának székhelye volt; Tipp.); közeli földrajzi objektummal: *Dun Aulin* (*Dún Ailinne,* 'a Knockaulin hegyen lévő erődítmény', Leinster királyának időszakosan lakott székhelye volt; Kild.); a hely mitikus alapítójával: *Eamhain Mhacha* ('Macha melltűje', Ulster királyának székhelye volt; Arm.); a dinasztia legendás ősével: *Rathcroghan* (*Ráth Cruachan,* 'Cruachan körerődítménye',[471] Connacht királyának székhelye volt;

[468] Derry City Council Heritage and Museum Service (ed.): *The Lost Settlement of Dunnalong,* Londonderry, Derry City Council Heritage and Museum Service – Foyle Civic Trust, 2013, 10; http://foylecivictrust.org/wp-content/uploads/2014/07/dunnalong-lowres.pdf (Letöltés: 2022. április 24.)

[469] DBPN 155, 163, 164, 165; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 145–146; Harbinson: *Pre-Christian Ireland,* 1988, 185–194; Raftery: *Pagan Celtic Ireland,* 1994, 38–63.

[470] DBPN. 162, 163, 164, 165; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 136, 145–146; Bölcskei: *Helynévi szubsztrátumok,* 2012, 164–165.

[471] Az ír vidék egyes helyneveit magyarázó *Dindshenchas* (Tájak tanai) költemény egyik szakasza szerint *Cruachan* ('a halomsírok helye') a természetfeletti lényként ábrázolt Crochenről kapta

Rosc.) áll összefüggésben. E szakrális királyi székhelyek jelentősége a kereszténységnek az Ír-szigeten való elterjedése előtti századokban volt jelentős; ma történelmi emlékhelyekként idézik meg az ír múltat.[472]

A gael kiskirályságok korszakában a törzsfők kíséretükkel gyakran vándoroltak a területükön; kisebb, táborra emlékeztető szálláshelyeik a szűk udvartartás tagjai számára szolgáltak ideiglenes lakóhelyül. A földvár típusú táborhelyek, illetve a körülöttük, bennük kiépült települések nevében gyakran jelentkezik a *lios*[473] vagy a *ráth* névrész. Mindkettő kör alakú erődítményekre vonatkozott, utóbbi – egyes vélemények szerint – gyakran vallásgyakorlásra alkalmas építménnyel is rendelkezett. A *Lios* vagy *Ráth* kezdetű hely(ség)nevek bővítményrésze megjelölheti a korai tulajdonost, pl. *Liscannor* (*Lios Ceannúir,* 'Ceannúr erődítménye'; Cla.), *Rathangan* (*Ráth Iomgháin,* 'Iomghán erődítménye'; Kild.); az egykori lakosokat, pl. *Listooder* (*Lios an tSudáire,* 'a tímár erődítménye'; Dw.), *Rathnamuddagh* (*Ráth na mBodach,* 'a parasztok erődítménye'; ma: járás,[474] WMea.); a növény- vagy állatvilágot, pl. *Lisnageer* (*Lios na gCaor,* 'a bogyók erődítménye'; ma: lakott hely, Cav.), *Lisnamuck* (*Lios na Muc,* 'a disznók erődítménye'; ma: lakott hely, Derr.), *Rathnure* (*Ráth an Iúir,* 'a tiszafa erődítménye'; Wexf.), *Rathconrath* (*Ráth Conarta,* 'a vadászkutyák falkájának erődítménye'; WMea.); az elhelyezkedést, pl. *Lisdoonvarna* (*Lios Dúin Bhearna,* 'a szakadék várerődje'; Cla.), *Rathdrum* (*Ráth Droma,* 'a hegygerinc erődítménye'; Wickl.); a jellemző épületet, pl. *Lisnakill* (*Lios na Cille,* 'a templom erődítménye'; ma: járás, Watf.), *Rathdowney* (*Ráth Domhnaigh,* 'a templom erődítménye'; Lao.); a funkciót, pl. *Lisnagade* (*Lios na gCéad,* 'az igazgatási egység erődítménye'; ma: járás, Dw.), *Lisnalong* (*Lios na Long,* 'a hajók erődítménye'; ma: lakott hely, Mona.), *Rathcogue* (*Ráth Cogaidh,* 'a háború erődítménye'; ma: járás, WMea.); az erődítmény valamely

---

nevét, aki Medb királynőnek, Connacht legendás uralkodójának anyja volt. A történet szerint Medb királynő Cruachanban rendezte be székhelyét.

[472] DBPN. 450, 100, 341 (*Navan* c. a.); Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 142.

[473] Használata a helységnevekben a cornwalli **lys* köznévéhez lehetett hasonló, amellyel a szó etimológiai kapcsolatban is áll, vö. https://en.wikipedia.org/wiki/Ringfort (Letöltés: 2022. április 24.)

[474] Az ún. *townland* a közigazgatás legkisebb területegysége az Ír-szigeten. A területegységek nagysága a föld termékenységének függvényében változik a néhánytól a 200 km²-ig. E területegységek kialakulásának alapjai a gael időkre mennek vissza. Az egyes területegységek különféle változásokon estek át, de a beosztás alapjai és egyes területegységek elnevezései máig fennmaradtak. Utóbbiak a vidéki helyek pontos azonosításában kaptak s kapnak szerepet, a vidéki postai címeknek ma is részét képezik, és a területen áthaladó utak jelzésekor szintén feltüntetik ezeket; emellett az egyén szintjén az identitás jelzésében is fontos szerepet töltenek be. A Logainm.ie ír helynévi adatbázis jelenleg közel 61 200 ilyen területelnevezést tart számon; nagy többségük lakott helyet jelöl. A *townland* kifejezést – jobb híján – történeti vonatkozásban a *birtok,* jelenkori kontextusban a *járás* szóval adom vissza a magyar szövegben (vö. Muhr: *English place-names in Ireland,* 2013, 361–362).

tulajdonságát, pl. *Lislea* (*Lios Liath,* 'szürke erődítmény'; Arm.), *Rathgar* (*Ráth Garbh,* 'kezdetleges, durva erődítmény'; ma: Dublin egyik külvárosa, Dub.).[475]

Az állandóbb jellegű, kőfallal körülvett, kör alakú erődítmények, illetve a közelükben létesült települések nevében a *caiseal* vagy a *cathair*[476] névrészekkel találkozhatunk. Előbbi kifejezés összefügg a latin *castellum* ('vár') szóval, vö. pl. *Cashelmore* (*An Caiseal Mór,* 'nagy kőerődítmény'; ma: lakott hely, Dng.), *Castlecat* (*Caiseal Cait,* 'a macska kőerődítménye'; ma: lakott hely, Ant.). Ugyanerre a latin kifejezésre megy vissza az ír helynevekben a *caisleán* névrész, ez azonban jellemzően középkori várakra, kastélyokra vonatkoztatható, pl. *Castlemaine* (*Caisleán na Mainge,* 'a Maine folyó vára'; Kerr.), *Castleshane* (*Caisleán an tSiáin,* 'a tündérhegy vára'; Mona.), *Castlelyons* (*Caisleán Ó Liatháin,* 'az *Uí Liatháin* nevű kora középkori kiskirályság vára'; Crk.). A *cathair* névrészt tartalmazó hely(ség)nevekre néhány példa: *Cahersiveen* (*Cathair Saidhbhín,* 'Saidhbhín kőerődítménye'; Kerr.), *Caherconlish* (*Cathair Chinn Lis,* 'a gázló kezdetének kőerődítménye'; Lim.), *Cahergal* (*Cathair Geal,* 'fehér kőerődítmény'; ma: történelmi emlékhely, Kerr.).[477]

Az Ír-szigeten a korai gael időszakban a gazdaság alapja az évszakonként változó helyszínű pásztorkodás volt, az állandó településekre utaló névformák ezért nem lehettek gyakoriak. Az ilyen funkcióban használt helynevek leginkább a *baile* 'elfoglalt hely', majd 'tanya, farm', 'falu', 'település' alaprészt tartalmazták, amely az Ír-sziget mai angol településneveiben főként *Balli-, Bally-* formában jelentkezik. Az ilyen kezdetű településnevek bővítményrésze vonatkozhat a hellyel egykor valamilyen kapcsolatban álló személyekre, pl. *Ballickmoyler* (*Baile Mhic Mhaoilir,* 'Mac Maoilir falva'; Lao.), *Ballybunion* (*Baile an Bhuinneánaigh,* 'Buinnéan falva'; Kerr.), *Ballinaglerach* (*Baile na gCléireach,* 'a klerikusok falva'; Leit.), *Ballinteer* (*Baile an tSaoir,* 'a mesterember falva'; ma: Dublin egyik külvárosa, Dub.), *Ballynacally* (*Baile na Caillí,* 'a boszorkány falva'; Cla.); a jellemző növény- vagy állatvilágra, pl. *Ballinderreen* (*Baile an Doirín,* 'a kis tölgyliget falva'; Galw.), *Ballincollig* (*Baile an Chollaigh,* 'a vaddisznó falva'; Crk.); az elhelyezkedésre, pl. *Ballinaclash* (*Baile na Claise,* 'a szakadék falva'; Wickl.), *Ballymena* (*An Baile Meánach,* 'középső falu'; Ant.), *Ballymote* (*Baile an Mhóta,* 'a várhegy falva'; Sli.);

[475] Az ír *ráth* magyarázatát lásd CDEPN. 367–368 (*Leicester* c. a. is). DBPN. xxi, 298–300, 383–385; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 146–147; Harbinson: *Pre-Christian Ireland,* 1988, 155–158; Raftery: *Pagan Celtic Ireland,* 1994, 64–97; Deirdre Flanagan – Laurence Flanagan: *Irish Place Names,* Dublin, Gill, 2002.

[476] A kifejezés a helységnevekben is gyakorta jelentkező walesi *caer* és a cornwalli *ker* szavakkal rokon, vö. Gelling: *Signposts,* 1988, 130; https://en.wikipedia.org/wiki/Ringfort (Letöltés: 2022. április 24.)

[477] DBPN. xxi, 92, 100–101.

közeli vízfolyásra, pl. *Ballyhahill* (*Baile dhá Thuile,* 'a két áradás falva', a White River folyó mellett; Lim.), *Ballinrobe* (*Baile an Róba,* 'a Róba folyó falva'; My.); a funkcióra, pl. *Ballinenagh* (*Baile an Aonaigh,* 'a gyűlés falva'; Lim.), *Ballykinler* (*Baile Coinnleora,* 'a gyertyatartó falva', a dublini Christ Church Cathedral számára 1200 körül adományozott földterület, melynek jövedelméből tartották fenn a katedrálisban a kereszt előtt égő gyertyákat; Dw.); jellegzetes építményre, pl. *Ballinacarrow* (*Baile na Cora,* 'a duzzasztógát falva'; Sli.), *Ballindangan* (*Baile an Daingin,* 'az erőd falva'; Crk.); a helység egy jellegzetességére, pl. *Ballymore* (*Baile Mór,* 'nagy falu'; WMea.), *Ballynoe* (*An Baile Nua,* 'új falu'; Crk.).[478]

5.5.2 Római jellegű településekre utaló helységnevek

Az újabb régészeti feltárások tanúsága szerint a Brit-szigeten fellelt egyes sírleletek (pl. kerámiák, fémcsattok, övdíszek) arra mutatnak, hogy germán törzsekből származó személyek kis létszámú, szórványos betelepülésével már a római kormányzás utolsó időszakában számolhatunk. A rómaiak a 3. század végétől kezdődően germán zsoldos katonákat is alkalmaztak az ún. szász part (lásd *Litus Saxonicum*) mentén épített erődítményeikben a szász kalózok betöréseinek kivédésére. Míg a főként földművelésből élő brit lakosság nyelvére az elszigetelt életmód miatt a latin csekély hatással bírt, addig a germán zsoldos katonák, akik minden bizonnyal élénk kapcsolatban álltak a római vezető réteggel, egyes – később összetett helynevek névrészeként jelentkező – kifejezéseket akár közvetlenül, korabeli értelemben is átvehettek a latin nyelvből és közvetíthették ezeket az óangolba.[479]

A településtípust jelölő óangol kifejezések közül a *wīċ* ('brit-római település', később 'tehenészet, tejtermelésre szakosodott farm', 'település, melyben keres-

[478] DBPN 29–39; https://www.dias.ie/celt/celt-publications-2/onomasticon-goedelicum/ (Letöltés: 2024. július 9.) A *Bal-, Balli-, Bally-* kezdetű helységnevek egy másik csoportja a *béal* ('száj', 'bejárat'), a *bealach* ('hágó') vagy a *buaile* ('fejőhely') köznevek egyikére megy vissza, s olyan helyek közelében létesült településekre vonatkozik, amelyek erdetileg a pásztorok vándorlása szempontjából kaptak kitüntetett szerepet, pl. *Ballinascarty* (*Béal na Scairte,* 'a bozót bejárata'; Crk.), *Ballykeeran* (*Bealach Caorthainn,* 'a vörösberkenyefa hágója'; WMea.), *Ballinabrackey* (*Buaile na Bréachmhaí,* 'a farkassíkság fejőhelye'; Mea.). A *béal* köznév gyakran együtt fordul elő az *àtha* ('gázló') kifejezéssel, pl. *Ballybay* (*Béal Átha Beithe,* 'a nyírfa gázlójának bejárata'; Mona.), *Ballinagar* (*Béal Átha na gCarr,* 'a szekerek gázlójának bejárata'; Off.), utóbbi ugyanakkor önállóan is jelentkezik az ember által birtokba vett környezetre utaló helységnevekben, pl. *Athea* (*Áth an tSléibhe,* 'a hegy gázlója'; Lim.), *Athgarvan* (*Áth Garbháin,* 'Garbhán gázlója'; Kild.), *Athboy* (*Baile Átha Buí,* 'a sárga gázló városa'; Mea.), vö. DBPN 31, 36, 31, 33, 31, 23, 24, 23.

[479] Az óangolba került latin eredetű szavak egyes csoportjai brit közvetítésen keresztül vagy még a hódítás előtt, a kontinensen is bekerülhettek az angolok és a szászok nyelvébe. Gelling: *Signposts,* 1988, 63–67.

kedelmi vagy ipari tevékenységet űznek') köznév talán ilyen közvetlen átvétellel alakult ki a latin *vicus* ('függő helyzetben lévő település, falu') szóból, s a korszakban főként vidéki brit-római falvakat, illetve egy-egy erőd falain kívül létesült városrészeket jelölt. A kifejezés a mai angol településnevekben leggyakrabban *-wich, -wick, -wych* utótag formájában jelentkezik, pl. *Norwich* ('az északi falu', több önálló település összeolvadásából keletkezett város, a leginkább északra eső település nevéből lett a város egészének a neve, vö. óang. *north* 'észak' és *wīċ;* Nf.), *Gatwick* ('kecskefarm', vö. óang. *gāt* 'kecske' és *wīċ;* WSx.). Egyszer-egyszer előtagként jelenik meg, pl. *Wickford* ('gázló a *Wick* nevű településen' vagy 'gázló, amelyet *Wick*nek neveznek', vö. óang. *ford* 'gázló'; Ess.), *Wickmere* ('tó a farmnál', vö. óang. *mere* 'tó'; Nf.); kivételesen önállóan is előfordul, pl. *Wyck* ('a tejtermelő farm'; Hamp.). Többes számú datívuszi formája *(wīcum)* szolgálhatott a *Wicken* ('a tejtermelő farm[on]'; Camb.) vagy, szokatlan hangváltozás eredményeként, a *Wykey* ('a tejtermelő farm[on]'; Shr.) településnevek alapjául.[480]

A *wīċ* kifejezés a 7. század és a 9. század közepe közötti időszakban, a szászok által lakott területen nyerhette a 'kereskedelmi központ a római városfal közelében' jelentést. *Fordwich* ('kereskedelmi központ a gázlónál', vö. óang. *ford* 'gázló'; Ke.) településnél a Stour folyón lehetett átkelni, s a helységen keresztül Canterbury városát látták el áruval; *Hamwic* ('kereskedelmi központ a földnyelven', Southampton egykori elnevezése, az Itchen és a Test folyók torkolata közötti szárazföldre vonatkoztatva; vö. óang. *hamm* 'vízzel körülkerített föld[darab]'; Hamp.) hasonló funkciót láthatott el a kissé távolabb eső Winchester városa kapcsán;[481] *Aldwych* ('a régi kereskedőhely', vö. óang. *eald* 'régi', gyenge ragozású *ealde* és *wīċ;* GLon.) pedig London kereskedelemre és ipari tevékenységre szakosodott elővárosa lehetett. Utóbbit egyes korai dokumentumok *Lundenwic* formában említik, elkülönítve a kereskedelmi, ipari településrészt a királyi és egyházi székhelyként szolgáló, római kori fallal körülvett *Lundenburh* vagy *Lundenceaster* városrésztől. A kereskedelmi és ipari tevékenységek a viking támadások hatására a későbbiekben aztán a városfalakon belül, védettebb helyeken folytatódtak tovább.[482]

A *wīc* kifejezésnek az óangol *hām* 'tanya', 'falu' szóval alkotott összetételeként alakult ki a **wīchām* köznév. Gelling megfigyelései szerint a kifejezést tartalmazó

[480] CDEPN. 444–445, 379 (*London [Gatwick] Airport* c. a.), 706, 677, 678; DBPN. 525; Gelling: *Signposts,* 1988, 67–68; Simon Draper: Language and the Anglo-Saxon Landscape: Towards an Archaeological Interpretation of Place-Names in Wiltshire, in Nicholas J. Higham – Martin J. Ryan (eds.): *Place-names, Language and the Anglo-Saxon Landscape,* Woodbridge, Boydell, 2011, 93–96.

[481] Watts vélekedése szerint Southampton esetében a *Hamwic* névforma a település kereskedelmi központ jellegét, míg a *Hamtun* névalak az adminisztratív funkciót emelte ki, vö. CDEPN. 560.

[482] CDEPN. 236, 560, 261 (*Greenwich* c. a.), 379 (*London* c. a.); Gelling: *Signposts,* 1988, 248–249.

névvel jelölt korai települések jellemzően a jelentős római utak közelében, a római időszakban lakott települések területén vagy azok mellett helyezkedtek el, az egykor fontos római városoktól kissé távol estek, a saját egykori körzetükben azonban központi helyen feküdtek (jó részük a későbbiekben birtoktestek, egyházkerületek névadó települése is lett). A *-wīchām* végű nevek sokszor jelöltek olyan települést, ahol római kori maradványok voltak. A **wīchām* szó elsődleges jelentését ennek megfelelően 'korábbi brit-római kisvárossal összefüggésbe hozható település, amelyet nem érintett az angolszász invázió' formában adja meg. Úgy véli, hogy a kifejezést éppen annak hangsúlyozására használták fel a településnevekben az angolszászok, hogy nem általuk létrehozott, germán típusú településről van szó, s azt vallja, hogy a kifejezés a hódítás első időszakában működött produktív névrészként.[483]

A *wīchām* köznév önállóan is válhatott helységnévvé, pl. *Wykeham* ('brit-római település'; NY.), *Wickham* ('brit-római település'; Brk.); illetve egyénítő névrészt is kaphatott, pl. *Wickham Bishops* ('a [londoni] püspök Wickham nevű települése', vö. középang. *bishop* 'püspök', e. gen.: *bishopes;* Ess.), *Wickham Market* ('Wickham vásárhellyel', vö. modern ang. *market* 'vásár'; Suf.), *West Wickham* ('a nyugati Wickham', vö. középang. *west* 'nyugat'; GLon.). Földrajzi köznévi utótaggal ritkán alkotott összetételt, pl. *Wickhambrook* ('Wickham a patakkal', vö. óang. *brōc* 'patak', korábbi római településsel való kapcsolata azonban nem ismert; Suf.). Egyéb típusú, meg nem erősített emberi lakóhelyre, tanyára vonatkozó földrajzi köznévi névrésszel a római időszak települései kapcsán ugyanakkor alig találkozunk, vö. *Villa Faustini* ('Faustinus villája'; ma: Scole, Nf.)[484]

A fallal körülvett egykori római városok sok esetben kaptak olyan nevet az érkező angolszászoktól, amelyben az óangol *ċeaster, cæster* ('fallal körülvett város') névrész szerepel. A szó végső soron a latin *castra* ('katonai tábor') kifejezés átvételével jött létre, bár használata a településnevekben már a római csapatok kivonulása utáni időszakra tehető. Jelentkezhetett önállóan település neveként, pl. *Caister(-on-Sea)* ('a római város', római kikötőváros volt; Nf.), *Caistor* ('a római város'; Linc.), *Chester* ('a római város', a Legio XX Valeria Victrix állomáshelye volt, vö. 731 k.: *Legacæstir, Legaecaester* 'a légiók városa', a név a város jelentősége okán rövidült le a középkorban; Chs.). Az is előfordult, hogy a szó első névrészként került bele a településnévbe, pl. (*Great* és *Little*) *Casterton* ('település a római erődnél', vö. óang. *tūn,* az Ermine Street római út itt haladt át a Gwash folyón; Rut.), *Chesterton* ('település a római városnál', vö. óang. *tūn,*

[483] DBPN. 525; Gelling: *Signposts,* 1988, 67–74; Parsons: *Churls and athelings, kings and reeves,* 2013, 70.

[484] CDEPN. 706, 677–678; Gelling: *Signposts,* 1988, 67, 70, 72.

Alchester egykori római város közelében; Oxf.), (*Great* és *Little*) *Chesterford* ('gázló a római városnál', óang. *ford,* az Icknield Way itt halad át a Cam, korábban Granta folyón; Ess.).[485]

Az óangol *ċeaster, cæster* leggyakrabban második névrészként épült be a településnevekbe, ilyenkor ma gyakran *-caster* vagy *-chester* formában tűnik fel. Utótagként jellemzően a település megrövidült brit-római nevéhez kapcsolódott (lásd később), de időnként brit eredetű folyónevekhez, pl. *Alcester* ('római város az Alne folyón', a város brit-római neve *Alauna* volt; Warw.), *Ilchester* ('római erőd az Ivel folyón', az *Ivel* a Yeo folyó régi neve; Som.); óangol személynevekhez, pl. *Kenchester* ('Cena római városa', vö. óang. *Cēna,* Magnis római város közelében; Heref.), *Godmanchester* ('Godmund vagy Guthmund római erődje', vö. óang. *Gōdmund* vagy *Gūthmund,* a közeli római település neve talán *Durovigutum* volt; Camb.); illetve egyéb típusú óangol vagy óészaki kifejezésekhez is járulhatott, pl. *Woodchester* ('római település az erdőben', vö. óang. *wudu,* a falutól északra római villa maradványai kerültek elő; Glo.), *Acaster (Malbis)* ('római erőd a folyón', óé. *á,* amely talán az óang. *ēa* szót váltotta fel, York védelmére épített erőd az Ouse folyón felhajózó támadók ellenében, a 12–15. század között a Malbis családé volt; NY.), *Bewcastle* ('római erőd kunyhókkal', óé. *búth;* Cu.).[486]

A *ċeaster* névrészt tartalmazó óangol névformák többnyire egykor jelentős brit-római városokat jelöltek. Kisebb jelentőségű római város állhatott ugyanakkor derbyshire-i *Chesterfield* ('nyílt terület a római városnál', vö. óang. *feld,* az Icknield Street római út mentén feküdt) helyén; míg a gloucestershire-i *Frocester* ('római tábor a Frome folyónál') közelében római villát tártak fel a régészek. Néhány esetben a névalakok brit-római város közelségével összefüggésben keletkeztek, pl. a staffordshire-i *Chesterfield* falu (lásd fent) Wall (Letocetum) település közelében állt. Az angolszász letelepedés kései szakaszában, a szállásterület északi és nyugati részén a *ċeaster* szó bármely korai erődítményre, így például brit földvárra utalva is bekerülhetett a településnevekbe, pl. *Chesterblade* (a falutól délre lévő földsáncokra vonatkoztatva, vö. óang. *blæd* 'szál, levél' vagy *bledu* 'tál', a sáncok alatti kis völgyre utalva; Som.), *Craster* ('varjúvár' vagy 'Crāwe vára', óang. *crāwe* vagy *Crāwe* női név, a falutól délre kettős sáncú földvár található; Nhb.). Simon Draper vélekedése szerint a régészeti bizonyítékok alapján elképzelhető, hogy a *ċeaster, cæster* kifejezés eredetileg olyan római kori épületeket vagy településeket jelölt, amelyekben az 5–6. század során, az angol-

[485] A Cam folyó korábbi *Granta* neve ma a vízfolyás felső szakaszának informális elnevezése. CDEPN. 109, 130–131, 118–119, 131; Gelling: *Signposts,* 1988, 150–153.

[486] CDEPN. 6, 329, 339–340, 254, 694, 2, 53–54; Gelling: *Signposts,* 1988, 150–153.

szászok megérkezésekor britek éltek. Az óangolban aztán a szó jelentése idővel kibővült.[487]

Az észak-angliai régióban egykori római erőd jelenlétére az óangol *ċeaster, cæster* szó helyett ritkán a *burh,* illetve az egyes szám datívuszi *byrig* ('vár') kifejezés utalt a településnevekben, pl. *Brough* ('erődített hely', a római kori Verterae erődre utalva, amelyen belül épült a középkori vár; Cu.), *Brougham* ('tanya az erőd közelében', a római kori Brocavum erődre vonatkoztatva; Cu.), *Aldborough* ('a régi erőd', vö. óang. *ald,* gyenge ragozású *alde,* a római kori Isvrivm város közelében; NY.). Az egykori Britannia provincia nyugati részén jellemzően rómaiak által épített erődítményre utalt a walesi *caer* 'vár, erődítmény' alaprész is, amely a következő, 13–14. századtól adatolt településnevekben kelta eredetű személynév előtt áll, pl. *Caerphilly* (*Caerffili,* 'Ffili erődítménye'; Glam.), *Caersws* (*Caersŵs,* 'Swys erődítménye'; Pow.).[488]

5.5.3 Angolszász jellegű településekre utaló helységnevek

Az 1970-es évekig tartotta magát a kutatók körében az a nézet a falvak keletkezésével kapcsolatban, hogy a kelet- és dél-angliai területen csoportosan letelepülő korai angolszász hódítók hozták létre a Brit-szigeten ezt a településtípust, amelynek szükségszerű következménye volt a közösségi földhasználat kialakulása (vö. *open field system*[489]). Ennek bizonyítékát látták, egyebek mellett, a törzs, népcsoport lakóhelyére utaló *-ingas, -inghām* végű helységnévformák kialakulásában és elterjedésében, valamint a *Charlton* ('a szabad parasztok települése') helységnév gyakoriságában a korán birtokba vett területeken. Az egyén tulajdon-

[487] A *Castle-, Caster-, Ches(ter)-* előtagú településnevek egy kisebb csoportja az óangol *ċeastel* 'kőhalom' szót tartalmazza, pl. *Chastleton* ('település a kőhalomnál', vö. óang. *tūn,* egy vaskori erőd romjaira utalva; Oxf.), *Chesham* ('a folyó által körbezárt rét a kőhalomnál', vö. óang. *hamm;* Bkh.). CDEPN. 131, 242, 166, 127, 130; Gelling: *Signposts,* 1988, 150–153; Draper: *Language and the Anglo-Saxon Landscape,* 2011, 92–93; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Westmorland/Brougham/532876a2b47fc40c6f0013a9-Brougham (Letöltés: 2023. október 29.)

[488] Az *eald* (lásd fent) és az *ald* 'régi' melléknévi formák nyelvjárási alakváltozatok voltak az óangolban. CDEPN. 93, 6; DBPN. 92; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 41; Gelling: *Signposts,* 1988, 146.

[489] Az ún. *open field* rendszerű földhasználati mód legfontosabb jellemzői között tartják számon, hogy a központi falu körül elhelyezkedő, nagy kiterjedésű közös földterületeket keskeny, szórt dűlőkben vetésforgót alkalmazva egyéni gazdák művelték meg. A középkori és kora újkori Angliában, különösen annak középső részén ez igen jellemző mezőgazdasági termelésmód volt, melynek a földterületek körbekerítése vetett véget a 16–18. században. A témakör terminológiájához és korábbi szakirodalmához lásd Tamás Erzsébet: Faluközösség – földközösség Angliában. (Újabb kutatási elméletek), *Történelmi Szemle,* 37. évf., 1995/1, 71–96.

jogát előtérbe állító, vagyis az egy személynévből, személyekből álló csoportra vonatkozó megjelölésből és a *tūn* ('birtok', 'település') névrészből felépülő településnevek keletkezését az angolszász korszak utolsó, 9–11. századi szakaszában vélték népszerűnek. Azaz a társadalom egyenlő, szabad tagjainak közösségi földhasználatától a magán- és intézményi tulajdon érdekeit érvényesítő gazdálkodási rend felé történő elmozdulás képét látták kirajzolódni a helységnevekben. A brit őslakosok által megtartott északi és nyugati részeken ezalatt ugyanakkor a közös törzsi tulajdonjogot és a szórványos magányos megtelepülést tartották jellemzőnek.[490]

A középkori régészet fejlődésével mára az angol falvak létrejöttéről egy ettől némiképp eltérő elképzelés látszik igazolódni. A közösségi földhasználat ugyanis nem délen és délkeleten, hanem a közép-angliai területeken érte el a leginkább kifejlett formáját, azaz itt alakulhatott ki újításként, vélhetően egy hosszabb folyamat eredményeként. E területen egyébként korábbi szórványtelepülések maradványait is megtalálták a régészek. Ezeknek a szórványtelepüléseknek a lakói a 9. század közepe táján költözhettek be a termékeny talajon fekvő új faluközpontokba vagy azok tartozékaiba. A közösen művelt szántóföldek, együttesen gondozott erdők, legelők rendszerének kialakítása, a mezőgazdasági termelés megerősítése pedig ezután következhetett. A korábbi magányos tanyák neve ebből következően sokszor éppen a szántóföldek megnevezésében vagy egyéb típusú mikrotoponimaként maradt fenn. A településszerkezet átrendeződése együtt járt az elsődleges, nagy kiterjedésű királyi birtokok szétesésével, kisebb egységekre bomlásával. A kisebb egységek felett jellemzően egy-egy arisztokrata rangú hűbérúr nyerhetett irányítási jogot, akinek a neve gyakran a terület kiépülőben lévő, jelentős településének megnevezésébe is bekerült, valamely lakóhelytípust jelölő földrajzi köznévi alaprész mellé. A falvak kialakulása időben elnyúló, egyes vélemények szerint 850 és 1250 közé eső folyamat lehetett. Eredményeként a kései középkor idejére kialakult a földesúri uradalmak, falvak és plébániák egymást keresztül-kasul átszövő rendszere.[491]

A régészet az egykori falvak területéről származó kerámialeletek datálásának segítségével egyes településnév-típusok kronológiájáról is tud érdemi információkat

[490] Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 52; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 49, 54; Richard Jones: Settlement archaeology and place-names, in Jayne Carroll – David N. Parsons (eds.): *Perceptions of Place. Twenty-First-Century Interpretations of English Place-Names Studies,* Nottingham, English Place-Names Society, 2013, 191–192; Parsons: *Churls and athelings, kings and reeves,* 2013, 45–46.

[491] Martin J. Ryan: That 'Dreary Old Question': The Hide in Early Anglo-Saxon England, in Nicholas J. Higham – Martin J. Ryan (eds.): *Place-names, Language and the Anglo-Saxon Landscape,* Woodbridge, Boydell, 2011, 220–221; Jones: *Settlement archaeology and place-names,* 2013, 192–194; Parsons: *Churls and athelings, kings and reeves,* 2013, 47–48.

nyújtani. Kelet-Anglia és Cambridgeshire területén például a *-hām* utótagú névformákkal jelölt településekről 450 és 720 közötti fazekastermékek maradványai kerültek elő, míg a *-tūn* végű névvel jelölt helységek többségében 850 utáni kerámiatárgyakat találtak. Az óé. *-thorp,* illetve óang. *-throp* végű nevet viselő kicsiny települések egyfajta átmenetet képezhettek a magányos és a csoportos épületekből álló településtípus között. Kezdetben jellemzően a terület központi helységétől távoli, szűk tucatnyi házhellyel megszervezett települések voltak, amelyeknek talán éppen a közösségi földhasználat gyakorlatának kialakításában lehetett jelentős szerepük. Régészeti leletanyaguk jellemzően a 9. század végétől van, nevük viszonylag későn jelentkezik az írásbeliségben is. A *-cot* és *-wīċ* végű nevek eredendően szintén másodlagos, egy jelentős településtől függő helyzetben lévő lakóhelyeket jelölhettek, régészeti leleteik pedig leginkább a 10–11. századtól kezdve vannak.[492]

A *-hām* névrész korábbi használatát a *-tūn* névrészhez képest több nyelvi tényező is igazolhatja. Ekwall és Reaney ezek közül a nyelvföldrajzi helyzet különbségét és a településnévi összetételekben megfigyelhető viselkedés eltéréseit emeli ki. A megfigyelések szerint a *-hām* (különösen *-ingahām* változatában) főként a korábban birtokba vett keleti régióban gyakori, a délnyugati országrészben ma *-ham* végződést mutató helységnevek nagy eséllyel a *hamm* ('víz, mocsár vagy dombok által szegélyezett, körbevett hely') földrajzi köznévre mennek vissza (lásd lent). Míg a *-hām* jellemzően ragozatlan melléknévhez kapcsolódik, pl. óang. *Hēahhām* 'magas(an fekvő) tanya' > a gyakori *Higham,* a lincolnshire-i *Haugham* helységnevek, addig a *-tūn* inkább gyenge formájú, sokszor ragozott melléknevekkel áll, pl. óang. *Hēatūn* 'magas(an fekvő) település' > a gyakori *Heaton,* óang. datívuszi *Hēantūne* 'a magas(an fekvő) településnél' > a gyakori *Hinton, Hampton,* továbbá a *Heanton (Punchardon)* (vö. *Punchardon* családnév; Dev.), *Henton* (Oxf.), *Hempton* (Oxf.) helységnevek. Ez utóbbi későbbi, de nem kései szerkesztésmód, amely az óangol településnevekben általánosságban egyébként gyakoribb, mint a ragozatlan melléknévvel való összekapcsolás. A *-hām* névrész ugyanakkor hosszan használatban maradhatott, mivel nemcsak ragozatlan, hanem gyenge formában ragozott melléknevekkel is jelentkezik. Így például a következő, eleve későbbi alapításra mutató jelentéssel bíró településnevekben, pl. óang. datívuszi *Nīwanhām* '(az) új tanyá(nál)' > a gyakori *Newnham,* valamint a *Nuneham (Courtenay)* (vö. *Courtenay* családnév; Oxf.) helységnevek.[493]

[492] Jones: *Settlement archaeology and place-names,* 2013, 194–197.

[493] DEPN. xv–xvi; CDEPN. 302, 287, 292, 306, 376, 291–292, 298, 296, 435, 445; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 138–139; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 38–41.

A két névrész használatának időbeli különbségére azok a lexikális elemek is rámutathatnak, amelyekkel településnévi összetételt alkotnak. Az óangolban a *burna* ('patak') szó helyett idővel a *brōc* ('ua.') kifejezés vált használatossá, az angolszász szállásterület északi részét leszámítva. Előbbi jellemzően a *-hām* névrész mellett jelentkezik, pl. a gyakori *Burnham* ('tanya a patak mellett') helységnév; utóbbi pedig a *-tūn* névrésszel alkot összetételeket, pl. a gyakori *Broughton, Brockton,* továbbá *Brocton* (Staff.), *Bratton (Seymour)* (vö. *St Maur* családnév; Som.), *Brotton* (NY.), 'település a patak mellett' jelentésű helységnevek. Északon *Brunton* és *Low Brunton* ('település a patak mellett'; Nhb.) helységnevekkel is találkozunk. A *halh* földrajzi köznév 'árterület' jelentése későn alakulhatott ki, ennek megfelelően a *-hām* névrésszel nem, csak a *-tūn* névrésszel alkot összetett helységneveket, folyókanyarulatokban, sekély völgyekben, mocsaras területekből kiemelkedő szárazulaton lévő települések jelölésére, pl. a *Halton* (a Lune folyó mellett; Lanc.), *Haighton (Green)* (vö. modern ang. *green;* Lanc.), *Hallaton* (Leic.), *Halloughton* (Nott.), *Haughton* (Staff.), *Haughton (Green)* (a Tame folyó egyik kanyarulatában, vö. modern ang. *green;* GMan.), *Holton* (a Thame és mellékfolyója, a Holton Brook szegletében; Oxf.) 'település az árterületen' értelmű településnevek.[494]

Bár a *-hām* névrész is előfordul női név mellett, pl. *Alpraham* ('Alhburg tanyája', vö. óang. *Alhburg* női név; Chs.), *Asheldham* ('Æschild tanyája', vö. óang. **Æschild* női név, e. gen.: **Æschilde;* Ess.); a *-tūn* névrész gyakrabban kapcsolódik női nevekhez, pl. *Kneeton* ('Cengifu tanyája', vö. óang. *Cēnġifu* női név, e. gen.: *Cēnġife;* Nott.), *Wollerton* ('Wulfrun tanyája', vö. óang. *Wulfrūn* női név, e. gen.: *Wulfrūne;* Shr.). Középangol személynevek a *-hām* mellett nem jelentkeznek, a *-tūn* mellett jelen vannak, főként délen és délkeleten, pl. *Brigmerston* ('Brismar települése', vö. középang. *Brismar,* az óang. *Beorhtmǣr, Brihtmǣr* személynév normann francia lejegyzése; Wilt.).[495]

Míg az óang. *burh* ('erőd'), *mere* ('tó'), *sǣ* ('tenger'), *wald* ('erdő') földrajzi köznevekkel a *-hām* és a *-tūn* egyaránt alkot összetételt, pl. *Burham* (talán 'tanya az erődnél'; Ke.),[496] *Marham* (valószínűleg 'tanya a tónál'; Nf.),[497] *Seaham* ('tanya

[494] DEPN. xvi; CDEPN. 101–102, 93–94, 91, 81, 93, 95, 273, 270, 271, 272, 287, 312; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 138–139; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 38–41.

[495] CDEPN. 10, 20, 353, 693; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 138–139; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 38–41; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Wiltshire/Milston/532886d5b47fc40d3800078b-Brigmerston (Letöltés: 2023. december 2.)

[496] A *Burham* (Ke.) településnév kapcsán egyéb értelmezés lehetősége is felmerült: 'folyó mellett lévő rét az erődnél', a helység a Medway folyó hurokkanyarulatában található (vö. CDEPN. 100).

[497] CDEPN. 398; DBPN. 318; A *Marham* (Nf.) településnév kapcsán egyéb értelmezési lehetőségek is felmerültek: 'mocsárba benyúló szárazulat' (az óang. *mere* 'tó' kifejezést az óé. *marr* 'mocsár'

a tengernél'; Durh.), *Waltham* ('erdőbirtok központja'; Ke.), *Burton* ('település az erődnél', a közeli földvárról; Chs.), *Marton* ('település a tónál', az itt lévő tavat a 19. században lecsapolták; Chs.), *Seaton* ('település a tengernél'; Durh.), *Walton* ('település erdőben'; Bkh.), addig az *ēa* ('folyó'), *ēġ* ('sziget'), *clif* ('szikla', 'folyópart'), *hyll* ('hegy'), *mersc* ('mocsár'), *mōr* ('mocsár'), *ōfer* ('lapos hegygerinc') kifejezések jellemzően a *-tūn* névrész előtt jelennek meg, pl. *Eaton* ('folyó menti település', az Idle folyó mellett; Nott.), *Eyton* ('település szárazulaton'; Heref.), *Clifton* ('település sziklán'; Bd.), *Hilton* ('település dombon'; Camb.), *Marston* ('település mocsárnál'; Linc.), *Moreton* ('település mocsárnál'; Ess.), *Overton* ('település a gerincen', egy lapos hegytetőn fekvő település; Shr.).[498]

Bár kezdetben mind a *-hām,* mind a *-tūn* utótagú névformák kis, néhány házból álló településeket jelöltek, Matthews szerint az előbbi névrész használatához a tartós letelepedés, az állandó lakóhely, az egyéni tulajdon képzete kapcsolódott, az utóbbi névrész pedig ehhez képest kevésbé jól körvonalazott jelentést hordozott. Így például a számos *Kingston* ('a királyhoz tartozó birtok, település', vö. óang. *cyninges-tūn*) (alap)nevű település mellett alig található *Kingsham* ('a király otthona'; Glo., Sx.) nevű korai hely(ség). A két névrész kapcsolatából létrejött *Hampton* ('házi farm', vö. óang. *hāmtūn*) alapnevű települések körül rendre jelentkező *Norton* ('északi település', vö. óang. *northtūn*), *Weston* ('nyugati település', vö. óang. *westtūn*), *Newton* ('az új település', vö. óang. *nīwe,* gyenge ragozású *nīwa* és *tūn*) alapnevű helységek elnevezése sokszor éppen a központi Hampton település helyzetéhez, alapításának idejéhez viszonyítva nyer értelmet.[499]

Az óangol nyelvben a *hām* közszó 'lakóhely', 'ház', 'birtok', 'falu', 'terület, ország' jelentésben élt. Mai megfelelője az angolban a *home* 'otthon' kifejezés, településtípust megjelölő származéka pedig a *hamlet* 'falucska'. A településtípusra utaló köznévi jelentés a korai helységnevekben is jelen volt, az óangol *hām* névrésznek 'tanya', 'birtok', 'major', 'falu' értelmet tulajdonítanak a helynév-etimológiai szótárak. A kifejezés általános jelentésénél fogva önállóan nem igazán jelentkezett településnévként. Előfordult ugyanakkor összetett köznevekből lett egyrészes helységnevek elején vagy végén, pl. *Hampton* ('házi farm', 1086: *Hantone,* vö. óang. *hāmtūn;* ma: Meysey Hampton, a 12. századtól a *Meysey ~ de Meisi* család

váltotta fel), a helység a Turf Fen mocsár közelében fekszik; illetve 'lovas tanya' (vö. óang. *mere* 'kanca'), a lovak vadon élhettek itt (vö. CDEPN. 398).

[498] CDEPN. 398, 533, 64–648, 104, 402, 534, 649, 206, 222, 144, 305, 400–401, 421–422, 456–457; DBPN. 520, 523, 524, 525, 521, 520, 523; DEPN. xvi; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 38–41.

[499] CDEPN. 347–348, 275, 443–444, 666–667, 436–438; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 39; https://epns.nottingham.ac.uk/search/p/%28placeName%3A%2AKingsham%2A%29 (Letöltés: 2023. november 26.)

birtokában, Glo.), *Hampstead* ('tanya', vö. óang. *hāmstede;* GLon.), *Wickham* és *Wykeham* ('brit-római településsel összefüggésben lévő tanya', óang. *wīchām;* Brk. és NY.). Az ilyen jellegű összetett köznevek kétrészes településnevek alkotórészeként is előkerülhettek, pl. *(Little) Berkhamsted* ('nyírfatanya', vö. óang. *beorc,* e. gen.: *beorce,* modern ang. *little;* Hertf.), *Nuthampstead* ('diófatanya', vö. óang. *hnutu;* Hertf.).[500]

A ma elfogadott nézet szerint az angolszász korszak legkorábbi óangol eredetű kétrészes településnevei valamely korai használatú személynév és a *hām* településtípusra utaló köznév kapcsolatából jöttek létre. Személynevekkel a későbbiekben is gyakran jelent meg a *hām* második névrészként, pl. (*North* és *South*) *Pickenham* ('Pica tanyája', vö. óang. **Pīca* személynév, e. gen.: **Pīcan,* középang. *north, sūth;* Nf.), (*Great* és *Little*) *Wilbraham* ('Wilburg tanyája vagy birtoka', vö. óang. *Wilburh* női név, e. gen.: *Wilburge,* modern ang. *great, little;* Camb.). Érdekesség, hogy a *hām* második névrészként női nevekkel előfordul, középangol személynevekkel azonban már nem jelentkezik a településnevekben. Népcsoportnév mellett kerül elő például a *Cottingham* ('Cott[a] népének tanyája', vö. óang. **Cottingas* népnév < **Cott[a]* személynév és *-ingas,* t. gen.: **Cottinga* és *hām;* Nhp.) és az *Effingham* ('Æffa vagy Æffe népének tanyája', vö. óang. **Æffingas* népnév < *Æffa* vagy *Æffe* becézett női név és *-ingas,* t. gen.: **Æffunga* és *hām;* Sur.) helységnevekben.[501]

Kétrészes településnevekben a *hām* utótag előtt megjelenő első névrész utalhat a helység helyzetére, korára, méretére, pl. *Southam* ('déli tanya', vö. óang. *sūth,* a cleeve-i püspök egykori birtokának déli részén; Glo.), *Newham* ('új tanya', vö. óang. *nīwe;* Nhb.), *Mitcham* ('nagy tanya vagy falu', vö. óang. *miċel;* GLon.); jellegzetes építményére, pl. *Brigham* ('tanya a hídnál', vö. óang. *brycg,* amelyre hatással volt az óé. *bryggja;* Cu.), *Warham* ('tanya a duzzasztógátnál', vö. óang. *wær;* Nf.); jellemző termékére, pl. *Flitcham* ('tanya, ahol szalonnát állítanak elő', vö. óang. *fliċċe;* Nf.); folyó menti fekvésére, pl. *(West) Fleetham* ('tanya a folyó mellett', vö. óang. *flēot,* a Mill Beck folyó partján; Nhb.), *Trentham* ('tanya vagy birtok a Trent folyó mellett'; Staff.); természeti környezetére, pl. (*East* és *West*) *Peckham* ('tanya a csúcsnál', vö. óang. **pēac, ēast, west;* Ke.), *Sulham* ('tanya a vízmosásnál', vö. óang. *sulh;* Brk.); állatvilágára, pl. *Gotham* ('kecsketanya', vö. óang. *gāt,* t. gen.: *gāta;* Nott.), *Fincham* ('pintytanya', vö. óang. *finċ,* t. gen.: *finċa;* Nf.); a természetes növényzetre, fákra vagy a termesztett növényekre: *Farnham*

[500] CDEPN. 275, 677, 706, 51, 446; DEPN. 213–214; DBPN. 522, 222; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 146–147; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 39; https://www.etymonline.com/word/home; https://www.oed.com/dictionary/home_n1?tab=factsheet#1481664 (Letöltés: 2023. november 2.)

[501] CDEPN. 471, 680, 161, 210; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 138; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 146–147.

('páfránytanya', vö. óang. *fearn;* Suf.), (*North* és *South*) *Elmham* ('szilfatanya', vö. óang. *elm;* Nf. és Suf.), *Banham* ('babtanya', vö. óang. *bēan;* Nf.).[502]

Időnként a *hām* utólag került második névrészként a településnévbe, így például egy korábbi, természeti környezetre vonatkozó földrajzi köznévi névrészt cserélt le a *Lastingham* ('Last népének szigete', majd 'egyházi birtoka', [890 k.]/1000 k.: *Læstinga ea,* 1086: *Lesting[e]ham,* vö. óang. **Læstingas* népnév < *Læst* személynév és *-ingas,* t. gen.: **Læstinga* és *ēġ,* majd *hām,* az itteni monostor a Beck folyó által körülvett földdarabon épült; NY.) helységnév esetében.[503]

Korai lejegyzett névformák hiányában a *-hām* ('tanya', 'major', 'falu') végű, településtípusra utaló helységneveket nem feltétlenül könnyű elkülöníteni a *-hamm* ('valamely földfelszíni alakulat, így víz, mocsár vagy dombok által szegélyezett, körbevett hely', 'folyókanyarulatban lévő földterület') végződést tartalmazó, természeti környezetre vonatkozó településnevektől. A *-hamm* névrésszel van dolgunk, ha az ó- vagy középangol korból fennmaradt írott formákban *-mm-, -o-* vagy a név végén *-e* szerepel, pl. 918: *Buccingahamme* ('a Buccingas népcsoport, azaz a Bucc[a] után elnevezett emberek folyókanyarulata', vö. **Buccingas* népnév < óang. *Bucc[a]* személynév és *-ingas,* t. gen.: **Buccinga* és *-hamm;* ma: Buckingham, Bkh.), 1282: *Hynehome* ('a [gloucesteri Szent Péter-székesegyházbeli] szerzetesek által bírt Hamm', vö. óang. *hīġna,* t. gen.: *hīwan* és *-hamm;* ma: *Highnam,* Glo.). A hangalakot illető különbségekre magyarázatként szolgál, hogy bár a mai ang. *home* ('otthon') kifejezés az óang. *hām* közszóból jött létre, az *ā* > *ō* hangváltozás a középső és a déli területeken a korai középangol időszakban ment végbe, amikor a *-hām* helynévalkotó névrészként már nem volt aktív. A településnevekben a szót ekkor már nem ismerték fel, így azokban a korábbi *-hām* alak *-ham*-ként maradt fenn máig. A *-hamm* végződés ezzel szemben hosszan használatban maradt a helynévalkotás során, ezért a középangolban a nazális hangok előtti *a* > *o* hangváltozás hatása alá kerülhetett a településnevek végén is. Ezenfelül az óangol *hām* datívuszi formája egybeesett a nominatívuszi alakkal, míg a *hamm* datívusza *-e*-re végződött. A *-hamm* végződéssel számolhatunk továbbá akkor is, amikor folyók kanyarulataiban, mocsarakból kiemelkedő szárazulatokon vagy völgy alján elhelyezkedő településeket jelölő névformákkal van dolgunk, pl. *Biddenham* ('Byda vagy Bieda folyókanyarulatban lévő földje', vö. óang. *Byda, Bīeda* személynév, e. gen.: *Bydan, Bīedan* és *hamm;* Bd.) és *Pavenham* ('Papa folyókanyarulatban lévő földje', vö. óang. **Papa* személynév, e. gen.: **Papan* és *hamm;* Bd.) települések az Ouse folyó egy-egy kanyarulatában fekszenek.[504]

[502] CDEPN. 560, 434, 417, 86, 651, 234, 233, 627, 464, 589, 257, 230, 225, 213, 33; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 146–147.

[503] CDEPN. 362; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 146–147.

[504] CDEPN. 96, 303, 55, 463; Gelling: *Signposts,* 1988, 113–115.

Gelling megfigyelései szerint a *-hām* végű korai keletkezésű településnevek előfordulása kevéssé terjed ki a Warwick városától és az Ock alsó folyásától nyugatra eső területekre, így Warwickshire egy részén, Worcestershire és Herefordshire megyékből alig adatolható a névtípus. A *-hamm* végződést tartalmazó településnevek a *-hām* végűekhez képest jóval nyugatabbra is jellemzőek, de Birminghamtől északra kevéssé gyakoriak, mint a *-hām* végű helységnevek. Furcsa ugyanakkor, hogy a Temze vonalának Oxford–Abingdon–Dorchester szakaszán és a warwickshire-i Avon völgyében alig-alig vannak olyan települések, amelyeknek neve a korai használatú névrészek között számontartott *-hām*ra végződik, annak ellenére, hogy jelentős mennyiségű korai angolszász régészeti leletet tártak fel mindkét területen.[505]

A lehetséges névszerkezeteket tekintve az óang. *hamm* állhatott önmagában, egyrészes településnévként, pl. (*East* és *West*) *Ham* ('száraz földnyelv', vö. óang. *hamm* és középang. *est,* a földnyelv a Temze körüli mocsárba nyúlott be a Bow Creek és a Barking Creek között; GLon.); megjelenhetett első névrészként, pl. *Hampton* ('település a folyókanyarban', vö. óang. *hamm* és *tūn,* a Temze egyik nagy kanyarulatában; GLon.); leggyakrabban azonban második névrészként van jelen, pl. *Baylham* ('ártéri rét a kanyarban', vö. óang. **beġel* és *hamm,* a Gipping folyó kanyarulatában; Suf.). Az óang. *hām* magában nem, előtagként pedig csak összetett főnevekből lett településnevekben fordul elő, pl. *Hampton (Poyle)* ('a Poyle család által bírt Hampton', vö. óang. *hām-tūn* 'házi farm'; Oxf.), *Hampstead* ('tanya', vö. óang. *hāmstede;* GLon.). Második névrészként sokszor jelentkezik egytagú vagy képzővel ellátott egytagú személynevek mellett. A személynevek között találunk korai, szárazföldi germán párhuzamokkal rendelkező egyéni neveket, pl. az *Aylsham* (óang. **Æġel,* vö. ófn. *Eigil,* e. gen.: *Æġels;* Nf.), [*North* és *South*] *Walsham* (óang. *Walh,* vö. ófn. *Wal[a]h,* e. gen.: *Wales;* Nf.) településnevekben. Emellett előkerülnek kései, kéttagú személynevet tartalmazó névformák is, pl. *Willisham* (vö. óang. *Wīġlāf;* Suf.). Mind a *hām,* mind pedig a *hamm* előfordulhatott az emberek egy csoportjára vonatkozó *-inga-* névelemmel együtt, pl. *Wokingham* ('a Wocingas, azaz a Woca után elnevezett emberek tanyája', vö. óang. **Wocingas* népnév < **Woc[a]* személynév és *-ingas,* t. gen.: **Wocinga* és *hām*; Brk.), *Birlingham* ('a Byrlingas, azaz a Byrla után elnevezett emberek folyókanyarulatban lévő földje', vö. óang. **Byrlingas* népnév < **Byrla* személynév és *-ingas,* t. gen.: **Byrlinga* és *hamm;* Worc.).[506]

[505] Gelling: *Signposts,* 1988, 115–116.

[506] CDEPN 273–274, 275, 43, 29, 647, 692, 59; DBPN. 499; Gelling: *Signposts,* 1988, 112–113, 116; Insley: *Personal names in place-names,* 2013, 237–240. A *Wīġlāf* személynév jelentése: 'aki a csatában megmarad, hátramarad', vö. óang. *wig* 'háború, csata' (https://en.wikipedia.org/wiki/Wiglaf). (Letöltés: 2023. szeptember 24.)

Az óangol *tūn* kifejezés eredeti jelentése 'kerítéssel elzárt terület, kert, udvar', 'majorság, farm', 'tanya, lakóház, kúria', 'uradalom, nemesi földbirtok' volt, majd később a szó 'házak csoportja, falu' értelmet nyert. Az óangolban a kifejezés tehát alapvetően kis települések jelölésére szolgált, s ebben a funkcióban került be a korai keletkezésű településnevek egy csoportjába is második névrészként. A középangol korszakban, a 12. század második felétől a kifejezést 'falunál nagyobb település' jelentésben kezdték használni kisebb-nagyobb városokra. A köznyelvben a *tūn*-ból szabályos hangváltozás eredményeként lett *town,* a korai keletkezésű településnevek végén jelentkező *-ton* alakváltozat kialakulása pedig a normann írnokok írásgyakorlatának köszönhető.[507]

A kifejezés óangol korszakbeli tág jelentésköre miatt többnyire nem egyszerű megállapítani, hogy a *tūn* névrész pontosan milyen értelemben került be az egyes településnevekbe, néhány tendencia azonban mégis kirajzolódni látszik. Termesztett növényekre, tenyésztett állatokra utaló első névrész mellett 'külterületi majorság', 'farm' jelentésben válhatott a névformák részévé, pl. *Barton* ('gabonafarm', vö. óang. *ber[e]tūn,* egy nagyobb birtok földesúri használatban lévő része; Camb.), *Leighton* ('póréhagymafarm', 'gyógynövénykert', vö. óang. *lēac-tūn;* Shr.), *Rampton* ('kosfarm', vö. óang. *ramm* és *tūn;* Camb.), *Swinton* ('disznófarm', vö. óang. *swīn* és *tūn;* NY.). Ez a jelentés van jelen akkor is, amikor egy *-inghām* végződésű nevet viselő település közelében elhelyezkedő helység nevében azonos első névrész mellett jelenik meg a *-tūn* utótag, pl. *Briningham* ('Bryni népének tanyája'; Nf.) és *Brinton* ('Bryni farmja, majorsága', vö. óang. *Brȳni* személynév, vagy 'Bryni népének farmja, majorsága', vö. óang. **Brȳningas* népnév, t. gen.: *Brȳninga;* vagy 'a Bryni után elnevezett *Bryning* nevű település[nél lévő farm, majorság]', vö. óang. *Brȳni* személynév, *-ing* helynévképző és *-tūn;* Nf.), *Winteringham* ('Winter vagy Wintra népének tanyája' vagy 'a *Wint(e)ring* nevű település[nél lévő] tanya'; Camb.) és *Winterton* ('Winter vagy Wintra népének farmja, majorsága', vö. óang. **Winteringas* népnév, t. gen.: **Winteringa;* vagy 'a Winter vagy Wintra után elnevezett *Wint(e)ring* nevű település[nél lévő farm, majorság]', vö. óang. **Winter* vagy *Wintra* személynév, *-ing* helynévképző és *-tūn;* Linc.). Ilyen esetekben a *-tūn* végű névvel jelölt falvak egyes vélemények szerint az *-inghām* végződésű nevet viselő helységek leánytelepülései lehettek. A 'tanya' jelentés lehetett az elsődleges akkor, amikor óangol személynevek mellett jelentkezik a *-tūn* utótag, ám az így megjelölt helyek közül sok idővel 'falu'-vá nőtte ki

[507] A kifejezés *-town* formában csak ritkán és kései keletkezésű településnevekben jelenik meg, pl. *Newtown* ('új település', vö. modern angol *new* és *town,* Dors.; CDEPN. 438–439). DEPN. 482; DBPN. 525; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 40, 44; https://www.etymonline.com/word/town; https://www.oed.com/dictionary/town_n?tab=meaning_and_use#18131264 (Letöltés: 2023. december 2.)

magát, pl. *Bacton* ('Bacca falva', vö. óang. *Bacca* személynév; Nf.), *Harlton* ('Herela falva', vö. óang. *Herela* személynév, e. gen.: *Herelan;* Camb.), *Selmeston* ('Sigehelm falva', vö. óang. *Siġehelm* személynév, e. gen.: *Siġehelmes;* ESx.).[508]

A 'falu' jelentés a valószínű a folyó menti helyzetre és a lakosságra vonatkozó első névrészek mellett, pl. *Exton* ('az Exe folyó melletti falu'; Dev.), *Conderton* ('a kenti lakosok falva', vö. óang. *Cantware* népnév, t. gen.: *Cantwara;* Worc.); illetve akkor is, ha egy kelta eredetű földrajzi név mellett jelenik meg a kifejezés, pl. *Crudgington* ('falu a *Cruc* nevű hegynél', vö. **Cruc hill* hegynév, amely az őswalesi **crüg* 'csúcsos hegy' és az óang. *hyll* köznevekre megy vissza, ehhez járult hozzá az óang. *-tūn;* Shr.), *Helston* ('a *Henlis* nevű helynél lévő falu', a cornwalli **hen-lys* 'régi táborhely' kifejezésből keletkezett helynévből; Cornw.).[509]

Az 'uradalom, nemesi földbirtok' jelentés pedig a normann hódítás után használatos személy-, főként családnevek, valamint az uralkodócsaládra, egyházi személyekre vonatkozó első névrészek mellett a legvalószínűbb, pl. *Howton* ('Hugh birtoka', talán Hugh de Lacy után, aki 1150 előtt volt itt birtokos, vö. középang. *Hugh* személynév; Heref.), *Botcheston* ('Bochard vagy Botcher birtoka', vö. ófr. *Bochard* személynév vagy *Botcher* családnév, e. gen.: *Bochardes, Botcheres;* Leic.), (*Lower* és *Upper*) *Quinton* ('a királynő birtoka', vö. óang. *cwēn;* Warw.), *Bishopstone* ('a püspök birtoka', vö, óang. *biscop,* e. gen.: *biscopes,* a 11. században a chichesteri székesegyház tulajdona volt; ESx.), *Monkton* ('a szerzetesek birtoka', vö. óang. *muneca,* t. gen.: *munuc,* a jarrow-i apátság bírta; T&W.). Ilyen értelmű lehetett a kifejezés a skót területeken is, ahol alaprészként a 12–15. század során is használatos maradt a névalkotásban. Előtagként gyakran kapcsolódott hozzá ekkori, új birtokosra utaló normann, flamand, gael személynév, pl. *Otterston* (1190 körül egy Othere nevű személy lakott itt; Fif.), *Thomastoun* (1170 körüli tulajdonosáról; ma Cupar városrésze, Fif.). Az értelmezésbeli bizonytalanságok miatt a *-tūn* névrész jelentését a kötetben a semleges értelmű 'település' kifejezéssel adjuk vissza.[510]

A *tūn* szó általános jelentéstartalmánál fogva önállóan nem jelentkezik településnévként. Ritkán előfordul összetett köznevekből lett egyrészes helységnevek első vagy második elemeként, pl. *Tunstall* ('tanyahely', vö. óang. **tūn-stall;* Ke.),

[508] CDEPN. 39, 368–369, 491, 596, 88, 688, 30, 250–251, 536; DEPN. 482; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 138–139; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 141; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 38.

[509] CDEPN. 222, 154, 173, 295; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 138–139; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 141; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 38.

[510] CDEPN. 320, 72, 488, 60, 419; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 138–139; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 93, 136, 132–133; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 38; Clancy: *Many strata: English and Scots place-names in Scotland,* 2013, 303–306.

Tunstead (’tanyahely’, vö. óang. *tūn-stede;* Nf.), *Wighton* (’farm lakóhellyel’, vö. óang. *wīċ-tūn;* Nf.). Második névrészként a *tūn* kifejezés ugyanakkor egyike a leggyakoribb településnévi összetevőknek. A mellette megjelenő első névrész sokszor utal személyre, pl. *Kilmeston* (’Kenelm települése’, vö. óang. *Cēnhelm* személynév, e. gen.: *Cēnhelmes;* Hamp.), *Lupton* (’Hluppa települése’, vö. óang. **Hluppa* személynév; Cu.); helyzetre, pl. *Easton* (’keleti település’, vö. óang. *ēast-tūn,* Honinghamtól keletre fekszik; Nf.), *Middleton* (’középső település’, ’központi szerepet betöltő település’, vö. óang. *middel;* Derb.); méretre, pl. *Mickleton* (’nagy település’, vö. óang. *miċel;* Durh.); alakra, pl. *Launton* (’hosszú település’, vö. óang. *lang;* Oxf.); korra, pl. *Alton* (’régi település’, vö. óang. *ald;* Derb.), *Niton* (’új település’, vö. óang. **nīġe, nīwe;* IoW.); jellegzetes építményre, pl. *Milton* (’malom település’, vö. óang. *myln;* Staff.).[511]

Gyakran vonatkozik az első névrész a természeti környezetre, így folyóra, pl. *Charwelton* (’település a Cherwell folyó mellett’; Nhp.), *Eaton* (’település a folyó mellett’, vö. óang. *ēa;* az Idle folyó partján; Nott.); völgyre, pl. *Dalton* (’település a völgyben’, vö. óang. *dæl,* a Douglas folyó völgyében; Lanc.), *Yatton* (’település a hegyek közötti átjárónál’, vö. óang. *ġeat,* itt haladt át a Watling Street; Heref.); hegyre, pl. *Clapton* (’hegyi település’, vö. óang. **clopp[a];* Som.), *Clifton* (’település a sziklán’, vö. óang. *clif,* a Lowther folyóra néző két sziklán fekvő település; Cu.); mocsárra, pl. *Morton* (’település a mocsárnál’, vö. óang. *mōr;* Derb.), *Slapton* (’település a csúszós helyen’, vö. óang. **slæp,* a Tove folyó felé vezető lejtőn fekvő település; Nhp.); erdőre, pl. *Grafton* (’település az erdőnél’, vö. óang. *grāf;* Oxf.), *Wootton* (’település az erdőnél’, vö. óang. *widu,* később *wudu;* Bd.); talajra, pl. *Clayton* (’település az agyagos talajon’, vö. óang. *clæg;* Staff.), *Girton* (’település a kavicsos talajon’, vö. óang. *grēot;* Nott.); növényzetre, pl. *Ollerton* (’égerfás település’, vö. óang. *alor;* Chs.), *Salton* (’fűzfás település’, vö. óang. *salh,* t. gen.: *sala;* NY.); állatokra, pl. *Darton* (’település, ahol őzek vannak’, vö. óang. *dēor;* WY.), *Foxton* (’település, ahol rókák vannak’, vö. óang. *fox,* t. gen.: *foxa;* Camb.).[512]

Az első névrészek egy csoportja a gazdasági élettel kapcsolatos, így megjelöli a lakosok fő foglalkozását, pl. *Bickerton* (’a méhészek települése’, vö. óang. *bīcere,* t. gen.: *bīcera;* Chs.), *(Kirk) Smeaton* (’a kovácsok települése’, vö. óang. *smith,* t. gen.: *smitha,* középangol *kirk* ’templom’; NY.); a jellegzetes terményt, pl. *Flaxton* (’település, ahol len nő’, vö. óang. *fleax;* NY.), *Ryton* (’település, ahol rozs nő’, vö. óang. *ryġe;* Shr.); a tenyésztett állatot, pl. *Calton* (’borjas település’, vö. óang. *calf;* NY.), *Shepton (Mallet)* (’település, ahol juhok vannak’, vö. óang. *scēap, *scīep,* a

[511] CDEPN. 631, 679, 345, 387, 205, 411–412, 363, 11, 439, 415; DEPN. 482; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 141–142, 146.

[512] CDEPN. 127, 206, 178, 709, 140, 144, 422–423, 554, 257–258, 699–700, 142, 250–251, 451, 525, 180, 239; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 143–145.

12. század elején a Mallet család birtokában volt; Som.); az időszakos használatot, pl. (*East* és *West*) *Somerton* ’nyári település’, vö. óang. *sumor,* egykor nyári marhalegelő volt itt; Nf.), *Winterton(-on-Sea)* ’téli település’, vö. óang. *winter,* modern ang. *on sea* ’a tenger mellett’, a tenger közelsége miatt mára üdülőhellyé lett; Nf.).[513]

A szakirodalom szerint a *-hām, -ingahām* végződésű településnevekhez képest időben némiképp későbbi *-tūn* és *-ingtūn* végű korai keletkezésű településnevek mintegy felében személynév található. A személynév típusát tekintve lehet egytagú, pl. *Deddington* (vö. óang. *Dǣda;* Oxf.), *Ecton* (vö. óang. *Ecca,* e. gen.: *Eccan;* Nhb.); (becenév)képzővel ellátott egytagú, pl. *Dodleston* (vö. óang. **Dod[d]el,* e. gen.: **Dod[d]eles;* Chs.), *Harlton* (vö. óang. *Herela,* e. gen.: *Herelan;* Camb.); kéttagú óangol személynév, pl. *Chelmondiston* (vö. óang. *Ċēolmund,* e. gen.: *Ċēolmundes;* Suf.), *Osbaldeston* (vö. óang. *Ōsb[e]ald,* e. gen.: *Ōsb[e]aldes;* Lanc.). A nyelvi eredetet tekintve megjelennek óskandináv és szárazföldi germán párhuzamokkal rendelkező személynevek is, pl. *Aslockton* (vö. óé. *Áslákr;* Nott.), *Ogston* (vö. szárazföldi germán *Oggod,* frank **Auđ-gaut,* e. gen.: *Oggodes;* Derb.). A morfológiai felépítés vonatkozásában pedig jelölt és jelöletlen birtokos szerkezetekkel egyaránt találkozunk a típushoz tartozó településnevekben, pl. *Edlaston* (vö. óang. *Ēadwulf,* e. gen.: *Ēadwulfes;* Derb.), *Edwalton* (vö. óang. *Ēadw[e]ald;* Nott.).[514]

Az *-ingtūn* végű településnevek alakjának magyarázatakor Ekwall úgy nyilatkozott, hogy e végződés többnyire az *-ingatūn* utótagból alakult ki úgy, hogy a ragozott *-ingatūne* végű alakból az *-a-* kiesett. Az értelmezés kapcsán pedig úgy vélekedett, hogy az *-ingatūn* végződésben az *-inga-* összetevő a többes számú birtokos eset kifejezésére szolgált. Ezek alapján például a *Tiddington* (Warw.) névformának ’Tīda embereinek, népének települése/falva’ jelentést tulajdonított. Smith ezzel szemben az *-ing-* egységre asszociatív, de nem feltétlenül birtoklásra utaló viszonyt kifejező kötőelemként tekintett, azaz a *Tiddington* név jelentését ’egy Tīda nevű személlyel összefüggésbe hozható település/falu’ formában adta vissza. Watts igazolta, hogy e településnév nemcsak *-ing*-es formában ([969]/11. sz.: *[æt] Tidinctune*), hanem morfológiailag jelölt birtokos szerkezetként is előkerül a történeti iratokban ([985]/11. sz.: *Tidantun*), tehát a személy valamiféle birtokosi viszonyban állt a helységgel. A településnév jelentését a fentiek miatt mára szokássá lett ’Tīda után elnevezett birtok’, ’Tīdához

[513] CDEPN. 54, 556, 233, 516, 111, 543, 559, 688; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 142, 144.

[514] CDEPN 181–182, 208, 190, 280–281, 129, 453, 23, 449, 210; Gelling: *Signposts,* 1988, 129; Insley: *Personal names in place-names,* 2013, 240–242. Az *Ōsb[e]ald* személynévhez vö. óang. *ōs* ’isten’ és *beald* ’bátor’ (https://dmnes.org/name/Osmund; https://dmnes.org/name/Baldwin) (Letöltés: 2023. szeptember 24.)

köthető birtok' formában megadni. Margaret Gelling az *Uffington* ('Uffa birtoka', vö. óang. *Uffa,* e. gen.: *Uffan,* korábbi neve: [931 k.]/1200 k.: *[in to] æscæsbyriges [suðgeat],* azaz *Ashbury,* vagyis 'Æsc erődje' volt, vaskori hegyi erődítményéről; Oxf.) településnév kapcsán pedig azt igazolta, hogy az *-ingtūn* végű névalakok a 10. század közepétől jöhettek létre, a talán már a vaskorban is létező nagyobb birtoktestek felosztása következtében. A névalakokban megjelölt személyek jó eséllyel a birtokrészek hűbérurai voltak, akik a területen a királytól földbirtokot kaptak (vö. *bōcland* 'oklevél által hitelesített földbirtokadomány, amely hűbérura hagyatékának részét képezte', lásd lent). A későbbiekben a *Grimston-, Toton*-féle hibrid névformákban hivatkozott skandináv személyeknek is hasonló jogai lehettek a megjelölt települések fölött.[515]

Más úton indult el Olof Arngart és Fellows Jensen az 1970-es években a „személynév + *-ington*" összetételű helységnevek magyarázatának kidolgozásakor. Szerintük az *Abberton* típusú nevek (972: *Eadbrihtincg tun;* Worc.) jelentése '*Eadbrihtincg* nevű település' formában adható vissza, melyben a település elsődleges *Eadbrihtincg* neve 'Ēadbeorht helye' értelmű. Ez a fajta megközelítés különösen a „természeti alakulat neve + *-ington*" formájú településnevek értelmezésében nyújthat segítséget, pl. a *Sinnington* (1086: *Siuerinctun;* NY.) névalak jelentése eszerint '**Syfening* nevű település', amelyben az elsődleges helynév, az óang. **Syfening* a Seven folyó nevéből *-ing* helyképzővel alakult származék egy, a folyó mellett lévő birtok jelölésére. Ez a megközelítés az *-ing* helynévképző formánsnak igen produktív szerepet tulajdonít a múltban. Ehhez képest némiképp meglepő, hogy a „személynév + *-ington*" szerkezetű településnevek alapjául feltételezett *-ing* utótagú hely(ség)nevek nem igazán kerülnek elő az óangol korszak dokumentumaiban.[516]

Az *-ington* végű településnevek mindenesetre kifejezetten angolszász névformák, az egyéb germán helységnévi rendszerekben a névtípusnak nem találhatók párhuzamai. Az *-ington* névösszetevő produktivitása a Brit-szigeten hosszan kitartott: korai és kései személynevekhez egyaránt kapcsolódhatott a végződés, pl. a *Drighlington* (1086: *Dreslin(g)tone;* WY.) településnévben az óang. **Dryhtel* vagy **Dryhtla* személynév tűnik fel, amely az ófn. **Truhtilo* személynévvel rokon korai egyénnév; a *Troston* (975x1016: *Trostingtun;* Suf.) helységnévben pedig Insley magyarázata szerint egy kései angloskandináv **Trousting/*Trōsting* személynevet

[515] DEPN 264, 473; CDEPN. 616, 635; Gelling: *Signposts,* 1988, 177–181; Insley: *Personal names in place-names,* 2013, 243–245.

[516] CDEPN. 1, 551; Olof Arngart: On the *ingtūn* type of English place name, *Studia Neophilologica,* vol. 44, 1972, 263–273; Gillian Fellows Jensen: English place-names such as Doddington and Donnington, *Sydsvenska Ortnamnssällskapets Årsskrift,* 1974, 26–65; Gelling: *Signposts,* 1988, 178–179; Insley: *Personal names in place-names,* 2013, 245–247.

kell keresnünk, amely az óskandináv *Trausti* személynév óang. *-ing* vagy óé. *-ingr* képzős származéka.[517]

A *wīċ, wīchām* kifejezések brit-római városokkal összefüggésben keletkezett jelentéstartalmáról ('brit-római eredetű település', 'kereskedelmi központ a római városfal közelében') korábban már képet adtunk. A *wīċ* a latin *vicus* 'függő helyzetben lévő település, falu' kifejezésből származó korai jövevényszóként a fentieken túl előbb 'lakóhely', 'kunyhó', 'sajátos termék előállítására és értékesítésére szakosodott gazdaság', majd '(kis) falu' jelentésben élt az óangolban; 'tehenészet' értelme kései, a 13–14. században alakult ki, ezt őrzi a szó mai *wick* változata, essexi és kelet-angliai tájszóként. A *wīċ* 'sólepárló', 'sótelep' jelentése pedig azzal hozható összefüggésbe, hogy több, só előállításával és értékesítésével foglalkozó településnek a nevében is megjelent a kifejezés az óangolban.[518]

Bizonyos típusú településnevekben nagy bizonyossággal azonosítható, hogy a *wīċ* szó mely jelentésében került be a névformába. Így 'valamely termék, termény előállítására, értékesítésére szakosodott külterületi majorság' értelemben használhatták akkor, amikor terményre, állatra, termékre, kereskedelmi tevékenységre utaló első névrésszel állt, pl. *Barwick* ('árpafarm', vö. óang. *berewīc,* Yeovil településhez tartozott; Som.), *Shapwick* ('juhfarm és -kereskedés', vö. óang. *scēap,* t. gen.: *scēapa;* Dors.), *Butterwick* ('tehenészet; farm, ahol vaj készül', vö. óang. *butere;* Linc.), *Cheswick* ('farm, ahol sajt készül', vö. óang. *ċēse;* Nhb.), *Woolwich* ('gyapjúkivitelre szolgáló kikötő, kereskedelmi helyszín', vö. *wull;* GLon.), *Saltwick* ('sólepárló', vö. óang. *salt;* Nhb.), *Kepwick* ('kereskedőhely', vö. óang. *ċēap,* a szó eleji [ʧ] az óskandináv nyelv hatására vált [k]-vá; NY.). Településnevek mellett pedig 'valamely helységhez tartozó külterületi majorság' jelentésben fordulhatott elő, pl. *Kimble Wick* (Great és Little Kimble helységek közelében; Bkh.), *Writtle Wick* (Writtle helység közelében; Ess.).[519]

A *-wīċ* második névrészként megjelenik emellett személyre utaló előtag, pl. *Elwick* ('Ella vagy Ægla farmja, faluja', vö. óang. *Ella* vagy *Æġla* személynév;

[517] CDEPN. 195. A *Troston* településnevet hagyományosan az óang. **Trost* vagy **Trosta* személynévből magyarázzák, az *-ing-* névrészt pedig kötőelemként értelmezik, amely azt mutatja, hogy kivel hozták kapcsolatba, kiről nevezték el a települést (vö. CDEPN. 629, DBPN. 468, 523). Insley ezt a nézetet cáfolja hangtörténeti alapon (vö. Insley: *Personal names in place-names,* 2013, 245–247).

[518] DEPN. 482; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 134–137; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 147–148; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 39–40; https://www.etymonline.com/word/wick; https://www.oed.com/dictionary/wick_n2?tab=factsheet#14435777 (Letöltés: 2023. december 2.)

[519] CDEPN. 40, 539, 106, 131, 699, 525, 341, 346, 704; DEPN. xvii, 482; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 135–136; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 147–148; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 39–40; Parsons: *Churls and athelings, kings and reeves,* 2013, 65.

Durh.), *Postwick* ('Poss vagy Possa farmja', vö. óang. **Poss[a]* személynév; Nf.); helyzetre, pl. *(Copt) Hewick* ('a magas vagy fő tehenészet', vö. óang. *hēah,* gyenge ragozású *hēa, coppede* 'csúcsos', a település egy hegyen fekszik, Bridge Hewick közelében; NY.), *Astwick* ('keleti farm', vö. óang. *ēast;* Bd.); korra, pl. *Newick* ('új farm', vö. óang. *nīġe;* ESx.); folyóra, pl. *Alnwick* ('farm, falu az Aln folyó mentén'; Nhb.), *Lowick* ('farm, falu a Low folyó mellett'; Nhb.), *Gratwich* ('tehenészet a kavicsos folyónál', vö. óang. **grēote;* Staff.); természeti környezete, pl. *Greenwich* ('zöld kereskedelmi helyszín', vö. óang. *grēne,* a 11. században már kiépített árukikötő lehetett; GLon.), *Fenwick* ('tehenészet a mocsárnál', vö. óang. *fenn;* Nhb.); talajra vonatkozó előtagok mellett is, pl. *Papplewick* ('tehenészet a kavicsos helyen', vö. óang. *papol;* Nott.), *Sandwich* ('homokos kereskedelmi helyszín', vö. óang. *sand;* Ke.).[520]

A *wīċ* szó önállóan is jelentkezik településnévként, egyes számban, pl. *Week* (Dev.), *Wick* (ma Littlehampton külvárosa, WSx.), *Wyke* (Shr.); többes számban, pl. *Wicken* ('a Wickek', 1209–1218: *Wykes,* 1457: *Wyken,* vö. középang. többes számú *wikes, wiken;* két különálló *Wick* nevű hely volt itt; Nhp.), *Wix* ('lakóhelyek, tehenészetek'; Ess.). A többes számú datívuszi *wīcum* formából jöttek létre a *Wicken* ('a tehenészeteknél'; Camb.), *Wykey* ('[település] a tehenészeteknél'; Shr.) településnevek. Az ilyen típusú névformák újonnan kialakult, egy korábbi településtől függő helyzetben lévő külterületi gazdaságokat jelöltek (a West Sussex-i Wick például egykor Lyminster tartozéka volt), melyeket leginkább csak a helybeliek ismertek, az egyszerű közszóból lett helynév vonatkozása ezért az adott helyzetben egyértelmű volt. Később, ha ezek a helyek faluvá nőtték ki magukat, egyrészes nevük gyakran bővítményrésszel egészült ki, pl. *Potterne Wick* (Potterne településhez tartozott; Wilt.), *Week St Mary* (a templom védőszentjéről; Cornw.), *Wyke Regis* (egykor királyi birtok volt; Dors.). A *wīċ* emellett előfordul összetett köznevekből lett egyrészes helységnevek első elemeként, pl. *Wykeham* ('római település', vö. *wīc-hām;* NY.), *Wistow* ('a lakóhely', 'a tábor', vö. óang. *wīc-stōw;* NY.), *Wighton* ('farm lakóhellyel', vö. óang. *wīċ-tūn;* Nf.); valamint kétrészes településnevek első névrészének elemeként is, pl. *Witchampton* ('a *Wicham* nevű brit-római falunál lakók települése', vö. óang. *wīċhām,* t. gen.: *wīċhāma,* a közeli Hemsworth mellett lévő **Wīċhām* nevű brit-római településnél lakókra vonatkoztatva, vagy esetleg 'a tejfarm lakóinak települése'; Dors.).[521]

[520] CDEPN. 215, 480, 301, 25, 434, 10, 384, 259, 261, 229, 461, 527; DEPN. 482; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 135–136; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 147–148.

[521] CDEPN. 658–659, 676–677, 706, 677, 692, 677, 706, 677, 658–659, 706, 689, 679, 690; DEPN. xvi; 482; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 134–135; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 38.

Ha második névrészként szerepel a *wīċ* a településnévben, ma – mint a fenti példák is mutatják – főként *-wick, -wich* végződés formájában jelenik meg. Néhány esetben azonban a *w* hang elmaradhatott a kifejezésből, pl. *Swanage* (talán 'a csordások vagy a parasztok lakóhelye', vö. óang. *swān,* t. gen.: *swāna* és *wīċ;* Dors.), (*East* és *West*) *Winch* ('mező farm', vö. óang. *ēast, west, *winn* és *wīċ;* Nf.).[522]

A *wīċ* kifejezés településnevekben való használata a mai Essex, Sussex és Wiltshire megyék területén különösen gyakori volt az óangolban, emellett a szarvasmarha-tenyésztés elterjedtsége miatt a délnyugati országrészben is jellemző volt. Chesire és Worcestershire területén kimondottan sok só előállításával foglalkozó település nevében jelent meg, pl. *Middlewich* ('a középső Wich', vö. óang. *middel,* Northwich és Nantwich között, a római kori *Salinae* 'sóművek' nevű város helyén; Chs.), *Nantwich* ('a híres sótelep', vö. középang. *named,* igen fehér sójáról volt ismert; Chs.). A *-wīċ* utótagú névvel jelölt helységek között – a bennük folyó kereskedelem jövedelmező volta miatt – több jelentős nagyságú település is akadt. A kifejezés névrészként való használata viszonylag hosszan fennmaradt, mutatja ezt az is, hogy családnevek mellett, illetve kései keletkezésű településnevekben is előkerül, pl. *Stilesweek* ('a Stoyls család lakóhelye'; Dev.), *Eton Wick* (kezdetben a 15. századi alapítású Eton College kiszolgáló személyzetének épültek itt házak; Brk.).[523]

A *worth* kifejezés és alakváltozata, a *wyrth* jelentése az óangolban a *tūn* szó eredeti értelméhez állhatott közel: 'kerítéssel elzárt terület', 'kerítéssel körbevett tanya', 'tanya'. A *worth* kifejezés 'kerítéssel elzárt terület' értelmét tükrözik azok a névformák, amelyekben az első névrész jó eséllyel a kerítés anyagára, az elkerítés típusára vonatkoztatható, pl. *Turnworth* ('tövisbokrokkal elkerített terület', vö. óang. *thyrne, thorn,* t. gen.: *thorna;* Dors.), *Shuttleworth* ('vízszintes rudakkal elkerített, akadállyal elreteszelt terület', vö. óang. *scyttels;* később Littleworth, WY.). A 'tanya' jelentés valószínűsíthető azokban a nevekben, amelyekben személynévhez kapcsolódik a *-worth* névrész, pl. *Colworth* ('Cola tanyája', vö. óang. *Cola* személynév; WSx.), *Elworth* ('Ella tanyája', vö. óang. *Ella* személynév; Chs.). Helynévi vagy népcsoportra utaló első névrész mellett a kifejezés 'valamely településhez, illetve valakikhez tartozó farm' jelentésben szerepelhetett, pl. *Wardleworth* ('Wardle településhez tartozó farm'; Lanc.), *Needingworth* ('Hnydda

[522] CDEPN. 593, 683; DEPN. 482.

[523] CDEPN. 412, 428; DEPN. xvii; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 134–135; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 147–148; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 39; Parsons: *Churls and athelings, kings and reeves,* 2013, 65; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Devon/Tavistock+and+Tavistock+Hamlets/53284f0db47fc4097e00136c-Stilesweek (Letöltés: 2023. december 7.)

népének farmja' vagy 'a Hnydda után elnevezett *Hnydding* nevű [helynél lévő] farm', vö. óang. **Hnydda* személynév; Camb.).[524]

A *worth* kifejezés önállóan is megjelenik településnévként, pl. *Worth* (Ke., WSx.). Időnként összetett köznevekből lett egyrészes helységnevek első elemeként is előfordul, pl. *Worstead* ('elkerített hely', vö. óang. *worth* és *stede;* Nf.), *Wortham* ('az elkerített otthon', vö. óang. *worth* és *hām;* Suf.). A *-worth* második névrészként kifejezetten gyakori a korai keletkezésű településnevekben. Ilyenkor az első névrész a fent említetteken túl vonatkozhat méretre, pl. *Littleworth* ('kis elkerített terület', vö. középang. *litel;* Oxf.); alakra, pl. *Longworth* ('hosszú elkerített terület', vö. középang. *lang, long;* Oxf.); birtokosra, illetve helyzetre, pl. *Edgeworth* ('Ecgi elkerített területe', vö. óang. *Ecgi* személynév, e. gen.: *Ecges,* az első névrész a középang. *egge* 'valaminek a széle' szóhoz hasonult, mivel a település a Frome folyó völgyének egyik meredek lejtőjén fekszik; Glo.); talajra, pl. *Rowarth* ('durva talajú elkerített terület', vö. óang. *rūh;* Derb.), *Greatworth* ('kavicsos talajú elkerített terület', vö. óang. *grēot;* Nhp.); folyóra, pl. *Tamworth* ('elkerített terület a Tame folyónál'; Staff.); növényzetre, pl. *Farnworth* ('páfrányos elkerített terület', vö. óang. *fearn;* Chs.), *Hollingworth* ('magyalos elkerített terület', vö. óang. *holeġn;* ESx.); egyéb körülményre, pl. *Butterworth* ('elkerített terület dús legelővel', vö. óang. *butere;* WY.).[525]

A *-worth* utótag igen korán feljegyzett névformákban is jelentkezik, pl. *Wandsworth* ('Wændel elkerített területe', [693]/11. sz.: *(to) Wendles wurðe,* vö. óang. **Wændel* személynév, e. gen.: **Wænd(e)les*; GLon.), más esetekben kései típusú személynévvel alkotott összetételeket, pl. *Kenilworth* ('Cynehild elkerített területe', vö. óang. *Cynehild* női név, e. gen.: *Cynehilde;* Warw.). Megjegyzendő, hogy a *-worth* végű településnevek jellemzően emberek által körülkerített területekre utalnak, a természeti környezet által elkerített helyek megnevezésében jellemzően a *-hamm* utótag jelenik meg (lásd fent).[526] Emellett a *-worth* és a *-wīċ* végű nevekről is úgy tartják, hogy a hamarosan tárgyalásra kerülő *-throp/-thorp* utótagú névformákhoz hasonlóan eredetileg sok esetben jelöltek kis, egy jelentősebb falutól függő helyzetben lévő lakhelyet. Míg azonban a *-worth* végű nevek első névrésze gyakorta valamely személynév volt, a *-wīċ* utótagú nevek esetében

[524] CDEPN. 631, 152, 215, 430; DEPN. 535–536; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 129–130; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 148–150; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/West+Riding+of+Yorkshire/Rossington/532881ffb47fc40c81004ceb-Littleworth%2C+formerly+Shuttleworth (Letöltés: 2023. december 8.)

[525] CDEPN. 702, 701, 702, 377, 382, 209, 260, 599, 226, 310; DEPN. 535–536; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 148–150; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Derbyshire/New+Mills/53284cceb47fc4095c00101e-Rowarth; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/West+Riding+of+Yorkshire/Halifax/532881e9b47fc40c810025f2-Butterworth (Letöltés: 2023. december 8.)

[526] DEPN. 535–536; Gelling: *Signposts,* 1988, 114.

ez ritkán fordult elő, ami a kétféle típusú lakóhelyet érintő birtokviszonyok eltéréséről árulkodhat.[527]

A *worthiġ* és alakváltozata, a *worthiġn* kifejezések az óangolban lényegében a *worth, wyrth* szavak szinonimái voltak, 'kerítéssel elzárt terület', 'udvar a ház körül', 'kerítéssel körbevett tanya' jelentésben. A kétféle kifejezés időnként fel is cserélte egymást a névalakokban, pl. *Tamworth* ('elkerített terület a Tame folyónál', 799: *Tome worðig,* 1086: *Tamuuorde;* Staff.). Mind a *worthiġ,* mind a *worthiġn* alakváltozat jelentkezett önállóan is településnévként: előbbi jellemzően *(King's) Worthy* (1086: *Ordie;* Hamp.), utóbbi pedig *Worthen* (Shr.), *Worthing* (Nf.) formában. Emellett mindkét kifejezés megjelenhetett második névrészként a településnevekben, pl. *Elworthy* ('Ella vagy Elli elkerített területe', vö. óang. *Ella* vagy *Elli* személynév, e. gen.: *Elles* és *worthiġ;* Som.), *Curworthy* ('elkerített terület a malommal', vö. óang. *cweorn[e]* és *worthiġ;* Dev.), *Yalworthy* ('régi elkerített terület', vö. óang. *ald* és *worthiġ;* Dev.), *Wringworthy* ('Wringa elkerített területe' vagy 'elkerített terület a Wring folyónál', vö. óang. **Wringa* személynév és *worthiġ;* Dev.); illetve *Brockworth* ('elkerített terület a pataknál', vö. óang. *brōc* és *worthiġn,* majd *worth;* Glo.), *Bradworthy* ('széles elkerített terület', vö. óang. *brād* és *worthiġn;* Dev.), *Northenden* ('északi elkerített terület', vö. óang. *north* és *worthiġn,* utóbbi redukált formában van jelen; ma: Manchester külvárosa, GMan.).[528]

Az alakváltozatok közül északon leginkább a *worth* kifejezést használták, főként kisebb helyek nevében, s a szó ezen a területen csak ritkán jelent meg személynév mellett a településnevekben. A *worthiġ* kifejezés délnyugaton, különösen Devonban, pl. *Hockworthy* ('Hocca elkerített területe', vö. óang. *Hocca* személynév; Dev.), *Selworthy* ('elkerített fűzfaliget', vö. óang. **sele;* Som.); a *worthiġn* változat pedig középnyugaton, főként Herefordshire és Shropshire megyék területén tűnik fel gyakrabban, utóbbi esetben jellemzően természeti környezetre utaló első névrészek mellett, pl. *Leintwardine* ('elkerített terület a Lent folyónál'; Heref.), *Marden* ('elkerített terület a Maund kerületben', vö. *Maund* és *worthiġn,* utóbbi redukált formában van jelen; Heref.), *Wrockwardine* ('elkerített terület a Wrekin hegynél'; Shr.). A *worth* kifejezés ma is sokszor változatlan formában, *-worth* utótagként jelenik meg a helységnevekben. A *worthiġ* leggyakrabban *-worthy,* máskor *-worth* alakban; a *worthiġn* pedig főként *-wardine* formában jelentkezik a mai településnevek végén, ám utóbbi előkerül *-worth,*

[527] CDEPN. 649, 340; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 129–130; Parsons: *Churls and athelings, kings and reeves,* 2013, 70.

[528] CDEPN. 599, 702, 215, 91, 78, 441–442; DEPN. 535–536; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Devon/Inwardleigh/53284f0ab47fc4097e000adf-Curworthy; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/id/53284f0bb47fc4097e000df9-Yalworthy; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Devon/Marytavy/53284f0bb47fc4097e000d21-Wringworthy (Letöltés: 2023. december 8.)

-worthy, sőt *-den* végződés formájában is, ahogy ezt a fenti példákban látjuk. Korai írott formák hiányában a három kifejezést így nem mindig egyszerű megkülönböztetni egymástól a helységnevekben. A *worthiġ* középangol személynévvel is állhat a településnevekben, ami azt mutatja, hogy a kifejezést hosszan használták helynévalkotásra, pl. *Hexworthy* ('Hexten elzárt területe', vö. középang. *Hexten* személynév, e. gen.: *Hextenes;* Dev.), *Gulworthy* ('Golle elzárt területe', vö. középang. *Golle* családnév; Dev.); ezzel szemben a *worthiġn* változatot a középangolban már csak közszóként alkalmazták.[529]

Kialakulásuktól fogva önálló települést jelöltek az óangolban **bōthl ~ bōtl ~ bold* alakváltozatokban előkerülő kifejezést tartalmazó névformák. A 'ház', '(sajátos) épület', 'palota' jelentésű szó önállóan is előfordul településnévként, pl. *Bootle* (Cu., Mers.), *Bothel* (Cu.), *Bold (Heath)* (vö. modern ang. *heath* 'hangás fenyér'; Mers.); többes számú datívuszi formában, pl. *Beadlam* ('[település] az épületeknél', vö. óang. *bōthlum,* nyelvjárási óang. *ō* > *iə* váltással, vélhetően egy római kori villaépület maradványaira utalva; NY.). Megjelenik a **bōthl-tūn (bōþltūn)* összetett köznévből lett gyakori *Bolton* (alap)névben, amely talán királyi helységektől függő helyzetben lévő falvakat jelölt; valamint kétrészes településnevek első névrészeként is, pl. *Bottesford* ('az épülethez tartozó gázló', vö. óang. e. gen.-i *bōtles;* Leic., Linc.). A *bōþltūn* összetétel leginkább északon, Cumberland, Lancashire, Northumberland és Yorkshire megyék területén volt használatban, és sokszor jelölt településközpontot a leánytelepülésekkel vagy a külterületen lévő majorságokkal szemben. Második névrészként leginkább *-bottle, -bald* vagy *-bold* formában jelenik meg a szó a mai településnevekben, változatos jelentéstartalmú első névrészek mellett, pl. *Lorbottle* ('Leofwaru háza', vö. óang. *Lēofwaru* női név, e. gen.: *Lēofware;* Nhb.), (*North* és *South*) *Newbald* ('az új épület', vö. óang. *nīwe;* EY.), *Parbold* ('körtefás épület', vö. óang. *peru;* Lanc.). A kifejezés nem jelentkezik az Oxfordshire-től és Buckinghamshire-től délre eső kelet-angliai megyék területén, délnyugaton pedig csak mikrotoponimákban fordul elő, pl. *Budleigh* (vö. óang. *lēah;* Dev.), *Buddlewall* (vö. modern ang. *wall;* Dors.), *Buddle* (Wilt.).[530]

Az óangol *būr* szó 'házikó', 'lak', 'nagyobb lakóépület' értelemben jelent meg a településnevekben, pl. *Bower* ('a lakóhely', vö. óang. *būr* 'szoba', 'kamra' vagy óé.

[529] CDEPN. 308, 536, 369, 397, 704, 301; DEPN. 535–536; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 148–150; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 39; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Devon/Tavistock+and+Tavistock+Hamlets/53284f0db47fc4097e001361-Gulworthy (Letöltés: 2023. december 8.)

[530] CDEPN. 70, 72, 68, 44, 69, 72, 383, 432, 461; DEPN. 54; DBPN. 520; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 139; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/id/5328528fb47fc4099d000f85-Buddlewall (Letöltés: 2023. december 8.)

búr 'raktár', a Charlton család rezidenciája volt a középkorban; Nhp.), *Bowers (Gifford)* ('Bowers a Gifford család birtokában', vö. óang. *būr* 'szoba', 'kamra'; Ess.). A *būr* kifejezés önállóan használva a 'lak' értelmű *cot*hoz képest általában látványosabb épületet jelölt, ám emellett összetételt is alkothatott vele: Ekwall szerint az óang. *būr-cot(e)* kifejezetten emberi lakóhelyet jelölhetett az állatok számára kialakított menedékhelyekkel szemben, pl. 903: *Burcote* ('lak', 'házikó'; Hamp.).[531]

Az óangol *cot,* nőnemben *cote* kifejezést tartalmazó névformák eredetileg kis, jelentéktelen, másodlagos létesítésű lakóhelyeket jelöltek, amelyek azonban idővel falvakká fejlődhettek. A kifejezés bekerülhetett 'kunyhó' értelemben a helynevekbe, szolgák, illetve áruszállítók számára felállított kisebb szálláshelyekre vonatkoztatva, pl. *Woodmancote* ('a favágó[k] kunyhói', vö. óang. *wuduman,* e. gen.: *wudumannes,* t. gen.: *wudumanna;* Glo., WSx.), *Herdicott* ('juhászok kunyhói', vö. óang. *heorde;* Dev.), *Draycott* ('kunyhók, ahol az árut átrakják, ahol a kocsikat tartják', vö. óang. *dræġ;* Derb., Glo.). A *wīc* szóhoz hasonlóan jelölhetett olyan épületet is, amelyben valamilyen mesterséget űztek, pl. *Glascote* ('kunyhók, ahol üveget készítenek', vö. óang. *glæs;* ma: Tamworth város része, Staff.), *Wallerscote* ('sófőző kunyhó', vö. óang. *wællere;* ma: Northwich város része, Chs.). Gyakran használták a kifejezést 'állatok számára létrehozott kis épület' jelölésére, pl. *Lamcote* ('bárányakol', vö. óang. *lamb;* Nott.), *Shapcott* ('juhakol', vö. óang. *scēap,* t. gen.-a *scēapa;* Dev.). Személyre utaló első névrész mellett 'kastély', 'majorság' jelentése lehetett a szónak, vö. *Armscote* ('Eadmund majorsága[i]', vö. óang. *Ēadmund,* e. gen.: *Ēadmundes;* Warw.), *Prescott* ('a papok majorságai', vö. óang. *prēost,* t. gen.: *prēosta;* Shr.). Emellett egyes településnevekben helyzetre, növényzetre vonatkozó előtagok mellett is elénk kerül a szó, pl. *Ascot* ('keleti lak[ok]', vö, óang. *ēast;* Brk.), (*Great* és *Little*) *Fencote* ('lakok a lápban', vö. óang. *fenn,* a Swale folyó menti mocsaras területen fekvő települések; NY.). A kifejezés önállóan is betölthetett településnévi funkciót egyes számú nominatívuszban, pl. *Cote* (vö. óang. *cot[e];* Oxf.); többes számú nominatívuszban, pl. *Coates* (vö. óang. *cot,* többes számú *cotu,* melyet felváltott a középang. *cotes;* Camb., Glo., Nott., WSx.), *Cotes* (vö. középang. többes számú *cotes;* Leic.); valamint az óang. többes számú datívuszi *cotum* alakból létrejött formákban, pl. *Coton* (Camb., Nhp., Shr., Staff.), *Coatham* (ma: Redcar város része, NY.). E névformákhoz később aztán megkülönböztető névrészek is kapcsolódhattak, pl. *Great Coates* ('nagy *Coates*', vö. modern ang. *great;* Linc.), *Coton in the Elms* ('szilfás *Coton*', vö. modern ang. *elm;* Derb.). A kifejezést hosszan használták

[531] CDEPN. 75; DEPN. 74 (*Burcott* c. a.); DBPN. 520; Gelling: *Signposts,* 1988, 122; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Northamptonshire/Green%27s+Norton/53286a5eb47fc40bba00015b-Field+Burcote (Letöltés: 2023. december 8.)

helynevek alkotására, hiszen középangol személynevek mellett is megjelenik, pl. *Brazacott* ('Brosya lakja'; vö. középang. *Brosia* családnév; Cornw.), *Rabscott* ('Robert lakja', vö. középang. *Robert* személynév; Dev.).[532]

Gelling vetette fel azt a kérdést, hogy a „személynév + *tūn*", valamint az értelmezés tekintetében vele rokonnak tekintett „személynév + *cot*", „személynév + *wīc*", „személynév + *worth*" és „személynév + *byrig*" típusú településnevek esetében vajon mióta figyelhető meg, hogy a névformában jelentkező személy igazolhatóan a birtokosa a jelölt településnek. Legkorábbi dokumentált példái nőkhöz került birtokadományokon épült kúriákra vonatkozóan a 7. és 8. századból valók, pl. *Fladbury* ('Flǣde [megerődített] kúriája', vö. óang. **Flǣde* női név és *byriġ*, a *burh* egyes számú datívusza; Worc.) és *Bibury* ('Bēaġe [megerődített] kúriája', vö. óang. **Bēaġe* női név és *byriġ*, a *burh* egyes számú datívusza, a 8. században Worcester püspöke adományozta a birtokot Leppa earl[533] számára, aki után lánya, Bēaġe bírta; Glo.). Ez a névtípus vélekedése szerint ugyanakkor sokszor másodlagos, *Bibury* például a település korábbi, a mellette lévő folyóval azonos *Coln* nevét cserélte le.[534]

Gelling ezzel azt a korábbi vélekedést írja felül, amely szerint az efféle településnevekben a korai be- és letelepülők személynevei köszönnek vissza, amelyek között a számos női név arra utalna, hogy a faluszervezésben az asszonyok igen aktív szerepet játszottak. Gelling ehelyett azt hangsúlyozza, hogy a hűbérúr családjának lakóhelyéül szolgáló birtokot a környékbeliek sokszor könnyebben hozták összefüggésbe a család helyben élő nőtagjaival, mint a rendszerint távol lévő családfővel. Ugyanakkor azt is kiemeli, hogy ezektől a névtípusoktól el kell különíteni a „személynév + *hām*" szerkezetű, jellegzetesen korai névformákat, amelyekben az említett személy többnyire valóban a falu alapítója, illetve az az angolszász vezér lehetett, aki a települést a britektől kisajátította; ezek a személyek egyúttal a falu mezőgazdasági életének megszervezői és irányítói is voltak a múltban.[535]

[532] CDEPN. 696, 194, 251, 18, 388, 482, 19, 228147, 160, 147, 160, 82; DBPN. 132, 521; DEPN. 124; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 137, 145; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/id/53284f07b47fc4097e00058a-Herdicott; https://www.etymonline.com/search?q=cot; https://www.oed.com/dictionary/cot_n1?tab=factsheet#8029185; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Cheshire/Weaverham/5328368eb47fc40856002084-Wallerscote; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Nottinghamshire/Radcliffe+on+Trent/53286beab47fc40bd40004c2-Lamcote+Ho; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Oxfordshire/Aston+Bampton/53286e1db47fc40beb000020-Cote; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Leicestershire/Cotes/53285cfbb47fc40adf001147-Cotes; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Devon/North+Molton/53284f0bb47fc4097e000e59-Rabscott (Letöltés: 2023. december 3.)

[533] Az *earl* angol grófi cím, mely a 11. és a 14. század között a legmagasabb rangú angol nemeseket jelölte, később visszaszorult a nemesi címek hierarchiájában.

[534] CDEPN. 232, 54; Gelling: *Signposts,* 1988, 181–183.

[535] Gelling: *Signposts,* 1988, 180–184.

Emellett az óangol *tūn* kifejezés gyakran jelenik meg alaprészként olyan méltóságnevek mellett is, amelyek nem köthetők az elsőként betelepülő angolszászok társadalmi szerveződéséhez. Az ilyen felépítésű településnevek minden bizonnyal egy későbbi időszakban keletkeztek: pl. *Bishopton* ('a [durhami] püspök települése', vö. óang. *biscop* és *tūn;* Durh.), *Chilton* ('a fiatalok települése', vö. óang. *ċild,* t. gen.: *ċilda* és *tūn,* fiatal nemesek, szerzetesek bírhatták; Bkh.), *Kingston* ('a király települése', vö. óang. *cyninges* és *tūn,* Hitvalló Eduárd korában; Camb.), *Knighton* ('a király vagy a nemes szolgáinak, katonáinak, a lovagoknak a települése', vö. óang. *cniht,* t. gen.: *cnihta* és *tūn;* Staff.), *Preston* ('a pap[ok] települése', vö. óang. *prēost,* t. gen.: *prēosta* és *tūn;* Hertf.). A földrajzi megoszlás vonatkozásában megemlítendő, hogy a *-tūn* végződésű településnevek Surrey, Bedfordshire, Huntingdonshire, Hertfordshire, Essex megyék, valamint Berkshire megye keleti részében kevésbé gyakran fordulnak elő, mint az ország többi régiójában.[536]

A településnevek egy csoportjában az alaprész a helység keletkezésének körülményeiről árulkodik. Egyes esetekben a legelőterületeken, erdőkben álló karámok, gazdasági épületek körül idővel tanyák, kisebb falvak épültek ki, melyek nevében gyakran találkozunk az eredeti funkcióra utaló köznévvel, így például az óang. *denn* ('erdei disznólegelő'), *fal(o)d* ('karám'), *dūn* ('hegyi legelő'), *(ġe)set* ('istálló, karám'), *bēr* ('erdei disznólegelő'), *bȳre* ('tehénistálló'), *hlōse* ('disznóól') szavak egyikével. Az utóbbi három kifejezést őrző településnevekre példaként a *Bere (Regis)* ('a király *Bere* nevű települése', vö. óang. *bēr* [lásd fent] vagy *bearu* 'erdő', 'liget', egykor királyi erdő volt itt; Dors.), *Byram* ('a tehénistállóknál', vö. óang. *bȳrum,* a *bȳre* többes számú datívusza; WY.), *Edmundbyers* ('St Edmund *Byres* nevű települése', vö. óang. *bȳre,* többes számú *bȳres,* a templom védőszentjéről; Durh.), *Loose* ('[disznó]ól'; Ke.) névformákat idézhetjük. A *denn* gyakran jelentkezik második névrészként kenti településnevekben, pl. *(High) Halden* ('Heathuweald után elnevezett erdei disznólegelő', vö. óang. *Heathuweald* személynév, modern ang. *high*), *Tenterden* ('a Thanet [fél]sziget népének disznólegelője', vö. óang. **Tenetware* népnév, t. gen.: *Tenetwara*); a *fal(o)d* pedig Sussex és Surrey megyei helységnevekben kerül sokszor elő, pl. *Winterfold* ('téli karám', vö. óang. *winter;* Sr), *Chaffolds* ('borjúistállók', vö. óang. *cealf;* Sr). A 'domb', 'hegy', majd jelentésváltozással 'hegyi legelő' értelmű *dūn* főként személyre utaló első névrész mellett jelenik meg, pl. *Kingsdown* ('a király hegyi legelője', vö. óang. *cyng,* e. gen.: *cynges;* Warw.). A *(ġe)set* használata a helynevekben különösen Kelet-Angliában volt gyakori, pl. *(Great) Bricett*

[536] CDEPN. 60, 134, 347, 353, 482; Gelling: *Signposts,* 1988, 125, 129.

('bögöly istálló[k]', vö. óang. *brīosa,* modern ang. *great;* Sf.), *Tattersett* ('Tathere istállója', vö. óang. *Tāthere* személynév; Nf.).[537]

Az általános jelentéstartalmú *stede, styde* ('hely') és *stoc* ('hely', később 'szent hely' is, lásd fent) néhány településnévben szintén arra utal, hogy gazdasági épületek körül kiépült helységekkel van dolgunk. Így például a mai *Abbeystead* ('az apátság helye', vö. modern ang. *abbey* és *stead;* Lanc.) helyén egykor apátsági tehenészet volt (1323–1324: *vaccary del Abbey*), *Horstead* ('lovas hely', vö. óang. *hors;* Nf.), (*East* és *West*) *Tisted* ('hely, ahol kiskecskéket tartanak', vö. óang. *tiċċe,* e. gen.: *tiċċes,* középang. *est, west;* Hamp.) és *Poundstock* ('tehenészet állatmenhellyel', óang. *pund;* Cornw.) szintén állattartásra szakosodott helyek lehettek. A *stoc* alaprészként gyakran annak a szomszédos helységnek a nevével áll, amely falunak a külterületi gazdasága volt egykor az általa jelölt hely, pl. *Calstock* (Cornw.) Callington település körzetében, *Meonstoke* (Hamp.) East és West Meon települések közelében, a Meon folyó mellett épült ki. A *stede, styde* önállóan nem jelentkezik településnévként, a *Stoke* ('másodlagos település', 'külterületi gazdaság') ugyanakkor gyakori helységnév (pl. Dev., Hamp., Ke.). Ez utóbbiak közül több idővel megkülönböztető bővítményrésszel egészült ki, pl. *North* és *West Stoke* ('az északi és a déli *Stoke* nevű település', vö. óang. *north, sūth,* az Arun folyó egyik kanyarulatától északra és délre fekvő települések; WSx.), *Stoke Doyle* ('a D'Oyly család által bírt *Stoke* nevű hely', 1286-ban John de Oyly tulajdonában állt, Oundle település külterületi gazdasága volt; Nhp.), *Stoke-on-Trent* ('*Stoke* nevű település a Trent folyó mellett'; Staff.). A *Stokeham* ('a *Stoke* nevű helyeknél' vagy 'a külterületi gazdaságoknál'; Nott.) névforma alapja az óang. *stoc* többes számú datívuszi *stocum* formája volt. Első névrészként a *stede, styde* nem jellemző a településnevekben, a *stoc* viszont igen, pl. *Stockport* ('a függő helyzetben lévő kis településnél lévő, ahhoz tartozó vásárhely', vö. óang. *port;* GMan.), *Stokesley* ('a *Stoke* nevű településhez tartozó irtvány', vö. óang. *lēah;* NY.). Személynevek mellett a *stede, styde* ritkán, a *stoc* gyakran jelentkezik, pl. *Harkstead* ('Hereca helye'; vö. óang. *Hereca* személynév; Suf.), *Frithelstock* ('Frithulac külterületi gazdasága'; vö. óang. *Frithulāc* személynév, e. gen.: *Frithulāces;* Dev.). Második névrészként az előbbi kifejezések főként

[537] CDEPN. 51, 209–210, 270, 604, 347, 84, 601; DBPN. 521, 524, 522; DEPN. xvi–xvii, 141–142, 153, 412, 22, 80, 243; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 130–134; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 39; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/West+Riding+of+Yorkshire/Brotherton/5328827bb47fc40c810060b3-Byram; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Surrey/Cranleigh/53287102b47fc40c23000317-Winterfold+and+Winterfold+Heath; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Surrey/Newdigate/53287104b47fc40c230006f2-Chaffolds+Fm (Letöltés: 2023. december 8.)

-stead, -sted, az utóbbi szó *-stoke, -stock* formában jelenik meg a mai településnevek végén.[538]

További településnevek motivációjául szolgálhatott emellett a jelölt birtok típusa, jogállása; nagysága; az utána fizetendő adó; néhány esetben pedig a tulajdonjog feletti vita is. Az angolszász törvények a 9. századig a föld birtoklásának alapvetően kétféle típusát különítették el. A szokásjog alapján bírt föld, a *folcland* esetén a királynak élelmiszer és különféle szolgáltatások jártak bérleti díjként, a *bōcland* pedig az ilyen jellegű kötelezettségektől királyi oklevélben mentesített, az adományozott által elidegeníthető és örökíthető föld volt. A kétféle jogállás településnévi vetülete a *Faulkland* (Som.) és a számos *Buckland* helynévben jelentkezik. Az utóbbi településnév jellegzetesen dél-angliai területeken fordul elő, különösen sok van belőle Devon és Somerset megyékben.[539]

A földterület alapvető mértékegysége az óangol korszakban a *hīd* (ma: *hide*) volt. Egy *hide* földterület egy háztartást tudott fenntartani. Egy *hide* nagysága mintegy 120 angol holdra tehető (kb. 50 hektár), a pontos méret azonban a terület termékenysége szerint változhatott. Néhány településnév motivációjául olyan birtoknevek szolgáltak, amelyek a terület nagyságát e mértékegység segítségével határozták meg, pl. *Nynehead* ('kilenc hide nagyságú birtok', vö. óang. *niġon* és *hīd,* t. dat.: *hīdum;* Som.), *Piddletrenthide* ('a 30 hide-nyi Piddle menti birtok', vö. *Piddle* folyónév és *Trenthide* helynév, az ófr. *trente* és a középang. *hide* szavakból, 1086-ban 30 hide-nyira becsülték a birtokot; Dors.). Egyes birtokok az utánuk fizetendő adóról kapták nevüket, majd a rajtuk keletkezett település tovább vihette az elnevezést, pl. (*Great* és *Little*) *Yeldham* ('adófizetésre kötelezett tanya', vö. óang. *ġeld* és *hām;* Ess.), *(Lower) Pennington* ('birtok, amely után egy penny adó fizetendő', vö. óang. *pening* és *tūn;* Hamp.). Más településnevekben egykori birtokviták emléke őrződött meg, pl. (*Lower* és *Upper*) *Threapwood* ('vitatott erdő', vö. óang. *thrēap* és *wudu,* Cheshire és Flintshire határán fekszik; Chs.).[540]

[538] CDEPN. 1, 318, 619, 110, 408, 481, 577–580, 280, 242; DEPN. xvii, 440–441, 443; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 128–129.

[539] CDEPN. 226, 96; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 146–147; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 138. Vö. még *Copeland* ('megvásárolt föld', vö. óé. *kaupaland;* Cu.), a Derwent és a Duddon folyók közötti terület, vö. CDEPN. 156.

[540] A *hide* kifejezés idővel változó jelentésének társadalmi (a szabad paraszti státus fenntartásához minimálisan szükséges értékű földterület meghatározására használt egység) és gazdasági vonatkozásaihoz (a terméshozam, a többlettermés nagyságának megbecsüléséhez s ez alapján a kivetett adó mértékének megítéléséhez használt egység) l. Ryan: *That 'Dreary Old Question': The Hide in Early Anglo-Saxon England,* 2011, 207–224. CDEPN. 446, 472, 710, 467, 613; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 146–147; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 138–139; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Cheshire/Threapwood/5328368eb47fc4085600206f-Lower+Threapwood+%26+Upper+Threapwood (Letöltés: 2023. november 7.)

5.5.4 Óskandináv jellegű településekre utaló helységnevek

A Brit-szigetekre érkező óskandináv betelepülők társadalmi és nyelvi hatását tükröző, településtípusra utaló alaprészt tartalmazó helységnevek kapcsán szólnunk kell a *-bȳ* 'falu', 'település', a *-thorp* 'más településtől függő helyzetben lévő, másodlagos külterületi település', a *-thveit* 'irtvány', 'rét, legelő' és néhány további alaprészre végződő névformákról, valamint az ún. *Grimston* és *Carlton* típusú névalakokról. Az óskandináv nyelv keleti változatát beszélő dánok a 9. század közepén kezdtek letelepedni Yorkshire, Kelet-Mercia és Kelet-Anglia területén, majd befolyásukat egészen a Watling Street római kori út vonaláig terjesztették ki. A dán fennhatóság alatt álló Danelaw területe legkiteljesedettebb formájában magába foglalta Észak-Anglia jó részét, a közép-angliai Lincoln, Nottingham, Derby, Leicester és Stamford városok körzetét, valamint a kelet-angliai régió egyes területeit. Az óskandináv nyelv nyugati dialektusát használó norvégok – akiknek egy része közvetlenül a Skandináv-félszigetről érkezett, egy másik csoportja pedig előbb az Ír-szigeten telepedett le és onnan költözött át a 10. század elején – az Orkney- és a Shetland-szigeteken, a Man-szigeten, a Hebridákon, valamint az északnyugat-angliai vidéken találtak otthonra. Az óészaki és az óangol szókészlet a két nyelv rokonsága miatt egyébiránt jelentős hasonlóságot mutatott, ami esetenként megnehezíti a településnevek etimológiájának felfejtését.[541]

Az óskandináv hatást mutató helységnevek jelentőségének és nyelvi elemzésének tekintetében az utóbbi években jelentős szempontváltás tapasztalható az angol névtani szakirodalomban. Az óskandináv eredetű településnevek vizsgálatán keresztül korábban főként arra keresték a választ a kutatók, hogy mely területeken, mikor és milyen létszámban telepedtek meg a dán, illetve a norvég lakosok a Brit-szigeteken. Mára inkább a viking kor korai időszakának itteni kultúrájáról, nyelvi sokszínűségéről kívánnak következtetéseket levonni a szakemberek a megfelelő hely(ség)nevekből. Matthew Townend amellett érvel, hogy az angolszász királyságok, püspökségek megszűnése, az óangol írásbeliség visszaszorulása, az új szerkezetű társadalmi, politikai és közigazgatási rend kiépítése, az óskandináv nyelv befolyása a beköltözők létszámától függetlenül jelentős kultúraváltozást eredményezett a Danelaw területén. A tekintetben, hogy kik és miért adták az itteni óskandináv településneveket, több magyarázati lehetőséget is felkínál. Elképzelhetőnek tartja, hogy a környező dán lakosság spontán módon

[541] DBPN. 520, 524, 525; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 78–79; Gelling: *Signposts,* 1988, 215, 220; Gillian Fellows-Jensen: The Scandinavian background to English place-names, in Jayne Carroll – David N. Parsons (eds.): *Perceptions of Place. Twenty-First-Century Interpretations of English Place-Names Studies,* Nottingham, English Place-Names Society, 2013, 100–101.

alakította ki ezeket a névformákat az egyes helyek megjelölésére; de azt is felveti, hogy talán a hatalom birtokosai felülről, tudatosan hozták létre az északi településneveket; továbbá azt sem zárja ki, hogy sok esetben a helyi, falusi lakosok maguk alkották meg a helységek óskandináv nevét a birtokbavétel kifejezésére.[542]

Az óskandináv eredetű településnevek keletkezési körülményeiben ráadásul területi különbségek is lehettek. Linda M. Corrigan 1100 előtt írott dokumentumok alapján igazolja, hogy az angolszász korszak végén a dél-cumbriai területek helynévállománya dominánsan óangol eredetű elemekből állt, s óskandinávból származó névformákkal lényegében csak South Westmorland, North Lonsdale és Copeland területeken találkozunk. Éppen ott, ahol a dán anyától született Tostig Godwinson, Northumbria grófja, II. Harold király öccse rendelkezett nagyobb birtokokkal. A helynévi nyomok alapján a skandináv lakosság jelenléte a térségben leginkább az ő birtokaira korlátozódhatott. Hasonlóképpen csekély számú, de a társadalom elitrétegébe tartozó, ezért nagy nyelvi hatással bíró 10. századi skandináv betelepülővel számol Richard Watson a közeli Amounderness területén. A dán személynevek és földrajzi kifejezések a helyi nyelvjárásban még a 12–14. században is használatosak voltak, közülük sok bekerült a földterületek fokozott felhasználása érdekében ekkor létesített települések nevébe is.[543]

Az óskandinávok által lakott területen jellegzetes településnevekként tarthatók számon a 'falu' jelentésű *-bȳ* alaprészre végződő névformák. E településnevekről korábban azt gondolták, hogy olyan falvakat jelöltek, amelyeket a dánok erdőirtással vagy mocsarak lecsapolásával nyert területeken alakítottak ki. Cameron a közép-angliai régió keleti felében lévő óangol, illetve óskandináv eredetű nevet viselő települések térbeli megoszlását vizsgálva érdekes következtetésre jutott. Úgy találta, hogy a korábbi, óangol eredetű névvel illetett helységek a táj legelőnyösebb, legtermékenyebb pontjain, főként a közepes magasságú, kavicsos talajú kiemelkedések közepén helyezkednek el, a *-bȳ* utótagú nevet viselő falvak pedig e kiemelkedések szélén vagy az ezeket környező agyagos talajon, azaz a mezőgazdasági termelés szempontjából második legjobb, addig használaton kívüli földterületeken jöttek létre, s gyakran jelennek meg csoportosan.

[542] Matthew Townend: Scandinavian place-names in England, in Jayne Carroll – David N. Parsons (eds.): *Perceptions of Place. Twenty-First-Century Interpretations of English Place-Names Studies,* Nottingham, English Place-Names Society, 2013, 111–115, 122–123.

[543] Linda M. Corrigan: Hunting the Vikings in South Cumbria from Ambleside to Haverbrack, in Nicholas J. Higham – Martin J. Ryan (eds.): *Place-names, Language and the Anglo-Saxon Landscape,* Woodbridge, Boydell, 2011, 105–123; Richard Watson: Viking-Age Amounderness: A Reconsideration, in Nicholas J. Higham – Martin J. Ryan (eds.): *Place-names, Language and the Anglo-Saxon Landscape,* Woodbridge, Boydell, 2011, 125–141.

Egy harmadik elképzelés pedig azzal számol, hogy a kérdéses helységek akkor kapták óskandináv elnevezésüket, amikor azok az angolszász nagybirtokok korszakbeli felbomlásának következtében dán kisbirtokosokhoz kerültek.[544]

Gillian Fellows-Jensen összebékíti a korábbi elképzeléseket, s úgy vélekedik, hogy a *-bȳ* alaprészre végződő településnevek több szakaszban alakultak ki a térségben. Első rétegük a 9. század végén, a 10. század elején keletkezett, amikor a dán betelepülők már létező angol falvakat sajátítottak ki, s ezeknek jellemzően olyan új nevet adtak, amelyekben a *-bȳ* alaprészt közszói névrész előzi meg, pl. (*Little* és *Great*) *Dalby* ('falu a völgyben', vö. óé. *dalr,* a *Crumdale* ['a görbe völgy'] nevű völgyben; Leic.), *Derby* ('szarvasok falva', vö. óé. *djúr,* t. gen.: *djúra;* Derb.), *Kirkby (in Cleveland)* ('falu templommal', vö. óé. *kirkju-bȳ,* a Cleveland Hills közelében; NY.). E névtípust a dánok a Jütland-félszigetről hozták magukkal. Egy-egy esetben a névcserére a korabeli írásbeliségből következtethetünk, pl. Æthelweard krónikája szerint az angolok által 1000 k.: *Northuuorthige*-nek ('északi elkerített terület', vö. óang. *north* és *worthiġ,* Tamworthtől északra) nevezett falut a dánok [871]/1000 k.: *Deoraby* ('szarvasok falva') néven ismerték (ma: Derby). Máskor a meglévő településnév átértelmezésével találkozunk, pl. [1096x1101]/1150: *Witeberia* ('fehér vár', vö. óang. *hwīte,* datívusza *hwītan* és *byriġ,* a *burh* egyes számú datívusza) és 1188–1316: *Wytebi* ('fehér falu', vö. óé. *hvítr* és *bȳ,* fehérre meszelt kőépületeiről; ma: Whitby, Ellesmere Port külvárosa, Chs.).[545]

A második réteghez tartozó névformák létrejötte a korábbi angolszász nagybirtokok kis, független egységekre bomlásához köthető. Az így keletkezett *-bȳ* végű falunevek első névrésze leginkább óskandináv személynév, pl. *Amotherby* ('Eymundr falva', vö. óé. *Eymundr* személynév, e. gen.: *Eymundar;* NY.), *Saxby* ('Saksi falva', vö. ódán *Saxi* személynév, e. gen.: *Saxa;* Linc.), *Asfordby* ('Asfrøthr falva', vö. óé. *Ásfrøthr* személynév; Leic.). Egy harmadik réteg pedig az óskandináv időszak végén alakult ki, vélhetően szintén névcsere következtében. Az ide tartozó falunevekben a *-bȳ* alaprész előtt egy normann személynév (hatása) jelentkezik, pl. *Jolby* ('Joel falva', vö. ófr. *Johel* személynév; NY.), *Huby* ('Hugh falva', vö. középang. *Huwe, Hew,* amely a kontinentális germán *Hugo* személynév átvétele; NY.), *Grimoldby* ('Grimolfr falva', vö. óé. *Grímólfr,* a középangolban az *-olf* végződés

[544] Gelling: *Signposts,* 1988, 223–226; Ryan: *Place-Names, Language and the Anglo-Saxon Landscape: An Introduction,* 2011, 14–18; Fellows-Jensen: *The Scandinavian background to English place-names,* 2013, 85.

[545] CDEPN. 177, 184, 350–351, 184, 673; Fellows-Jensen: *The Scandinavian background to English place-names,* 2013, 83–88; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 80; Gillian Fellows Jensen: Light thrown by Scandinavian Place-Names on the Anglo-Saxon Landscape, in Nicholas J. Higham – Martin J. Ryan (eds.): *Place-names, Language and the Anglo-Saxon Landscape,* Woodbridge, Boydell, 2011, 69–77.

-old, -ald végződésre cserélődött, vélhetően a frank *Grimoald* személynév hatására). A *-bȳ* alaprészt tartalmazó településnevek ebben a megközelítésben tehát korábbi névformákat váltanak fel annak jelzésére, hogy a falu közigazgatási vagy birtoklási, adózási helyzetében változás állt be.[546]

Thomas Owen Clancy a *-bȳ* utótagú településnevek kapcsán azt hangsúlyozza, hogy e névformákat más névadói gyakorlat hozta létre Cumberland és Dumfriesshire megyék területén, mint a délnyugat-skóciai régióban. Az előbbi esetben a kérdéses helységnevek jó része az 1050 és 1200 közötti időszakban keletkezett. Az ekkor létesülő települések közül soknak a nevét a helyi lakosság úgy hozta létre, hogy az érkező új földbirtokosok nevét a tulajdonjog jelölésére a korábbi névadási szokásoknak megfelelően a skandináv eredetű *-bȳ* alapréssel kapcsolata össze. A délnyugat-skóciai vidékre ugyanakkor a 12–13. században érkező betelepülők hozhatták magukkal a *-bȳ* utótagú, tulajdonosra utaló településnevek alkotásának divatját az egykor skandináv hatás alatt álló eredeti, angliai lakóhelyükről. Ugyancsak tőlük származhatnak és import nevek lehetnek az ayrshire-i *Cocklebee* ('konkolyperjés falu', vö. óang. *coccel,* alföldi skót *cokle*), *Busbie* ('bozótos falu', vö. ósk. **buskr, *buski*) típusú, a föld megművelésének nehézségére vonatkozó helynevek.[547]

A *bȳ* kifejezés általános jelentéstartalmánál fogva önállóan nem jelenik meg településnévként, s összetett helységnevek első névrészeként is bizonytalan, pl. *Bicker* ('falu a mocsárnál', vö. óé. *bȳ* és *kjarr* vagy '[település] a mocsár mellett', vö. óang. *bī* és óé. *kjarr* vagy 'perelt [település]', vö. középang. *biker* 'veszekedés', 'vita'; Linc.). Második névrészként igen gyakori az egykor óskandinávok által lakott területeken. Az első névrész ilyenkor legtöbbször óskandináv személynév, pl. *Bigby* ('Bekki falva', vö. ódán *Bekki* személynév, e. gen.: *Bekka;* Linc.), (*Upper* és *Lower*) *Catesby* ('Katr vagy Kati falva', vö. óé. *Kátr* vagy *Káti* személynév, az óangolban másodlagos e. gen.-a: *Kates;* Nhp.), *Ranby* ('Hrani falva', vö. óé. *Hrani* személynév, e. gen.: *Hrana,* az óangolban másodlagos e. gen.-a: *Hranes;* Nott.). Az első névrész utalhat továbbá helyzetre, pl. *Westby* ('a nyugati falu', vö. óé. *vestr* vagy óang. *west,* Kirkhamtől nyugatra; Lanc.), *Netherby* ('alsó falu', vö. óé. *nethri* vagy óang. *neothera;* Cu.); természeti környezetre, pl. *Barby* ('falu a hegyen', vö. óé. *berg;* Nhp.), *Keelby* ('falu a hajógerinc formájú hegyen', vö. óé. *kjǫlr;* Linc.); talajra, pl. *Sowerby* ('falu a mocsaras vagy savanyú talajon', vö. óé. *saurr;* NY.); növényre, pl. *Linby* ('hársfák falva', vö. óé. vagy óang. *lind,* t. gen.: *linda;* Nott.), *Asby* ('kőrisek

[546] CDEPN. 13, 529, 19, 321, 263; Fellows-Jensen: *The Scandinavian background to English placenames,* 2013, 83–88; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 80; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/North+Riding+of+Yorkshire/Croft/53286b0ab47fc40bc60000ad-Jolby (Letöltés: 2023. december 22.)

[547] DBPN. 89 (*Busby, Great* c. a.); Clancy: *Many strata: English and Scots place-names in Scotland*, 2013, 299, 306–310.

falva', vö. óé. *askr,* t. gen.: *aska;* Cu.); állatra, pl. *Beeby* ('méhes falu', vö. óang. *bēo;* Leic.), *Wetherby* ('herélt kos falva', vö. óé. *vethr,* e. gen.: *vethrar;* WY.); az épített környezetre, pl. *Kirkby* ('falu templommal', vö. óé. *kirkju;* Mers.); foglalkozásra, pl. *Hunmanby* ('kutyás vadászok falva', vö. óé. **hunda-mann,* t. gen.: **hunda-manna;* NY.), *Sutterby* ('cipőkészítő falva', vö. óang. *sūtere;* Linc.); a lakók nemzetiségére, pl. *Denby* ('a dánok falva', vö. óang. *Dene* népnév, t. gen.: *Dena;* Derb), *Ingleby* ('az angolok falva', vö. óang. *Engle* népnév, t. gen.: *Engla;* Derb.), *Ferrensby* ('a feröeri falva', óé. *færeyingr,* informális népnév; NY.), *Firsby* ('a frízek falva', vö. óé. *Frísir* népnév, t. gen.: *Frísa;* Linc.).[548]

A hasonló hangzás alapján a *-bȳ* alaprész időnként felváltotta az óangol *-byrig* (a *burh* 'megerődített hely' egyes számú datívusza) utótagot, pl. 1086: *Gravesberie* ('erőd az erdőben', vö. óang. *grāfe,* e. gen.: *grāfes* és *byriġ;* vagy 'erőd az ároknál', vö. óang. *græf*) > [1096x1101]/1280: *Gravisby* (ma: Greasby, Mers.); 1086: *Navesberie* ('Hnæf megerődített helye', vö. óang. *Hnæf* személynév, e. gen.: *Hnæfes* és *byriġ*) > 1166–1475: *Nauesbi* (ma: Naseby, Nhp.); s egyes többszöri előfordulású nevek esetében néha talán az óangol *-tūn* névrészt is, pl. óang. **Wiliġ-tūn* > *Willoughby* ('füzes falu', vö. óang. *wiliġ,* t. gen.: *wiliga* és *bȳ*); óang. **Æppel-tūn* < *Appleby* ('almás falu', vö. óang. *æppel* és *bȳ*). A *-bȳ* végződést tartalmazó kétrészes településnevek egy része teljes egészében óskandináv névforma, pl. *Kirkby, Barby, Asby, Firsby* (lásd fent). Egyes esetekben a névalak grammatikai szempontból is óészaki jegyeket hordoz: az óskandináv személynév egyes számú genitívusza óészaki [s] kiejtéssel jelenik meg ott, ahol az angolban [z]-nek kellene lennie, pl. *Haceby* ('Haddr falva', vö. óé. *Haddr* személynév, e. gen.: *Hadds;* Linc.), *Ulceby* ('Ulf falva', vö. ódán *Ulf* személynév, e. gen.: *Ulfs;* Linc.). A *-bȳ* utótagú településnevek egy másik csoportja az óangol első névrész okán nyelvileg kevert, hibrid alakulat, pl. *Beeby, Sutterby, Denby, Appleby* (lásd fent).[549]

Jellegzetesen óskandinávnak szokás tartani a *thorp* névrészt tartalmazó településneveket is. Az egykor dánok által megszállt Danelaw területén valóban számos ilyen névvel találkozunk máig terjedően, a norvégok által a kora középkorban elfoglalt északnyugat-angliai régióban ugyanakkor viszonylag ritkán fordult elő a helységnevekben ez a névrész. Az óészaki nyelv keleti változatában a *thorp* kifejezés jelentése 'leánytelepülés', 'majorság' volt, s a Danelaw területén jellemzően egy nagyobb helységből kirajzó lakosság által létrehozott kisebb, külterületi lakott helyet jelölt, amely az anyatelepüléstől függő helyzetben volt.

[548] CDEPN. 54, 56, 120, 491, 664, 431, 34, 337, 563, 373, 19, 47, 668, 350, 323, 590, 183, 331, 229, 231; DEPN. 79; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 167, 171–172, 186; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 79–81; Gelling: *Signposts,* 1988, 216.

[549] CDEPN. 260, 429, 682, 15, 268, 635; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 166–167; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 80; Gelling: *Signposts,* 1988, 222.

A szó használata a településnevekben a környező terület fokozott művelés alá vonásával is összefügghetett. A *thorp* típusú lakott helyek a *bȳ* típusú falvakhoz képest később létrejött, jelentéktelenebb települések voltak, bár mindkét kifejezés jórészt a kevéssé termékeny földterületeken létrejött óskandináv helységek megnevezésére szolgált.[550]

Megjegyzendő, hogy az óészaki *thorp* kifejezés megfelelője az óangolban is megvolt ugyanebben, vagy még inkább *throp* formában, s szintén 'majorság', 'függő helyzetben lévő kisebb lakott hely' jelentésben élt. A hasonló alak és jelentés miatt egyes településnevekben az óangol *-throp* alaprészt az óskandináv *-thorp* le is cserélte. Az óangol kifejezés használata az angolszász befolyás alatt álló területeken jelentkező településnevekben nem volt túl gyakori, s területi megoszlása alapján a szót inkább a kései angolszász korszak névalkotó összetevői között kell számontartani. A kifejezés előfordult önállóan, pl. *Throope* (Ebbesborne-hoz tartozó major volt; Wilt.), *Thrupp* (Chalfordhoz tartozó major volt; Glo.); első névrészként, pl. *Throphill* ('majorhegy', vö. óang. *hyll;* Nhb.). Második névrészként gyakran jelentkezett helyzetre utaló kifejezés mellett, pl. *(Upper) Astrop* ('a keleti major', vö. óang. *ēast,* modern ang. *upper,* King's Sutton helységtől keletre; Nhp.), *Westrip* ('nyugati major', vö. óang. *west,* Stroud helységtől nyugatra; Glo.); máskor egyéb jelentéskörbe tartozó első névrészt követett, pl. *Hatherop* ('a magas major', vö. óang. *hēah,* gyenge ragozású *hēa,* a Coln folyó mellett egy hegytetőn fekszik; Glo.), *Williamstrip* ('William majorja', vö. középang. *William* személynév; Glo.).[551]

Az óang. *-throp* és az óé. *-thorp* végű településneveket David Parsons végső soron egyazon típushoz tartozóknak értékeli, s kialakulásukat a közösségi földhasználat rendszerének létrejöttével hozza összefüggésbe. A névtípus, amelyhez összességében mintegy 900 hely(ség)név tartozik, különösen gyakori a közép-angliai területen, kissé kinyúlva a délnyugati és kelet-angliai régiók irányába, ugyanakkor a távoli délnyugati és délkeleti vidékeken, a közép-angliai területek

[550] DEPN. 468–469; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 78; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 172–173; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 78; Gelling: *Signposts,* 1988, 225, 233; Ryan: *Place-Names, Language and the Anglo-Saxon Landscape: An Introduction,* 2011, 14–16; Fellows-Jensen: *The Scandinavian background to English place-names,* 2013, 89.

[551] CDEPN. 614, 25, 286; DEPN. 468–469; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 173–174; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 78–79; Gelling: *Signposts,* 1988, 216, 227–228; Fellows-Jensen: *The Scandinavian background to English place-names,* 2013, 89; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Wiltshire/Bishopstone/532886d2b47fc40d380000db-Throope+Fm+and+Hill; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Gloucestershire/Cainscross/53285a8eb47fc40ab30003c4-Westrip; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Gloucestershire/Coln+St+Aldwyn/53285a8fb47fc40ab30005a6-Williamstrip+Park (Letöltés: 2023. december 18.)

nyugati részén és az északnyugati országrészben kevéssé jellemző. Földrajzi megoszlása lényegében lefedi azt a területet, ahol az ún. *open field* rendszerű közösségi földhasználat a legkifejlettebb formáját érte el.[552] A *-throp* ~ *-thorp* végű névvel jelölt falvak jellemzően kis, egyszerű települések voltak, amelyekből aligalig lett jelentős helység a későbbiekben, s egyházkerületi beosztásuk sem mindig volt egyértelmű. Sok közülük a középkor során fel is számolódott. A környék központi falvaihoz tartozó, másodlagosan létesült külterületi gazdaságok voltak, mezőgazdasági művelésre szánt nagy földterületekkel körülvéve.[553]

A *-throp* és *-thorp* utótagú nevet viselő településeken a régészek a 9. századtól találtak leleteket; az északi és keleti részeken a névformák előtagja gyakran óskandináv eredetű szó, sőt, néhány normann francia nyelvre visszavezethető előtaggal is találkozunk. Mindez arra utal, hogy a névtípus az angolszász korszak végén vagy az után vált népszerűvé. A névtípushoz tartozó egyik legelső településnév egy 869-es, Mercia királyságából származó oklevélben kerül elénk: *Upthrop,* melyről kiderül, hogy egy nagyobb birtok részét jelölte, s e birtokrészben a legelők, az erdő és a szántók közös tulajdonban voltak. Mindezek alapján Parsons azt a következtetést vonja le, hogy a *-throp* és *-thorp* végű nevek eredendően olyan kicsiny, a falu központjától némileg távol eső, ideiglenes lakóhelyeket jelölhettek, ahol a földművesek szálltak meg addig, amíg a környező szántóföldeket művelték. A nagy területű, közös művelésű szántók rendszere a 9. század közepétől kezdett elterjedni a közép-angliai területen angolszász újításként, a később beköltöző óskandinávok pedig átvették ezt a mezőgazdasági formát. Ezzel összhangban a termelésmódhoz kapcsolódóan kialakult kis másodlagos települések nevében az óang. *-throp* és az óé. *-thorp* végződések használatában is egyfajta folyamatosságot látnak megjelenni a kutatók.[554]

Az óskandináv *thorp* kifejezés jelentkezett önállóan településnévként, ami önmagában is arra utal, hogy nem egyszerűen csak 'település', hanem valamilyen 'sajátos típusú település' értelme volt a szónak, pl. *Thorpe* (Burnsallhoz tartozó majorság volt; NY.). Ezek a településnevek később aztán egyénítő jelzőket kaphattak, pl. *Thorpe St Peter* (a helyi templom védőszentjéről; Linc.), *Thorpe Market* (vö. középang. *market* 'vásár'; Nf.), *Thorpe Underwood* (egy erdővel borított domb alatt fekvő település; NY.). Második névrészként a *thorp* gyakran jelentkezik a közeli anyatelepülés nevével, pl. *Ashwellthorpe* (Ashwell közelében; Nf.), *Mattersey Thorpe* (Mattersey közelében; Nott.), *Burnham Thorpe*

[552] Ezen a területen meglehetősen sok a *-tūn* utótagú településnév is, melyek akár a faluközpontokat is jelölhették. Ez a névtípus ugyanakkor máshol sem ritka, így a fenti következtetéssel igen óvatosan kell bánni, vö. Parsons: *Churls and athelings, kings and reeves,* 2013, 67.

[553] Parsons: *Churls and athelings, kings and reeves,* 2013, 66–69.

[554] Uo.

(Burnham Market közelében; Nf.); illetve óskandináv vagy angol eredetű személynevekkel is, pl. *Ganthorpe* ('Galm majorja', vö. óé. *Galmr* személynév; NY.), *Scunthorpe* ('Skuma majorja', vö. óé. *Skúma;* Linc.), *Ullesthorpe* ('Ulfr majorja', vö. óé. *Úlfr* személynév, középang. e. gen.: *Ulfes;* Leic.), *Addlethorpe* ('Eardwulf majorja', vö. óang. *Eardwulf* személynév; Linc.), *Belmesthorpe* ('Beornhelm majorja', vö. óang. *Beornhelm* személynév, e. gen.: *Beornhelmes;* Leic.). Utóbbiak közül azok a korábbiak, amelyekben az előtag óskandináv eredetű; a névtípus népszerűsége azonban fennmaradt egy ideig a későbbiekben is, amikor már a dán és az angol lakosok keveredése nagyobb mértéket öltött. Ekkor keletkezhettek azok a névformák, amelyekben angol személynév az előtag. A normann hódítás korában francia eredetű személynevek is a típushoz tartozó helységnevek részévé válhattak, pl. *Thorpe Arnold* (1156-ban Ernald de Bosco, majd utódai birtokolták; Leic.), *Thorpe Satchville* (1234-ben Ralph de Sechevill tulajdona volt; Leic.), *Thorpe Constantine* (1212-ben Galfrid de Costentin birtokolta; Staff.).[555]

Emellett találkozunk ó-, középangol és óészaki eredetű köznévi első névrészekkel is a *-thorp* alaprészt tartalmazó településnevekben, pl. *Newthorpe* ('az új major', vö. óang. *nīwe,* gyenge ragozású datívuszi *nīwan;* NY.), *Westhorpe* ('nyugati major', vö. óang. *west,* Southwelltől nyugatra; Nott.), *Kingsthorpe* ('a király *Thorpe* nevű települése', vö. középang. *king,* e. gen.: *kinges;* Nhp.), *Copmanthorpe* ('a kereskedő majorja', vö. óé. *kaup-mann;* NY.), *Danthorpe* ('a dánok majorja', vö. óé. *Danir* népnév, t. gen.: *Dana;* EY.), *Milnthorpe* ('major malommal', vö. óang. *myln;* Cu.), *Londonthorpe* ('major a ligetnél', vö. óé. *lundr,* e. gen.: *lundar;* Linc.), *Woodthorpe* ('major az erdőben', vö. középang. *wode;* Leic.).[556]

Jellegzetesen óskandináv lexéma a településnevekben a *thveit* kifejezés is, amely 'rét, legelő' és 'erdei tisztás', 'irtvány' jelentésben is élt. Különösen gyakran jelent meg Lancashire, Cumbria és Észak-Yorkshire területén, ahol a korszakban több, művelésbe korábban még be nem vont földterület vált használatossá, mint a kelet- és közép-angliai régiókban. A kifejezés a helyi angol nyelvjárásoknak is elemévé lett, így jelenléte a településnevekben nem szükségszerűen utalt óskan-

[555] CDEPN. 611–613, 23, 403, 101, 246, 533, 636, 4, 49, 611, 612; DEPN. xvii, 468–469; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 173; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 78; Gelling: *Signposts,* 1988, 226–227; Fellows-Jensen: *The Scandinavian background to English place-names,* 2013, 88–90.

[556] CDEPN. 436, 347, 157, 414, 379, 697; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 173; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 78; Gelling: *Signposts,* 1988, 226–227; Fellows-Jensen: *The Scandinavian background to English place-names,* 2013, 88–90; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Nottinghamshire/Southwell/53286beab47fc40bd400056b-Easthorpe; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/East+Riding+of+Yorkshire/Humbleton/5328549ab47fc40a4d0004d9-Danthorpe (Letöltés: 2023. december 21.)

dináv lakosokra. A szó önállóan is településnévvé válhatott, pl. *Thwaite* (Suf., ma: Thwaite St Mary, Nf.). Második névrészként különféle szemantikai tartalmú első névrészek mellett került elő, pl. *Braithwaite* ('széles irtvány', vö. óé. *breithr;* Cu.), *Smaithwaite* ('kis irtvány', óé. *smá[r];* Cu.), *Birthwaite* ('nyíres irtvány', vö. óé. *birki;* WY.), *Gristhwaite* ('disznós irtvány', vö. óé. *griss* vagy 'Gris irtványa', vö. óé. *Gríss* ragadványnév; NY.).[557]

Egykori dán lakosságra utaló névformáknak tartják a *bōth* 'bódé', 'kunyhó', a *toft* 'házhely', 'tanya', a *garthr* 'elkerített terület' szavakat és az óskandináv *holmr* 'sziget', 'szárazulat mocsaras területen' kifejezés *hulme* alakváltozatát tartalmazó településneveket, pl. *Booth* ('kunyhó'; Derb.), *Thurlowbooth* ('Thurlak kunyhója', vö. ódán *Thurlakr* személynév; Derb.), *Toft* ('tanya'; Camb.), *Applegarth* ('elkerített terület almafával', vö. óé. *æppel;* NY.), *Kettleshulme* ('Ketil szárazulata', vö. ódán *Ketil[l]* személynév, e. gen.: *Ketil[l]es;* Chs.). Óészaki jövevényszóként került át s a középangolban vált helynévalkotó névrésszé a *bigging* 'épület', 'ház' kifejezés (< óé. *byggja* 'építeni'), amely különösen az észak- és közép-angliai régiókban volt népszerű, pl. *Biggin* ('[az] épület'; Derb., NY.), *Newbiggin* ('új épület', vö. középang. *new;* Cu., Durh., NY.).[558]

Kora középkori ír–norvég lakosságra utaló névformák a *búth* 'bódé', 'kunyhó', 'ideiglenes menedékhely', a *skáli* (nyelvjárási *scale*) 'ideiglenes kunyhó', az *erg* 'kunyhó hegyi legelőn', a *sætr* 'kunyhó hegyi legelőn' névrészeket tartalmazó településnevek, pl. *Bootham* ('a kunyhók[nál]'; ma: York városrésze, WY.), *Bewcastle* ('római kori erődítmény kunyhóval', vö. óang. *cæster* > középang. *castel,* a római védművön belül átmeneti szállásként szolgáló kunyhók épültek, középkori vára is a római létesítményen belül épült; Cu.), *Scales* ('kunyhók', vö. középang. *skales* < óé. *skáli* és középang. többes szám jele: *-es;* Cu., Lanc.), *Winscales* ('kunyhók

[557] CDEPN. 472, 616, 78; DBPN. 525; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 175; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 78; Fellows-Jensen: *The Scandinavian background to English place-names,* 2013, 90–92; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Cumberland/St+John%27s%2C+Castlerigg+and+Wythburn/532847e0b47fc408f9000c1f-Smaithwaite; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/West+Riding+of+Yorkshire/Darton/532881e3b47fc40c8100191c-Birthwaite+Hall; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/North+Riding+of+Yorkshire/Topcliffe/53286b0bb47fc40bc60002e5-Gristhwaite (Letöltés: 2023. december 18.)

[558] CDEPN. 620–621, 342, 56, 432–433; DBPN. 520, 525, 522; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 169, 174–176; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 79, 83; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 79; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Derbyshire/Hartington+Upper+Quarter/53284ccbb47fc4095c000abb-Booth; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Derbyshire/Crich/53284cc9b47fc4095c000697-Thurlowbooth; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Cambridgeshire/Toft/5328736fb47fc40c4f0007fd-Toft; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/North+Riding+of+Yorkshire/Marske/53286b0ab47fc40bc60001f1-Applegarth (Letöltés: 2023. december 18.)

a szeles hegyi legelőn', vö. óang. *wind;* Cu.), *Arras* ('kunyhók a hegyi legelőn'; EY.), *Sizergh* ('Sigrith kunyhója a hegyi legelőn', vö. óé. *Sigríðr* női név; Wmrl.), *Satterthwaite* ('hegyi kunyhó irtványa', vö. óé. *thveit;* Cu.). Ugyancsak egykori ír–norvég lakosság jelenlétére mutatnak a gael eredetű személynevet magukban foglaló névformák, pl. *Yockenthwaite* ('Eogan irtványa', vö. óír *Eogan* személynév, az óangolban másodlagos e. gen.-a.: *Eoganes;* NY.); az inverz szerkezetű névalakok, pl. *Bewaldeth* ('Aldgyth otthona', vö. óang., óé. *bū* és óang. *Aldgȳth* női név; Cu.), *Brigsteer* ('a tinók által használt töltésút', vö. óang. *brycg,* amelyre hatást gyakorolt az óé. *bryggja* és *stēor;* Cu.); valamint az óészaki *-ar-, -er-* formájú egyes számú genitívuszt őrző településnevek, pl. *Bowderdale* ('a *Búthar-á* nevű vízfolyásnak, azaz a »kunyhó folyójá«-nak a völgye', vö. óé. *á,* középang. *dale* < óé. *dalr;* Cu.), *Winderwath* ('Vinand gázlója', vö. óé. *Vinandr* vagy kontinentális germán *Wīnand* személynév és óé. *vath;* Wmrl.).[559]

Az ún. „Grimston típusú hibrid névformák" egy, az óskandináv lakosság körében használt óészaki személynév és az óangol eredetű *tūn,* településformára utaló köznévi kifejezés összetételéből jöttek létre.[560] A típushoz tartozó településnevek a *Domesday Book* összeírásában már jócskán megtalálhatóak, tehát a névtípus kialakulásának, népszerűségének jellegzetes időszakát a dán beköltözés kezdete és 1086 közé kell tennünk. A Grimston típusú névformák az egykor óskandináv befolyás alatt álló területen egyenetlen mennyiségben fordulnak elő. Északnyugaton és Yorkshire-ben ritkán bukkannak fel; jellemzőek ugyanakkor Nottinghamshire, Leicestershire, Derbyshire megyék azon területein, ahol az egészében dán településnevek alig, az óangol eredetű helységnevek viszont gyakran kerülnek elénk.

[559] CDEPN. 53–54, 530, 528, 688, 711, 53, 87, 74–75; DBPN. 520, 524, 521, 524, 502; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 163–164, 174, 176; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 76–77; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/id/532881efb47fc40c810032ac-Bootham+Fm; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/East+Riding+of+Yorkshire/Market+Weighton/53285471b47fc40a4d0001ee-Arras; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Westmorland/Kendal/5328768bb47fc40c6f0007dc-Sizergh; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Westmorland/Brougham/53287689b47fc40c6f000418-Winderwath (Letöltés: 2023. december 18.)

[560] Fontos megjegyezni, hogy a kései óangolban, sőt a normann hódítás kezdete utáni időszakban is a Brit-szigeten használtak olyan kontinentális eredetű személyneveket, amelyek végső soron óészaki etimonúak voltak. Az azonban korántsem volt szükségszerű, hogy e nevek viselői óskandinávok voltak. Azok a *-tūn* alaprészt tartalmazó településnevek, amelyek óészaki eredetű személynevet tartalmaznak, de az egykor dánok által benépesített területeken kívül fekvő helységet jelölnek, jó eséllyel e kategóriába tartozó személynevet foglalnak magukba, ezért nem sorolhatók a Grimston-féle névalakulatok közé, illetve nem használhatók fel népességtörténeti következtetések levonására sem, pl. *Thurgarton* (vö. angloskandináv *Thurgar* személynév < óé. *Thorgeirr;* Nott.), *Spaxton* (vö. kései óang. **Spac* személynév, e. gen.: **Spaces* < óé. *Spakr;* Som.), *Thurlton* (angloskandináv *Thurferth* < óé. **Thorfrøthr;* Nf.), vö. Gelling: *Signposts,* 1988, 229–230; CDEPN 614, 564, 615.

Többnyire olyan településeket jelölnek, amelyek mezőgazdasági termelésre igen alkalmas, így vélhetően korán művelés alá vont talajon terülnek el. Mindez arra a következtetésre vezette a kutatókat, hogy a Grimston típusú hibridek által jelölt helységek nem új, a dánok által létesített falvak lehettek, hanem korábban is létező, *-tūn* utótagú nevet viselő angolszász települések, amelyeket óskandináv hatásra részlegesen átneveztek. Az átnevezésre akkor került sor, amikor a skandináv időszakban a falu új, dán birtokos kezére került, akinek a neve a korábbi angolszász tulajdonos nevének helyére került be a helység megújult elnevezésébe. A körülmények szabták meg, hogy a dán birtokos *-tūn*-jaként vagy *-bȳ*-jeként jelöltek-e meg egy települést a térségben: előbbit főként angolszászok által lakott területen, angol lakossággal átvett, korábbi létesítésű helységek neveiben, utóbbit skandinávok által megszállt vidékeken, dán lakosokkal benépesített új falvak elnevezéseiben használták.[561]

A Grimston típusú névalakulatokat el kell különíteni a *Woolstone* típusú településnevektől ('Wulfsige birtoka', vö. óang. *Wulfsiġe* személynév, e. gen.: *Wulfsiġes;* Bkh.), amelyek óangol személynevet tartalmaznak a *-tūn* alaprész előtt. Ezek a névformák szintén a 900 és 1080 közötti időszakban váltak népszerűvé a térségben, bár gyakoriságuk nem érte el a Grimston típusú nevekét. Alapvetően a Danelaw területén kívül eső régiókban fekvő falvakat jelöltek, melyeket angol főurak kaptak meg hűbérbirtokként.[562]

A Grimston típusú névalakulatokban megnevezett személyek más viszonyban álltak a jelölt településekkel. Ekwall, Reaney és Fellows-Jensen úgy vélte, kiszolgált dán katonák kapták meg a kérdéses falvakat, hogy a továbbiakban ezek jövedelméből éljenek. Gelling szerint a dán tulajdonosok egy része közigazgatási szolgálataiért cserébe jutott hozzá e településekhez. Cameron inkább a Danelaw területén élő óskandinávok terjeszkedésének jelét látta e névformák elterjedésében. David Parsons ugyanakkor furcsállja, hogy az óskandináv személynevek a településtípusra utaló óangol alaprészek közül csak a *-tūn* névrésszel fordulnak elő, más ilyen jellegű alaprésszel nem jelentkeznek a helységnevekben. Ez a megfigyelés vezette arra, hogy felvesse: a *tūn* kifejezés 'angol falu' jelentésben jövevényszóként átkerülhetett az óészaki nyelvbe.[563]

[561] Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 170–171; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 81–82; Gelling: *Signposts,* 1988, 232–233; Ryan: *Place-Names, Language and the Anglo-Saxon Landscape: An Introduction,* 2011, 14–15; Townend: *Scandinavian place-names in England,* 2013, 117.

[562] Gelling: *Signposts,* 1988, 231–232.

[563] Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 170–171; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 81–82; Gelling: *Signposts,* 1988, 232–233; Townend: *Scandinavian place-names in England,* 2013, 117–118.

Ezt a gondolatot viszi tovább Matthew Townend. Ez esetben ugyanis az óskandináv betelepülők nemcsak a *-tūn* utótagú névformákat cserélhették le, hanem bármely típusú korai településnevet megváltoztathattak 'X nevű skandináv személy fennhatósága alá került angol település' értelemben Grimston típusú névalakra. Mivel mindez a korábbi angolszász nagybirtokok felosztásának idején történt, az új névformák használata jelezhette azt is, hogy a birtokos megváltozása révén új, önállóan adózó egység jött létre. Az óészaki személynévből és a *-tūn* alaprészből felépülő névformák ráadásul az angolszászok számára is könnyen értelmezhető alakulatok voltak. A Grimston típusú településnevek számának eltérését a Danelaw egyes régióiban Townend azzal magyarázza, hogy az óészaki nyelvnek több nyelvjárási változata volt jelen a területen, és a *tūn* jövevényszó nem mindegyikben volt egyformán népszerű. A Grimston típusú névalakulatok Townend szerint tehát nem hibrid formák, hanem tisztán óskandináv településnevek.[564]

Ezzel szemben a Carlton típusú településneveket – amelyekben egy óskandináv közszó előzi meg a *-tūn* alaprészt – valóban kevert nyelvű névalakoknak tartja. Ezek úgy jöttek létre, hogy a *-tūn* végződésű óangol helységnevek első névrészét annak óskandináv megfelelőjére cserélték le a névhasználók, pl. 1081/1131 k.: *Cherlentonæ* > 1086–1576: *Carleton(e),* azaz az óangol *ċeorl* (többes számú genitívuszban *ċeorl[en]a*) kifejezés helyére az azonos jelentésű óészaki *karl* (többes számú genitívuszban *karla*) szó került ('a szabad parasztok települése'; ma: Carlton Curlieu, a 13. század közepén William de Curly birtokában volt, Leic.). Amennyiben az óangol első névrész megmaradt, a helységnév ma *Charlton* formában jelenik meg, pl. *Charlton Abbots* (a winchcombi apáté volt; Glo.), *Charlton Mackrell* (a Makerel család tulajdonában volt; Som.), *North* és *South Charlton* (egymáshoz viszonyított helyzet alapján égtáj meghatározásával; Nhb.).[565]

A Grimston típusú településnevek egyébiránt nem feltétlenül a legegyértelműbb példáról kapták elnevezésüket. Igaz ugyan, hogy az óészaki nyelvben létezett *Grímr* személynév, de korántsem biztos, hogy a *Grimston* névformák első névrészeként minden esetben ezt a személynevet kell keresni. *Grímr* (vö. óé. *gríma* 'arcmaszk'; óangol változatban *Grīm*) volt Odin (az óangol Wōden) istenség egyik lehetséges megnevezése is. Gelling és Watts is azon a véleményen van, hogy a *Grimston* névformát feltűnően sokszor kapták kedvezőtlen helyzetű, romos épületekből álló települések, amelyeket a nép képzelete könnyen vélhetett az ördög vagy egy gonosz manó lakhelyének. Ez magyarázná, hogy miért volt a név olyan népszerű a múltban, s hogy miért tűnt el mára számos ilyen nevű település. Gelling

[564] Townend: *Scandinavian place-names in England,* 2013, 118–120.

[565] CDEPN. 116–117, 126; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 170–171; Townend: *Scandinavian place-names in England,* 2013, 118–120.

szerint a névtípus valódi jellegét jobban tükröznék a *Barkston* (vö. óé. *Barkr* személynév, az óangolban másodlagos e. gen.-a.: *Barkes;* Linc.), *Foston* (vö. óé. *Fótr* személynév, e. gen.: *Fóts;* Linc.) vagy *Flixton* (vö. óé. *Flik, Flikkr* személynév, e. gen.: *Fliks, Flikks;* NY.) névformák. A „Grimston-hibridek" megjelölés ugyanakkor olyan bevett kifejezéssé vált az angol névtani szakirodalomban, hogy ma már nem lenne célszerű más terminust használni helyette.[566]

5.5.5 Normann francia hatás a településtípusra utaló helységnevekre

Az óskandinávok és a normann franciák hatása a Brit-szigetek helynévállományára igen különböző jellegű volt. Az óskandináv beköltözők alapvetően közemberek, kiszolgált katonák, földművesek voltak; nagyobb létszámban érkeztek a területre; s itteni megélhetésük biztosítására mezőgazdasággal, kereskedelemmel kezdtek el foglalkozni. Településeiknek természetes névadási folyamatok során saját, óészaki nyelvű neveket adtak; emellett számos határrésznévvel is gazdagították a korábbi névkészletet. A normann francia megszállók az arisztokrácia tagjai közül kerültek ki, földbirtokokat szereztek a területen; kis létszámban érkeztek, mivel nem feltétlenül az újonnan kapott birtokaikon éltek; s a helyi földművelésről sem sok tapasztalattal rendelkeztek. A részben vagy egészében francia eredetű településnevekbe a tulajdonjog kifejezésére sokszor tudatosan kerültek be francia személynevek, köztük családnevek is; a határrészek nevei között viszont kevés az ófranciára visszavezethető névforma. A francia hivatalnokok ugyanakkor jelentős hatást gyakoroltak az angolok által korábban is használt településnevek formájára a helyesírás és a kiejtés vonatkozásában egyaránt (lásd később).[567]

A normannok a korábbi, már meglévő településnevek nagy részét átvették. Új, francia nevekkel főként az általuk épített várakat és monostorokat látták el, e neveket aztán az épületek körül létrejött települések is gyakran felvették. Az óangol *burh* 'megerődített város' (egyes számú datívuszban: *byrig*) szó helyett a normann időkben vált használatossá a középangol *castle* lexéma, melynek 'vár', 'erődítmény' jelentése az északi ófrancia *castel* kifejezés 'vár', 'erőd' értelmének hatására terjedt el. Az óskandináv megszállás idején a fallal körülvett városok nemcsak védelmi funkciót töltöttek be, hanem közigazgatási és egyéb feladatokat is elláttak. A megerődített városok vagy *borough*-k új kötelezettségei miatt lassan

[566] CDEPN. 263, 35, 237, 234; Gelling: *Signposts,* 1988, 229, 233–234.

[567] Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 192–193; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 98–99; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 87; Gelling: *Signposts,* 1988, 236.

az óangol eredetű kifejezés jelentéstartalma is megváltozott: a továbbiakban elsősorban bizonyos típusú közigazgatási egység jelölésére szolgált. 'Megerődített hely', 'vár' értelemben pedig a *castel* szó került be a középangol településnevekbe, pl. *Castlemorton* ('Morton várral', a vár az István angol király és Matilda között dúló polgárháború idején létesült; Worc.), *Castlethorpe* ('major a várnál', a közeli Hanslope település földesurához tartozó várral; Bkh.), *Newcastle (upon Tyne)* ('új vár', a rómaiak Pons Aelius 'Hadrianus hídja', az óangolok 1107 k.: *Munecaceastre,* azaz 'a szerzetesek római erődje' néven ismerték, várát a későbbiekben kezdte el építeni Róbert, Hódító Vilmos legidősebb fia; T&W.).[568]

Néhány óangol vagy óskandináv eredetű, településtípusra utaló alaprészt tartalmazó névformáról bizonyosan tudható, hogy a normann időszakban jött létre. Ezek a településnevek ugyanis az óangol *-tūn, -wick,* az óskandináv *-bȳ, -thorp* és *-thveit* névrészek előtt jellegzetes normann személynevet, így francia vagy kontinentális germán eredetű egyéni nevet, bibliai gyökerű keresztnevet, esetleg francia családnevet foglalnak magukban, pl. *Howton* ('Hugh települése', 1150 körül Hugh de Lacy birtokában volt; Heref.), *Painswick* ('Pain farmja', 1130 körül Pain Fitzjohn birtokában volt; Glo.), *Ellonby* ('Alein falva', vö. ófr. *Alein* személynév; Cu.); *Mablethorpe* ('Malbert majorja', vö. kontinentális germán *Malbert* < *Madabert* személynév; Linc.), *Bassenthwaite* ('Bastun irtványa', vö. *Bastun* családnév < ófr. *bastun* 'rúd'; Cu.). A típushoz tartozó *-tūn* végű településnevek Wiltshire, Devon és Dorset területén különösen gyakoriak; míg a *-bȳ* végűek Cumberlandben, Carlisle városa körül jelentkeznek a leggyakrabban. Jellemző a korszakban az új, normann birtokosokat jelölő francia személy-, köztük családnevekre visszamenő megkülönböztető jelzők megjelenése is a településnevekben, pl. *Marston Trussell* (a helység 1233-ban Richard Trussel birtokában volt; Heref.), *Shepton Mallet* (a helység az 1100-as évek elején Robert Malet tulajdonában volt; Som.), *Wootton Bassett* (a helység az 1200-as évek elején Alan Basset birtokában volt; Wilt.).[569]

A normann hódítás időszakában került az ófranciából a középangolba a 'kikötőváros' értelmű *port* kifejezés, amely azonban csak későn, jellemzően második névrészként kapott szerepet a helységnevekben, pl. *Devonport* ('devoni kikötőváros', vö. *Devon* megyenév és modern ang. *port;* ma: Plymouth városrésze, Dev.). Elkülönítendő ettől a 'vásárváros' jelentésű középangol *port* kifejezés, amely

[568] CDEPN. 119, 433–434; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 194; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 100, 106; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 87; Gelling: *Signposts,* 1988, 236.

[569] CDEPN. 320, 459–460, 213, 392, 41, 401, 543, 699; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 193; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 102–103; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 92–94; Gelling: *Signposts,* 1988, 230, 240.

vagy a latin *portus* (’kikötő’) szóból eredő óangol *port* (’kikötő’) kifejezésből, vagy a latin *porta* (’kapu’) szóból keletkezett sajátos jelentésváltozással, és szintén csak későn jelent meg összetett településnevek alaprészeként, pl. *Newport* (’az új vásárváros’, vö. középang. *newe* és *port,* a hagyomány szerint a várost I. Henrik alapította a 12. század elején; Shr.).[570]

Miután az óangolból örökölt *tūn* kifejezés egyre inkább csak a nagyobb települések jelölésére szolgált a középangolban, ’falu’ értelmű közszóként a francia eredetű *village* szót kezdték el használni, amely azonban túl későn érkezett ahhoz, hogy természetes úton beépülhessen a településnevekbe. Az azonban a déli megyékben előfordult, hogy a *-feld* (’nyílt terület’) alaprész a kiejtésben *-veld,* majd *-vell* formájúvá lett, s ezt aztán később tévesen a francia *-ville* (’falu’) utótaggal azonosították, pl. *Enville* (’a vízszintes nyílt terület’, 1086: *Efnefeld,* vö. óang. *efn,* gyenge ragozású *efna* és *feld;* Staff.), *Turville* (’száraz nyílt terület’, *[796]/13. sz.: *þyrefeld,* vö. óang. *thyrre* és *feld;* Bkh.), *Clanville* (’tiszta nyílt terület’, 1263–1316: *Clanefeld,* vö. óang. *clǣne* és *feld;* Hamp.).[571]

A grammatikai felépítést tekintve bekerülhetett az angol névformákba fordítás révén egy francia prepozíció és a határozott névelő előbbi később el is maradhatott, pl. *Brampton-en-le-Morthen* (’Brampton Morthen kerületben’; SY.), *Haughton-le-Skerne* (’Haughton a Skerne folyón’; Durh.), *Thornton-le-Moor* (’Thornton a mocsárban’; NY.); megjelenhetett a francia *-et* kicsinyítő képző, pl. *Cricket (St Thomas)* (vö. őswalesi **crüg* ’hegy’, ófr. *-ette-* kicsinyítő képző és a templom védőszentje, egykor a szomszédos Cricket Malherbie települést *Cruc,* ezt pedig *Crucet* ’kis Cruc’ névvel illették; Som.), *Hampnett* (’[a] magas település[nél]’, vö. óang. *hēah,* gyenge ragozású datívuszi *hēan, tūn,* később francia *-et* kicsinyítő képző; Glo.); valamint az *-(i)ere, -erie* francia helynévképző is, pl. *Miserden* (’a Musard család helye’, korábban 1086–1310: *Gren(e)hāmstede* ’zöld tanya’, vö. óang. *grēne, hām-stede,* majd 1186: *Musardera,* 1211–1461: *(la) Musarder(e),* a 11. és a 14. század között a Musard család birtoka volt, a *-den* végződés analogikus úton alakult ki, vö. óang. *denu* ’völgy’; Glo.).[572]

[570] CDEPN. 186, 435; Gelling: *Signposts,* 1988, 78.

[571] A *ville* helynévalkotó lexémaként csak kései, sokszor tudatosan kialakított nevekben jelentkezik, pl. a 19. század elején hozták létre Langrick és Langrick Bridge települések közelében *Langriville* területegységet (Linc.); *Waterlooville* pedig egy, a „Waterloo-i Hősök”-höz címzett fogadó után kapta nevét ugyancsak a 19. században (Hamp.). CDEPN. 217, 631, 140, 655; DEPN. xxix; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 202; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 89; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 40–42.

[572] CDEPN. 79, 287, 610–611, 168, 275, 417; DEPN. xxviii; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 195; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 88, 89; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 104–105; Gelling: *Signposts,* 1988, 238.

5.6 Épített környezetre utaló településnevek

Számos korai keletkezésű településnév utalt arra, hogy a helységben jellegzetes épület, létesítmény volt, vagy ilyenek mellett jött létre a település. A településnevek tanúsága szerint az épített környezet feltűnő tereptárgyai közé tartoztak a hidak, erődítmények, római kori utak, kiépített források, apátságok, monostorok, templomok, kápolnák, kórházak, keresztek. A megerődített építmények, várak fontos településvonzó tényezők voltak a múltban, az ezekre utaló közszavak a településnevekben sokszor 'védett hely' > 'város' jelentésváltozáson estek át, ezért alapvetően a településtípusra utaló helységnevek bemutatásakor tárgyaltuk őket. Az alábbiakban azoknak a településneveknek a jellegzetességeit tekintjük át, amelyek (egykori) világi, illetve egyházi rendeltetésű építmények, létesítmények jelenlétéről tájékoztatnak.

5.6.1 Világi rendeltetésű építményekre, létesítményekre utaló településnevek

A római időszakban az egészében vagy részben latin eredetű britanniai településnevek gyakran utaltak valamely római létesítményre. Így például híd, pl. *Pons Aelius* ('Hadrianus hídja', erőd és kis római település Hadrianus falánál, a császár családnevével; ma: Newcastle upon Tyne; T&W.);[573] erőd, pl. *Castra Exploratorum* ('a felderítők erődje', Hadrianus falától északra; ma: Netherby, Cu.); magtár, pl. *Horrea Classis* ('a flotta magtárai', a katonák ellátására; talán a mai Carpow, Pth.); katonai tábor, pl. *Lindum Colonia* ('kolónia a tónál', a Witham folyó kiszélesedésénél épült tábor a kilencedik légió veteránjainak; ma: Lincoln, Linc.) jelenlétével függtek össze. A latin nyelvbe került brit helységnevek egy része is az épített környezetre utalt. E névformák főként híd, pl. *Durobrivae* ('fallal körülvett város a híd[ak]nál', vö. brit **duro-* és **brīṭṵā;* ma: Rochester, Ke.); erődítmény, pl. *Maridunum* ('erőd a tengernél', vö. brit **mari-* és **duno-;* ma: Carmarthen, Carm.); magtár, pl. *Blatobulgium* (az erődben nagy gabonacsűrök voltak, ezért merült fel a brit **blāto-* 'liszt' szóval való összevetés vagy 'virágos kis domb/völgy', vö. brit **blāto-* 'virág' és **bolgo-* 'kidudorodás'; ma: Birrens, Dumf.) egykori létéről tanúskodnak.[574]

[573] Hadrianus falának erődítményei néhány kivételtől eltekintve brit eredetű nevet kaptak a rómaiaktól, vö. Rivet–Smith: *The Place-Names of Roman Britain,* 1979, 23.

[574] CDEPN. 373, 503–504 (*Rochester* c. a.); DBPN. 98 (*Carmarthen* c. a.); Gelling: *Signposts,* 1988, 32–34, 45–47, 50–51; James: *The Brittonic Language in the Old North,* 2022, 30; https://www.roman-britain.co.uk/places/pons_aelius/; https://www.roman-britain.co.uk/places/castra_exploratorum/;

A latin nyelvből közvetlenül vagy a briten keresztül az angolszászok nyelvébe került néhány olyan kifejezés is, amely a római időszak épített környezetének jellegzetes elemeire utaló szerepet kapott az óangol településnevekben. Így például a kései latin *fontāna* ('forrás') szóval állhat összefüggésben az óangol **funta* kifejezés, amely elsődlegesen a rómaiak által kiépített forrásokra, kutakra, csurgókra vonatkozhatott (szemben a természetes vízvételi helyekkel, melyekre a megfelelő belső kifejezéseik egyikét használták az angolszászok). Az óangol **funta* kifejezés ma a Brit-sziget déli–délkeleti részén fekvő alig több mint húsz település nevében jelentkezik, s e települések közelében római városok romjait is megtalálták a régészek. Margaret Gelling a földrajzi helyzetből és a környezetből arra következtet, hogy a szó közvetlenül a latinból, pontosabban annak britanniai változatából került az óangolba: latin *fontis* ('[szökő]kút') > britanniai latin **funtə* ('ua.') > óangol **funta* ('forrás', '[szökő]kút') átvétellel. Simon Draper a **funta* névrészt tartalmazó wiltshire-i településnevek kapcsán arra utal, hogy az itteni kiépített forrásoknak az angolszászok megérkezésekor vallási jelentősége lehetett. Jillian Hawkins pedig úgy véli, a közösség szempontjából kitüntetetten fontos vízközeli helyek megnevezésére használták a szót: az itt lévő források határpontokként szolgálhattak, ahol a brit őslakosok és az angolszász hódítók találkoztak, s valamilyen közös tevékenységben vettek részt (pl. a terület felosztásáról döntöttek vagy vallási rituálékat hajtottak végre a feltehetően szentnek tartott helyeken).[575]

Az óangol **funta* kifejezés településnevek első névrészeként csak ritkán jelentkezik, pl. *Funtley* ('erdő vagy irtvány forrással', vö. óang. *lēah,* az itt lévő bővizű forrást talán már a római időkben is használták; Hamp.). Második névrészként előfordul az ivóalkalmatosságot jelölő óangol *byden* ('tál, kád, vályú') kifejezéssel, pl. *(East) Bedfont* ('forrás vályúval', vö. középang. *est* 'kelet', a London–Silchester római út mellett feküdt; ma: London külvárosa, GLon.), *Bedmond* ('szökőkút vályúval vagy káddal', később a közeli *Beaumont* ['szép hegy'] ófrancia eredetű helynév hatása alá került a névalak; Hertf.); valamint óangol személynevekkel is, pl. *Chadshunt* ('Ceadel forrása', vö. óang. **Ċeadel* személynév, e. gen.: **Ċeadeles;* Warw.), *Fovant* ('Fobba forrása', vö. óang. **Fobba* személynév, e. gen.: **Fobban;* Wilt.), *Urchfont* ('Eohric forrása', vö. óang. **Eohrīċ* személynév, e. gen.: **Eohrīċes;* Wilt.). Egy-egy példa településtípusra utaló, pl. *Boarhunt* ('a vár[os] forrása', vö.

http://www.roman-britain.co.uk/places/lindum/; http://www.roman-britain.co.uk/places/durobrivae_cantiacorum/; http://www.roman-britain.co.uk/places/moridunum/; http://www.roman-britain.co.uk/places/blatobulgium/ (Letöltés: 2022. augusztus 15.)

575 Gelling: *Signposts,* 1988, 83–86, 249–250; Draper: *Language and the Anglo-Saxon Landscape,* 2011, 93; Jillian Patricia Hawkins: *The significance of the place-name element **funta *in the early middle ages,* University of Winchester, unpublished PhD thesis, 2011.

óang. *burh,* e. gen.: *byrh;* Hamp.), *Cheshunt* (talán 'római város forrása', vö. óang. *ċeaster,* az Ermine Street nevű római út mentén; Hertf.); illetve egyéb jelentésű első névrészre is akad, pl. *Mottisfont* ('forrás a vizek összefolyásánál', óang. *[ġe]mōt,* e. gen.: *[ġe]mōtes,* a helyi apátság mellett, a Dun és a Test folyók összefolyásánál lévő forrásra vonatkoztatva; Hamp.), *Chalfont (St Giles)* ('borjú forrás', vö. óang. *ċealf,* a helyi templom védőszentje Szent Egyed; Bkh.), *Teffont (Evias)* ('a határon lévő forrás', vö. óang. **tēo,* egy időben Ewyas báróinak birtoka volt; Wilt.), *(Wicken) Bonhunt* ('segítő forrás' vagy 'csont forrás', vö. óang. **bān* 'hasznos, segítő' vagy 'csont', utóbbi talán olyan kultikus jelentőségű forrásra vonatkozott, ahol feláldozott állatok csontjai voltak, Wicken eredetileg önálló település volt; Ess.); valamint tautologikus névalak is előkerül, pl. *Bedford Well* (1486: *Bedefonte, Bedefountwell,* 'Bǣda forrása', vö. még óang. *wella* 'forrás'; ESx.). Az óangol **funta* kifejezés láthatóan óangol eredetű névrészekkel alkot összetételt a településnevekben; második névrészként gyakran jelentkezik *-hunt* formában a mai névalakokban, illetve többször redukált vagy egyéb módon módosult formában van jelen.[576]

Alan G. James arra is felhívja a figyelmet a latin *fontāna* szó kapcsán, hogy a belőle eredő brit **föntǭn* ('természetes forrás', 'kiépített kút') kifejezés az utódnyelvekből (pl. cumbriai, ówalesi) lényegében kiszorította a forrásokra, kutakra használt eredeti, kelta eredetű szavakat. A Hadrianus fala és Antoninus fala között lévő, a kora középkorban cumbriai nyelvű lakosság által lakott területen egy-egy településnévben máig fennmaradt a britből jövő szó, bár maga a cumbriai nyelv a 12. században kihalt, pl. *Mossfennon* ('mező forrással', vö. brit **maɣes* és **föntǭn;* ScB.).[577]

Az óangol *strēt, strēt* ('út') kifejezés a kései latin *(via) strāta* ('kövezett [út]') szó közvetett átvételnek mutatkozik. A szó önmagában is válhatott településnévvé, pl. *Street* ('a római út', arra a töltésútra vonatkozott, amely a mocsáron haladt át Street és Glastonbury között; Som.), *Strete* ('a [római] út', egy ősi út mentén; Dev.); de gyakoribb, hogy összetett névformákban első névrészként van jelen, arra utalva, hogy a jelölt települések egykori római utak mentén vagy azok közelében fekszenek, pl. *Stretham* ('tanya a római útnál', vö. óang. *hām,* a Cambridge és

[576] Az *(East) Bedfont* névforma jelentésének egy másik magyarázati lehetősége: 'forrás a mélyedésben', mivel az óang. *byden* szó topográfiai alakulatra vonatkozóan kisebb mélyedéseket is jelölt, vö. https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Middlesex/East+Bedfont/53282a5ab47fc407a0000228-East+Bedfont (Letöltés: 2023. október 28.) CDEPN. 244, 46, 47, 123, 238, 639, 67, 130, 423, 123–124, 603, 677; DBPN. 525; Gelling: *Signposts,* 1988, 83–86; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Sussex/Eastbourne/5328722db47fc40c36000302-Bedford+Well (Letöltés: 2023. október 28.)

[577] Alan G. James: Elements of Latin Origin in P-Celtic Place-names between the Walls, *The Journal of Scottish Name Studies,* vol. 8, 2014, 13–14; William John Watson: *The Celtic Place-Names of Scotland, Introduction by Simon Taylor,* Edinburgh, John Donald, 2021, Chapter V: „General Survey of Lothian".

Littleport közötti római kori útszakaszon; Camb.), *Stratton* ('római út mentén lévő település', vö. óang. *tūn,* az Ermin Way nevű római út Cirencester és Gloucester közötti szakaszán; Glo.), *Strethall* ('zug a római út mentén', vö. óang. *halh,* az ősi Icknield Way út Braughing és Worsted Loge között húzódó szakasza mentén; Ess.), *Streatley* ('erdő vagy irtvány a római út mentén', vö. óang. *lēah,* a Dorchester-on-Thames és Silchester közötti római útszakasz mellett; Brk.), *Strefford* ('a római út gázlója', vö. óang. *ford,* a Watling Street itt haladt át az Onny folyón; Shr.). Később a kifejezés egyénítő jelzőként is bekerülhetett településnevekbe, pl. *Barton-le-Street* ('*Barton* település a római út mentén'; NY.), *Thornton-le-Street* ('*Thornton* település a római út mentén', NY.), *Stratton-on-the-Fosse* ('Stratton település a Fosse Way római kori út mellett', Som.). Egyéb típusú utak mentén kiépült települések nevében találkozhatunk az óang. *weg* 'út' vagy az óé. *gata* 'út' kifejezésekkel is, pl. *Radway* ('a vörös út', vö. óang. *rād,* egy régi útvonalra vonatkozóan, a föld vörös színéről; Warw.); *Harrogate* ('út a kőhalomra', vö. óé. *hǫrgr* és *gata,* NY.); *Clappersgate* ('az egyszerű híd, palló útja', vö. nyelvjárási *clapper* és óé. *gata,* a hidacska talán a mai Brathay Bridge helyén állt; Cu.).[578]

Néhány településnévben arra találunk utalást, hogy a helység közelében szépen kikövezett padlójú római épület romjai voltak találhatók. A névformák az óangol *flōr* ('padló') névrész felhasználásával vonatkozhatnak mozaikpadlóra, pl. *Fawler* ('a tarka padló[nál]' vagy '[birtok] kőlapokból kirakott padló[jú épülettel]', vö. óang. **fāg* 'tarka' vagy óang. **flage* 'kőlap', a település közelében mozaikpadlós római villát tártak fel; Oxf.); kőlapokra, pl. *Flawford* ('kőlapokkal kirakott padló', vö. óang. **flage,* az utótag később a *ford* 'gázló' szó hatása alá került; Nott.), *Flawforth* ('kőlapokkal kirakott padló', vö. óang. **flage,* az utótag később a *ford* 'gázló' szó hatása alá került, bár a helység távol esett a folyótól; Nott.); sőt, egyszerűen csak padlózatra, pl. *Flore* ('padló', a Watling Street nevű római út közelében; Nhp.), *Flower* ('padló'; Sur.); megkülönböztető jelzőként még a 14. században is, pl. 1342: *Estwyk atte Flore* ('Eastwick a padlónál', vö. középang. *flor;* Hertf.).[579]

Kisebb-nagyobb építményekre, létesítményekre vonatkozó brit kelta eredetű településnevekkel főként azokon az angliai területeken találkozunk, amelyeken az őslakosok és az angolszász hódítók hosszabb ideig éltek együtt, pl. *Crewe* ('gát',

[578] CDEPN. 585, 586, 39, 611, 585, 489, 282, 140; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 156–158; Gelling: *Signposts,* 1988, 153.

[579] CDEPN. 226, 234, 206 (*Eastwick* c. a.); Gelling: *Signposts,* 1988, 153–154; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Oxfordshire/Fawler/53286e38b47fc40beb0007e2-Fawler; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Nottinghamshire/Barnby+in+the+Willows/53286be8b47fc40bd400004e-Flawford+Fm; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Nottinghamshire/Plumtree/53286beab47fc40bd40004bd-Flawforth+Ho; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Surrey/Godstone/53287103b47fc40c23000529-Flower+Fm (Letöltés: 2023. október 28.)

'halfogó', vö. őswalesi **criu;* Chs.), *Tretire* ('hosszú gázló', vö. ówalesi *rit* és *hir,* az előtag a walesi *tre* 'ház', 'tanya' kifejezés hatása alá került; Heref.).[580]

A történelem előtti idők hegyi erődítményei mellett létrejött települések neve gyakran tartalmazta az óang. *burh,* egyes számú datívuszi formájában *byriġ* kifejezést 'megerődített hely' értelemben ('vár[os]' értelmezését lásd a településtípusra utaló helységneveknél), pl. *Oldbury* ('a régi megerődített hely', vö. óang. *ald,* gyenge ragozású datívuszi fomában *aldan,* vaskori hegyi erődítmény maradványai találhatóak a falutól északra; Warw.), *Oldbury-on-Severn* (ősi, kör alakú táborhely maradványai látszanak a településtől északra, a Severn folyó mellett; Glo.). Az óang. *eorth-burh* kifejezés földvárra utalva jelenik meg a településnevekben, pl. *Arbury Hill* (vö. egyes számú datívuszi *eorth-byriġ,* a hegytetőn ősi táborhely nyomaival; Nhp.), *Yarburgh* (késő római kori erődje az angolszász földművelés áldozatául esett; Linc.). Míg a *burh, byriġ* formákból a településnevekben mára jellemzően *-borough, -burgh* végződések lettek, addig a közép-angliai terület nyugati részén az egykori várakra utaló helységnevekben e kifejezések más alakokban is megőrződhettek, pl. *Abdon Burf* és *Clee Burf* (óang. [x] > modern ang. [f] változással, a Brown Clee Hill hegyi erődjeire vonatkoztatva; Shr.), *The Berth* (a középangol [x]-t végül a [θ] hang cserélte le, a mocsárban elhelyezkedő, földvár jellegű vaskori építményről; Shr.).[581]

Cissbury Ring (WSx.) hatalmas hegyi erődítményét a vaskorban alakították ki. Hozzávetőlegesen az i. e. 50 és i. sz. 50 közötti időszakban az erőd használaton kívülivé vált, a római korszakban pedig földművesek költöztek a területére. A 11. század elején, II. Æthelred uralkodása idején az erőd ismét fontos szerepet kapott. A vikingek megújuló sussexi támadásai elől ide vonultak vissza a lakosok Hastings, Lewes, Chichester és a környező településekről, s 1010 körül ideiglenesen még pénzt is vertek itt. Az érmék feliratainak tanúsága szerint a hely neve ekkor *Siðmestebyrig* volt, melynek jelentése 'az utolsó erőd' formában adható meg – akár abban az értelemben, hogy a közeli Burphamhoz képest ez volt a később megerősített ilyen jellegű létesítmény a korszakban, akár abban, hogy végső menedékként szolgált a környék lakossága számára. A mai *Cissbury* ('Cissa erődje') forma 16. századi tudálékos etimologizálás eredménye, amely annak köszönhetően keletkezett, hogy a helyet összefüggésbe kívánták hozni a krónikabeli Ċissának, a déli szászok vezetőjének – *Chichester* ('Ċissa római városa'; WSx.) város állítólagos alapítójának – személyével (egy másik vélekedés szerint

[580] CDEPN. 168, 627; DEPN. 130, 480; Bölcskei: *Helynévi szubsztrátumok,* 2012, 162–163.

[581] CDEPN. 450, 16, 708, 52; Gelling: *Signposts,* 1988, 144, 147; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/id/53d8a19fb47fc4463d000006-Abdon+Burf; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Shropshire/Baschurch/53d8a27fb47fc4463d00013e-The+Berth%2C+Berth+Pool (Letöltés: 2023. október 28.)

a személynév és a városnév viszonya fordított: a legendabeli személy neve a helységnévből származik).[582]

Az óang. *brycg* általában 'híd', ritkábban 'töltésút mocsáron keresztül' jelentéssel bírt; a vele rokon óé. *bryggja* ugyanakkor inkább 'móló', 'rakpart' értelmű volt. Mindkét köznév feltűnt olyan települések nevében, melyek ilyen jellegű létesítményekkel bírtak. A köznevek előtt álló névrész vonatkozhatott eredendően a létesítmény valamely tulajdonságára, pl. *Stanbridge* ('kőhíd', az Ouzel itteni mellékfolyóján átvezető hídra vonatkoztatva, vö. óang. *stān* és *brycg;* Bd.). Az előtag megjelölhette, hogy a híd mely folyón vezetett át, pl. *Stourbridge* ('a Stour folyón átívelő híd', vö. *Stour* folyónév és középang. *brugge;* WMidl.); ki volt a híd tulajdonosa, fenntartója, pl. *Curbridge* ('Creoda hídja', vö. óang. *Creoda* személynév, e. gen.: *Creodan* és *brycg;* Oxf.); mit juttattak át nagy gyakorisággal a hídon, pl. *Bullbridge* ('bika híd'; Derb.); milyen természeti környezet vette körül a hidat, pl. *Ivybridge* ('borostyánnal befuttatott híd', vö. középang. *ivy* és *brigge;* Dev.); milyen egyéb szerepe volt a hídnak a közösség életében, pl. *Wakebridge* ('híd, ahol az éves ünnepélyt tartották', vö. óang. **wacu* és *brycg;* Derb.). Az óangol kifejezés 'töltésút mocsáron keresztül' jelentését mutathatják az utak közelében létesült helységeket jelölő nevek: pl. *Slimbridge* ('töltésút sáros talajon', vö. óang. *slīm* és *brycg;* Glo.); *South Fambridge* ('töltésút a mocsáron', vö. óang. *fænn, fenn, brycg* és középang. *suth;* Ess.). A francia *Pontefract* ('a törött híd', 1120x1452: *Ponsfractus,* vö. lat. *pons* és *fractus;* WY.) településnévben szereplő híd a mai Buswith-híd helyén állt és a Wash Dike patakon ívelt át; a kezdetben latinul jelentkező névforma francia fordítása pedig azzal függ össze, hogy a település a normann hódítás után Ilbert de Lacy földbirtokos székhelye lett, továbbá clunyi bencés szerzetesek számára rendház is épült a helységben.[583]

Az épített környezet tereptárgyai időnként maguk is nevet kaptak, s ez a név vált a tereptárgy közelében létrejövő település nevévé is. Így például a normann megszállók a rend fenntartására és jelenlétük tudatosítására számos sajátos, zordon küllemű várat építettek a területen. Ezek egy része francia nevet kapott, amelyet a környező település is átvett, pl. *Devizes* ('a határok', vö. ófr. *devises,* a várat Roger, Salisbury püspöke építtette a 12. században két közigazgatási egység határán; Wilt.), *Mountsorel* ('vörösessárga hegy', vö. ófr. *mont* és *sorel,* a várhegyre vonatkozóan, a környező hegyekben vörösesszürke gránitot bányásztak; Leic.). Más esetekben francia területről átköltöztetett névvel jelölték meg a várat, ebből aztán szintén lehettek településnevek, pl. *Egremont* ('csúcsos hegy',

[582] CDEPN. 140, 132; Parsons: *Churls and athelings, kings and reeves,* 2013, 63–64.

[583] CDEPN. 568, 582, 175, 335, 555, 224, 477, 477; DBPN. 520, 479 (*Wakefield* c. a.), 372; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 170–171.

vö. ófr. *aigre* és *mont,* a várhegy jellegére utalva, azonos a többször is előforduló francia *Aigremont* helynévvel; Cu.). Yorkshire-ben a 11. század végén Alan Rufus stratégiailag jelentős helyre, a Swale folyó menti egyik magaslat tetejére építtette fel birtokközpontnak szánt várát, melyet a normandiai *Richemont* ('erős hegy') után *Richmond*nak nevezett el (NY.), ő maga pedig Richmond első earlje lett. VII. Henrik, Richmond utolsó earlje e yorkshire-i birtok után adta 1501-ben a tűzeset után újjáépült Temze parti királyi palotának a *Richmond Palace* nevet, melyről aztán a korábban *Sheen*ként ('csűrök', 'kunyhók', vö. óang. **scēo,* többes számú **scēon*) ismert terület a *Richmond* nevet kapta (GLon.). A walesi *Montgomery* várát az 1070-es években Roger de Montgomery építtette, s normandiai birtokáról nevezte el (vö. a mai Sainte-Foy-de-Montgommery). A várról kapta nevét az alatta kiépült *Montgomery* település (Pow.).[584]

5.6.2 Egyházi rendeltetésű építményekre, létesítményekre utaló településnevek

Az egykori egyházi építmények, létesítmények közül monostor (kolostor, rendház), apátság, templom, kápolna, remetelak, kórház, kereszt jelenlétére sokszor történik utalás a korai keletkezésű településnevekben. A helységnevekben az egyházi rendeltetésű építmények típusait jellemző, néha területi kötöttségű lexémák jelölik meg, továbbá az építmények egyes jellegzetességeiről is árulkodhatnak a névformák.

5.6.2.1 Monostorra (kolostorra, rendházra), apátságra utaló településnevek

Korai voltánál, széles körű elterjedtségénél fogva az egyik legjellemzőbb vonatkozó lexéma az óangol *mynster* (vö. mai *minster*), amely a latin *monasterium* 'monostor' szó átvételével jött létre, s amely 'monostor', valamint 'katedrális', 'nagyobb templom' jelentésben egyaránt élt a korszak nyelvében. Az angolszász időkben a monostorok szerzetesei gondoskodtak a környékbeli lakosság lelki s gyakran egyéb jellegű szükségleteinek kielégítéséről is.[585]

[584] CDEPN. 185, 425, 211, 499, 332; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 194, 196; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 87, 88; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 100–101, 106; Gelling: *Signposts,* 1988, 236.

[585] Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 123; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 127; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 72.

Constance Mary Matthews vélekedése szerint a *-minster* végződésű helységnevek jellemzően az angolszászok által létesített megfelelő egyházi építmények emlékét őrzik, pl. *Charminster* (1086: *Cerminstre,* 'a Cerne folyó mellett lévő nagyobb templom'; Dors.) és *Exminster* ([873x88]/11th: *(æt) Exanmynster,* 'az Exe folyó mellett lévő monostor'; Dev.) települések a Cerne, illetve az Exe folyók mentén álló korai, jelentős templom-, illetve monostorépületről kapták a nevüket. Ugyanakkor számos olyan települést is említ, ahol jól ismert korai monostorépület áll(t), a helység neve azonban nem hordoz erre vonatkozó utalást, pl. *Glastonbury* ([705]/14th: *(in) Glastingaburghe,* 'a Glæstingas néven ismert embercsoport erődített helye', vö. óang. **Glæstingas,* t. gen.: **Glæstinga* és *byriġ,* a *burh* egyes számú datívusza, monostorát a 7. században alapították, s az VIII. Henrik kolostorokat feloszlató rendelkezéséig működött; Som.). Ebben a kettősségben Matthews annak bizonyságát látja, hogy a *-minster* névrészt tartalmazó névalakok által jelölt helységek esetében az előbb felállított monostorépület köré szerveződött meg a későbbiek során a település, amely aztán a legfeltűnőbb jellegzetességéről, az egyházi építményről kapta a nevét. Amennyiben a monostort egy már létező településen építették fel, a helység jellemzően megtartotta korábbi, nem feltétlenül egyházi vonatkozású elnevezését.[586]

A *minster* kifejezés jelentkezhet önállóan is helységnévként, pl. *Minster* (1253–92: *Menstr(e),* 1100 k.: *Sexburgamynster,* Eorconbeorht, kenti király özvegye, Seaxburg alapított itt monostort a 7. században; Ke.). Gyakrabban jelenik meg azonban kétrészes névformákban, melyekben az első névrész utalhat a monostort alapító személyre, pl. *Kidderminster* (1086: *Chideminstre,* 'Cydder monostora', vö. óang. **Cydder* személynév; Worc.); a templom alapítójára, korai tulajdonosára, pl. *Buckminster* (1086: *Bucheminstre,* 'Bucca temploma', vö. óang. *Bucca* személynév; Leic.); a közeli folyóra, pl. *Axminster* (900 k.: *Ascanmynster,* 'az Axe folyó mentén lévő monostor'; Dev.); az építmény helyzetére, pl. *Southminster* ([1000 k.]/1125 k.: *Suðmynster,* 'déli monostor', vö. óang. *sūth,* a később szentté avatott Cedd testvér által Bradwell-on-sea-ben alapított monostorhoz képest van délre; Ess.). Az alapító, a korai tulajdonos neve időnként *-ing-* kötőelemen keresztül kapcsolódik az épületre utaló szóhoz, pl. *Pitminster* ([938]/12. sz.: *(to) Pipingmynstre,* 'Pippa ~ Pyppa monostora', vö. óang. *Pippa* vagy *Pyppa* személynév; Som.); s az egykori alapító, tulajdonos esetenként nő is lehetett, pl. *Beaminster* ([862]/14. sz.: *Bebingmynster,* 'Bebbe temploma', vö. óang. *Bebbe* női név; Dors.).[587] A monostor birtokosként is bekerülhetett a névformákba, pl. *Minsterley* (1086: *Menistrelie,*

[586] CDEPN. 126, 221, 251; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 71–72.

[587] CDEPN. 416, 344, 97, 28, 562, 474, 44; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 123–124; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 127.

'a monostorhoz tartozó erdő, irtvány', vö. óang. *lēah,* talán Westbury anyaegyházához tartozott; Shr.), *Minsterworth* (1030 k.: *Mynsterworðig,* 'a monostor által bírt körülkerített terület', vö. óang. *worth(iġ),* a gloucesteri Szent Péter-apátságé volt; Glo.), *Misterton* (1199: *Mintreston,* 'a monostorhoz tartozó birtok', vö. óang. *tūn,* a crewkerne-i monostoré volt; Som.).[588]

Korai monostorok, kolostorok jelenlétére (áttételesen) utaló, egészében vagy részben kelta nyelvi eredetű helységnevekkel is találkozunk, pl. a cornwalli *Bodmin* (975 k.: *Bodmine,* 'lakóhely a templom földjén', vö. cornwalli **bod* és **meneghy,* a Petroc remeteségének helyszínén építtetett monostorral függ össze, melyben egy ideig a szent ereklyéit is őrizték; Cornw.),[589] a walesi *Bangor* (634: *Benchoer,* 'vesszőből font kerítés', vö. walesi *bangor,* az 525-ben alapított kolostort körülvevő, másutt is ilyen céllal kialakított jellegzetes sövényről; Gwyn.),[590] a részben angol *(Much) Wenlock* (1291x2: *Magna Wenlak',* talán 'fehér monostor', 7. századi alapítású monostora után, az őswalesi *wïnn* 'fehér' szó talán a közeli *Wenlock Edge* nevű fehér mészkősziklával összefüggésben került be a helységnévbe, a monostorra pedig az óang. *loca* 'elkerített hely' kifejezés vonatkozik; a korai walesi nyelv egyik szavának jelenléte a település nevében a szakemberek szerint arra mutat, hogy a mai walesiek nyugatra szorított ősei közül egy csoport idővel visszaköltözött az angolszászok által elfoglalt területekre; Shr.).[591]

Az ófrancia eredetű angol *abbey* 'apátság' kifejezés a Brit-szigetek településneveiben mindössze néhány, összetett köznévnek is felfogható szóból alakult kései névformában kerül elő, pl. *Abbeytown* (1649: *Abbey Towne,* 'apátsági város', a 12. századi alapítású Holme Cultram-i ciszterci apátságról; Cu.), *Abbey Wood* (1805: *Abbey Wood,* 'apátsági erdő', 19. században létesült lakóövezet, melyet a 12. századi alapítású *Lesnes Abbey* elnevezésű Ágoston-rendi apátság által egykor birtokolt földterületen hoztak létre; GLon.). Nem túl gyakori másodlagos, megkülönböztető névrészként való használata sem, pl. *Abbey Dore* (1831: *Abbey Dore,* 'az apátság *Dore* nevű települése', a 12. század közepén létesített helyi ciszterci apátság romjaira utaló, 18. században alkotott névforma; Heref.), *Waltham Abbey* (1086: *Waltham,* 1805: *Waltham Abbey* 'az apátság *Waltham* nevű települése',

[588] CDEPN. 416, 417; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 123; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 127; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 71–72; Margaret Gelling: The word *church* in English place-names, in Eleanor Quinton (ed.): *The Church in English Place-Names,* Nottingham, English Place-Name Society, 2009, 8–9.

[589] CDEPN. 68; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 42; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 152.

[590] DBPN. 40; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 154–155.

[591] CDEPN. 662; DBPN. 40; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 92; Bölcskei Andrea: A kelta vallásosság helynévi nyomai a Brit-szigeteken, *Helynévtörténeti Tanulmányok,* IX. évf., 2013, 182.

korábban 1285: *Holyrode Waltham* 'Szent Kereszt Waltham', egy csodás keresztről, melyet állítólag az alapító, Tofig adományozott 1030-ban a később ismertté és gazdaggá lett középkori apátságnak; Ess.).[592]

Sajátos magyarázatú a következő két, észak-írországi települést jelölő névpélda: a monostorépületekben élő szerzetesek ruhájának színével kapcsolatos jelzőkkel alkotott ír nevek angol fordításaiként jöttek létre a *Greyabbey* (*Mainistir Liath,* 1193: *Monasterlech,* 'szürke apátság', ciszterci apátságáról; Dw.) és a *Whiteabbey* (1700 k.: *Mainistir Fhionn,* 'fehér monostor', 13. századi alapítású premontrei rendi apátságáról, a premontreiek népszerű 'fehér kanonokok' megnevezésével összefüggésben; Ant.) településnevek.[593] Hasonló szemléletet tükröznek a tulajdonjog kapcsán a *White Ladies Aston* (1481: *Whitlady(e)aston,* a worcesteri püspök jóvoltából a whitestonesi ciszterci apácák résztulajdonosok voltak itt; Worc.) és a *Brewood Black Ladies* (1086: *Brevde,* bencés rendi apácák birtoka volt; Staff.) helységnevek megkülönböztető névrészei is.[594]

Ugyancsak sajátos esetet képviselnek azok a példák, ahol a monostor nevét örökölte meg az építmény közelében létrejött település. A normannok által létesített monostorok sok esetben francia anyakolostorukról kapták nevüket, majd a monostor nevét gyakran felvette a környezetében kiépülő település is. Így például *Grosmont* rendházát (NY.) a Limoges közelében található grandmonti ('a nagy hegy', vö. ófr. *gros, grand* és *mont*), *Marmont* kolostorát (Camb.) a marmande-i (folyónévből lett névforma, melynek utótagjába az ófr. *mont, munt* szót értették bele) anyaintézmény után nevezték el; *St Michael's Mount* (Cornw.) rendháza pedig a normandiai Mont-St-Michel kolostorhoz tartozott, s ahhoz hasonlóan egy árapályszigeten építették fel. Az új monostorok és az azokat körülvevő települések egy másik része vallásos tartalmú francia nevet kapott, pl. *Dieulacres (Abbey)* ('növelje az Isten!', ciszterci monostor volt; Staff.), *Grace-Dieu* ('Isten kegyelme', ágostonos rendházáról; Leic.); vagy az alapítás körülményeivel függött össze a név, pl. *Haltemprice* ('a nagy vállalkozás', vö. fr. *haute emprise,* ágostonos rendházáról; EY.). Hódító Vilmos hastingsi győzelmének helyszíne közelében monostort alapított, melyet *Battle Abbey*-nek ('a csata apátsága', vö. ófr. *bataille,* bencés apátság volt) nevezett el, a közelében kialakult település pedig a *Battle* nevet kapta (ESx.).[595]

[592] CDEPN. 1, 191, 647–648; DBPN. 481.

[593] DBPN. 214, 495; Finnegan – Ó Raghallaigh – Měchura: *The distribution of ecclesiastical elements in Irish placenames,* 2014.

[594] CDEPN. 25, 84; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 134.

[595] CDEPN. 264, 522, 42; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 194; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 87, 88; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 101; Gelling: *Signposts,* 1988, 238; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/The+Isle+of+Ely/

5.6.2.2 Templomépületre utaló településnevek

Egykori kisebb templomépületekre a Brit-szigetek településneveiben több, különböző nyelvi eredetű és némiképp eltérő területi kötöttségű lexéma is utalhat: így Angliában és Skóciában az *eccles,* a *church,* a *kirk,* Skóciában az *annaid,* a *logie,* Walesben a *llan,* Cornwallban a *lan,* az *eglos,* az Ír-szigeten és Skóciában a *cill,* a *baiseleac,* az Ír-szigeten a *teampall,* a *domhnach,* a *teach* kifejezések. A jellemzően világiak által alapított és birtokolt templomok egyházi rendeltetésük betöltésén túl egyben jövedelemforrásként szolgáló vagyontárgyak is voltak a múltban a nemesi családok kezében.

Az *eccles* szó végső etimonja kétségtelenül a latin *ecclesia* 'egyház, gyülekezet', 'templom' kifejezésben keresendő. Arról azonban, hogy ez a szó pontosan hogyan és milyen jelentésben, illetve funkcióban került be a Brit-szigeteken beszélt nyelvekbe, megoszlanak a vélemények. Van olyan elképzelés, amely szerint a mai helységnevekben jelentkező *eccles* névrésszel összefüggésben két, egymástól független, eltérő területen és más időszakban történt átvétellel kell számolnunk.[596] E vélekedés szerint első ízben a latin *ecclesia* kifejezés a Brit-sziget római fennhatóságának idején **eglēs* formában, 'templom, kelta keresztény központ' jelentéssel válhatott a brit kelta nyelv elemévé. A brit őslakosság ekkor ismerkedett meg a kereszténység tanaival; majd a későbbiekben a sziget nyugati oldalára szorított britek egymástól távol eső kis templomok hálózatát építették ki fokozatosan, amely a sajátos jellemzőkkel rendelkező kelta kereszténységet hosszan fenntartotta. Másodsorban a pogány angolszász portyázók és a korai hódítók az 5. század elején a sziget délkeleti csücske felől érkezve maguk is közvetlenül a latinból vehették át a kérdéses kifejezést, amely **eclēs* formát öltött a nyelvükben, s amely rövid használat után körükben háttérbe is szorult és csak néhány helynévben maradt fenn, pl. *Eccles* (975 k.: *(of) æcclesse;* Ke.). A Brit-sziget angolszászok által később elfoglalt belső területein bizonyosan erre a szóra visszavezethető korai településnévvel már nem találkozunk.[597]

Közel egy évszázad múltán az angolszász hódítás jelentős előrehaladtával a sziget hegyvidéki részeire szorított kései brit kelták nyelvéből az abban fennmaradt **eglēs* kifejezés – *-g-* > *-c-* hanghelyettesítés eredményeként ugyancsak **eclēs* alakban – újra meghonosodott az óangol nyelvben, amiről a közép- és északnyugati régió egyes helységnevei máig tanúskodnak (lásd lent). Manchester környé-

Upwell/53287358b47fc40c4f00055a-Marmont+Priory+Fm; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/East+Riding+of+Yorkshire/Cottingham/53285499b47fc40a4d000488-Haltemprice (Letöltés: 2023. december 18.)

596 Gelling: *Signposts,* 1988, 66, 82–83, 96–99.

597 CDEPN. 207.

kén egyéb brit eredetű névrészekkel alakult településnevekkel is találkozunk, amire a kelta őslakosok és az angolszász betelepülők itteni hosszabb, békés egymás mellett élésének egyik bizonyítékaként szoktak tekinteni a kutatók. Más vélekedések szerint a latin eredetű szó területi kötöttségekre való tekintet nélkül a brit kelta közvetítésével került be az óangol nyelvbe.[598]

Eltérnek a nézetek a tekintetben is, hogy köznévként vagy tulajdonnévként való átvétellel számolhatunk-e. Míg Margaret Gelling a köznévi használatba vétel mellett foglalt állást, addig Carole Hough a mai Anglia közép- és északnyugati részén található településeket jelölő megfelelő nevek esetében a tulajdonnévként való óangol átvételt látja igazolhatónak.[599] Hangsúlyozza, hogy közszói használat esetén azt várnánk, hogy a kifejezés egy, a helységben álló templom jellegzetességére utaló jelzői előtaggal együtt településnevek második névrészeként is megjelenjen, éppúgy, mint a *church* és a *kirk* lexémák (lásd lent). Ezzel szemben az *eccles* kifejezés csak önállóan vagy összetett helységnevek első névrészeként fordul elő a korai településnévi állományban. Ez azt valószínűsíti, hogy az *Eccles* lexéma ezen a területen tulajdonnévként került be az óangol nyelvbe, s ebben a funkcióban fenn is maradt önállóan, pl. *Eccles* (1200 k.: *Eccles,* 'templom, kelta keresztény központ'; GMan.); míg más esetekben óangol földrajzi köznevek kapcsolódtak hozzá, kétrészes névformákat eredményezve, pl. *Eccleston* (1086: *Eclestone,* 'település kelta templommal vagy templomnál', vö. óang. *tūn;* Chs.), *Eccleshall* (1086: *Ecleshelle,* 'kelta keresztény központnál lévő szöglet', az óang. *halh,* talán olyan területet jelölt, amely az általános adminisztratív egységeken kívül esett; Staff.).[600]

A közép- és északnyugat-angliai *Eccles* típusú helységnevekkel kapcsolatos nézetei igazolására Carole Hough skóciai névpárhuzamokat hoz fel.[601] A Forth és Clyde folyók vonalától délre, Skócia délkeleti részén dominánsan egyrészes *Eccles* formájú korai névalakokkal találkozunk, melyek az említett angliai nevekkel területi vonatkozásban is kontinuumot alkotnak, így minden bizonnyal azokkal egy időben, az 5–6. században, szintén tulajdonnévként kerültek a nyelvhasználatba.

A folyók vonalától északra, Skócia északkeleti részén a típushoz tartozó névalakok teljesen más szerkezetűek: az *eccles* kifejezés alaprészként jelenik meg

[598] Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 81, 93; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 34–35, 41–42; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 129; Bölcskei: *A kelta vallásosság,* 2013, 180.

[599] Carole Hough: Eccles in English and Scottish Place-Names, in Eleanor Quinton (ed.): *The Church in English Place-Names,* Nottingham, English Place-Name Society, 2009, 109–124.

[600] CDEPN. 207; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 34–35; Gelling: *Signposts,* 1988, 96–97.

[601] Hough: *Eccles,* 2009, 111–118.

bennük, melyhez sajátosságjelölő funkciójú bővítményrészek kapcsolódnak, a kései kelta szórendnek megfelelően hátravetett jelzőként. A bővítményrész legtöbbször valamely kelta, gyakran ír szentre utal, s a 9–11. századi időszakból való lehet, az Ír-szigetről érkező gael kelták ekkor költöztek be nagyobb számban a brit keltákkal rokon helyi piktek földjére, pl. a korábbi *Ecclesgreig,* a skót gael *Eaglais Chiric* névformából ('Cyric temploma', ma: *Saint Cyrus;* Ab.).[602] A gael kelta bővítményrészek akár utólag kapcsolódtak a brit kelta *Eccles* településnevekhez, akár kétnyelvű beszélőközösség hozta létre a kétrészes hibrid névformákat, ezek a településnevek mindenképpen késeiek a közép- és északnyugat-angliai, valamint a délkelet-skóciai helységnevekhez képest.

Ehhez kacsolódóan Simon Taylor[603] úgy vélekedik, hogy a déli piktek az 5. század körül vehették át a szomszédos, szintén brit kelta cumbriai nyelvből az **eglēs* kifejezést, templomépületre utaló közszóként, amelyet aztán még jóval később, a 8. században is felhasználtak településneveik alkotóelemeként. A piktek körében a gael szentek tiszteletének, a gael nyelv hatásának a kezdeteit az ír származású Szent Kolumba 6. századi skót-felföldi hittérítő tevékenységének idejére vezeti vissza. A kelta szentek nevét tartalmazó, **eglēs* alapésszel bíró névformák alkotásának divatja pedig Taylor szerint 700 körül vehette kezdetét.[604]

Olyan elképzelés is van, amely szerint az angolszászok által tulajdonnévként értelmezett, ám elsődlegesen nem templomépületet jelölő brit kelta közszóval van dolgunk. Alan G. James vélekedése szerint az **eglēs* kifejezés egyszerre jelölte a kelta keresztény közösség lakóhelyét és az általuk megtestesített egyház birtokában lévő földterületet. Ezek az önálló, gazdaságilag önellátó adminisztratív egységek a későbbi Northumbria területén – ahol a keresztény vallásgyakorlat kései római korból ismert központjai és az *eccles* névrészt tartalmazó névformák által jelölt helyek feltűnő módon nem esnek egybe – a 6. század végére alakulhattak ki. A régióba megérkező angolszász hódítók, majd a keresztény hitre tért angol uralkodók az egyházi tulajdont képező földbirtok e típusát fenntartották,

[602] Vö. Adam Watson: *Place names in much of north-east Scotland. Hill, glen, lowland, coast, sea, folk,* Rothersthorpe, Paragon Publishing, 2013, 191.

[603] Taylor egyébiránt a mai Skócia területén található korai egyházi helynevek hat típusát különbözteti meg: istentisztelet vagy egyéb rítusok gyakorlása céljából fenntartott helyeknek (pl. templommal vagy kápolnával rendelkező, keresztelő és temetkezési helyeknek) a nevei; az egyházhoz tartozó személyek lakhelyeinek (pl. kolostorokkal bíró helyeknek, remetelakok helyének) nevei; megszentelt helyek (pl. templom körüli területek) nevei; az egyház fenntartását szolgáló helyek nevei; szentekhez kapcsolódó helyek nevei; vallási szempontból jelentősnek tekintett helyek nevei; s a névtípusok belső változatosságának illusztrálására ötvenöt, a helynevekben elénk kerülő egyházi vonatkozású lexémát sorol fel, amelyek a mai Skócia területén a történelem során beszélt különféle nyelvekből erednek (vö. Simon Taylor: Place-names and the early church in Scotland, *Records of the Scottish Church History Society,* vol. 28, 1998, 1–2, illetve 10–13).

[604] Taylor: *Place-name and the early church in Scotland,* 1998, 3–7.

sőt, saját térszervezési gyakorlatuk során tovább is fejlesztették. Az egyházi birtoktípust jelölő brit kelta kifejezést pedig **eclēs* formában és tulajdonnévi funkcióban átvették, s helységnevekben tartották fenn, önállóan vagy óangol köznévi utótaggal ellátva. Ennek megfelelően például a skóciai *Eaglesham* településnév eredeti értelme 'az *Eclēs* nevű tanya' formában adható meg. James úgy ítéli meg, hogy az **eglēs / *eclēs* kifejezés 'templom' jelentése másodlagos, kései fejlemény lehet,[605] pl. a skóciai *Terregles* 'templommal rendelkező, egyházas település' helységnév a 10. században vagy az után keletkezhetett, s létrejöttében nagy szerepe lehetett a területen ekkor gyakori, óészaki eredetű *Kirkby* (< óé. *kirkju-bȳ*) 'ua.' típusú névformák analogikus hatásának.[606]

A kutatók mindazonáltal arra is hoznak példát, hogy az **eglēs* kifejezés 'templom' jelentésben került be a kelta nyelvterület eredeti vagy angol településneveibe, pl. a skóciai *Ecclefechan* (1303: *Eglesfeghan,* 'Fechin temploma' vagy 'kis templom'; Dumf.), a walesi *Eglwys Fach* ('kis templom'; Cerg.),[607] a cornwalli *Egloshayle* (1166: *Egloshail,* 'a Hayle [a mai Camel folyó torkolatának egykori elnevezése] menti templom'), az észak-írországi *Eglish* (*Eaglais,* 'templom'; Tyr.).[608] Ennek kapcsán Gelling úgy véli, az óangol nyelvben az **eclēs* kifejezés olyan templomot jelölhetett, amely egyházi fennhatóságot gyakorolt egy nagyobb terület felett. Carole Hough helyesnek ítéli a magyarázatot, miszerint a wigtownshire-i, mára eltűnt *Kerneheglis* névforma 'a templomhoz tartozó negyedföld' jelentéssel bírt, s egyházi javadalomföldet jelölt.[609]

Érdekes jelenségnek tartható, hogy az angolszászok viszonylag ritkán használták fel az óang. *ċiriċe* 'templom' szavukat a helységnévadásban.[610] Matthews ennek okát abban látja, hogy a keresztény hitre tért angol királyságokban

[605] Alan G. James: **Eglēs* / *Eclēs* and the formation of Northumbria, in Eleanor Quinton (ed.): *The Church in English Place-Names,* Nottingham, English Place-Name Society, 2009, 125–150; vö. Bölcskei: *Az egyház birtokosi szerepkörét,* 2016, 104–105 is.

[606] James: *Elements of Latin Origin,* 2014, 23–25.

[607] Vö. Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 129.

[608] CDEPN. 211; DBPN. 170, 172; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 93; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 41–42; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 129.

[609] Gelling: *Signposts,* 1988, 97; Hough: *Eccles,* 2009, 111. A ma *eccles* alakban jelentkező névrész némely helységnévben ugyanakkor más eredetre megy vissza. Lehetséges, hogy növénynévi eredetű: egy vélekedés szerint a kenti *Eccles* az óang. *Aclesse* ('tölgyes legelő') ~ *Æcclesse* ('tölgy legelője') névformából alakult (vö. Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 81); máskor az óang. *Eċċel* személynév genitívuszára vagy az óang. **eċels* 'birtokhoz adott földterület' kifejezésre, pl. 962: *eclesbroc* ('Eċċel pataka / a birtokhoz adott földterület patakja', a Surreyben lévő Ash folyó eredeti neve; vö. CDEPN. 21, *Ashford* c. a.), illetve a folyónevekben máshol is megtalálható, ismeretlen jelentésű *ec(c)les* névrészre vezethető vissza, pl. a hampshire-i *Ecchinswell* folyónévből lett településnév esetében (vö. CDEPN. 207; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 81).

[610] Gelling: *The word* church, 2009, 7.

a templomépületek leginkább a meglévő, valamely természeti vagy egyéb jellemzőjéről korábban már elnevezett településeken épültek fel.[611] Gelling úgy véli továbbá, hogy az óang. *ċiriċe* kifejezés – szemben az egyházi személyek egy csoportja által lakott óang. *mynster*ekkel (lásd fent) – olyan templomépületet jelölt, amelyben egyetlen pap szolgált, s amely egyetlen birtok lakóinak a vallási igényeit elégítette ki. Azokban az óangol helységnevekben, amelyekben első névrészként szerepel, a normann hódítás kezdete előtt létesült kis templomépület jelenlétére utal.[612] Duncan Probert megfigyelése szerint ugyanakkor több óangol eredetű, *ċiriċe-tūn* típusú nevet (lásd lent) viselő helység közelében találunk egykorú *prēost(a)-tūn* típusú, 'a pap(ok) vagy egyházi személy(ek) birtoka' jelentésű helységneveket (ma jellemzően *Preston* formában), s a többes szám esetenkénti megjelenése e névalakokban felveti azt a lehetőséget, hogy némely korabeli *ċiriċe* akár nagyobb templom is lehetett, amelyben több pap szolgált.[613]

A településnevekben az óang. *ċiriċe* szó önállóan, pl. *Church* (1202–1332: *Chirche;* Lanc.) vagy kétrészes névformákban egyaránt szerepelhet. Első névrészként összekapcsolódhat az óang. *tūn* 'település' köznévvel, pl. *Cheriton* (1086: *Ciretone;* Dev.), *Chirton* (1086: *Ceritone;* Wilt.).[614] E helységnevek pontos jelentésének megadásakor a névkutatók eltérő értelmezési lehetőségeket kínálnak: 'templommal rendelkező település',[615] 'templomhoz tartozó település',[616] 'olyan település, melynek beszolgáltatott terményeiből, egyéb jövedelméből templomot tartanak fenn'.[617] A névtípus leginkább a nyugati területeken jelentkezik, ebből a kutatók brit kelta templomok helyére,[618] valamint 7. század utáni, kései névkeletkezésre következtetnek.[619] Emellett megpróbálják leírni a névformával jelölhető legjellemzőbb, prototipikus 'templomos település'-ek jellegzetességeit is.[620] 'Templommal rendelkező hely' értelmű a *Churchstow* (1242: *Churechestowe,* vö. óang. *stōw* '[szent] hely'; Dev.) névforma.[621]

A gyakori *Churchill* névformák egy része 'templomdomb' jelentésű (pl. 1201: *Cherchille;* Av.), másik csoportjukban a brit *crūc* 'domb' kifejezés értelmezésére

[611] Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 72.
[612] Gelling: *The word* church, 2009, 8–9.
[613] Duncan Probert: Two Devonshire Cheritons, in Eleanor Quinton (ed.): *The Church in English Place-Names,* Nottingham, English Place-Name Society, 2009, 15–22.
[614] CDEPN. 138, 130, 136.
[615] Cameron: *English Place-Names,* 1969, 128; Gelling: *The word* church, 2009, 9.
[616] Cameron: *English Place-Names,* 1969, 128.
[617] Coates, Richard: *The place-names of Hampshire,* London, Batsford, 1989, 52.
[618] Blair, John: *The Church in Anglo-Saxon society,* Oxford, Oxford University Press, 2005, 216–217.
[619] Probert: *Two Devonshire Cheritons,* 2009, 15.
[620] Carole Hough: Commonplace place-names, *Nomina,* vol. XXX, 2007, 101–120.
[621] CDEPN. 139, 583; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 125; Cameron: *English Place-Names,* 1988, 127–128.

került a helynévbe az óang. *hyll* 'ua.' utótag; a *crūc* névrészt pedig idővel lecserélte az óang. *ċiriċe* vagy a középang. *chirche* (pl. 1086: *Cercelle;* Dev.). Lehetséges, hogy a fenti brit kelta eredetű szó az óangolba kerülésekor jelentésszűkülésen esett át, és 'sírhalom, sírdomb' értelmet nyert, pl. az oxfordshire-i *Churchill* (1086–15. sz.: *Cercelle*), bár angolszász kori temploma is ismert, inkább a számos őstörténeti sírhalomról, valamint a falu mellett lévő, *The Mount* ('a domb') néven ismert sírdombról kaphatta a nevét.[622]

Az óang. *ċiriċe* utótagú kétrészes névformák a település egykori templomának valamely jellegzetességéről tájékoztatnak. Így utalhatnak annak anyagára, pl. *Stokenchurch* (1200 k.: *Stockenechurch,* 'gerendatemplom', vö. óang. *stoccen;* Bkh.); színére, pl. *Vowchurch* (1291–1316: *Fow(e)chirch(e),* 'sokszínű templom', vö. középang. *fawe;* Heref.); anyagára és/vagy színére, pl. *Whitchurch* (1086: *Wicherce,* 'a fehér templom', vö. óang. *hwīt,* gyenge ragozású *hwīte,* kőből épített vagy meszelt falú építmény; Bkh.); korára, pl. *Newchurch* (1086: *Nevcerce,* 'az új templom', vö. óang. *nīwe,* gyenge ragozású egyik alakja *nīwan;* Ke.); díszítésére, pl. *Hornchurch* (1233: *Horn(e)church,* 'szarv[as] templom', vö. óang. *horn, hornede,* állati szarvra, szarvszerűen kitüremkedő oromzatra egyaránt vonatkozhatott; GLon.), *Ivychurch* (1100 k.: *Iuecirce,* 'repkénytemplom', vö. óang. *īfiġ;* Ke.); helyzetére, pl. *Hanchurch* (1212: *Hanchurche,* '(település) a magas templomnál', vö. óang. *hēah,* gyenge ragozású datívuszi formája *hēan,* egy, a Trent folyó melletti magaslaton épült; Staff.); környezetére, pl. *Woodchurch* (1100 k.: *Wudecirce,* 'templom az erdő mellett', vö. óang. *wudu,* a High Weald erdőség szélén; Ke.); védőszentjére (főként a walesi és a cornwalli nyelvekkel határos óangol nyelvterületen), pl. *Dewchurch* (1148x55–1341: *Dewischirch(e),* 'Szent Dávid temploma', vö. walesi *Dewi;* Heref.), *Kenderchurch* (1397: *Kend(er)church(e),* 'Szent Cynid[i]r temploma'; Heref.); építtetőjére, tulajdonosára, pl. *Baschurch* (1086: *Bascherche,* 'Bas(s)a temploma'; Shr.), *Dymchurch* (1240–91: *Demechirche,* 'egy Dema nevű személy vagy a bíró temploma', vö. óang. *Dēma* személynév, illetve *dēma,* e. gen.: *Dēman,* illevte *dēman,* a település a Romney Marsh mocsár lecsapolását irányító főurak és tisztviselők üléseinek helyszíne volt; Ke.); egyéb sajátosságára, pl. *Honeychurch* (1086: *Honechercha,* 'méztemplom', vö. óang. *hunīġ,* talán méhek voltak az eresz alatt, vagy mézet szenteltek benne; Dev.).[623]

Anglia északi és keleti részén, a 9–10. században a (főként dán) vikingek fennhatósága alatt álló ún. Danelaw területén lévő települések esetében a templom-

[622] CDEPN. 139; DBPN. 115; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 124–126; Gelling: *Signposts,* 1988, 139–140; Gelling: *The word* church, 2009, 9–10.

[623] CDEPN. 580, 642, 673, 434, 316, 335, 276, 694, 186, 340, 40, 201, 313; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 123–125; Cameron: *English Place-Names,* 2009, 128; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 72; Gelling: *The word* church, 2009, 10–12.

épületre utaló nevek az óészaki *kirkja* 'templom' lexémát tartalmazták. Ez önállóan ugyan nem fordult elő településnévként, de kétrészes névformákban állhatott óangol eredetű névrésszel, gyakran a korábbi óang. *ċiriċe* névrészt lecserélve, pl. *Peakirk* ([1016]/12. sz.: *(æt) Pegecyrcan* > 1198–1390: *Peykirke,* 'Szent Pega temploma', a Mercia királyságbeli Peġa remetenő élt itt, bátyja, Szent Guthlac crowlandi remeteségének közelében; Camb.), *Kirstead* ([1087x9]/12. sz.: *Kerkestede,* 'templomhely', vö. óang. *stede* 'hely', eredetileg esetleg 'település, amelyben elhagyott templom áll' értelemben; Nf.). A northumberlandi *Kirkley* (1175: *Crikelawe*) esetében elképzelhető, hogy a brit kelta *crūc* kifejezést cserélte le a *kirk* szó, ahogy ezt a *church* lexéma tette a dél-angliai területeken (lásd fent).[624] Más esetekben az sem zárható ki, hogy az óészaki eredetű kifejezés az óangolban keletkezett egyrészes névformához utólag, a középangol korszakban kapcsolódott hozzá, amikor a *kirk* szó vélhetően köznévként is használatos volt a Danelaw területén, pl. *Kirkdale* (Lanc.), *Kirklees* (WY.).[625] A cumberlandi *Kirkland* helységnév talán teljes egészében óészaki eredetű (1140 k. – 1332: *Kyrkeland,* vö. óé. *kirkja* és óé. vagy óang. *land,* 'templom földje'), a lancashire-i *Kirkland* egyes vélemények szerint pedig határozottan az (1230 k.: *Kirkelund,* vö. óé. *kirkja* és óé. *lundr,* 'a templom erdeje').[626]

A templomra utaló óészaki *kirkja* szó igen gyakran jelenik meg a terület helységneveiben a szintén óészaki eredetű *bȳ* 'falu' kifejezéssel alkotva összetételt, pl. *Kirkby* (NY., 1086: *Cherchebi*), *Kirby* (Nf., 1086: *Kerkebei*).[627] Reaney és Matthews úgy vélte, hogy ezek a településnevek az óskandináv időszak második szakaszában jöhettek létre, s annak a jelét látták bennük, hogy a skandinávok pogány hitüket hátrahagyva templommal rendelkező településeket kezdtek el építeni a maguk számára. Gelling szerint ugyanakkor e névformák talán egy 'templommal rendelkező település' jelentésű óészaki közszóra mennek vissza, és sokszor korábbi, más jelentésű brit vagy óangol helységnevek helyett alkalmazták őket a dánok; relatív gyakoriságuk pedig azt mutatja, hogy az óskandináv betelepedés idején kevés településen állhatott templom, így az a megnevezésbe emelhető megkülönböztető jegynek számított. Gelling arra is felhívja a figyelmet, hogy míg a részben vagy teljes egészében óészaki szavakból felépülő névformákkal

[624] CDEPN. 464, 352 (*Kirstead Green* c. a.); Allen Mawer: *The Place-Names of Northumberland and Durham,* Cambridge, Cambridge University Press, 1920, 128; Gelling: *Signposts,* 1988, 140.

[625] Gelling: *The word* church, 2009, 13.

[626] CDEPN. 351; DEPN. 280; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 168; továbbá Cameron: *English Place-Names,* 1988, 128; Gelling: *The word* church, 2009, 12–14; http://kepn.nottingham.ac.uk/map/place/Lancashire/Kirkland (Letöltés: 2024. január 2.)

[627] CDEPN. 350, 349 (*Kirby Bedon* c. a.); Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 168; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 128; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 79–80.

jelzett települések többnyire kevéssé szerencsés földrajzi adottságokkal bíró helyek, addig a *Kir(k)by* nevű helységek kifejezetten előnyös helyrajzi fekvéssel rendelkeznek, ami megerősíti azt az elképzelést, hogy e települések korábbiak lehetnek, mint a jelenleg ismert nevük.[628]

Ritkábban más óészaki eredetű lexéma mellett utótagként jelentkezik a *kirk* névrész az összetett névformában, pl. *Felkirk* ('deszkából készült templom', vö. óé. *fjǫl;* WY.), *Skewkirk* ('templom az erdőben', vö. óé. *skógr;* WY.).[629] Alaprészként való használatakor az építtetőre, egykori tulajdonosra utaló, pl. *Ormskirk* ([1189x91]/14. sz.: *Ormeschirche,* 'Orm temploma'; Lanc.); illetve a védőszentre vonatkozó bővítményrészek a legjellemzőbbek mellette, pl. *Felixkirk* (1293: *Felicekyrke,* 'Szent Félix temploma'; NY.). Utóbbi névtípus esetében, főként északnyugaton,[630] kelta nyelvi hatásra hátravetett bővítményrésszel is találkozunk, pl. *Kirkandrews(-on-Eden)* (1200 k.: *Kirkandres,* 'Szent András temploma [az Eden folyó mellett]'; Cu.), *Kirkbride* (1163: *Chirchebrid,* 'Szent Brigitta temploma'; Cu.), *Kirkoswald* (1167: *Karcoswald* [sic!], 'Szent Oswald temploma'; Cu.).[631]

Mind a *Church,* mind a *Kirk* lexéma megkülönböztető névrészként, utólag is kapcsolódhatott településnevekhez, pl. *Church Lawford* (1086: *Leileforde* > 1204 k.: *Kirkelalleford,* 'egyházas Lawford', Little Lawfordtól és Long Lawfordtól való elkülönítésre; Warw.), *Kirkheaton* (1086: *Heptone* (!) > 13. sz. vége: *Kirk(e)heton(e),* 'egyházas Heaton', Upper Heatontól, Earlesheatontól és Hanging Heatontól való elkülönítésre; WY.);[632] de templomépületre utaló megkülönböztető funkciójú bővítményrészként gyakran jelentkezik a *steeple* 'templomtorony' kifejezés is a középangol kortól,[633] pl. *Steeple Barton* (1086: *Bertone* > 1247: *Stepelbertone,* 'egyházas Barton', Middle Bartontól és Westcott Bartontól való elkülönítésre; Oxf.). Egyszeresen összetett névformák előtagjaként ez utóbbi szó ugyanakkor csak ritkán fordul elő, pl. *Steepleton* (1219: *Stepelton,* 'egyházas település', vö.

[628] Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 168; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 79–80; Gelling: *The word* church, 2009, 12–14; Gelling: *Signposts,* 1988, 234–235.

[629] Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 168.

[630] Különösen Cumbria területén, ahol a 10–11. században a cumbriai nyelv jelenléte, az ír–norvég bevándorlás és a skót gaelek átköltözése Strathclyde királyságából egyaránt magyarázhatja a kelta felépítésű helységnevek elterjedtségét (vö. Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 98; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 40–41).

[631] CDEPN. 452–453, 227, 350, 352; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 98, 168; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 40–41, 128.

[632] CDEPN. 363, 351. Egészen sajátos esetet képvisel a *Churchstanton* településnév, amelyben a *cherry* 'cseresznye' szó értelmezhetetlenné vált formája cserélődött fel népetimológia (reszemantizáció) eredményeként a *church* 'templom' lexémával (1086–1291: *Stantone* > 1258x79: *Cheristontone* > 1512: *Churestaunton al. Churchestaunton;* Som., vö. CDEPN. 139).

[633] CDEPN. 687–688 (*Winterbourne Steepleton* c. a.).

óang. *tūn,* majd 1244: *Wynterburn Stepilton,* 'Winterbourne birtok, melyet *Steepleton*-nak hívnak'; Dors.).[634]

Az angolszászok gyakorlatával szemben a kelta őslakosok és leszármazottaik kifejezetten gyakran utaltak településneveikben templomépületre. Ebben a kutatók annak bizonyítékát látják, hogy a kelta etnikumú népek által lakott területeken a templomoknak településszervező szerepe lehetett: idővel falu nőhetett a vallási központ körül, amelyet aztán a templomépületre utaló kelta eredetű szó segítségével neveztek meg. Ezek a névformák jellegzetes kései kelta szerkesztésmódot követnek: bennük az alaprész megelőzi a bővítményrészt. A megfelelő walesi településnevekben a *llan* 'templom(kert)' szó mellett találkozhatunk például a helység egy természeti jellemzőjét, fekvését megadó kifejezéssel, pl. *Llandovery* (*Llanymddyfri,* 12. sz.: *Llanamdewri,* 'templom a vizek közelében', vö. *am* és *dwfr,* többes számú *dyfri;* Carm.), *Llandaff* (*Llandaf,* 1150 k.: *Lanntaf,* 'templom a Taf folyó mellett'; Card.); még gyakrabban egy helyi kultusszal rendelkező szent nevével, pl. *Llandegfan* (1254: *Llandegvan,* 'Tegfan temploma'; Angl.), *Llandysul* (1291: *Landessel,* 'Tysul temploma'; Cerg.).[635]

A délnyugat-angliai területen a walesi szóval rokon cornwalli *lan* 'templomhely' kifejezés szintén jellemzően valamely helyi tiszteletnek örvendő szent nevével kapcsolódik össze a településnevekben, pl. *Lamorran* ([969]/11. sz.: *Lannmoren,* 'Moren templomhelye'; Cornw.), *Landkey* (1166: *Landechei,* 'Ke templomhelye'; Dev.). A *Launceston* névforma (1086: *Lanscavetone;* Cornw.) a *lan* kifejezésen, illetve a védőszent nevén *(Stephen)* kívül az óangol *tūn* 'település' névrészt is tartalmazza.[636] Az e típusú helységnevekben jelentkező személynév azonban nem feltétlenül a védőszent neve, pl. a *Landulph* (1086: *Landelech,* 'Dylyk vagy Delek templomhelye'; Cornw.), *Lansallos* (1086: *Lansaluus,* 'Salwys templomhelye'; Cornw.), *Lanreath* (1086: *Lavredoch,* 'Reydhogh templomhelye'; Cornw.) névformák esetében a jelölt települések templomai más nevű szentek oltalmába vannak ajánlva.[637]

Joanne Pye tájrégészeti szempontok alapján az egyházi vonatkozású középkori cornwalli hely(ség)nevek három típusát különíti el. Az eredetileg 'elkerített megszentelt terület' jelentésű *lan* névrészt tartalmazó hely(ség)neveket igen korai egyházi névformáknak tartja, amelyek a múltban gyakran jelentkeztek már a kereszténység megjelenése előtt is vallási jelentőséggel bíró, így például temetkezési helyek megnevezéseként. Jellemzően tengerpart menti vagy folyókhoz

[634] CDEPN. 39–40, 687–688 (*Winterbourne Steepleton* c. a.); Cameron: *English Place-Names,* 1969, 128–129.

[635] DBPN. 302, 301; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 90–92; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 154–156, 339.

[636] CDEPN. 357, 358, 363; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 94, 97.

[637] CDEPN. 358, 361; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 41.

közeli, vízi úton könnyen megközelíthető helyeket jelöltek, amelyek aztán előnyös fekvésüknek köszönhetően könnyen válhattak a középkor során központi településekké. Pye összeveti a *lan* névrésszel alkotott korai hely(ség)neveket a **seynt/*merther* 'szent' kifejezést tartalmazó névformákkal, amelyeket a jelölt helyek földrajzi elhelyezkedése alapján az egyházi jelentőségű települések egy következő fejlődési fokával hoz összefüggésbe. A **seynt/*merther* névrész mellett szinte kizárólag annak a remetének, egyházi személynek a nevével találkozunk, aki az azonosított helyhez, annak korai kápolnájához kötődött. A hely keresztény jellegének kialakításában az egyén szerepe volt kiemelkedő. Az egyházi települések harmadik, időben is kései típusának a területen az **eglos* névrésszel alakult, templomépület jelenlétét előtérbe állító névformával azonosított hely(ség)eket tartja, amelyek gyakran maradtak kisebb jelentőségű egyházi központok a korszakban. Bár a folyó közeli elhelyezkedés esetükben is jellemző volt, általában a félsziget belsejében lévő, magasabb fekvésű helyek viselték ezt a típusú nevet. Az **eglos* kifejezés mellett a hely(ség)nevekben sokkal kisebb arányban jelentkezett személynév, mint a fent említett két másik névrész esetében, nem volt ritka ugyanakkor, hogy topográfiai kifejezéssel alkotott kétrészes névformát.[638]

A skóciai helynevekben gael kelta eredetűnek tartják az *annaid* kifejezést, amely a 9. és 11. század között válhatott használatossá a területen, lásd pl. a skót-felföldi *Annat* település nevét.[639] Thomas Clancy szerint a lexéma jelölhetett korai templomépületet, de vonatkozhatott valamely korai keresztény központként működő templom közelében található, annak fenntartását szolgáló földdarabra is. Az *annaid* 'anyaegyház' típusú templomban gyakran őrizték a védőszent ereklyéit.[640] A skóciai Perth közelében fekvő *Annet* nevű hely kapcsán McNiven azt a lehetőséget is felveti, hogy eredetileg talán éppen az ereklye őrzőjének korabeli lakhelyét jelölte a névforma.[641] Egyes vélemények szerint a gael, pontosabban középír *baslec* kifejezésre mehet vissza a skót-alföldi *Paisley* város neve (1161: *Passeleth,* 'egyház[as hely]'; Renf.), az alapszó végső etimonja a latin *basilica* 'templom' kifejezésben keresendő.[642]

Clancy hívja fel a figyelmet arra, hogy a Forth folyótól északra és a Great Glen völgyétől keletre fekvő skóciai területen elszórtan található, *logie* névrészt tartalmazó, igen különféle típusú helyeket jelölő névformákat szintén az egyházi vonat-

[638] Joanne Pye: *Cornish Place-Names in the Landscape,* PhD dissertation, Exeter, University of Exeter, 2018, 237–267.

[639] Taylor: *Place-name and the early church in Scotland,* 1998, 7–8.

[640] Thomas Owen Clancy: Annat in Scotland and the origins of the parish, *The Innes Review,* Vol. 46, 1995/2, 91–115.

[641] McNiven: *Place-names,* 2014, 68, 71.

[642] DBPN. 360; James: *Elements of Latin Origin,* 2014, 26.

kozású hely(ség)nevek között kell számontartani.[643] A hely(ség)nevekben rejlő **login* 'egyházi hely, templom' kifejezés a latin *locus* '(szent) hely' szó származékaként kerülhetett a piktek nyelvébe. A 7–8. század során talán valamely egyházszervezési folyamathoz kapcsolódóan válhatott sajátos, ám nem teljesen ismert funkcióban helynévalkotó lexémává. Elképzelhető, hogy a szó korai alapítású, elsődleges vallási központot jelölt a névformákban. A területre betelepülő gael anyanyelvű beszélők a pikt hely(ség)neveket átvették s egyrészes névformákként használták, pl. *Logie* (Fif.); illetve kelta szentek nevével vagy más helynevekkel kapcsolták összse azokat, pl. a *Logie-Kenny* (St Kenneth, a piktek között is térítő, 6. századi ír apát emlékét őrzi), *Logie-Dundee* (a közeli városról) angolosított formák.[644]

Írországban a remeték lakóhelyéből kolostorrá nőtt vallási-kulturális központoknak településszervező szerepe lehetett. Az ilyen eredetű helységek a törzsfők vándortelepüléseivel szemben az állandóságot képviselték. A latin *cella* 'kis szoba, fülke' szóból származó gael kelta *cill* 'szerzetesi cella', majd 'templom', 'kolostor, rendház' kifejezés meglehetősen gyakran jelenik meg *Kil-* névrészként az anglicizált ír településnevekben. Mellette leggyakrabban egy szent neve tűnik fel: akár olyan, később szentté avatott személy neve, aki a hellyel ténylegesen kapcsolatban állt, pl. *Killeedy* (*Cill Íde,* 'Ita temploma', Ita apátnő zárdát alapított itt; Lim.), *Kilkieran* (*Cill Chiaráin,* 'Ciarán temploma', Ciarán hosszú ideig élt a településen; Galw.); akár olyan szent neve, aki általában nagy tiszteletnek örvendett az írek körében, pl. *Kilkenny* (*Cill Chainnigh,* 'Cainneach temploma', Cainneach az ír származású Kolumba segítőtársa volt a piktek keresztény hitre térítésében; Kilk.). Más esetekben a helységnévből az egykori templom valamely sajátosságáról, helyzetéről, egykori környezetéről kapunk információt,[645] pl. *Kildalkey* (*Cill Dealga,* 'a tövis temploma'; Mea.), *Killag* (*Cill Laig,* 'a völgy temploma'; Wexf.), *Killenagh* (*Cill Éanach,* 'a mocsár temploma'; Watf.).[646]

[643] Thomas Owen Clancy: *Logie:* an ecclesiastical place-name element in eastern Scotland, *Journal of Scottish Name Studies*, vol. 10, 2016, 58–59, 60–61.

[644] A **login* kifejezés *-in* eleme helyre vonatkozó szuffixum. Egyes esetekben nehezíti az etimon meghatározását, hogy az egyházi vonatkozású lexéma tövéhez nagyon hasonló alakú ógael *lac* 'alacsonyan fekvő hely' szót a középgael időszakban *lag* 'völgy' formában helynevekben is használni kezdték a területen, s mivel a templomokat gyakran (de nem szükségszerűen) völgyekbe építették, a két eltérő jelentésű kifejezésből keletkezett hely(ség)nevek különbségei könnyen összemosódtak. Segíthette ezt az is, hogy a latin *locus* '(szent) hely' kifejezés a gael kelta nyelvbe is bekerült, *loc* 'templom' formában, ám úgy tűnik, a beszélők ezt a kifejezést hely(ség)nevekben nem használták fel.

[645] Néhány esetben a *Kil-* kezdetű ír helységnév ugyanakkor más eredetű, pl. *Kilbeheny* ('nyírfaerdő'; Lim.), *Killadoon* ('az erőd erdeje'; My.) (vö. DBPN. 268, 271; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 157).

[646] DBPN. 272, 271, 270; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 156–158, 340; Finnegan – Ó Raghallaigh – Měchura: *The distribution of ecclesiastical elements in Irish placenames,* 2014.

A szó *cillín* származéka szintén megjelenik a hely(ség)nevekben, önállóan, pl. *Killeen* (*Cillín,* 'kis templom'; Tipp.), illetve a fentiekhez hasonló típusú összetételekben, pl. *Killeenadeema* (*Cillín a Díoma,* 'Díoma kis temploma', egy 5. századinak vélt helyi szent után; Galw.), *Killeenduff* (*Cillín Dubh,* 'kis fekete templom'; Off.), *Killinkere* (*Cillín Chéir,* 'a viaszgyertyák kis temploma'; Cav.), *Killincooly* (*Cillín Cúile,* 'kis templom a szögletben'; Wexf.).[647]

A *Kil-* kezdetű helységnevek divatját az ír misszionárius szerzetesek a mai Skócia területére is eljuttatták, itteni használatuk a 8. század közepétől igazolható. E névtípus főként a Skót-felföld délnyugati részén vált népszerűvé, a gaelek északra és keletre való terjeszkedésével veszített népszerűségéből. A *Kil-* névrész gyakran áll olyan, később szentnek tekintett személy nevével együtt, aki a helyi templom alapításával járult hozzá a terület vallási életének megszervezéséhez, de sok az ismertebb szentre utaló névforma is, pl. *Kilchattan (Bay)* (1449: *Killecatan,* 'Catan temploma', az ír Szent Catan remeteségének helyszíne volt a 6. században; Arg.), *Kildonan* (*Cill Donnain,* 1230 k.: *Kelduninach,* 'Donan temploma', úgy tartják, itt nyugszik az ír Szent Donan; Highl.), *Kilwinning* (*Cill D'Fhinnein,* 1160 k.: *Killvinin,* 'Finnian temploma', Szent Finnian, 7. századi ír hittérítő a mai Skócia területén a kereszténység elterjesztéséért fáradozó ír származású apát, Kolumba tanítómestere volt; NAyr.), *Kilbride* (*Cille Bhrìghde,* 'Brigitta temploma', Szent Brigitta, Írország védőszentje után; Arg.).[648]

Az ír hely(ség)nevekben egykori templomépület jelenlétére néhány egyéb, a latinból átkerült és kisebb-nagyobb jelentésmódosuláson átesett szó is utalhat. Az ír *teampall* kifejezés a latin *templum* 'templom' szó származéka, s az ír településnevekben jellemzően szentek nevével áll, pl. *Templepatrick* (*Teampall Phádraig,* 'Patrick temploma'; Ant.), illetve a korabeli templom valamely jellemzőjéről, helyzetéről kapunk tájékoztatást a névformákból, pl. *Templemore* (*An Teampall Mór,* 'a nagy templom'; Tipp.), *Templeglentan* (*Teampall an Ghleanntáin,* 'a völgy temploma'; Lim.).[649]

A latin *dominicum* 'az Úrhoz tartozó' kifejezés származékaként az ír *domhnach* 'vasárnap' és 'templom' szó a hely(ség)nevekben szintén vonatkozhat egykori

[647] DBPN. 272; Muhr: *Place-names and Religion,* 2016, 598; Finnegan – Ó Raghallaigh – Měchura: *The distribution of ecclesiastical elements in Irish placenames,* 2014.

[648] DBPN. 269, 270, 275, 268; PNS. 265; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 156–158, 340. A *Llan-, Lan-* és *Kil-* kezdetű helységnevek tárgyalásához vö. Bölcskei: *A kelta vallásosság,* 2013, 180–182.

[649] Hasonló szerkezetekben a szó egyházközségek, pl. *Templeetney* (*Teampall Eithne,* 'Eithne temploma'; Tipp.), *Templetouhy* (*Teampall Tuaithe,* 'a terület temploma'; Tipp.) és kisebb területi egységek nevében is többször jelentkezik, pl. *Templeoran* (*Teampall Fhuaráin,* 'a forrás temploma'; WMea.) (vö. DBPN. 453). DBPN. 453; Muhr: *Place-names and Religion,* 2016, 598; Finnegan – Ó Raghallaigh – Měchura: *The distribution of ecclesiastical elements in Irish placenames,* 2014.

templomépületre, önállóan, pl. *Donagh* (*Domhnach,* 1659: *Donagh* 'templom'; Fer.), illetve összetételekben a templom védőszentjére, pl. *Donaghpatrick* (*Domhnach Phádraig,* 'Patrik temploma'; Mea.), tulajdonságára, pl. *Donaghmore* (*Domhnach Mór,* 'nagy templom'; Tyr.), helyzetére, pl. *Donaghcloney* (*Domhnach Cluana,* 1645 k.: *Domhnach Cluana,* 'a rét temploma'; Dw.), vélt történetére utaló kifejezés mellett, pl. *Donaghanie* (*Domhnach an Eich,* 1518: *Domhach an Eich* 'a ló temploma', egy helyi legenda szerint Szent Patrik lova rúgásával megölt itt egy, a tóból kiemelkedő kétéltűt; az egykor itt álló, ma már csak romjaiban látható monostor alapítását Patriknak tulajdonítják; Tyr.). Utalhat korai templomépületre az ír településnevekben a *teach* 'ház' lexéma is, főként, ha szent nevével áll, pl. *Tedavnet* (*Tigh Damhnata,* 1306: *Thechdamnad,* 'Damhnat háza', monostorát St Damhnat alapította a 6. században; Mona.).[650]

5.6.2.3 Kápolnára utaló településnevek

Kápolna jelenlétére utalt az ófranciából a középangolba átkerült *chapel* 'kápolna' lexéma, amelyhez leginkább az egykori építmény elhelyezkedésére, pl. *Chapel-en-le-Frith* (1272: *Capella de le Frith,* 'kápolna a cserjésben', vö. ófr. *en, le* és *Frith* helynév < óang. *[ġe]fyrhth* 'erdős vidék', normann alapítású település a Forest of High Peak nevű erdőben; Derb.) vagy a védőszentre, pl. *Chapel St Leonards* (1503: *the chapell of seint Leonard in Mumby,* a kápolnát először 1257-ben említették; Linc.) vonatkozó bővítményrész kapcsolódott; illetve a kifejezés maga is megjelenhetett megkülönböztető funkciójú bővítményrészként egyes településnevek mellett, pl. *Chapel Chorlton* (1086: *Cerletone* > 1838: *Chapel Chorlton,* Hill Chorltontól való elkülönítésre; Staff.). A normann hódítással a szó az északi ófrancia nyelvváltozatban meglévő alakjában is szerepet kapott az angol helységnévi állomány kialakításában, önállóan, pl. *Capel* (1235: *Capelle,* 'kápolna'; Sur.) és a környezet, pl. *Capel-le-Ferne* (a korábbi 1377: *Capel ate Verne* angol névforma francia változata: 1535: *Capell' in le Ferne,* 'kápolna a páfrányosban', vö. ófr. *le* és óang. **ferne;* Ke.) vagy a védőszent megjelölésével egyaránt, pl. *Capel St Mary* ('Szent Mária kápolnája', Capel St Andrew-tól való elkülönítésre; Suf.).[651]

[650] Megjelenik továbbá ír területen a latin *basilica* 'bazilika' szó ír *baisleac* 'templom' származéka is, főként kisebb területi egységek nevében, pl. *Baslick* (*Baisleac,* 'templom'; Mona.), *Baslickane* (*Baisleacán,* 'kis templom'; Kerr.) (vö. DBPN. 45). DBPN. 155, 452; Patrick Weston Joyce: *The origin and history of Irish names of places,* Dublin, McGlashan & Gill, 1870, 312; Muhr: *Place-names and Religion,* 2016, 598; Finnegan – Ó Raghallaigh – Měchura: *The distribution of ecclesiastical elements in Irish placenames,* 2014; James: *Elements of Latin Origin,* 2014, 26.

[651] CDEPN. 124, 137, 114; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 130; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 129.

Hasonló vonatkozású közép-walesi gyökerű településnévre: *Betws-y-coed* (1254: *Betus* > 1727: *Bettws y Coed,* 'kápolna az erdőben'; Conw.), valamint végső soron latin etimonra (vö. *oratorium* '[házi] kápolna') visszavezethető walesi kifejezésből származó helységnévre is akad példa: *Radyr* (*Radur,* 1254: *Radur,* 'kápolna'; ma: Cardiff külvárosa, Card.). Kápolna, kisebb szentély egykori jelenlétére ír településnevekben szintén találunk utalást, pl. *Nurney* (*An Urnaí,* 'a kápolna'; Kld.), *Skreen* (*Scrín,* 'szentély'; Mea.).[652]

5.6.2.4 Remetelakra utaló településnevek

Remetelakra, remeték jelenlétére is utalhattak ófrancia eredetű középangol kifejezés segítségével, egyrészes névformákban, pl. *Armitage* (13. sz.: *Hermitage,* 'remetelak'; Staff.) és kétrészes névalakokban, pl. *Armathwaite* (1212: *Ermiteth(w)ait,* 'remeteirtvány', egy közeli bencés apácakolostor birtokában volt, vö. óé. *thveit;* Cu.). Hasonló jelentésben élhetett korábban az óangol *ānsetl* 'magányos lakóhely' szó is, amely egy-egy összetett névforma első névrészeként kerül elénk, pl. *Ansley* (1086: *Hanslei,* 'a remetelak erdeje vagy irtványa', vö. óang. *lēah;* Warw.). Remete egykori lakóhelyére utal az óészaki *papi* 'remete' lexéma segítségével a *Papcastle* (1260–79: *Pabecastr',* 'a remete római erődje', vö. óang. *cæster,* melyet felváltott a középang. *castel;* Cu.) névalak is.[653]

Az ír helynevekben a *díseart* 'remetelak' lexémával is találkozunk e funkcióban. A szó állhat önállóan, pl. *Dysart* (*An Díseart,* 'a remetelak'; Rosc.) vagy összetett helységnevekben, pl. *Castledermot* (*Caisleán Díseart Diarmada,* 'Diarmaid remetelakjának vára', ferences kolostorának alapítójáról; Kild.), *Desertmartin* (*Díseart Mhártain,* 1645 k.: *Dísiort Mhártain,* 'Márton remetelakja', Szent Mártonnak ajánlott szerzetesi temploma volt; Derr.).[654]

[652] Írországban kápolna, kisebb szentély egykori jelenlétére történik utalás egyházkerület nevében, pl. *Errigal Keerogue* (*Earagail Do Chiaróg,* 'Do Chiaróg kápolnája'; Tyr.) és kisebb területi egységeket jelölő kétrészes névformákban is, pl. *Ballynaskreena* (*Bbaile na Scríne,* 'a szentélyhez tartozó kisebb területi egység'; Kerr.), *Reanascreena* (*Rae na Scríne,* 'a szentélyhez tartozó sík terület'; Crk.) (vö. DBPN. 178, 38, 386). DBPN. 55, 381, 350, 423; Joyce: *The origin and history of Irish names of places,* 1870, 308–309; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 130; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 129.

[653] CDEPN. 18, 15, 461; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 130.

[654] A kifejezés jelentkezik emellett kisebb területi egységek nevében is, pl. *Desertcreat* (*Díseart dá Chríoch,* Tyr., 'két terület remetelakja') (vö. DBPN. 152). DBPN. 166, 101, 152; Joyce: *The origin and history of Irish names of places,* 1870, 309; Finnegan – Ó Raghallaigh – Měchura: *The distribution of ecclesiastical elements in Irish placenames,* 2014.

5.6.2.5 Kórházra utaló településnevek

A fenntartó miatt egyházi épületeknek tekinthetők a korszakban a kórházak is. A megfelelő jelentésű középangol *spitel* lexéma több helységnévben is jelentkezik, önállóan, pl. *Spittal* (1695: *the Spitle,* 'a kórház', 13. században alapított leprakórházáról; Nhb.), vagy alaprészként, pl. *Spital-in-the-Street* (1204: *Hospitale* > 1322: *Spitelenthestrete,* 'kórház vagy vallási ház a római út mentén', a Londonból Yorkba vezető római kori Ermine Street mellett; Linc.).[655] McNiven úgy véli, hogy a *Spittal* névforma, illetve névrész egyes középkori eredetű skóciai településnevek esetében az úton lévő zarándokoknak, kereskedőknek szállást nyújtó, egyházi kézben lévő fogadókra, valamint az azokhoz tartozó földekre utalhatott, pl. *Spittalton* (1535: *Spittaltoun,* alföldi skót *spittal* és *toun;* Pth.), *Spittal of Glenshee* (skót gael *Spideal Ghlinn Sìth,* 'menedékház Glenshee völgyében'; Pth.). A Loch Lomond tó környékéről több olyan *Spittal* névrészt tartalmazó egykori hely(ség)nevet idéz, amelyek bizonyíthatóan a templomosok, majd a rend feloszlatása után a jeruzsálemi ispotályosok tulajdonában lévő területeken voltak vagy ilyeneket jelöltek.[656]

5.6.2.6 Keresztre utaló településnevek

Reaney szerint a 8. század végén számos olyan keresztény közösség volt a Brit-szigeteken, amelyek nem rendelkeztek sem templommal, sem kápolnaépülettel. Ők a napi áhítat helyszínén gyakran állítottak keresztet. Kereszttel jelölték továbbá az egykori oltár helyét az elbontott, távolabbra költöztetett templomok esetében. Így nem meglepő, hogy kereszt egykori jelenlétére történő utalás a hely(ség)nevekben is sokszor jelentkezik, mégpedig több, eltérő lexéma felhasználásával. A kései óangolba az óészaki nyelvből átkerült *cross* 'kereszt formájú emlékmű, feszület' kifejezés kétrészes névformákban állhat óészaki eredetű utótagokkal, pl. *Crosby* (1123–1540: *Crosseby,* 'keresztekkel jelölt falu', vö. óang. *bȳ;* Cu.), *Crosthwaite* (1187x1200: *Crosthwait(e),* 'irtvány kereszttel', vö. óé. *thveit;* Cu.); de óangol eredetű, településtípust jelölő köznévvel is előfordul, pl. *Croston* (1094: *Croston,* 'falu kereszttel', vö. óang. *tūn;* Lanc.).[657]

[655] CDEPN. 565; DBPN. 430; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 130.

[656] PNS. 185; Peter Edward McNiven: *Gaelic Place-names and the Social History of Gaelic Speakers in Medieval Menteith,* University of Glasgow, unpublished PhD thesis, 2011, 92–93, 356–357; McNiven: *Spittal,* 2013, 23–38; McNiven: *Place-names,* 2014, 82–83.

[657] CDEPN. 171; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 131; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 126.

Ha második névrészként jelentkezik a szó az összetett településnévben, jellemzően az egykori kereszt jellemzőiről kapunk tájékoztatást, pl. *Hoar Cross* (1230: *Horcros,* 'a szürke kereszt', vö. óang. *hār,* gyenge ragozású *hāre;* Staff.), *Twycross* (1086: *Tvicros,* 'két vagy kettős kereszt', talán útjelző volt, vö. óang. *twī;* Leic.). A *cross* lexéma megkülönböztető funkciójú bővítményrészként is előkerül, pl. *Waltham Cross* (1365: *Walthamcros,* 'kereszt Waltham Abbey település közelében', az itteni Eleanor-keresztről, melyet I. Eduárd felesége, Kasztíliai Eleonóra királyné emlékére állíttatott 1290 körül; Hertf.).[658]

Ugyancsak egykori keresztre utalnak a helységnevekben az óangol *rōd* és *mæl* 'feszület' kifejezések is, amelyek jellemzően bővítményrészi szerepben jelentek meg földrajzi köznévi, pl. *Rudston* (1086: *Rodestan,* 'kő, melyet feszület gyanánt használnak', vö. óang. *stān,* melyre hatással volt az óé. *steinn* szó, a templom udvarán álló bronzkori monolitról; EY.), *Maldon* (925 k.: *[to, æt, at] Mældune,* 'domb kereszttel', vö. óang. *dūn;* Ess.) vagy tulajdonnévi alaprész mellett, pl. *Rood Ashton* (964: *Æyston* > 1475: *Rode Assheton,* 'Ashton feszülettel', 1127-ben határában kőfeszületet említenek; Wilt.). Az óang. *mæl* szó változata az azonos jelentésű óang. *cristelmǣl* 'feszület' kifejezés, amely szintén előfordul kétrészes helynévben, igaz, reszemantizáció miatt ma nehezen felismerhető a névformában, pl. *Christian Malford* ([955]/14. sz.: *Cristemal(l)eford* > 1611: *Christian Malford,* eredetileg: 'gázló feszülettel', vö. óang. *ford;* Wilt.). A kora középkorban a kelta etnikumú népek gyakran állítottak díszesen faragott kőkereszteket a szabadban, ezzel a szokással összefüggésben keletkezhettek például az ír *Crossabeg* ('a kis keresztek', vö. ír *beag;* Wexf.), *Crossgar* ('a rövid kereszt', vö. ír *gearr;* Dw.) és *Crossmolina* ('Maoilíona keresztje'; My.) helységnevek.[659]

[658] CDEPN. 307, 632; DBPN. 481. Mikrotoponimák esetében jellemző, hogy a névből az derül ki, mely szent emlékére állítottak keresztet az adott helyen, lásd pl. Szűz Máriára utalva a gyakori *Lady's Cross* nevet (vö. Cameron: *English Place-Names,* 1969, 131). A későbbiek során a lexéma más jelentésben is bekerülhetett bővítményrészként a helységnevekbe, pl. *Boasley Cross* (Dev., 970 k.: *(æt) borslea,* ModE. *cross* 'keresztút'). Ma a latin nyelvű *crux* kifejezés (és egyes számú birtokos esete) is elénk kerül egyes helységnevekben megkülönböztető névrészi funkcióban, transzszemantizáció eredményeként, pl. *Crux Easton* (Hamp., 1242: *Eston Croc* > 1607: *Crux Easton,* 'Croc Eastonja', 1086-ban Croc, a vadász tulajdona volt) vagy templomcímre utalva, pl. *Ampney Crucis* (Glo., 1287: *Ameney(e) Sancte Crucis,* 'Ampney Szent Kereszt') (vö. CDEPN. 67, 205, 13).

[659] CDEPN. 512, 393, 628, 138; DEPN. 16; DBPN. 140; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 126; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 131. A kereszt egykori jelenlétére utaló kelta eredetű névformák azonosítását több tényező is nehezíti. Egyrészt a latin *crux* 'kereszt' szóra visszavezethető walesi és gael kelta nyelvű szavaknak metaforikusan 'átkelőhely' jelentése is kialakult, másrészt az alaki hasonlóság miatt e szavak könnyen összemosódtak a helységnevekben szintén jelentkező brit kelta *cors* 'nád(as)' és **cras* 'kiszáradt (föld)' kifejezésekkel. Fából, kőből készült feszületek sokféle helyen állhattak, s idővel könnyen elenyésztek, így a terep mai felmérése

5.7 Természeti környezetre utaló településnevek

A hegyek, völgyek, folyók, erdők, irtások, utak, mocsarak, szántók, legelők mellett kialakult települések gyakran viselnek azonos nevet az említett közeli földrajzi objektumokkal. Az angol névtani szakirodalomban szokás egymástól elkülöníteni a természeti környezetre utaló *(topographical place names, nature names)* és az emberi lakóhelyre utaló helyneveket *(habitative place names)*. Az efféle megkülönböztetés azonban nem mindig egyszerű, hiszen például bizonyos domborzati viszonyokra, mezőgazdasági, ipari, vallási, közlekedési létesítményekre utaló helynevek a névadás motivációja mögött feltételezett szemlélet alapján egyfajta átmenetet képeznek a két kategória között. Paul Cullen a potenciális emberi lakóhelyre utaló természeti megnevezések *(quasi-habitative topographical names)* terminus használatát javasolja ezekben az esetekben. Példaként két völgytípus szókészlet szintjén való elkülönítését hozza fel: míg az óang. *denu* ('hosszú, kanyargó völgy') földrajzi köznév használata a helynevekben emberi megtelepedésre igen alkalmas völgyet sugall, a brit keltából az óangolba került *cumb* ('kis zsákvölgy') megjelölés megfigyelései szerint inkább olyan völgyek nevébe került be, melyeket lakóhelynek kevéssé volt célszerű választani. Draper az óangol *burna* ('folyó') és *dūn* ('hegy') kifejezéseket tartalmazó helységnevek kapcsán jegyzi meg, hogy azok sokszor korai angolszász településeket jelölhettek, mert megtelepedésre igen alkalmas földrajzi környezetre utaltak.[660]

A természeti környezetre utaló településnevek vizsgálatával kapcsolatban Paul Cullen egyébként fontos módszertani eljárásokat is megemlít: a típusba tartozó egyes helységnevek magyarázatakor, az etimológia kidolgozásakor, a névadás okának feltárásakor a történeti névadatok nyelvi vizsgálatán túl szükséges a név által jelölt település környezetében lévő helynevek eredetére, jellegére is figyelemmel lenni; fontos megismerkedni térképek vagy terepmunka révén a tényleges természetföldrajzi viszonyokkal, és a tájtörténész nézőpontját kell alkalmazni annak megítélésekor, hogy miként telepedhettek meg a lakosok az adott területen.[661]

A kutatók kiemelik, hogy a római kori Britanniában a források névadatainak tanúsága szerint a természeti környezetet leíró latin eredetű településnevek nem voltak gyakoriak, pl. *Ad Ansam* település ('a kanyarban'; a mai Stratford St. Mary, illetve Higham közelében; Suf.), *Trimontium* erődítmény ('három hegy', az Eildon

sem feltétlenül nyújt megnyugtató magyarázatot egy-egy kérdéses névforma keletkezésére (vö. James: *Elements of Latin Origin,* 2014, 27–28).

[660] Draper: *Language and the Anglo-Saxon Landscape,* 2011, 96–99; Cullen: *English place-names and landscape terminology,* 2013, 177–178; Jones: *Rethinking Old English toponyms,* é. n., 5.

[661] Cullen: *English place-names and landscape terminology,* 2013, 161–162, 178–179.

Hills hármas csúcsára vonatkozhatott; ma: Newstead, Rox.). A brit keltából a latin nyelvbe átvett helységnevek között ugyanakkor meghatározó típusnak mutatkozik a település természeti környezetét jellemző névformák csoportja, pl. *Calleva Atrebatum* ('az Atrebates törzs *Calleva* ['város, hely az erdőben'] nevű települése', vö. mai walesi *celli* 'liget'; ma: Silchester, Hamp.), *Mamucium* (bizonytalan jelentésű név, vö. brit **mammā* 'mell alakú hegy', az erőd helyére vonatkozóan, valamint *-ūc-* és *-io-* képzők; ma: Manchester, GMan.).[662]

Utóbbi csoporton belül több olyan helységnevet találunk, amely a település folyó menti fekvésre utal. Ezekben a névformákban a brit kelta (esetleg prekelta) eredetű folyónévhez az esetek többségében helynévképző formáns kapcsolódik, pl. *Bremetennacum Veteranorum* (a Ribble folyó vagy annak egyik mellékfolyója egykori **Bremetona* 'üvöltő folyó' nevéből *-āco-* képzővel létrehozott helynév; ma: Ribchester, Lanc.), *Rutunium* (a Roden folyó egykori **Rutunā* 'gyors folyású folyó' nevéből *-i̯o-* képzővel; ma: Stanton upon Hine Heath, Shr.), *Canonium* (az egykori **Cānonā* 'nádas folyó' névből képezve, amely talán a mai Domsey Brook patakot jelölte; ma: Kelvedon, Ess.), *Segontium* (az Afon Seiont folyó egykori **Segontī* 'élénk folyó' nevéből; ma: Cearnarfon, Gwyn.); de a folyónév önmagában, toldalék nélkül is átvonódhatott a közeli településre, pl. *Abona* (a brit **abonā* 'folyó' közszóból származó folyónévből; ma: Sea Mills, Glo.), *Derventione* (a Derwent folyó egykori **Deruenti̯ū* 'folyó a tölgyerdőben' névből; ma: Malton, NY.), *Leucarum* (a Loughor folyó egykori **Leucarā* 'fényes folyó' nevéből, a római út az itteni erődnél haladt át a folyón; Glam.).[663]

A latinba átkerült, brit eredetű, természeti környezetre utaló településnevek esetében az eredeti összetett névalakok sokszor helynévképző formáns nélkül jöttek létre, pl. *Letocetum* (brit **Lētocēton* 'szürke erdő', amely a mai *Lichfield* településnév alapja is, a Wall és Lichfield között húzódó őshonos erdősávról; ma: Wall, Staff.), *Mediolanum* (brit 'középső síkság', egy vízválasztóként is szolgáló fennsíkon állt; ma: Whitchurch, Shr.); emellett egyrészes formák is keletkezhettek így, pl. *Brige* (brit **brigā* 'hegyek', Winchester és Old Sarum között, talán a mai Ashley vagy Stockbridge; Wilt., ill. Hamp.). Jellemzőbb névadási mód volt a britben ugyanakkor, hogy a földrajzi köznévhez helynév-

[662] CDEPN. 550, 395; Rivet–Smith: *The Place-Names of Roman Britain,* 1979, 19; Gelling: *Signposts,* 1988, 31–32, 34, 39, 40–41. Az *Ad Ansam* helynév más vélemények szerint 'a Stour folyó előtt(i hely)' jelentéssel bír, vö. https://www.roman-britain.co.uk/places/ad_ansam/ (Letöltés: 2023. október 28.)

[663] CDEPN. 498; DBPN. 103; Gelling: *Signposts,* 1988, 38–44; https://www.heritagegateway.org.uk/Gateway/Results_Single.aspx?uid=d7ad31aa-7182-481f-819d-7f838c744c57&resourceID=19191; https://www.roman-britain.co.uk/places/segontium/; https://www.roman-britain.co.uk/places/abona/ (Letöltés: 2023. október 12.)

képző formánst kapcsoltak a településnév kialakításakor. Sajátosan alakult a *Catterick* (NY.) településnév története: az eredetileg 'harci sáncok (helye)' jelentésű brit helynevet az itt tartózkodó rómaiak átértelmezték, s a latin *cataracta* 'vízesés' névszóval hozták összefüggésbe, a Swale folyó közeli zúgójára vonatkoztatva a névformát.[664]

A brit kelta lakosság által használt, természeti objektumokat jelölő névformák közül több a római fennhatóság alatt alapított városok latin nevén keresztül az angol településnevekbe is eljutott. A hegytetőre épült brit-római erődítmények alatt a hegyoldalban kiépült települések nevében például olykor a hegy korábbi, brit kelta nevével találkozhatunk, pl. a brit *Viroconion* ~ latin *Viroconium* ('Virico nevű város'; Shr.) névalak a ma *Wrekin*ként ismert hegy brit kelta nevéből *(*Uriconion)* alkotott településnév, amely redukció és településtípusra utaló névrésszel való kiegészülés során mára aztán *Wroxeter* formában állandósult.[665] Hasonlóképpen brit kelta eredetű folyónév is szolgálhatott római kori város nevének alapjául. A rómaiak *Isca* néven ismerték a délnyugat-angliai Exe, valamint a walesi Usk folyót is.[666] A folyók mentén fekvő egy-egy városnak a víznévre visszavezethető homonim nevét a területen élő brit törzsekre vonatkozó bővítményrészek segítségével egyénítették: lásd a latin *Isca Dumnoniorum* ('a Dumnonii törzs Isca nevű települése'; Dev.) és *Isca Silurum* ('a szilurok Isca nevű városa'; Np.) névformákat. A devoni településnév aztán redukció, településtípusra utaló névrésszel való kiegészülés és a törzsnévi megkülönböztető bővítményrész ellipszise révén mára *Exeter* formát öltött; a walesi település nevét pedig lecserélte a más szemantikai tartalmú *Caerleon* ('a légió erődje') névforma.[667]

[664] CDEPN. 370, 339–340, 120 (*Catterick Bridge* c. a.); Gelling: *Signposts,* 1988, 38–42; https://www.roman-britain.co.uk/places/letocetum/ (Letöltés: 2022. augusztus 12.) A *Mediolanum* névforma kontinentális párhuzamára lásd *Milánó* kelta (gall) eredetű nevének latinizált alakját (vö. FNESz. 2: 145).

[665] A latin *Viroconium* névalak előtagja eredetileg a brit Cornovii törzs Wrekin hegyen álló erődített központjára vonatkozhatott; a törzs később áttelepült a mai Wroxeter területén létrehozott római városba. A *Wroxeter* névformában a *t* előtt várható *s* hiánya kései disszimiláció eredménye, vö. CDEPN. 705, 704 (*Wrekin* c. a.), 642 (*Viroconium* c. a.); DEPN. 538 (*Wrekin* c. a.), 539 (*Wroxeter* c. a.).

[666] A két folyónév jó eséllyel etimológiai kapcsolatban áll egymással: az előbbi nagy valószínűséggel (vö. az ie. **eis-/*is-* 'gyorsan mozog' tővel való esetleges kapcsolatot is; CDEPN. 221), az utóbbi talán a brit kelta **iscā* 'víz' kifejezésből ered (DEPN. 81; DBPN. 180, 476). Az Usk folyó nevének lehetséges jelentésével kapcsolatban Mills a brit kelta 'víz' mellett a 'halban gazdag' értelmezést is megemlíti (vö. DBPN. 476).

[667] A walesi településnévnek alternatív változatai is voltak: *Isca Augusta* és *Castra legionis,* a Britannia provincia meghódításában részt vevő Legio II Augusta elnevezésű római légió itteni főhadiszállása után. Az utóbbi névforma latin *castra* elemét a hasonló jelentésű walesi *caer* ('vár, erődítmény') cserélte le, az utótag pedig redukálódott, így jött létre a mai *Caerleon* (walesi

A latin *portus* ('kikötő') kifejezésre vezethető vissza az óangol *port* ('ua.') szó. Eredeti értelmében, természetes kikötőhelyre utalva több, a Brit-sziget déli peremén lévő település nevébe bekerült, első névrészként, pl. *Portsmouth* ('a kikötő szája' vagy 'a *Port* nevű hely szája' vö. óang. *port* köznév vagy **Port* helynév, e. gen.: *portes, *Portes* és *mūtha;* Hamp.). A latin kifejezéssel az itt elnyúló szász part erődítményeiben szolgáló germán zsoldos katonák, illetve az azokat időről időre megtámadó szász kalózok egyaránt ismeretségbe kerülhettek a római fennhatóság időszakának végén, a szó tehát a latinból akár közvetlenül is bekerülhetett az óangolba. Ilyen típusú nevet viselnek továbbá a Severn folyó torkolatában fekvő *Porlock* ('kikötő által elkerített terület', vö. óang. *port* és *loca;* Som.) és *Portishead* ('kikötő a hegyfok alatt', vö. óang. *port,* e. gen.: *portes* és *hēafod;* Som.) települések; valamint e névtípushoz kapcsolható a *Portus Trucculensis* névforma is ('vad, viharos kikötő'; talán a mai Kirkbride, Cu.), Tacitus szerint e helyről indult el Agricola, hogy flottájával körülhajózza Britanniát. Ugyancsak a latin *portus* szóból eredeztethető a cornwalli *porth* ('kis öböl') kifejezés, amely szintén jelentkezik településnevekben, ám ezek nem feltétlenül korai névformák, pl. *Porthcurno* ('hegyfokok kis öble', cornw. *porth* és *corn,* többes számú *cornou*), *Porthtowan* ('Towan kis öble', vö. cornw. *porth* és *Towan* helynév, 19. századi település).[668]

A brit kelta lakosság nyelvében használt s a betelepülő angolszászok által közvetlenül a britektől átvett, természeti objektumokat jelölő névalakok később szintén átvonódhattak a tereptárgyak közelében kiépült s rendszerint éppen az új hódítók által benépesített településekre. Megesett, hogy a brit természeti név közvetlenül, alaki kitevő nélkül vált a helység jelölőjévé (is). Így például brit kelta használatú folyónevekből származtathatók a *Colne* (ismeretlen jelentésű szóból; Lanc.), a *Deverill* ('víz'; Wilt.), a *Frome* ('tiszta, fürge'; Som.), az *Avon* ('folyó'; Wilt.)[669] alaptagú helységnevek. Megjegyzendő, hogy a brit keltából az óangolba került folyóneveknek csak egy része volt brit kelta eredetű; egy másik

Caerllion) városnév. Cameron: *English Place-Names,* 1969, 35; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 15, 19; Bölcskei: *Helynévi szubsztrátumok,* 2012, 163; Padel: *Brittonic place-names in England,* 2013, 16–20.

668 CDEPN. 478, 479; Gelling: *Signposts,* 1988, 78–79.

669 Kezdetben ezekben az esetekben valamennyi, a folyó mentén kialakult települést a víznévvel azonos névforma jelölt, a megkülönböztető jelzők csak később kapcsolódtak a helységnevekhez, pl. *Colne Engaine, Earls, Wakes* és *White Colne* (Ess); *Brixton, Hill, Kingston, Longbridge* és *Monkton Deverill* (Wilt.); *Frome St Quentin, Vauchurch, Whitfield, Chilfrome* és *Bishops, Castle, Canon, Halmonds, Priors Frome* (Dors. és H&W.); *Netheravon* és *Upavon* (Wilt.) (CDEPN. 151, 185, 242–243, 28, 431, 636; DEPN. 117, 143, 189, 19–20; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 75–76.)

csoportjuk már a brit keltában is jövevényelem lehetett: ezek a víznevek a kelták érkezése előtt a területen élő népek egyikének nyelvében jöhettek létre.[670]

A ma *Rea*ként ismert folyó korábbi elnevezése maradt fenn a *Neen Savage* és a *Neen Sollers* (Shr.) településnevek első részében. A brit vagy prekelta eredetű korai folyónév alapszava bizonytalan; a helységnévi alaprész magánhangzójának minősége arra utal, hogy a folyó neve a 7. század második felére datált őswalesi *ē* > *ui* hangváltozás előtt került be az óangolba. A prekelta víznévi eredet lehetősége *London* nevével összefüggésben is felmerült: Richard Coates a város nevét végső soron az óeurópai **(p)lowonida* 'átgázolhatatlan, széles folyó' szóból származtatja. A kifejezés vélekedése szerint eredetileg a Temze itteni szakaszára vonatkozott, majd a mellette kiépült város elnevezése lett.[671] Máskor az angolszászok az általuk brit kelta eredetű néven ismert folyók mellett létesült településeiket úgy nevezték el, hogy a folyónévhez egy településtípusra utaló óangol alaprészt illesztettek, pl. *Exwick* ('tanya az Exe folyón', vö. óang. *wīċ;* Dev.), *Exminster* ('monostor az Exe folyón', vö. óang. *mynster;* Dev.), *Frampton* ('település a Frome folyón', vö. *tūn;* Dors.) településnevek.[672]

Brit kelta eredetű erdőnévre mennek vissza a *Lytchett* (*Matravers* és *Minster*) (Dors.), valamint a *Lich(field)* (Staff.) településnevek (vö. őswalesi **lēd* + **cęd* 'szürke erdő'). Mindkét névforma a 7. század második fele után, a fent említett őswalesi *ē* > *ui* hangváltozás megtörténtét követően jutott az óangol nyelvbe. A dorseti település esetében ez érthető is, mivel az angolszász befolyás a területen ekkortájt vált erőteljessé. A staffordshire-i *Lichfield* (a római *Letocetum*) helység környezetében azonban már jóval korábban megjelentek az angolszász megszállók. A név formája mégis viszonylag kései átvételre mutat, amit egy, a vidéken hosszabb ideig fennmaradó, elzárt brit közösségnek a betelepülőkre gyakorolt folyamatos nyelvi hatásával magyaráznak a kutatók. Megerősíteni látszik ezt a feltevést a Lichfield város közelében, a római kori Watling Street hadi út mentén fekvő *Hints* (Staff.) falu nevének alakja is, amelynek a 6. század

[670] Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 74–76; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 37; Bölcskei: *Helynévi szubsztrátumok,* 2012, 163.

[671] A folyó mai *Rea* elnevezése szóhatártévesztéssel jött létre az óang. *in þære ea* 'a folyóhoz' kifejezésből (vö. CDEPN. 494). A *London* név eredetére vonatkozóan lásd még az *5.10 Összefüggések a településnévi rétegek és típusok között* című szakaszt is. CDEPN. 430, 431 (*River Nene* c. a.); Gelling: *Signposts,* 1988, 100–101; Richard Coates: A new explanation of the name of London, *Transactions of the Philological Society,* XCVI. évf., 1998, 203–229; Bölcskei: *Helynévi szubsztrátumok,* 2012, 155–156.

[672] A folyónevek magyarázatát lásd fent. CDEPN. 221, 239–240; DEPN. 171, 186, 538–539; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 37; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 18, 19; Bölcskei: *Helynévi szubsztrátumok,* 2012, 163; Padel: *Brittonic place-names in England,* 2013, 16–20.

közepe után végbement brit (őswalesi) *S-* > *H-* hangváltozást követően kellett átkerülnie az óangolba (vö. brit **sento-* > őswalesi **hïnt* 'út'). Ezek a névformák a brit őslakosok és az angolszász hódítók jelentősebb ideig tartó egymás mellett élését, nyelvi érintkezését mutatják. Ugyanezt igazolja az erdős természeti környezetre utaló brit kelta és óangol földrajzi köznevekből felépülő tautologikus helységnevek létrejötte is egyes területeken, pl. *Chetwode* (őswalesi **cēd* 'erdő' + óang. *wudu* 'ua.'; Bkh.).[673] Azokon a vidékeken, ahol a brit kelta nyelv használata sokáig fennmaradt, a kisebb-nagyobb települések sokszor kaptak természeti környezetre vonatkozó, brit kelta eredetű nevet, pl. a cumbriai *Blencarn* ('hegytető kőhalommal'), *Cumrew* ('a hegyoldalnál lévő völgy'), a shropshire-i *Hodnet* ('kellemes [folyó]völgy'), *Prees* ('bozótos'), a merseyside-i *Haydock* (talán 'árpás hely'), a herefordshire-i *Moccas* ('disznók mocsara') helységnevek.[674]

A természeti környezettel összefüggésben keletkezett brit kelta eredetű hely(ség)nevek egyes névrészeinek kiejtésére, értelmezésére a nevek átvételekor hatással lehetett az óangol nyelv. Így például a dél-skóciai *Melrose* (*Maolros,* 'kopasz földnyelv'; Rox.) településnév utótagja az etimológiát tekintve a brit kelta *ros* ('magas, sziklás kiszögellés') kifejezésre megy vissza, később azonban az angol *rose* ('rózsa') szó befolyása alá került. Elősegíthette ezt az is, hogy a helységben álló ciszterci apátság védőszentje Szűz Mária, akinek egyik attribútuma éppen a rózsa. Hasonló eredet és nyelvi hatás magyarázza a cornwalli *St Just in Roseland* helységnév megkülönböztető jelzőjének mai formáját. Részleges adaptációval vették használatba az angolszász megszállók a szintén természeti környezetre vonatkoztatható brit kelta **Domnoc* ('mély vizű kikötő'; Suf.) helynevet is, amely nyelvükben *Dunewic* formában honosodott meg, az óangol településnevekben gyakori *wīċ* ('tanya') névrész felhasználásával.[675]

A folyótorkolatoknak a kelta hagyományokban gyökerező kultikus jelentőségével állhat összefüggésben a számos brit *Aber-* ('torkolat, összefolyás') és anglicizált gael *Inver-* ('folyótorkolat') kezdetű településnév a kelták utódai által hosszan lakott területeken. Előbbi az egykori piktek földjén és Walesben jelentkezik helységnevekben; utóbbi a mai Skócia területén fordul elő, s a skót gael *inbhir* ('vizek összefolyása') földrajzi köznévre megy vissza, amely *inver* formában

[673] CDEPN. 390, 372, 306–307, 131; Gelling: *Signposts,* 1988, 100–101; Padel: *Brittonic place-names in England,* 2013, 22.

[674] DEPN. xxiii, 49, 136, 244, 373, 507, 227, 328–329; CDEPN. 65, 175, 308, 482, 289, 418; Bölcskei: *Helynévi szubsztrátumok,* 2012, 162; Padel: *Brittonic place-names in England,* 2013, 21–22.

[675] Dumnoc egykori korai püspöki székhely egyes vélekedések szerint kapcsolatba hozható a mai Dunwich (Suf.) helységgel (vö. CDEPN. 200). Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 128; CDEPN. 520; DBPN. 324; DEPN. 154; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 88; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 33–34; Bölcskei: *Helynévi szubsztrátumok,* 2012, 158–159, 162.

az alföldi skót nyelvbe is bekerült. E névrészek a kései genitívuszi szerkezetű névformákban a víznevek előtt állnak, pl. a skóciai *Aberdeen* (*Obar Dheathain,* 'a Don folyó torkolata', az eredeti település a Don folyó torkolata körül épült ki, a mai város központja ugyanakkor a Dee folyó partján helyezkedik el; Ab.), a walesi *Aberdyfi* (a Dyfi folyó torkolatánál fekvő helység; Gwyn.); a skóciai *Inverness* (*Inbhir Nis,* a Ness folyó torkolatában található város, a folyó neve prekelta eredetű lehet; Highl.), illetve *Inverurie* (*Inbhir Uraidh,* az Urie és a Don folyók összefolyásánál lévő település; Ab.). Egy-egy esetben mitológiai történet is kapcsolódik a helységnévhez: így például *Aberfeldy* (*Obar Pheallaidh,* 'Peallaidh összefolyása'; Pth.) városka neve a helyi legenda szerint egy kobold emlékét őrzi, aki gyakran látogatott el ide. Máskor a látszat ellenére mesterségesen létrehozott, kései névformáról van szó: *Inverclyde (Inbhir Chluaidh),* a Clyde folyó tölcsértorkolatánál fekvő közigazgatási terület nevét csak a 20. században alkották meg, analogikus úton.[676]

A skót gael névformák esetében fontos megjegyezni, hogy ezek ismerete az angolosított névváltozatok magyarázatakor elengedhetetlen, mert segítségükkel téves értelmezések kerülhetők el. A mai angol változatok ugyanis különböző skót gael kifejezéseket moshatnak össze. Így például a Loch Lomond melletti *Balloch* (*Am Bealach,* 'hágó'; WDunb.) és az Inverness melletti *Balloch* (*Baile an Locha,* 'a tó falva'; Highl.) települések neve nem azonos értelmű; az angolban *Kil-* kezdetű, skót gael eredetű nevek első néveleme mögött a *cill* ('templom'), a *coille* ('erdő') és a *cùl* ('vége') szavak bármelyike lehet;[677] az *Acharacle* (*Àth Tharracail,* 'Torquil gázlója'; Highl.) formában angolosított név pedig a település vízparti helyzetével összefüggésben keletkezett, s nincs köze a hasonló kezdetű skót gael *achadh* ('termékeny szántóföld', 'mező') szóhoz.[678]

A Skót-felföldön és a környező szigeteken a téli és a nyári szálláshely közti vándorlással járó legeltető nagyállattartás és a hozzá kapcsolódó szántóföldi növénytermesztés egészen a 19. századig meghatározó volt a lakosság megélhetésének biztosításában. A skót gael mikrotoponimák egy jó része ennek megfelelően

[676] Egy-egy rendhagyó példával is találkozunk a folyótorkolatokra utaló skót gael névtípus kapcsán: *Inverbreakie* ('a Breckie patak torkolata'; Highl.) városka nevét a 18. században változtatta meg a helyi földbirtokos, Sir William Gordon, aki a folyó neve helyett a saját vezetéknevét kapcsolta hozzá a vízrajzi köznévhez, megalkotva a nehezen értelmezhető, névtipológiailag szokatlan *Invergordon* névformát. DBPN. 2, 257; Ross: *The Celts of the British Isles,* 2004, 107; Bölcskei: *A kelta vallásosság,* 2013, 174; Alison Grant: Gaelic Place-Names: 'Inbhir', *The Bottle Imp,* Issue 18: *Scottish Spies And Thrillers,* 2015, https://www.thebottleimp.org.uk/2015/11/gaelic-place-names-inbhir/ (Letöltés: 2022. július 19.)

[677] Hasonlóan ír–angol viszonylatban is: pl. *Kilpedder* (*Cill Pheadair,* 'Peadar temploma'; Wick), *Kiltyclogher* (*Coillte Clochair,* 'köves erdő'; Leit); vö. DBPN 274, 275.

[678] DBPN 3; Murray: *Reading the Gaelic Landscape,* 2014, 12, 14–16.

a pásztorkodó mezőgazdaság jellegzetességeit tükrözi. E mikronevek később metonimikus alapon az ott kiépülő településekre is átvonódhattak, így ma a Gàidhealtachd területén több helységnév földrajzi köznévi névrésze is az egykori földhasználat módjával, sajátosságaival áll kapcsolatban. Ez történt például a skót gael *achadh* ('termékeny szántóföld', 'mező') köznév esetében is, amely *Ach-, Auch-* előtagként jelentkezik a településnevek angol formájában, pl. ang. *Achnandarach* ~ skót gael *Achadh nan Darach* ('a tölgyek szántóföldje'; Highl.). Hasonlóképpen került be a skót gael *dail* ('ártér') köznév is egyes helységnevekbe, melyek angol formájukban jellemzően *Dal-* kezdetűek, pl. ang. *Dalry* ~ skót gael *Dail Ruighe* ('alacsony fekvésű, folyó menti [hanga]mező a domboldalnál'; Ayrs.).[679] Egykori legelőterületet sejtet az ang. *Inchinnan* (*Innis Fhionghain,* 'Inannak, Irvine védőszentjének ajánlott folyó menti legelő'; Renf.), a Clyde folyótól kissé délre fekvő, a Gryffe és a Cart folyók találkozásánál lévő helység neve. Valaha nyári szálláshely lehetett az ang. *Arivruaich* (*Airidh a' Bhruaich,* vö. *àirigh* ~ *àiridh* 'nyári szálláshely, legelő'; Lewis) elnevezésű, szórt település helyén a Külső-Hebridákon.

Az Ír-szigeten a természeti objektumok egy-egy jellegzetességét megragadó gael kelta eredetű névformák később a földrajzi alakulatok közelében létrejött emberi települések megjelölésére szintén átvonódhattak, pl. *Belfast* (*Béal Feirste,* 'a Feirste ['homokpados gázló'] folyó torkolata'; Ant.), *Cork* (*Corcaigh,* 'mocsár'; Crk.), *Dublin* (*Dubh Linn,* 'fekete tó', hivatalos neve ma: *Baile Átha Cliath,* 'a gátas gázló települése', a kétféle névforma egykor a Liffey folyó gázlója közelében lévő két különböző települést jelölt; Lein.), *Limerick* (*Luimneach,* 'kopár terület'; Lim.), *Muckross* (*Mucros,* 'disznók erdeje'; Kerr.). Egykor szántóként hasznosított földterületekre utaló helységnevekre is akad példa, pl. *Achabog* (*Achadh Bog,* 'puha szántóföld', Mona.), *Gorteen* (*Goirtín,* 'kis szántóföld', Sli.).[680]

A természeti környezetre utaló településnevek népszerűsége a korai időszakban mindvégig jelen volt. Így számos esetben tapasztalhatjuk az ó-, illetve középangol eredetű nevet viselő természeti objektumok és a mellettük létesült települések nevének azonosságát is. Az alábbiakban olyan településneveket sorolunk fel példaként, amelyek szó szerinti jelentéstartalma megmutatja, milyen jellegű szembetűnő természeti objektum szomszédságában, illetve milyen természeti környezetben kell(ett) az általuk jelölt helységeket keresni. Az elnevezés alapjául szolgáló közeli terepalakulat, objektum lehetett hegy, domb, pl. *Grendon* ('zöld hegy', vö. óang. *grēne* és *dūn;* Nott.); *Piddinghoe* ('Pydda népének hegykúpja', vö. óang. **Pydda* személynév és *-ingas* szuffixum, többes számú genitívuszi

[679] Murray: *Reading the Gaelic Landscape,* 2014, 132–133; DBPN. 145.

[680] DBPN. 51, 130, 162, 297, 336, 3, 210; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 147–148.

**Pyddinga* népcsoportnév és *hōh;* ESx.); völgy, pl. *Sawdon* ('fűzfavölgy', vö. óang. *salh* és *denu;* NY.); *Glossop* ('Glott völgye', vö. óang. **Glott* személynév, e. gen.: **Glottes* és *hop;* Derb.); vízfolyás, pl. *Surfleet* ('a savanyú patak', vö. óang. *sūr* és *flēot;* Linc.); *Prittlewell* ('a csacsogó forrás', vö. óang. **pritol,* gyenge ragozású **pritola* és *wella,* a mai Southend-on-Sea belvárosának területe, a település egykori rendházánál bővizű forrás fakadt; Ess.); erdő, pl. *Oakenshaw* ('tölgycsalit', vö. óang. *ācen* és *sceaga;* WY.); *Rockbeare* ('varjak erdeje', vö. óang. *hrōc,* t. gen.: *hrōca* és *bearu;* Dev.); irtás, pl. *Darfield* ('szarvasok által látogatott nyílt terület', vö. óang. *dēor* és *feld;* SY.); *Blackheath* ('a sötét hangás fenyér', vö. középang. *blak* és *heth,* egykor a Blackheath Hundred találkozóhelye volt; Sur.); mező, legelő, pl. *Cranwich* ('gémek mezeje', vö. óang. *cran,* t. gen.: *crana* és *wisse;* Nf.); *Dulwich* ('mocsaras rét, melyen kapor nő', vö. óang. *dile* és *wisce;* GLon.); szántóföld, termőterület, pl. *Meeth* ('szénaföld', vö. óang. *mǣth;* Dev.); mocsár, pl. *Stodmarsh* ('ménesmocsár', vö. óang. *stōd* és *mersc;* Ke.); *Buildwas* (talán 'ingovány az épület mellett', vö. óang. *wæsse,* az első névrész bizonytalan; Shr.). A berkshire-i *-field* (< óang. *-feld*) utótagú helységnevek (pl. *Burghfield* 'nyílt terület a dombnál', vö. óang. *beorg; Swallowfield* 'nyílt terület az egykor *Swalewe* néven ismert folyónál'; *Binfield* 'nyílt terület, ahol egyfajta pázsitfű nő', vö. óang. *beonet*) nyelvi eredetük ellenére nem az angolszászok általi erdőirtásokra utalnak, hanem jóval korábbiakra, melyek talán a neolitikumban történtek meg. A terület mindenesetre a római korban már intenzív művelés alatt állt.[681]

A folyó menti helyzetet mutató településnevek esetében sokszor történik utalás arra, hogy a folyó mely szakaszán fekszik a helység, így például a forrásnál, pl. *Ewelme* ('az erőteljes forrás', vö. óang. *ēwelm;* Oxf.); a torkolatnál, pl. *Weymouth* ('a Wey folyó torkolata', vö. óang. *mūtha;* Dors.); *Great Yarmouth* ('a Yare folyó torkolata', vö. óang. *mūtha,* modern ang. *great;* Nf.); egyik elágazásnál, pl. *Entwistle* (a Broadhead Brook és egyik mellékfolyója találkozására vonatkozóan, ahol ma a Wayoh Reservoir víztározó van, vö. óang. *Enna* személynév és *twisla* 'folyó elágazása', 'folyók találkozása'; Lanc.). Folyami kikötőhely melletti helyzetre vonatkozott az óang. *hȳth* 'kikötőhely, folyórév' és az óang. *stæth* 'kikötőhely' földrajzi köznév a településnevekben, pl. *Chelsea* ('mészkő kikötőhely', vö. óang. **ċ(i)elċe* és *hȳth,* vagy mészkövet szállítottak ide, vagy a talaj volt mészköves; ma: London városrésze, GLon.); *Staithes* ('a kikötők, mólók', vö. középang. *stathe,*

[681] Egyes területeken, így például Warwickshire-ben, a *mōr* ('mocsár') kifejezés alacsonyan fekvő vizenyős területre és terméketlen felvidékre egyaránt vonatkozhatott; a *mersc* ('mocsár') szó pedig a letelepedésre alkalmasabb vizenyős részek jelölője volt, vö. Gelling: *Signposts,* 1988, 128. CDEPN. 262, 471, 529, 253, 590, 484, 447, 504, 179, 62, 166, 197, 406, 577, 100, 593, 58; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 174, 176, 181, 182, 166, 165, 186, 192, 193, 172, 171, 172; Parsons: *Churls and athelings, kings and reeves,* 2013, 48.

többes számú formája *stathes,* korábbi neve: *Setonstathes* 'Seaton kikötője'; NY.). A folyami hajózás emlékét őrizheti a *Windsor* ('csörlő a folyóparton', a csónakok kiemelésére, vö. óang. **windels* és *ōra;* Brk.) településnév is.[682]

A korai időszakban közlekedési szempontból különösen nagy jelentősége volt a gázlóknak, melyekre a közelükben kiépült helységek nevében gyakran utalt az óang. *ford* 'gázló' vagy az óang. *(ge)wæd* 'gázló' köznév, akár önállóan is, pl. *Iwade* ('a gázló', a mocsaras, tolóár által érintett területen áthaladó nagyobb gázló mellett jött létre a település, vö. óang. *ġewæd;* Ke.). Amennyiben összetett helységnevekben utótagként kerültek elő e köznevek, a mellettük álló előtag eredendően vonatkozhatott a gázló valamely tulajdonságára, pl. *Defford* ('a mély gázló', a Bow Brook folyón vezetett át, vö. óang. *dēop* és *ford;* Worc.); *Sherford* ('a világos, tiszta gázló', vö. óang. *scīr,* gyenge ragozású *scīra* és *ford;* Dev.); *Radford* ('a vörös gázló', vö. óang. *rēad,* gyenge ragozású *rēada* és *ford;* Oxf.); *Somerford Keynes* ('nyáron használható gázló', a Temzén vezetett át, vö. óang. *sumor, ford* és *de Kaynes* családnév; Glo.). Az előtag megjelölhette, hogy a gázló, amely mellett a település létrejött, mely folyón vezetett át, pl. *Brentford* ('a Brent folyón átvezető gázló', ma London egyik külvárosa, vö. *Brent* folyónév és óang. *ford;* GLon.); ki volt a gázló tulajdonosa, fenntartója, pl. *Aylesford* ('Ægel gázlója', vö. óang. **Æġel,* e. gen.: ** Æġ(e)les* és *ford;* Ke.); *Biggleswade* ('Biccel gázlója', vö. óang. **Biccel,* e. gen.: **Bicceles* és *wæd;* Bd.); kik használhatták a gázlót, pl. *Thetford* ('a nép gázlója', a köz által használt, fontos átkelőhely lehetett, amely a Little Ouse folyón vezetett át a London–Norwich–Caistor római kori út részeként; Nf.); mit juttattak át rajta gyakorta, pl. *Barford St Martin* ('a gázló, amelyen az árpát hordják át', vö. óang. *bere* és *ford,* a templom titulusáról vett jelzővel; Wilt.); *Shifford* ('juhgázló', vö. óang. nyelvjárási *scēp* és *ford;* Oxf.); milyen természeti környezet vette körül a gázlót, pl. *Chagford* ('bozótgázló', vö. óang. **ceacga* és *ford;* Dev.); milyen fa jelölte azt, pl. *Pyrford* ('a körtefagázló', a Wey folyón vezetett át, vö. *piriġe,* e. gen.: *piriġan* és *ford;* Sur.); milyen egyéb szerepe volt a gázlónak a közösség életében, pl. *Glandford* ('a gázló, ahol tornajátékokat rendeznek', vö. óang. *glēam* és *forda;* Nf.). Bizonytalan jelentésű előtaggal is találkozunk, pl. *Schillingford* ('Sciella népének gázlója', vö. óang. **Sci(e)lla* személynév, *-ingas* szuffixum, többes számú genitívuszi **Sci(e)llinga* népcsoportnév és *ford,* de az is lehetséges, hogy az előtag a *Scilling* személynévből vagy egy feltételezhető **Scielling* 'a zajos' folyónévből ered; Oxf.).[683]

[682] CDEPN. 221, 669, 709, 217, 129, 567, 684; DBPN. 523, 525, 524; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 167; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 53.

[683] CDEPN. 335, 182, 543, 489, 559, 84, 29, 56, 607–608, 35, 123, 486, 251, 544; DBPN. 521, 525; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 169–170; http://kepn.nottingham.ac.uk/map/place/Oxfordshire/Shifford (Letöltés: 2023. október 12.)

Sajátos, szigetszerű helyzetben fekvő korai településekre utalt az óang. *ēg ~ īeg* 'sziget' földrajzi köznévi utótag a helységnevekben. Ezek a települések eredendően folyó(ága)k által voltak (részben) körülvéve, vagy mocsaras területből kiemelkedő száraz talajon jöttek létre, pl. *Eyam* ('[település a] sziget[en], a Hollow Brook és a Jumber Brook patakok között, vö. óang. *ēġ,* többes számú [lokatívuszi funkciójú] datívuszi formában: *ēġum;* Derb.); *Ramsey* ('vad fokhagyma sziget', vö. óang. *hramsa* és *ēġ;* Camb.); *Romsey* ('Rum szigete, szárazulata', vö. óang. **Rūm* személynév, e. gen.: **Rūmes* és *īeġ;* Hamp.). Hasonló jelentésekben került be a korai helységnevekbe az óang. *halh* 'zug', 'sarok' köznév is: folyókanyarban, mocsárban lévő szárazulaton, völgy mélyében, közigazgatási vagy egyházi hovatartozás tekintetében nem egyértelmű helyen megbúvó, rejtett településeket jelölt, pl. *Heale* ('a zugban', egy rövid mellékvölgy kezdeténél található település, vö. óang. *healh,* e. dat.: *hēale;* Dev.); *Hele* ('zug', a Culm folyó völgyétől kissé nyugatra fekvő dombok között lévő eldugott falura vonatkozóan, vö. óang. *healh,* e. dat.: *hēale;* Dev.).[684]

A természeti környezetre vonatkozó településnevek között tarthatjuk számon az óang. *feld* és *lēah* kifejezéseket tartalmazó névformákat is. Mindkét földrajzi köznév használatos volt olyan települések jelölésére, amelyek korábban erdővel borított területen feküdtek, emellett előbbi vonatkozhatott hangás fenyér síkra, utóbbi pedig legelőre is. A *lēah* igen gyakran került be erdős környezetben létesült települések nevébe, vele szemben a nyílt, sík területeken kiépült helységek megnevezésébe inkább a *tūn* köznévi névrész szerepelt. A *lēah* jelentését 'tisztás'-ként, 'irtvány'-ként adják vissza olyankor, amikor az egy településcsoporthoz tartozó helység nevében jelentkezik, és 'erdő', 'rét' jelentést tulajdonítanak neki, ha különálló település nevében van jelen. A *feld*re végződő nevek, amennyiben egymás közelében álló helységeket jelöltek, egykori közösségi legelőterület helyén létesült falvakra vonatkozhattak, pl. *Arborfield* ('Hereburh/Eardburh mezeje' vagy 'a földvár mezeje', vö. óang. *Hereburh* vagy **Eardburh* női név, illetve *eorthburh,* e. gen.: *Hereburge, *Eardburge, eorthburge* és *feld*), *Bradfield* ('a széles mező', vö. óang. *brād,* gyenge ragozású *brāda* és *feld*), *Burghfield* ('a hegynél lévő mező', vö. óang. *beorg* és *feld*), *Englefield* ('az angolok mezeje', vö. óang. *Engle* népnév, t. gen.: *Engla* és *feld*), *Shinfield* ('a Scieningas, azaz a Sciene után elnevezett emberek mezeje', vö. óang. **Scīeningas* népcsoportnév, t. gen.: **Scīeninga* és *feld*), *Stratfield (Mortimer)* ('a római út melletti mező', vö. óang. *strāt* és *feld,* a London–Silchester út mellett a 11–15. században a Mortimer család birtoka volt), *Swallowfield* ('a Swalewe folyó menti mező', vö. óang. *Swalewe* egykori

[684] CDEPN. 222, 491, 507, 291, 294; DBPN. 521, 522; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 167–168; Cullen: *English place-names and landscape terminology,* 2013, 178.

folyónév és *feld*), *Wokefield (Park)* ('a szent mező[nél]', 950 k.: *(æt) Weonfelda,* 1220: *Wocfeld',* vö. óang. **wēoh,* e. dat.: **wēon* és *feld*) nevű települések az egykori Windsor Forest mellett, Berkshire megyében.[685]

Természetesen arra is számos példa van, hogy az ó- vagy középangol összetett helységnév első névrésze van összefüggésben a természeti környezettel, az alaprész pedig településformára utal. Az első névrész vonatkozhat hegyre, vízfolyásra, tóra, erdőre közszóval, pl. *Dunham on Trent* ('hegyi falu', vö. óang. *dūn* és *hām,* a falutól nyugatra kisebb hegy található; Nott.); *Eaton* ('folyó menti település', vö. óang. *ēa* és *tūn,* a Yare folyó mellett fekszik; ma: Norwich külvárosa, Nf.); *Merton* ('tó melletti település', vö. óang. *mere* és *tūn,* a környéken több természetes tavacska van, a településnél lévő ma már nincs meg, de egykor a közelben futó Peddars Way úton utazók számára fontos vízforrás lehetett; Nf.); *Wootton* ('erdei település', vö. óang. *widu ~ wudu* és *tūn,* a New Forest területén létrejött helység; Hamp.); de megadhatja a földrajzi objektum nevét is, pl. *Exeter* ('római város az Isca folyó mellett', vö. *Exe* folyónév és óang. *ċeaster;* Dev.); *Exminster* ('katedrális az Exe folyó mellett', vö. *Exe* folyónév és óang. *mynster;* Dev.); *Frampton* ('a Frome folyó menti település', vö. *Frome* folyónév és óang. *tūn;* Dors.); *Aveton Giffard* ('az Avon folyó mentén fekvő település', vö. *Avon* folyónév és *tūn,* 1242-ben Walter Gifford tulajdonában volt; Dev.) (vö. az *5.5 Településtípusra utaló településnevek* című alfejezetben foglaltakat is).[686]

Margaret Gelling és Ann Cole kutatásai hívták fel a figyelmet arra, hogy a természeti környezetre utaló településnevek különösen nagy számban vannak jelen azokban a régiókban, amelyekben az angolszászok korán telepedtek meg, s jelentkezésük jellemzően megelőzhette a településformára utaló helységnevek megjelenését a későbbiekben megszállt területeken is. Az 5–6. századi angolszász leleteket felmutató régészeti lelőhelyek közelében, úgy tűnik, a természeti környezetre vonatkozó településnevek megjelenése gyakoribbnak tekinthető, mint a településformára utaló településneveké. Jól példázza ezt Gelling beszámolója az Oxfordshire megye déli részén lévő, angolszász leletekben gazdag régió településneveiről, amelyek közül számos vízrajzi vonatkozású. Alakultak ki településnevek az egészen kis patakok nevéből, pl. (*East* és *West*) *Hagbourne* ('Hacca patakja', vö. óang. *Hacca* személynév és *burna*), (*East* és *West*) *Hendred* ('vadmadárpatak', vö. óang. *henn,* t. gen.: *henna* és *rīth*). Sok a gázlóra utaló helységnév, pl. *Frilford* ('Frithela gázlója', vö. óang. **Frithela* személynév és *ford*), *Lyford*

[685] CDEPN. 16, 76, 100, 216, 545, 584, 593, 692; Gelling: *Signposts,* 1988, 126–128.

[686] CDEPN. 198, 206, 410, 699, 221, 239, 28; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 37; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 18; Cullen: *English place-names and landscape terminology,* 2013, 168.

('lengázló', vö. óang. *līn* és *ford,* lent szállítottak át a gázlón). Mocsarakból kiemelkedő szárazulatokra vonatkozhatott az óang. *ēġ ~ īeġ* ('sziget') kifejezés a településnevekben, pl. *Charney (Bassett)* ('Cern sziget', vö. óang. *Ce(a)rn* folyónév és *ēġ*), *Goosey* ('libasziget', vö. óang. *gōs* és *ēġ ~ īeġ*). Vízvételi helyekre mutathatott az óang. *wielle* ('forrás') a helységnevekben, pl. *Harwell* ('forrás a Hara hegy mellett', vö. óang. **Hāra* hegynév, e. gen.: **Hāran* és *wylle*), *Sotwell* ('Sutta forrása', vö. óang. **Sutta* személynév, e. gen.: **Suttan* és *wella, wylle*). Ártéri rétek mellett keletkezett településeket jelölhettek az óang. *hamm* ('víz által szegélyezett hely') végű helységnevek, pl. *Marcham* ('folyó menti rét, ahol zeller nő', vö. óang. *mereċe* és *hamm*), *Fernham* ('folyó menti rét, ahol páfrány nő', vö. óang. *fearn* és *hamm*). Jellemző továbbá, hogy a természeti környezetre vonatkozó, óangol eredetű településnevek mellett aránylag jelentős számú brit tövű vagy latin jövevényszót tartalmazó hely(ség)név is megjelenik a korai angolszász régészeti lelőhelyek közelében.[687]

Egy másik jele annak, hogy a természeti környezetre utaló településnevek keletkezése megelőzhette a településformára vonatkozó helységnevek megjelenését, abban mutatkozik meg, hogy a korai angolszász nagy birtoktestek esetében a fő település gyakran kapott természeti környezetre utaló nevet, míg a kisebb helységek településformára vonatkozó néven kerülnek elő. Gelling példájával élve: *Blewbury* ('[település] a hegyi erődnél a kékes-fehéres talajon', vö. óang. *blēo* és *byriġ,* a *burh* egyes számú datívusza, egy közeli brit erődítményre vonatkozóan; Oxf.) falu egy, a normann hódítás előtti nagybirtok központi települése volt, amely természeti környezetre utaló nevet viselt; a birtok 10. század végi összeírásában szerepel még *Aston* (*Upthorpe* és *Tirrold*) ('[Blewburytől] keletre lévő település', vö. óang. *ēast* és *tūn;* Oxf.), továbbá (*North* és *South*) *Moreton* ('mocsaras területen lévő település', vö. óang. *mōr* és *tūn;* Oxf.) helység is, melyek olyan neveket kaptak, amelyekben a településtípus jelenik meg hangsúlyosan, s amelyek olyan falvakat jelölhettek, amelyek egykor Blewbury leánytelepülései voltak.[688]

Ugyanakkor – figyelmeztet Gelling – nem minden természeti környezetre vonatkozó korai településnév tartozik a legkorábban adott óangol helységnevek rétegébe. Egy csoportjuk kifejezetten kései. Így például a Birminghamtől délre és keletre fekvő erdők és legelők birtokbavétele jórészt a normann hódítás után történt meg, a területen mégis sok a természeti környezetre utaló nevű helység, pl. *Berskwell* ('Beorcol forrása', vö. óang. *Bercul, Beorcol* személynév, e. gen.:

[687] CDEPN. 270, 297, 241, 381, 126–127, 256, 284, 87 (*Brightwell-cum-Sotwell* c. a.), 397, 230; Margaret Gelling: *Place-Names in the Landscape,* London, Dent, 1984; Gelling: *Signposts,* 1988, 107, 118–119, 253–255; Margaret Gelling – Ann Cole: *The Landscape of Place-Names,* Stamford, Shaun Tyas, 2000.

[688] CDEPN. 65, 24–25, 421–422; Gelling: *Signposts,* 1988, 123–124.

Beorc(o)les és *wella*), *Dorridge* ('szarvasos hegygerinc', vö. óang. *dēor* és *hrycg*), *Elmdon* ('szilfás hegy', vö. óang. *elm,* t. gen.: *elma* és *dūn*), *Knowle* ('csonka kúpú domb teteje', vö. óang. *cnoll*), *Meriden* ('a kellemes völgy', vö. óang. *myriġ* és *denu*), *Sheldon* ('homokpadvölgy', vö. óang. *scelf* és *dūn*), *Solihull* ('a sáros hegy', vö. óang. **syliġ, *soliġ, *suliġ* és *hyll*). A természeti környezetre vonatkozó településnevek előtérbe kerülését itt az motiválhatta, hogy ekkor a *tūn* jelentése inkább lehetett 'birtok', mint 'farm', a *worth* és a *wīc* kifejezések pedig helynévalkotó névrészként már elavultak, illetve jelentésük 'tejgazdálkodásra szakosodott farm'-ra szűkült le.[689]

Bár a szakirodalom korábban úgy tartotta, hogy a természeti környezetre utaló ó- és középangol településnevek egyszerű leírások, így kevéssé hasznosíthatók az angolszász társadalom életével kapcsolatos történeti következtetések levonására, újabban éppen a névtípus ilyen jellegű jelentőségének kiemelése kapott hangsúlyt. A névtípus nagyon is sokat mond el arról, hogy új környezetükben mely földrajzi sajátosságokat tartották fontosnak a letelepülők, hiszen ezeket emelték be az ekkor alkotott helyneveikbe. A természeti környezetet jellemző földrajzi közneveknek igen gazdag állománya jött létre az óangol nyelvben, ezek kivételesen precíz használata a helynevekben pedig a klasszikus történeti forrásokból nehezen megismerhető földműves réteg és a táj szoros kapcsolatáról árulkodik. E sajátos jelentésű köznevek jelentős hányada csak helynevek részeként maradt fenn, a névformák alapján kikövetkeztethető értelmük ma már sokszor csak körülírás segítségével adható meg, önálló szó a jelentéstartalom kifejezésére a jelenkori angol nyelvben nem feltétlenül akad. A földrajzi objektumok és a közelükben lévő települések megnevezésének azonossága többféle módon jöhetett létre: számolhatunk az objektum nevének metonimikus alapú, változatlan átvitelével keletkezett településnevekkel; az objektum nevét tartalmazó összetett helységnevekből a településformára utaló névrész ellipszise révén formálódott névalakokkal; valamint a korábbi lakosság által használt egyező objektum- és helységnevek párhuzamos adaptációjával alakult településnevekkel is.[690]

Richard Jones a természetközeli életmódot folytató angolszászok ökológiai tudásának és tudatosságának kivetülését látja megnyilvánulni a természeti környezetre utaló helységnevek népszerűségében. Véleménye szerint az angolszász korszak természeti környezetre utaló helységnevei nem egyszerűen csak leírják a környező fizikai valóságot, hanem a névadó közösség társadalmi, gazdasági, kulturális viszonyairól, szimbolikus értékeiről, világnézetéről is képet adnak. Tágabb

[689] CDEPN. 52, 192, 213, 354, 409, 541, 558; Gelling: *Signposts,* 1988, 125–126.

[690] Gelling: *Place-Names in the Landscape,* 1984; Gelling: *Signposts,* 1988, 107, 118; Gelling–Cole: *The Landscape of Place-Names,* 2000; Cullen: *English place-names and landscape terminology,* 2013, 163–167, 171.

összefüggésben arról vallanak, miként lehet a környezettel összhangban élő, annak változásaira megfelelő módon reagáló, reziliens kisközösségeket kiépíteni és fenntartani egy olyan korszakban, amelynek éghajlati háttere, időjárási kihívásai (pl. általános felmelegedés erős esőzésekkel) a környezettörténettel foglalkozó kutatók szerint egyébként meglehetősen hasonlítottak a ma tapasztalhatókhoz. Utóbbi szempont az egykori természeti környezetre utaló ó- és középangol településnevekben foglalt információk jelenkori relevanciájára irányítja a figyelmet, különösen az újabb keletű tájrekonstrukciós törekvések vonatkozásában.[691]

Jones vélekedése szerint az angolszász korszakban keletkezett hely(ség)nevek egyik alapvető funkciója a helymegjelölésen túl az volt, hogy a szóbeli hagyományozódáson keresztül ismereteket közvetítsenek a megjelölt helyről, s a nevek megfelelő interpretációjakor az etimológiai jelentésen túl ezt is figyelembe kell venni. Példaként az angolban áttetsző jelentésű *Oxford* ('ökrök gázlója') településnevet hozza. Ez nemcsak leíró kifejezésként értelmezhető: 'az a hely, ahol az ökrök átgázolnak a folyón', hanem szól az emberi tapasztalatról: 'az a hely, ahol az ökröket át lehet hajtani a folyón', az állatok viselkedésének megfigyeléséről: 'az a hely, ahol az ökrök rendszerint átvágnak a folyón', sőt, a folyószakasz egy jellegzetességéről is: 'az a hely, ahol a víz elég sekély ahhoz, hogy az ökrök biztonságosan átvágjanak a folyón / olyan mély, hogy csak az ökröket lehet áthajtani rajta'. A környezetükkel összhangban élő angolszász letelepülők tapasztalataik révén összetett tudással rendelkeztek az egyes, általuk birtokba vett helyekről, melyekre történeti háttérrel bíró biofizikai egységként tekintettek. Szemléletükben a hely(ség) természeti, kulturális és társadalmi sajátosságai integratív módon kapcsolódtak össze. Ezt igazolják például azok a településnevek, amelyekben a természeti és a szociokulturális aspektusok egymással vegyülve jelentkeznek, pl. *Marston* ('település a mocsárnál', vö. óang. *mersc* 'mocsár' és *tūn* 'település'; Oxf.), *Fiskerton* ('a halászok települése', vö. óang. *fiscere,* t. gen.: *fiscera,* melynek mai [sk] mássalhangzó-kapcsolata óskandináv hatást mutat, és *tūn* 'település'; Nott.).[692]

A természeti környezet pontos leírását nyújtó földrajzi köznevek használata a korai hely(ség)nevekben egyébiránt nagymértékű hasonlóságot mutat az angolszász szállásterület egészén. Ennek okát a kutatók ez ideig többféleképpen is magyarázták. Felmerült lehetőségként, hogy a több területről érkező, némiképp eltérő nyelvváltozatokat használó, korábbi lakhelyükön kevésbé változatos térszínformákhoz szokott észak-európai bevándorlók közös szókészleti elemeik felhasználásával egymáshoz hasonló módon jelölték meg az új szállásterület

[691] Jones: *Responding to Modern Flooding,* 2016, 1–2, 9–14.

[692] CDEPN. 400, 232; Richard Jones – Sarah Semple (eds.): *Sense of Place in Anglo-Saxon England,* Donington, Shaun Tyas, 2012; Jones: *Rethinking Old English toponyms,* é. n., 13, 22–23.

egymásra hasonlító földrajzi objektumait; hogy a kezdetben általánosabb értelmű közös szókészleti elemek jelentése épp az új helynevekben szűkült le néhány generáció nyelvhasználatán keresztül az új földrajzi környezet jellegzetességeinek megfelelően; hogy a letelepedési helyet kereső angolszász csoportok vándorútjuk során vitték magukkal a Brit-sziget délkeleti részéről egyre nyugatabbra az efféle táj részleteinek megjelölésére alkalmas szókészleti elemeket; hogy a meghatározott számú, sajátos jelentésű kifejezésből álló, természeti környezetre utaló földrajzi köznévi állomány elemeinek következetes, a táj plasztikus leírására szolgáló használata eredményezte a névadásbeli hasonlóságokat.[693]

Devonba és Derbyshire északnyugati részébe később érkeztek meg az angolszász betelepülők. Más régiókkal összevetve ezeken a területeken egyes természeti környezetre utaló földrajzi köznevek sajátos jelentésben váltak a hely(ség)nevek alkotórészévé. Devonban a brit eredetű *cumb* (másutt 'rövid, széles, egyenes völgy') köznév – kiszorítva a *denu* ('hosszú, szűk, tekergő völgy') és a *slæd* ('völgy') közneveket – igen változatos típusú völgyek jelölésére szolgált, ugyanakkor gyakran kapcsolódtak hozzá terepformát leíró előtagok az összetett névformákban. Északnyugat-Derbyshire-ben a *dūn* és a *beorg* köznevek jelentéskülönbsége nem írható le a máshol megfigyelhető 'nagy és lapos kiemelkedés' *(dūn),* illetve 'kis és kerek kiemelkedés' *(beorg)* kettősség segítségével; a hegyek közti különbségtétel a mezőgazdasági termelés megerősödése következtében itt az alapján történt, hogy a kiemelkedés 'zöld és (szántónak, legelőnek) használható' *(dūn)* vagy 'sziklás és használhatatlan' (pl. *ecg* 'meredek lejtő', *clif* 'szikla', *torr* 'sziklás kiemelkedés', *clūd* 'sziklatömb') volt.[694]

Az angolszász példákhoz hasonlóan számos óészaki eredetű nevet viselő természeti objektum és a mellette létrejött település neve is egybeesik az egykor óskandináv befolyás alatt állt területeken. A helységnevek szó szerinti jelentéstartalma ezúttal is arra utal, hogy milyen jellegű alakulat szomszédságában épült ki a település. Az elnevezés alapjául szolgáló közeli objektum lehetett hegy, domb, pl. *Ulpha* ('farkashegy', vö. óé. *úlfr* és *haugr;* Cu.); *Haverigg* ('zab hegygerinc' vagy 'kecske hegygerinc', vö. óé. *hafri* 'zab[ok]' vagy *hafr* 'kecskebak' és *hryggr;* Cu.); völgy, pl. *Reagill* ('rókák által látogatott szakadék', vö. óé. *refr,* t. gen.: *refa* és *gil;* Cu.); *Uldale* ('farkas völgye' vagy 'Ulf völgye', vö. óé. *úlfr,* e. gen.: *úlfes,* t. gen.: *úlfa* és *dalr;* Cu.); vízfolyás, pl. *Threlkeld* ('a jobbágyok forrása', vö. óé. *thræll,* t. gen.: *thræll*a és *kelda;* Cu.); *Gosbeck* ('a lúdpatak', vö. óang. *gōs,* t. gen.: *gōsa* és *beċe,* utóbbi az óé. *bekkr* köznévből; Suf.); erdő, pl. *Thurnscoe* ('tövisfaerdő', vö. óé.

[693] Cullen: *English place-names and landscape terminology,* 2013, 174–176.

[694] Gelling: *Signposts,* 1988, 128; Cullen: *English place-names and landscape terminology,* 2013, 176–177.

thyrni-skógr, sertések makkoltatására alkalmas erdő volt itt a 11. század végén; SY.); *Toseland* ('Toglos berke', vö. óé. *Tauglauss* becenév és *lundr,* egy dán nemesre vonatkozóan, akit I. Eduárd wessexi király katonái öltek meg Tempsfordnál; Camb.); irtás, pl. *Braithwaite* ('széles irtás', vö. óé. *breithr* és *thveit;* Cu.); mocsár, pl. *Ellerker* ('az égerfamocsár', vö. óang. *alor,* melyet az óé. *elri* cserélt fel és *kjarr;* EY.); *Thirsk* ('a tó vagy mocsár', vö. óé. **thresk;* NY.).[695]

Szintén jelen vannak a folyami kikötőhely közelségére utaló óskandináv eredetű településnevek, jellemző utótagjuk az óé. *stǫth* 'kikötőhely' köznév, pl. *Croxteth* ('kikötő a kanyarban', vö. óé. *krókr* és *stǫth,* az Alt folyó kanyarulatára vonatkoztatva, illetve az is felmerült a név kapcsán, hogy az utótag esetleg a Man-szigetről átkerült óé. *stathir* 'hely' kifejezés lehet; ma: Liverpool külvárosa, Mers.); valamint a gázló jelenlétére mutató helységnevek, melyek második névrésze gyakran az óé. *vath* 'gázló' közszó, pl. *Langwith* ('hosszú gázló', vö. óé. *langr* vagy óang. *lang* és óé. *vath;* Derb.). Az elszigetelt települések nevében pedig sokszor jelentkezik az óé. *ey* 'sziget', pl. *Haxey* ('Hakr szigete', vö. óé. *Hákr* személynév, e. gen.: *Háks* és *ey,* illetve az első névrész az óé. *hak* 'horgas végződés' köznév is lehet, annak a hegyfoknak az alakjára utalva, amelyen a település áll; Linc.); valamint az óé. *holmr* 'sziget', 'mocsaras területen lévő szárazulat', 'folyó menti rét' földrajzi köznév, pl. *Conisholme* ('a király szigete', vö. ódán *kunung,* e. gen.: *kunungs* és *holmr,* a település a formálódó tengerparton jött létre; Linc.). Utóbbi köznév óangol eredetű előtag mellett is jelentkezhet, pl. *Oldham* ('régi sziget, szárazulat', vö. óang. *ald* és óé. *holmr;* GMan.). Egyes előtagok kapcsán, melyek mellett az óé. *holmr* szerepel, pedig többféle nyelvi eredet és értelmezés is felmerülhet, pl. *Balkholme* ('Balki szigete' vagy 'hegygerinc sziget', vö. óé. *Balki* személynév vagy óang. *balca* és *holmr;* EY.); *Oxenholme* ('ökörlegelő', vö. óé. *oxi* vagy óang. *oxa,* t. gen.: *oxna* és *holmr;* Wmrl.).[696]

Bizonytalan megítélésű a cumbriai *Beckermet* település nevének magyarázata. Felmerült, hogy a helységnév az óészaki nyelvből származik és 'patakok találkozása' jelentéssel bír (vö. óé. *bekkr,* e. gen.: *bekkjar* és *móti*), hiszen a falu a Kirk Beck és a Black Beck patakok összefolyásánál épült ki; de a második szótagra eső hangsúly és a környező, kelta eredetű névrészsorrendet (alaptag + jelző) mutató helynevek hatása miatt valószínűbb a 'szerzetes patakja' értelmezés (az ófranciából a középangolba került *ermit* kifejezés felhasználásával).[697]

A skót és ír partvonal keskeny, védett öbleiben létrejött települések egy csoportja olyan nevet visel, amelynek alaptagja a norvégoktól átvett ósk. *vík* ('keskeny

[695] CDEPN. 636, 288, 495, 636, 613, 256, 615, 623, 78, 212, 608; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 176, 182, 180, 166, 165, 186, 187, 190, 172; Cullen: *English place-names and landscape terminology,* 2013, 161.

[696] CDEPN. 173, 361, 289, 155, 450, 32, 458; DBPN. 524, 525, 521, 522; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 167, 170, 168.

[697] CDEPN. 45; DBPN. 519; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 167.

öböl', 'természetes kikötő') kifejezésre megy vissza, pl. *Lerwick* ('mocsaras öböl', vö. *leirr;* Shet.), *Wick* ('az öböl[nél lévő hely]'; Highl.); vagy a szintén norvég közvetítéssel érkezett ósk. *fjǫrthr* ('tengeri keskeny öböl', 'fjord', 'folyótorkolat') szóból származik, amely ugyanakkor gyakran *-ford* formában jelenik meg a nevek végén, pl. *Waterford* ('herélt kos öböl', vö. ósk. *vethr,* az állatokat itt rakták csónakokba és szállították tovább más kikötőkbe; Watf.), *Carlingford* ('a hegycsúcs öble', vö. ósk. *kerling,* hegyek lábánál fekvő helység; Lou.), *Strangford* ('erős tengeri öböl', vö. ósk. *strangr,* egy mélyen benyúló tengeri öböl bejáratánál elhelyezkedő település; Dw.).[698]

Az ófrancia eredetű településnevek egy csoportja a természeti környezet jellegére vonatkozóan fogalmaz meg értékítéletet, pl. *Beaulieu* ('szép hely', vö. ófr. *beau* és *lieu;* Hamp.), *Belper* ('szép menedék', vö. ófr. *beau* és *repaire;* Derb.), *Malpas* ('nehéz átjárás', vö. ófr. *mal* és *pas,* korábban: 1086: *Depenbech* 'a mély folyó völgyénél', vö. óang. *dēop,* e. dat.: *dēopan* és *beċe, bæċe,* a Chesterből Wroxeterbe haladó római út itt haladt át a Bradley Brook folyón; Chs.). Ófrancia hatásra került a középangol helynevekbe az *assart* 'erdőirtvány' kifejezés, pl. *Assarts* (Nott.), *Clay Assarts* (Oxf.); valamint a *pred* 'mező' szó is, pl. *The Prae, Prae Wood* (St Albans közelében; Heref.). Akadnak továbbá másodlagosan létrejött francia megnevezések is, így fordítás, pl. *Ryedale* > *Rievaulx* ('a Rye folyó völgye', vö. ófr. *vals,* a francia név eredetileg az 1131-ben itt létesített ciszterci monostor neve volt; NY.); névszépítés, pl. 1000x2: *(æt) Fulanpettæ* ('a büdös gödör[nél]', vö. óang. *fūl,* datívusza *fūlan* és *pytt,* egy mocsaras mélyedésnél fekszik) > *Beaumont* ('szép hegy', vö. ófr. *bel* és *mont;* Ess.); átértelmezés, pl. *Bruern (Abbey)* ('a fenyér', vö. ófr. *bruiere,* talán az óang. *brēowærn* 'sörfőzde' szóból, ciszterci apátságát a 12. század közepén alapították; Oxf.); illetve névköltöztetés, pl. *Kirmond (le Mire)* ('kecskehegy', vö. ófr. *chevre, munt, le* határozott névelő, modern ang. *mire,* a *Chèvremont* 'kecskehegy' francia területen gyakori névforma; Linc.) révén született francia névformák. A névköltöztetés alapjául szolgálhatott a táj hasonlósága, pl. a többszöri előfordulású francia *Rougemont* és a bedfordshire-i *Ridgmont* ('vörös hegy', ófr. *rougemont,* utóbbi vöröses homokkő háton fekvő település, ami magyarázatul szolgálhat a *Rouge-* > *Ridge-* változásra) esetében.[699]

[698] Az ósk. *fjǫrthr* szóból lett a középangolban a *firth* ('folyótorkolat') vízrajzi köznév is, pl. *Firth of Forth,* a Forth folyó torkolatának elnevezése. Az Ír-szigeten lévő települések ír nevének jelentése nem feltétlenül esik egybe az angol név értelmével, pl. *Waterford* írül *Port Láirge* ('Lárag kikötője'), *Strangford* pedig *Baile Loch Cuan* ('az öböl kikötőjében lévő település'). DBPN. 294, 496, 485, 98, 440; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 85–86.

[699] CDEPN. 44, 49, 394, 500, 45, 95, 352, 499; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 193–197; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 99; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 87, 88; Gelling: *Signposts,* 1988, 237–238; https://epns.nottingham.

5.8 Gazdasági tevékenységekre utaló településnevek

A különféle gazdasági tevékenységekre utaló településnevek egyik érdekes jellemvonása, hogy ugyan nem túl sok az ide sorolható helységnév, a névformákban megjelenő, a névtípust meghatározó lexémák száma mégis igen nagy. Egy-egy foglalkozásra, tevékenységre, termékre vonatkozóan ugyanis több óangol kifejezést is megőrizhettek a helységnevek.

A latin tőre visszavezethető korai helységnevek között találunk olyanokat, amelyek bányászatra, pl. *Calcaria* ('mészkő'; ma: Tadcaster, NY.); só előállítására, pl. *Salinae* ('a sólepárlóknál'; ma: Middlewich, Chs.) utalnak. Bányászati, ipari, mezőgazdasági tevékenységet a brit keltából a latin nyelvbe került névformák is jelezhetnek. Így például találkozunk közöttük speciális eszközök készítéséhez használt kövek fejtésére, pl. *Bravonium* (vö. brit **brāu̯on-* 'kézimalom'; ma: Leintwardine, Heref.); vasművességre, pl. *Gobannium* (vö. brit **gobann-* 'kovács' és *-i̯o-* képző; ma: Abergavenny, Monm.); állattenyésztésre, pl. *Bovium* (vö. brit **bou̯-* 'tehén' és *-i̯o-* képző; ma: Tilston, Chs.) vonatkozó névformákkal. Vélhetően vásártartásra utaló településnevek is kerülhettek át a britből a latinba, pl. *Noviomagus Cantiacorum* ('a Cantiaci népcsoport *Noviomagus* [brit 'új vásár' vagy 'új mező'] nevű települése'; ma: West Wickham, Ke.), *Sitomagus* vagy *Senomagus* (brit 'széles mező, síkság' vagy 'régi vásár'; Dunwich közelében, de azonosítják Ixworth településsel is, Suf.).[700]

A korai angolszász falvak lakói alapvetően önellátóak voltak, a sót és a fémszerszámokat, fegyvereket azonban más településekről szerezték be. A tengerparton, továbbá a mai Cheshire és Worcestershire megyék területén több jelentős sóközpont is létrejött. Az óangol *saltere* kifejezést a sót előállító vagy a sóval kereskedő emberekre egyaránt használták. Előbbi jelentésben kerülhetett be a *(Woodbury) Salterton* ('sómunkások települése', óang. t. gen.: *saltera* és *tūn;* Dev.), utóbbi értelemben a *Salterforth* ('sókereskedők által használt gázló', vö. óang. *ford;* Lanc.) településnévbe. Az óangol **wællere* ('sófőző') foglalkozásnév jelentkezik a *Wallerscoat* ('a sófőző lakja', vö. óang. *cot,* a környék kősóbányásza-

ac.uk/browse/id/53286beab47fc40bd400045e-Assarts; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Oxfordshire/Leafield/58f86f35756ff4d10919026d-Clay+Assarts (Letöltés: 2023. december 17.)

[700] Rivet–Smith: *The Place-Names of Roman Britain,* 1979, 19, 22; Gelling: *Signposts,* 1988, 32, 34, 41, 42, 48–49; Robert Steerwood: A context for Sitomagus: Romano-British settlement in the Suffolk mid-coastal area, *Proceedings of the Suffolk Institute of Archaeology and History,* XL. évf., 2003/3, 253–261; https://www.roman-britain.co.uk/places/calcaria/; https://www.roman-britain.co.uk/places/middlewich/; https://www.roman-britain.co.uk/places/abergavenny-roman-fort/; https://www.roman-britain.co.uk/places/noviomagus_cantiacorum/. A *Bovium* név kapcsán a latin *bos, bovis* 'ökör', 'marha' szóból való származtatás lehetősége is előkerült, vö. https://www.roman-britain.co.uk/places/bovium/ (Letöltés: 2022. augusztus 10.)

ta a római korban indult meg; ma: Northwich városrésze, Chs.) településnévben; a *Seasalter* ('a sóház a tengernél', vö. óang. *sealtærn;* Ke.) helységnév pedig a só előállítására és árusítására szolgáló épületek emlékét őrzi. *Salcombe* ('sóvölgy', vö. óang. *cumb;* a völgyben lévő folyó vízéből sót nyertek ki; Dev.) helység sós vizű folyó völgyében, *Salt* ('sóakna', vö. óang. **selte,* merciai **sælte,* a környékben sót bányásztak; Staff.) település pedig sóbánya közelében épült ki.[701]

A vasművesség főként a gloucestershire-i Forest of Dean és a délkelet-angliai Weald ekkor erdővel borított területén bontakozott ki nagyobb mértékben. Ércbányászatra mutathat az óangol *sēath* ('gödör') kifejezés a településnévben, pl. *Orsett* ('az ércgödrök[nél]', vö. óang. *ōra* és többes számú datívuszi *sēathum,* mocsári vasércet bányászhattak itt; Ess.). A lakosok foglalkozásával függenek össze a (*Great, Little* és *Kirk*) *Smeaton* ('a kovácsok települése', vö. óang. *smith,* t. gen.: *smitha* és *tūn;* NY.), *Smeeton (Westerby)* ('a kovácsok települése', vö. óang. *smith,* t. gen.: **smeotha* és *tūn,* Westerby 'a nyugati falu' talán Smeeton leánytelepülése volt; Leic.), *Smethwick* ('a kovácsok lakhelye vagy kereskedési helye', vö. óang. *smith,* t. gen.: **smeotha* és *wīċ;* WMidl.) településnevek. Kovácsműhely állt például *Smeeth* ('kovácsműhely', vö. óang. *smiththe;* Ke.), *Smitha* ('a kovácsműhelynél'; Dev.) helységekben, kohókra vonatkozott a *Kirkby Overblow* településnév megkülönböztető jelzője ('a vaskohók Kirkby nevű települése', vö. óang. *ōra-blāwere;* NY.). [702]

Egyedi esetet képvisel a *Faversham* ('a kovács birtoka, tanyája'; Ke.) településnév. Az óangol **fæfer* ('kovács') jó eséllyel a latin *faber* ('ua.') szó átvétele, a helység közelében ugyanis egy kisebb brit-római település maradványai kerültek felszínre. Az óangol kifejezés, talán ragadványnévként, egyes számú genitívuszi alakban *(*fæf[e]res, *fef[e]res)* került a településnévbe a *hām* ('tanya', 'birtok', 'kisebb település') névrész elé. Nem elképzelhetetlen, hogy a késő római időszaktól kezdve egészen a 7. század elejéig jelentős kovácsműhely működött itt, amelyben a környékbeli sírleletek tanúsága szerint finoman megmunkált kenti típusú ékszereket, brossokat, melltűket is gyártottak a területen élőknek.[703] Egy-egy településnév pedig fa megmunkálásával foglalkozó ácsok, asztalosok emlékét őrzi, pl. *Wrightington (Bar)* ('az ácsok települése', vö. óang. *wyrhta,* t. gen.:

[701] CDEPN. 525, 534, 523–524, 525; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 150–151; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Cheshire/Weaverham/5328368eb47fc40856002084-Wallerscote (Letöltés: 2024. január 4.)

[702] CDEPN. 556, 350–351; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 151; Gelling: *Signposts,* 1988, 123; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Devon/King%27s+Nympton/53284f0ab47fc4097e000b5f-Smitha (Letöltés: 2024. január 4.)

[703] CDEPN. 226; Gelling: *Signposts,* 1988, 80.

wyrhtena és *tūn,* modern ang. *bar* 'vámszedő kapuja vagy sorompója'; Lanc.), *Rigbolt* ('az ács háza', vö. óang. *wyrhtan* és *bold;* Linc.).[704]

Fent utaltunk rá, hogy az óang. *wīċ* településtípusra utaló névrész a helységnevekben kezdetben 'brit-római település' értelmű volt, később azonban 'tejtermelésre szakosodott farm', 'település, melyben kereskedelmi vagy ipari tevékenységet űznek' és 'sót előállító központ' jelentésekben is használták, így gyakran vonatkozott valamely terméket előállító, értékesítő településre. A *Smethwick* ('a kovácsok lak- és műhelye', óang. *smith,* t. gen.: **smeotha;* Staff.) és a *Hammerwick* ('a kalapácsműhely és kereskedőhely', óang. *hamor;* Staff.) nevek például annak emlékét őrzik, hogy a településeken egykor kovácsműhelyek lehettek; a mai *Droitwich* (Worc.) óangol [888]/13. sz.: *Saltwic* elnevezése pedig a településen áthaladó *Salwarpe* folyó ('hordalékot hányó', vö. óang. *sealu* ['piszok'], természetes sós vize gyakran árasztotta el a közeli földeket iszappal) mentén végzett sólepárlással függ össze (a település mai nevének első névrésze az óang. *drit* ['piszok'] szó középangol hangváltozásokat követő téves átbetűzésének következménye, a név egészének értelme 'piszkos, sáros sókinyerő hely').[705]

Gyakori, hogy valamely háziállat tenyésztéséről, a velük való kereskedelemről vallanak a településnevek, pl. *Cowden* ('tehénlegelő', vö. óang. *cū* és *denn;* Ke.), *Oxenhope* ('az ökrök völgye', vö. óang. *oxa,* t. gen.: *oxna* és *hop,* a Worth folyó egyik mellékvölgyében; YW.), *Shepley* ('erdei irtás a juhoknak', vö. óang. *scēap* és *lēah;* WY.), *Swinbrook* ('disznópatak', vö. óang. *swīn* és *brōc;* Oxf.), *Lambeth* ('báránykikötő', vö. óang. *lamb* és *hȳth,* a bárányokat a Temzén szállították; ma: London városrésze, GLon.), *Rotherwick* ('marhafarm', vö. óang. *hrȳther* és *wīċ;* Hamp.), *Neatham* ('marhamajor', vö. óang. *nēat* és *hām,* marhavásárokat tarthattak itt; Hamp.). Foglalkozásnévvel kifejezve, pl. *Shepperton* ('a juhász települése', vö. óang. *scēaphierde* és *tūn;* Sur.), *Swanton (Abbey)* ('a csordások települése', vö. óang. *swān,* t. gen.: *swāna* és *tūn,* a Holme Abbey apátságé volt; Nf.), s talán ide vonható a *Poundisford* ('a gyepmester gázlója', vö. középang. *pundere* és *ford;* Som.) településnév is.[706]

Sok faluban tartottak lovakat, pl. *Horsley* ('lólegelő', vö. óang. *hors,* t. gen.: *horsa* és *lēah;* Glo.), (*East* és *West*) *Studdal* ('méneserdő', vö. óang. *stōd* és *weald;* Ke.), *Warnham* ('a csődör bekerített kifutója, legelője', vö. óang. **wǣrna* és *hamm;* WSx.). Egyes településnevek pedig arról informálnak, hogy az angolszász

[704] Az óangolban a két zöngés hang között álló /f/-et [v]-nek ejtették, innen a mai *Faversham* forma. CDEPN. 704; DEPN. 387; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 151.

[705] CDEPN. 556, 274, 195–196, 525–526; DBPN. 195; Parsons: *Churls and athelings, kings and reeves,* 2013, 65.

[706] CDEPN. 163, 458, 542, 595, 357, 509, 543, 594; DEPN. 372–373; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 151–152, 155.

parasztok nemegyszer a fallal körülvett római táborokat és a korábbi földvárakat használták fel arra, hogy az állatokat körülkerített helyen tartsák, pl. *Fowberry* ('csikóvár', vö. óang. *fola* és *burh,* e. dat.: *byriġ,* vélhetően ménest tartottak itt; Nhb.), *Irthlingborough* (talán 'a földművesek erődítménye', vö. óang. *yrthling,* t. gen.: *yrthlinga* és *burh;* Nhp.), *Salmonsbury* ('a földműves táborhelye', vö. óang. **sulh-man,* e. gen.: **sulh-mannes* és *burh,* a vaskori erődítményben ökröket tarthattak; Glo.).[707]

Fontos megélhetési forrás volt a halászat, madarászat, vadászat és a méhészkedés is. Halászok falvára utal például a *Fisherton (Delamere)* ('halászok települése', vö. óang. *fiscere,* a 14. század végén John de la Mare birtoka volt; Wilt.) helységnév, és halban gazdag folyók mellett települtek a *Fishbourne* ('halas folyó', vö. óang. *fisc,* t. gen.: *fisca* és *burna;* WSx.), *Fishburn* ('halas folyó', vö. óang. *fisc,* t. gen.: *fisca* és *burna;* Durh.) nevű falvak. Egyes helységnevek a hal fajtáját is megadják, pl. *Troutbeck* ('pisztrángos folyó', vö. középang. *trought* és *beck;* Cu.), *Ely* ('angolnás kerület', vö. óang. *ēl, ēl* és *ġē,* amely az *īeġ* 'sziget' kifejezéssel keveredett, a középkorban az angolna fontos bevételi forrása volt a helyi apátságnak; Camb.). Madarászok lakhatták egykor a *Fullerton* ('madarász[ok] települése', vö. óang. *fuglere,* e. gen.: *fugleres,* t. gen.: *fuglera* és *tūn;* Hamp.) nevű helységet. Vadászok településeire vonatkoztak a *Huntington* ('a vadászok települése', vö. óang. *hunta,* t. gen.: *huntena* és *tūn;* Heref.), *Huntley* ('a vadász erdeje vagy irtványa', vö. óang. *hunta* és *lēah;* Glo.), *Huntworth* ('a vadász elkerített területe', vö. óang. *hunta* és *worth,* az itteni királyi erdő vadászának birtoka lehetett; Som.) helységnevek.[708]

A vadászok egy része kutyával hajtotta fel a vadat, melynek emlékét megtaláljuk például a (*Lower* és *Upper*) *Rochford* ('a vadászkutya gázlója', vö. óang. *ræċċ,* e. gen.: *ræċċes,* amely később az ófrancia, illetve középangol *roche* 'szikla' vagy *roche* 'csótány' szavak egyikéhez hasonult; Worc.) településnévben. Emellett csapdába is csalhatták a vadállatokat. Ilyen csapdák lehettek egykor például a *Snargate* ('kapu[k] csapdával', vö. óang. *sneare* és *ġeat,* többes számú *gatu,* halfogó csapdára vonatkozhatott; Ke.), *Wylam* ('[település] a halcsapdánál', vö. óang. *wīle* < *wiliġe* 'fűzfa kosár', többes számú [lokatívuszi funkciójú] datívuszi formában: *wīlum;* Nhb.), *Wookey* ('csapda, kelepce', vö. óang. *wōciġ;* Som.)

[707] Az *Irthlingborough* helységnév kapcsán más értelmezési lehetőségek is felvetődtek, így 'az Yrtlingas népcsoport erődítménye', 'a barázdabillegető erődítménye' (vö. CDEPN. 333). CDEPN. 318, 587, 653, 238 (*Fowberry Tower* c. a.), 333, 73–74 (*Bourton-on-the-Water* c. a.); Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 155–156.

[708] CDEPN. 231, 629, 215, 244, 324; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 152–153; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Wiltshire/Fisherton+de+la+Mere/532886f8b47fc40d38000dc8-Fisherton+de+la+Mere (Letöltés: 2024. január 5.)

és talán a *Ludgershall* ('zug tőrcsapdával', vö. óang. **lūtegār,* e. gen.: **lūtegāres* és *healh,* e. dat.: *heale;* Wilt.) nevű helységek közelében.[709]

A településnevek egy része elárulja, milyen vadak éltek egykor a falvak körüli erdőségekben, amelyekre szokás volt vadászni. Előkerülnek utalások a névformákban vaddisznókra, pl. *Everdon* ('vaddisznós hegy', vö. óang. *eofor* és *dūn;* Nhp.), *Evershaw* ('vaddisznós erdő'; vö. óang. *eofor* és *sceaga;* Bkh.), *Barwell* ('vaddisznós forrás', vö. óang. *bār* és *wælla;* Leic.); rókákra, pl. *Foxup* ('rókavölgy', vö. óang. *fox* és *hop,* a Littondale völgy egyik kis mellékvölgyében fekszik; NY.), *Foxton* ('rókafarm', vö. óang. *fox,* t. gen.: *foxa* és *tūn;* Camb.); farkasokra, pl. *Woolley* ('farkasok erdeje vagy irtványa'; vö. óang. *wulf,* t. gen.: *wulfa* és *lēah;* Camb.), *Wolvey* ('farkasos sziget' vagy 'farkasos elkerített terület', vö. óang. *wulf* és *ēġ* vagy *[ġe]hæġ;* Warw.), sőt, kisebb eséllyel talán medvére is, pl. *Barmer* ('medvék által látogatott tavacska' vagy inkább '*Bera tavacskája', vö. óang. *bera* vagy**Bera* személynév és *mere;* Nf.).[710]

Az erdőkben, hegyekben, völgyekben bőven lehetett őz, szarvas, pl. *Darley (Dale)* ('őzek erdeje vagy irtványa', vö. óang. *dēor,* t. gen.: *dēora* és *lēah,* modern ang. *dale,* olyan tisztás lehetett, amelyen a befogott őzeket karámban tartották; Derb.), *Hindley* ('szarvastehenek erdeje vagy irtványa', vö. óang. *hind,* t. gen.: *hinda* és *lēah,* GMan.), *Rayleigh* ('őzsuta erdeje vagy irtványa', vö. óang. *rāġe,* t. gen.: *rāġena* és *lēah,* Ess.), *Hattersley* ('szarvasbika erdeje vagy irtványa', vö. óang. *hēah-dēor* és *lēah;* Chs.). Ezeket a vadakat ugyanakkor elkerített területeken is nevelték, pl. *Darton* ('őzfarm', 'őzpark', vö. óang. *dēor* és *tūn;* SY.), *Darwell* ('őzkarám', vö. óang. *dēor* és *fald;* Sx.), *Hindlip* ('szarvastehenek szöktető kapuja', vö. óang. *hind,* t. gen.: *hinda* és **hlēp, hlȳp,* talán olyan alacsony pontja volt a kerítésnek, amelyet a szarvastehenek át tudtak ugrani; Worc.), *Reigate* ('őzkapu', vö. óang. *rāġe* és *ġeat,* talán vadászathoz hajtották át rajta az őzeket; Sur.).[711]

A településnevek tanúsága szerint a méhészek egy része az erdőben gyűjtötte a mézet, pl. *Bickershaw* ('a méhészek cserjése', vö. óang. *bīcere* és *sceaga;* GMan.), *Beeleigh* ('méhes erdő vagy tisztás', vö. óang. *bēo* és *lēah;* a 12. század végén premontrei apátságot létesítettek itt; Ess.); mások méheket tartottak, pl. *Bickerton*

[709] CDEPN. 504, 323, 557, 706, 697, 385; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 153, 155.

[710] CDEPN. 220, 40, 239, 698, 693, 36; DEPN. 42. Az óang. *bār* ('disznó') lexémát egyes esetekben igen nehéz elkülöníteni a *bere* ('árpa') kifejezéstől a településnevekben, pl. *Barford* ('gázló, amelyen az árpát hordják', vö. óang. *bere* és *ford;* Nf.), *Barley* ('árpás irtvány', vö. óang. *bere* és *lēah;* Lanc.) (vö. CDEPN. 35, 36; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 154). https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Buckinghamshire/Biddlesden/53282ecab47fc407e300002c-Evershaw+%28Fm%29 (Letöltés: 2024. január 6.)

[711] CDEPN. 179, 305, 494, 180 (*Darwell Reservoir* c. a.), 305, 497; DEPN. 225; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 154–155; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Cheshire/Mottram+in+Longdendale/5328368eb47fc40856001fff-Hattersley (Letöltés: 2024. január 6.)

('a méhészek települése', vö. óang. *bīcere,* t. gen.: *bīcera* és *tūn;* Chs.), (*Old* és *New*) *Bewick* ('méhfarm', vö. óang. *bēo* és *wīċ,* az eglinghami lakosok nyáron ide, a hangafüves dombok közelébe hozták ki a kaptárakat; Nhb.). A méz édesítőszerként és a mézsör alapanyagaként is fontos szerepet játszott a korai időszakban. A helységnevek árulkodhatnak arról, hogy a közeli erdőben mézlelőhely volt, pl. *Honiley* ('mézes tisztás', vö. óang. *hunīġ* és *lēah;* Warw.); vagy arról, hogy a faluban méz készítésével foglalkoztak, pl. *Honington* ('mézfarm', vö. óang. *hunīġ* és *tūn;* Warw.).[712]

A mezőgazdasággal, élelem előállításával kapcsolatban keletkezett településnevek tájékoztathatnak a falu jellegzetes terményéről, így búzáról, pl. *Whatfield* ('nyílt terület, ahol búza nő', vö. óang. *hwǣte* és *feld;* Staff.), *Whaddon* ('domb, ahol búza nő', vö. óang. *hwǣte* és *dūn;* Bkh.); rozsról, pl. *Ryarsh* ('szántóföld, ahol rozst termelnek', vö. óang. *ryġe,* kenti **reġe* és *ersc;* Ke.), *Ryhill* ('hegy, ahol rozs nő', vö. óang. *ryġe* és *hyll;* WY.); árpáról, pl. *Barcombe* ('árpás elkerített terület', vö. óang. *bere* és *camp;* ESx.), *Barlow* ('árpás irtvány', vö. óang. *bere* és *lēah,* utóbbi kifejezésre később a falu fekvéséből adódóan a *hlāw* 'hegy', 'domb' köznév hatott; T&W.); zabról, pl. *Oteley* ('zabirtvány', esetleg '*Otta irtványa', vö. óang. *āte* vagy **Otta* személynév és *lēah,* utóbbi szóra a *halh* 'zug', 'sarok' köznév volt hatással; Shr.), *Pillaton* ('település, ahol hámozott zabot termelnek' vagy 'település, ahonnan a nyílvesszők származnak', vö. óang. *pil-āte* vagy *pīl,* t. gen.: *pīla* és *tūn;* Cornw.). Talán ide kapcsolódó foglalkozásnevekre vezethetők vissza a *Madresfield* ('a kaszáló nyílt területe' vagy 'Mæthhere nyílt területe', vö. óang. *mǣthere* vagy *Mǣthhere* személynév, e. gen.: *mǣtheres* vagy *Mǣthheres* és *feld;* Worc.) és a *Shockerwick* ('az aratók lakja', vö. óang. *wīċ;* Som.) helységnevek. Malom közelében kiépült települések voltak például a *(South) Millford* ('gázló a malomnál', vö. óang. *myln* és *ford,* középang. *suth,* egykor a sherburni érsek bitokának része volt; NY.), *Milnrow* ('malmos házsor', vö. óang. *myln* és *rāw,* a malom a Beal folyó mellett állt; GMan.), *Westmill* ('nyugati malom', vö. óang. *west* és *myln,* a Rib folyó túlsó, keleti partján is állhatott egy malom; Hertf.) nevű helységek.[713]

[712] CDEPN. 54, 313; DEPN. 41, 35. Reaney figyelmeztet ugyanakkor, hogy személynévvel találkozunk például a *Honiton* ('Hūna települése'; vö. óang. *Hūna* személynév és *tūn;* Dev.) helységnévben; *Honeybourne* ('mézfolyó', vö. óang. *hunīġ* és *burna;* Worc.) település pedig egy édes vízű patak mellett épült ki (vö. CDEPN. 313; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 153). https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Essex/St+Peter+Maldon/532858bab47fc40a9800090d-Beeleigh+Abbey%2C+Beeleigh+Fms%2C+Beeleigh+Grange (Letöltés: 2024. január 6.)

[713] CDEPN. 670, 669, 515, 34, 36, 472, 392, 414, 665; DEPN. 352, 419; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 156; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Shropshire/Ellesmere/53d8a472b47fc4463d00046b-Oteley (Letöltés: 2024. január 6.)

Az óangol *camp* köznév a latin *campus* (’terület’, ’mező’) szó átvételével került az angolszászok nyelvébe.[714] Jellemzően olyan korai települések nevében jelentkezett, amelyek a Brit-sziget déli vagy keleti részén helyezkedtek el; olyan területen, amelyet az angolszász hódítás kevéssé érintett, s amelyen jó néhány brit helynév maradt fenn; közelükben brit-római települések feküdtek. E jellemzők alapján Gelling ’nyílt, műveletlen föld a települések szélénél’ eredeti jelentést tulajdonít az óangol szónak, s a villacsoportok közti vagy a városok körüli földterületek jelölésére használt kifejezésnek tartja. A népesség gyarapodásával később aztán sokszor feltörték és termőre fordították ezeket a külterületi földeket, ekkor kaphatta a szó az ’elkerített terület’ jelentést. Talán az eredeti értelem tükröződik a *Swanscombe* (’a csordás nyílt területe’, vö. óang. *swān,* e. gen.: *swānes* és *camp,* utóbbi szót idővel felváltotta a középang. *combe* ’szűk völgy’; Ke.) településnévben, s inkább a későbbi jelentés tételezhető fel a *Barcombe* (’árpakert’, vö. óang. *bere* és *camp;* ESx.), továbbá a személynévi előtagot tartalmazó *Addiscombe* (’Æddi elkerített területe’; vö. óang. *Æddi* személynév, e. gen.: *Æddes* és *camp;* GLon.), *Ruscombe* (’Rot elkerített területe’, vö. óang. **Rōt* személynév, e. gen.: **Rōtes* és *camp;* Brk.), *Sacombe* (’Swæfa elkerített területe’ vagy ’a Swæfa népcsoport elkerített területe’, vö. *Swǣfa* személynév vagy *Swǣfa,* a *Swǣfe* népcsoportnév többes számú genitívusza és *camp;* Hertf.) helységnevekben. A kifejezés összetett településnevek második névrészeként ma láthatóan jelentkezhet *-combe* formában;[715] első névrészként földrajzi köznévi utótaggal csak ritkábban fordul elő, pl. *Campsey* (’az elkerített terület szigete’, vö. óang. *camp,* e. gen.: *campes* és *ēġ;* Suf.), *Campden* (’az elkerített terület völgye’, vö. óang. *camp,* t. gen.: *campa* és *denu;* Glo.).[716]

Mezőgazdasági célokra használt földterület jelölésére egyszer-egyszer találkozunk az óang. **cort(e)* (’elkerített udvar’) szóval is a településnevekben, amely a latin *cohors,* tárgyesetű *cohortem* szó (’elkerített terület’, a római hadseregben: ’katonai egység’; a proto-ie. **gher-* ’körülkerít’ tő származékaként a lat. *hortus* ’kert’ szó rokona) átvételének és sajátos használatának az eredménye, pl. *Dovercourt* (’elkerített farmudvar a *Dover* nevű folyónál’; Ess.). Szintén ritkán jelentkezik a korai keletkezésű településnevekben az óang. *croh* (’sáfrány’) lexéma, amely

[714] Gelling: *Signposts,* 1988, 75. Az ang. *camp* szó a mai ’katonai táborhely’ értelemben ugyanebből a latin kifejezésből ered, de később, az újlatin nyelveken keresztül érkezett a korai modern angol nyelvbe, s a helynevekben főként a római kor előtti földvárakra vonatkoztatva jelenik meg, vö. https://www.etymonline.com/search?q=camp; https://www.oed.com/dictionary/camp_n2?tab=meaning_and_use#10254400 (Letöltés: 2023. október 24.)

[715] Megjegyzendő, hogy a *-combe* utótagú mai településnevek nagyobbik része ugyanakkor az óangol *cumb* ’völgy’ kifejezéssel alkotott összetett névforma, vö. Gelling: *Signposts,* 1988, 75.

[716] CDEPN. 593, 34, 3, 513, 517, 113 (*Campsey Ash* c. a.), 112 (*Chipping Campden* c. a.); Gelling: *Signposts,* 1988, 74–78.

a latin *crucus* ('Crocus sativus') átvétele, pl. *Croydon* ('sáfrányvölgy', vö. óang. *croh* és *denu;* GLon.).[717]

A kézművesek jelentős része a városias jellegű nagyobb településeken dolgozott, ahol sokszor utcanevek őrzik egykori tevékenységük színhelyének emlékét. Voltak azonban a vidékhez kötődő mesterségek is, közülük több helységnevekben is jelentkezik. A szénégetők főként erdős területeken dolgoztak, pl. *Colsterworth* ('szénégetők elkerített területe', vö. óang. *colestre,* t. gen.: *colestra* és *worth,* a római korban vasolvasztó kemence volt itt; Linc.), *Colton* ('település, ahol faszenet készítenek', vö. óang. *col* és *tūn;* Staff.). *Colsterdale* ('szénégető völgy' vagy 'bányászvölgy', vö. középang. *colster* és *dale,* a római korban vasolvasztó kemence volt itt; NY.) településnél a 14. században szénbányát említenek. Fazekasok éltek például a *Potterton* ('a fazekas[ok] települése', vö. óang. *pottere,* t. gen.: *pottera* és *tūn;* WY.), *Potterspury* ('a fazekas[ok] *Pury* nevű települése', vö. óang. *pottere,* e. gen.: *potteres* és *Pury* településnév, a faluban a fazekasság korán jelen volt; Nhp.), *Crockenhill* ('lejtő, ahol a fazekasműhely van', vö. óang. *crocc-ærn* és *helde;* Ke.) nevű helységekben. Szappanfőzőkről vall a *Sapperton* ('a szappankészítők települése', vö. óang. *sāpere,* t. gen.: *sāpera* és *tūn;* Linc.), kallózókról a *Tuckerton* ('a kallózók települése', vö. középang. *tukere* és *tūn,* kallómalmokban és emberi erővel is tömörítettek gyapjúszövetet; Som.) és a *Walkerith* ('a kallózók folyóparti kikötője', vö. óang. *walcere,* t. gen.: *walcera* és *hȳth;* Linc.), textilfehérítőkről a *Buckhorn Weston* ('a fehérítők *Weston* nevű települése', vö. középang. *bouker,* egyes és többes számú genitívusza is *boukeres,* a délnyugati dialektusban a többes számú genitívuszi forma **boukerene* lehetett, amely népetimológia hatására vált *buckhorn*ná, mely 'a bak szarva' értelmű; Dors.), kádárokról a *Hopperton* ('a kádárok települése',

[717] CDEPN. 173; DBPN. 157; Gelling: *Signposts,* 1988, 79–82. Ugyancsak a latin *cohors, cohort* ('udvar', 'kíséret') szó származéka az ófrancián keresztül a középangolba érkezett *court* ('udvar', 'bíróság') kifejezés. Az óangol *croh* kifejezést korai lejegyzett formák hiányában nem mindig egyszerű megkülönböztetni a *crāwe* ('varjú') és a **crōh* ('sarok', 'kanyar') szavaktól a helynevekben, pl. *Crowhurst* ('varjak által látogatott erdős hegy', 1154x89–1321: *Crouhurst,* vö. óang. *crāwe* és *hyrst;* Sur), *Crowhurst* ('erdős hegy a saroknál/sarokban', [772]/13. sz.: *[on] Croghyrste,* vö. óang. *crōh* és *hyrst,* folyókanyar völgyében fekszik; ESx.) és *Crowfield* ('nyílt terület a sarokban' vagy 'sáfrányos nyílt terület', 1086: *Crofelda,* vö. *crōh* vagy *croh* és *feld;* Suf.) településnevek (CDEPN. 172). A sáfrányt festékanyaga miatt termesztették a rómaiak, Britanniában is ők honosították meg, a hódító angolszászok vadnövényként találkozhattak vele. A latin megjelölést a britek vagy a germán zsoldos katonák közvetíthették számukra. A növény később a keresztes háborúk idején lett újra népszerű, addigra azonban az óangol kifejezés már kiveszett. A mai angol *saffron* ('sáfrány') szó végső etimonja arab, s az ófranciából került be a középangolba. https://www.etymonline.com/search?q=court; https://www.oed.com/dictionary/camp_n2?tab=meaning_and_use#10254400; https://www.etymonline.com/word/saffron; https://www.oed.com/dictionary/saffron_n?tab=factsheet#24647892 (Letöltés: 2023. október 24.)

vö. óang. *hōpere* vagy és *tūn;* WY.), vargákról a *Sutterton* ('a cipőkészítő települése', vö. óang. *sūtere* és *tūn;* Linc.) településnév.[718]

A településnevekben megjelenő foglalkozások egy része nem kézműves tevékenységgel kapcsolatos. Zenészekre utalnak a *Bemerton* ('a trombitások települése', vö. óang. *bȳmere,* t. gen.: *bȳmera* és *tūn;* Wilt.), *Harcourt* ('a hárfás[ok] lakja', vö. óang. **hearpa* vagy *hearpere* és *cot,* az előtag egyik *r*-je disszimilációval eltűnt, az itt álló udvarház miatt az utótag a *court* 'udvar' köznév hatása alá került; Shr.) helységnevek és talán a *Peper Harrow* (vélhetően 'a dudások pogány szentélye', illetve 'Pip[e]ra szentélye' vö. óang. *pīpere,* t. gen.: *pīpera* vagy *Pip[e]ra* személynév és *hearg,* bizonytalan, hogy használtak-e hangszereket a pogány szertartásokon; Sur.) névforma megkülönböztető jelzője is. Emellett bírák, tanácsosok, szónokok, gyógyítók és adószedők is megjelenhetnek a településnevekben, pl. *Damerham* ('a bírák folyó menti rétje', vö. óang. *dōmere,* t. gen.: *dōmera* és *hamm,* királyi birtok volt, jövedelmét bírák ellátására fordították; Hamp.), *Mottistone* ('a szónokok köve', vö. óang. *mōtere,* t. gen.: *mōtera* és *stān,* a falu melletti hegyen megalitikus emlékmű áll, az angolszászok itt rendezték [törzsi] találkozóikat; IoW.), (*East* és *West*) *Lexham* ('a pióca tanyája', vö. óang. *lǣċe,* e. gen.: *lǣċes* és *hām,* középang. *est, west,* talán piócás ember élt itt; Nf.), *Tollerton* ('az adószedő birtoka', vö. óang. *tolnere* és *tūn;* NY.).[719]

Kereskedők településeiről vallanak például a *Chapmanslade* ('a vándorárusok völgye', vö. óang. *ċēap-* vagy *ċȳpman,* t. gen.: *ċēap-* vagy *ċȳpmanna* és *slæd;* Wilt.), a *Mangerton* ('a kereskedők települése', vö. óang. *mangere,* t. gen.: *mangera* és *tūn;* Dors.) helységnevek; vásárhelyekről a *Chipping Campden* ('Campden vásárral', vö. óang. *Campden* településnév és középang. *cheping,* a 12. században vásártartási jogot kapott Broad Campden helység közelében; Glo.), *Market Lavington* ('Lavington vásárral', vö. óang. *Lavington* településnév és modern ang. *market,* West Lavington helység közelében; Wilt.) településnevek megkülönböztető jelzői. A *wīċ* kifejezés 'kereskedelmi központ' jelentésére nyújthat példát a *Greenwich* ('zöld kereskedőhely', vö. óang. *grēne* és *wīċ;* ma: London egyik kerülete, GLon.), *Sandwich* ('kereskedőhely a homokon', vö. óang. *sand* és *wīċ;* Ke.), *Ipswich* ('Gip vagy Gipi kereskedőhelye vagy kikötője', vö. óang. **Ġip* vagy **Ġipi*

[718] CDEPN. 152, 480, 169, 528, 645, 315, 590; DEPN. 372, 481, 249; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 156–157; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/West+Riding+of+Yorkshire/Allerton+Mauleverer/532881d9b47fc40c810001e4-Hopperton; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/West+Riding+of+Yorkshire/Barwick+in+Elmet/532881dcb47fc40c810008a9-Potterton (Letöltés: 2024. január 7.)

[719] CDEPN. 468, 666–667, 178, 423, 372, 621; DEPN. 37, 218, 220–221 (*Harpenden* c. a.); Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 157; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Wiltshire/Bemerton/532886f8b47fc40d38000d72-Bemerton; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Shropshire/Stanton+upon+Hine+Heath/53d8a649b47fc4463d000f3c-Harcourt (Letöltés: 2023. október 24.)

személynév, e. gen.: **Ġipes* és *wīċ,* egy másik magyarázat az óang. **ġip[s]* 'nyílás', 'rés' köznévvel hozza összefüggésbe a helységnevet, mivel a település az Orwell folyó torkolatában fekszik; Suf.) településnév.[720]

A kereskedőket és az utazókat veszélyeztető útonállók egykori tanyáinak közelségére vonatkoztathatók a *Thievesdale* ('tolvajok völgye', vö. óang. *thīof, thēof,* t. gen.: *thīofa, thēofa* és óang. *dæl* vagy óé. *dalr;* Nott.), *Shackerstone* ('a rabló települése', vö. óang. *scēacere,* e. gen.: *scēaceres* és *tūn;* Leic.), *Wreighill* ('a gonosztevő hegye', vö. óang. *wearg* és *hyll;* Nhb.) helységnevek. Vándorkoldusokkal függhet össze a *Lattiford* ('koldusok gázlója', vö. óang. *loddere,* t. gen.: *loddera* és *ford;* Som.) településnév. Büntetőhelyek közelségének emlékét őrzik például a *Worgret* ('akasztófák', vö. óang. *wearg-rōd;* Dors.), (*North* és *South*) *Warnborough* ('gonosztevők folyója', vö. óang. *wearg,* t. gen.: *wearga* és *burna,* középang. *north* és *suth,* North Warnborough településen folyik keresztül a Whitewater River folyó, melybe egykor bűnözőket veszejthettek el; Hamp.) helységnevek.[721]

Egészen sajátos típust képviselnek azok a településnevek, amelyek olyan helyszín közelségére mutatnak, ahol a múltban valamely egyéb tevékenységet folytattak, így játékokat űztek vagy ünnepségeket tartottak, pl. (*Great* és *Little*) *Glemham* ('tanya, ahol a mulatság zajlik', vö. óang. *glēam* és *hām;* Suf.), *Glemsford* ('gázló, ahol a mulatság vagy a sport zajlik', vö. óang. *glēam,* e. gen.: *glēames* és *ford;* Suff.), *Plealey* ('irtvány, ahol a játék zajlik', vö. óang. *pleġa* és *lēah;* Shr.), *Plowden* ('völgy, ahol a játék zajlik', vö. óang. *plaga* és *denu;* Shr.), *Wakefield* ('nyílt terület, ahol az éves fesztivál zajlik' vagy 'Waca nyílt területe', vö. óang. *wacu* vagy *Waca* személynév és *feld,* a városhoz kötődik a „Towneley Mystery Plays" címen ismert késő középkori misztériumjátékok köre; WY.). A szélesebb körben ismert eseményeket jellemzően több falu határában lévő nyílt térségeken, erdei tisztásokon, hidak vagy gázlók közelében rendezték. A helyi jelentőségű versenyek, ünnepélyek a falvakon belül zajlottak, így a névtípushoz számos mikrotoponima is tartozik.[722]

Az óskandináv és a normann francia időszakban leginkább a gazdasági tevékenységekre utaló, már meglévő településnevek hangalakja változott meg, pl. *Fiskerton* ('a halász[ok] települése', vö. óang. *fiscere,* t. gen.: *fiscera,* amelyet lecserélt

[720] CDEPN. 125, 313, 112, 363, 261, 527, 333; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 157; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Dorset/Netherbury/53285293b47fc4099d0017c8-Mangerton%2C+Lr+Mangerton (Letöltés: 2024. január 7.)

[721] CDEPN. 538, 704 (*Wrelton* c. a.), 362, 652; DEPN. 534; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 157–159; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Nottinghamshire/Worksop/53286bebb47fc40bd40006d8-Thievesdale+Fm+and+Thievesdale+Way; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Dorset/Arne/53285289b47fc4099d00012d-Worgret (Letöltés: 2024. január 7.)

[722] CDEPN. 252, 475, 644; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 159–161.

az óé. *fiskari,* t. gen.: *fiskara* és *tūn;* Linc.); vagy kevert nyelvi eredetű, foglalkozással kapcsolatos helységnevek alakultak ki, pl. *Swanthorpe* ('a disznócsordások külterületi tanyája', vö. óang. *swān* és óé. *thorp;* Hamp.), *Milnthorpe* ('külterületen lévő tanya malommal', vö. óang. *myln* és óé. *thorp;* Cu.). Talán teljes egészében óészaki eredetű az *Oxenholme* ('ökörlegelő', vö. óé. *oxi* vagy óang. *oxa,* t. gen.: *oxna* és óé. *holmr;* Cu.), a *Sutterby* ('a cipőkészítők falva', vö. óang. *sūtere* vagy óé. *sūtari* és óé. *bȳ;* Linc.), a *Hunsonby* ('kutyatartók falva', vö. óé. *hunda-sveinn* és óé. *bȳ,* ugyanakkor az óang. *swān* 'csordás' szó hatással volt a név formájára; Cu.), a *Skinningrove* ('a tímár vízmosása' vagy 'Skinnari vízmosása', vö. óé. *skinnari,* e. gen.: *skinnara* vagy óé. *Skinnari* személynév és óé. *gryfja,* egy, a tengerhez futó mély vízmosás bejáratánál fekvő település; NY.) településnév. Ófrancia eredetű névrész utal malom jelenlétére a *Corfe Mullen* ('Corfe nevű település malommal', vö. ófr. *[le] molin,* az itt lévő malmot már 1086-ban említik, Corfe Castle település közelében; Dors.) névformában. Áttételesen e névtípushoz tartozónak ítélhetjük a *Baldock* településnevet is a névadás motivációja miatt. Egy lehetséges magyarázat szerint ugyanis ez a településnév Bagdad város nevének ófrancia *Baldac* változatára megy vissza, és a templomos lovagok nevezték el így a helységet, annak reményében, hogy az általuk létesített herefordshire-i település is olyan gazdag kereskedőváros lesz, mint Bagdad.[723]

5.9 A településnevek változásai

A Brit-szigetek korai keletkezésű településneveinek nyelvi változásai mögött alapvetően kétféle mozgatóerőt fedezhetünk fel. A változások egy része annak a következménye, hogy a helységnév egyik nyelvből a másikba került. Így például hang- vagy jelentésbeli változások jelentkezhettek, amikor a brit vagy a brit-római településnév-változat az óangol nyelvbe jutott át, illetve amikor az óangol helységnév az óészaki, a középangol településnév a normann (ófrancia) nyelv hatása alá került. Ezenkívül egy adott nyelv története során is változhattak a nyelv településnevei, elsősorban szerkezeti jellemzőik tekintetében. A középangol korszakban igen jellemző folyamat volt az azonos településnevek differenciáló jelzővel történő egyénítése, valamint egyéb névszerkezeti változások is rendre előkerülnek az ó- és középangol feljegyzésekben.

[723] CDEPN. 231–232, 414, 458, 323, 554, 157–158, 32; DEPN. 455, 454; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 101.

5.9.1 A nyelvek közti átadás által előidézett változások

A kutatók ez ideig mintegy 350–400 lejegyzett britanniai helynevet azonosítottak a római időszakból.[724] Ez a mennyiség nyilván csak töredéke az 1. és az 5. század közepe között ténylegesen használt névállománynak, hiszen inkább csak a római közigazgatás, a légiók mozgása, állomásozása szempontjából jelentős helyek nevei kerültek be a korabeli írásokba. Ezért is meglepő, hogy a feljegyzett helynevek között kevés a részben vagy egészében latin eredetű helynév, s jóval több a brit keltából a latin nyelvbe került névforma. Margaret Gelling a két névcsoport nagyságának viszonyát 10% : 90% arányúnak becsüli, s hangsúlyozza, hogy a (legalább részben) latin eredetű helynevek aránya Britanniában a nyugati birodalomrész más területeihez viszonyítva is alacsony a rendelkezésre álló források tanúsága szerint.[725]

A brit eredetű helynevek átvételét segíthette, hogy korábban Itália északi részén, Ibériában és Galliában a rómaiak már szereztek ismereteket a kelta névformák felépítéséről, jellegéről. A kelta nevek fonetikai, morfológiai szempontból könnyen beilleszthetők voltak a latin nyelvbe, latinos formájuk kialakításának szabályai lényegében kialakultak a kontinensen. A rómaiak érthették is a brit helynevek egyes elemeit, így például a brit többes szám jelét tartalmazó **Dubrās* ('a vizek', vö. brit **dubro-* 'víz', a Dour folyó itt ömlik a tengerbe; ma: Dover, Ke.) helynév a latin forrásokban *Dubris* formában, azaz többes számú lokatívuszi alakban kerül elénk.[726]

A források közül a római korszak úthálózatát és jelentősebb településeit számba vevő, *Antonini Itinerarium* címen ismert jegyzék, amely feltehetően a 3. század elején készült, több tucat brit kelta eredetű helységnév latinos (az első példa esetében esetraggal is ellátott) alakját tartalmazza, pl. *Durobrivæ* (a brit **duro-* 'erődítmény', 'fallal körülvett város' és **brīu̯ā* 'híd' szavak összetételéből; ma: Rochester, Ke.), *Lindum Colonia* (a brit **lindo-* 'víz, medence' és a latin *colonia* 'város' szavakból, a kilencedik légió veteránjai számára a Witham folyó kiszélesedésénél létrehozott település; ma: Lincoln, Linc.), *Luguvallium* (a brit **Luguvalos* 'erős, mint Lug isten' személynévből; ma: Carlisle, Cu.), *Mamucium*

[724] A mai Anglia területén lévő római kori jelentősebb települések (városok vagy erődök) nevéről több(féle), némiképp eltérő elemszámú listát is készítettek a kutatók. A részletekért lásd Colin Smith: The survival of Romano-British toponymy, *Nomina,* 4. évf., 1980, 27–40; Barrie Cox: The place-names of the earliest English records, *Journal of the English Place-Name Society,* VIII. évf., 1976, 12–66; Padel: *Brittonic place-names in England,* 2013, 40–41; Carole Hough: The (non-) survival of Romano-British toponymy, *Neuphilologische Mitteilungen,* CV. évf., 2004/1, 25–32.

[725] Gelling: *Signposts,* 1988, 30, 35–37.

[726] Rivet–Smith: *The Place-Names of Roman Britain,* 1979, 18, 22–24.

(a brit **mamma* 'mell', 'mell alakú hegy' szó származéka; ma: Manchester, GMan.). Feltűnnek brit kelta eredetű, latinizált településnevek a római időszakból származó különféle tárgyakon (pl. mérföldköveken, sírköveken, oltárköveken, pénzérméken, edényeken) is, pl. *Camulodunum* (brit 'Camulosnak, a háború kelta istenének az erődítménye'; ma: Colchester, Ess.), *Ratae Corieltauvorum* (brit 'a Corieltauvian törzsbeliek sánca/földvára', egykori törzsi központ; ma: Leicester, Leic.), *Vindolanda* (brit 'fehér mocsár', 'fehér mező'; a mai Bardon Mill közelében fekvő egykori település, Nhb.).[727]

Mint a fenti példákból is látható, a római hódítás ideje alatt a megszállók által épített erődök, városok sokszor valamely, a közelben található, brit kelta nevet viselő természeti alakulatról (pl. közeli hegyről, folyóról) kapták nevüket, vagy brit személynévből, törzsnévből eredő nevet viseltek. Ennek következtében az érintett brit kelta eredetű névformák a korszak „hivatalos" nyelvének, a latinnak a hatása alá kerültek. A latin hatás legtöbbször a név hangalakjának módosulásában mutatkozott meg, pl. brit kelta **Mamucion* > latin *Mamucium* (GMan.), brit kelta **Luguvallion* > latin *Luguvallium* (Cu.), brit kelta **Camulodunon* > latin *Camulodunum* (Ess.), brit kelta **Ebŭrācon* > latin *Eburacum* (NY.). Kísérhette ezt a névtest latin nyelvű névrésszel való kiegészülése is, pl. brit kelta **Lindon* > latin *Lindum Colonia* (Linc.). A brit keltában használt névforma latin bővítményrésszel való kiegészülése főként az azonos helységnevek megkülönböztetését szolgálta, pl. *Venta Belgarum* ('a belgae törzs fő [vásár]helye'; Hamp.), *Venta Icenorum* ('az icén törzs fő [vásár]helye'; Nf.), *Venta Silurum* ('a szilur törzs fő [vásár]helye'; Monm.).[728]

A későbbiekben tovább élő brit-római településnevek jó része első vagy első két szótagjára redukálódva és egy jellegzetes óangol földrajzi köznévi alapréssel kiegészülve jelenik meg az óangol nyelvben, pl. brit-római [300 k.]/8. sz.: *Durovaria* (a brit 'folyó ökör nagyságú kavicsokkal' jelentésű kifejezésből, vö. brit **durno-* 'ökör' és **u̯ariā* < talán ie. **u̯er-/*u̯or-* 'nedves') > óangol teljes forma: [833]/14. sz.: *Dornwerecestre* (tkp. *Dornwara ċeaster* 'Dorn lakosainak városa', vö. a brit-római formából rövidült *Dorn* helynév és óang. *wara* 'lakosok', t. gen.: *ware*) és óangol rövidült forma: [937]/12–13. sz.: *Dorn(e)ace(a)ster* ('Dorn római városa'; ma:

[727] CDEPN. 192–193, 503–504, 373, 386, 395, 113, 367–368; DEPN. 149, 312, 390, 298, 88; FNESz. 1: 386, 2: 88, 420; Rivet–Smith: *The Place-Names of Roman Britain,* 1979, 150–154, 226–234; Bölcskei: *Helynévi szubsztrátumok,* 2012, 156–157.

[728] A törzsi központot jelölő *Venta* ('fő hely') településnév kapcsán a prekelta eredet lehetősége is felmerült (vö. CDEPN. 641, *Venta* c. a., 684 *Winchester* c. a.). DEPN. 88, 116, 312, 298, 522 (*Winchester* c. a.), 539, 402; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 79; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 36; Stewart: *Names on the Globe,* 1975, 259; Bölcskei: *Helynévi szubsztrátumok,* 2012, 157–158.

Dorchester, Dors.); brit-római 2. sz. vége: *Letocetum* (a brit 'szürke erdő' jelentésű kifejezésből) > óang. [731 k.]/8. sz.: *Lyccidfelth* ('nyílt terület Lyccidnél, illetve melyet *Lyccid*-nek neveznek', vö. óang. *feld* 'nyílt terület', 'tisztás'; ma: Lichfield, Staff.); brit-római 2. sz. vége: *Corstopitum* ('a Sopites törzs központja', vö. brit **coria* 'törzsi központ' és **Sopites* törzsnév, t. gen.: **Sopitum,* összefügghet a Ptolemaiosz által feljegyzett *Coria* névalakkal) > óang. [1040 k.]/12. sz.: *Corebricg* ('[a Tyne folyón átívelő] híd Corstopitumnál', vö. óang. *brycg* 'híd'; ma: Corbridge, Nhb.).[729]

A brit-római településnevek óangol nyelvbe kerülése során kifejezetten gyakran jelenik meg a latinból kölcsönzött óangol *ċeaster, cæster* ('fallal körülvett város, amelyben egykor római helyőrség volt', 'brit-római vár[os]') kifejezés a névformák végén, pl. a latin *Mamucium* > angol *Manchester* (GMan.), a latin *Viroconium* > angol *Wroxeter* (Shr.), a latin *Isca Dumnoniorum* > angol *Exeter* (Dev.) példákban (alakulástörténetük részleteit lásd lent).[730] Általánosságban elmondható, hogy a kétszótagos *ċeaster, cæster* névrész jelenléte a névformákban maga is kedvezett a brit-római eredetű településnevek erős redukciójának, amely vélhetően nem az átvételkor, hanem kissé később, az óangolban valósulhatott meg. A redukció eredményeként az eredeti brit-római hely(ség)neveknek egy (jellemzően az első) szótagja maradt fenn (lásd a fenti példákat); ritkán két szótag is jelen van, pl. latin *Corinium* > angol *Cirencester,* kiejtése többnyire /ˈsaɪrənsɛstər/, néha azonban az előtag a kiejtésben egy szótagra rövidül: /ˈsɪstər/ (Glo.). A redukcióval kísért kiegészülés néha igen szokatlan módon, egyedi hangváltozások kíséretében valósult meg, pl. a latinizált brit kelta *Durobrivæ* ('erődítmény, fallal körülvett város a híd[ak]nál'; Ke.) településnév az óangolban *Hrofi* alakot öltött a *ċeaster* névrész mellett;[731] s a helységnév végül *Rochester* formában vált használatossá.[732]

Az óangol *ċeaster, cæster* névrész ma leggyakrabban *-chester* végződésként él a településnevekben, pl. *Longovicium* ('a Longovices, azaz a hajós harcosok törzsének a helye', vö. brit **longo-* 'hajó' és **uic-* 'harcos') > *Lanchester* ('[a] hosszú római erőd', vö. óang. *lang,* gyenge ragozású *lange,* amely mögött azonban valójában a brit-római névforma első szótagja állhat, és *ċeaster;* Durh.), *Mamucium* (vö. brit **mamma* 'mell formájú hegy', *-ūc-* és *-io-* szuffixumok) > *Manchester* ('*Mamucium* római erődje'; vö. a *Mamucium* brit-római név első szótagja és óang. *ċeaster;* GMan.), *Venta Bel-*

[729] CDEPN. 200, 191, 370, 372, 159, 157; DBPN. 525, 521, 520; Gelling: *Signposts,* 1988, 54–55.

[730] Padel: *Brittonic place-names in England,* 2013, 16–20.

[731] A *Durobrivæ* névalak *b*-je *v*-vé, később *f*-fé alakult; a hangsúlytalan első és utolsó szótagok elmaradtak; a szó elejéhez a *h-* hang vélhetően asszociációs úton kapcsolódott (vö. óang. *hrōf* 'tető'); az így létrejött *Hrofri* névforma második *r*-je pedig disszimiláció során tűnt el (vö. DEPN. 390); Bölcskei: *Helynévi szubsztrátumok,* 2012, 162.

[732] CDEPN. 139–140, 503–504; Padel: *Brittonic place-names in England,* 2013, 16–20.

garum ('a belgæ törzs fő [vásár]helye', vö. brit **Uentā* 'törzsi fő [vásár]hely') > *Winchester* ('*Venta* római városa', vö. a *Venta* brit-római helynév első szótagja és óang. *ċeaster;* Hamp.); esetenként azonban más alakváltozatokban jelenik meg a helységnevek végén, pl. *Branodunum* (vö. brit **bran[n]o-* 'holló', talán személynévi értékben és **duno-* 'hegyi erőd') > *Brancaster* ('római tábor, ahol cirok nő', vö. népetimológiával óang. *brōm* és *cæster;* Nf.), *Danum* ('Don [folyó]', vö. brit **Dānu* 'folyó') > *Doncaster* ('a Don folyó menti római erőd', vö. *Don* folyónév és óang. *cæster;* SY.), *Manduessedum* ('harci lovas szekér', vö. brit **mandu-* 'kis ló' és **essedo-* 'harci szekér') > *Mancetter* ('*Manduessedum* római erődje'; vö. a *Manduessedum* brit-római helynév első szótagja és óang. *ċeaster;* Warw.), *Isca Dumnoniorum* ('a Dumnonii törzs *Isca* nevű települése', vö. brit-római *Iscā* folyónév < ie. **eis-/*is-* 'gyorsan mozog') > *Exeter* ('*Isca* római városa', vö. *Exe* folyónév és óang. *ċeaster;* Dev.), *Viroconium* ('Virico városa', vö. brit **Uirocō* személynév, **-on-* és *-io-* szuffixumok, lásd fent a *Wrekin* hegynév is) > *Wroxeter* ('*Uricon* római városa', vö. a latin *Viroconium* brit-római névforma egy szótagja és óang. *ċeaster;* Shr., lásd fent).[733]

A fenti folyamatot kísérhette a brit eredetű elem hozzá hasonló hangzású óangol szóval való cseréje a névben, pl. brit-római *Glevum* (a brit 'fényes hely' jelentésű kifejezésből, akár a Severn folyón tükröződő napnyugtáról, akár átvitt értelemben a hely jelentőségéről) < óang. [671/674x9]/14. sz.: *Gleaweceasdre* ('a bölcs ember római erődje', vö. óang. *glēaw* 'bölcs'), illetve 800 k.: *Gloecester* ('fényes erőd', a *Gléow-* > *Gleów-* hangsúlyáthelyezést követően az óang. *glōwan* 'izzik, csillog' ige hatásával is számolhatunk, de a város ówalesi 800 k.: *Cair Gloiv* 'fényes erőd' neve is befolyásolhatta a névforma alakulástörténetét; ma: Gloucester, Glo.); brit-római 2. sz. vége: *Sorviodunum* (az ismeretlen jelentésű **soru̯io-* és a **dūnon* 'hegyi erőd' brit kelta szavak összetételéből, Old Sarum vaskori erődítményére vonatkozóan) > óang. 9. sz.: *(æt) Searobyrg* (reszemantizációval 'ravasz módon védett erőd', vö. óang. *searu* 'ravasz eszköz' és *burh* 'megerődített hely', a szó belseji *-s-* megjelenése annak a következménye, hogy az elhomályosult jelentésű előtagot a névhasználók személynévnek fogták fel, az *-r-* > *-l-* változás pedig normann hatásra következett be, időközben a település maga a közeli sík vidékre költözött, ezért a múltban időnként 1427: *New Saresbury*ként is hivatkoztak rá; ma: Salisbury, Wilt.).[734]

A névrész cseréjét motiválhatta névszépítő szándék, pl. brit-római 2. sz. vége: *Rutupiae* ~ *Ritupiae* (brit **Rutupi̯as* 'sáros patakok', vö. brit **rutu-* 'sár', amely

[733] CDEPN. 357–358, 395, 684, 79–80, 190, 395, 221, 704, 642, 705; Gelling: *Signposts,* 1988, 54–55, 57; James: *The Brittonic Language in the Old North,* 2019, 187.

[734] CDEPN. 253, 524; DBPN. 520; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 73–74, 79–80; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 36; Stewart: *Names on the Globe,* 1975, 259; Gelling: *Signposts,* 1988, 55; Bölcskei: *Helynévi szubsztrátumok,* 2012, 162.

hasonulhatott a **ritu-* 'gázló' szóhoz, mivel a terület ekkor még önálló kis sziget volt) > óang. 731: *Reptacaestir* ('*Repta* nevű római erőd', *-t-p-* > *-pt-* hangátvetéssel) > 1197: *Ratteburg*' ('*Ratte* nevű római erőd', *-pt-* > *-tt-* hasonulással és *-cæster* > *-burg* ~ *-burh* névrészcserével, a helységnév később népetimológiával 'patkányvár' értelmet nyerhetett, vö. *ræt,* t. gen.: *rata* és *burh*), amely névszépítéssel a középangolban 1471–1479: *Richborough* ('gazdag erőd') formát öltött (ma: Richborough, Ke.). A névrészcserét nem mindig könnyű észrevenni, mivel például az eredeti brit névforma hatására bekövetkező hangátvetés elhomályosíthatja azt, pl. brit-római *Brocavum* (talán egy brit személynévre megy vissza, amely a *Brocius* névformával állhat kapcsolatban) > óang. 1130: *Bruham* (a korábbi, elhomályosult értelmű *Broc-* névkezdetet lecserélhette a helyi római erődre vonatkoztatott óang. *burh* 'megerődített hely' kifejezés, amelyben a brit-római névforma hatására korán hangátvetés történt; ma: Brougham, Cu.).[735]

A mai Wales területén gyakran találkozunk olyan fennmaradt brit-római névformákkal, amelyekbe a walesi *caer* ('vár[os]', 'erődítmény') földrajzi köznév került be az idők során, megerődített lakóhelyre utalva, pl. 150 k.: *castra Legionis* > 1086: *Caerleion* ('a légió erődje', a második római légió állomáshelye volt több mint kétszáz éven keresztül az Usk folyó mellett, *Isca Silurum* 'a szilur törzs *Isca* nevű helye' néven is ismert volt; ma: Caerleon, Np.); brit-római 2. sz. vége: *Venta Silurum* ('a szilur törzs *Venta* nevű fő [vásár]helye') > 800 k.: *Cair Guent* ('Gwent terület erődje', *Gwent* < brit **venta* 'vásárhely'; ma: Caerwent, Monm.). Ugyanígy erődítményre utaló névrésszel való sajátos kiegészülést mutat a *Carlisle* helységnév története is: a latinizált brit kelta *Luguvallium* (lásd fent; Cu.) névforma erős redukció mellett az őswalesi **cair* ('vár[os]') alaprészt vette fel, a kései kelta inverz névszerkezetek analogikus hatására, maga elé.[736]

Más esetekben a brit-római helynév pusztán csak redukálódott, alaprész nem kapcsolódott hozzá az óangolban, pl. brit-római *Portus Lemanis* (a brit **lem-* ~ **lim-* 'szilfa' szóból képzett korai *Lemana* folyónévből, amely az East Rother folyó egykori elnevezése volt) > óangol 805x10: *(of, on) Liminum* (ma: Lympne, Ke.). Egyes városok római kori nevét óangol eredetű névforma cserélte fel, pl. brit-római *Aquae Sulis* ('Sulis [istennő] forrásai') > óangol [676]/12. sz.: *Hat Bathu* ('a [meleg] fürdők'; ma: Bath, Som.), brit-római *Durovernum Cantiacorum* ('a Cantiaci népcsoport Durovernum nevű települése') > óangol 9. sz.: *Cant wara burg* ('a kenti emberek vár[os]a'; ma: Canterbury, Ke.), brit-római *Verulamium* (talán 'a Verlame vagy Wæclingas nép[csoport] római városa') > óangol 1007:

[735] CDEPN. 514–515, 498–499; Gelling: *Signposts,* 1988, 55–56; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Westmorland/Brougham/53287689b47fc40c6f00040b-Brocavum (Letöltés: 2023. október 14.)

[736] CDEPN. 641 (*Venta* c. a.), 116; DBPN. 91, 92; Gelling: *Signposts,* 1988, 53.

Sancte Albanes stow ('Szent Albán szent helye'; ma: St Albans, Hertf.), brit-római *Verterae* ('a csúcsoknál', vö. brit **u̯ertero-* 'feljebb') > középangol 1174–1204: *Burc* ('erődített hely', vö. óang. *burh* 'erődítmény'; ma: Brough, Cu.).[737]

A latin és az óangol településnév kettőssége egyszer-egyszer valószínűleg párhuzamos névadásnak köszönhető, pl. a mai *Speen* (Brk.) település latin: 3. sz.: *Spinis* ('a tüskebokroknál') és óangol: [821]/12. sz.: *Spene* ('bokros hely') elnevezései az angol nyelv történetének jellemző hangváltozási tendenciái miatt a hasonlóság ellenére sem állhatnak egymással közvetlen változásviszonyban, inkább egymástól függetlenül, szemléleti azonosság révén keletkezett helységnevekről van szó. Érdekesség, hogy – a kontinenssel ellentétben – a római kori Britanniában található villák, birtokok neve jellemzően nem élt tovább helynévként a későbbiekben.[738]

A fennmaradt brit kelta eredetű településnevek nagy része az óangol nyelvbe nem a latin közvetítésével, hanem közvetlenül került be, s az átvétel idejének függvényében különféle típusú változásokon esett át. Történhetett a névalakon belül hanghelyettesítés, pl. brit kelta **Eglēs* ('templom, kelta keresztény központ', a latin *ecclesia* 'templom' szó származéka) > óangol 975 k.: *(of) æcclesse* (ma: Eccles, Ke.). Kétnyelvűség fennállása magyarázhatja az óangolba részleges fordítással jutott brit kelta eredetű névalakok jelentkezését, pl. a brit kelta **Dubrās* ('a vizek') és folytatása, az óangol [696x716]/11. sz.: *Dofras* ('ua.') egyaránt többes számú forma (ma: Dover, Ke.). [739]

A fokozatos anglicizálódáson kívül a brit kelta eredetű településnevek egyéb módokon is beilleszkedhettek az óangol helységnevek közé. Carole Hough arra hívja fel a figyelmet, hogy nem lehetett ritka jelenség a brit helynevek óangolra fordítása. Ez intenzív nyelvi kapcsolatokat feltételez a két népcsoport között, ugyanakkor a nyelvi eredet tekintetében mégis egynemű, óangol helynévanyagot eredményez. Előfordultak emellett népetimológiás változások is, pl. 1160 k.: *Batket* ('vaddisznó[s] erdő') cumbriai névforma > *Bathgate* angol névalak ('fürdőkapu'; WLoth.).[740]

[737] CDEPN. 389–390, 16, 41–42. A latinizált *Durovernum* településnév a brit **duro-* és **u̯erno-* szavak összetételéből keletkezett ('éger[fás ingovány mellett lévő] erőd'). E név a korai angol nyelvű hivatali írásbeliségben a középkor során *Dorobernie, Dorwitceaster* formákban maradt fenn a város megnevezésére (vö. CDEPN. 114). Szent Albán, az első angol vértanú kivégzésének helyén neki ajánlott szentély, majd apátság épült (vö. CDEPN. 517). A *Brough* névforma az óang. *burh* szóból *-ur-* > *-ru-* hangátvetéssel és [f] > [x] hangcserével jött létre, s a római kori Verterae erőd területén épült középkori várra utal (vö. CDEPN. 93, 641).

[738] CDEPN. 641, 517, 564; Gelling: *Signposts,* 1988, 37–62; Bölcskei: *Helynévi szubsztrátumok,* 2012, 162; Padel: *Brittonic place-names in England,* 2013, 16–20.

[739] CDEPN. 207, 192, 519; DEPN. 159, 149; DBPN. 157; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 81; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 34; Bölcskei: *Helynévi szubsztrátumok,* 2012, 158.

[740] DBPN. 46; Hough: *The (non-)survival of Romano-British toponymy,* 2004, 25–32.

Amikor az angolszászok olyan földrajzi objektum közelében telepedtek meg, amelynek brit kelta eredetű nevét ismerték, helységüket gyakran nevezték el úgy, hogy a brit természeti névhez településtípusra utaló óangol alaprészt illesztettek, pl. brit kelta etimonú folyónevek szerepelnek óangol alaprészek előtt az *Exwick* ('tanya az Exe folyón'; Dev.), az *Exminster* ('monostor az Exe folyón'; Dev.), a *Frampton* ('település a Frome folyón'; Dors.) településnevekben. A későbbiekben a brit kelta utódnyelvekből is kerülhettek át településnevek az angolba, néha szabálytalan, de magyarázható hanghelyettesítési folyamatokat követve, pl. az 1260: *(ecclesia de) Sancto Uvele* és 1525: *St Eval* településnévi változatok esetében a cornwalli nyelv szókezdő [u]-jának az angolban hosszú [iː]-vé kellett volna válnia, ami a név jellegéből adódóan elfogadhatatlan homonímiát eredményezett volna az angol *evil* ('gonosz') szóval, így a szókezdő magánhangzó az angolban rövid maradt (ma: *St Eval,* Cornw.).[741]

Igen sajátos az angliai York (NY.) város nevének alakulástörténete. Ptolemaiosz 150 körül készült földrajzában tűnik fel először írásban a település neve, *Ebórakon* alakban. A brit kelta **Ebŭrācon* ~ latin *Eburacum* névforma eredetével kapcsolatban máig két(féle) nézet tartja magát. Az egyik vélekedés szerint a településnév egy bizonytalan vonatkozású, talán helyi istenséget jelölő *Eburos* ~ *Eboras* személynév származéka, 'Eburos birtoka' értelemmel; míg a másik elképzelés a nevet egy 'tiszafákban bővelkedő hely' jelentésű kifejezésre vezeti vissza, kiemelve, hogy az eredendően talán egy, a druidák által nagy tiszteletben tartott szent tiszafaligetet jelölt. Padel, reflektálva mindkét nézetre, azt emeli ki, hogy a településnév ugyan a növénynevek mellett gyakran jelentkező brit kelta **-āco-* ('valamiben bővelkedő hely') melléknévképzőt tartalmazza, de inkább személy (talán istenség) neve mellett, így tulajdonképpen nem tekinthető tipikus brit névformának. Hangalakjának létrejötte sem szokványos az angol nyelv történetében. A brit kelta **Ebŭrācon* névforma a 7. századi óangol nyelvben népetimológia eredményeként *Eoforwīc* (vö. óangol *eofor* 'vaddisznó' és *wīċ* 'brit-római kori település', 'kis falu') alakot öltött, amely a 9. század során betelepülő skandinávok óészaki nyelvében **Éorvík,* majd hangsúlyáthelyezéssel *Jórvík,* a szó belseji *-v-* kivetődésével pedig *Jórk* formájúvá lett. Ez a névalak került aztán vissza az angol nyelvbe és vált a 13. századra *York*ká.[742]

[741] A folyónevek magyarázatát lásd fent. CDEPN. 221, 239–240; DEPN. 171, 186, 538–539; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 37; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 18, 19; Bölcskei: *Helynévi szubsztrátumok,* 2012, 163; Padel: *Brittonic place-names in England,* 2013, 16–20; http://kepn.nottingham.ac.uk/map/place/Cornwall/St.%20Eval (Letöltés: 2024. január 8.)

[742] CDEPN. 207, 711; DEPN. 545; DBPN. 257, 322, 270; FNESz. 2: 789; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 24–25; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 6, 158; Padel: *Brittonic place-names in England,* 2013, 15.

A 9. századtól érkező skandináv betelepülők óészaki nyelve rokonságban állt az óangollal, bizonyos fokú kölcsönös érthetőség is fennállt a két nyelvet beszélő népcsoport között. Egyes óangol hangok, hangkapcsolatok azonban hiányoztak az óészakiból, illetve voltak hasonló hangzású, de eltérő jelentésű kifejezések is a két nyelvben. A skandináv létesítésű településeket jellegzetes, csak óészaki lexémákat tartalmazó vagy óészaki és óangol névrészekből felépülő, kevert nyelvi eredetű nevek jelölték (lásd fent); míg a már meglévő angol települések nevét az új betelepülők az óészaki nyelv sajátosságaihoz igazítva vették át. Utóbbi eljárásuk bizonyos hangok, hangkapcsolatok helyettesítésével, illetve névrészek cseréjével valósulhatott meg. Ezek a skandináv hatást mutató helységnévi formák aztán visszakerülhettek az angol nyelvbe, és máig fennmaradhattak. A Brit-szigeten például számos olyan településnévi párhuzamot találunk, amelyek esetében az azonos eredetű helységnevek mára eltérő formáját az eredményezte, hogy az északi település neve az óészaki nyelv hatása alá került, a déli helység neve pedig az angol nyelv történetének szabályszerűségei szerint alakult (lásd lent).[743]

A jellegzetes óskandináv hanghelyettesítések közé sorolható az óangol [ʃ] > óskandináv [sk], szó elején, pl. *Skirmett* ('a megye találkozóhelye', vö. óang. *scīr* és *[ġe]mōt;* Bkh.), *Skipton(-in-Craven)* ('juhfarm', vö. ónorthumberlandi *scīp* és *tūn,* Craven kerületben; NY.); szó belsejében, pl. *Minskip* ('a közösség által birtokolt föld', vö. óang. *[ġe]mǣnscipe;* NY.); szó végén, pl. *Matlaske* ('kőrisfa, ahol beszélnek', vö. óang. *mæthel* és *æsc,* megyei találkozóhely volt; Nf.); szó elején és szó végén, pl. *Skyack* ('tölgy, ahol a megye a találkozókat tartotta', vö. óang. *scīr* és *āc;* WY.). E hanghelyettesítéssel, illetve ennek a hiányával függenek össze pl. a *Skelton* (Cu., EY.) és *Shelton* ('település a selfen', vö. óang. *scelf* és *tūn;* Bd., Nf., Nott.), *Scalford* (Leic.) és *Shalford* ('a sekély gázló', vö. óang. *sc[e]ald,* gyenge ragozású *scealda* és *ford;* Ess., Som., Sur.), *Fiskerton* (lásd fent; Linc.) és *Fisherton (de la Mere)* ('a halászok települése', vö. óang. *fiscere* vagy többes számú genitívuszi *fiscera* és *tūn,* 1377-ben John de la Mare tulajdonában volt; Wilt.) névpárhuzamok.[744]

A szókezdő óangol [tʃ] helyét az óskandináv településnevekben a [k] vette át, pl. *Cheswick* (Nhb.) és *Keswick* ('sajtfarm', vö. óang. *ċēse* és *wīċ;* Cu., Nf.), *Charlton* (Hamp. Som., Sur., Wilt.) és *Carlton* ('a szabad parasztok települése', vö. óang. *ċeorl[en]a,* t. gen.: *ċeorl* és *tūn,* a névtípus gyakran nagyobb, sokszor királyi bir-

[743] Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 165–169; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 82–83; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 79–80; Gelling: *Signposts,* 1988, 215–218.

[744] CDEPN. 554, 416, 403, 553, 542, 530, 539, 231–232; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 165–166; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 82; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 79; Gelling: *Signposts,* 1988, 216; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Wiltshire/Fisherton+de+la+Mere/532886f8b47fc40d38000dc8-Fisherton+de+la+Mere (Letöltés: 2024. január 16.)

tokon lévő helységeket jelölt; Durh., Leic., Nott.). A szó belseji óangol [d] helyett az óskandináv névformákban [ð] jelent meg a kiejtésben, pl. *Middop* ('völgyek közti föld', vö. óang. *mid* és *hop;* Lanc.), (*Nether* és *Upper*) *Midhope* ('a völgy közepén, illetve két völgy között lévő föld', vö. óang. *mid* és *hop;* SY.), *Meathop* ('elkerített föld középső darabja', vö. óang. *mid[del]* > óé. *mithr* és *hop;* Cu.).[745]

Nemcsak hangok, hanem névrészek is cserélődhettek akkor, amikor az óangol településnevet az óskandinávok kezdték el használni. A névrészcsere történhetett úgy, hogy az óangol kifejezést a vele rokon óészaki kifejezés váltotta fel a településnévben, pl. *Braithwell* ('a széles forrás', vö. óang. *brād,* gyenge ragozású *brāda* > óé. *breithr* 'széles' és óang. *wella;* SY.), (*High* és *Low*) *Coniscliffe* ('a király sziklája', vö. óang. *cyning,* e. gen.: *cyninges* > ódán *kunung* 'király' és óang. *clif,* modern ang. *high* és *low;* Durh.), *Eagle* ('tölgyerdő vagy irtvány', vö. óang. *āc* > óé. *eik* 'tölgy' és óang. *lēah;* Linc.), *Owstwick* ('keleti tehenészet', vö. óang. *ēast* > óé. *austr* 'kelet' és óang. *wīċ;* EY.), *Kirkstead* ('templomhely', vö. óang. *ċiriċe* > óé. *kirkja* 'templom' és óang. *stede;* Linc.), (*North* és *South*) *Stainley* ('köves irtvány', vö. óang. *stān* > óé. *steinn* 'kő' és óang. *lēah;* NY.), *Holbeck* ('folyó a mélyedésben', vö. óang. *hol ~ hola* és óang. *brōc* > óé. *bekkr* 'folyó'; Nott.), *Haltham(-on-Bain)* ('erdei tanya', vö. óang. *holt* és óang. *hām* > óé. *heim* 'tanya', 'farm'; Linc.), *Newball* ('új erődítmény', vö. óang. *nīwe* és óang. *burh* > ódán *bole* 'lakóhely'; Linc.), *Askrigg* ('kőrisfás gerinc', vö. óang. *æsc* > óé. *askr* és óang. **ric* > óé. *hryggr;* NY.). A folyamat kétirányú volt, a későbbiekben egyes óskandináv eredetű településnevek hasonló módon angolosodtak el, pl. *Fairwood* ('szép erdő', vö. óé. *fagr* > középang. *fair* 'szép' és *w[e]ald;* NY.), *Tranmere* ('darvak homokpadja', vö. óé. *trani,* t. gen.: *trana* és óé. *melr* > óang. *mōr* vagy *mere* 'tó'; ma: Birkenhead városrésze, Mers.).[746]

Más esetekben az óangol névrész helyére egy vele rokoni kapcsolatban nem álló, de gyakran hozzá hasonló hangzású óészaki kifejezés került. Így például az óangol *wīċ* ('farm') szó helyett az óészaki *vithr* ('erdő') kifejezés jelent meg egyes településnevekben, pl. *Skipwith* ('juhfarm', vö. ónorthumberlandi *scīp,* óészaki hatásra szókezdő [ʃ-] > [sk-] hanghelyettesítéssel; NY.), *Tockwith* ('Toki erdeje',

[745] CDEPN. 131, 342, 126, 116–117, 413, 405; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 165–166; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 82; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 79–80; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/West+Riding+of+Yorkshire/Gisburn/5328827bb47fc40c8100611f-Middop (Letöltés: 2024. január 16.)

[746] CDEPN. 78, 155, 202, 458, 352 (*Kirstead Green* c. a.), 567, 309, 273, 23; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 166, 169; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 82–83; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 80; Gelling: *Signposts,* 1988, 216; Fellows-Jensen: *The Scandinavian background to English place-names,* 2013, 96; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/North+Riding+of+Yorkshire/Well/53286b0bb47fc40bc60002ea-Fairwood+Fields; http://kepn.nottingham.ac.uk/map/place/Lincolnshire/Newball; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Cheshire/Bebington/5328368eb47fc40856001f6b-Tranmere (Letöltés: 2024. január 17.)

vö. óé. *Tóki* személynév és *vithr,* amely az óang. *Toc[c]a* személynév és *wīċ* szerkezetű nevet válthatta fel; NY.). Az óangol *-byriġ* utótagot többször is felváltotta a helységnevekben az óészaki *-bȳ,* pl. 1086: *Navesberie* > 1166–1475: *Nauesbi, Nauesby* ('Hnæf megerődített helye', vö. óang. *Hnæf* személynév, e. gen.: *Hnæfes;* ma: Naseby, Nhp.), 1086: *Gravesberie* > [1096x1101]/1280: *Gravisby* ('az erdő erődítménye', vö. óang. *grāfe,* e. gen.: *grāfes;* ma: Greasby, Mers.), 1086: *Rocheberie* > 1154x89–1627: *Rochebi, Rokebi, Rocheby, Rokeby* ('Hroca megerődített helye', vö. óang. *Hrōca* személynév; ma: Rugby, Warw.).[747]

A 10. századi óskandinávok számára a településnevek végén az óangol *-tūn* kifejezés értelme lényegében egybeeshetett az óészaki *-bȳ* végződés jelentésével, így a két alaprész cserélődhetett, pl. [958]/14. sz.: *Blisetune* > 13. sz. – 1386: *Bleseby* ('Blesi falva' vagy 'a kopár területnél lévő falu', vö. óang. *Blesi* személynév vagy *blesi,* e. gen.: *Blesa,* illetve *blesa;* ma: Bleasby, Nott.), 1086: *Scotebi* > 1280: *Skofton* ('Skopti települése', vö. óé. *Skopti* személynév; ma: Scofton, Nott.), 1170 k.: *Aldeneby* > 1208 k. – 1479: *Alden(e)sto(n)n* ('Halfdan települése', vö. óé. *Halfdan* személynév; ma: Alston, Cu.) és 1086: *Aldenesbi* ('Haldan falva', vö. óé. *Halfdan* > *Haldan* személynév; ma: Holdenby, Nhp.).[748]

A normann hivatalnokok ófrancia anyanyelve számos esetben hatással volt a középangol településnevek lejegyzésére, kiejtésére, illetve egyes névrészek cseréjét is előidézhette. Az ófrancia nyelv elsősorban a normann erődítmények, hivatali központok és székesegyházak körzetében lévő településeket jelölő névformákra gyakorolt jelentős befolyást. A 1086-ra datált, mintegy tizenhárom és fél ezer helynevet tartalmazó *Domesday Book* készítői normann írnokok voltak, így sok korai angliai és walesi településnév (egyik) első lejegyzése francia sajátosságokat hordoz. Erősnek tekinthető az ófrancia nyelvi hatás a 12–13. századi hivatalos feljegyzésekben rögzített településnevek esetében is. A későbbiekben ez a befolyás aztán fokozatosan csökkent, az érintett helységnevek egy részénél visszaállt a korábbi írásforma, más esetekben ugyanakkor máig fennmaradt francia jegyeket felmutató kiejtés vagy íráskép.[749]

Az ó- és középangollal szemben az ófranciában [tʃ] hang *e* és *i* előtt nem állhatott. Az angol [tʃ]-t ebben a helyzetben ezért előbb [ts] helyettesítette, amely később [s]-szé egyszerűsödött. Ezt a kiejtésbeli változást az íráskép is tükrözhet-

[747] CDEPN. 554, 620, 429, 260, 512; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 166–168; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 79.

[748] CDEPN. 65, 11, 309; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 167–168; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 79; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Nottinghamshire/Worksop/53286bebb47fc40bd40006d3-Scofton (Letöltés: 2024. január 17.)

[749] Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 198; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 89–90; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 98–99, 105; Gelling: *Signposts,* 1988, 236.

te, ám ez nem volt szükségszerű. Az angol [tʃ] és a francia [s] megfelelését mutatják a következő névpárok, pl. (*Great* és *Little*) *Witchingham* ('a *Wīċingas törzsbeliek tanyája', vö. óang. **Wīċingas* népnév és *hām;* Nf.) és *Whissonsett* ('a *Wīċingas törzsbeliek karámja', vö. óang. *[ġe]set;* Rut.), *(Water) Ditchampton* ('a lakók települése az ároknál', vö. óang. *dīċ, hām* és *tūn,* a Grim's Ditch árok közelében; ma: Wilton városrésze, Wilt.) és *Diss* ('az árok', vö. óang. *dīċ,* talán a Waveney folyó völgyére vonatkozóan; Nf.), *Chesford (Bridge)* ('csatagázló', vö. óang. *ċeast* és *ford;* Warw.) és *Seighford* ('ua.'; Staff.). Az íráskép megváltozása az etimológia elhomályosodását is magával hozhatta, pl. a *Linslade* ('átkelő a terasznál', vö. óang. *[ge]lād,* az Ouzel folyó mellett, egy magaslat alatt fekszik; Bd.) településnév előtagja az óangol *hlinc* ('part', 'terasz'), a *Chatteris* ('Ċeatta földsávja', vö. óang. *Ċeatta* személynév; Camb.) városnév utótagja az óangol *rīċ* ('magas, egyenes földsáv', 'keskeny gerinc') névrészre vezethető vissza.[750]

A *-chester* ('római erőd', 'brit-római város') alaprész szó eleji [tʃ] > [s] hanghelyettesítést tükröző és szó belseji hangkivetéssel alakult normann francia kiejtését mutatják például a *Gloucester* /ˈglɒstə*/ ('a *Glevum* nevű római erődítmény', a brit-római helynév népetimológiásan az óang. *glēaw* 'bölcs' szó hatása alá került; Glo.), *Worcester* /ˈwʊstə*/ ('a Weogoran népcsoport római városa', vö. óang. többes számú genitívuszi *Weogorena;* Worc.), *Towcester* /ˈtoʊstə*/ ('római tábor a Tove folyó mellett', itt volt a brit-római *Lactodurum* nevű település; Nhp.), *Craster* /ˈkraːstə*/ ('varjas erőd', esetleg 'Crāwe erődje', vö. óang. *crāwe,* illetve a belőle lett *Crāwe* női név; Nhb.) településnevek.[751]

A középangol településnevekben a szókezdő *S-* [s-] az ófranciában rendszerint elmaradt, ha utána mássalhangzó következett. Így például az angol *Stretford* ('a római út gázlója', vö. óang. *strēt* és *ford,* a Chestert Manchesterrel összekötő római út része volt; GMan.) településnévről vette vezetéknevét az itt birtokos normann Trafford család, amelynek udvarháza a családnévből kiindulva szintén a *Trafford* nevet viselte. A *Stretford* névalakhoz képest a *Trafford* névformában az *e* > *a* és a *tf* > *ff* változások ugyancsak normann hatást tükrözhetnek. A *Trafford* névforma végül adminisztratív egység nevében maradt ránk. Hasonló példa *Tutbury* esete is. E településnévnek az *S*-sel kezdődő változata (1139x60: *Stutesberia,* vö. óang. *Stūt* személynév, e. gen.: *Stūtes* és *byriġ,* a *burh* egyes számú datívusza; Staff.) lehet

[750] CDEPN. 672, 188, 130, 535–536, 135, 127–128; DEPN. 299; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 199; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 90–91; Gelling: *Signposts,* 1988, 25; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Wiltshire/Wilton/532886d7b47fc40d38000b4c-Ditchampton; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Buckinghamshire/Burnham/53282ecab47fc407e3000055-Cippenham (Letöltés: 2024. január 19.)

[751] CDEPN. 253, 700, 624, 166, 705; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 199; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 90; Gelling: *Signposts,* 1988, 25.

az eredetibb forma, bár az is elképzelhető, hogy ez a névforma párhuzamosan élt egy másik, az óang. *Tutta* személynévre visszavezethető névalakkal (1140x50: *Totesbery*). Máskor az *St-* hangkapcsolat elé a normann lejegyzésben egy később eltűnő ejtéskönnyítő *e* magánhangzó került, pl. [1086]/12. sz.: *Estou* ('[szent] hely', vö. óang. *stōw;* ma: Stow Longa, Camb.). Elmaradhatott a *t* előtti *s* szó belsejében is, például a *-chester* utótagban, pl. *Exeter* ('római város az Isca folyó mellett', vö. brit-római *Iscā,* a mai *Exe* folyónév és óang. *ċeaster;* Dev.), *Wroxeter* ('az *Uricon* nevű római város', vö. brit-római *Viroconium* településnév és óang. *ċeaster;* Shr.).[752]

A középangol szó eleji [ʃ] megfelelője az ófranciában az [s] volt. Ez a hangcsere is vezethetett érdekes kettősségekhez, pl. *Shelley* ('erdő vagy irtvány a párkányon', vö. óang. *scelf* és *lēah,* a Shepley Brook folyó meredek völgye feletti párkányon fekszik; WY.) és *Selly (Oak)* ('ua.', egy platón található; ma: Birmingham városrésze, WMidl.), *Shilton* ('fennsíkon lévő település', vö. óang. *scylf[e]* és *tūn;* Oxf., Warw.) és (*Nether* és *Over*) *Silton* ('ua.', a Hambleton Hills hegyvonulat fennsíkjára vonatkozóan; NY.).

Egyes esetekben a kettősség összetett változássor eredménye. Az angol 11. sz.: *Scrobbesbyrigscire* megyenévnek például ófrancia változata is kialakult a *-byrig-* névelem kiesésével (11. sz.: *Scropscire*), a szó eleji [ʃr-] mássalhangzó-torlódás magánhangzó közbeékelésével történő megszüntetésével (1086: *Sciropescire*), majd a szó eleji [ʃ] > [s] hangcserével, végül az első *r* hang *l*-lé való elhasonulásával: 1095 k.: *Salopescira.* A megye nevét a történeti források a megrövidült normann francia *Salop* formában is használták, de a teljesebb angolos *Shropshire* ('Shrewsbury megyéje') forma is fennmaradt. A megye központi településének neve az angolban szintén rendhagyóan változott: a 1121: *Scrobbesbyrig* ('a bozótos erődítménye', vö. óang. **scrobb,* e. gen.: **scrobbes* és *byriġ,* a *burh* egyes számú datívusza) névformából *b* > *v* változással 1331x5–1491: *Shrovesbury,* illetve 1515–1755: *Shrowsbury* névalak lett, amely a középkori írásbeliségben az egymásra hasonlító *-o-* és *-e-* grafémák összetévesztésével 1540 u.: *Shrewsbury* formát öltött. A város nevének mai /ˈʃroʊzbəri/ ~ /ˈʃruːzbəri/ ejtésvariációit a korábban és a jelenleg használt írásváltozatok magyarázzák.[753]

Az angol eredetű településnevek elején jelentkező *G-* [j-] helyére, ha azt *e* vagy *i* hang követte, az ófranciában *J-* [dʒ-] került, pl. *Jevington* egyházkerület ('*Geofing* település, melyet Geofa vagy a róla elnevezett Geofingas népcsoport után neveztek el', vö. óang. **Ġeofing* helynév, egyes számú [lokatívuszi funkciójú] datívuszi formában: **Ġeofinge,* illetve **Ġeofingas* népcsoportnév, t. gen.: **Ġeofinga* és *tūn;*

[752] CDEPN. 586, 625 (*Trafford Park* c. a.), 631, 583, 221, 705; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 200; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 91; Gelling: *Signposts,* 1988, 25.

[753] CDEPN. 542, 536, 545, 551, 549, 548; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 200–201; Gelling: *Signposts,* 1988, 28.

ESx.), *Jervaulx (Abbey)* apátság (’az Ure, másként Yore folyó völgye’, vö. ófr. *vals,* ciszterci apátságát 1156-ban avatták fel; NY.). A *Jervaulx* névforma talán az angol *Yoredale* (vö. óang. *dæl* ’völgy’; NY.) névalak részfordításával keletkezett. Mássalhangzó előtt ugyanakkor az ófranciában is állhatott szókezdő *G-*. Az angol *Cl-, Cr-* névkezdet például több esetben *Gl-, Gr-* formává alakult át a normann írásgyakorlatban, olyan névpárokat eredményezve, mint pédául (*East* és *West*) *Clandon* (’tiszta, növényzet nélküli fennsík’, vö. óang. *clǣne, dūn* és középang. *est, west;* Sur.) és az egykori *Glendon* település (’ua.’; Nhp.), *Clanfield* (’tiszta nyílt terület’, vö. óang. *clǣne* és *feld,* az aljnövényzet hiányára utalva; Hamp., Oxf.) és *Glenfield* (’ua.’; Leic.). Az angol *Cn-* hangkapcsolat egyes településnevekben ófrancia hatásra bontóhang beékelésével megszűnt, pl. *Cannock* (’hegy’, vö. óang. *cnocc,* a Shoal Hill dombos, erdős vidékre vonatkozóan; Staff.).[754]

Az angol településnevek szó eleji zöngétlen *Th-* [θ-] hangját az ófrancia *T-* [t-] váltotta fel, pl. *Turnworth* (’tövises elkerített terület’, vö. óang. *thyrne ~ thorn,* t. gen.: *thorna* és *worth;* Dors.), *Torrisholme* (’Thorald szigete’, vö. óé. *Thorrøthr* személynév, melyet később felváltott a *Thóraldr,* e. gen.: *Thóralds* és *holmr;* mocsárból kiemelkedő szárazulaton volt; ma: Morecambe külvárosa, Lanc.). A normann franciában a dentialveoláris mássalhangzó két magánhangzó közül kieshetett, pl. [980 k.] 1200 k. – 1428: *Badingtun* > *Bainton* (’Bada települése’, vö. óang. *Bada* személynév, *-ing* szuffixum és *tūn;* Camb.), 956: *(to) Doddingtune, (æt) Doddintune* > *Dainton* (’Dodda települése’, vö. óang. *Dodda* személynév, *-ing* szuffixum és *tūn;* Dev.), 1086: *Tedintone* > (*High* és *Low*) *Toynton* (’Tēoda települése’, vö. óang. *Tēoda* személynév, *-ing* szuffixum és *tūn;* Linc.). Az óangol *h* [ç] helyett gyakran jelent meg *s* [s] a normann franciában, pl. 1199: *Brihtelmeston* ~ 1194–1243: *Bristelton* (’Brihthelm települése’, vö. óang. *Brihthelm* személynév, e. gen.: *Brihthelmes* és *tūn;* ma: Brislington, Av.)[755]

Ha az angol településnévben *l, r* és *n* hangok voltak, ezek különféle kölcsönhatásba léphettek egymással. Így például *r* > *l* változás valósult meg, pl. 1243: *Bur(e)g(h)efen* > *Bulphan* (’erőd a mocsárban’, vö. óang. *burh,* bontóhanggal *buruh,* e. gen.: *bur(u)ge* és *fænn, fenn;* Ess.); *n* > *r* változás lépett fel, pl. 1000 k. – 1230 k.: *Dunholm* > *Durham* (’hegyes sziget’, vö. óang. *dūn* és óé. *holmr,* melyre az óang. *hām* gyakorolt hatást, központját három oldalról a Wear folyó veszi körül; Durh.); az egyik *-n-* eltűnt, pl. 1086: *Danengeberiam* > *Danbury* (’a Dænningas népcsoport

[754] CDEPN. 336, 639 (*River Ure* c. a.), 140, 253 (*Glendon Hall* c. a.), 140, 253, 113–114; DBPN. 521; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 201; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 91; Gelling: *Signposts,* 1988, 25.

[755] CDEPN. 631, 623, 32, 625, 88; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 200–201; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 91; Gelling: *Signposts,* 1988, 25; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Devon/Ipplepen/53284f0ab47fc4097e000afa-Dainton (Letöltés: 2024. január 25.)

erődítménye', vö. óang. **Dænningas* népnév, t. gen.: **Dænninga* és *byriġ,* a *burh* egyes számú datívusza; Ess.). Az *-inga-* névelem, miután az *-n-* kiesett belőle, rendhagyó módon főként *-(e)g(e)-,* illetve *-(e)w(e)-* alakban állandósult a településnevekben, pl. *Canewdon* ('a Caningas népcsoport hegye', vö. óang. **Caningas* népnév, t. gen.: **Caninga* és *dūn;* Ess.), *Monewden* ('a Mundingas népcsoport völgye', vö. óang. **Mundingas* népnév, t. gen.: **Mundinga* és *denu;* Suf.). A második *-n-* kivetése magyarázza az óang. *cyning,* illetve az óészaki *konungr* ('király') szavakra visszavezethető *Conisbrough* ('a király erődje', vö. egyes számú genitívuszi *konungs* és óang. *burh;* SY.), *Coneythorpe* ('a király külterületi települése', vö. az óangolban másodlagos egyes számú genitívuszi *konunges* és *thorp;* NY.) településnevek első névrészének hangalakját.[756]

Az ófrancia nyelvi befolyásnak köszönhetően szóközi *-l-* > *-u-* vokalizációra is akadnak példák, különösen *a* hang után. Utóbbi esetben a lejegyzésben gyakran *-aw-* forma jelenik meg, pl. *Fawkham* ('Fealcen tanyája', vö. óang. **Fealcen* személynév, e. gen.: **Fealcnes* és *hām;* Ke.), *Hawnby* ('Halmi falva', esetleg 'szalmatetős falu', vö óé. *Halmi* személynév, e. gen.: *Halma,* illetve *halmr* és *bȳ;* NY.), *Sawtry* ('sós folyó' vagy 'sómunkások folyója', vö. óang. *salt* vagy *saltera,* t. gen.: *saltere* és *rīth,* a második jelentésben eredetileg olyan folyóra vonatkozó név lehetett, amelyen sót szállítottak; Camb.). Az *-al-* > *-au-* változással állnak kapcsolatban azok a névformák is, amelyek a régi és az új írásváltozat kompromisszumaként születhettek meg, pl. *Faulkbourne* ('solymos folyó', vö. óang. **falca* és *burna;* Ess.), *Maulden* ('kereszttel megjelölt hegy', vö. óang. *mǣl* és *dūn;* Bd.). Normann fejleménynek tekinthető továbbá, hogy az *Æthel-* kezdetű óangol eredetű személynevek a későbbiekben sokszor *Ail-* kezdettel, a magánhangzóközi *-th-* kiesésével jelennek meg a településnevekben, pl. *Aylburton* ('Æthelbriht települése', vö. óang. *Æthelbriht, -beorht* személynév és *tūn;* Glo.), *Aylmerton* ('Æthelmær települése', vö. óang. *Æthelmǣr* személynév és *tūn;* Nf.), *Aymestrey* ('Æthelmōd fája', vö. óang. *Æthelmōd,* melyet az *Æthelmund* személynév váltott fel, e. gen.: *Æthelmōdes, -mundes* és *trēow;* Heref.).[757]

A középangol településnevekben a szóközi *-an-,* amennyiben mássalhangzó követte, sokszor jelent meg *-aun-* formában az írásbeliségben, egy kései anglonormann hangváltozás következtében. Némely esetben ez az íráskép máig fennmaradt, pl. *Raunds* ('a határok', vö. óang. *rand,* többes száma *randas,* a megye keleti szélén fekszik; Nhp.), *Saundby* ('Sandi falva', vö. óé. *Sandi* személy-

[756] CDEPN. 99, 200, 178, 113, 418, 155, 154; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 201–202; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 91–92; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 105; Gelling: *Signposts,* 1988, 25.

[757] CDEPN. 226 (*Fawkham Green* c. a.), 289, 529, 226, 403, 29; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 92.

név, e. gen.: *Sanda* és *bȳ;* Nott.), *Taunton* (’település a Tone folyó mellett’, vö. óang. *tūn;* Som.). Egyszer-egyszer az angolos és a franciás jellegű írásformák kettőssége névpárokat is eredményez, pl. *Santon (Bridge)* (’homokos település’, vö. óang. *sand* és *tūn;* Cu.) és *Saunton* (’ua.’, Braunton Burrows homokdűnéinél fekszik; Dev.), *Branston* (’Brant települése’, vö. óang. **Brant,* e. gen.: **Brantes* és *tūn;* Staff.) és *Braunston* (’ua.’; Nhp.).[758]

Egyes esetekben a korábban használatos településnév egyik névrészének cseréje is megtörténhetett a normann időszakban. Így az ófrancia *mont, mond* (’domb’, ’hegy’) kifejezés az óangol eredetű *mūth* (’folyótorkolat’) szó helyére került a *Jesmond* (’a Yese, azaz az Ouse Burn folyó torkolata’, 1200 k.: *Jesemuthie;* ma: Newcastle upon Tyne városrésze; T&W.) településnévben; az óészaki *mót* (’csomópont’, ’elágazás’) szót váltotta fel a *Beckermonds* (’folyók összefolyása’, 1241: *Becker[es]motes,* vö. óé. *bekkr,* e. gen.: *bekkjar,* a Green Field Beck és az Oughtershaw Beck itt folyik össze, s indul el a Wharfe folyó; NY.) helységnévben. A déli és a nyugati területeken a szó eleji *f-* > *v-* hangváltozás és a szó belseji *-d-* normann hatásra történő esetleges kivetődése következtében egyes településnevekben az óangol eredetű *feld* (’nyílt terület’) névrész felismerhetetlenné vált, helyette az ófrancia *ville* (’falu’) kifejezés jelent meg utótagként, pl. *Longville (-in-the-Dale)* (’a hosszú nyílt terület’, 1291: *Longfeld,* vö. óang. *lang,* gyenge ragozású *langa* és *feld;* Shr.), *Tovil* (’Tubba nyílt területe’, 1218: *Tobbeffeld,* vö. óang. **Tubba* és *feld;* ma: Maidstone városrésze, Ke.). Az ófrancia *ville* az óangol eredetű *wella* (’patak’, ’folyó’) szó helyére került a *Wyville* (’folyó szentéllyel’, 1086: *Huuelle,* vö. óang. *wīg, wēoh;* Linc.) településnévben. Ilyen típusú névrészcsere a folyót jelölő névalakban és a víznévből keletkezett településnévben párhuzamosan is végbemehetett, pl. az ófrancia *mont* (lásd fent) kifejezés lecserélte az óangol eredetű *(ġe)mōt* (’csomópont’, ’elágazás’) névrészt a *River Eamont* (’folyók találkozása’, 11. sz.: *(æt) Ea Motum,* vö. óang. *ēa,* az Ullswater tó lefolyásaként induló Eamont folyó és a Lowther vízfolyás találkozására utalva) folyó- és az *Eamont Bridge* (’település az Eamont folyó mellett híddal’, vö. óang. *brycg;* Cu.) helységnévben.[759]

A normann kori helynévállományban találkozunk néhány részben vagy egészében ófrancia eredetű településnévvel is. Közülük több jelentős torzuláson esett át a helyi angol, illetve walesi anyanyelvű névhasználók ajkán, pl. *Haltwhistle* (’a magas folyóelágazás’, vö. ófr. *hault* és óang. *twisla,* a település régi része a

[758] CDEPN. 493, 528, 602, 528, 529, 80, 81; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 92.

[759] Folyónévben történt hasonló névrészcserére lehet példa a *Caldew* (’hideg folyó’; Cu.) víznév, amelyben az óangol eredetű *ēa* (’folyó’) névrész helyén az ófrancia *ewe* (> francia *eau* ’víz’) kifejezés jelent meg (vö. DENP. 82). CDEPN. 336, 45, 382, 624, 202; DEPN. 541; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 89.

Haltwhistle Burn és a South Tyne folyók közé esik; Nhb.), *Mold* (’magas hegy’, ófr. *mont* és *hault,* a Bailey Hill hegyre vonatkozóan; Fli.).[760]

5.9.2 Névrendszertani okok által előidézett változások

A településnevek történetében a középangol korszak egyik legjellemzőbb változása a helységnévi megkülönböztető bővítményrészek rendszerének kialakulása és megszilárdulása volt. A megkülönböztető névrészek alkalmazására az azonos településnevek egyénítése miatt volt szükség. Az azonos településnevek kialakulásának alapvetően kétféle oka lehetett. Megtörténhetett, hogy egymástól viszonylag távolabb eső helységek egyező szembetűnő jellegzetességeik nyomán kapták azonos elnevezésüket, pl. a gyakori *Compton* (’település a keskeny völgyben’, vö. óang. *cumb* és *tūn*), *Stoke* (’másodlagos, külterületi tanya’, ’tehenészet’, vö. óang. *stoc*), *Weston* (’nyugati település’, vö. óang. *west* és *tūn*). Ide sorolhatjuk azokat az eseteket is, amikor egy hosszabb folyó mentén több olyan település is kiépült, amely a vízfolyás nevét viselte, pl. a herefortshire-i *Bishop’s, Canon, Halmond’s* és *Castle Frome* (a herefordi püspök, illetve a Llanthony Priory rendház kanonokjainak tulajdonában, egy 12. századi bérlője és földvára után, vö. középang. *bischop, canon, Hamo* személynév, *castel*), illetve a dorseti *Frome St Quintin* és *Frome Vauchurch* (a St Quintin család birtokában és tarka temploma után, vö. óang. *fāh, cirice*). Azonos településnevek keletkezhettek emellett településosztódás eredményeként is. Egy korábban egységes helység, illetve birtok jellemzően a tulajdonosi viszonyok változása miatt nevét megőrizve kettébomolhatott, illetve megsokszorosodhatott; valamint túlnépesedés esetén a lakosság egy része eredeti lakóhelyéről kissé távolabbra költözhetett és a kibocsátó településsel azonos nevet viselő leánytelepülést hozhatott létre.[761]

Az azonos településnevek egyénítésének kommunikációs és hivatali szükségessége mellett (vagy ezek helyett) egyéb indokok is közrejátszhattak abban, hogy egy helységnév megkülönböztető bővítményrésszel egészült ki. A megkülönböztető névrészek egy csoportja esetében a tulajdonjog jelzése kapott hangsúlyos szerepet, különösen igaz volt ez a normann származású birtokosokra vonatkozó

[760] DBPN. 330; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 99–100; http://kepn.nottingham.ac.uk/map/place/Northumberland/Haltwhistle (Letöltés: 2024. január 25.)

[761] CDEPN. 153–154, 577–580, 666–667, 242–243; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 61–62; Bölcskei, Andrea: Distinctive Additions in English Settlement Names: A Cognitive Linguistic Approach, *Nomina,* vol. 33, 2010, 102–103; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Dorset/Frome+Vauchurch/532852f9b47fc4099d002b25-Frome+Vauchurch (Letöltés: 2024. január 21.)

személynévi bővítményrészek kapcsán. Ilyen típusú megkülönböztető névrészekkel ellátott helységnevekkel főként a déli és a nyugati részeken találkozunk, leggyakrabban Devon, Somerset, Dorset és Wiltshire megyék területén; Yorkshire kivételével északon és Essex kivételével keleten kevéssé volt népszerű az ilyen jellegű bővítményrész. Hódító Vilmos győzelmét és birtokadományozásait követően egy-egy normann nemesi család jellemzően több száz éven keresztül is tulajdonjoggal bírhatott angliai települések, birtoktestek fölött. A normann származású, új birtokosokra utaló bővítményrészek jó része ennek megfelelően 1066 és 1500 között jelent meg a településnevekben, első névrészként, pl. *Cockayne Hatley* (1417-ben került a Cockayne család birtokába, Bd.), második névrészként, pl. *Dunton Bassett* (1166-ban Radulfus Basset tulajdonában volt, Leic.), néhol redukált formában, pl. *Boscastle* (a normann Bot[t]reaux család a 11. század végén szerzett itt birtokot, Cornw.).[762]

Az angolszász korszak nagy birtoktesteinek normann kori felbomlására jó példa a Tarrant folyó mentén fekvő *Tarrant* (1086: *Tarente*) nevű dorseti birtok felosztása, melynek eredményeként a területen nyolc település jött létre: *Tarrant Gunville* ('Tarrant birtok a Gundeville család birtokában', a 12. század végén Robert de Gundevill' birtoka volt), *Tarrant Hinton* ('Tarrant birtok, amelyet *Hinton*nak, azaz »a vallási közösség birtoká«-nak neveznek', vö. óang. *hīwan,* t. gen.: *hī[ġ]na* és *tūn*), *Tarrant Keyneston* ('Tarrant birtok, amelyet *Keyneston*nak, azaz »a Keynes család birtoká«-nak neveznek', a 12. század végén William de Cahaignes tulajdona volt), *Tarrant Launceston* ('Tarrant birtok, amelyet *Launceston*nak, azaz »Leofwine vagy Lowin birtoká«-nak neveznek', vö. óang. *Lēofwine* személynév vagy a belőle származó középang. *Lowin* családnév, e. gen.: *Lēofwines, Lowines*), *Tarrant Monkton* ('Tarrant birtok, amelyet *Monkton*nak, azaz »a szerzetesek birtoká«-nak neveznek', vö. óang. *munuc,* t. gen.: *muneca,* a cranborne-i, majd a tewkesburyi apátság birtoka volt), *Tarrant Rawston* ('Tarrant birtok, amelyet *Rawston*nak, azaz »Ralph birtoká«-nak neveznek'), *Tarrant Rushton* ('Tarrant birtok, amelyet *Rushton*nak, azaz »a Russeaux család birtoká«-nak neveznek', a 13. század elején Peter de Rusceaus tulajdona volt) és *Tarrant Crawford* (eredetileg 1086: *Craveford* 'varjas gázló', vö. óang. *crāwe* és *ford,* analogikusan vette fel a *Tarrant* névrészt, továbbá itt volt a Tarrant Abbey nevű ciszterci zárda is).[763]

Hasonló példával találkozunk a Deverill folyó mellett is: a *Brixton, Hill, Kingston, Longbridge* és *Monkton Deverill* nevű wiltshire-i helységek az eredetileg

[762] CDEPN. 287, 200, 71; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 61; Bölcskei: *Distinctive Additions in English Settlement Names,* 2010, 102.

[763] CDEPN. 600–601; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 63–64.

Deverill (1086: *Devrel*) néven ismert birtoktesten jöttek létre. A névformák első névrészei a birtok nevéhez mint alapnévhez kapcsolódtak megkülönböztető névrészként, a Deverill birtok azon része, amely Brihtric tulajdonában van, a hegyen fekszik, a király birtokában van, a hosszú hídnál található, a Glastonbury Abbey apátsághoz tartozik' jelentéssel (vö. óang. *Beorh-, Brihtrīċ* személynév, e. gen.: *Brihtrīċes; hyll; cyning,* e. gen.: *cyninges; lang* és *brycg;* illetve *munuc,* t. gen.: *muneca* és *tūn*). Érdekesség azonban, hogy a későbbiekben alapnévi jellegű felépítésüknél fogva ezek az egyénítő névrészek értelmeződtek alaprészként, s a *Deverill* névrész kezdett el hátravetett folyónévi megkülönböztető bővítményrészként működni. A megkülönböztető névrész és az alaprész e településnévi csoporton belül egy idő után tehát funkciót cserélt.[764]

Néhány megkülönböztető bővítményrésszel egyénített településnév esetében szokatlan módon alakult névpárokkal találkozunk. Így például megesett, hogy etimológiájukat tekintve eltérő helységnevek idővel azonos alakúvá formálódtak, s ez hívta elő a jelzővel való megkülönböztetés szükségességét, pl. *Wigston Magna* (1086: *Wichingestone* 'Wicing vagy Viking települése', esetleg 'a viking települése', vö. óang. *Wicing,* ódán *Viking* személynév, illetve óé. *víkingr* 'viking' vagy óang. *wīcing ~ wicing* 'kalóz', 'viking' és *tūn,* majd méretéről 1610: *Great Wigston,* 1630: *Wigston Magna;* Leic.) és *Wigston Parva* (1002×04: *Wicgestane* 'Wicg köve', esetleg *wicga stān* 'ringó kő', vö. óang. *Wicg* személynév, illetve óang. *wigga* 'bogár', 'ami mozog' és *stān,* majd méretéről 1610: *Little Wigston,* 1843: *Wigston Parva;* Leic.). Ennek ellentéteként arra is van példa, hogy egyes megkülönböztető névrésszel bíró településnevekben az azonos eredetű alaprészek disszimiláció hatására alakilag elkülönülnek egymástól, így később látszólag egymástól különböző alapnevek mellett jelentkezik az egyénítő funkciójúnak szánt bővítményrész: pl. a devoni *Aveton Gifford* (1086: *Avetone* > 1276: *Aveton[e] Gifford,* 1242-ben Walter Gifford tulajdona volt) és *Blackawton* (1086–1266: *Auetone* > 1671: *Blackawton alias Blackaveton,* vö. középang. *blak* 'fekete', talajáról vagy növényzetéről).[765]

Sajátos esetben az egymás közelében fekvő településeket jelölő, formájukban ugyan elkülönülő, de azonos jelentésű helységnevek bővítményrésszel történő megkülönböztetése is előfordult a múltban. Devonban például egy *Churston* és három *Cheriton* alapnevű helység található, mindkét névforma jelentése: 'temp-

[764] CDEPN. 89, 347–348, 380, 419; Bölcskei: *A differenciált angol településnevek korrelációs rendszeréről,* 2007, 74; http://kepn.nottingham.ac.uk/map/place/Wiltshire/Hill%20Deverill (Letöltés: 2024. január 21.)

[765] CDEPN. 679, 28, 61–62; Bölcskei: *A differenciált angol településnevek korrelációs rendszeréről,* 2007, 67. https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Leicestershire/Wigston+Magna/53285cfbb47fc40adf0011eb-Wigston+Magna; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Leicestershire/Wigston+Parva/53285cfbb47fc40adf0011ec-Wigston+Parva (Letöltés: 2024. január 21.)

lomos település' (vö. óang. *ċyriċe* és *tūn*). A névadók nemcsak a három *Cheriton* helységnév egyénítésére törekedtek, kialakítva a *Cheriton Bishop, Cheriton Fitzpaine* és *Cheriton* névformákat (az exeteri püspök, illetve a Fitzpaine család 13. században szerzett birtokjoga alapján), hanem a *Churston* településnevet is megkülönböztető névrésszel látták el, szintén a tulajdonjog alapján: *Churston Ferres* (1303-ban Hugo de Fereris tulajdona volt).[766]

Az azonos településnevekhez kapcsolódó megkülönböztető névrészek a helység egy, a bővítményrész kialakulásakor fennálló feltűnő sajátosságára irányítják a figyelmet. A megkülönböztető névrészek egyik csoportja megmutatja a település valamely inherens sajátosságát, így méretét, pl. *Great* és *Little Saredon* ('nagy' és 'kis', Staff.), *Much* és *Little Marcle* ('nagy' és 'kis', Heref.); korát, pl. *New* és *Old Buckenham* ('új' és 'régi', Nf.); alakját, pl. *Long Itchington* ('hosszú', Warw.), *Broad Marston* ('széles', Glo.); állapotát, pl. *Full Sutton* (vö. óang. *fūl* 'piszkos', EY.); jellegét, pl. *Milborne Port* (vö. óang. *port* 'kikötő- és vásárváros', Som.), *Bampton Bierlow* (vö. óé. *bȳjar-lǫg* 'a kevéssé jelentős ügyekben a helyi közösség által kialakított jogrendszer alapján eljáró kis közigazgatási egység', SY.).[767]

A megkülönböztető névrészek egy másik csoportja a településnek valamely külső dologhoz, körülményhez való viszonyát fejezi ki. Így a bővítményrész utalhat a helység jellegzetes növényvilágára, pl. *Barnby-in-the-Williows* ('füzes', Nott.), *Saffron Walden* ('sáfrány', az itteni sáfránytermesztésre a 16. században utalnak a források először, Ess.); állatvilágára, pl. *Toller Porcorum* ('disznóké', a faluban sertéstartással foglalkoztak, Dors.); talajának jellegére, pl. *Stoney Stratton* ('köves', Som.), *Norton-le-Clay* ('agyagos', NY.); időjárására, pl. *Cold Overton* ('hideg', egy magas gerincen fekszik, Leic.); építményére, pl. *Ainderby Steeple* ('[templom]-tornyos', NY.), *Elmley Castle* ('vár', a 11. század végén épült normann várra vonatkozóan, Worc.), *Bridge Hewick* ('híd', NY.); védőszentjére, pl. *Tydd St. Giles* (Camb.), *St. Paul's Cray* (GLon.); birtokosára, pl. *Milton Damerel* (1086-ban Robert de Albemarle tulajdonában volt, Dev.), *Maulds Meaburn* (William de Veteriponte 1174 körül feleségének, Maudnak adta a birtokot, Cu.), *Collingbourne Ducis* (a lancasteri hercegé volt, Wilt.), *Bishop Thornton* (a yorki érsekhez tartozott, NY.), *Temple Guiting* (1160 körül szerezte meg a templomos lovagok rendje,

[766] CDEPN. 130; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 62; Bölcskei: *Distinctive Additions in English Settlement Names,* 2010, 103–104; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Devon/Churston+Ferrers/53284f37b47fc4097e00191f-Churston+Ferrers (Letöltés: 2024. január 26.)

[767] CDEPN. 397, 96, 335, 401, 592, 413, 79; Bölcskei Andrea: A differenciáló elem az angol településnevekben, *Névtani Értesítő,* 28. évf., 2006, 68–69, 73; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Staffordshire/Shareshill/53286fffb47fc40c190007e5-Great+Saredon+and+Little+Saredon; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/West+Riding+of+Yorkshire/Wath+upon+Dearne/5328827cb47fc40c81006299-Brampton+Bierlow (Letöltés: 2024. január 26.) A kategorizáció alapjaihoz lásd Hoffmann: *Helynevek nyelvi elemzése,* 2007, 53–66.

Glo.); lakóinak nemzetiségére, pl. *English* és *Welsh Frankton* ('angol' és 'walesi', Shr.); foglalkozására, pl. *Potterspury* ('fazekasé', a korai időktől kezdve folyt itt fazekasság, Nhp.), *Buckhorn Weston* ('fehérítőé', vö. középang. *bouker,* mely népetimológiásan *buck-horn* 'a bak szarva' alakúvá lett, Dors.); a vásártartási jogra, pl. *Chipping Barnet* ('vásár', GLon.), *Market Drayton* ('vásár', Shr.).[768]

A megkülönböztető névrészek harmadik csoportja a település más helyhez való viszonyáról nyújt információkat. A helység pontosabb elhelyezkedésének meghatározására szolgáló egyénítő bővítményrész vonatkozhat a közelben lévő vízre, pl. *Avon Dassett* (az *Avon* a település folyójának régi neve volt, Warw.), *Berwick-upon-Tweed* (a Tweed folyó partján, Nhb.); egy közelben található ismert földrajzi objektumra, pl. *Chewton Mendip* (a Mendip dombság közelében, Som.), *Horton in Ribblesdale* (a Ribble folyó völgyében, NY.); közeli településre, pl. *Ash cum Ridley* (Ke.), *Morton by Bourne* (Linc.); adminisztratív egységre, pl. *Hemel Hempstead* (az egykori Hæmele kerületben, Hertf.), *Easton in Gordano* (az egykori Gordano kerületben, Som.). Elmosódottabb képet adnak a települések elhelyezkedéséről azok a névformák, amelyekben e jellegzetességeket nem tulajdonnévi, hanem köznévi egyénítő bővítményrészek fejezik ki, pl. *Fen Ditton* ('mocsár', Camb.), *Ashton under Hill* ('a hegy alatt', a Bredon Hill hegy lábánál, Worc.), *Barningham Norwood* ('az erdőtől északra', ma: North Barningham, Nf.), *Wendens Ambo* ('mindkét', *Great* és *Little Wenden* együttesen, a két egyházközséget 1662-ben egyesítették, Ess.). Az azonos alapnevű helységek egymáshoz viszonyított elhelyezkedésének megadását célzó egyénítő névrészek megjelölhetik az égtájat, pl. *North* és *South Molton* ('észak' és 'dél', Dev.); illetve a relatív helyzetet, pl. *Lower* és *Upper Milton* ('alsó' és 'felső', Som.).[769]

A megkülönböztető névrészek egy kisebb csoportja bizonytalan vagy ismeretlen okokból került a településnevekbe, pl. *Hatley St George* (a templom védőszentje vagy a 13. század közepén itt birtokos William de Sancto Georgio családneve után; Camb.). Ritkán egyidejűleg több megkülönböztető névrész is felbukkanhatott a helység neve mellett, pl. *Herring* vagy *East Chaldon* (*Harang* családnév, a település a 12. század közepétől hosszan a család tulajdona volt, vagy 'kelet'; Dors.); *Eastleach Martin* és *Eastleach Turville* ('Kelet-Leach' és védőszent, illetve birtokos, utóbbi települést 1200 körül Robert de Turevill bírta, lásd még a közeli *Northleach* 'Észak-Leach' helységet is; Glo.). Általánosságban elmondható, hogy az égtájra, méretre, viszonyított helyzetre, egykori birtokos személyre, épületre, közeli helységre, védőszentre, folyóra utaló egyé-

[768] CDEPN. 37, 644, 621, 585, 444, 457, 5, 213, 301, 633, 166, 415, 404, 150–151, 611, 265, 240, 480, 667, 37, 195; Bölcskei: *A differenciáló elem az angol településnevekben,* 2006, 69–74.

[769] CDEPN. 180, 52–53, 132, 318, 296, 205, 188, 22, 37 (*Little Barningham* c. a.), 662, 418, 417 (*Milton* c. a.); Bölcskei: *A differenciáló elem az angol településnevekben,* 2006, 74–77.

nítő névrészek gyakrabban, míg a talajra, adminisztratív egységre, korra, gazdasági tevékenységre, vásártartó jogra, állatvilágra és a korabeli lakók nemzetiségére vonatkozó megkülönböztető bővítményrészek ritkábban kerülnek elénk a történeti feljegyzésekben.[770]

A fenti példák alapján jól látható, hogy a településnevekben jelentkező megkülönböztető névrészek nyelvi eredete a múltban igen változatos volt: ó- és középangol (pl. *Full Sutton, Buckhorn Weston*), óészaki (pl. *Bampton Bierlow*), ófrancia (pl. *Milton Damerel, Maulds Meaburn*), sőt latin nyelvű (pl. *Toller Porcorum, Collingbourne Ducis*) bővítményrészekkel egyaránt találkozunk. A legtöbb megkülönböztető névrésszel egyénített angol településnév kijelölő jelzős szerkezet, pl. *Great* és *Little Wilbraham* ('nagy' és 'kis'; Camb.), *New* és *Old Hutton* ('új' és 'régi'; Cu.), de szép számban találkozunk birtokos szerkezetekkel is. Utóbbiak utalhatnak a helység egykori tényleges birtokosára, pl. *King's Barton* ('királyé', Hitvalló Eduárd nagy földterülettel rendelkezett itt, amely hosszan királyi birtok maradt; Glo.), *Alton Priors* ('perjelé', a winchesteri Szent Swithun székesegyház perjeléhez tartozott; Wilt.); sőt, a lakók korabeli foglalkozására, pl. *Potters Marston* ('fazekasoké', a 13. századtól foglalkoztak itt fazekassággal; Leic.), esetleg a templom védőszentjére is, pl. *Rockland St. Andrew's* ('Szent Andrásé'; Nf.).[771]

Bár az egyénítő névrészek többnyire megelőzték az alapnevet, az is előfordult, hogy követték azt. Ez utóbbi szerkesztésmód tükrözhetett idegen hatást, főként a latin és francia nyelvű megkülönböztető névrészek esetében, pl. *Blandford Forum* ('vásáros'; Dors.), *Norton Mandeville* (az 1200-as évek közepén a Mandeville család tulajdona; Ess.). A középangol vagy óészaki nyelvű egyénítő bővítményrészek közül leginkább azok jelennek meg hátravetett helyzetben, amelyek egy közeli helységre, földrajzi objektumra, pl. *Hutton Mulgrave* ('Múli völgyé'-ben, vö. óé. *Múli* személynév, e. gen.: *Múla* és *gryfja* 'meredek, keskeny völgy, amely a tengerpartra fut ki'; NY.), *Chewton Mendip* (a Mendip dombság közelében; Som.); egyházi birtokosra, pl. *Acaster Selby* (a Selby Abbey apátság bírt itt földdel; NY.); a település templomának védőszentjére utaltak, pl. *Norton St. Philip* (Szent Fülöpnek szentelt temploma után; Som.); illetve prepozíciós szerkezet formájában realizálódtak vízparti helyzet, pl. *Clifton-upon-Teme* (a Teme folyó mellett; Worc.), *Aston-on-Trent* (a Trent folyó mellett; Derb.), adminisztratív

[770] CDEPN. 286–287, 123, 205, 442 (*Northleach* c. a.); Bölcskei: *A differenciáló elem az angol településnevekben,* 2006, 77–79.

[771] CDEPN. 592, 667, 79, 415, 404, 621, 150–151, 680, 326, 11; DEPN. 390; Bölcskei: *A differenciáló elem az angol településnevekben,* 2006, 78–79; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Gloucestershire/Gloucester/53285a91b47fc40ab3000909-King%27s+Barton; http://kepn.nottingham.ac.uk/map/place/Leicestershire/Potters%20Marston (Letöltés: 2024. január 27.)

hovatartozás, pl. *Clapton in Gordano* (az egykori Gordano kerületben; Som.), *Newton with Scales* (két kis faluból jött létre; Lanc.), vagy elhelyezkedés jelölésére, pl. *Preston under Scar* ('a szikla alatt', vö. óé. *sker;* NY.), *Ashton under Hill* (a Bredon Hill hegy lábánál; Worc.).[772]

Az azonos településnevek megkülönböztető bővítményrészekkel történő egyénítésének eredményeként egymással sajátos névrendszertani viszonyban álló helységnevek születtek: míg az egyénítő névrész szembeállítja a neveket, addig az azonos alapnév összekapcsolja őket. Az azonos alapnév által összetartott helységnévi szembenállásokat településnév-korrelációknak nevezzük. Egyazon korrelációhoz tartozónak tarthatjuk azokat az azonos alapnevet tartalmazó, megkülönböztető névrészekkel egyénített helységneveket, amelyek egymás közelében, azonos vagy szomszédos megyékben található településeket jelöltek. E feltételek mellett a korreláció része lehetett, ha volt ilyen, a megkülönböztető bővítményrész nélküli, csak az alapnévből álló helységnév is.[773]

A településnév-korrelációk a szemben álló névformák száma, szerkezete és a megkülönböztető névrészek szemantikai kategóriája alapján különféle csoportokba sorolhatók. A csonka korrelációk szabályos típusa egy bármely szemantikai kategóriába tartozó egyénítő névrésszel bíró és egy alapnévi helységnév szembenállására vezethető vissza, pl. *Nibley* és *North Nibley* (égtáj: 'észak', Glo.), *Bastwick* és *Woodbastwick* (közeli objektum: 'erdő', Nf.). A csonka korrelációk szabálytalan típusát az jellemzi, hogy a jelzői értékű névrészt tartalmazó helységnév mellett nem jelentkezik sem alapnévi, sem pedig másik egyénített településnév, pl. *Napton on the Hill* (a környékből kiemelkedő dombra épült: 'a hegyen', Warw.), *Temple Bruer* (II. Henrik idejében a templomos lovagok birtoka volt: 'templomosoké', Linc.). Szabálytalan csonka korreláció létrejöttéhez vezethetett, ha egy egyénített helységnév párja idővel eltűnt, pl. az 1200 körül Henry de Dummere tulajdonában lévő birtokrészt jelölő *Chilthorne Domer* névforma eredetileg az egykor a Faget család tulajdonát képező birtokrészt azonosító *Chilthorne Vagg* névformával állt szemben, ez utóbbi azonban később elenyészett (Som.); vagy az alapnevek jelentősen megváltoztak, pl. *Middlezoy* helység eredeti neve (1227: *Middlesowy*) tulajdonképpen *Weston Zoyland* település korábbi nevével (1245 k.: *Westsowi*) állt összefüggésben, az egykori Sowy birtoktest (1086: *Sowi*) középső részén lévő település, illetve a nyugati részen kialakult helység neveként; Som.); illetve keletkezhettek egyénítő bővítményrésszel rendelkező magányos helységnevek más, ténylegesen megkülönböztető funkcióval bíró

[772] CDEPN. 64, 444, 425–426 (*Mulgrave Castle* c. a.), 132, 449, 21, 444, 144, 25, 140, 436, 483, 22; Bölcskei: *A differenciáló elem az angol településnevekben,* 2006, 78–79; http://kepn.nottingham.ac.uk/map/place/Somerset/Clapton%20in%20Gordano (Letöltés: 2024. január 27.)

[773] Bölcskei: *A differenciált angol településnevek korrelációs rendszeréről,* 2007, 65–66.

névrészt tartalmazó településnevek analógiájára is, pl. *Braishfield All Saints* (védőszent: 'Mindenszentek', Hamp.).[774]

A kéttagú korrelációk mindkét tagja megkülönböztető bővítményrésszel egyénített településnév. Az azonos szemantikai kategóriába tartozó egyénítő névrészt tartalmazó helységnevek szabályos korrelációkat alkotnak, amelyek lehetnek zártak (az adott szemantikai kategórián belül további egyénített településnévvel nem bővíthetők), pl. *Much* és *Little Hadham* (méret: 'nagy' és 'kis'; Hertf.), *Old* és *New Lakenham* (kor: 'ó' és 'új'; ma: Norwich városrésze, Nf.); félig zártak (az adott szemantikai kategórián belül meghatározott számú egyénített településnévvel bővíthetők), pl. *North* és *South Anston* (égtáj: 'észak' és 'dél'; SY.), *Upper* és *Lower Arncott* (helyzet: 'felső' és 'alsó'; Oxf.) és nyitottak (az adott szemantikai kategórián belül elvben korlátlan számú egyénített településnévvel bővíthetők), pl. *Corfe Castle* és *Corfe Mullen* (építmény: 'váras' és 'malmos'; Dors.), *English* és *Welsh Bicknor* (lakók nemzetisége: 'angol' és 'walesi'; Glo.–Heref.). A szabálytalan kéttagú korrelációk eltérő szemantikai kategóriába tartozó egyénítő névrésszel bíró helységnevekből épülnek fel, változatos kombinációkat alkotva, pl. *Cold* és *Monk Hesleden* (időjárás és birtokos: 'hideg' és 'szerzetesé'; Durh.), *Tarring Neville* és *West Tarring* (birtokos és égtáj: 'a Neville családé' és 'nyugat'; ESx.–WSx.).[775]

A háromtagú korrelációk egy része tartalmaz megkülönböztető névrész nélküli alapnévi településnevet, másik része három bővítményrésszel egyénített helységnévből áll. Lényegében mindkét esetben jelen vannak a szabályos, azon belül zárt, pl. *Ellingham, Great* és *Little Ellingham* (méret: 'nagy' és 'kis'; Nf.); félig zárt, pl. *Stowey, Nether* és *Over Stowey* (helyzet: 'alsó' és 'felső'; Som.), *East, North* és *South Cowton* (égtáj: 'kelet', 'észak' és 'dél'; NY.) és nyitott oppozíciók, pl. *Danby, Danby on Ure* és *Danby Wiske* (folyó: az Ure, illetve a Wiske folyó mellett; NY.), *Ingleby Arncliffe, Ingleby Barwick* és *Ingleby Greenhow* (közeli helységek; NY.); valamint a szabálytalan korrelációk is, pl. *Deighton, Kirk* és *North Deighton* (épület és égtáj: 'egyházas' és 'észak'; NY.), *Sandal Magna* (ma: Wakefield városrésze), *Kirk Sandall* (ma: Doncaster városrésze) és *Long Sandall* (méret, épület és alak: 'nagy', 'egyházas' és 'hosszú'; WY. és SY.).[776]

A négy- vagy többtagú korrelációk esetében kevés a szabályos oppozíció, köztük zárt, pl. *East, West, North* és *South Brunton* (égtáj: 'kelet', 'nyugat', 'észak' és

[774] CDEPN. 439, 41, 694, 428–429, 95, 134, 413, 667; DEPN. 59; Bölcskei: *A differenciált angol településnevek korrelációs rendszeréről,* 2007, 68–69.

[775] CDEPN. 269, 356, 15, 18, 157–158, 55, 300, 601; Bölcskei: *A differenciált angol településnevek korrelációs rendszeréről,* 2007, 69–70.

[776] CDEPN. 212, 584, 163, 178, 331, 182, 526; Bölcskei: *A differenciált angol településnevek korrelációs rendszeréről,* 2007, 70–71.

'dél'; Nhb.) és nyitott, pl. *Colne Engaine, Earls Colne, Wakes Colne* és *White Colne* (birtokos, lásd lent; Ess.), *Rockland St. Mary, Rockland St. Peter, Rockland All Saints* és *Rockland St. Andrew's* (védőszent: 'Szűz Mária', 'Szent Péter', 'Mindenszentek' és 'Szent Andrásé'; Nf.) szembenállásokat találunk. A soktagú korrelációk többsége összességében szabálytalan típusú, bár kisebb szabályos szembenállásokat sokszor azonosíthatunk a soktagú oppozíción belül, pl. *Great* és *Little Ayton* (méret: 'nagy' és 'kis'), illetve *East* és *West Ayton* (égtáj: 'kelet' és 'nyugat'; NY.); *High* és *Low Toynton* (helyzet: 'felső' és 'alsó'), illetve *Toynton All Saints* és *Toynton St. Peter* (védőszent: 'Mindenszentek' és 'Szent Péter'; Linc.).[777]

A megkülönböztető bővítményrésszel egyénített településnevek a 7. századtól kezdődően folyamatosan keletkeztek. Akad példa igen korán kialakult egyénített névformákra, pl. 652: *Bradford on Avon* (folyó, Wilt.), 706: *Childs Wickham* (a világi birtokos társadalmi rangja, Worc.), 892: *North Newnton* (égtáj, Wilt.), 934: *Clifton on Teme* (folyó, Worc.), 984: *Stoke Bishop* (a birtokos egyházi személy rangja, ma: Bristol városrésze, Glo.), 1005: *Little Compton* (méret, Warw.), 1005: *Upottery* (helyzet, Dev.), 1038: *Hill Croome* (feltűnő tereptárgy, Worc.), 1043: *Potters Marston* (foglalkozás, Leic.), 1066: *Stamford Bridge* (építmény, EY.), 1075 k.: *Bures St. Mary* (védőszent, Suf.). Néhány további példa a *Domesday Book*ból (1086): *Abbots Lench* (birtokos, Worc.), *Buttercrambe* (a legelők minősége, NY.), *Uffculme* (birtokos, Dev.), *Hemel Hempstead* (körzet, Hertf.), *Peper Harrow* (foglalkozás, Sur.). A megkülönböztető névrésszel bíró településnevek nagy többsége ugyanakkor csak később, a 13–14. századi forrásdokumentumokban kerül elénk.[778]

A későn, azaz a 15. században vagy azután jelentkező egyénített településnevek között találjuk például a következőket: pl. 1483: *Aston le Walls* (egy korai sáncról, Nhp.), 1526: *Clifford Chambers* (egyházi birtokos tisztsége, Warw.), 1534: *Westbury on Trym* (folyó, ma: Bristol városrésze, Glo.), 1535: *Barton Blount* (birtokos, Derb.), 1571: *Cole Orton* (gazdasági tevékenység, Leic.), 1571: *Holme Pierrepont* (birtokos, Nott.), 1578: *Holme on the Wolds* (földrajzi objektum, EY.), 1582: *Saffron Walden* (termény, Ess.), 1590: *Darcy Lever* (birtokos, GMan.), 1600: *Mungrisedale* (St Mungo a védőszent, Cu.), 1645: *Eaton Socon* (adminisztrációs egység, Camb.), 1799: *Kirby Muxloe* (birtokos, Leic.). Mint látjuk, szinte vala-

[777] CDEPN. 151, 504–505, 29, 625; DEPN. 71; Bölcskei: *A differenciált angol településnevek korrelációs rendszeréről,* 2007, 71–72.

[778] A betűhív lejegyzések Ekwall szótára szerint: 652: *(æt) Bradanforda be Afne,* 706: *Childeswicwon,* 892: *Norþniwetune,* 934: *Cliftun ultra Tamedam,* 984: *æt Bisceopes stoce,* 1005: *(in) Litlan-Cumtune,* 1005: *Upoteri,* 1038: *Hylcromban,* 1043: *Poteresmerston,* 1066: *Stanfordbrycg,* 1075 k.: *St. Mary in Buri,* 1086: *Abeleng, Butecrame, Offecoma, Hamelamstede, Pipereherge,* vö. DEPN. 58, 516, 340, 112, 445, 119, 352, 132, 316, 436, 74, 295, 128, 136, 233, 363; Bölcskei: *A differenciált angol településnevek korrelációs rendszeréről,* 2007, 73; Bölcskei: *Distinctive Additions in English Settlement Names,* 2010, 116.

mennyi szemantikai kategóriába tartozó megkülönböztető névrész képviseltetve van mind a korai, mind a kései jelentkezésű példákban.[779]

A megkülönböztető bővítményrésszel egyénített településnevek által jelölt helységek távolságát tekintve elmondhatjuk, hogy jellegzetesen egymáshoz közel, gyakran egymás szomszédságában fekszenek a méretre (pl. *Great* és *Little Massingham,* Nf.; *Peatling Magna* és *Parva,* Leic.), az égtájra (pl. *North* és *South Cove,* Suf.; *East* és *West Wellow,* Hamp.), a helyzetre (pl. *Lower* és *Upper Dunsforth,* NY.; *Nether* és *Over Whitacre,* Warw.), a védőszentre (pl. *Cranford St. Andrew* és *Cranford St. John,* Nhp.; *Ayot St. Lawrence* és *Ayot St. Peter,* Hertf.) utaló, kis elemszámú, szabályos korrelációt alkotó névformákkal jelölt települések.[780]

Jelentősebb, mintegy 32 km a légvonalban mért távolság *Melbury Abbas* település és az egymással szomszédos *Melbury Bubb, Melbury Osmond* és *Melbury Sampford* (Dors.) helységcsoport között. Jellegzetesen távolabb esnek egymástól a megkülönböztető névrésszel ellátott és az alapnévi településnév kettősségéből felépülő névkorrelációkkal jelölt települések, pl. *Atherstone on Stour* és *Atherstone* hozzávetőlegesen 48 km-re (Warw.), *Salcombe Regis* és *Salcombe* körülbelül 66 km-re (Dev.) található egymástól. Széles körben ismert, nagyobb települések esetében a korrelatív névformák már a 11–12. században is képesek voltak jelentős távolságot átívelni: pl. *Southampton* (Hamp.) és *Northampton* (Nhp.) egymástól mintegy 165 km-re esik.[781]

A megkülönböztető bővítményrészek maguk is változhattak az idők során, ugyanazon helység jelölésekor is. Jó példa erre a négy essexi *Colne* alapnevű települést elkülönítő névformák egyénítő bővítményrészeinek többszöri módosulása. A mai *Earls Colne* ('az [oxfordi] earl birtokában lévő Colne', vö. középpang. *erle,* e. gen.: *erles*) nevű helységet Hódító Vilmos adományozta Aubrey de Vere számára, aki után a települést 1141x52: *Aubrey's Colum,* 1235–54: *Colum de Ver* neveken is ismerték, s akinek unokája Oxford első earlje lett; de feljegyezték a helység nevét vására miatt 1309: *Chepingge Colne* formában, továbbá *Parva Colun*nal (lásd lent)

[779] A betűhív lejegyzések Ekwall szótára szerint: 1483: *Aston in the Walles,* 1526: *Clifford Chamberer,* 1534: *Westbury-upon-Trymme,* 1535: *Bartonblonte,* 1571: *Cole Orton,* 1571: *Holme Peyrpointe,* 1578: *Holme super Wolde,* 1582: *Saffornewalden,* 1590: *Darcye Lever,* 1600: *Mounge Gricesdell,* 1645: *Eaton cum Soca,* 1799: *Kerby Muckless,* vö. DEPN. 17–18, 112, 507–508, 29, 351, 246, 246, 492, 296, 334, 158, 279; Bölcskei: *A differenciált angol településnevek korrelációs rendszeréről,* 2007, 73; Bölcskei: *Distinctive Additions in English Settlement Names,* 2010, 116–117.

[780] A korrelatív névformákkal jelölt települések térbeli elhelyezkedését a *Collins Road Atlas, Superscale Britain, 2003 Edition* (London, HarperCollins Publishers) című atlasz segítségével ellenőriztük. Bölcskei: *A differenciált angol településnevek korrelációs rendszeréről,* 2007, 74.

[781] 1086: *Northantone* és [962]/12. sz.: *(æt) suthamtunam* (vö. CDEPN. 441, 560); *Collins Road Atlas, Superscale Britain, 2003;* Bölcskei: *A differenciált angol településnevek korrelációs rendszeréről,* 2007, 75.

szemben 1331: *Magna Colne* alakban és a de Vere által alapított bencés monostora után 1449: *Monks Coln* és 1513: *Colne Priore* formákban is. A mai *Colne Engaine* ('Colne az Engaine család birtokában') nevű település különféle történeti elnevezései megkülönböztető névrészként Viel Engayne, az egykori normann birtokos nevét őrizték meg 1255: *Colum Engayne,* 1475–1554: *Gaynescolne,* 1254: *Colum Viel,* latinosan 1238: *Culn Vital* formákban; de hívták a helységet 1086: *Parva Colun,* 1272: *Lytel Colum* néven is. A ma *Wakes Colne*-ként ('Colne a Wake család birtokában') ismert település megnevezéseiből lényegében kirajzolódik a helység birtoklástörténete: 1227: *Colum Malot,* 1254: *Colum Saer,* 1255: *Colum Quency,* 1375: *Colne Wake.* A 11. század végén Robert Malet volt itt bérlő, később pedig Saer de Quincy, akinek unokahúga Baldwin de Wake-kel házasodott össze. A mai *White Colne* ('fehér Colne') nevű település kapcsán pedig arról tanúskodnak a történeti feljegyzések, hogy *Dimidius Blancus,* ragadványnevén *Demiblanc* 1086-ban nagy darab földet bérelt itt, a falu róla kapta az 1163: *Colum de Miblanc* nevet. Később a bővítményrész *blanc* ('fehér') elemét angolra fordították a névhasználók: 1272: *Wytecolum.* A település 1206: *Colummaskerel* és 1238: *Culn ~ Colum (de) Reymes* elnevezései azzal függnek össze, hogy egy időben birtokos volt itt William Maskerel is, akinek a lánya William de Reymeshez ment férjhez.[782]

A településnév megkülönböztető bővítményrésszel való egyénítése idővel meg is szűnhetett. Ez többnyire az egyénítő névrész eltűnésével valósult meg, pl. 1289: *Kirkecristelton* > 1662: *Christliton* (vö. középang. *chirche,* óé. *kirkja* 'templom', a templommal rendelkező, fő falurészt jelölte; ma: Christleton, Chs.). Néha azonban a bővítményrész maradt fenn és az alapnév egy részével kombinálódva alkotott új helységnevet, mint például az említett, egykor három részből álló Christleton település két másik, a templommal bíró falurésztől függő egységét jelölő 1150 k.: *Parva Cristentona* > 1724: *Littleton* ('Christleton kisebb része', vö. lat. *parva,* középang. *litel;* ma: Littleton, Chs.) és 12. sz.: *Rowa Christletona* > 13. sz.: *Roweton'* ('Christleton érdes talajú része', vö. óang. *rūh;* ma: Rowton, Chs.) névformák esetében. Az alapnév teljes egészében is elmaradhatott. Így például néhány sajátos esetben az eredetileg bővítményrészi funkcióban álló, egykori tulajdonost azonosító névrész maradt fenn a helység neveként, pl. az essexi 1291: *Salcote Verly* ('*Salcott* nevű település a Verli család tulajdonában', 1086-ban Robert de Verli volt a bérlője) > 1501: *Virley* (ma: Virley település, Ess.), illetve a cornwalli North Tamerton település közelében található 1291: *Fenton Vacy* (a normann eredetű Vacye család birtokában volt) > 1961: *Vacye* (vö. a mai

[782] CDEPN. 151; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Essex/White+Colne/532858efb47fc40a98000ec8-White+Colne (Letöltés: 2024. január 27.)

Vacye Wood erdő) és 1404: *Venton Hurlefrensshe, Fenton Hurlefreynch* (egykori birtokosáról) > 1455: *Hurlefrenche* (vö. a mai *Hollafrench Farm*).[783]

Általánosságban közelítve meg a településnevek változásának kérdéskörét, megfigyelhető, hogy a módosulás érinthette a denotatív jelentést, a névalakot, illetve egyidejűleg mindkettőt.[784] Ez utóbbi, komplex változási folyamatok megmutatkozhattak a településnevek eltűnésében, differenciálódásában és összevonódásában: ilyenkor a név formája és jelöltje egyaránt megváltozott. A néveltűnés jellegzetes példáiként említhetjük, hogy a római légiók kivonulását követően enyészetnek induló brit-római villák, birtokok egykori megnevezései alig-alig maradtak fenn a térségben; ma jellemzően a közeli települések nevének segítségével jelölik meg a régészeti feltáráson átesett, látogatható római kori villamaradványokat, pl. *North Leigh Roman Villa* (Oxf.), *Great Witcombe Roman Villa* (Glo.), *Lullingstone Roman Villa* (Ke.). Fent már utaltunk arra, hogy a romos épületekből álló települések az angolszász korszak második felében sokszor kapták a *Grimston* nevet, ám idővel több ilyen nevű település is eltűnt, pl. egy nottinghami, egy suffolki és egy leicesteri falu.[785]

A településnevek differenciálódására a helységnévi megkülönböztető bővítményrészek rendszerének kialakulása és megszilárdulása kapcsán fent számos példát láttunk. Azok az egyénített helységnevek tartoznak ide, amelyek a települések osztódása, megsokszorozódása következtében keletkeztek, pl. *Great* és *Little Massingham* ('nagy' és 'kis'; Nf.), *East* és *West Wellow* ('kelet' és 'nyugat'; Hamp.), *Colne Engaine, Earls Colne, Wakes Colne* és *White Colne* (a birtokosokról; Ess.). Két település területi összeolvadását pedig kísérhette a helységek eredeti nevének összevonódása, pl. a *Smeeton Westerby* (1316: *Smytheton Westerby;* Leic.) településnév Smeeton és Westerby (1086: *Smi[te]tone, Esmeditone* és 1206: *Westerbi, Westrebi*), a *Martin Hussingtree* (1535: *Marten Hosentre;* Worc.) helységnév pedig Martin és Hussingtree (972: *[on] meretune* és 972: *[in, to] husantreo*) falvak egyesülésének következtében jött létre.[786]

[783] CDEPN. 138, 376, 511, 642; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 63; Bölcskei: *A differenciált angol településnevek korrelációs rendszeréről,* 2007, 74; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Cheshire/Christleton/5328368eb47fc40856001f85-Christleton; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Cheshire/Christleton/5328368eb47fc40856001f88-Littleton; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Essex/Virley/532858efb47fc40a98000ebb-Virley; https://stoffkernewek.wdfiles.com/local--files/start/Gover-HenwynTyller.pdf (Letöltés: 2024. január 28.)

[784] A szakaszban a magyar településnevekre vonatkozóan Tóth Valéria által kidolgozott történeti változástipológia szemléletét és alapkategóriáit alkalmazzuk a Brit-szigetek korai településneveire; ehhez vö. Tóth: *Településnevek változás-tipológiája,* 2008, 15–25. Az illusztratív példák a kötetben más összefüggésben már tárgyalt településnevek közül kerülnek ki. A *denotatív jelentés* kifejezés alatt a név által jelölt entitást (pl. objektumot, helyet) szokás érteni a helynévtanban.

[785] CDEPN. 263; Gelling: *Signposts,* 1988, 37, 233–234; Tóth: *Településnevek változás-tipológiája,* 2008, 16; Padel: *Brittonic place-names in England,* 2013, 18.

[786] CDEPN. 403, 661, 151, 556, 402, 431; DEPN. 427, 508; Bölcskei: *A differenciált angol településnevek korrelációs rendszeréről,* 2007, 69; Tóth: *Településnevek változás-tipológiája,* 2008, 16.

A denotatív jelentés a névalak állandósága mellett is megváltozhatott az idők során: bővülhetett, átértékelődhetett és szűkülhetett. A jelentésbővülés adódhatott a település nagyságának növekedéséből, de abból is, hogy a név a jelölt denotátum típusa tekintetében kategóriát váltott. Utóbbira példa a családnévre visszavezethető *Trafford* névforma, amely eredetileg egy nemesi udvarház és a környező birtok neve volt (1200 k.: *Trafford*), ma pedig Greater Manchester megye egyik önkormányzati kerületének neveként él. Hasonlóképpen a *Wraggoe* ('Vragi halomsírja', vö. óé. *Vragi* személynév és *haugr;* Linc.) névalak a dán hódítás időszakában előbb egy, a helyi jelentőségű közgyűlések helyszínéül szolgáló kisebb területet jelölt, majd közigazgatási egység (ún. *wapentake*) neve lett.[787]

A jelentésátértékelődés jellemző példái között találjuk azokat az eseteket, amikor egy egyre nagyobb területre kiterjeszkedő város magába olvasztott egy korábban különálló települést, amelynek neve városrésznévként élt tovább. Így például a *Brixton* ('Brihtsige köve', vö. óang. *Brihtsiġe* személynév és *stān*), *Chelsea* ('mészkő kikötőhely', vö. óang. **ċ(i)elċe* és *hȳth,* vagy mészkövet szállítottak ide, vagy a talaj volt mészköves) és *Lambeth* ('báránykikötő', vö. óang. *lamb* és *hȳth,* a bárányokat a Temzén szállították) nevű, egykor önálló települések ma London városrészei; *Jesmond* ('a Yese, azaz az Ouse Burn folyó torkolata', vö. óang. *mūth* 'folyótorkolat', melyet az ófrancia *mont, mond* 'domb', 'hegy' kifejezés cserélt fel; T&W.) Newcastle upon Tyne, *Kirk Sandall* ('homokos földzug', vö. óang. *sand* és *halh,* a Don folyó régi medrének egy éles kanyarában lévő lapos földterület; SY.) Doncaster, *Tranmere* ('darvak homokpadja', vö. óé. *trani,* t. gen.: *trana* és óé. *melr,* amelyre az óang. *mōr* 'mocsár' vagy *mere* 'tó' szó volt befolyással; Mers.) pedig Birkenhead város részévé lett. A jelentésszűkülés jellegzetes példájaként pedig az a jelenség idézhető, hogy a közép-angliai területeken a közösségi földhasználat rendszerének kialakulása következtében elnéptelenedő szórványtelepülések neve a későbbiekben gyakran maradt fenn mikrotoponimaként.[788]

A denotatív jelentés állandósága mellett megváltozhatott a névalak teljes egészében vagy részlegesen. Egészében változott meg a településnév névcsere következtében. A névcsere oka esetenként a területen egymásra következő, más-más anyanyelvű közösségek helynévadási szokásainak eltérésében kereshető, pl. *Northworthy* ('északi elkerített terület', 1000 k.: *Northuuorthige,* vö. óang. *north* és *worthiġ*) > *Derby* ('szarvasok falva', 1000 k.: *Deoraby,* vö. óé. *djúr,* t. gen.: *djúra* és *bȳ;* Derb.); de szemléleti különbségek miatt az azonos anyanyelvű névhasználó

[787] CDEPN. 625, 703; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 191; Tóth: *Településnevek változás-tipológiája,* 2008, 16.

[788] CDEPN. 89, 129, 357, 336, 526; Tóth: *Településnevek változás-tipológiája,* 2008, 16; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Cheshire/Bebington/5328368eb47fc40856001f6b-Tranmere (Letöltés: 2024. január 31.)

közösségek is adhattak különböző neveket egy-egy településnek, pl. *Ashbury* ('Æsc erődje', [931 k.]/1200 k.: *[in to] æscæsbyriges [suðgeat]* 'Ashbury déli kapuja', vö. óang. *Æsc* személynév, e. gen.: *Æsces* és *byriġ,* a *burh* egyes számú datívusza, vaskori hegyi erődítményéről) > *Uffington* ('Uffa települése', [931 k.]/1200 k.: *Uffentune,* vö. óang. *Uffa* személynév, e. gen.: *Uffan* és *tūn,* birtokosáról; Oxf.).[789]

A részleges változások egy csoportja tendenciaszerűen működött a múltban, azaz számos településnév esetében megfigyelhető változási folyamat volt. Ezek a változások a névalakoknak vagy a szintaktikai, vagy a morfológiai szerkezetét érintették. A szintaktikai szerkezet változását eredményezte a kiegészülés, az ellipszis, a névelem cseréje névrészre és a névrész cseréje névelemre. Kiegészülés során a településnév új névrésszel gazdagodott. A megkülönböztető bővítményrészek egy csoportja például igazolhatóan utólag kapcsolódott az egymástól viszonylag távolabb eső településeket jelölő azonos névformákhoz, pl. 1086: *Bradehode* (!) > 1261: *Brawode Kelly* ('Broadwood a Kelly család birtokában'; ma: Broadwoodkelly, Dev.) és 1086: *Bradewode* > 1306: *Brod(e)wode Wyger* ('Broadwood a Wyger család birtokában'; ma: Broadwoodwidger, Dev.), 825: *Homtun* > 962: *Suthhamtunam* ('déli Hampton'; ma: Southampton, Hamp.) és 10. sz. eleje: *Hamtun* > 1086: *Northantone* ('északi Hampton'; ma: Northampton, Nhp.). Földrajzi köznévi utótaggal egészültek ki ugyanakkor például egyes, rendszerint jelentősebb római kori városokat jelölő megrövidült brit-római településnevek, amikor a *-chester* ('római erőd', 'brit-római város') névrész kapcsolódott hozzájuk, pl. a latin *Mamucium* ([3.]/8. sz.: *Mamucio*) > angol *Manchester* (923: *Mameceaster;* GMan.), a latin *Viroconium* ([4.]/8. sz.: *Urioconio*) > angol *Wroxeter* (1086: *Rochecestre;* Shr.), a latin *Isca Dumnoniorum* ([3.]/8. sz.: *Isca Dumnuniorum*) > angol *Exeter* (890 k.: *Escanceaster;* Dev.)[790]

Ellipszis során elmaradhatott például a megkülönböztető funkciójú bővítményrész, pl. 1289: *Kirkecristelton* > 1303: *Cresteltun* ('Christleton templomépülettel', középang. *chirche,* óé. *kirkja* 'templom'; ma: Christleton, Chs.); de a földrajzi köznévi névrész is eltűnhetett, pl. 1007: *Sancte Albanes stow* > [1020]/12. sz.: *(æt, into) Sancte Albane* > 1421: *Seynt Albones* ('Szent Albán szent helye', vö. óang. *stōw* 'szent hely'; ma: St Albans, Hertf.). A névelem névrészre és a névrész névelemre történő cseréje jóval ritkább folyamatok voltak. Némi megengedéssel közelítve a két jelenséghez, az előbbire példaként fogadhatjuk el az 1086: *Bisantvne* > [1086 k.]/1190: *Bisshantune* ('Bisa tanyája', vö. óang. **Bisa* személynév, e. gen.: **Bisan, hām-tūn;* ma: Bishampton, Worc.) változást, amelyben az egyes számú

[789] CDEPN. 184, 635; Tóth: *Településnevek változás-tipológiája,* 2008, 16; Insley: *Personal names in place-names,* 2013, 247.

[790] CDEPN. 90, 395, 642, 705, 334, 221; DBPN. 428, 348; Tóth: *Településnevek változás-tipológiája,* 2008, 16.

birtokos eset ragját a *hām* névrész váltja fel; az utóbbira pedig – a név értelmét szem előtt tartva – az 1301: *Martinchirche* > 1562: *St Martins* ('Szent Márton temploma', vö. középang. *chirche* 'templom'; ma: St Martin's, Shr.) változást, amely során az alaprész helyett a 'szent' jelentésű lexéma és a birtokos eset ragja válik a településnév részévé.[791]

A névalak morfológiai szerkezetének változása bekövetkezhetett redukció, bővülés, névelemcsere vagy névrészcsere eredményeként. A redukció során kieső névelem gyakran a birtokos eset ragja volt, akár egyes számban, pl. 1086: *Edburg(h)-etunā* > 1280: *Adburthon* ('Eadburg birtoka', *Ēadburh* női név, e. gen.: *Ēadburge* és *tūn;* ma: Abberton, Ess.); akár többes számban, pl. 1318: *Gromenebregge* > 1355: *Grombrugg* ('a szolgálók hídja', vö. középang. *grome,* t. gen.: *gromene* és *brigge;* ma: Groombridge, ESx.). Elmaradhatott az *-ing-* kötőelem is a névalakból, pl. [862]/14. sz.: *Bebingmynster* > 1086: *Beiminstre* ('Bebbe után elnevezett templom', vö. óang. *Bebbe* női név, melyet később a *Bēaġe* női név váltott fel, *-ing-, mynster;* ma: Beaminster, Dors.). Kieshetett a *St* névelem a településnévből, pl. 1235–1255: *Roinges Sce Margar'* > 1593: *Margaret Rothyng* ('Margit Rodingja', a Roding folyó felső folyása mentén több *Roding* alapnevű helység is fekszik; ma: Margaret Roding, Ess).[792]

A bővülés – a redukció ellentéteként – gyakran nyilvánult meg a birtokos eset ragjának megjelenésében, pl. 1395: *Botoulf* > 1453: *Botulphes* ('[Szent] Botolph [temlpoma]'; ma: Botolphs, WSx.), 1220 k.: *Bishopton* > 1239: *Bissopeston'* ('[a durhami] püspök birtoka', vö. óang. *biscop,* e. gen.: *biscopes* és *tūn;* ma: Bishopton, Durh.); vagy az *-ing-* kötőelem betoldásában, pl. 1086–1289: *Honeton(e)* > 1270: *Honninton* ('Huna települése', vö. óang. *Hūna* személynév és *tūn;* ma: Honiton, Dev.). Megjelenhetett a *St* névelem is a településnévben, pl. 1254: *Pappeworthe Everard* > 1835: *Papworth St Everard* ('*Papworth* nevű település Evrard [de Beche] tulajdonában'; ma: Papworth Everard, Camb.).[793]

Névelemcseréről beszélhetünk akkor, amikor az egyes számú birtokos eset gyenge ragozású *-an* ragját az *-ing-* kötőelem váltotta fel, pl. [687]/12. sz.: *(in) Æbbandune* > [1224]/1250 k.: *Abingdon(ia)* ('Æbba vagy Æbbe dombja', vö. óang. *Æbba* férfi vagy *Æbbe* női név, e. gen.: *Æbban* és *dūn;* ma: Abingdon, Oxf.); vagy amikor az *-an* melléknévi toldalék helyére került az *-ing-* kötőelem, pl. 1268: *Northneweton'* > 1324: *Northnewynton* ('az északi új településnél', vö. óang. *(æt thǣm) nīwan tūne;* ma: North Newington, Oxf.). Szintén névelemcserével talál-

[791] CDEPN. 138, 517, 60, 521; Tóth: *Településnevek változás-tipológiája,* 2008, 16–17; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Cheshire/Christleton/5328368eb47fc40856001f85-Christleton (Letöltés: 2024. január 31.)

[792] CDEPN. 60, 1, 264, 44, 505; Tóth: *Településnevek változás-tipológiája,* 2008, 17.

[793] CDEPN. 72, 313, 461; Tóth: *Településnevek változás-tipológiája,* 2008, 17.

kozunk akkor, amikor az erős ragozás egyes számú genitívuszi *-es* végződése jelent meg az *-ing-* kötőelem helyett, pl. [939]/13. sz.: *(æt) Beorhtwaldingtune* > 1086: *Bristoldestone* ('Beorhtwald települése', vö. óang. *Beorhtwald* személynév, *-ing-* és *tūn;* ma: Brightwalton, Brk.).[794]

A névrészcsere jellegzetes példái között említhejük a *bȳ* > *tūn* változást, pl. 1170 k.: *Aldeneby* > 1208 k.–1479: *Alden(e)sto(n)n* ('Halfdan falva', vö. óé. *Halfdan* személynév és óé. *bȳ,* illetve óang. *tūn;* ma: Alston, Cu.); vagy a *dūn* > *tūn* cserét, pl. 1086: *Elgendon* > 1290: *Elgton* ('pogány szentély a dombon', vö. óé. egyes szám genitívuszi **elgi(ar)* és óang. *dūn* vagy 'Helgi dombja', vö. óé. *Helgi* személynév, e. gen.: *Helga* és óang. *dūn* vagy óang. **on thǣm hǣlgan dūne* 'a szent dombnál'; ma: Elloughton, EY.). Sajátos esetet képvisel, amikor a névrésznyi különbség a hímnemű és a nőnemű állatot jelölő főnevek cseréjéből adódik, pl. 1086: *Wiluelai* > 1201: *Wulwineleya* ('farkasok erdeje vagy irtványa', vö. óang. *wulf* 'hím farkas', t. gen.: *wulfa,* illetve *wylfen* 'nőstény farkas', t. gen.: *wylfena* és *lēah;* ma: Woolley, WY.). A megkülönböztető funkciójú bővítményrész megváltozása szintén a névrészcsere jellemző esetei közé tartozik, pl. 1242: *Stupellavintona* > 1397: *Chepynglavynton* > 1681: *Markett Lavington* ('Lavington templomtoronnyal, illetve vásárral', vö. *Lavington* településnév és középang. *stepel, cheping,* modern ang. *market,* West Lavington település közelében; ma: Market Lavington, Wilt.).[795]

A részleges változások között olyanok is akadnak, amelyek alkalmilag, csupán egy-egy településnév esetében léptek fel: ilyenek a deszemantizáció, a reszemantizáció és a transzszemantizáció. Ezek a változások a névalak lexikális-morfológiai szerkezetének és szemantikai tartalmának felismerhetőségét érintették. Deszemantizáció esetén mindkettő elhomályosult: így például az elavult óang. *hlinċ* ('part', 'szegély') kifejezést hangalaki hasonlóság és szerkezeti analógia alapján az *-ing* névelem váltotta fel egyes településnevek végén, pl. 1086: *Sidelince* > 1212: *Sideling* ('a széles párkány', vö. óang. *sīd,* gyenge ragozású *sīda* és *hlinċ;* ma: Sydling St Nicholas, Dors.). A reszemantizáció példáiban egy korábban értelmezhetetlen településnév lexikális-morfológiai szerkezete úgy alakult át, hogy a névhasználó közösség számára az új névforma érthető szemantikai tartalmat nyert, pl. 1232–1476: *Askum* > 1577: *Askham* ('a kőrisfáknál', vö. óé. *askr,* t. dat.: *askum,* a kifejezés végébe az óang. *hām* 'tanya' szót értették bele; ma: Askham, Cu.). A transzszemantizáció során pedig egy értelmezhető településnév lexikális-morfológiai szerkezete úgy módosult, hogy az új névalak a korábbitól eltérő szemantikai tartalomra tett szert, pl. [1096x1101]/1150: *Witeberia* ('fehér vár', vö. óang. *hwīte,* datívusza *hwītan* és *byriġ,* a *burh* egyes számú datívusza) >

[794] CDEPN. 1, 435, 86–87; Tóth: *Településnevek változás-tipológiája,* 2008, 17.
[795] CDEPN. 11, 213, 698, 363; Tóth: *Településnevek változás-tipológiája,* 2008, 17.

1188–1316: *Witebi* ('fehér falu', vö. óé. *hvítr* és *bȳ,* fehérre meszelt kőépületeiről; ma: Whitby, Ellesmere Port külvárosa, Chs.).[796]

A fenti változások természetesen egymással kombinálódva is jelentkezhettek. Megvalósulhattak egymást követően a települést jelölő történeti névadatok sorában, pl. az 1086: *Neotestov* > [11. sz.]/12. sz.: *Neotestoce* > [12. sz. eleje]/14. sz.: *Senniet* > 1284: *Seynt Nyet* ('Neot szent helye', illetve 'St Neot [temploma]', vö. óang. *stōw, stoc;* ma: St Neot, Cornw.) adatsorban előbb névrészcserével, majd bővüléssel kísért ellipszissel találkozunk; de arra is van példa, hogy a két egymáshoz legközelebb eső időpontban lejegyzett névforma egyszerre több változási folyamat megtörténtét mutatja, pl. az 1544: *St Melyn* > 1553: *Millians* (a templom védőszentje, Melanius után; ma: St Mellion, Cornw.) változás a névalak elején redukciót, a végén pedig bővülést mutat.[797]

5.10 Összefüggések a településnévi rétegek és típusok között

A Brit-szigetek korai keletkezésű településnevei, mint fent láttuk, bizonyos rétegzettséget mutatnak. A különböző időszakokban a területen hosszabban-rövidebben élő, eltérő anyanyelvű népek helynévadási, -használati szokásai nyomot hagytak a településnevek állományán. Az alábbiakban a brit, latin, óangol és korai (ős- és ó-) walesi nyelvek közvetlen vagy közvetett érintkezéséből fakadó kölcsönös nyelvi hatásokat illusztráljuk néhány településnévi példán keresztül.

Az egyes nyelvekhez köthető településneveknek vannak erősen nyelvspecifikus jellemzői, amelyek időnként a más nyelvből átvett helynevekre is analogikus hatással bírnak. Így például a legtöbb latin eredetű összetett britanniai névforma esetében az alaprész, nem meglepő módon, megelőzi a bővítményrészt, pl. *Aquae Sulis* ('Sulis forrásai', vö. lat. *aqua* 'víz', többes számú *aquae,* Sulis istennő; ma: Bath, Som.), *Pons Aelius* ('Hadrianus hídja', vö. lat. *pons,* Hadrianus császár születési neve: Publius Aelius Hadrianus; ma: Newcastle upon Tyne, T&W.), *Villa Faustini* ('Faustinus villája'; ma: Scole, Nf.). A névrészek fordított sorrendjét alkalmazó korabeli britből a római időszakban a latinba került névalakok közül a *duro* ('erőd', 'fallal körülvett város') alaprészt tartalmazó településnevekben jellemzően szintén második névrészként kerül elő a bővítményrész. Ezek a névformák többnyire jelentős, így feltételezhetően erős latin nyelvi befolyás alatt álló brit-római városokat jelöltek, pl. *Durobrivae* ('fallal körülvett város a híd[ak]-

[796] CDEPN. 596, 23, 673; Tóth: *Településnevek változás-tipológiája,* 2008, 17.
[797] CDEPN. 522.

nál', vö. brit **duro-* és **brīu̯ā;* ma: Rochester, Ke.), *Durocornavium* ('a Cornavi törzs hegyi erődje'; talán a mai Carn Brea, Cornw.), *Duroliponte* ('erőd a hídnál'; ma: Cambridge, Camb.).[798]

A kölcsönzött településnévi összetevők jelentése is mutathat nyelvspecifikus eltéréseket az átadó és az átvevő nyelv viszonylatában. Így például a brit helynevekben gyakran jelentkező *dūn* ('hegyi erőd') kifejezés nem eredeti értelmében, hanem bármely megerődített helyet jelölő névképző formánsként kerülhetett át a rómaiak helyi névadási gyakorlatába. Így kaphatta a szász part egyik római erődítménye a *Branodunum* (vö. brit **bran[n]o-* 'holló', talán személynévi értékben, és **duno-;* ma: Brancaster, Nf.) nevet annak ellenére, hogy nem hegyi erődítmény volt.[799]

Rivet és Smith kiemeli, fontos figyelembe venni, hogy Britannia provincia helyneveit a hivatalosság igényével, főként latin szövegbe illesztve jegyezték le a római korban. A deklináció terén megfigyelhető, hogy a helynevek egyre inkább a nem ragozható latin névszavak kategóriájába kerültek át. Időnként megesett, hogy a névalak latinos formájának kialakítása során egyes brit eredetű névelemek népetimológiás változásokat szenvedtek el, pl. a [4. sz.]/6. sz.: *Luguvallo* településnév utótagja (szabályosan: *-valium*) a latin *vallum* ('fal') szó hatására formálódott ('*Luguvaloshoz tartozó', **Luguvalos* személynév; ma: Carlisle, Cu.). Arra, hogy ezek a változások a lejegyzőkhöz vagy a tényleges szóbeli névhasználathoz kötődtek, nem következtethetünk a forrásokból. Arról sem szabad elfeledkezni, hogy a latin források sokszor kései másolatokban maradtak fenn, így különféle másolási hibák is befolyásolhatják azt, hogy milyen formában maradt ránk egy-egy britanniai helynév, pl. egyes útleírásokban a helyes *Calleva* alak mellett betűtévesztés miatt a *Galleva* forma is jelentkezik (vö. brit **Callēu̯ā* '[város az] erdő[ben]', vö. **calli-* és *-evā* szuffixum; Hamp.) a mai Silchester közelében fekvő egykori brit-római településre vonatkozóan.[800]

A különböző anyanyelvű névhasználó csoportok együttélése, érintkezése következtében a településnevek nyelvenként eltérő típusú hangváltozások hatóköré-

[798] CDEPN. 16, 433–434, 503–504; Gelling: *Signposts,* 1988, 45–46, 51–52. A *duro* alaprészt tartalmazó, más provinciákban használt településnevek esetében e névrész az összetett névformák második tagjaként sem volt ritka: vö. római-brit *Durobrivae* és gall *Brivodurum,* mindkettő 'fallal körülvett város hidakkal'. A britanniai településnevek között ez utóbbi névszerkezet csak kivételesen kerül elő, pl. *Lactodurum* (ma: Towcester, Nhp.), vö. Gelling: *Signposts,* 1988, 45; CDEPN. 624 (*Towcester* c. a.); https://www.roman-britain.co.uk/places/carn_brea/; https://www.roman-britain.co.uk/places/duroliponte/ (Letöltés: 2023. október 20.) Megjegyzendő ugyanakkor, hogy míg a római időszak névállományát tekintve a brit eredetű összetett helynevekben a bővítményrész jellemzően megelőzte az alaprészt, a brit kelta utódnyelvekben a 6. században vagy azután keletkezett helynevek esetében a névrészek sorrendje megcserélődött, így a kései névformákban a bővítményrész követi az alaprészt (vö. Gelling: *Signposts,* 1988, 52).

[799] CDEPN. 79–80; Rivet–Smith: *The Place-Names of Roman Britain,* 1979, 18, 28–29, 36.

[800] CDEPN. 386, 550; Rivet–Smith: *The Place-Names of Roman Britain,* 1979, 18, 29–36.

be kerülhettek, az írásbeli vagy a szóbeli nyelvhasználat sajátosságainak megfelelően. Miután a brit helynevek a latinba kerültek, az írásbeliségben sokszor maguk is a latin hangváltozások szerint módosultak, pl. a vulgáris latin hangsúlytalan *u* > *o* nyíltabbá válás mutatkozik meg az *Eburacum* > *Eboracum* (ma: York, NY.) változás során. Más esetekben a hivatali írásbeliség éppen hogy konzerválta a korábbi névalakokat, pl. a vulgáris latin *ĭ* > *e* változásnak nincs nyoma a feljegyzett britanniai helynevekben. A brit-római helynévállományt a brit lakosság szóban is használta, így bizonyos brit hangváltozások is érintették a névformákat. Az így létrejött helynevek időnként a latin nyelvű forrásokba is bekerültek, pl. a brit *au* > *o* változás áll az *Alauna,* illetve *Alone* névváltozatok megjelenése mögött (a brit eredetű Ellen folyónévből; ma: Maryport, Cu.); valamint a brit hangváltozásokon átesett névformák szolgáltak a későbbiek során a korai walesi névalakok alapjául, és ezek kerültek be az angolszász betelepülők nyelvébe is.[801]

Fontos figyelembe venni, hogy az egymás után betelepülő népek közül a térségben egyszerre kettőnél több is jelen lehetett egy adott időszakban. Az eltérő anyanyelvű névhasználó csoportok nyelvi hatása ilyenkor egymást átszőve is jelentkezhetett az érintett területen. London neve a korai forrásokban például latinul főként *Londinium,* óangolul *Lunden,* walesi nyelven pedig *Llundein* formában kerül elénk. A név eredetéről újabban úgy nyilatkoznak a kutatók, hogy esetében talán két óeurópai eredetű kifejezés brit képzőkkel ellátott formájával számolhatunk a Temze alsó, Westminster alatti szakaszának jelölésére, és a név jelentését 'a hely, ahol a folyó hajózható, ahol gázló nem építhető ki' formában adják meg. A brit **Londinion* alakra visszavezethető latin *Londinium* forma azonban nem lehet közvetlen előzménye az óangol *Lunden* formának az óangolra jellemző i-mutáció[802] elmaradása miatt. Az óangol névforma előzménye vagy egy brit **Londonion* alak lehetett (amely a brit **Londinion* alakváltozataként élt), vagy az óangol alak úgy alakult ki, hogy a helyi latin kiejtésben a *Londinium* formából *Lundeiniu* vagy *Lundein* lett, amely így szintén elkerülhette az óangol i-mutációt. A *Lundein* névalak megléte az ówalesiből egyébként valóban adatolható. Hasonlóképpen: a latin *Nidum* névforma a településen áthaladó Neath folyó kelta (esetleg prekelta) eredetű, ma *Nedd* ('fénylő') formában élő walesi nevével áll összefüggésben, s a walesi város mai angol *Neath* neve szintén a kelta (prekelta) eredetű névalakra megy vissza, nem pedig a latin városnévből keletkezett (WGlam.).[803]

[801] CDEPN. 6, 212 (*River Ellen* c. a.); Rivet–Smith: *The Place-Names of Roman Britain,* 1979, 18, 24–28.

[802] A veláris képzésű magánhangzó palatálissá lesz, illetve a palatális képzésű magánhangzó felsőbb nyelvállásúvá lesz, ha a következő szótag *i, ī* vagy *j* hangokat tartalmaz (vö. Victoria Koivisto-Kokko: *Old English Online,* 2023. https://oldenglish.info/wam4.html) (Letöltés: 2023. október 15.)

[803] CDEPN. 379; DBPN. 305, 341; Gelling: *Signposts,* 1988, 57–58; Rivet–Smith: *The Place-Names of Roman Britain,* 1979, 19; Richard Coates: A new explanation of the name of London, *Transactions*

Nemcsak az egyes névalakok, hanem a jelölt települések kontinuitása is vethet fel kérdéseket. Nem ritka ugyanis, hogy a brit-római településnév egy, az eredeti várostól jelentősebb távolságra lévő helység neveként maradt fenn. Az etimológiai kapcsolatot mutató névvel jelölt római kori és jelenlegi települések nagyobb távolságát Margaret Gelling többféle megközelítésben magyarázza. Elképzelhetőnek tartja, hogy valamely földrajzi objektum megjelölésén keresztül került át a névforma egyik helységről a másikra. Így például a brit-római kori *Letocetum* a mai Wall település helyén álló római állomás volt, a névből származó Lichfield névalak ma egy, az egykori római állomástól mintegy három kilométerre északra fekvő helységet jelöl. Gelling ezt úgy magyarázza, hogy a *Letocetum* megnevezés eredetileg talán a mai Wall és Lichfield közti korabeli erdő neve volt ('szürke erdő', vö. brit **leito-* és *caito-;* Staff.), s erről kapta a nevét mindkét hely. Alternatív magyarázatként azt is felveti, hogy a névvándorlást az tette lehetővé, hogy a római kor előtt kialakult birtoktestek az angolszász korszakig nyúlóan tovább éltek. Az utóbbi elgondolás szerint a római kori és a későbbi angolszász helység neve a települések távolsága ellenére azért azonos, mert mindkettő ugyanazon a birtoktesten jött létre, s annak a nevét viselte. Más esetekben a brit-római településnév területnévként élt tovább. Így például a 2. század végi brit-római *Ariconium* településnév talán összefügg a rómaiak kivonulását követően a térségben létrejött *Erging* walesi királyság nevével, amelyből a ma is használatos *Archenfield* területnevet szokás magyarázni (1086: *Arcenefelde,* 1138: *Erchenefeld* 'nyílt terület Ergingnél vagy melynek neve *Erging*'; Heref.).[804]

A brit-római hely(ség)nevek jó része ugyanakkor a római légiók kivonulása után kikopott a használatból, eltűnt. Carole Hough ezt a jelenséget több tényező együttes hatásával magyarázza. A névformák egy része átkerült az óangolba, bennük az átvétel során népetimológiás változások következtek be, így egyes későbbi, látszólag óangol településnevekben valójában brit-római nevek éltek tovább. A folyamatot segíthette a kelta kultúra elsődlegesen szóbeli jellege. Az írásbeliség hiánya, csekély jelenléte nem kedvezett a római szempontból többnyire kevéssé fontos településeket, helyeket jelölő brit nevek fennmaradásának. A kiépülő angolszász hivatali adminisztráció pedig a későbbiekben a már meglévő településekre szívesebben alkalmazott számára értelmezhető, névcsere révén létrejött óangol megjelöléseket.[805]

---

of the Philological Society, vol. 96, 1998/2, 203–229; Theodore Bynon: London's Name, *Transactions of the Philological Society,* vol. 114, 2016/3, 281–297.

[804] CDEPN. 370, 16, 372; Gelling: *Signposts,* 1988, 53–55.

[805] Carole Hough: The (non-)survival of Romano-British toponymy, *Neuphilologische Mitteilungen,* vol. CV, 2004/1, 25–27.

A brit települések jellemzően a természeti környezet után kapták a nevüket. Ez a névtípus a korai angolszász névadást is jellemezte, s csak később terjedtek el a településtípust jelölő földrajzi közneveket tartalmazó, az óangolra oly jellemzőnek tartott összetett névformák. A topográfiai jellegű brit és korai angolszász településnevek között – vélekedik Hough – talán szoros kapcsolat áll fenn: utóbbiak teljes vagy részfordítással is keletkezhettek az előbbiekből a két népcsoport együttélése során, pl. brit **Doβras* > óang. *Dofras* többes számú formák ('a vizek', vö. brit **dubro-* 'víz', a Dour folyó itt ömlik a tengerbe; ma: Dover, Ke.). Az angolszász betelepülők az 5. és 6. század során más esetekben is átvehettek brit eredetű településneveket úgy, hogy azok földrajzi köznévi elemét lefordították, annak értelmét a megfelelő óangol kifejezéssel adták vissza. Ez egyaránt magyarázná a brit-római településnevek eltűnését és a természeti környezetet leíró korai angolszász településnevek feltűnő gyakoriságát.[806]

A különböző népekhez kapcsolható nyelvi rétegekből származó településnevek területi kötöttségei történeti folyamatokra világíthatnak rá. Bethany Fox a Forth és a Tees folyók közé eső keleti térség p-kelta (cumbriai) és óangol eredetű helységnévanyagát vizsgálva arra igyekszik választ találni, hogy a régióban milyen módon telepedtek meg az angolszászok. Megállapítása szerint a brit *Tref-* ('tanya') és *Caer-* ('erőd') kezdetű névformák, valamint az óangol *-hām* és *-ingahām* névrészeket tartalmazó településnevek egymást kölcsönösen kizárva jelentkeznek a területen. Az előbbiek kevéssé fordulnak elő a mezőgazdaságra alkalmas déli síkvidéken, ahol egyébként is ritkák a brit eredetű névformák, míg az északi terméketlen, ám jól védhető hegy- és dombvidékeken számos ilyen név maradt fenn. Ezzel szemben a korai angolszász megszállás jeleként számontartott *-hām* és *-ingahām* végződést őrző településnevek éppen a termékeny folyóvölgyekben és a tengerparton vannak jelen nagyobb mennyiségben. E földrajzi megosztás alapján Fox azt a következtetést vonja le, hogy a hódítók legkorábban a Tyne, a Tees, az Alne, a Tweed folyók völgyeit, valamint a keleti tengerpart síkvidékét szállták meg, majd innen elsősorban politikai befolyásukat terjesztették ki a környező területekre, amikor a 6. században Bernicia néven királyságot hoztak létre a régióban. A Pennine-hegység magasabb vonulatai, a Cheviot, a Moorfoot és a Lammermuir dombvidék, valamint az utóbbiaktól északra eső régió ugyanakkor még hosszan brit ellenőrzés alatt maradt.[807]

Egy nyelven belül is mutatkozhatnak olyan területi kötöttségű különbségek a településnevek típusai között, amelyekből történeti következtetések vonhatók le.

[806] CDEPN. 192–193; Hough: *The (non-)survival of Romano-British toponymy,* 2004, 27–32.
[807] Fox: *The P-Celtic Place-Names,* 2007.

Az ó- és korai középangol korszakban keletkezett településnevek például két, egymástól markánsan eltérő jellegű vidéket tükröznek vissza az angolszász szállásterületen. Az északi, nyugati és bizonyos délkeleti részeken fennmaradt az ősi, erdős vidék. Itt a szórt megtelepedés, a legeltető állattartás, az egymástól távol eső, elzárt kis szántóföldek használata, a közös tulajdon jelentősége, valamint a korábban kialakult kulturális tájkép megőrzése volt jellemző. A déli, középső és a Pennine-hegységtől keletre eső területeken ezzel szemben összefüggő települések, falvak alakultak ki, melyeket nagy, egybefüggő szántóföldek vettek körül, egy kevés erdővel és némi legelővel.[808]

Stephen Mileson e kettősség illusztrálására az egymáshoz egyébként közel eső Chiltern Hills dombság oxfordshire-i erdős vidékének és a Dorchester (-on-Thames) környéki, sűrűn lakott völgynek az angolszász korszak viszonyait felmutató helynévtípusait hozza fel példaként, pl. *Nettlebed* ('csalános árok', vö. óang. *netel* és *bedd*), *Huntercombe* ('a vadászok völgye'), *Swyncombe* ('völgy, ahol disznókat tartanak', vö. óang. *swīn* és *cumb*) a Chilterns dombságon; illetve (*Great* és *Little*) *Rycote* ('lak, ahol rozs nő', vö. óang. *ryge* és *cot*), *Cuxham* ('Cuc folyó menti rétje', vö. óang. **Cuc* személynév, e. gen.: **Cuces* és *hamm*), *Warpsgrove* ('liget lóval járható úttal', vö. északi ang. *werpels* és *grāf*) Dorchester környékén. Érdekes megfigyelése, hogy az angolszász időszakon belül is változtak a névadás legjellemzőbb motivációs tényezői: míg a korszak elejéről leíró jellegű, tulajdonjogra, népcsoportra, funkcióra, vízlelő helyre utaló településneveket idéz, pl. *Chalgrove* ('[település] a mészkőgödörnél', vö. óang. *ċealc* és *græf,* e. dat.: *grafe,* melyet később a középang. *grove* váltott fel, mészkövet bányásztak itt), *Benson* ('Benesa birtoka', vö. óang. *Benesa* személynév, *-ing-* kötőelem és *tūn*), *Wallingford* ('Wealh népének gázlója', vö. óang. **Wealhingas* népnév, t. gen.: **Wealhinga* és *ford*), *Warborough* ('kilátóhegy', vö. óang. *weard, *wearda* vagy **wearde* és *beorg*), *Ewelme* ('erőteljes forrás', vö. óang. *ǣwelm*), addig a korszak végéről közlekedéssel, kereskedelemmel, a birtokközpontokhoz viszonyított helyzettel, a földterületek felosztásával összefüggő helységnevekre hivatkozik tipikusként, pl. *Rofford* ('*Hroppa gázlója'), *Berrick Salome* ('távoli, kint lévő farm', vö. óang. *berewīc,* a település később a Suleham család birtokában volt), *Ibstone* ('Ibba [határ]köve', vö. óang. *Ibba* személynév és *stān*).[809]

[808] Jones: *Responding to Modern Flooding,* 2016, 12–13; Stephen Mileson: The South Oxfordshire Project: perceptions of landscape, settlement and society, 500 k.–1650, *Landscape History,* vol. 33, 2012/2, 83–98; Stephen Mileson – Stuart Brookes: *Peasant Perceptions of Landscape. Ewelme Hundred, South Oxfordshire, 500–1650,* Oxford, Oxford University Press, 2022.

[809] CDEPN. 432, 176, 124, 50, 646, 650, 221, 52, 328; Jones: *Responding to Modern Flooding,* 2016, 12–13; Mileson: *The South Oxfordshire Project,* 2012, 83–98; Mileson–Brookes: *Peasant Perceptions*

A településnevek nyelvi, illetve tipológiai szempontú kategorizációját több tényező is nehezíti. A nyelvi eredet szerinti csoportosítás esetén külön figyelmet érdemelnek a kevert nyelvi eredetű névformák, pl. a *Chetwode* ('Chet nevű erdő', vö. őswalesi **cēd* 'erdő' + óang. *wudu* 'ua.'; Bkh.) típusú tautologikus településnevek (azonos jelentésű brit és óangol földrajzi köznevekből felépülő helységnevek); a *Grimston* ('Grimr települése', vö. óé. *Grímr,* e. gen.: *Gríms* és óang. *tūn;* Leic.) és *Carlton* ('szabad parasztok települése', vö. óé. *karl,* t. gen.: *karla* és óang. *tūn;* NY.) típusú hibrid névformák (első névrészként óészaki személyneveket, illetve közszavakat, második névrészként településtípusra utaló óangol köznevet tartalmazó településnevek); valamint a *Cricket (St Thomas)* ('Szent Tamás Cricket nevű települése', vö. őswalesi **crüg* 'hegy' és ófr. *-ette-* kicsinyítő képző és a templom védőszentje; Som.), illetve a *Brampton-en-le-Morthen* ('Brampton Morthen kerületben', vö. *en le* 'a […]-ban/-ben'; SY.), *Haughton-le-Skerne* ('Haughton a Skerne folyón'; Durh.) típusú kevert morfológiájú helységnevek (brit vagy óangol eredetű kifejezések mellett normann francia grammatikai elemeket magukban foglaló településnevek).[810]

Talán hármas nyelvi hatással számolhatunk az *Antonine Itinerary* című útleírásban említett, datívuszi formában jelentkező *Vagniacis* helynév kapcsán. A név eredetét tekintve vélhetően a brit **wāgn-* 'mocsár' és az óang. *ge-fall* 'esés' szavakkal áll összefüggésben, alakjára ugyanakkor a latin nyelv is hatással volt. A név jelentése 'a mocsarak helye' formában adható vissza. Az Ebbsfleet folyó forrásánál lévő tavacskát nyolc természetes forrás táplálta, ami nemcsak a hely egykori *Vagniacis,* hanem mai *Springhead* ('forrásfő'; ma: Gravesend egyik külvárosa, Ke.) nevét is magyarázza. Ezen a területen haladt át a Watling Street római út, amely mentén több templom- és raktárépület maradványaira bukkantak a régészek.[811]

Az azonos nyelvből eredő névrészekből felépülő településnevek tipológiai kategorizációját nehezíti, hogy sok a kétrészes helységnév. Ezek alaprészük szerint többnyire a településtípusra, a természeti vagy az épített környezetre utaló névformák között tarthatók számon, bővítményrészük alapján pedig lényegében bármely, a fejezetben tárgyalt típusra szolgáltatnak példát. Az utóbbi megállapítás szemléltetésére a Brit- és az Ír-szigetről vett egy-egy fent bemutatott településnévi példát hozunk (az egyes névrészek eredetét lásd a megfelelő típusnál). A bővítményrész (amely ezúttal a Brit-szigetről származó

of Landscape, 2022; http://kepn.nottingham.ac.uk/map/place/Oxfordshire/Swyncombe; http://kepn.nottingham.ac.uk/map/place/Oxfordshire/Warpsgrove (Letöltés: 2024. február 10.)

[810] CDEPN. 131, 263, 116–117, 168, 79, 287.

[811] Padel: *Brittonic place-names in England,* 2013, 22; https://www.roman-britain.co.uk/places/vagniacis/ (Letöltés: 2024. február 10.)

településnevekben az első, az Ír-szigetről való helységnevekben pedig a második névrész) vonatkozhat személyekre, birtokosokra, pl. *Elwick* ('Ella vagy Ægla farmja, faluja'; Durh.), *Ballybunion* (*Baile an Bhuinneánaigh,* 'Buinnéan falva'; Kerr.); társadalmi csoportokra, pl. *Bassingfield* ('Basa népének nyílt területe'; Nott.), *Donegal* (*Dún na nGall,* 'az idegenek erődítménye', a 9. századi dánokra vonatkozóan; Dng.); az ősvallásra, pl. *Grimsbury* ('Grīm, azaz Woden erődje'; ma: Banbury városrésze, Oxf.), *Ballynacally* (*Baile na Caillí,* 'a boszorkány falva'; Cla.); patrocíniumra, pl. *Peterborough* ('Szent Péter *Burg*ja', Szent Péternek ajánlott apátságáról; Camb.), *Dundrod* (*Dún dTrod,* '[Szent] Treodán [templomának] erődítménye'; Ant.); településtípusra, pl. *Tunstead* ('tanyahely', vö. óang. *tūn* és *stede;* Nf.); az épített környezetre, pl. *Kirkby* ('falu templommal'; NY.), *Ballinacarrow* (*Baile na Cora,* 'a duzzasztógát falva'; Sli.); a természeti környezetre, pl. *Tamworth* ('elkerített terület a Tame folyónál'; Staff.), *Ballinrobe* (*Baile an Róba,* 'a Róba folyó falva'; My.); gazdasági tevékenységre, pl. *Wallerscote* ('sófőző lak'; ma Northwich város része, Chs.), *Listooder* (*Lios an tSudáire,* 'a tímár erődítménye'; Dw.).[812]

Emellett a bővítményrészek alapkategóriái több ponton is kapcsolódhatnak egymáshoz. Például az angolszász törzsek egy része korai vezéréről kapta nevét, így a törzsnévi helységnevekben végső soron személynevekkel is találkozunk, pl. *Bobbingworth* ('Bubba népének körülkerített tanyája', vö. óang. *Bubba* személynév és *-ing* helynévképző > **Bubbing* helynév és *worth;* Ess.), *Corringham* ('Cora népének tanyája', vö. óang. **Curra* személynév és *-ingas,* t. gen.: **Curringa* népnév és *hām;* Ess.), *Knottingley* ('Cnotta népének erdeje vagy irtványa', vö. óang. **Cnotta* személynév és *-ingas,* t. gen.: **Cnottinga* népnév és *lēah;* WY.), *Wokingham* ('Woca népének tanyája', vö. óang. **Woc[a]* személynév és *-ingas,* t. gen.: **Wocinga* népnév és *hām;* Brk.). Ugyanakkor a népcsoporthoz való tartozásra utaló személyneveket magukba foglaló korai településnevek – igaz, áttételesen – a Brit-szigeten együtt élő népekről is informálnak minket, pl. *Walsall* ('Walh kis völgye', vö. óang. *Walh* személynév, e. gen.: *Wales* és *halh,* e. dat.: *hale;* WMd.), *Scotforth* ('Scot[t] gázlója' vagy 'a skótok gázlója', vö. óang. *Scot[t]* személynév vagy *Scot* népnév, t. gen.: *Scotta* és *ford;* Lanc.), *Frankley* ('Franca erdeje vagy irtványa', vö. óang. *Franca* személynév és *lēah;* Worc.) helységnevek.[813]

A személyekre utaló bővítményrészek kategóriájának emellett lehet kapcsolata az ősvallással összefüggő, pl. *Thursby* ('Thori vagy Thuri falva', vö. óé. *Thórir,* ódán *Thūrir* személynév, e. gen.: *Thóris, Thūris* és *bȳ,* a személynév összefüggésben állhat Thor istenség nevével; Cu.); a patrocíniumra vonatkozó, pl. (*Little* és

[812] CDEPN. 215, 41, 469–470, 631, 350–351, 599; DBPN. 33, 155, 37, 163, 31, 32, 300.
[813] CDEPN. 67, 158, 354, 692, 647, 532, 240; Gelling: *Signposts,* 1988, 163.

Much) *Dewchurch* ('Dewi, azaz Szent Dávid temploma', vö. walesi *Dewi* személynév, középang. *chirche, litel,* modern ang. *much,* a 6. századi püspökből Wales védőszentjévé lett Dávidhoz címzett templommal; Heref.), *Kenderchurch* ('Cynidr, azaz Szent Cynidr temploma', vö. walesi *Cynidr* személynév és középang. *chirche,* a helységet a 6. századi, a környékben templomokat és remeteséget alapító délwalesi püspökből lett szenttel hozzák összefüggésbe; Heref.); a társadalmi csoportra utaló, pl. *Prescott* ('a papok majorságai', vö. óang. *prēost,* t. gen.: *prēosta* és *cot,* többes számú *cotu;* Shr.), *Monkton* ('a szerzetesek települése', vö. óang. *muneca,* t. gen.: *munuc* és *tūn,* a jarrow-i apátság birtoka volt; T&W.); a gazdasági tevékenyégre mutató, pl. *Faversham* ('a kovács birtoka', a latin *faber* > óang. **fæfer* foglalkozásnév talán ragadványnévként került a településnévbe, és *hām;* Ke.) bővítményrészek kategóriájával is. A társadalmi csoportra és a gazdasági tevékenységre utaló bővítményrészek szintén mutathatnak kapcsolódási pontokat, pl. *Salterforth* ('sókereskedők által használt gázló', vö. óang. *saltere* és *ford;* Lanc.), *Huntington* ('a vadászok települése', vö. óang. *hunta,* t. gen.: *huntena* és *tūn;* Heref.). A kategorizáció alapját ezekben az esetekben a bővítményrész névbe kerülésének elsődleges motivációja képezheti.[814]

A településnevek kategorizációját tovább nehezíti, hogy a részben vagy egészében azonos alakú helységnevek visszamehetnek különböző eredetre is. Így például a ma *Hawk-* kezdetű településnevek első névrésze bizonyos esetekben az óangol *Heafoc, *Hafoca* vagy *Hōc* személynevek egyikére vezethető vissza, pl. *Hawkchurch* ('Heafoc temploma', vö. óang. *Heafoc* személynév, e. gen.: *Heafoces* és *ċiriċe;* Dev.), *Hawkedon* ('Hafoca hegye', vö. óang. **Hafoca* személynév, e. gen.: **Hafocan* és *dūn;* Suf.), *Hawksworth* ('Hoc elzárt területe', vö. óang. *Hōc* személynév, e. gen.: *Hōces,* amelyre a modern ang. *hawk* szó volt hatással, és *worth;* Nott.); máskor óészaki személynévből ered, pl. *Hawkshead* ('Hauk hegyi kunyhója', vö. óé. *Haukr* személynév, e. gen.: *Hauks* és *sætr,* esetleg óang. *set* 'karám' vagy óé. *setr* 'település', melyet a középang. *heved* 'fej' váltott fel; Cu.); de rejtőzhet mögötte madárnév, pl. *Hawkeridge* ('sólyomgerinc', vö. óang. *hafoc,* t. gen.: *hafoca* és *hrycg;* Wilt.); foglalkozásnév vagy foglalkozásnévi eredetű családnév, pl. *Hawkerland* ('solymár földje', vö. óang. *heafocere* vagy *Hawker* családnév, e. gen.: *heafoceres* vagy *Hawkeres* és *land;* Dev.); illetve földrajzi vonatkozású közszó is, pl. *Hawkwell* ('kampós patak', vö. óang. *haca,* folyók közötti kampó formájú földnyelvre vonatkozóan, melyre a középang. *hawke* szó volt hatással, és *wella;* Ess.).[815]

[814] CDEPN. 615, 186, 340, 482, 419, 226, 525, 324; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 120–121; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 81–82.

[815] CDEPN. 288, 289; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 153.

Mára egészében azonos alakú, kétrészes településnevek mögött is állhat különböző eredet, létrejöttük motivációja eltérő lehet. A *Broughton* településnévnek például leggyakrabban 'folyó menti település' jelentést tulajdoníthatunk (vö. óang. *brōc* 'patak' és *tūn* 'település'), pl. a buckinghamshire-i Broughton falucska a Bearbrook patak mellett fekszik, az oxfordshire-i Broughton a Sor Brook közelében létesült, a cumbriai Little és Great Broughton helységek a Derwent folyó mentén találhatók. A név ritkábban 'erődített elkerített hely' értelmű (vö. óang. *burh* 'erődítmény' és *tūn* 'település'), pl. a Manchester közelében fekvő, egykor önálló Broughton településen (ma Salford város része) az Irwell folyó kanyarulatában lévő várat említenek a források; a lincolnshire-i (Brant) Broughton a Brant folyó közelében létrehozott megerődített település volt. A névformának legvalószínűbben 'hegy melletti település' (vö. óang. *beorg* 'hegy, domb' és *tūn* 'település') jelentése lehet a hampshirei Broughton esetében: a közeli Broughton Down egy nagyobb dombos terület, igaz, a falu a Wallop Brook patak völgyében van, így az első jelentés sem zárható ki teljesen.[816]

A településnév típusa nem minden esetben adható meg teljes bizonyossággal. Egyetlen helységnév értelmezése kapcsán is számos tényezőt kell figyelembe vennie az etimológusoknak, s nem mindig lehetséges egyetlen megoldás mellett letenni a voksot. Az *Atcham* (1086: *Atingeham* > 1535 – 17. sz.: *Acham;* Shr.) településnév magyarázatakor az első névrész kapcsán felmerül, hogy az társadalmi csoportra utal, tehát a név *'Ætti vagy Ēata népének tanyája' jelentésű. Ebben az esetben a helységnév alkotóelemei: *Ætti* vagy *Ēata* személynév, *-inga-* kötőelem és *hām* ('tanya', 'major') településtípusra utaló köznév. Az is elképzelhető, hogy az első névrész személynévre visszamenő helynév, ekkor a településnév jelentése *'Æt(t)inğé*nél, azaz az Ætti vagy Ēata után elnevezett helynél lévő tanya' formában adható vissza. E szerint az értelmezés szerint a helységnév alkotóelemei: *Ætti* vagy *Ēata* személynév, *-ing* helynévképző, amely egyes számú [lokatívuszi funkciójú] datívuszi *-inğe* formában jelenik meg a névben, és *hām* településtípusra utaló köznév. Mivel a település a Severn folyó egyik kanyarulatában fekszik, az alaprész a *hamm* ('víz által szegélyezett földdarab') vízparti helyet jelölő köznév is lehet, ami további magyarázati lehetőségeket szül: *'Ætti vagy Ēata népének víz által szegélyezett földdarabja', *'Æt(t)inğé*nél, azaz az Ætti vagy Ēata után elnevezett helynél lévő víz által szegélyezett földdarab'. Megemlítendő, hogy a település templomának védőszentje Szent Eata, aki Hexham, majd Lindisfarne püspöke volt a 7. század végén, tehát elképzelhető a patrocíniumi vonatkozás is. Emellett az sem zárható ki, hogy az első névrésznek az óang. **et(t)ing, *æt(t)ing* 'legelőhelynél' kifejezéshez van köze, azaz meglehet, hogy a helységnév jelentése

[816] CDEPN. 93–94.

'a legelőhelynél lévő tanya' vagy 'a legelőhelynél lévő víz által szegélyezett földdarab' formában adható meg.[817]

A fenti példákban is láthatjuk, hogy bizonyos földrajzi közneveket igen nehéz pusztán nyelvi alapon azonosítani a településnevekben, pl. az óang. *brōc* ('patak'), *burh* ('erődítmény') és *beorg* ('hegy, domb'); *hām* ('tanya', 'major') és *hamm* ('víz által szegélyezett földdarab'). Hasonló értelmezési nehézségek merülhetnek fel az óang. *dūn* ('domb') és *tūn* ('település'); *-ston* ('települése') és *stān* ('kő'); *(ġe)būr* ('a szolgaállapot közelében lévő paraszt'), *būr* ('házikó', 'kunyhó') és *burh* ('erődítmény') alaprészek kapcsán, pl. *Chessington* ('Cissa dombja', 1086: *Cisendone, Cisedune,* vö. óang. *Ċissa* személynév, e. gen.: *Ċissan* és *dūn;* GLon.); *Kingston upon Thames* ('királyi birtok a Temze mellett', vö. óang. *cyninges-tūn;* GLon.) és *Kingston on Soar* ('a király köve a Soar folyó mellett', vö. óang. *cyne* és *stān;* Nott.); *Burland* ('parasztok újonnan megművelt földje', vö. óang. *[ġe]-būr* és *land;* Chs.), *Bures* ('kunyhók', vö. óang. többes számú *būras;* Suf.) és *Burford* ('gázló az erődítménynél', vö. óang. *burh* és *ford;* Oxf.). A megoldáshoz ilyen esetekben a korai írott formák, valamint a földrajzi környezet tanulmányozása juttathat el.[818]

[817] CDEPN. 25–26; DBPN. 23; DEPN. 18.

[818] CDEPN. 130, 347–348, 100, 99; DBPN. 520, 519, 522, 521, 525, 524, 520; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 149–150; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 43–44.

6. MIKROTOPONIMÁK, KISEBB FÖLDRAJZI OBJEKTUMOK, UTAK NEVEI

A kisebb, egykor is csak helyi ismertségű földrajzi objektumokat, területeket jelölő megnevezéseknek nyilván csak töredék része került be a korai oklevelekbe, krónikákba, egyéb dokumentumokba. Legtöbbször egyetlen lejegyzett történeti névadat maradt fenn az adott denotátum vonatkozásában; a korai névalakok közül sok ma már nem él vagy jelentősen megváltozott, s a jelölt helyek azonosítása sem mindig egyszerű. Ennek ellenére a mikrotoponimák nyelvi és történeti forrásértéke igen jelentős. Richard Jones azzal magyarázza ezt, hogy míg a településnevek sokszor a helység idegenek számára is szembetűnő egy-két jegyét jelölik meg, azaz elnagyolt információkat közölnek a településről, addig a mikrotoponimák többnyire a helyi lakosok nézőpontjából megalkotott, a megnevezett helyről sokszor igen pontos és szemléletes képet nyújtó kifejezések. Olyan elnevezések, amelyek az ott élőknek a jelölt hellyel kapcsolatos közvetlen tapasztalatain, megfigyelésein, közös emlékein alapulnak, s amelyek ismerete és használata a helybeliek körében nemcsak a hely azonosítására szolgál, hanem identitásképző funkcióval is bír, az otthonosság érzését erősíti. Az angolszász korszakból fennmaradt mikrotoponimákat tartalmazó határleírásokból az is jól érzékelhető továbbá, hogy a korai névhasználók a teret valóságosan, három dimenzióban érzékelték, s az oklevelekben az egymást követően megnevezett határpontokat jellemzően aszerint választották meg, hogy azok kölcsönös láthatósága a térben biztosított legyen.[819]

Az alábbiakban mintavétel alapján felvázoljuk a korai keletkezésű mikrotoponimák szemantikai tartalmának, motivációjának sokszínűségét, majd kiemelten szólunk néhány jellemző típusukról, így az angolszász közgyűlések helyszínét jelölő, a nőkkel kapcsolatosan keletkezett, valamint az egyházi javadalmakra utaló helynevekről. Az ó- és középangol eredetű nevek mellett a skót gael kultúrájú népcsoport által adott és használt mikronevek egyes fajtáiról is

[819] Jones: *Settlement archaeology and place-names,* 2013, 200, 204–205; Jones: *Rethinking Old English toponyms,* é. n., 7–9.

képet adunk. Végül azoknak a sajátos neveknek a csoportját tekintjük át, amelyek a Brit-sziget úthálózatának legkorábban kiépült útvonalaira vonatkoznak. A fejezetben mindvégig tekintettel vagyunk annak felmutatására, hogy a tárgyalt mikrotoponimákból milyen település-, birtok-, gazdaság- és művelődéstörténeti következtetések vonhatók le.

6.1 Mikrotoponimák, kisebb földrajzi objektumok nevei

A dűlőnevek *(field-names)* közül sok csak a 18. század végén és a 19. század elején keletkezett, miután a korábban közös földterületek, legelők magántulajdonba kerülését jelző elkerítések folyamata *(enclosure)* a végéhez ért. E viszonylag kései névformák alaprészében sokszor kerül elénk mértékegység megjelölése, illetve a köznyelvi jelentéshez képest a mezőgazdaságban némiképp eltérő értelemben használt köznév, pl. *acre* ('angol hold', kb. 4 m^2), *furlong* (hosszmértékegység, kb. 200 méter), *flat* ('nagyobb darab föld a közös területből'), *land* ('szántóföld a közös területből'), *headland* ('az eke megfordítására szolgáló földdarab'), *ridge* ('megművelt földsáv'), *fallow* ('felszántott föld'). A bővítményrész, amennyiben van, gyakran a földterület nagyságát, alakját, helyzetét, talaját, terményét jellemzi; a természeti környezetet írja le; az egykori tulajdonost, bérlőt azonosítja; de sorszámnévvel is találkozunk ebben a funkcióban.[820]

A korai keletkezésű mikrotoponimák tanúsága szerint az erdőségek irtásával, a mocsarak, vizek lecsapolásával nyert termőföldek elkerítésével a középkorban is számolhatunk. Ilyen 'elkerített, művelés alá vont földdarab'-ot jelölt a középang. *innām* kifejezés, pl. 12. sz.: *le innome* (Ess.), 1218: *Inname* (Sur.). Hasonló értelemben kerültek be a mikronevekbe Kelet- és Délkelet-Angliában az óang. **inning* kifejezésre, Észak- és Közép-Angliában az ósk. *intak* szóra visszavezethető névrészek; az észak-angliai régióban az ósk. *afnám* köznév pedig a 'nagyobb birtokokból lekerített földterület'-ek nevében tűnt fel, vö. mai *Ninneywood* (Bkh.), *Intake* (SY.), *Avenham* (Lanc.). A középang. *inheche, inhōke* és *hecchinge* kifejezések 'az ugarból művelésre lekerített földdarab' jelentésben válhattak a mikronevek részévé, főként a dél- és a középnyugat-angliai területeken, vö. mai *Innocks* (Wilt.), *Itchin* (Hamp.).[821]

[820] Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 207–208; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 204–205; John Field: *A History of English Field Names,* London – New York, Routledge Taylor & Francis Group, 2013.

[821] Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 213–214; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 205.

Az *Angolszász krónika* által említett helyek közül többet is azáltal sikerült azonosítaniuk a kutatóknak, hogy azok korabeli megnevezése évszázadokon át fennmaradt. Így például a *Krónika* az 584. év alatt beszámol a nyugati szászok és a britek egyik csatájáról, amelyet egy *Feþan leag* (vö. óang. *fēða* 'csapat' és *lēah* 'erdő') nevű helyen vívtak. A csata tényleges helyszínének azonosításában sokat segített, hogy egy 1198-as egyezség szövege az oxfordshire-i Stoke Lyne közelében hivatkozik egy *Fethelee* nevű erdős helyre. A középang. *Fethelee* névforma nyelvileg lehet az óang. *Feþan leag* megnevezés folytatása. A *Krónika* szerint a nyugati szászok 571 körül az Eynsham–Aylesbury vonalig jutottak, a csata az ettől északra fekvő területek birtokbavételéért folyhatott. Ehhez az oxfordshire-i helyszín megfelelőnek ítélhető. Így a nyelvi és a történeti adat egymást erősítve azt valószínűsíti, hogy a csata a mai Stoke Lyne település mellett zajlott le. A *Krónika* egy másik története pedig arról számol be, hogy 1016-ban a sherstoni csata után II. Edmund meglepetésszerű csapást mért a Londont ostromló dán csapatokra azáltal, hogy egy *Clæighangra'* formában feljegyzett nevű hely irányából érkezett a városba. Egy 1294-ben kelt bírósági feljegyzésben a név újra előkerül *Clayhill* formában, sőt, ma is él *Clay Hill*ként az észak-londoni Tottenham városrész közelében. Edmund tehát a middlesexi erdők takarásában vonulhatott Wiltshire-ből London irányába, így csak az utolsó, rövid szakaszon szerezhettek tudomást érkezéséről a dánok.[822]

A történeti dokumentumokban felbukkanó mikrotoponimák egy csoportja korabeli épületekről, építményekről tájékoztat, így helytörténeti következtetések levonását teszi lehetővé, pl. 1497: *Oldburye* ('a régi udvarház'; ma: Obreys, Theydon Garnon településen, Ess.), 1453: *Twyhacche* ('két kapu'; ma: Great és Little Tweech, Good Easter településen, Ess.), 13. sz.: *le Handbrigge* ('híd korláttal'; a délkelet-londoni Bermondsey városrész területén, GLon.), 1398: *Omannebrugge* ('egy ember számára megfelelő szélességű híd'; Aylesbury településen, Bkh.). Ide vonható a gazdaságtörténeti vonatkozású 1300: *Loshawe* ('disznóól számára elkerített terület', vö. óang. *hlōse-haga;* ma: Lucys Field, Great Sampford településen, Ess.) névforma; sőt, a *lousy* kifejezést (valamely írásváltozatában) tartalmazó mikronevek egy része is, amelyek végső soron szintén az óang. *hlōse* ('disznóól') szó származékai, s pusztán csak népetimológia révén kerültek összefüggésbe a 'vacak', 'koszos', 'tetves' jelentésű *lousy* melléknévvel. A névforma átértelmezésével találkozunk az 1508: *Derhaye Woode* > mai *Dairy Wood* (Alphamstone településen, Ess.) változás esetében is: az eredeti névforma egy, az 'őzek számára elkerített terület'-re, nem pedig 'tehenészet'-re utalt az erdőben.[823]

[822] Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 211–212.
[823] Uo., 217–219.

Míg a Brit-sziget személynévi névrészt tartalmazó településneveiben főként óangol, az egykori Danelaw területén óskandinév, elszórtan brit és gael kelta (pl. óír, skót gael) eredetű, valamint a szárazföldi germán nyelvekkel rokonságban álló egyéni nevekkel találkozunk (lásd fent), addig a mikrotoponimákban nem ritkák a középangolra vagy éppen a franciára visszamenő személynevek, pl. *Daber Noons* (Duxford településen, Camb.) 1200-ban Roger D'Aubernoun birtokában volt, *Pounces Garden* (Clavering településen, Ess.) 1248-ban William Pucyn tulajdona volt, akiknek családneve – ha nehezen felismerhető formában is – lényegében máig megőrződött a helynévben.[824]

A földterületek tulajdonjoga fölötti viták emléke őrződött meg azokban a mikrotoponimákban, amelyek az óang. *þrēap* ('veszekedés'), *(ge)flit* ('vita'), **strūt* ('harc'), *wrōht* ('viszály') szavak egyikét tartalmazzák, pl. 15. sz.: *Stroteberewe* ('a viszály hegye'; ma: Studborough Hill, Nhp.), 1284: *Wrothey* ('alacsonyan fekvő vitás föld'; ma: Wrothy, Oxf.).[825] Hasonlóan a régmúltban történt, helyi jelentőségű eseményeket idéznek meg a következő névformák: 1370: *Dedemanyslane* ('a halott ember ösvénye'; Ess.), 13. sz.: *Thertheoxlaydede* ('ahol az ökör holtan feküdt'; Bkh.).[826]

A korai keletkezésű mikrotoponimák között társadalomtörténeti vonatkozásúak is szép számban akadnak. A társadalom számkivetettjeinek emlékét máig őrzik például a *Satterleigh* ('rablók erdeje vagy tisztása', 1086: *Saterleia,* vö. óang. *sǣtera lēage;* Dev.), *Scadbury (Park)* (talán 'a tolvaj erődítménye vagy hegye', vö. óang. *sceaða burh;* Ke.), *Fleam Dyke* ('a szökevény árka', vö. óang. *flēming* és *dīc;* Camb.), *Wrekendyke* ('a szökevény árka', vö. óang. *wraecca* és *dīc;* Durh.), *Wreighill* ('a gonosztevő hegye', 'a hegy, ahol a gonosztevőket kivégezték', vö. óang. *wearg* és *hyll;* Nhb.) névformák.[827]

A korabeli igazságszolgáltatás egyes módszereiről is tájékozódhatunk a mikrotoponimák segítségével. A helynevek tanúsága szerint a középkorban – főként oktalan perlekedés, rágalmazás, tisztességtelen bánásmód büntetéseként – éltek például a nyilvános megszégyenítés azon formájával, hogy a vádlottat egy székhez kötözték, majd egy emelőszerkezet segítségével a folyó vagy a tó vizébe mártották. A büntetőeszközre az angolban sokszor hivatkoztak *ducking-stool*ként, de egyéb megjelöléseket is alkalmaztak rá, amelyek közül több a mikronevekben is visszaköszön, pl. 1292: *le Schelvyngstole* (vö. ang. *shelving-stool;*

[824] Insley: *Pesonal names in place-names,* 2013, 209; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 215.

[825] Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 214–215.

[826] Cameron: *English Place-Names,* 1969, 211.

[827] Uo., 139; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Devon/Satterleigh+and+Warkleigh/53284f38b47fc4097e001a0d-Satterleigh (Letöltés: 2024. március 24.)

Oxf.), 1378: *le Tombrel* (vö. ang. *tumbrel;* Hertf.), 1414: *le Kukkyngstole* (vö. ang. *cucking-stool;* Ess.).[828]

A falusi vigasságokra utaló mikrotoponimák alapján a korabeli társas szórakozás különféle válfajai rajzolódnak ki, pl. íjászversenyek helyszíne volt 16. sz.: *Popingeyfeld* (vö. modern ang. *popinjay* 'üresfejű'; a kelet-londoni Barking városrész területén, GLon.), lándzsás sportversenyeké 1261: *Quinteyne* (vö. modern ang. *quintain* 'bajvívás'; Warw.) területe; futballszerű labdajátékot űzhettek az 1540: *le Campingplace* (vö. középang. *camping* 'labdajáték'; Fulbourn településen, Camb.) nevű helyen. Egyéb, nem részletezett típusú játékokat is folytattak a szabadban, pl. 1299: *Gamenhulle* ('hegy, ahol a játékok zajlanak', vö. óang. *gamen* és *hyll;* Worc.), 1375: *Gameneslond* ('föld, ahol a játékok zajlanak', vö. óang. *land;* Sx.), 1268: *Pleystede* ('játékhely', vö. óang. *plega* és *stede;* Wilt.). A versenyekre, játékokra kijelölt helyek gyakran voltak a falu közepén vagy erdei tisztásokon, illetve híd vagy gázló közelében, ahová könnyen eljuthattak a környékbeli falvak lakói.[829]

A helyi néphit mesebeli lényekkel népesítette be a tájat, pl. 1086: *Hascecomba* ('a boszorkány völgye', vö. óang. *hætse* és *cumb;* ma: Hescombe, Som.), 1248: *Pukebrok* ('koboldjárta patak', vö. óang. *pūca* és *brōc;* ma: Purbrook, Hamp.), 1287: *Congeoneshole* ('a cseregyerek ürege', vö. középang. *cangun, kongon* és *hol[e];* ma: Quindal Hole, Stebbing településen, Ess.), 1086: *Tureforde* ('az óriás gázlója', vö. óang. *þyrs* és *ford;* ma: Thursford, Nf.), 1384: *Drakebergh* ('a sárkány halma', vö. óang. *draca* és *beorg;* ma: Dragberry, Sur.). A látványos térszínformákról, a történelem előtti időkben készült földsáncokról a későbbi néphagyomány hajlamos volt úgy vélekedni, hogy azok az ördög művei, pl. 1594: *Deuilsdike* ('az ördög árka', vö. óang. *dēofol* és *dīċ;* ma: Devil's Ditch, Camb.).[830]

A mikrotoponimák között a későbbiekben is jellegzetes típust képviselő, a terület termőképességével összefüggésben jelentkező hízelgő vagy kevésbé hízelgő jelentéstartalmú megnevezések már igen korán megjelentek, pl. 1337: *Parodys* ('paradicsom', vö. ófr. *paradis;* Derb.), 1407: *Godesworlde* ('isten világa', vö. óang. *god* és *woruld, w[e]orold;* Sx.), 13. sz.: *Wabigan* (vö. középang. *me is wo bigone* 'a bánat kínozza', vö. modern ang. *woebegone,* 'levert'; EY.). Ide vonható a mai *Cockayne* (vö. ófr. *Cocaigne,* középang. *Cockaygne;* NY.) helynév is, amely

[828] Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 217.

[829] Uo., 159–160.

[830] CDEPN. 185; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 119, 208, 209, 223–224; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 123–125; John Kruse: Haunted Pits and Pools – the Hobgoblins of England, in uő: *British Fairies. A site studying and discussing British fairy lore,* 2023. https://britishfairies.wordpress.com/tag/english-place-name-survey/; Edward Smith: Heathen and mythological elements in English place-names, in uő: *In-depth Germanic language studies,* 2014. http://germanic-studies.org/Heathen-and-mythological-elements-in-English-place-names.htm (Letöltés: 2024. március 26.)

a bőség és a tétlenség középkori történetekben elénk kerülő képzeletbeli országának nevét őrzi.[831]

A korai angolszász társadalomban a nyilvános gyűlések adták a közügyek intézésének alapvető formai kereteit. Az angolszászok szállásterületüket *századok*nak (*hundreds,* illetve *wapentakes*) nevezett közigazgatási egységekre osztották (vö. a *4. Terület- és tájnevek; jelentős földfelszíni alakulatok nevei* című fejezetben), s a századhoz tartozó szabad jogállású emberek négyhetente kijelölt helyen gyűlést tartottak vitás ügyeik rendezésére. A főként szabadtéri közgyűlések helyszínét gondosan választották ki: jól megközelíthető helyen, az esemény jellegéhez méltónak tartott természeti környezetben találkoztak. A közgyűlések helyszíne jellemzően távol esett a településektől, gyakran valamely halomsír, kő, híd, gázló közelében volt. A századok egy részét a közgyűlés helyszínéről nevezték el, s a gyűléshelyek nevei sokszor ma is élnek, például mikrotoponimaként.[832]

A századok közgyűléseinek helyszínét tekintve két jellegzetes típust azonosított a szakirodalom. Az egyik típust az jellemezte, hogy valamely magaslaton helyezkedett el, kiváló kilátással a környező vidékre; a fő közlekedési útvonalakhoz közel, de nem azok mentén volt; gyakran valamely jelzés (magányos fa, kőtömb, kereszt) mutatta a helyét; valamint a helyet jelölő név is utalhatott a hely funkciójára. Ilyen jellegű találkozóhely lehetett *Wittantree* ('a tanácstagok fája', 'a fa, ahol a tanácstagok találkoznak', 1841: *Wittingtree,* vö. óang. *witena-trēow;* Glo.), a Bisley század közgyűléseinek feltételezhető színhelye. A másik típusú helyszín valamely fő útvonal mellett, annak közvetlen közelében, többnyire útkereszteződésekben, gázlóknál volt található. Ilyen jellegű találkozóhely lehetett például *Holford* ('gázló a mélyedésben', 1086: *Holiforde,* vö. óang. *hol* és *ford;* Glo.), melynek emlékét a mai *Ford* falucska neve őrizhette meg Temple Guiting helység közelében. A fő útvonalak mentén emellett olyan közgyűlési helyszínek is akadtak, amelyek jelentős királyi vagy egyházi központok közelében feküdtek. Ilyen volt *Dudstone* ('Dud[d] a köve', 1155: *Dodestan[e],* vö. óang. *Dud[d]a* személynév és *stān;* Glo.), az azonos nevű század találkozóhelye Gloucester városának határában.[833]

[831] Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 220; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 209, 211.

[832] John Baker – Stuart Brookes: Monumentalising the political landscape: A special class of Anglo-Saxon assembly site, *The Antiquaries Journal,* vol. 93, 2013/September, 147–162.

[833] Baker–Brookes: *Monumentalising the political landscape,* 2013, 148–150. Korai lejegyzett forma hiányában nem vethető el az a magyarázat sem, amely a *Wittantree* helynevet az óang. *hwīting-trēow* 'kányabangita' növénynévből eredezteti, vö. https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Gloucestershire/Bisley/53285a8db47fc40ab3000250-The+Wittantree; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/id/5328599eb47fc40ab300000c-Holford+Hundred%28lost%29; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Gloucestershire/Gloucester/53285a91b47fc40ab300090c-Dudstone (Letöltés: 2024. március 26.)

A helyszínek egy kis csoportját az jellemezte, hogy a találkozóhely igen dominánsterepalakulaton, a hegy fő gerince alatt kinyúló előhegyen (vö. ún. *hanging promontory*) helyezkedett el, s az előhegy mellett húzódó mélyúton keresztül lehetett megközelíteni. Az ilyen típusú találkozóhelyek sokszor feküdtek több egyházkerület határán, máskor az igazgatási egység központjában voltak megtalálhatók. Széles kilátást biztosítottak a környező vidék egy részére, jellemzően arra az igazgatási egységre, amelyben elhelyezkedtek; továbbá a közgyűlések idején a domboldalban és a domb alján tartózkodók jól láthatták a domb tetején lévő, magas rangú résztvevőket. A környezeti jellemzők és a határszéli pozíció miatt felmerült, hogy ez a helyszíntípus több század képviselőinek közös találkozóhelyeként funkcionálhatott a múltban; s esetleg egyéb szerepet is kapott, így például királyi meghallgatások, tanácskozások, katonai seregszemlék helyszíne is lehetett, azaz a kiemelt, regionális jelentőségű találkozóhelyek közé tartozott. Egyes helynevek talán ilyen típusú gyűléshelyek emlékét őrzik, pl. *Moot Hill* ('a tanácskozó gyűlés hegye', 1791: *The Moot hill,* vö. óang. *[ge]mōt* és *hyll;* Nhp.), *Motcombe* ('a keskeny völgy, ahol a tanácskozó gyűléseket tartják', 1244: *Motcumbe,* vö. óang. *[ge]mōt* és *cumb;* Dors.), *Kiftsgate (Court)* ('találkozókapu', később a királyi bíráskodás helyszíne volt; Glo.), *Spelthorne* ('tövisfa, ahol beszédet tartanak', 1086: *Spelet(h)orne,* vö. óang. *spel* és *þorn;* Mx.), *Spelsbury (Barn)* ('sírhalom, ahol beszédet tartanak', 1698: *Spellborough,* vö. *spell* és *beorg;* Glo.). A helyszínek jellegének megfelelően több ide vonható név is tartalmazza a *hlāw* (többnyire mesterséges) 'kis domb' névrészt, pl. *Botloe('s Green), Botloe('s Farm)* ('Bōta halma', vö. óang. *Bōta* személynév és *hlāw;* Glo.), *Motslow (Hill)* ('a tanácskozó gyűlés halma', vö. óang. *[ge]mōt* és *hlāw;* Warw.).[834]

Jellegzetes típust képviselnek, sajátos formai és tartalmi jegyekkel bírnak a nőkkel kapcsolatban keletkezett mikrotoponimák. Carole Hough különböző időszakokban lejegyzett, ide vonható névformák segítségével illusztrálja, hogy a kisebb helyek neveiben rendszeresen és változatos módokon utaltak a nőkre: így például címmel ellátott keresztnévvel (pl. 1424: *Dame Margarete thyng;* Leic.), keresztnév és családnév kapcsolatával, illetve lerövidült keresztnévvel (pl. 1715:

[834] CDEPN. 423; Baker–Brookes: *Monumentalising the political landscape,* 2013, 150–151, 154–160; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/id/53285a94b47fc40ab3000dd0-Kiftsgate+Court; https://epns.nottingham.ac.uk/search/p/%28placeNameString%3A%22Hundred+Field%22%29; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/id/53286a5fb47fc40bba0002ab-Moot+Hill; https://epns.nottingham.ac.uk/search/p/%28placeName%3A%2AMotcombe%2A%29; https://epns.nottingham.ac.uk/search/p/%28placeName%3A%2ASpelthorne%2A%29; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/id/53285a94b47fc40ab3000dd7-Spelsbury+Barn; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Gloucestershire/Newent/53285a94b47fc40ab3000e9d-Botloe%27s+Green; https://epns.nottingham.ac.uk/search/p/%28placeName%3A%2AMotslow%2A%29 (Letöltés: 2023. szeptember 14.)

Susanna Freyers headland > 1771: *Susans Headland;* Leic.), cím és családnév megjelölésével (pl. *Widow Knights Orchard,* vö. modern ang. *widow* 'özvegy'; Leic.). Egyes esetekben nem lehet eldönteni, hogy férfi- vagy női név van-e jelen a helynévben: az 1601: *Rickelbarrow* (ma: Rickleburrow Hill, Leic.) személynévi névrésze az óang. *Ricel* férfinévre és az óang. *Ricola* női névre is visszamehet. Máskor birtoklástörténeti feljegyzések, illetve névváltozatok alapján következtet Hough arra, hogy az adott helynévben egy nő családneve jelenik meg, pl. *Crossbys Cottage* (Durh.) tulajdonosa egykor Mary Crossby volt; *King's Close* (Leic.) pedig 1844-ben *Nanny King's Close* formában került elő, az Anne becéző formáját tartalmazva.[835]

Hough példái között kisebb arányban olyan mikrotoponimák is vannak, amelyekben nőkre vonatkozó közszavak bukkannak fel, pl. a ma már nem élő 1198x1204: *Kerlingescros* (vö. középang. *carline* 'öregasszony', 'boszorkány'; Durh.) vagy 1200 k.: *Wiueneleche* (vö. óang. *wīf* 'nő'; Durh.) helynevekben; s talán ide vonható a szintén kihalt 1601: *Quen furlong(e)* (vö. középang. *quene* 'királynő'; Leic.) dűlőnév is, az itt birtokos Edit királynéra utalva (más elképzelés szerint a helynév családnevet őriz). A *lady* ('hölgy') kifejezés mikrotoponimákban előforduló változatos értelmezési lehetőségeit Hough a következő példákkal illusztrálja: 1349: *leleuedygarthe* (Durh.): történeti forrásból ismert hiteles alakra, Leo de Claxton özvegyére utalt, akinek ingatlanjai voltak itt; 1679: *My Ladies hedge* (Leic.): máshonnan nem ismert személyekre vonatkozott; 1535: *terr voc' our lady lande* (Durh.): Szűz Máriára utalt; [1749]: *Lady Hill* (Durh.): talán Szent Katalinra vonatkozott; *Ladies Ground* (Leic.): az angyali üdvözlet napján (vö. *Lady Day*) fizetendő földbérleti díjjal volt kapcsolatos.[836]

Hough idéz továbbá néhány reszemantizáción átesett mikrotoponimát is. Ezek között akad olyan, amelyről mai formája miatt könnyen hihetjük azt, hogy valaha nőre utalt, pl. *Granny Hill* (amely ugyanakkor *Granary Bottom* közelében fekszik, s talán maga is *Granary Hill* volt eredendően, vö. ang. *granny* 'nagymama', illetve *granary* 'magtár'; Durh.); illetve van olyan is, amelyről ma már csak a néveredet feltárásával válik világossá, hogy egykor nőre vonatkozott, pl. *Piggy Pasture* (< 1714–1720: *Peggys Pasture [alias Leonards field],* vö. ang. *piggy* 'kismalac', *Peggy* női becenév; Durh.). További érdekesség, hogy a nők az angolszász időszakban nemcsak adomány vagy hagyaték útján, hanem a nászéjszakát követően a férjtől kapott ajándékként is tulajdonosává lehettek kisebb-nagyobb helyeknek: az ezt az ajándéktípust jelölő óangol *morgengifu*

[835] Hough: *Women in place-names,* 2013, 270–272; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/id/53285cc2b47fc40adf00091d-Rickleburrow+Hill (Letöltés: 2024. március 31.)
[836] Hough: *Women in place-names,* 2013, 272–275.

kifejezésre mehetnek vissza például a *Morrey* (Shr.), *Murray* (Shr.), *Morrington* (Durh.) helynevek.[837]

A mikrotoponimák között szép számban találunk olyanokat, amelyek arra utalnak, hogy a megnevezett terület egykor egyházi javadalom volt. Az ilyen típusú helynevek vonatkozhatnak egyházi személyek, intézmények vagy szervezetek tulajdonjogára, illetve megmutathatják azt is, hogy mely egyházi szolgáltatás biztosítására volt használatos a jelölt terület jövedelme. A tulajdonjoggal rendelkező egyházi személyek között a névformák tanúsága szerint lehettek apátok, apácák, remeték, alamizsnaosztók, pl. *Abbots Mead* ('az apát mezeje', vö. óang. *abbod* és *mǣd;* Aldenham településen, Hertf.) a westminsteri apát birtokában volt; *Mince Croft* ('az apácák kis völgyei', 1480: *Mynchynhopes,* vö. óang. *mynċen* és *hop;* North Weald Basset településen, Ess.) a clerkenwelli apácáké volt; *Armathwaite* ('a remete tisztása, irtása', 1342: *del Ermethwayt,* vö. ófr. *ermite* és óé. *thveit;* Mansergh településen, Cu.) egy remeteség kezén lehetett; *Ampers Wick* ('az alamizsnaosztó tejgazdasága', 1539: *Anmerswike,* vö. ófr. *almosnier* és óang. *wīċ;* Ess.) pedig a közeli St Osyth-apátsághoz tartozott.[838]

Az egyházi intézmény vagy szervezet birtokában lévő földterületek nevében az egykori tulajdonos megjelölése történhetett az intézmény, illetve szervezet nevének, illetve a név egy részének a feltüntetésével, pl. *St John's Ley* (vö. óang. *lēah* 'erdő', 'irtvány'; Ashley cum Silverley településen, Camb.) a Jeruzsálemi Szent János Ispotályos Lovagrend (vö. *Knights of the Hospital of Saint John of Jerusalem*) birtokainak egyike volt; *Upper* and *Lower Temple* (1320: *le Templefeld,* vö. óang. *feld* 'nyílt térség', 'tisztás', modern ang. *upper* 'felső', *lower* 'alsó'; Addington településen, Sur.) a templomos lovagok (vö. *Knights Templar*) adománybirtokaként volt ismert. Máskor köznévi eredetű névrész mutatja az egykori egyházi kapcsolatokat, pl. *College Meadow* (vö. ófr. *college* 'testület' és óang. *mǣd* 'mező', 'rét'; Thorpe településen, Sur.) a westminsteri Szent István-kápolna kollégiuma és dékánja kezén volt; *Little Lepers* (1456: *Lepersgarden,* vö. ófr. *lepre* 'lepra', északi ófr. *gardin* 'kert', modern ang. *little* 'kis'; Ilford településen, GLon.) egy leprakórházhoz tartozott.[839]

Egyházi szolgáltatónépek, szolgáltatások emléke is fennmaradhatott a mikrotoponimákban. *Paternoster Bank* ('paternoster part', vö. lat. *pater noster* és középang. *bank;* East Hendred településen, Brk.) területe I. Eduárd (1272–1307)

[837] Hough: *Women in place-names,* 2013, 274, 276–280; https://epns.nottingham.ac.uk/search/p/%28placeName%3A%2AMorrington%2A%29 (Letöltés: 2024. március 31.)

[838] DBPN. 523, 522, 525; CDEPN. 18; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 195, 215–217; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Cumberland/Hesket+in+the+Forest/532847ddb47fc408f9000706-Armathwaite; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Essex/St+Osyth/532858b9b47fc40a980008f1-Ampers+Wick (Letöltés: 2024. március 25.)

[839] DBPN. 521, 523; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 215–216.

uralkodása alatt egy John nevű személyé volt, akinek mindennap el kellett mondania egy miatyánkot a király lelki üdvéért. Ipswich közelében 1292-ben említenek egy *Cristmeslond* ('karácsonyföld', vö. óang. *Crīstes mæsse* és *land;* Suf.) nevű bérleményt, melynek lakója, egyéb szolgálatok mellett, köteles volt karácsonykor földesurát baromfival ellátni. *Bellringers Close* ('a harangozó bekerített területe', vö. középang. *belringer, belle ringer* és ófr. *clos;* Cubbington településen, Warw.) bérleti díjából tartották fent a helyi templom harangjait; *Bell Field* ('harangföld', vö. óang. *belle* és *feld;* Blechingley településen, Sur.) járadékából egy 1586-os egyezség szerint a helység templomának harangköteleit biztosították; *Lamplands* ('lámpaföldek', vö. ófr. *lampe* és *land;* Steyning településen, WSx.) jövedelmét pedig a helyi templom világításának megteremtésére fordították.[840]

McNiven a skóciai Menteith területéről idéz egyházi tisztviselők középkori birtokaira utaló skót gael nyelvű névformákat, pl. *Achadh an Easbuig* ('a püspök mezeje') a dunblane-i püspök birtokára vonatkozhatott. Papi birtokok voltak a *Mulan an t-Sagairt* ('a pap halma') és a *Creag Bhuail an t-Sagairt* ('a pap marhakarámjának szirtje') nevű helyek is. A skóciai Inchmahome szigeten lévő középkori monostor korabeli tulajdonjogával függhet össze több környékbeli hely neve, pl. *Arnprior, Arnvicar, Arnclerich,* melyek első, *arn* névrésze a skót gael *earrann* ('rész[esedés]') kifejezésből alakult (vö. még ang. *prior* 'perjel', *vicar* 'vikárius', *clerk* 'egyházi személy'). E szó változata a délnyugat-skóciai Galloway területén is sokszor megtalálható helynevekben, pl. *Ernespie* ('a püspök része'), *Arnmannoch* ('a szerzetesek része'), *Ernambrie* (talán 'az alamizsnaosztó része').[841]

A középkorban egyházi tulajdonban lévő földterületekre utal a Perth környéki helynevekben a skót gael *íobairt* ('felajánlás') lexéma is, amely az *Ibert* típusú névformákban előbb a helyi templom, majd a pap javadalomföldjét jelölte. Talán korabeli egyházi adományföldeket azonosítanak a némiképp bizonytalan nyelvi eredetű *Offeris* típusú névformák is a területen. Ha ezek a helynevek valóban a skót gael *aifreann* 'mise' (korábban: 'felajánlás') kifejezésre mennek vissza, akkor talán azért kapta az egyház az így megnevezett földdarabokat a magánbirtokosoktól, hogy az adományozók elhunyt családtagjai emlékére rendszeresen mondjanak miséket. Az is elképzelhető ugyanakkor, hogy a helynevek az alföldi skót nyelvben keletkeztek, a fent hivatkozott skót gael kifejezéssel egyébként kapcsolatot mutató *offerand* ('felajánlás') szóból.[842]

[840] DBPN. 523, 521; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 216–217; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 210; Vladislav Alpatov: Place-Names with Christian Associations, *Journal of the English Place-Name Society,* vol. 42, 2010, 15.

[841] PNS. 17; McNiven: *Place-names and the medieval church,* 2014, 79–80.

[842] PNS. 115; McNiven: *Place-names and the medieval church,* 2014, 80–85.

A Gàidhealtachd területének több, vízrajzi és domborzati viszonyokra vonatkozó skót gael földrajzi köznevével már megismerkedhettünk a korábbi fejezetek egyes részeiben. John Murray ugyanakkor idéz néhány további, sajátos használatú földrajzi köznevet is a felföldi skót gael helynevekből. Beszámol róla, hogy tenger(part)i vagy szárazföldi alakulatra egyaránt vonatkozhatott a skót gael *camas* ~ *camus* (korai alföldi skót *cambus*) ('patkó alakú öböl' vagy 'folyó hurokkanyarja által szegélyezett földdarab') vagy a *sgeir* ('szirt') köznév, pl. skót gael *Camas Lang* ~ ang. *Cambuslang* ('a hajók folyókanyarulata', a nagyobb hajók idáig tudtak feljönni a Clyde folyón; ma: Glasgow egyik külvárosa); skót gael *Sgeirean an Amadain* ~ ang. *Skerries of the Fool* ('a bolond sziklái'; a Loch Maree tavon). A skót gael *tairbeart* ('földszoros') köznév pedig olyan keskeny földnyelvet jelölt, amelyen könnyen keresztül lehetett vontatni a hajót, csónakot, például fahengerek segítségével, pl. *Tairbeart Loch Fìne,* a Kintyre félsziget és a Knapdale régió határán lévő keskeny földdarabon létesült falu a *Loch Fìne* tengeröbölnél. Homokos, fűvel benőtt területre vonatkozott a skót gael *machair* ('alacsonyan fekvő, tengerparti, termékeny, nagy sík terület') kifejezés, pl. *A'Mhachair* ('a termékeny tengerparti síkság'). A lápok, mocsarak, ingoványos rétek fajtáinak megjelölésére több skót gael földrajzi köznév létezett, pl. *easg* ('mocsár'), *lèanag* ('vizenyős sík, rét'), melyek szintén gyakran kerültek be a helynevekbe, lásd pl. *An t-Easg Leathain* ('a széles mocsár'); *Lianag Mhòr* ('nagy vizenyős sík').[843]

Murray hangsúlyozza, hogy a skót gael helynevek bővítményrészei jól tükrözik a Skót-felföld egykori természeti (pl. időjárás, növényzet, állatvilág) és társadalmi viszonyait (pl. életmód, népszokások, vallás, foglalkozások, igazságszolgáltatás, események). A bővítményrészek szemantikai típusainak leírásakor a helynévi példákon keresztül életteli képet fest a vidék múltjáról.[844]

A terület helynevei gyakran utalnak a ködös, nyirkos, hűvös, sokszor havas időjárásra, pl. *A' Bhraonaich* ('harmatos hely'), *Coire Ceòthach* ('felhős völgy'), *Meall Gaothach* ('szeles, kerek domb'), *Grianan Beag* ('kis napos hely'). A természetes növényzetre vonatkozó helynevekben a tájra egykor leginkább jellemző (pl. hanga, medveszőlő, borostyán, magyal), illetve a valami módon hasznosítható (pl. fekete áfonya, madárberkenye, mocsári hamvas szeder, boróka, mogyoró, nád, fenyérmirtusz, sárga nőszirom) növények kerülnek elénk, pl. *Caochan Aitinn* ('boróka ér'), *Cnoc nam Broighleag* ('áfonya lapos dombja'), *Lag a' Challtuinn* ('mogyoró mélyedése'), *Beinn nan Lus* ('gyógynövények hegye'). A fafajtát jelölő helynevek jó része sziklán, szigeten, folyóparton, vízmosásban a név keletkezésekor magányosan álló fa, kis facsoport körüli helyre vonatkozhatott, pl. *Meall*

[843] DBPN. 51; Murray: *Reading the Gaelic Landscape,* 2014, 78–80, 105–106.
[844] Murray: *Reading the Gaelic Landscape,* 2014, 100–214.

an Doire Dharach ('a tölgyliget kerek dombja'), *Eilean na Creige Giuthais* ('az erdei fenyős szikla szigete'), *Loch na Claise Feàrna* ('az égerfás barázda tava').[845]

A korábbi természetes állatvilágra vonatkozó helynevek pedig gyakran utalnak vaddisznóra, farkasra, szarvasra, nyúlra, egyes halfajtákra, pl. *Saobhaidh Madaidh Allaidh* ('farkas odúja'), *Creag Chath Bhoc* ('őzbakcsata szikla'), *Eilean nan Coinean* ('nyulak szigete'), *Rubha nan Cudaigean* ('fekete tőkehalak partfoka, keskeny földnyelve'). Szép számban találunk madarak gyülekezőhelyére, pl. *Beinn an Eòin* ('a madarak hegye'); ragadozó madarak fészkelőhelyére, pl. *Creag na h-Iolaire* ('a sas szirtfoka'), *Cleit an t-Seabhaig* ('a sólyom sziklája'), *Meall na Speireig* ('a karvaly kerek dombja'), *Cnoc a' Chlamhain* ('az ölyv lapos dombja'); vízimadarak jelenlétére, pl. *Loch nan Ealachan* ('a hattyúk tava'), *Loch nam Faoleig* ('a sirályok tava'), *Rubha nan Sgarbh* ('a kormoránok partfoka, keskeny földnyelve') vonatkozó névformákat is. Meglepő ugyanakkor, hogy a helynevekben ritkán jelenik meg a néphagyományban fontos szerepet játszó virágok közül a kankalin, az állatok közül pedig alig szerepel a mókus és a területen őshonos vörös skótfajd, pl. *Meallan na(n) Circe Fraoich* ('skótfajd tyúk kis kerek dombja').[846]

A téli és nyári szálláshely közti vándorlással járó pásztorkodás emlékét őrzik azok a felföldi skót gael helynevek, amelyek arra utalnak, hogy a legelők sarjadását követve mely évszakban tartózkodtak a nagyállattartók az adott területen, pl. *Leathad a' Bhaile Fhoghair* ('az őszi szállás lejtője'), *Baile Geamhraidh* ('téli szálláshely'); hol kerítették el az állataikat, pl. *Buaile nam Biorach* ('üszők vagy csikók karámja'), *Àird a' Chrotha* ('a juhakol magaslata'), *Loch na Cuithe Mòire* ('a marhakarám tava'); merre haladtak, pl. *Bealach na h-Imriche* ('a költözés hágója'). A nyári szálláshelyre, legelőre az *àirigh* ~ *àiridh* köznév vonatkozott, lásd pl. a skót gael *Airidh a' Bhruaich* ~ ang. *Arivruaich* ('nyári legelő a fennsíkon') településnevet. A nyári legelők jellemzően 8-10 km-re voltak, a távolabbiak akár 20 km-re is eshettek a téli falutól, leggyakrabban 300–500 méter magasságban, 120–240 hektárnyi területen feküdtek. Az állatállománnyal eljutni a téli faluból a nyári legelőkre nem volt egyszerű feladat, a közösség együttműködését igényelte. A nyári szálláshelyek közül sok vízparton helyezkedett el, ahol lehetőség volt tejtermékek készítésére, aminek helynévi nyomai is fennmaradtak, pl. *Meall an Fhiodhain* ('a sajtprés kerek dombja'), *Loch Glac an Ime* ('a vaj üregének tava').[847]

A hagyományos felföldi pásztorkodás körülményei között a legnagyobb mennyiségben tenyésztett állat a szarvasmarha volt, de jelentős számban tartottak kecskét,

[845] Uo., 152–157, 107–119.

[846] Murray: *Reading the Gaelic Landscape,* 2014, 120–131; Alison Grant: Gaelic Place-Names: Bird Names, *The Bottle Imp,* Issue 19: *Naomi Mitchison Special Issue,* 2016, https://www.thebottleimp.org.uk/2016/06/gaelic-place-names-bird-names/ (Letöltés: 2022. július 18.)

[847] Murray: *Reading the Gaelic Landscape,* 2014, 135–148, 155–156.

juhot és teherhordásra lovat is. Az e tekintetben zsidó értékrendet érvényesítő presbiterianizmus 19. századi jelentős terjedése előtt a disznó sem volt ritka háziállat. Mindennek a helynevekben is nyoma van, pl. *Bealach nam Bò* ('a tehenek hágója'), *Creagan nan Gabhar* ('a kecskék sziklái / kis sziklája'), *Lochan nan Uan* ('a bárányok kis tava'), *Sgiath nam Mucan Dubha* ('a kis fekete malacok szárny alakú hegye').[848]

Az alacsonyabban fekvő nyári szálláshelyeken és a téli lakhelyül szolgáló faluban termesztett növények közül az árpa, a rozs, a zab volt a legjellemzőbb, ahogy ezt egyes mikrotoponimák is tükrözik, pl. *Tom an Eòrna* ('az árpa halma'), *Cnoc an t-Seaga(i)l* ('a rozs lapos dombja'), *Achadh a' Choirce* ('a zab földje'). A burgonya a 19. század elején nagyon elterjedt haszonnövény volt, a felföldi helynevekben azonban ritkán találkozunk vele, mivel a skót gael nyelvű névadási gyakorlat aktivitása ekkorra már alábbhagyott, de lásd *Cnoc a' Bhuntàta* ('a krumplik lapos dombja').[849]

A folklórban a nyári szálláshelyen töltött idő a felszabadult életvitel képével kapcsolódott össze: a lányok kötni tanultak, udvarlókat fogadtak, az asszonyok gyapjút fontak, fehérítettek, festettek. Kapcsolódó népszokások is kialakultak: a Saint Kilda-szigetcsoporton a *Clach a' Bhainne* ('tejes kő') mellett nyáron és ősszel tejet öntöttek a sziklahasadékba Gruagach tündér megnyerésére. A közép-skóciai Glen Lyon völgyben az 1970-es években még élt a szokás, hogy nyár elején – abban a hitben, hogy ez jó időt és termést idéz elő – a *T(a)igh nam Bodach* ('az öreg emberek háza') nevű kis kunyhóból a családot jelképező köveket a pásztorok kihordták, majd ősszel visszavitték a házba (amelyen korábban a hagyományt követve ilyenkor a nádtetőt is átrakták). Egyes nyári szálláshelyeken nem legeltettek, hanem tőzeget vágtak, illetve fakitermeléssel, vaskohászattal foglalkoztak, pl. *Airigh Mhuirich Cheàrdaich* ('Moray vagy Murdo kovácsműhelyes nyári szálláshelye').[850]

A felföldi tájban lévő építmények, épületek közül leginkább a középkori erődítmények voltak látványosak, pl. *Port an t-Sean(n) Chaisteal* ('a régi vár kikötője'), *Dùn an (na) Garbh Shròine* ('a csúnya orr alakú hegy erődje'), *Loch nan Ràth* ('az erőd tava'). Ezenkívül találkozunk hidak, pl. *Gleann Àird na Drochaide* ('a híd magaslatának völgye'); kapuk, pl. *Creag a' Gheata* ('a kapu sziklája'); templomok, kápolnák, pl. *Tòrr na h-Annaid* ('az anyatemplom tornya'), *Eilean na Cille* ('a kápolna szigete'), *Sgeir an Teampuill* ('a templom szirtje') egykori jelenlétének megjelölésével is a skót gael helynevekben. Az utak jellemzőit, funkcióját megadó névformák szintén felbukkannak, pl. *An Cabhsair* ('a kövezett ösvény'), *Bealach na Ciste* ('a koporsó hágója', a temetőbe vezető úton).[851]

[848] Uo., 150–151.
[849] Uo., 133, 144–148.
[850] Uo., 138–143.
[851] Uo., 158–166.

A pogány ősvallás nyomai is előkerülnek a skót gael helynevekben. Jura szigetén a *Beinn Shiantaidh* ('a szent hegy') csúcsa egykor a téli napforduló megfigyelésének helyszíne volt. Skye szigetén a *Tobar Loch Shianta* ('a szent tó forrása') vizéről úgy tudták, hogy számos betegség ellenszere: egy 18. századi leírás szerint az volt ekkor a szokás, hogy a forráshoz járulók ittak a gyógyvízből, majd a nap járásának megfelelően háromszor körbejárták a forrást, s amikor elhagyták a helyszínt, kis ajándékot hagytak a forrást lefedő kövön. A pogány néphit a vizeket mitikus lények lakhelyének tartotta, lásd pl. *Lochan an Tairbh-Uisge* ('a vízi bika kis tava'). A helyi legendák világában a vízi koboldok találkozóhelye a Loch Katrine (skót gael *Loch Ceiteirein*) tó partján volt, lásd *Coire na(n) Ùruisgean* ('a vízitündérek völgye'). Megelevenednek a felföldi tájban a Fionn-mondakör történeteinek egyes helyszínei is, pl. *Sgòrr nam Fiannaidh* ('a Fianna csúcsa'), *Bealach nam Fiann* ('a Fianna hágója').[852]

Nem ritka, hogy a skót gael helynevek emberi, állati testrészekhez hasonlítják a földrajzi objektumokat, pl. *Bile B(h)uidhe* ('sárga ajak'), *Sgeir nan Òrdag* ('a hüvelykujjak szirtje'), *Sròn a' Chlèirich* ('a pap orra', hegyfokra vonatkoztatva), *Aghaidh an Laoigh* ('a borjú arca'), *Tòn Eich* ('lófar'). Hanghatásokra utaló névformák is előfordulnak, pl. *Bealach Gliogarsnaich* ('csilingelő hágó'), *Uisge Labhair* ('hangos víz'), *Meall Bhùirich* ('a [szarvas]bőgés kerek dombja').[853]

A skót gael helynevek változatos korabeli foglalkozások gyakorlásáról adnak képet, pl. *Coire Riabhach a' Bhreabadair* ('a takács tarka völgye'), *Clach an Fheòladair* ('a mészáros köve'), *Stùc an Fhorsair* ('az erdész kiugró hegye'), *Eas Gobhainn* ('patkolókovács vízesése'), *Creag Iasgair* ('halász sziklája'), *Lùb an t-Saoir* ('az asztalos kanyarja'), *Tom an t-Sealgair* ('a vadász halma'), *Maol an Tailleir* ('a szabó kopasz hegye'); a múlt társadalmi rétegződésének emlékét fenntartva, pl. *Achadh an Easbuig* ('a püspök mezeje'), *Tom an Rìgh* ('a király halma'), *Meall nan Saighdearan* ('a katonák kerek dombja'). Jellegzetesen felföldi foglalkozásoknak is van nyoma a helynevekben, pl. *Tom a' Bhuachaille* ('a juhász halma'), *Bealach nan Ceaird* ('az [utazó] fémműves hágója'), *Tobar an Dròbhair* ('a marhahajcsár forrása'). Skye szigetén megesik, hogy a helyi kézművesre konkrét utalás történik a névben, pl. *Làrach Taigh Nèill Ghriasaich* ('Neil, a cipész házának helye'); máskor a helynévhez történet kapcsolódik, pl. *Allt a' Cheanneachain* ('a kereskedő patakja'), melynek nevét a helyiek úgy magyarázzák, hogy két kereskedőt megöltek itt, és a holttesteket a vízbe dobták. A helynevek tanúsága szerint a skót gaelek aktívan gyakorolták a művészetek különféle for-

[852] Uo., 163–164, 91, 186–194. A népszokás leírásakor John Murray a Skye szigetéről származó Martin Martin *A Description of the Western Islands of Scotland* (1716) című művét idézi. A Fianna az ír–skót történetekben Fionn mac Cumhaill tehetséges, arisztokrata ifjakból álló zsoldos harcosait jelöli.

[853] Murray: *Reading the Gaelic Landscape,* 2014, 174, 152–157, 178–181.

máit is, lásd pl. *Àirigh a' Bhàird* ('a költő nyári szállása'), *Uchd a' Chlàrsair* ('a hárfás mell formájú hegye'), *Càrn an Fhìdhleir* ('a hegedűs kőhalma'), *Sgiath a' Phìobaire* ('a dudás szárny alakú hegye').[854]

Egyes emberi tevékenységek tárgyi emlékei fenn is maradhattak a tájban, s helynevek és hozzájuk kapcsolódó legendák létrejöttének alapjául szolgálhattak. Így például a *Loch Leum nam Bràdh* ('a kézimalmok ugrásának tava') tó szokatlan jelentésű nevének magyarázatára egy helyi történet maradt az utókorra, miszerint az itteni földesúr úgy akarta a bérlőit rábírni, hogy kizárólag az ő malmában őröltessenek, hogy elkobozta és a vízbe gurította azok kézimalmait. Talált tárgyak motiválhatták a következő helyneveket is: *Rubh' an Losaid* ('a dagasztóteknő helye'), *Allt na Muidhe* ('a köpülő patakja'), *Tom na(n) Spearraichean* ('a tehénbéklyók halma').[855]

A korabeli bűnözés és az igazságszolgáltatás helynévi nyomai is feltűnnek, pl. *Cnoc a' Mhèirlich* ('a tolvaj lapos dombja'), *Tom na Croiche* ('az akasztófák halma'). Murray idéz egy felföldi történetet, mely szerint a Loch Leven tengernyúlvány vidékén a birtokviták megtárgyalására az *Eilean a' Chòmhraidh* ('a beszélgetés szigete') nevű szárazulaton került sor, majd miután a felek megegyeztek, áteveztek az *Eilean na Bàine* ('a méltányosság szigete') nevű szigetre, ahol a döntést okiratba foglalták.[856]

A tájban valóban megtörtént vagy vélelmezett, sokszor erőszakos esemény is alapjául szolgálhatott a névadásnak. Egy helyi történet szerint a perthshire-i *Pull an Tè* ('a nő tava') névforma egy boldogtalan feleség emlékét őrzi, aki férje gorombasága elől az öngyilkosságba menekülve fulladt itt vízbe. Murray egy klánok közötti véres kimenetelű konfliktussal hozza összefüggésbe a *Caochan na Fola* ('a vér patakocskája') helynevet. Más történetek arról számolnak be, hogy a klánok birtokvitája rendszerint azzal ért véget, hogy a felek kardjaikat vízbe hajították, lásd pl. a *Lochan a' Chlaidheimh* ('a kard kis tava') helynév keletkezésének legendáját. Ismert történelmi esemény húzódik a *Sgùrr nan Spàinteach* ('a spanyolok csúcsos hegye') névforma létrejöttének hátterében: a helynév annak az emlékét őrzi, hogy a Stuart-háznak a brit trón megszerzését célzó 1719-es felkelését lezáró csatában a felföldiekkel szövetséges spanyol tengerészgyalogságot a közeli völgyben győzték le a brit seregek.[857]

[854] Uo., 166–177; Alison Grant: Occupational Terms, *The Bottle Imp,* Issue 15: *Medicine And Scottish Literature.* 2014, https://www.thebottleimp.org.uk/2014/06/gaelic-place-names-occupational-terms/ (Letöltés: 2022. július 18.)

[855] Murray: *Reading the Gaelic Landscape,* 2014, 164–169.

[856] Uo., 166–170.

[857] Uo., 182–186.

A skót gael *uamh ~ uaimh* ('barlang') földrajzi köznév alaprészként, pl. *Uamh an Ard Achadh* ('a magas legelő barlangja'); bővítményrészként, pl. *Ob na h-Uamha* ('a barlang öble') és kicsinyítő képzős formában, pl. *Traigh na h-Uamhag* ('a kis barlang tengerpartja') is megjelenik a felföldi helynevekben. A szó *weem* formában bekerült az angol és az alföldi skót nyelvbe is, utóbbiban a piktek földbe ásott házait, valamint természetes üregeket egyaránt jelöl a kifejezés. A Forth folyó torkolatánál fekvő *Wemyss* ('a barlang helye') nevű helység barlangjaiban bronzkori és pikt leletekre bukkantak a régészek. A skót gaelben *Uamh Mhòr* ('nagy barlang') néven ismert közép-skóciai hegycsúcs *Uam Var* formájú angol névváltozata pedig az irodalomba is bekerült, Walter Scott és Robert Louis Stevenson művein keresztül. Az azonos barlangot jelölő skót gael és angol nevek szemléleti háttere el is térhet egymástól, pl. Staffa szigetén a skót gaelek által *An Uaimh Bhinn* ('a dallamos barlang') névvel illetett tengeri barlang belseje felerősíti a víz hullámzásának hangját, a barlang angol neve ugyanakkor független ettől a jelenségtől, s a gael mondabeli hős alakját idézi: *Fingal's Cave* ('Fingal barlangja').[858]

6.2 Utak nevei

A Brit-szigeten a római fennhatóság időszakában kiépített közúthálózat hosszát mintegy 8000 kilométerre becsülik. A központban London városa állt, ahonnan nyolc út indult ki különböző irányokba a vidék felé. A fő útvonalakat bizonyos pontokon keresztútvonalak kötötték össze, lehetővé téve a nagyobb városok és erődítmények között a katonai és közigazgatási célú közúti közlekedést. Az útvonalak közül néhány a történelem előtti időkben használt korábbi utak nyomvonalát követte, a lekövezett utak többségét azonban a rómaiak építették ki. Ezeknek az utaknak a ma használatos angol megnevezése az óangolból származik. Az angolszász korszakban csak ezek az utak voltak makadámutak, jelentőségüket mutatja, hogy a Watling Street, az Ermine Street, a Fosse Way és az Icknield Way útvonalakon az utazók nyugalmának biztosításáról – legkésőbb Hódító Vilmos idejétől kezdve – királyi rendelet gondoskodott. E kiváltság miatt aztán ezeknek a római kori útvonalaknak a megnevezései tőlük eredetileg független utakra is kiterjedtek a középkorban.[859]

A legjelentősebb római kori útvonalak a *Watling Street* (eredetileg London és St Albans, később Dover, illetve a többi kenti kikötő és Wroxeter városa között), az *Ermine Street* (London és York között), a *Fosse Way* (Exeter és Lincoln között),

[858] DBPN. 203; Alison Grant: Gaelic Place-Names: 'Uamh', *The Bottle Imp,* Issue 16: *Sir Walter Scott Special Issue,* 2014. https://www.thebottleimp.org.uk/2014/11/gaelic-place-names-uamh/ (Letöltés: 2022. július 19.)

[859] Cameron: *English Place-Names,* 1969, 153.

az *Icknield Way* (Dorset és Norfolk megyék között), a *Ryknild Street* (Bourton on the Water és Templeborough között) és az *Akeman Street* (St Albans és Cirencester között) voltak; megnevezéseik a korai feljegyzésekben 880x90 k: *Wætlinga stræt* vagy [926]/13. sz.: *(in) wæclinga stræte;* [955]/12. sz.: *Earninga stræt(e);* 1422: *le Fossewey;* [903]/12. sz.: *Ic(c)enhilde weg;* 1200 k.: *Ykenild,* majd 1400 k.: *Rikenildstret* és [1151x4]/1200 k.: *Accemannestrete* formákban jelennek meg. A megnevezések alaprésze az óangol eredetű *strǣt* ('római kori út', 'lekövezett út') és *weġ* ('út') kifejezések egyike. A bővítményrész két esetben bizonyosan törzsnévi eredetű, s a törzs neve az útvonal mentén fekvő egyik település nevében is megjelenik. A *Watling Street* ('a *Wæclingas* nevű népcsoport útja') eredetileg a mai St Albans településig tartott, melynek neve az óangolban Beda szerint 737 k.: *Uaeclingacæstir* ('a *Wæclingas* nevű népcsoport brit-római városa', vö. óang. **Wæċel* személyév, *-ingas* képző, t. gen.: *Wæclinga* és *cæster;* Hertf.) volt. Az *Ermine Street* ('az *Earningas* nevű népcsoport útja') mentén pedig ott találjuk [942x951 k.]/13. sz.: *(at) Earnningtone* ('az *Earningas* nevű népcsoport települése', vö. óang. **Earna* személyév, *-ingas* képző, t. gen.: **Earninga* és *tūn;* ma: Arrington, Camb.) helységet. E két megnevezés eredetileg minden bizonnyal az adott települések mellett futó útszakasznak volt a megjelölése, amely idővel aztán a teljes útvonalra, sőt azon túl, a közelben futó római kori mellékutakra is kiterjedt.[860]

A *Fosse Way* ('az árok út') megnevezés, amely a 15. század előtt inkább *Fosse* ([705]/14. sz.: *[and lang] fosse*) vagy *Fosse Street* ([970]/12. sz.: *Fosse streat*) formában jelenik meg, a latin *fossa* ('árok') szóból eredő óang. *foss* kifejezéssel áll összefüggésben. Az útnak egyik vagy mindkét oldalán árkok lehettek, s a konstrukció eredetileg talán határvédelmi funkcióval bírt. Az *Icknield Way,* amely talán egy vaskori kereskedelmi útvonal nyomvonalán épült ki, bizonytalan eredetű nevet visel. Az értelmezési lehetőségek között szerepel az 'Ica erdeje', illetve az 'Ica lejtője' (vö. óang. **Ic[c]a* személynév, e. gen.: **Ic[c]an* és *hylte,* illetve *hield*), valamint 'a (norfolki) icén törzshöz vezető út' (vö. lat. *Icēnī* törzsnév) megfeleltetés is. Az *Icknield Way* névforma első névrésze ugyanakkor bizonyosan összefügg a *Ryknild Street* névalak bővítményrészével: az utóbbi szóhatártévesztéssel jöhetett létre egy *at there Ikenilde strete* típusú középangol kifejezésekből azáltal, hogy a határozott névelő egyes számú datívuszi formájának *r*-je az út nevéhez tapadt. A Ryknild Street út Bidford on Avon településtől délre eső szakaszát a helyiek *Buckle Street* ('Burghild római kori útja', talán a 8–9. század fordulóján uralkodó Coenwulf merciai király lánya után) néven ismerik. Az *Akeman Street* ('Aceman római kori útja') Bath város irányába vezetett.

[860] CDEPN. 656, 641–642 (*Verulamium* c. a.), 218, 18 (*Arrington* c. a.); Cameron: *English Place-Names,* 1969, 153–154; Adrian Room: *The Street Names of England,* Stamford, Paul Watkins, 1992, 17–18, 88.

A fürdővárosra az angolszászok 973: *Acemannes ceastre* ('Acemann brit-római városa', vö. óang. *Āceman* személynév, e. gen.: *Ācemannes* és *cæster*) formában is hivatkoztak, amely névforma összefügghet Bath római kori *Aquæ Sulis* ('Sulis [istennő] forrásai'; Som.) nevével. Az *Akeman Street* a korszakban tehát az *Acemannes ceastre*-be vivő római út volt.[861]

A római kori úthálózat egyes fennmaradt rövidebb szakaszaira ma kevésbé egyéni néven hivatkoznak. Ezek az elnevezések igen különböző időszakokban kerülnek elő az írásbeliségben, s nem is feltétlenül csak egyetlen útszakaszt jelölnek, pl. *Stone Street* ('köves út', 1240: *Stanstrete,* vö. óang. *stān* és *strǣt,* a kenti Canterbury és Lympne között, illetve 1837: *Stone Street,* modern ang. *stone* és *street,* a kelet-angliai Halesworth és Woodton között), *King Street* ('a király országútja', 1507x9: *le kingestrete,* vö. középang. *king,* e. gen.: *kinges* és *strete,* Water Newton és South Kesteven között), *Devil's Causeway* ('az ördög töltésútja', 1867: *The Devil's Causeway,* Bewclay és Berwick upon Tweed között), *Maiden Way* (itt: talán 'félreeső, sötét út', de összefüggésbe hozzák a cumbriai *Maiden Castle* római erőd nevével is, 1179 k.: *Maydengat(h)e,* vö. óang. *mæġden* 'hajadon' és óé. *gata* 'út', melyet később a modern ang. *way* cserélt le, Kirkby Thore és Carvoran között), *Peddars Way* ('a házaló kereskedő útja', 1824: *Peddars Way,* vö. középang. *peddere* és *way,* Ixworth és Holme-next-the-Sea között), *Port Way* ('a városba vezető út', 1298: *Portweye,* vö. óang. *port-weġ* 'országút, római kori út', Silchester és Old Sarum között, emellett Warwickshire és Shropshire megyékben is), *Hare Street* ('hadi út', 1498: *Harestrete,* vö. óang. *here-strǣt* 'hadút', Braughing és Chesterton között, valamint Essex és Wiltshire megyékben is).[862]

A római kor után kialakított utak megnevezéseit tekintve szinte minden megyéből idézhetők *Broad Way* ('széles út', vö. óang. *brād* és *weġ*), *Hollow Way* ('mélyút', vö. óang. *hol* és *weġ*), *Rigde Way* ('hegygerincen futó út', vö. óang. *hrycg* és *weġ*) nevű utak. A sólepárlásról ismert Droitwich település környékén a középkorban több *Salt Way* ('só út', vö. óang. *salt* és *weġ*) nevű, sóhordásra szolgáló utat említenek. A Danelaw területén hasonló szerepe volt a *Saltergate* ('a sókereskedők útja', vö. óang. *saltere* és ósk. *gata*) megnevezésű utaknak. Ez utóbbi névforma alaprészében az óangol *weġ* ('út') szó helyére lépő óskandináv eredetű *gata* ('út') kifejezés származékát ismerhetjük fel.[863]

[861] CDEPN. 237, 328, 515, 5; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 154–156; Room: *The Street Names of England,* 1992, 18–19, 23.

[862] CDEPN. 581, 348, 185, 393, 464, 480, 279–280; A római kori és egyéb típusú útvonalak menti fekvéssel összefüggésben keletkezett településnevekkel a 5.6.1 szakasz foglalkozik. Cameron: *English Place-Names,* 1969, 156–157; Room: *The Street Names of England,* 1992, 19–21, 25.

[863] CDEPN. 90 (*Broadway* c. a.), 310 (*Holloway* c. a.), 499, 525 (*Saltfleet* és *Saltergate* c. a.); Cameron: *English Place-Names,* 1969, 157–158; Room: *The Street Names of England,* 1992, 20.

A korai úthálózat egyik darabjára vonatkozhatott a 926: *ðiodweg* ('közút', vö. óang. *ðēod* 'nép, nemzet' és *weġ* 'út'; Bd.) megnevezés, amely egy óangol oklevélben bukkan fel. A név a középangolban *Thedewey,* majd szóhatártévesztéssel *The Edewey* formát ölthetett, ma pedig *Ede Way* formában jelentkezik egy széles földút Eggington közelében húzódó szakaszának helyi megnevezéseként. Az egykori országút az Ouzel folyón a 900: *Yttingaford* ('az Yttingas törzs gázlójá[nál]'; Bd.) nevű gázlón keresztül vezetett Wing település irányába. A gázló neve 1324-ben *Tuttingford* formában kerül elénk, mivel az *æt* prepozíció *t*-je hozzákapcsolódott a név elejéhez, ma pedig a helyi *Tiddingford Hill* mikrotoponima őrzi az egykori névalakot.[864]

Emellett több, a nyelvjárásokban 'út', 'ösvény' jelentést nyert kifejezés, így például az óang. *fær, gang, pæth, stīg, ānstīġ* szavak egyike jelentkezik az utak mellett kiépült települések, az ott fekvő kisebb helyek nevében, pl. *Denver* ('a dánok átkelője', 1086: *Danefella,* vö. óang. *Dene* népnév, t. gen.: *Dena* és *fær,* talán a Peterborough felé haladó Fen Causeway töltésútra vonatkozva, amely a Nene és a Great Ouse folyók menti mocsarakon ment keresztül; Nf.), *Summergangs* ('nyáron használatos utak', 13. sz.: *Sumergang[e],* vö. óang. *sumor* vagy ósk. *sumar* és óang. vagy ósk. *gang;* ma: Kingston upon Hull külvárosa, EY.), *Urpeth* ('őstulok ösvény', 1297: *Urpathe,* vö. óang. *ūr* 'bölény' és északi angol *pæth;* Durh.), *Corpusty* ('Korpr ösvénye', 1086: *Corpestih, Corpsty, Corpestig,* vö. ósk. *Korpr* személynév, e. gen.: *Korps* és ósk. *stígr* 'emelkedő ösvény' vagy az azonos jelentésű óang. *stīg;* Nf.), *Anstey* ('út, amelybe több másik út egybeolvad', 1086: *[H]anstige,* vö. óang. *ānstīġ;* Leic.). Az ófrancia eredetű *caucie* ('töltésút') kifejezés az angolban a szó végének népi értelmezésével *causeway* ('töltésút [mocsáron át]') formát nyert, ám néha eredetibb formájában is jelentkezik, pl. *Causey Park* ('megemelt, kikövezett út', 1517: *Cawsee Park,* vö. ófr. *caucie* és középang. *park;* Nhb.).[865]

Elhelyezkedésüknek megfelelően keresztutakra vonatkozó nyelvjárási kifejezéseket őriznek a következő hely(ség)nevek, pl. *Radlett* ('útkereszteződés', 1453: *Radelett,* vö. óang. *rād* és *ġelǣte;* Hertf.), *Fourwents* ('keresztút', 'az a hely, ahol négy út találkozik', vö. *four wents* 'négy út'; Sur.), *Twitchen* ('a keresztút', 1442: *Twechon,* vö. középang. *twichen;* Dev.). *Mile End* ('egy mérföldre eső falucska', 1288: *La Mile ende,* vö. középang. *mile* és *ende;* ma: kelet-londoni városrész,

[864] Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 210–211; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/id/53282b21b47fc407a900006c (Letöltés: 2024. március 24.)

[865] CDEPN. 184, 589 (*Summerseat* c. a.), 158, 15, 121; DEPN. 488; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 158–159; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/East+Riding+of+Yorkshire/Kingston+upon+Hull/53285471b47fc40a4d00019c-Summergangs; http://kepn.nottingham.ac.uk/map/place/Durham/Urpeth; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/Norfolk/Corpusty/532869e6b47fc40bab000dae-Corpusty; http://kepn.nottingham.ac.uk/map/place/Norfolk/Corpusty; http://kepn.nottingham.ac.uk/map/place/Northumberland/Causey%20Park (Letöltés: 2024. március 31.)

GLon.) pedig a londoni városfal *Aldgate* ('régi kapu') nevű kapujától esett egy mérföldnyire a Londonból Colchester felé vezető úton.[866]

A kora középkorban használt utak, gázlók, hidak, útjelzők és a mellettük létesült települések neve kapcsán Ann Cole meggyőző érveléssel igazolja, miként kalauzolhatták e hely(ség)nevek a korszak írástudatlan utazóit hosszabb vándorlásaik során. Az utakra vonatkozó különféle köznevek véleménye szerint az utak jellegét mutatták meg. Míg az óang. *strǣt* ebben az összefüggésben köves, jó állapotú, római kori útvonalat jelölt, amely egész évben könnyen járható volt, addig az óang. *weġ* kikövezetlen, sokszor meredek, agyagos felszínű másodrendű útvonalra vonatkozott, amely egy főútvonalba futott bele, s amelyet állatok vontatta kocsival jobb volt elkerülni. Az óang. *pæth* főként mocsarakon áthaladó töltésutakra, északi változata, a *peth* meredek vízmosásokon keresztül vezető kisebb útvonalakra utalhatott; az óang. *stīg* kevéssé jelentős, leginkább állatok által használt utakra vonatkozott. Ez utóbbiak jellemzően kis távolságok megtételekor voltak használatosak. Az óang. *herepæth* fő útvonalat jelölt, amely akár a katonák vonulására is szolgálhatott, s főként a déli és középső megyék területén volt használatban. Az utak neveiben az e közszók előtt jelentkező névrészek az útvonalak további jellemzőiről tájékoztatták az utazókat.[867]

A helynevekben a gázlók különböző típusainak is nyoma maradt. Az óang. *ford* könnyebb átkelést biztosító gázlók esetében jelentkezett, gyakran kerül elő talajra, a használat körülményeire és személyre utaló névrész mellett a helynevekben, pl. *Sandford* ('homokos gázló', vö. óang. *sand;* Cu.), (*Great* és *Little*) *Somerford* ('nyáron használható gázló', vö. óang. *sumor,* modern ang. *great* és *little;* Wilt.). Az óang. *(ġe)wæd* mocsarakon, az óang. *gelād* folyókon keresztül vezető gázló volt, amelyeket inkább csak alacsony vízállás mellett lehetett használni, pl. *Iwade* ('a gázló', mocsaras területen lehetett átjutni innen Sheppey szigetére; Ke.), *Lechlade* ('gázló a Leach folyónál'; Glo.). A fontos útvonalakat különböző jellegű hidakon keresztül vezették át a folyókon, pl. *Thelbridge (Barton)* ('deszkahíd', vö. óang. *thel* és *brycg,* modern ang. *barton* 'uradalom'; Dev.). A szász vidéken az óang. *ōra,* angol területen az óang. *ofer* lapos tetejű hegyet jelölt, domború hegyoldallal, pl. *Oare* ('[település] a lapos tetejű hegynél'; Wilt.), *Northover* ('északi hegygerinc', vö. óang. *north;* ma: Glastonbury városrésze, Som.). Az ilyen domborzati formákra útjelzőként is tekinthettek a vándorok.[868]

[866] CDEPN. 489, 632, 413; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 159–160; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/id/53287103b47fc40c2300037f-Fourwents+Pond; http://kepn.nottingham.ac.uk/map/place/Greater%20London/Mile%20End%20New%20and%20Old%20Town (Letöltés: 2024. március 31.)

[867] Ann Cole: Place-Names as Travellers' Landmarks, in Nicholas J. Higham – Martin J. Ryan (eds.): *Place-names, Language and the Anglo-Saxon Landscape,* Woodbridge, Boydell, 2011, 51–55.

[868] CDEPN. 527, 559, 335, 366, 607, 448, 442; Cole: *Place-Names as Travellers' Landmarks,* 2011, 55–56, 63–65.

Az utak mentén a nehezebb szakaszokon az utasok szükségleteit kiszolgáló települések létesültek, virágozhattak fel. A *dræġ-tūn, dræġ-cot* típusú nevet viselő falvakban a terhek vontatásához lehetett segítséget kapni, pl. *Drayton* ('fuvarozással foglalkozó település', egy meredek hegy lábánál; Leic.), *Draycott* ('házak, ahol fuvarozók, fuvarozóeszközök vannak', a Mendip Hills felé vezető meredek útszakasz kezdeténél; Som.). A *mere-tūn* típusú néven ismert települések tó közelében, az *æwiell, æwielm* névrészt tartalmazó nevű helységek bővizű forrás mellett kiépült vízvételi helyek lehettek, a *byden-welle, byden-funta* névrésszel bírók pedig állatok itatására alkalmas vályúkkal is rendelkezhettek, pl. *Merton* ('tó melletti település'; Oxf.), *Ewelme* ('bővizű forrás'; Oxf.). A *strǣt-tūn* és *calde-cot* típusú névvel jelölt települések pedig talán szálláshelyeket kínáltak az utazóknak, pl. *Stratton* ('település a [római kori] út mellett', az Ermine Street mellett; Glos.), *Caldecote* ('hideg kunyhók', vö. óang. többes számú *calde* és *cotu;* Camb.).[869]

Az alapján, hogy mely útvonalak mellett voltak a fenti névtípusokat viselő települések megtalálhatók – sokszor egyébként körülbelül egy napi járóföldnyi távolságban egymástól –, Ann Cole a kora középkorban a következő fő útvonalakkal számol Angliában: a római kori utak közül a London–Chichester, London–Hassocks, London–Colchester–Norwich, London–Silchester–Cirencester útvonalak, a Fosse Way és a Watling Street egyes szakaszai, a Pilgrims Way kenti Wye és surreyi Farnham közti része, a Pennine-hegységen átvivő útvonal Bowes és Carlisle között, valamint az angol–walesi határvidéken északról délre haladó útvonal. Ezekhez az útvonalakhoz csatlakozott még néhány, a kora középkorban kiépült út a korabeli úthálózatban: így a Kingston on Thames–Salisbury–Honiton, a London–Oxford, a London–Newbury utak és az Akeman Street Oxfordtól nyugatra eső részétől a walesi Aberystwyth felé haladó útvonal.[870]

A középkori angliai városok utcáinak elnevezésében főként a *street* (vö. óang. *strǣt* 'utca'), *lane* (vö. óang. *lane* 'szűk utca'), *row* (vö. óang. *ræw* 'házsor'), *alley* (vö. ófr. *alee* 'átjáró', 'sikátor', 'köz', 'fasor'), *hill* (vö. óang. *hyll* 'felfele vezető utca'), északon a *gate* (vö. ósk. *gata* 'utca') alaprészekkel találkozunk. Az egyik legkorábbi, utcaneveket tartalmazó oklevél 909-ből a következő winchesteri utcaneveket említi: *þa ceap stræt* ('vásár utca'), *flæscmangerestræt* ('a hentesek utcája'), *scyldwyrtenastræt* ('a pajzskészítők utcája'). Az azonos mesterséget űző emberek műhelyei jellemzően ugyanabban az utcában voltak, így a foglalkozásra, vásározásra utaló utcanevek gyakorinak és jellegzetesnek számítottak a korabeli városokban. Hasonlóképpen az azonos nemzetiséghez tartozó városlakók is sokszor éltek egy csoportban, ami szintén előhívhatta utcanevek keletkezését, pl. 1339: *Frankmannestrete* ('francia

[869] CDEPN. 194, 409, 221, 585, 109; Cole: *Place-Names as Travellers' Landmarks,* 2011, 56–61.
[870] Cole: *Place-Names as Travellers' Landmarks,* 2011, 66–67.

utca'; Bury St Edmunds, Suf.), 1270: *Englisschestret* ('angol utca'; Southampton, Hamp.), 1311: *Geweristrete* ('zsidó utca'; Winchester, Hamp.).[871]

A korai feljegyzésű utcanevek között számos, az utca egykori sajátosságára, így hosszára, alakjára, helyzetére, korára, funkciójára, jellegére, felszínére, állapotára, irányára vonatkozó elnevezést találunk, pl. 1265: *Fule-lane* ('piszkos utcácska', vö. óang. *fūl* 'piszkos', 'visszataszító'; London), 1322: *Lychestrete* ('test utca', vö. óang. *līc* 'test', a katedrális temetőjébe vezetett; Worcester), 1483: *Carfox* ('négy ág', vö. középang. *carfoukes* 'négyágú', négy út kereszteződése; Oxford).[872]

A középkori városokban jellegzetesnek tekinthetők továbbá a nevezetes lakosra utaló, pl. 1190 k.: *Godrun lane* ('Gōdrūn utcácskája', vö. óang. *Gōdrūn* női név; London), 1334: *Gounyldesbury* ('Gunnhild udvarháza', vö. óé. *Gunnhildr* női név és óang. *burh;* London), a feltűnő épületre mutató, pl. 1284: *Gærsecherchestrate* ('füves templom utca', vö. középang. *gras* és *chirche,* pázsitos területen állt vagy tőzeggel, gyeppel volt fedve; London), 1405: *le Crouchedfrerestrete* ('a keresztes szerzetesek utcája', vö. középang. *crouched* 'keresztet viselő' és *frere* 'szerzetes', a ruházatukra varrt mintáról és a kezükben hordott fakeresztről *Crutched Friars* 'keresztes fivérek' néven ismert szerzetesek a 13. század végén rendházat alapítottak itt; London); a vendéglátóhelyekre, azok cégérére hivatkozó utcanevek is, pl. 1411: *Swan Lane* ('hattyú utca', vö. középang. *swan;* Coventry), 1588: *Cardinal Cap Alley* ('bíborosi süveg köz', vö. francia *cardinal* és középang. *cappe,* bordélyházáról, ahol a vaskos középkori tréfa szerint a kardinális a fejfedőjét felejtette; Southwark, London). A városok terebélyesedésével korábbi dűlőnevek is utcanevek alapjául szolgálhattak, pl. 1393: *Oldewiche lane* ('Aldwych utca', az *Aldwych* 'a régi tehenészet' dűlőnévből, vö. óang. *eald,* gyenge ragozású *ealde* és *wīċ;* GLon.). Bár a településszerkezet, az utcahálózat sokat változott a városokban az évszázadok során, néhány középkori utcanév máig fennmaradt, pl. 1316: *Flesshamelles* ('húsos standok', vö. óang. *flǣsċ* 'hús' és *sċeamol, sċamul* 'pad', 'polc') > ma: *The Shambles* (vö. középang. *schamels* 'húspiac'), York városának ma is középkori hangulatot őrző szűk utcácskája, ahol egykor a húspiac volt.[873]

[871] Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 226, 231–233, 235; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 194, 199–200; Room: *The Street Names of England,* 1992, 1–16, 88–104.

[872] Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 233–234, 237; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 194–197, 202; Room: *The Street Names of England,* 1992, 35–49, 60–72.

[873] A 'húspiac' közszói jelentés kialakulásának következtében a szabad téren húst, halat árusító utcák a középkorban sokszor kapták a *The Shambles* elnevezést. Volt ilyen nevű utca például London, Chesterfield, Chippenham, Kendal városában is, az utóbbi három településen a név máig megőrződött. CDEPN. 8 (*Aldwick* c. a.); Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 235–242; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 197–198, 200, 202–203; Room: *The Street Names of England,* 1992, 50–59, 73–87, 93, 105–131, 144–166.

7. ÖSSZEGZÉS

A fentiekben a helynevek jelöltje, azon belül a szemantikai típusok szerint áttekintettük a Brit-szigetek korai keletkezésű, különféle nyelvi eredetű névformáinak lexikális és grammatikai jellemzőit; valamint felvázoltuk az egyes névtípusok létrejöttének történelmi, művelődéstörténeti hátterét. Az összegzésben arra irányítjuk a figyelmet, hogy a régiónként részben eltérő nyelvi eredetű helynévi rétegek összességéből az egyidejűleg jelen lévő és az egymást követő változatos nyelvi hatások eredményeként alapjaiban hogyan állt össze a térség jelenlegi helynévállománya. Területenként és nyelvi rétegenként haladva határozzuk meg a legjellemzőbbnek tekinthető korai keletkezésű helynévtípusokat és összegezzük azok főbb sajátosságait. Különös tekintettel vagyunk az angol nyelv a szigetcsoportot érintő, idővel egyre erősödő hatásának taglalására, ezáltal a korai keletkezésű és a ma használatos helynevek kapcsolatának felmutatására.

7.1 Anglia

A mai Anglia területén a korai keletkezésű helyneveknek prekelta, brit és gael kelta, latin, ó- és középangol, óskandináv és normann francia eredetű rétege különíthető el. Jó néhány vegyes nyelvi eredetű, hibrid névformával is találkozunk.

A prekelta időszakból vélhetően csak néhány jelentős folyó neve maradt fenn, a területet később elfoglaló brit kelta lakosok közvetítésével. Több ezek közül talán óeurópai tőre vezethető vissza, pl. *Esk* (óe. **Eis-kā,* vö. ie. **is-/*eis-* 'gyorsan, erősen folyik' tő és *-k* szuffixum), *Tame* (óe. folyónév az ie. **tā-/*tə-* 'folyik' tő *-m* képzős alakjából), *Wye* (óe. **u̯aisā,* vö. ie. **vis- ~ *veis-* 'víz' tő) folyónevek. Esetleg prekelta ősiségű lehet egy-egy tájegység, földrajzi alakulat megnevezésének ismeretlen, bizonytalan jelentésű összetevője is, pl. a *Mendip (Hills)* (vö. prekelta 'hegy'), *Chiltern (Hills)* ('magas, meredek [hegy]', vö. prekelta **ciltā-* 'magas' és *-erno-* szuffixum) dombságok nevében.[874]

[874] CDEPN. 218, 599, 706, 407, 134.

Az i. e. 8. század közepétől a kontinensről átköltöző brit kelták a Forth és a Clyde folyók torkolatának vonaláig alakították ki életterüket. Ezen a területen a nagyobb folyók ma is gyakran viselnek brit eredetű nevet, s nyugat felé haladva számos kisebb vízfolyás neve is jó eséllyel a brit keltára megy vissza, pl. *Avon* (vö. brit **abona* 'víz, folyó'), *Brue* (vö. kelta **briwo-* 'fürge'), *Calder* (vö. brit **caleto-dubro* 'gyors folyó'). A brit eredetű hegy- és erdőnevek később gyakran egészültek ki tautologikus jelleggel óangol 'hegy', 'domb', illetve 'erdő' jelentésű névrészekkel, pl. *Breedon* ('a *Bre* nevű hegy', vö. brit **brigā* 'domb' és óang. *dūn* 'ua.'; Leic.), *Chetwode* ('a *Chet* nevű erdő', vö. brit **cēto-* 'erdő' és óang. *wudu* 'ua.'; Bkh.).[875]

A brit eredetű településnevek ma összességében nem túl gyakoriak Angliában. Egyes régiókban ugyanakkor akár nagy mennyiségben is jelen lehetnek a brit kelta utódnyelvekből, a walesi, a cumbriai és a cornwalli nyelvekből származó helységnevek. Wales és a szomszédságában fekvő Herefordshire megye Wye folyótól nyugatra eső része hosszan walesi nyelvterület maradt, innen számos, részint az angol nyelv sajátosságaihoz igazított walesi nyelvű településnév idézhető, pl. *Dinedor* ('erődhegy', vö. őswal. **dīn* és **breȝ,* a Tudor-korban a nevet átértelmezték, mintha az a walesi *din dwr* 'hegy a folyónál' kifejezésből származna, vaskori hegyi erődítménye az i. e. 2. századból való), *Moccas* ('disznók durva legelője', vö. walesi *moch* és *rhos*), *Tretire* ('hosszú gázló', vö. őswal. *rit* és *hir,* az előtag később a walesi *tre* 'ház', 'tanya' kifejezés hatása alá került).[876]

Cumberland területén is sok, jellegzetesen brit gyökerű településnévvel találkozunk, pl. *Blencarn* ('hegytető kőhalommal', vö. őswal. **blain* és **carn*), *Cumrew* ('a lejtő völgye', vö. őswal. **cumm* és **riu*). Cornwall helységnevei pedig a 18. századig használt cornwalli nyelvnek köszönhetően többségükben brit eredetű elemekre mennek vissza, pl. *Penzance* ('szent előhegy', cornw. *pen* és *sans,* az itteni Mária-kápolnáról), *Newlyn* ('a flotta medencéje', vö. cornw. *lu* és *lyn*), *Trevanson* ('Antun tanyája', vö. cornw. **tref* és *Antun* személynév). Különösen jellemzőek a cornwalli félszigeten a helyi illetőségű szentekről elnevezett települések, pl. *Gwinear* ('Szent Winierus [temploma]', Gwinear a legenda szerint ír születésű herceg volt, aki Cornwallban szenvedett mártírhalált), *Phillack* ('Szent Felec [temploma]', 5. vagy 6. századi helyi szent után), *St Keverne* ('Szent Achobran [vagy Akeveranus] [temploma]', a szentet a félszigeten kívül alig ismerik).[877]

Más vidékeken nem volt ritka, hogy valamely brit eredetű nevet viselő természeti objektum megnevezése vonódott át a közelében létesült településre, pl. *Mellor* ('a csupasz hegy', vö. brit **mailo-* és **brigā,* hegyoldalban fekszik; Lanc.), *(Great)*

[875] CDEPN. 28, 95, 109, 83, 131; DEPN. xxii.
[876] CDEPN. 187, 418, 627; DEPN. xxiii. Walesben az angol mellett a walesi nyelv ma hivatalos nyelv is.
[877] CDEPN. 65, 175, 468, 435, 627, 267, 471, 520; DEPN. xxi–xxiii.

Barr ('a hegytető', vö. őswal. **barr* és középang. *gret,* a Barr Beacon nevű hegyre vonatkoztatva; WMidl.). A jellemző brit településnevek egyébként is a természeti környezet leírását tartalmazták; településtípusra, birtokos személyre vagy törzsre utaló településnevek alig voltak. A korai erődítmények, római kori városok brit eredetű kifejezésekre visszavezethető elnevezései sokszor első szótagjukra rövidülve, az óangol *burg* ('vár', 'erőd') vagy *ceaster* ('[brit-római] vár[os]') kifejezésekkel kiegészülve maradtak ránk, pl. *Countisbury* ('Cunet erődített helye', vö. **Cunet* helynév az ismeretlen jelentésű brit **cunētiū* szóból és óang. *byriġ,* a *burh* egyes számú datívusza; Dev.), *Manchester* ('Mamucium brit-római városa', vö. brit **mammā* 'mell alakú hegy', *-ūc-* és *-io-* képzők és óang. *ċeaster;* GMan.).[878]

A mai Anglia területén a fennmaradt brit kelta eredetű helynevek földrajzi megoszlása kapcsán Padel úgy nyilatkozik, hogy a ma is használatos brit eredetű helynevek száma keletről nyugat felé haladva kimutathatóan emelkedik. A legkevesebb brit gyökerű névvel a Humber folyótól délkeletre eső országrészben találkozunk, az ország belsejének középső megyéiig terjedően. A területen belül is vannak különbségek: Kentben kicsit több, Kelet-Angliában különösen kevés brit eredetű helynév él ma. Némileg nagyobb mennyiségben kerülnek elénk brit kelta eredetű helynevek délen a Berkshire, Hampshire (a Wight-szigetet is ideértve) és Wiltshire megyék által elfoglalt régióban, valamint északon Staffordshire, Yorkshire nyugati része, Westmorland és Northumberland területén. Itt is lehetnek eltérések, akár egy vidéken belül is: Westmorland északi része gazdagabb, déli része szegényebb brit kelta eredetű helynevekben. Még több a brit eredetű helynevek száma a nyugatra eső megyékben, különösen a Derbyshire északnyugati, Cheshire északkeleti és Lancashire délkeleti részei által alkotott területen, valamint Shropshire és Hereforshire megyék Walesszel határos részein, ahol ma kései alakulású, walesi nyelvű mikrotoponimák is használatban vannak. Ugyanakkor még e harmadik csoportba sorolt megyékben is jóval kevesebb a brit eredetű helynevek száma, mint a kelta származású lakosságnak végül otthont adó Cornwallban vagy éppen Walesben.[879]

A brit kelta eredetű helynevek közül elsősorban a nagy földrajzi objektumokat és a római kori városokat, erődítményeket jelölő nevek maradtak fenn. A kisebb helyeket, így a későbbiekben az angolszász korszak birtokait, majorságait, plébániáit azonosító brit gyökerű helynevek akkor kerültek be a középkori iratokba, ha a hely(ség) közigazgatási vagy gazdasági jelentőségre tett szert. Különösen igaz ez a mai Anglia déli és keleti részeire vonatkoztatva. Az északnyugati régióból

[878] CDEPN. 407, 38, 162, 395; DEPN. xviii, xxii; Gelling: *Signposts,* 1988, 59.

[879] Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 147–148; Padel: *Brittonic placenames in England,* 2013, 9–12.

idézhető, kisebb településeket, határrészeket jelölő brit eredetű névformák jelenléte leginkább azzal áll kapcsolatban, hogy a középkor során cumbriai és walesi anyanyelvű beszélők telepedtek vissza e területre.[880]

A kelták szigetcsoporton belüli vándorlásával függenek össze Anglia gael kelta eredetű településnevei, melyek az Ír-szigetről Északnyugat-Angliába az 5. századdal kezdődően betelepülő gael, majd a 9–12. században érkező ír–norvég lakosságnak köszönhetik létezésüket, pl. *Becconsall* ('Bekan hegye', vö. óé. *Bekan,* óír *Beccán* személynév, az óangolban másodlagos e. gen.-a.: *Bekanes* és óé. *haugr;* Lanc.), *Dovenby* ('Dufan falva', vö. óé. *Dufan,* óír *Dubhān* személynév és óé. *bȳ;* Cu.). A jellegzetes inverz szerkezetű helységnevekben az ó- vagy középír és óskandináv eredetű névrészek a kelta szórendnek megfelelően kapcsolódnak össze, azaz a bővítményrész követi az alaprészt a névformákban, pl. *Greysouthern* ('Suthan sziklája', vö. ówalesi *creic,* középír *craicc* és óír *Suthán* személynév; Cu.), *Kirkoswald* ('Szent Oswald temploma', vö. óé. *kirkja* és Oswald, Northumbria szentté avatott 7. századi királya; Cu.). A dél-angliai *Beckery* területén a hagyomány szerint a 10. században ír szerzetesek telepedtek le ('kis Írország', vö. ír *beag* és *Éire;* ma: Glastonbury város része, Som.).[881]

A latin nyelv közvetlen hatásával Anglia területén az 1. század közepétől az 5. század közepéig számolhatunk. Elsősorban a közigazgatás, az írásbeliség nyelveként főként a római kori városokban volt jelen a mindennapokban. A római fennhatóság alatt álló kontinentális Európa kelták által lakott területeivel ellentétben a Brit-szigeten nem alakult ki a helyi nyelv és a vulgáris latin keveredéséből újlatin nyelv, a latin itt megmaradt iskolában oktatott, a szóbeliségben kevéssé használt nyelvnek, különösen vidéken. Számos ma ismert angliai város neve először a római korból származó útleírásokban, térképeken, egyéb dokumentumokban, tárgyi emlékek feliratain kerül elénk, eredettől függetlenül latinizált formában, pl. *Durobrivae* ('fallal körülvett város a híd[ak]nál', vö. brit **duro-* és **brīu̯ā;* ma: Rochester, Ke.); *Viroconium Cornoviorum* ('Virico városa', vö. brit **Uiricō* személynév és **-on-io-* képzők, eredetileg a Wrekin hegyen lévő vaskori erődítményre vonatkozott, amely a Cornovii törzs központja volt, mielőtt a rómaiak a hegy lábához költöztették őket, ahová magukkal vitték a helynevet; ma: Wroxeter, Shr.). A forrásdokumentumok jellegének megfelelően a római korszakban lejegyzett britanniai helynevek főként jelentős földrajzi alakulatokra, erődökre, városokra, utak menti állomásokra, ritkábban fürdőkre, villákra vonatkoztak.[882]

[880] Padel: *Brittonic place-names in England,* 2013, 20–23.

[881] CDEPN. 45, 192, 262, 352; DEPN. xxiii.

[882] CDEPN. 503–504 (*Rochester* c. a.), 642 (*Viroconium* c. a.); DEPN. xxvii; Rivet–Smith: *The Place-Names of Roman Britain,* 1979, 18; Gelling: *Signposts,* 1988, 20–21.

A részben vagy egészében latin eredetű helynevek száma nem túl jelentős a Britszigeten. *Lincoln* város neve a latin *Lindum Colonia* ('város a medencénél', vö. brit **lindo-* 'víz, medence' és lat. *colonia* 'város', római veteránok számára létrehozott település; Linc.) településnév összevonásával jött létre; az *Aust* névforma talán a latin *Augusta* helynévből rövidült (de az is lehet, hogy az *Augusta* névalak egy korábbi, ismeretlen eredetű *Aust[e]* helynév latinizált változataként született meg azzal összefüggésben, hogy a *Legio Augusta* nevű második római légió kezdetben a közeli Gloucesterben állomásozott; Glo.); a *Catterick (Bridge)* ('harci sáncok [helye]', vö. brit **catu-* 'harc' és **ratis, *racte* 'sánc'; NY.) településnév a Swale folyó közeli zúgója miatt a latin *cataracta* ('vízesés, zúgó') szó hatása alá került. A brit-római helynevekben fellelhető képzők közül a leggyakoribbak az *-io-, -aco-* elemek és az *-atia, -ava, -avum, -eia, -arum, -ona* szuffixumok. A római időszakban névcserére kevés példát mutatnak a források, pl. *Venta Icenorum* > *Icinos* (ma: Caistor St. Edmund; Nf.), *Noviomagus* > *Regno* (ma: Chichester; WSx.). Névváltozatokkal is csak ritkán találkozunk, pl. *Deva* ~ *Caerleon* (Np.), *Petrianis* ~ *Uxelodunum* (római erőd, amely a mai Stanwix, Carlisle egyik kerülete területén feküdt; Cu.).[883]

A latin nyelv hatása alá került brit településnevek közül jó arányban kerültek be az óangolba az ún. szász part erődítményei körüli települések megnevezései, hiszen ezeket a szász támadók és a germán zsoldos védők egyaránt ismerhették. Jóval kevesebb ilyen jellegű településnév maradt fenn Cornwall vagy Északnyugat-Anglia területén. A település- és társadalomkontinuitást itt vélhetően a délkelet–kelet felől érkező angolszász hódítók elől nyugatra menekülő lakosság zavarhatta meg. A britek és az angolszász betelepülők más területeken ugyanakkor bizonyára békésen éltek egymás mellett. Erre utal, hogy nyelvi kapcsolatok alakultak ki közöttük: brit eredetű helynevek és brit közvetítéssel latin jövevényszavak kerültek az óangol nyelvbe.[884]

A latin jövevényszavak közül néhány az óangol helynevekbe is bekerült. A latin *portus* ('kikötő') és *vīcus* ('falu') kifejezések a briten keresztül juthattak el az óangolba, amelyben *port* és *wīċ* formában váltak helynevek részévé, pl. *Portswood* ('a városi erdő', vö. óang. *port,* e. gen.: *portes* és *wudu;* ma: Southampton külvárosa, Hamp.), *Holwick* ('tehenészet a mélyedésben' vagy 'szurdok a völgyben', vö. óang. *hol* és *wīċ* vagy óé. *vik,* a Tees folyó völgyében fekszik egy látványos szikla lábánál; Durh.). Az óangol helynevekben a *camp* névrész a latin *campus* ('terület', 'mező'), a *croh* ('sáfrány') a latin *crocus* kifejezés átvételéről tanúskodik, pl. *Ruscombe* ('Rot elkerített területe', vö. óang. **Rōt* személynév, e. gen.: **Rōtes*

[883] CDEPN. 27, 373, 120; DEPN. xxvii; Rivet–Smith: *The Place-Names of Roman Britain,* 1979, 28–29, 36; Gelling: *Signposts,* 1988, 21.

[884] Gelling: *Signposts,* 1988, 31–32, 34, 38–44, 64.

és *camp;* Brk.), *Croydon* ('sáfrányvölgy', vö. óang. *croh* és *denu;* ma: London része, GLon.).[885]

A római csapatok kivonulása után a latin az egyház, a jogi és közigazgatási iratok nyelveként közvetett módon továbbra is hatással bírt az angliai helynevekre a középkor során. A normann francia eredetű településnevek például gyakran jelentek meg latin fordításban vagy latinizált alakban a feljegyzésekben, pl. ófr. *Pontfreit* és lat. *Ponsfractus* ('a törött híd', vö. ófr. *pont* és *freit,* a normann Ilbert de Lacy birtokába került, rendházába clunyi szerzetesek költöztek; ma: Pontefract, WY.), fr. *Montaigu* és lat. *(de) Monteacuto* ('csúcsos hegy', vö. ófr. *mont* és *agu,* a St Michael's Hill nevű kúpos hegyről; ma: Montacute, Som.). Érdekes kettősséggel találkozunk a lat. *Sorviodunum* (vö. az ismeretlen jelentésű brit **soru̯io* és **dūnon* 'hegy, erőd') és az átértelmezésével létrejött óang. *Searoburh* ('ravasz módon védett vár', vö. óang. *searu* 'ravasz dolog' és *burh* 'vár'; ma: Salisbury és az eredeti település helyét jelölő Old Sarum, Wilt.) névpár esetében. Az azonos nevű településeket megkülönböztető jelzők sokszor jelentek meg latin nyelven a helységnevekben, pl. *Brompton Regis* ('a király Brompton nevű települése', vö. lat. *rex,* e. gen.: *regis,* 1086-ban a királyé volt; Som.), *Melbury Abbas* ('[a shaftesburyi] apátnő Melbury nevű települése', vö. *abbas,* a lat. *abbatissa* rövidült formája, e. gen.: *abbatissae;* Dors.), *Linstead Magna* és *Parva* ('nagy' és 'kis Linstead', vö. lat. *magna* és *parva;* Suf.), *Weston super Mare* ('Weston a tenger mellett', vö. lat. *super* és *mare;* Som.).[886]

Az 5. század elejével kezdődően az angolszász törzsek Brit-szigetre költözése és itteni területszerzése a britek nyugati, hegyvidéki területekre szorításával járt együtt. Az új betelepülők a jelentős folyók, földrajzi alakulatok, egyes települések prekelta, brit vagy brit-római nevét saját nyelvükhöz igazítva átvették, emellett pedig számos óangol helynév megalkotásával elindították azt a folyamatot, amely az óskandináv hatással kiegészülve a területen végül a kelta jellegű helynevek meghatározó jelenléte helyett a germán helynévi állomány dominanciáját eredményezte. Az óangol eredetű hely(ség)nevek szemantikai tartalmára a természeti, az épített és a társadalmi környezet gyakorolta a legnagyobb hatást.[887]

[885] CDEPN. 312, 479, 513, 173; DEPN. xxvii; Gelling: *Signposts,* 1988, 22; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/North+Riding+of+Yorkshire/Romaldkirk/53286b32b47fc40bc6000582-Holwick (Letöltés: 2024. március 12.)

[886] CDEPN. 477, 420, 524, 92, 406, 375, 666; DEPN. xxvii; Gelling: *Signposts,* 1988, 22; https://epns.nottingham.ac.uk/browse/West+Riding+of+Yorkshire/Pontefract/5328827cb47fc40c810061f9-Pontefract (Letöltés: 2024. március 12.)

[887] Gelling: *Signposts,* 1988, 22; Carole Hough: Women in place-names, in Jayne Carroll – David N. Parsons (eds.): *Perceptions of Place. Twenty-First-Century Interpretations of English Place-Names Studies,* Nottingham, English Place-Names Society, 2013, 252.

Jó néhány korai óangol település valamely természeti objektum, így például folyó, tó, öböl, mocsár, hegy, erdő közelségéről kapta megnevezését metonimikus jelleggel, pl. *Sherbourne* ('fényes folyó', vö. óang. *scīr* és *burna,* a Yeo folyó felső folyására utalva; Dors.), *Langbaurgh* ('a hosszú hegy', vö. óang. *lang,* gyenge ragozású *langa* és *beorg,* az itteni hosszú, keskeny hegyhát egykor népgyűlések helyszíne volt; NY.), *Mere* ('tó', vö. óang. *mere;* Chs.). A közepes és kisebb vízfolyások nevei egyébként maguk is gyakran óangol eredetűek a térségben, pl. *Irwell* ('vándorló folyó', vö. óang. *irre, eorre* és *wylle, wella;* GMan.), *Lambourn* ('bárány-patak', vö. óang. *lamb* és *burna;* Brk.), *Wiske* ('mocsaras folyó', vö. óang. *wisce* 'mocsaras ártéri rét', óang. *sc* > ósk. *sk* változással; NY.); néhány később létrejött víznév pedig elvonással keletkezett egy nem folyónévre visszamenő településnévből, pl. *Arun* (az *Arundel* 'pemetefüves völgy' településnévből, vö. óang. *hārhūne* és *dell;* WSx.), *Chelmer* (a *Chelmsford* 'Ceolmær gázlója' településnévből, vö. óang. *Ċēolmǣr* személynév, e. gen.: *Ċēolmǣres* és *ford;* Ess.), *Rother* (a *Rotherfield* 'a szarvasmarhák nyílt területe' településnévből, vö. óang. *hrȳther,* nyelvjárási *hrēther,* t. gen.: *hrȳthera, hrēthera* és *feld;* ESx.–Ke.). Emberi létesítmény, így például út, fal, árok, jelzőpózna, határkő jelenléte is szolgálhatott óangol településnevek kialakulásának motivációjául, pl. *Streat* ('a [római] út', vö. óang. *strǣt,* a Barcombe Mills és Hardham települések közötti római útszakaszról; ESx.), *Wall* ('a fal', vö. óang. *wall,* Hadrianus fala közelében; Nhb.), *Barnstaple* ('csatabárd-pózna', vö. óang. **bearde* és *stapol,* a vallási vagy igazgatási szempontból fontos egykori találkozóhelyeket gyakran jelölték meg póznákkal; Dev.).[888]

A korai oklevelek nagy következetességet mutatnak a tekintetben, hogy a természeti környezetre utaló kifejezéseket településnévi funkcióban prepozícióval használják, míg a településtípust jelölő utótaggal ellátott helységnevek elöljárószó nélkül szerepelnek. A 9. század közepétől azonban ez megváltozott. A természeti környezetre mutató településnevek elől a prepozíció a szóbeliségben minden bizonnyal jórészt eltűnt, az írásbeliség azonban megőrizte az elöljárószók használatát, sőt kiterjesztette azt, s az elöljárószók megjelentek a településtípusra vonatkozó utótaggal bíró helységnevek előtt is.[889] Az egykori prepozíciós szerkezetek nyoma néhány esetben később is fellelhető a névalakban, pl. *Attercliffe* ('[hely] a sziklánál', vö. óang. *æt þǣm clife,* inetimologikus *r* betoldásával; ma: Sheffield városrésze, SY.), *Byfleet* ('[hely] a folyónál', vö. óang. **bi flēote,* a Wey folyóra utalva; Sur.), *Twineham* ('[hely] a két folyó között', vö. óang. *betwēon ēam;*

[888] CDEPN. 543, 359, 408, 333, 357, 689, 19 (*Arundel* c. a.), 129 (*Chelmsford* c. a.), 509 (*Rotherfield* c. a.), 37–38, 585, 645; DEPN. xviii, xxii.

[889] Az oklevelek megfelelő helynévadatai alapján Ekwall némileg sarkosan a természeti környezetre utaló településnevek mögött mindig feltételez egy elsődleges 'lakhely az adott nevű objektumnál' típusú prepozíciós szerkezetet, amelyből a helységnév kivált és önállósodott (DEPN. xix–xxi).

WSx.). Égtáj segítségével történik a viszonyítás a következő helynevekben, pl. *Bestwall* ('[hely] a faltól keletre', vö. óang. *be ēastan wealle,* a warehami városfalra vonatkozott; Dors.), *Siddington* ('[hely] a hegytől délre', vö. óang. *be sūthan dūne,* utóbbi kifejezést később a *tūn* névrész váltotta fel; Chs.).[890]

A korai keletkezésű óangol településnevek egyik legjellegzetesebb típusát azok az összetett névformák teszik ki, amelyekben a második névrész településtípusra utal a *hām* ('tanya', 'major', 'falu'), *tūn* ('település'), *worth(ing)* ('kerítéssel elzárt terület'), *wīċ* ('[kis] falu', 'termék előállítására, értékesítésére szakosodott gazdaság'), *burh* (dat. *byrig*) ('vár'), *ceaster* ('brit-római város'), *hūs* ('ház'), *cot* ('lak'), *bōtl* ('ház', 'sajátos épület'), *būr* ('[nagyobb] lakóépület'), *ærn* ('épület') stb. kifejezésekkel, pl. *Butterwick* ('tehenészet, ahol vajat készítenek', vö. óang. *butere* és *wīċ;* Linc.), *Fencote* ('lakok a mocsárban', vö. óang. *fenn* és *cot;* NY.). Némiképp rokon ezzel a kategóriával azon helységnevek csoportja, amelyekben a második névrész egy olyan földrajzi köznév, mely emberi településhez tartozó, többnyire megművelt földterületet jelöl a *hamm* ('víz által körbezárt terület', 'folyó menti rét'), *halh* ('árterület'), *lēah* ('erdő', 'irtvány'), *ēg* ('sziget'), *feld* ('nyílt terület') stb. szavakkal, pl. *Midgham* ('szúnyogok által ellepett folyó menti rét', vö. óang. *mycg,* t. gen.: *mycga* és *hamm;* Brk.), *Laxfield* ('Leaxa nyílt területe', vö. óang. *Leaxa* személynév és *feld;* Suf.). Emellett az is előfordul, hogy a második névrész szerepét az eredetileg általános értelmű *stede* ('hely') vagy *stoc* ('hely', majd 'szent hely') kifejezések egyike tölti be, pl. *Brasted* ('a széles hely', vö. *brād,* gyenge ragozású *brāda* és *stede;* Ke.), *Culmstock* ('a Culm folyó mellett lévő külterületi farm'; Dev.).[891]

A településtípust jelölő egyszerű köznevek mellé idővel kialakult néhány, a település jellegét megmutató óangol összetett köznév is, amelyek az angolszász korszak elején akár önállóan is településnévvé válhattak. A *bere-tūn* és a *bere-wīc* (mindkettő: 'árpafarm', majd 'külterületi majorság') köznevek eleinte az anyatelepüléstől függő helyzetben lévő, gabona termesztésére és tárolására szolgáló, jellemzően a földesúr kezelésében lévő majorságokat jelölhettek, pl. *Barton* (Chs.), *Berwick* (ESx.). A *hām-tūn* ('házi farm'), *hām-stede* ('tanya'), *bōthl-tūn* ('elzárt terület épületek egy csoportjával') közszavak ezzel szemben önálló településeket, uradalmi központokat azonosíthattak, pl. *Hampton (Poyle)* (a 13. század közepén került Walter de la Puile birtokába; Oxf.), *Hamstead (Marshall)* (a 13. században lett a Lord Marshal királyi tisztviselő tulajdona; Brk.), *Bolton* (Cu.). A településtípust jelölő összetett köznevek második névrészként is megjelenhettek, pl. *Nuthampstead* ('mogyorós tanya', vö. óang. *hnutu;* Hertf.).[892]

[890] CDEPN. 107, 632, 550; DEPN. xviii, 18, 483, 40, 422.

[891] CDEPN. 106, 228, 413, 364, 81, 175; DEPN. xiv.

[892] CDEPN. 39–40, 52–53, 275, 69, 446; DBPN. 519, 522; DEPN. xvi–xvii; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 39.

A korai keletkezésű óangol helynevek egyik jellegzetes típusát képviselik az angolszász törzsek, népcsoportok nevére visszavezethető névalakulatok. Egykori törzsek emlékét őrzi például több mai angliai megye neve. A törzsnév válhatott önmagában, alaki kitevő nélkül annak a területnek a nevévé, ahol a népcsoport élt, pl. *Devon* (az óangolban *Defnas,* korábban *Dumnonii* néven ismert brit törzs területe), *Essex* (a keleti szászok területe, vö. óang. *ēast* 'kelet' és *Seaxe* 'szász'), *Norfolk* (a Kelet-Anglia északi részén élő népcsoport területe, vö. óang. *north* 'észak' és *folc* 'nép'). Jellemzőnek számított az a folyamat is, hogy a törzs egy közeli település után kapta a nevét az óang. *-sǣte* ('lakók') utótag felhasználásával, majd az így létrejött törzsnévből egy nagyobb terület megnevezése alakult ki, pl. *Dorset* (a Dorchester, brit-római nevén Durnovaria városban, annak környékén élő népcsoport területe, vö. óang. **Dornsǣte* törzsnév), *Somerset* (a Somerton városban, annak környékén élő népcsoport területe, vö. óang. **Sumortūnsǣte* törzsnév).[893]

A törzsnevek egy része az óang. *-ingas* végződést tartalmazta, amely segítségével legtöbbször egy adott személy leszármazottjainak és követőinek csoportját jelölték meg. Az ilyen típusú törzsnevekből közvetlenül, alaki kitevő nélkül válhattak településnevek, pl. *Barking* ('*Berica népé'[-nek lakhelye]; GLon.), *Hastings* ('Hǣsta népé'[-nek lakhelye]; ESx.), *Hitchin* ('a Hiċċe' [törzs lakhelye]; Hertf.). Az *-ingas* szuffixum kapcsolódhatott helynévhez is, ilyenkor a törzset a lakóhelye révén határozták meg. A törzsnevek e típusából is létrejöhetett területi egység neve, pl. *Blything (Hundred)* ('a Blyth folyó mellett lakók' [területe]; Suf.). A településnevekben megjelenhettek egyéb jellegű népcsoportnevek is, így például az óang. *-sǣte* ('lakók') vagy az óang. *-ware* ('lakók') utótagokkal alakult törzsnevek, pl. 1086–1426: *Grantesete* ('a Granta folyó mellett lakók' [települése]; ma: Grantchester, Camb.), *Clewer* ('a hegyen lakók' [települése]; Som.), (*Hamstall, Hill, Mavesyn* és *Pipe*) *Ridware* ('a gázlónál lakók' területén kialakult települések; Staff.). A helységnevekben megőrződött törzsnevek egy csoportja ma csak nehezen azonosítható a névformában, pl. *Northill* és *Southill* ('az északi és a déli Ġifle' [törzsek lakhelye]; Bd.), *Oundle* ('az *Undalas vagy *Undalan' [törzs lakhelye]; Nhp.), *Repton* ('a Hreope vagy Hrype törzs hegye', óang. *dūn* > középang. *-ton(e)* változással; Derb.).[894]

A korai keletkezésű óangol településnevek létrejöttének belső kronológiája kapcsán újabban azzal számolnak a kutatók, hogy a természeti környezetre utaló

[893] CDEPN. 186, 219, 440, 192, 559; DEPN. xiii.

[894] A törzsnévi helységnevek által jelölt települések elhelyezkedése alapján korábban szokás volt következtetéseket levonni a területet ért különféle hódítások irányára, ütemére, valamint a letelepedő népcsoportok belső migrációjának egyes mozzanataira vonatkozóan. CDEPN. 35, 285, 307, 67, 259 (*Grantachester* c. a.), 143, 500, 442, 561, 455, 497; DEPN. xiii–xiv; Bölcskei: *Törzs- és népnévi helynevek,* 2011, 211.

nevek lehettek a legkorábbiak. A 8. század közepe előtt feljegyzett óangol eredetű névformák több mint fele ebbe a névtípusba tartozik. Ezeket követhették a *-hām* alaprészre végződő településnevek, amelyek gyakran jelöltek vaskori vagy római kori útvonalak, brit-római lakott helyek, illetve pogány angolszász temetők mellett fekvő falvakat. Ezt a névtípust ezért a pogány angolszászokkal és a római kori birtoktestek átvételével szokás kapcsolatba hozni. A *-hām* alaprészre végződő településnevek népszerűsége a megtelepedés kezdeti időszakától a 7. századig lehetett a legnagyobb. A névtípus egyik alcsoportját „a(z angolszász) személynévi előtag + *-hām* utótag" szerkezetű névformák alkotják, amelyek megjelenésében a magántulajdon korai jelenlétének igazolását látják a kutatók.[895]

A 6. századdal kezdődően hosszabb ideig az *-inghām,* kis késéssel pedig az *-ingas* végződéssel bíró településnevek válhattak gyakorivá. A régészek megfigyelése szerint az *-ingas* végű névformákkal jelölt települések egyik alapvető jellemzője, hogy rendszerint messze esnek a pogánykori temetőktől, s ezért leginkább azokkal a múltbeli törekvésekkel hozzák kapcsolatba őket, amelyek célja az új, keresztény temetkezési helyek kialakítása volt. E szerint az értelmezés szerint ezek a helységek és elnevezéseik másodlagosak: nem a pogány angolszászok letelepedésének, hanem azok keresztény hitre térésének időszakából származtathatók, s erre a korszakra jellemző társadalmi szerveződést tükröznek. Megjegyzendő továbbá, hogy a pogány vallási szemlélettel összefüggésbe hozható névvel jelölt települések sem feltétlenül tartoznak a legkorábban angolszászok által lakott helyek közé. Ezek a helységek sokszor a korai keresztény időszak politikai egységeinek a szélén feküdtek, ott, ahol az új vallás hatása kevéssé volt érzékelhető, s ahol az ősvallás a keresztény korszak elején még feltűnő módon jelen volt.[896]

Jellemzően másodlagos településeket jelölhettek a *-tūn* névrészre végződő helységnevek is, amelyek gyakran éppen olyan falvak neveként jelentek meg, amelyek eredendően a *-hām* utótagú nevet viselő helységek leánytelepülései voltak. Ugyancsak másodlagos települések voltak a külterületi lakott helyekből kialakuló falvak, ezek megnevezésében gyakorta találkozunk a *wīċ, worth(ing), cot, bōtl, būr* kifejezésekkel (jelentésüket lásd fent). A hegyi legelőkön, erdőkben az állattartással összefüggő ideiglenes szálláshelyekből kinövő falvak nevében pedig számos esetben jelenik meg a *denn* ('erdei disznólegelő'), *bǣr* ('erdei disznólegelő'), *dūn* ('hegyi legelő'), *bȳre* ('tehénistálló'), *hlōse* ('disznóól'), *(ġe)set* ('istálló, karám') szavak egyike. Kifejezetten megerődített korai településre utal

[895] Gelling: *Signposts,* 1988, 112–116; Ryan: *Place-Names, Language and the Anglo-Saxon Landscape: An Introduction,* 2011, 8–9; Parsons: *Churls and athelings, kings and reeves,* 2013, 46–47.

[896] Gelling: *Signposts,* 1988, 106–112; Jones: *Settlement archaeology and place-names,* 2013, 193; Ryan: *Place-Names, Language and the Anglo-Saxon Landscape: An Introduction,* 2011, 8–9; Parsons: *Churls and athelings, kings and reeves,* 2013, 46–47.

a *burh* (dat. *byrig*) és a *ceaster* névrészek jelenléte a településnévben (jelentésüket lásd fent). A ránk maradt óangol eredetű helységnevek többsége lényegében a terület kora középkori településszerkezetét tükrözi.[897]

A feltűnő topográfiai alakulatok és a jelentősebb települések többségének ma is használatos angol nyelvű elnevezése főként a római fennhatóság megszűnését követő néhány évszázadban, azaz jóval a normann hódítás kezdete előtt keletkezett az óangolban, illetve a legtávolabbi nyugati területeket leszámítva a korábban létrejött prekelta és kelta eredetű elnevezések is ekkor kerültek az óangol nyelv befolyása alá. E korai helynevek tehát egy olyan időszakban jöttek létre, formálódtak ki, amelyből kevés történeti dokumentum maradt fenn. Fontos jelezni továbbá, hogy a korabeli helynévi feljegyzések, illetve a ma is élő korai keletkezésű helynevek a Brit-sziget egészének területéről származnak, míg a korszak nagyobb terjedelmű írott szövegeinek többsége a wessexi királyság területéről maradt fenn a 9. és a korai 11. század közötti időszakból, így ennek megfelelően azok térben és időben szűkített információkat tartalmaznak. Ráadásul az oklevelekkel és az írott történeti forrásokkal szemben a korai helynevek nem a politikai, társadalmi és kulturális elithez tartozók, hanem az átlagemberek megélhetési lehetőségeit, mindennapi életvitelét tükrözik. Mindez különösen értékes nyelvi, történelmi és kultúrtörténeti forrássá teszi az óangol eredetű helynévállományt.[898]

Az óészaki vagy óskandináv nyelv hatásával a 9. század közepétől kezdve számolhatunk komolyabban. Kelet-Anglia Temzétől északra fekvő részére ekkor kezdtek dán betelepülők érkezni; míg Északnyugat-Angliába a 10. század elejétől indult meg a vegyes norvég és ír lakosság beköltözése, akiknek egyes csoportjai egészen Kelet-Yorkshire-ig jutottak el. A vikingek jelentős nagyságú, sokszor kevésbé termékeny, így korábban nem hasznosított földterületeket is művelés alá vontak. Nyelvi hatásuk ennek következtében számos esetben a mikrotoponimák szintjén is jelen van. Különösen sok részben vagy egészben óskandináv eredetű helynévvel találkozunk a Tóvidéken és Lincolnshire-ben, de az egykori Danelaw területén mindenhol szembetűnő az óészaki nyelvre visszavezethető helynevek jelenléte.[899]

Az óskandináv eredetű helynevekben előforduló egyes névrészekről úgy tartják, hogy azok leginkább norvég lakosok névadó tevékenységére mutatnak, pl. *búth* ('kunyhó', 'ideiglenes menedékhely'), *gil* ('mély keskeny völgy', 'vízmosás'), *skáli* ('ideiglenes fészer, csűr'), *brekka* ('hegyoldal'), *erg* ('hegyi, nyári legelő'), ír

[897] DEPN. xvii; DBPN. 521, 522; Reaney: *The Origin of English Place-Names,* 1961, 128–139; Cameron: *English Place-Names,* 1969, 141–152; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 38–43; Parsons: *Churls and athelings, kings and reeves,* 2013, 44, 66.

[898] Parsons: *Churls and athelings, kings and reeves,* 2013, 44–45, 57.

[899] DEPN. xxiv; Gelling: *Signposts,* 1988, 22–23, 261–263.

személynevekből lett névrészek (az ír–norvég betelepülők révén). Elszigetelt norvég települések kaphatták a *Normanby* ('a norvégok falva', vö. óé. *Northmenn,* t. gen.: *Northmanna* és *bȳ;* NY.), *Normanton* ('a norvég[ok] települése', vö. óang. *Northman,* t. gen.: *Northmanna* és *tūn;* WY.) neveket. Más névrészek használata ugyanakkor vélhetően inkább a dán lakosságot jellemezte, pl. *bōth* ('kunyhó', 'ideiglenes menedékhely'), *thorp* ('leánytelepülés', 'külterületi majorság'), *hulm (holmr)* ('sziget', 'kiemelkedő szárazulat mocsaras területen', 'folyó menti rét'). A részben vagy egészben óskandináv eredetű helynevek között vannak folyónevek, pl. *Greta* ('szikladarabos folyó', vö. óé. *grjót* és *á;* Cu.), *Skell* ('visszhangzó folyó', vö. óé. *skjallr;* NY.), *Wreake* ('kanyargó folyó', vö. óé. *[v]reithr* 'görbe' és *-k* folyónévképző; Leic.); tónevek, pl. *Ullswalter* ('Ulf tava', vö. óé. *Úlfr* személynév, e. gen.: *Úlfes* és óang. *wæter;* Cu.), *Windermere* ('Winand tava', vö. germ. *Wînand* személynév, ósk. egyes számú genitívuszi *-ar* szuffixum és óang. *mere;* Cu.); hegynevek, pl. *Scafell* ('a *Sca* nevű hegy', vö. óé. *skalli* 'kopasz fej', a csupasz hegy megnevezése, és *fjall* 'hegy'; Cu.), *Skiddaw* ('sziklás hegy', vö. talán óé. *skúti* 'kiugró szikla' és *haugr* 'hegy'; Cu.). A településnevekben a *bȳ* ('falu'), *toft* ('házhely', 'tanya'), *thveit* ('tisztás', 'legelő') névrészek feltűnése szintén óskandináv névadókra valló jellegzetesség.[900]

A részben vagy egészében óskandináv eredetű településnevek keletkezésének belső kronológiájáról a kutatók úgy vélekednek, hogy a legkorábbi névalakok az ún. „Grimston típusú hibrid névformák" lehettek, amelyek egy óskandináv személynév és az óangol *-tūn* alaprész összetételeként értelmezhetők. A névformákban az óskandináv személynév jellemzően egy óangol személynevet váltott fel akkor, amikor a térségben először letelepedő dánok kisajátították a már létező angol falvakat. Az óészaki „köznévi előtag + *-bȳ* utótag" szerkezetű névvel jelölt települések szintén főleg angolszászok által korábban kialakított falvak voltak, melyeket a dánok átneveztek; míg az „óskandináv személynévi előtag + *-bȳ* utótag" felépítésű nevet viselő helységeket többnyire maguk a dán beköltözők alapították. A *-thorp* alaprészre végződő nevek pedig tipikusan a dán megszállás időszakának kései szakaszában létrejött, másodlagos kis óskandináv településeket jelöltek.[901]

A teljes egészében óskandináv eredetű településnevek leggyakrabban összetételek, s a névrészek viszonyát valamely jellegzetes óskandináv rag jelöli, így például az *-ar* genitívuszi végződés (amely az ódánban *-a*-ra rövidülhetett),

[900] CDEPN. 440, 441, 262, 703–704, 552, 636, 684, 530, 553; DBPN. 520, 522, 524, 521, 525; DEPN. xxii–xxv.

[901] Ryan: *Place-Names, Language and the Anglo-Saxon Landscape: An Introduction,* 2011, 14–18; Fellows Jensen: *Light thrown by Scandinavian Place-Names on the Anglo-Saxon Landscape,* 2011, 69–77, 82.

pl. *Amotherby* ('Eymundr falva', vö. óé. *Eymundr* személynév, e. gen.: *Eymundar* és *bȳ;* NY.); az *-s* genitívuszi végződés, pl. *Osgodby* ('Asgautr falva', 1086: *Asgozbi,* vö. óé. *Ásgautr* személynév, e. gen.: *Ásgauts* és *bȳ;* NY.), utóbbi előtt a [ð] hang [t]-vé vált, majd a [ts] hangkapcsolat [s]-szé egyszerűsödött, pl. *Braceby* ('Breithr falva', vö. óé. *Breithr* személynév, e. gen.: *Breiths* és *bȳ;* Linc.). Az óskandinávra jellemző ragok vegyes nyelvi eredetű helynevekben is megjelenhettek, pl. a *Nidderdale* nevű völgy ('a Nidd folyó völgye', brit eredetű *Nidd* folyónév, óé. egyes számú genitívuszi *-ar* szuffixum és *dalr;* NY.), az *Osmotherley* nevű település ('Asmund erdeje vagy irtványa'; vö. óé. *Ásmundr* személynév, *-ar* genitívuszrag és óang. *lēah,* északi nyelvjárási *lǣh;* NY.) megnevezésének esetében.[902]

Más esetekben az óskandináv hatás úgy érvényesült, hogy az óangol eredetű helynév alakja a viking betelepülők ajkán hozzáigazodott az óészaki nyelv fonotaktikai sajátosságaihoz. A skandinavizált névforma a későbbiekben aztán ebben a módosult formában visszakerülhetett az angol nyelvbe. Jellemző óskandináv jegy az óang. *sc* [ʃ] > ósk. *sk* [sk] csere megvalósulása vagy az óangol palatális mássalhangzók depalatalizációja (óang. [tʃ] > óé. [k], óang. [dʒ] > óé. [g]). Ezek a változások nemegyszer érdekes kettősségek kialakulásához vezettek az angol kézen maradt és az óskandináv befolyás alatt lévő területek azonos eredetű helyneveit illetően, pl. *Shipton* ('juhfarm', vö. óang. **scīep* és *tūn;* Shr.) és *Skipton* ('juhfarm', vö. northumberlandi nyelvjárási *scīp* és *tūn;* NY.), *Cheswick* ('sajtfarm', vö. óang. *ċēse-wīċ;* Nhb.) és *Keswick* ('sajtfarm', vö. óang. *ċēse-wīċ;* Cu.), *Langridge* ('a hosszú hegyhát', vö. óang. *lang,* gyenge ragozású *langa* és *hrycg;* Som.) és *Langrigg* ('a hosszú hegyhát', vö. óang. vagy óé. *lang* és óé. *hryggr;* Cu.). Az óang. *-d-* [d] > ósk. *-th-* [ð] változással függ össze a *Louth* (a Lud folyóról kapta nevét, amelynek partján fekszik; Linc.) településnév hangalakja.[903]

1066 után a normann hódítás következtében az ófrancia nyelv egy változatát beszélő arisztokrata, egyházi és hivatalnok réteg jelenlétével kell számolnunk a területen. A társadalmi elit és a közigazgatás nyelve az angolra összességében jelentős, a helynevekre inkább csak korlátozott hatást gyakorolt. Az új, normann földbirtokosok váraiknak, udvarházaiknak; a rendházak vezetői monostoraiknak és az azokhoz tartozó majorságoknak sokszor tudatosan adtak nevet. Ennek következtében az ófrancia eredetű helynevek között számos sajátos, korábban nem igazán jelentkező névtípussal találkozunk.[904]

Így például jellemzőek voltak a francia területről átköltöztetett helynevek, pl. *Grosmont* ('a nagy hegy', vö. ófr. *gros, grand* és *mont,* 1200-ban alapított

[902] CDEPN. 13, 454, 76, 439, 454; DEPN. xxiv–xxv.
[903] CDEPN. 545–546, 554, 131, 342, 360, 383; DEPN. xxv.
[904] DEPN. xxviii–xxix; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 99; Gelling: *Signposts,* 1988, 23.

monostorát a Limoges közeli grandmonti rendháznak adták; NY.), *Blanchland* ('a fehér terület', vö. ófr. *blanche* 'fehér' és *lande* 'műveletlen terület', 1165-ben premontrei szerzeteseknek alapítottak itt rendházat, amely a normandiai Coutances közelében lévő Blanchelande rendház nevét kapta; Nhb.); a szép környezetre utaló névformák, pl. *Beaumont* ('szép hegy', vö. ófr. *bel* és *mont;* Cu.), *Belper* ('szép menedék', vö. ófr. *bel* és *repaire;* Derb.), *Belvoir* ('szép kilátás', vö. ófr. *bel, beau* és *vedeir,* az itteni várból nyíló szép kilátásra utalva; Leic.); monostorok esetében a kívánságot vagy az alapítás körülményeit megfogalmazó névalakok, pl. *Dieulacres (Abbey)* ('Isten tegye naggyá', ciszterci monostor volt; Chs.), *Grace Dieu (Priory)* ('Isten kegyelme', rendházát a 13. században hozták létre; Leic.), *Haltemprice (Priory)* ('nagy vállalkozás', Ágoston-rendi rendházát 1322-ben alapították; EY.). Emellett előkerül néhány fordítással alkotott helynév, pl. *Ryedale* ('a Rye folyó völgye', vö. *Rye* folyónév és óé. *dalr*) > *Rievaulx* ('a Rye folyó völgye', vö. *Rye* folyónév és ófr. *vals,* az 1131-ben itt alapított ciszterci monostor eredeti *Jervaulx Abbey* nevéből; NY.); valamint ófrancia közszavakat tartalmazó településnév, pl. *Boulge* ('zsák alakú földdarab', vö. ófr. *bouge* 'hangafűvel borított műveletlen terület'; Suf.), *Devizes* ('a határok', vö. ófr. *devises,* illetve lat. *divisæ,* a Potterne és Cannings területek közötti határra vonatkoztatva; Wilt.), *Malpas* ('a nehéz átkelő', vö. ófr. *mal* és *pas,* a Chester városból Wroxeter felé vezető római út itt megy át a Bradley Brook folyón, a hely korábbi neve 1086: *Depenbech* 'a mély folyó völgyénél' volt, vö. óang. *dēop,* gyenge ragozású datívuszi *dēopan* és *beċe, bæċe;* Chs.). A névköltöztetés sajátos példájaként említhető, hogy Bagdad város neve az ófranciában használatos 1135x54: *Baldoce* formában került át Hertfordshire-be (ma: Baldock), a templomos lovagok közreműködésének köszönhetően.[905]

A helynevekből idézhető ófrancia személynevek más jellegűek, mint a helynevekben jelentkező óangol vagy óészaki személynevek. Míg az utóbbiak jellemzően ősi germán eredetű egyéni nevek, előbbiek között sok a keresztnév és a családnév. Az új, normann birtokosok családnevének megkülönböztető névrészként való beemelése a helységnevekbe meglehetősen gyakori volt a korszakban, pl. *Horsted Keynes* ('a Keynes család *Horsted* nevű települése', 1086 után William de Cahainges tulajdonában volt; WSx.), *Shepton Mallet* ('a Mallet család *Shepton* nevű települése', 1100 körül Robert Malet birtokában volt; Som.), *Norton Bavant* ('a Bavant család *Norton* nevű települése', a 14. század elején Alesia de Bavent tulajdona volt; Wilt.). Egyes esetekben ófrancia grammatikai eszközökkel, így

[905] CDEPN. 264, 64, 44–45, 49, 50, 515, 500, 185, 394, 32; DBPN. 221; DEPN. xxviii–xxix; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 99–101; http://kepn.nottingham.ac.uk/map/place/Suffolk/Boulge (Letöltés: 2024. március 12.)

prepozícióval, névelővel, kicsinyítő képzővel is bővültek névformák, pl. *Chapel-en-le-Frith* ('kápolna a bozótföldön', vö. középang. *chapel,* fr. *en, le* és *Frith* helynév, a Peak Forest erdőre vonatkoztatva; Derb.), *Haughton-le-Skerne* ('a Skerne folyó mellett lévő *Haughton* nevű település', vö. északi angol *halh,* óang. *tūn,* fr. *le* és *Skerne* folyónév; Durh.), *Hampnett* ('a magas település[nél]', vö. óang. *hēah,* gyenge ragozású datívuszi *hēan* és *tūn,* melyhez később a francia *-et* kicsinyítő képző kapcsolódott; Glo.).[906]

A normann hivatalnokok következetes írásgyakorlata fontos, ám többnyire csak ideiglenes hatással volt az angol helynevek alakjára. Az írnokok számára a név legfőbb funkciója a hely egyértelmű azonosítása volt, ennek biztosítására a név lejegyzésekor egyidejűleg igyekeztek figyelembe venni a korábbi oklevelekben feljegyzett óangol alakokat és a korabeli népi kiejtést. Az így kialakított névformákra pedig rávetítették az ófrancia nyelv fonotaktikai és lejegyzési szabályait. A középkor későbbi időszakának dokumentumaiban az ófrancia hatást mutató névalakok helyett aztán gyakran visszatértek az eredeti angol névformák. A szóbeliségben ugyanakkor az óangol eredetű helynevek időközben szabályos nyelvtörténeti változásokon estek át. Az angol helynevek írott és kiejtett formája így jelentősebb mértékben el is szakadhatott egymástól.[907]

Az ófrancia hatás az angliai helynevekre számottevőbb volt ugyan, mint korábban a latin befolyása, amely szintén a kis létszámú megszálló elit nyelve volt, ám korántsem volt akkora, mint az óskandináv hatás, amely a megélhetés szándékával, nagyobb mennyiségben érkező dán és norvég betelepülőknek volt köszönhető. Míg a latin és az ófrancia anyanyelvű írnokok, birtokosok főként a közigazgatás, a közlekedés, az adózás és a tulajdonjog szempontjából figyelembe veendő helyek, települések sokszor már meglévő nevének lejegyzésére törekedtek, addig az óskandinávok a kereskedelmi központok létrehozása és a mezőgazdasági tevékenység területi kiszélesítése során számos általuk adott település- és mikronévvel gazdagították a helynévállományt. A különböző időszakokban beköltöző idegen ajkú lakosság létszámáról való történészi vitákat az adott nyelvből eredő helynevek mennyiségének és jellegének vizsgálata is segíthet nyugvópontra juttatni.[908]

[906] CDEPN. 318, 543, 443, 124, 287, 275; DEPN. xxviii–xxix; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 102–104; http://kepn.nottingham.ac.uk/map/place/Durham/Haughton%20le%20Skerne (Letöltés: 2024. március 12.)

[907] DEPN. xxviii–xxix; Gelling: *Signposts,* 1988, 24–25; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 105.

[908] DEPN. xxviii; Gelling: *Signposts,* 1988, 23; Matthews: *Place-Names of the English-Speaking World,* 1972, 105.

7.2 Wales

Egyes statisztikák szerint Walesben a névvel megjelölt helyeknek mintegy háromnegyede csak walesi nyelvű megnevezéssel bír. A helyek közel tizede nem walesi nyelvű (hanem főként angol vagy skandináv eredetű) névvel rendelkezik, mintegy huszada pedig walesi és angol nyelvű megnevezéssel egyaránt illethető. A fennmaradó 10%-nyi hely neve fonológiai adaptáció során igazodott vagy a walesi, vagy az angol nyelv sajátosságaihoz. Az alábbiakban elsősorban a terület régi keletű helyneveinek többnyelvűségére, a térségben együtt élő walesi és angol anyanyelvű közösségek helynévhasználatát érintő múltbeli nyelvi kölcsönhatásokra hívjuk fel a figyelmet.[909]

A walesi tengerpart különleges formájú sziklái, terepformái, a partok menti szigetek a tengeri navigációt segítő tereptárgyakként gyakran kaptak nevet a közelükben rendszeresen elhaladó skandináv és angol hajósoktól, pl. (*Great* és *Little*) *Orme* ('tengeri kígyó', vö. óé. *ormr;* Conw.), *Worm's Head* ('kígyófej', vö. óang. *wyrm* és *hēafod;* Swan.) hegyfokok, *Caldey* ('hideg sziget', vö. óé. *kald* és *ey;* Pemb.), *Gateholm* ('kecskesziget', vö. óé. *geit* és *holmr;* Pemb.) szigetek. Hasonlóképpen fontos szerepe volt a hajósok számára a tengeröblöknek, folyótorkolatoknak, az ott létesült falvaknak, kereskedelmi központoknak, pl. *Broad Haven* ('széles kikötő', vö. középang. *brode* és *haven;* Pemb.), *Musselwick* ('kagylóöböl', vö. óang. *muscle* és óé. *vík* vagy középang. *wick;* Pemb.), *Fishguard* ('halfogó rekeszték', vö. óé. *fiskr* és *garthr;* Pemb.) települések.[910]

Felbukkannak vegyes nyelvi eredetű korai névformák is, pl. *Newgale* ('új vízmosás', vö. óang. *nīwe* és óé. *geil;* Pemb.), *Milford Haven* ('kikötő a homokos keskeny öbölnél', vö. óé. *melr, fjǫrthr* és középang. *haven;* Pemb.), *Axton* ('kőristelepülés', vö. óé. *askr* és óang. *tūn;* Fli.), *Caergwrle* ('erőd Corley-nél', vö. óang. *corn* vagy *cron* 'daru', *lēah* 'erdő[irtvány]' és walesi *caer* 'erőd', várát I. Eduárd építtette 1278 körül; Fli.).[911] *Basingwerk (Abbey)* ('Basa erődítménye', vö. óang. *Basa* személynév, *-ing-* kötőelem és óang. *weorc*) neve korán jelentkezik walesi nyelvre fordítva is: *(Abaty) Dinas Basing* (1350 k.: *Dinas Bassin,* vö. walesi *dinas* 'erőd'; Holywell település közelében, Fli.).[912]

A délnyugat-walesi régiót különösen élénk, több népcsoportot érintő betelepedés jellemezte. Jól mutatják ezt azok a pembrokeshire-i településnevek, amelyek a 12–14. század során hullámokban érkező angol, skandináv, flamand, francia megtelepülők személynevéből és az óang. *tūn* vagy óé. *tún* ('település') telepü-

[909] Owen: *English place-names in Wales,* 2013, 322–323.
[910] DBPN. 355, 510, 93, 201, 189; Owen: *English place-names in Wales,* 2013, 326–330.
[911] DBPN. 328, 91; Owen: *English place-names in Wales,* 2013, 329, 327, 326, 332.
[912] Owen: *English place-names in Wales,* 2013, 330–331.

léstípusra utaló alaprészből állnak, pl. *Uzmaston* ('Osmund farmja', vö. óang. *Osmund* személynév), *Haroldston West* ('Harold farmja', vö. ósk. *Haraldr* személynév, a *west* 'nyugat' a közeli Haroldston St Issellshez képest elfoglalt helyzetet mutatja), *Lambston* ('Lambert farmja', vö. fl. *Lambert* személynév), *Reynalton* ('Reynald farmja', vö. ógerm. *Reynald* személynév), *Bosherston* ('Bosher farmja', vö. ófr. *Bosher* személynév és középang. *toun;* Pemb.). Jelen vannak a pembrokeshire-i településnevekben a különféle nyelvi eredetű személynevek természeti környezetre utaló alaprészek mellett is, pl. *Lydstep Haven* ('Hlūd keskeny öble', vö. óé. *Hlūd* személynév, óé. *hóp* és modern ang. *haven* 'kikötő'), *Moylgrove* ('Matilda ligete', ógerm. *Matilda* női név és óang. *grāfa*). Jelentős számú „személynév + *tūn*" szerkezetű névalakot idéz a 11. század végi *Domesday Book* a mai Flintshire megye területéről, amely korábban Mercia angolszász királyságához tartozott. Elképzelhető, hogy a felaprózódóban lévő nagybirtokok részeit a merciai írnokok jelölték meg ilyen típusú nevekkel, amelyek aztán idővel akár ki is szoríthatták a területen ezt megelőzően használt brit neveket. Feltűnő továbbá a *-hām* ('tanya', 'major') utótagú településnevek hiánya a két térségben. Úgy tűnik, a kifejezés névrészként való használatának produktivitása megszűnt, mire az angolok Flintshire és Pembrokeshire területére költöztek.[913]

Wales területén a középkor második felében igen érdekesen alakultak a nyelvi viszonyok. A mindennapi szóbeli kommunikáció sok helyen szinte kizárólag walesi nyelvű lehetett; a kereskedelem, a hivatalosság, a közigazgatás, az írásbeliség viszont az angol nyelv használatát részesítette előnyben. Bár a walesi hercegségek egységesítési és függetlenségi törekvései egyes területek visszaszerzésével a 11., majd a 12–13. században is hoztak korlátozott mértékű sikereket, a walesi helynevek előretörése nem kísérte ezt a folyamatot. Ehelyett a két együtt élő, különböző anyanyelvű beszélőkből álló közösség fonológiai vagy írnoki adaptáció során saját anyanyelvének jellegzetességeihez igazította a névformákat, úgy, hogy közben az angol nyelvű névváltozatok presztízse sokszor a walesiek számára is nagyobb volt, mint a saját helyneveiké.[914]

Az idegen eredetű helynevek walesi nyelvhez közelítése bizonyos kettősségeket eredményezhetett. Így például egyes névpárok esetében az angol formában a korábban ejtett [x] veláris réshang (melyet a <gh> betűkapcsolat jelölt) a kései középangol, korai modern angol időszakban szabályosan elnémult, míg a modern walesi formák kiejtése megőrizte a [x] hangot (amelyet írásban a <ch> betűkombináció ad vissza), pl. *Newborough* ('új vár', vö. óang. *nīwe* és *burh,* várát I. Eduárd építtette) / *Niwbwrch* (Angl.), *Soughton* ('mocsaras település', vö. óang. **sōg*

[913] DBPN. 476, 226, 285, 388, 67, 336; Owen: *English place-names in Wales,* 2013, 338–339, 341–343.
[914] Owen: *English place-names in Wales,* 2013, 346–348.

> középang. *sogh* és óang. *tūn*) / *Sychdyn* (Fli.). Hasonlóképpen az egykori normann kiejtést hívebben követheti a modern walesi forma, mint a mai francia kiejtés, pl. *Beaumaris* ('szép mocsár', vö. fr. *beau* és *marais*) / *Biwmares* (Angl.). Az angol *Westbury* (915: *Weardbyrig* 'őr erőd', majd 1053: *Waestbyrig* 'nyugati erőd', vö. óang. *weard,* később *west* és *byrig,* a *burh* egyes számú datívuszi formája; Fli.) településnév a walesi nyelvben *Gwesbyr* formát öltött, úgy, hogy a szókezdő óang. *w-* hangot a walesi *gw-* lenícióval keletkezett változatának vélték, valamint a hangsúly a walesi nyelvre jellemző módon az utolsó előtti szótagra került át, s ezt az utolsó magánhangzó eltűnése kísérte.[915]

A történeti Flintshire területén a középangol *-u-* (a középwalesi *-u-* hanghoz hasonlóan) *-y-* hanggá lett, pl. *Mostyn* ('mocsaras település', vö. óang. *mos* és *tūn;* Fli.), *Prestatyn* ('a papok települése', vö. óang. t. gen.: *prēosta* és *tūn,* az utolsó előtti szótagon lévő hangsúly a szó belseji magánhangzót megőrizte; Denb.), így ezek a településnevek hangalakilag mára elkülönültek a Manchester közeli *Moston* és a számos angliai *Preston* megfelelőiktől. Dél-Walesben nem találkozunk az óang. *tūn* ilyen jellegű változásával, így az angol–walesi névpárok tagjai is közelebb állnak egymáshoz, pl. *Ifton* ('Ifa települése', óang. *Ifa* személynév és *tūn*) / *Ifftwn* (a walesiben a *w* ejtése [u]; ma: Rogiet település része, Monm.); ugyanígy északkeleten, pl. *Burton* ('erődített település', vö. óang. *burh* és *tūn*) / *Bwrton* (Wrex.). Az angollal szemben a walesi nyelvben nem jelentkezett a hangsúlytalan szóvégek redukciója a kiejtésben, így a középangol *walles* ('védősáncok') a walesi nevek végén kétszótagú maradt, pl. *Alltwalis* ('erdős hegyi sáncok', vö. walesi *allt* 'erdős hegy'; Carm.), *Wallis* ('sáncok'; Pemb.). A *Whitford* ('fehér gázló', vö. óang. *hwīt* és *ford* 'gázló') / *Chwitffordd* ('fehér út', vö. walesi *ffordd* 'út'; Fli.) névpár walesi tagja nemcsak a szókezdő [x] megőrzésére, hanem a második névrész kapcsán a szemantikai adaptációra is jó példát nyújt.[916]

A walesi településnevek anglicizálása megmutatkozhatott például a szókezdő walesi *Ll-* > angol *L-* változásban, pl. *Llanbedr (Pont Steffan)* ('Szent Péter temploma Stephen hídjánál', vö. walesi *llan, Pedr, pont* és *Steffan, Pont Steffan* normann vára a Teifi folyó mellett állt) / *Lampeter* ('Szent Péter temploma'; Cerg.); a szókezdő walesi *Rh-* > angol *R-* módosulásban, pl. *Rhuthun* ('vörös erőd', vö. walesi *rhudd* és *din*) / *Ruthin* (Denb.); a szóvégi walesi *-g* > angol *-c(k)* cserében, pl. *Llangatwg Feibion Afel* ('Cadog, Afel egyik fia temploma', vö. walesi *llan, Catwg, meibion* 'fiai', *Afel*) / *Llangattock-Vibon-Avel* (Monm.); a szóvégi walesi [x] angol névbeli elnémulásában, pl. *Dinbych* ('kis erőd', vö. walesi *din* és *bych*)

[915] DBPN. 343, 48; Owen: *English place-names in Wales,* 2013, 331, 348–350.

[916] DBPN. 376, 254 (*Ifton Heath* c. a.), 88–89, 323 (*Meliden* c. a.), 495; CDEPN. 423, 482–483; Owen: *English place-names in Wales,* 2013, 349–351; https://getoutside.ordnancesurvey.co.uk/guides/the-welsh-origins-of-place-names-in-britain/ (Letöltés: 2024. február 29.)

/ *Denbigh* (Denb.). Találkozunk emellett szóhatártévesztéssel alakult névpárokkal, pl. *Arberth*/*Narberth* ('[hely] a sövény közelében', vö. walesi *yn, ar* és *perth, yn Arberth* 'Arberthben'; Pemb.); szerkezeti különbséget mutató névalakokkal, pl. a walesi *Morgannwg* ('Morgan területe', vö. walesi *Morgan* személynév és *-wg* helynévképző formáns) képzett és az angol megfelelőnek tekintett, walesi eredetű *Glamorgan* ('Morgan partja', vö. walesi *gwlad* 'terület', 'vidék', Morgan a legenda szerint Gwent hercege volt a 8. században) összetett névformák. A mai angol névváltozat sajátos módon időnként közelebb áll az eredeti walesi formához, mint a modern walesi alak, pl. az eredeti *Caer Dyf* ('a Taf folyó erődítménye', vö. walesi *caer* és *Afon Taf* folyónév) alakulat jobban tükröződik az angol *Cardiff* formában, mint a *-f* > *-dd* cserén átesett modern walesi *Caerdydd* névalakban (Card.).[917]

A Wales területére egyébként több hullámban érkező angol betelepülők által adott helységnevek mindvégig jól tükrözték az új lakosok itteni főbb megélhetési forrásait. Ennek megfelelően előkerültek mezőgazdasággal kapcsolatos, pl. *Landshipping* ('hosszú tehénistálló', vö. óang. *lang* és *scipen,* a *d* a modern névben talán népetimológia eredménye; Pemb.); majd a későbbiekben a vasművességgel összefüggő, pl. *Furnace* ('kemence', 'kazán', vö. modern ang. *furnace,* vaskohójáról; Cerg.), *Pontypool* ('híd a medencénél', vö. walesi *pont, y* és modern ang. *pool,* a szénbányászat és a vízigényes vasgyártás a 15. századtól volt jelen a környéken; Monm.) településnevek. Világi és egyházi épületekre utaló helységnevek is születtek, pl. *Worthenbury* ('udvarház az elkerített területen', vö. óang. *worthign* és *byrig,* a *burh* egyes számú datívusza; Fli.), *Cheriton* ('templomos település', vö. óang. *ċyriċe* és *tūn;* Swan.).[918]

Gwynedd és Powys hegyvidéki területein ugyanakkor a walesi nyelv és kultúra erősödött meg. Radnorshire és Breconshire vidéki jellegű településeinek többsége a középkorban jött létre, amikor a walesi nyelv használata igen elterjedt volt a területen. Azok közül a települések közül, amelyeknek történetileg nem alakult ki walesi nyelvű neve, a legkevesebb Anglesey, Caernarfonshire, Merionetshire, Cardiganshire, Breconshire és Radnorshire területén van. A legtöbb ilyen települést Pembrokeshire megyében találjuk; s több ilyen helység van Monmouthshire, Flintshire és Glamorganshire területén is, ahová a 18–19. századi ipari beruházások lehetősége vonzotta az angolokat.[919]

Az összevetés kedvéért jegyezzük meg, hogy az angol eredetű településnevek későbbi, modern rétegeiben jellemző típusnak számítanak a családnév és a *town*

[917] DBPN. 285, 398, 149, 340, 204, 372, 97; Owen: *English place-names in Wales,* 2013, 340–341, 352–353.

[918] DBPN. 372, 109; Owen: *English place-names in Wales,* 2013, 332–337, 340–341.

[919] Owen: *English place-names in Wales,* 2013, 341–342.

('város') közszó összetételéből létrejött névformák, amelyek eredetileg az angol vállalkozók által a munkásaiknak építtetett szállásokat jelölték, pl. *Griffithstown* (Henry Griffiths alapította a 19. század közepén; ma: Pontypool külvárosa, Monm.), *Tylorstown* (Alfred Tylor geológus szénbányát nyitott és munkásokat telepített le itt a 19. század végén; Glam.), *Butetown* (a 19. század elején John Crichton-Stuart, Bute 2. márkija lakótelepet építtetett itt; ma Cardiff városrésze, Card.). Jellegzetesek a bányák közelében épített, munkásokat elszállásoló fogadók nevéből lett helységnevek is, pl. *Cross Hands* ('keresztbe tett kezek'; Carm.), *New Inn* ('új fogadó'; Carm.), *Stepaside* ('térj be'; Pemb.). Később a turizmus élénkítésére kerültek egyes walesi helységnevek mellé a modern angol *bay* ('öböl'), illetve *wells* ('források') kifejezések, pl. *Cemaes Bay* (tengeröbölnél elhelyezkedő fürdőváros; Angl.), *Llandrindod Wells* (19. században kiépült gyógyfürdőváros; Pow.). Sajátos típust képviselnek az ironikus szándékkal alkotott névformák, pl. a Caernarfon (Gwyn.) város közelében lévő, kis csónakgyár a *Chatham* nevet kapta a királyi haditengerészet 16. század közepe és 20. század vége között működő, ismert kenti hajógyárának *Chatham Dockyard* neve után.[920]

A walesi nyelvű településnevek érdekes sajátossága a határozott névelő használata, könnyen felismerhető alakban, pl. *Y Betws* ('a [magán]kápola', vö. óang. *bēd-hūs* > walesi *betws;* Monm.); illetve hangváltozáson átesett formában egyaránt, pl. *Gwernaffield* ('a nyílt terület égerfaligete', vö. walesi *gwern, y* és az angol *field*-del rokon walesi **ffîld;* Fli.).[921] A dél-angliai nyelvjárási *splot* (vö. óang. *plot* 'parcella') földrajzi köznévi kifejezésből lett *Splott* helynév walesi nyelvű formája *Y Sblot* alakban állandósult (ma: Cardiff városrésze, Card.); az óang. *throp* ('majorság', 'kisebb lakott hely') településtípust jelölő közszóra visszamenő *Drope* (Glam.) helységnév pedig *Y Drôp* formában jelentkezik a walesi nyelvben.[922]

Az angol–walesi kettős nyelvű helynevek egy része egymástól függetlenül alakult névpár, a két névforma a denotátum eltérő jellemzőjét emeli ki, pl. *Swansea* ('Sveinn szigete', vö. óé. *Sveinn* személynév és *ey*) / *Abertawe* ('a Tawe folyó torkolata', vö. walesi *aber, Afon Tawe* folyónév; Swan.), *Knighton* ('a fiatal lovagok települése', vö. óang. *cniht* és *tūn*) / *Trefyclo* ('település az ároknál', vö. walesi *tref, y* és *clawdd,* az Offa's Dyke nevű ároknál; Pow.). Máskor részben egyező motivációt találunk a névpár tagjai tekintetében, pl. *Cowbridge* ('a tehén hídja', vö. óang. *cu* és *brycg*) / *Y Bont-faen* ('a kőhíd', vö. walesi *pont* és *maen;* Glam.), *Hawarden* ('magas elkerített terület', vö. óang. *hēah* és *worthign*) / *Penarlâg* ('tehenekben gazdag magaslat', vö. walesi *pennardd* és *alafog;* Fli.). A kettős

[920] DBPN. 214, 435, 104, 302, 107; Owen: *English place-names in Wales,* 2013, 338–340, 342.
[921] Owen: *English place-names in Wales,* 2013, 334.
[922] DBPN. 55 (*Betws-y-coed* c. a.); Owen: *English place-names in Wales,* 2013, 337.

nevek egy harmadik csoportja olyan névpárokból áll, melyek tagjai a jelölt településnek lényegében azonos jegyét tüntetik fel, eltérő módon, pl. *Holywell* ('szent forrás', vö. óang. *hālig* és *wella,* a St Winefride's Well nevű gyógyforrásról) / *Treffynnon* ('a forrás települése', vö. walesi *tref* és *ffynnon;* Fli.), *St Asaph* (Asaf északkelet-walesi püspök volt a 6. században, a templom védőszentje) / *Llanelwy* ('templom az Elwy folyónál', vö. walesi *llan* és *Afon Elwy* folyónév; Denb.).[923]

Továbbra is az angol–walesi kettős nyelvű helyneveknél maradva megállapítható, hogy egyes angol helységnévi névrészeket a walesi településnevek következetesen azonos kifejezéssel adnak vissza. Ilyen megfelelést mutat például az óangol *stōw* ('szent hely') és a walesi *llan* ('templom'), pl. *Dingestow*/*Llanddingad* (Dingad, 5. századi walesi szent a templom védőszentje; Monm.); az óang. *tūn* ('település') és a walesi *tref* ('település'), pl. *Allington*/*Trefalun* ('település az Alyn folyó mellett', vö. walesi *Afon Alun* folyónév; Denb.), *Flemingston*/*Trefflemin* ('Fleming települése', a normann hódítást követően Sir John le Fleming tulajdonába került; Glam.). Előfordulnak névfordításból eredő kettős nyelvű helységnevek is, pl. *Newquay* / *Ceinewydd* ('új rakpart'; Cerg.), *Wolfscastle* ('Wolf vára', vö. ang. *Wolf* 'farkas' személynév) / *Casblaidd* ('farkas vára', vö. walesi *blaidd* 'farkas' köznév; Pemb.).[924]

7.3 Skócia

A korai helynevek állományának nyelvi háttere különösen összetett volt a mai Skócia területén. Kezdetben délnyugaton a brit kelta, majd az 5. századdal kezdődően a gael nyelv hatásával, északon pedig pikt, később egyre jelentősebb gael nyelvi befolyással számolhatunk. A délkeleti részeken a 6–7. században jelent meg az óangol nyelv északi változata, amely egyfajta kontinuumot alkotott az észak-angliai (northumbriai) dialektussal. A későbbiek során ez a nyelvváltozat skandináv hatás alá került, majd a 12–13. századra kialakult belőle az alföldi skót nyelv, amely az azt ért nyelvi hatások következtében elsősorban a szókészletben, továbbá a morfológia és a kiejtés terén mutatott eltéréseket az angol nyelvhez képest. A korszakban a területen létrejött, óangol eredetű lexémákat (is) tartalmazó helynevek önmagukban is egyfajta rétegzettséget mutatnak annak függvényében, hogy közvetlenül a korábbi óangol vagy már a későbbi alföldi skót nyelvből keletkeztek-e. Az angol nyelv egy kései változata, a 17. századtól megerősödő skóciai angol nyelv – amely az alföldi skót és a skót gael nyelvi hatások-

[923] DBPN. 445, 281, 133–134, 230, 244, 400; Owen: *English place-names in Wales,* 2013, 343–345, 350–351.

[924] Owen: *English place-names in Wales,* 2013, 345–346.

nak kitett angliai változatból formálódott – a korai keletkezésű helynevek mai hivatalos alakjának kialakulásában játszott szerepet.[925]

A mai Skócia egyes területeire az alföldi skót nyelv más-más időszakban, ennek következtében eltérő fejlődési fokon került át az újonnan érkező betelepülők nyelveként, s térségenként különböző nyelvi eredetű korábbi helynévállományt olvasztott magába. A Forth folyótól északra eső keleti területekre és a délnyugati részekre a 12–13. században jutott el; az előbbi térségben pikt és skót gael, az utóbbiban északi brit (cumbriai), óskandináv és skót gael eredetű helynévi rétegeket vett fel. Egyes jellegzetes névrészek, így például az óang. *tūn* (illetve alföldi skót *toun*) vagy az ósk. *bȳ* ezeken a területeken az angliai vidékekkel összevetve kissé hosszabban bizonyultak produktívnak a névalkotásban és némiképp más funkcióban, jellemzően a beköltöző új birtokos réteg tulajdonjogának kifejezésére voltak használatosak.[926]

Megint más volt a helynévi környezet az Orkney- és a Shetland-szigeteken, amelyeknek a skót királysággal való kapcsolata 1470 után formálisan is megerősítést nyert. Itt a középkor kései, a modern éra korai szakaszában kezdett jelentősebb befolyással bírni az alföldi skót nyelv, és óskandináv eredetű helyneveket fogadott be. A Külső-Hebridákra az alföldi skót, illetve a skóciai angol nyelv a jog és a diplomácia nyelveként érkezett, hatása a térség óskandináv és skót gael eredetű helynévi rétegeire viszonylag későn, a 18. századtól kezdve bontakozott ki. A Gàidhealtachd területén, a Skót-felföld és a környező szigetek skót gael kultúrájú régióiban a modern anglicizált névformák mellett vagy helyett a skót gael helynevek használata máig fennmaradt.[927]

7.4 Észak-Írország és Írország

Az Ír-sziget helyneveinek többsége ír gael eredetű, akkor is, ha közülük sok mai hangalakjában, lejegyzésében tulajdonképpen anglicizált gael forma. Különösen igaz ez a nagyobb vízfolyások, hegyek, korai adminisztratív egységek és települések neveit illetően. Bár az angolszász szerzetesek számára a 7. század végén több monostor is létesült itt, egyértelműen óangol eredetű helynévre nincs példa az Ír-szigeten. A germán nyelvek közül az első, amely hatást gyakorolt a sziget korai ír gael helyneveire, a vikingeknek a térségbe érkezésével az óészaki

[925] W. F. H. Nicolaisen: *Scottish Place-Names: Their Study and Significance,* revised edition, Edinburgh, John Donald, 2011; Clancy: *Many strata: English and Scots place-names in Scotland,* 2013, 286–289.

[926] Clancy: *Many strata: English and Scots place-names in Scotland,* 2013, 289–294, 299–310.

[927] Uo., 290–291.

nyelv volt. A 8. század vége és a 12. század között az óskandináv kalózok, majd a betelepedők főként az Ír-sziget tengerpart menti helyeit, a környező kis szigeteket és a létesített kereskedelmi központokat nevezték el. Ezek közül a nevek közül több a későbbiekben aztán átkerült az angol hajósok és letelepülők nyelvébe, s abban angolos formát öltve máig hagyományozódott, pl. *Arklow* ('Arnkell rétje', 1177: *Herketelou,* vö. óé. *Arnkell* személynév és *ló;* Wickl.), *Wexford* ('keskeny öböl a homokpadnál', 15. sz.: *Weysford,* vö. óír *escir* és óé. *fjǫrthr;* Wexf.), *Wicklow* ('vikingek rétje', 1185: *Wykyngelo,* vö. óé. *víkingr* és *ló;* Wickl.), *Leixlip* ('a lazac ugrása', 1300: *Laxlippe;* vö. óé. *leax* és *hlaup;* Kild.). Az ószaki nyelv egyébiránt rokonságban állt a középkori angollal, így bizonyos fokú érthetőség segíthette az átvétel folyamatát.[928]

A 12. század végén érkező, angol és francia nyelvű anglonormann lovagok és követőik az Ír-sziget keleti és déli részét szállták meg. Várakat építettek; az európai szárazföldre jellemző típusú monostorokat alakítottak ki; hűbéreseiknek és az egyháznak az ekkorra már megszilárdult ír földterületi egységek rendszerét (ún. *townland system*) figyelembe véve birtokokat juttattak. Az egyházhoz kötődő helynévadásban megjelent a latin nyelv használata, pl. *Ros Glas* ('szürkészöld liget') > *Rosea Vallis* ('rózsás völgy', normann alapítású ciszterci apátság; Lao.). Az egyéni birtokokon az új tulajdonos személynevéből és az óangol *tūn* ('birtok' > 'település' > 'város') névrészből felépülő településnevek váltak jellegzetessé, pl. *Bellewstown* (1381: *Bellewyston;* Mea.), *Blakestown* (1373: *Blakyston;* Wickl.), *Craddockstown* (1297: *Cradokeston;* Kild.). A 14. századra sok *-tūn* utótagú helynév *baile* névrésszel kezdődő formát öltött, ez utóbbi ír kifejezés értelme ugyanis lefedte az óang. *tūn* jelentésmezőjét. Néhol a névformák kettőssége a történeti iratokban fenn is maradt, pl. *Philiptown* (1306 k.: *Feliptone*) és *Ballyphilip* (1601: *Ba[lly] Philip,* 'Philip majorja, települése'; Watf.). A legkevesebb *Baile* névrésszel kezdődő településnévvel Ulster tartomány közepén találkozunk, ahol a legkisebb volt az anglonormann hatás a korszakban.[929]

Az anglonormann betelepülők átvették az ír *ráth* kifejezést (a szó eredetileg kör alakú, földből készült erődítményeken belül kialakított korai lakóhelyeket jelölt), hely(ség)neveikben a névrészek angolos sorrendjének megfelelően második összetevőként alkalmazták, pl. *Cotterellsrath* (1441: *Coterellsrath,* a 14. században említik itt Griffin Coterellt; Kilk.), *Suttonsrath* (1526: *Sottounsrathe,* a 14. században említenek itt egy Nicholas Suttoun nevű személyt; Kilk.). Egy további érdekesség, hogy egyes part menti földrajzi objektumok óskandináv vagy normann

[928] DBPN. 18, 492, 497, 294; Muhr: *English place-names in Ireland,* 2013, 355–356; https://www.logainm.ie/en/1411706; https://www.logainm.ie/en/25406 (Letöltés: 2024. március 1.)
[929] DBPN. 33; Muhr: *English place-names in Ireland,* 2013, 356–358, 361, 377.

francia eredetű neve fordítás révén szintén bekerült az angolba, akkor is, ha ezeknek a neveknek a szemléleti háttere némiképp eltért a megfelelő ír névformákétól, pl. ang. *Fair Head* ('szép hegyfok') és ír *An Bhinn Mhór* ('a nagy szikla', vö. ír *binn* 'szikla' és *mór* 'nagy'; Ant.), ang. *Hook Head* ('horgos partfok') és ír *Rinn Dubháin* ('Dubhán partfoka', vö. *rinn* 'partfok' és egy 5. századi helyi szent után), mára reszemantizációval *Rinn Duáin* ('horgos partfok', vö. ír *dubán* 'horog'; Wexf.).[930]

A 16–17. századi angol és skót betelepüléssel az adminisztráció nyelve a szigeten az angol lett. Az Ír-szigetet ábrázoló korabeli térképeken az ír gael és óészaki eredetű helynevek angol átírásával létrejött névformákkal, a korábbi keletkezésű anglonormann névalakokkal és az ír gael helynevek fordításával vagy újraértelmezésével kialakult angol névformákkal találkozunk. Mivel az Ír-sziget lakosságának jó része ír anyanyelvű volt, az angol helynevek meghonosítása kezdetben nehézkes volt és törvényi hátteret kívánt. Az *Act of Settlement and Explanation* című dokumentum II. Károly kívánságára hivatkozva indítványozta a bárdolatlannak tekintett ír helynevek angol névformákkal való felváltását a szigeten. A gyakorlatban ezt angol átírás, fordítás vagy átnevezés révén kivitelezték.[931]

Az ír helynevek máshonnan átköltöztetett vagy újonnan alkotott angol helynevekkel való cseréjére, illetve angol nyelvű helynevek adására elsősorban akkor nyílt lehetőség, amikor egy földterület új birtokoshoz került, új helységet alapítottak, vagy udvarházat, majorságot neveztek el. Az Ír-szigetre átkerülhettek jelentősebb települések nevei Angliából, pl. *Salisbury* (1783: *Salisbury,* a gótikus székesegyházáról ismert wiltshire-i város után; Kild.); Skóciából, pl. *Saint Johnstown* (1655 k.: *St Johnston,* a Tay folyó mellett fekvő Perth város korábbi neve; Dng.); Walesből, pl. *Tintern* (1231–4: *(de) Voto* 'fogadalmi', 1302: *Tintern,* ciszterci apátságát 1200 körül fogadalomtételt követően alapította William Marshal, aki az azonos nevű walesi monostor patrónusa is volt; Wexf.); sőt az Újvilágból is, pl. *Virginia* (*Lough Ramor,* a közeli tóról vagy *Aghanure* 'a tiszafa mezeje' > 1611: *Virginia,* az észak-amerikai gyarmat után; Cav.). Ulster tartomány területén népszerű irodalmi alkotásokból ismert nevek is életre keltek a 18. században, pl. ír *Sliabh Troim* ('bodzafás hegy') > ang. *Bessy Bell* és *Mary Gray,* két hasonló formájú hegy egymás közelében, melyeket egy skót balladában szereplő tragikus sorsú testvérpár után neveztek el (Tyr.).[932]

[930] Muhr: *English place-names in Ireland,* 2013, 358–360; https://www.logainm.ie/en/26296; https://www.logainm.ie/en/27003; https://www.logainm.ie/en/118027; https://www.logainm.ie/en/1166616 (Letöltés: 2024. március 1.)

[931] Muhr: *English place-names in Ireland,* 2013, 360, 363, 365, 372.

[932] DBPN. 404, 401, 461, 477; Muhr: *English place-names in Ireland,* 2013, 372–375; https://www.logainm.ie/en/24879; https://www.logainm.ie/en/1416625; https://www.logainm.ie/en/53602; https://www.logainm.ie/en/4307; https://www.logainm.ie/en/1419152 (Letöltés: 2024. március 5.).

A korszak angol és skót betelepülőihez kötődő névcserék gyakran eredményeztek birtoklásra mutató angol településnevet, pl. ír *Meathas Troim* ('a bodzafa határa', 751: *Meathais Truim*) > ang. *Mostrim* vagy *Edgeworthstown* ('Edgeworth városa', 1700 k.: *Mostrym now Edgeworthstowne,* az Edgeworth család a 16. században érkezett ide, a birtokot Richard Edgeworth építette ki a 18. század végén; Longf.), ír *Béal Átha Liag/Ballyleague* ('a köves gázló bejárata', 1617: *Ballyleigg al. Bealaleig*) > ang. *Lanesborough* ('Lane vár[os]a', 1660 k.: *Lanesborough,* az 1660-as években került Sir George Lane tulajdonába; Longf.), ír *Baile na Lorgan/Ballynalurgan* ('a hosszú, alacsony hegyhát városa', *Baile na Lorgan*) > ang. *Castleblayney* ('Blayney vára', 1663: *Castleblayney,* Sir Edward Blayney kormányzó a 17. század elején kapta meg a birtokot; Mona.).[933]

Az átnevezéseket, melyek esetében időnként az ír forma is fennmaradt, az angolok részéről motiválhatta névszépítő szándék, pl. ír *Annaghboy* (*eanach buí* 'sárga láprét') ~ ang. *Rosebrook* ('rózsás patak'; Arm.), ír *Driseog* (*driseog* 'földiszeder') ~ ang. *Strawberryhill* ('epres hegy'; Off.), ír *Rathcam* (*ráth cam* 'görbe erőd') ~ ang. *Lemongrove* ('citromliget'; WMea.). Nem volt ritka, hogy az új udvarházaknak divatos francia nevet adtak, pl. *Belvoir* ('szép kilátás', vö. ófr. *bel* és *voir;* ma: Belfast városrésze, Dw.), *Belmont* ('szép hegy', vö. ófr. *bel* és *mont;* ma: Belfast városrésze, Dw.). Az ír *Lios Bhaile Uí Réigín* ('O'Regan kör alakú erődje') birtok az itteni fogadó cégéréről a 19. században a *Redcow* ('vörös tehén'; Lou.) nevet kapta. Egyes angol helynevek köznevesült értelmük alapján kerültek felhasználásra az Ír-szigeten, pl. a *Bridewell* helynév (a londoni St. Bride- [Szent Brigitta-] templom ismert víznyerőhelye közelében lévő királyi palotából átalakított kórház és börtön neve 'javítóintézet', 'dologház' értelmet nyert az angolban) felbukkant Wexford megyében a múltban; a többfelé előforduló *Bully's Acre* ('az átlagemberek holdja', 'senkiföldje') névforma pedig sokszor jelölte a ki nem sajátított, közös földterületeket, melyek gyakran a nincstelenek temetőhelyeként is szolgáltak.[934]

Bár a jelentősebb helyek ír megnevezéseit a helyi művelt réteg képviselői korán feljegyezték és a helynevek eredetével is sokat foglalkoztak, a későbbiekben sem az egyházi írásbeliség képviselői (pl. a 9. századi *Book of Armagh* című kódex vagy a pápai adólajstromok), sem az angol földmérők (pl. az 1830-as években

[933] DBPN. 171, 286, 101; Muhr: *English place-names in Ireland,* 2013, 375–376; https://www.logainm.ie/en/32971; https://www.logainm.ie/en/33419; https://www.logainm.ie/en/1167095 (Letöltés: 2024. március 6.)

[934] DBPN. 52, 51; Muhr: *English place-names in Ireland,* 2013, 377–380; https://www.logainm.ie/en/56076; https://www.logainm.ie/en/41203; https://www.logainm.ie/en/51662; https://www.logainm.ie/en/130044; https://www.logainm.ie/en/130043; https://www.logainm.ie/en/33788; https://www.logainm.ie/en/137040 (Letöltés: 2024. március 6.)

készült ír-szigeti *Ordnance Survey* katonai felmérés) nem fordítottak figyelmet az alacsony presztízsűnek tartott ír névformák szisztematikus összegyűjtésére és lejegyzésére. Ehelyett a századok során kialakult az ír névformák angol átírásának és átértelmezésének egyfajta gyakorlata. Az ír helynevek hangkészlete, szóállománya, grammatikai szerkezete ugyanakkor több ponton eltér az angol helynevekétől, ráadásul mindkét nyelv változott is az idők során, ami lassította az átírási szabályok kialakulásának folyamatát, illetve névváltozatokat eredményezett az írásbeliségben. Sajátos következménye e helyzetnek, hogy az angol nyelv sajátosságaihoz adaptált, bármely (így ír gael, óskandináv, latin, francia, skót gael) eredetű névforma mellett ír helynévnek ma sokszor a tényleges ír névalak egy szóba írt angolos változatát tekintik, pl. *Fair Head,* azaz *Benmore* (tkp. *An Bhinn Mhór,* lásd fent).[935]

Az ír helynevekben a palatalizált mássalhangzók jelenléte; a [ɣ] zöngés veláris réshang és a [ŋ] veláris nazális kötetlen előfordulása; a [θ] és a [ð] interdentális réshangok 13. századi eltűnése, a [x] zöngétlen veláris réshang fennmaradása; a [kn], [sr] hangkombinációk megléte; a leníció, illetve a magánhangzó-betoldás jelensége az angol helynevek jellegzetes hangalakjához képest eltérő jellemző jegyeknek bizonyultak, melyekkel meg kellett küzdeni az angol átírások formájának kialakításakor. Az egyes ír magánhangzókat igyekeztek következetesen visszaadni az anglicizált formák lejegyzésekor: pl. az [a:] hangot jellemzően az <ae> betűkombináció, az [i:]-t az <ie>, az [e:]-t az <ea>, az [u:]-t az <oe>, a [ə]-t az <y> jelölte.[936]

A szerkezetet tekintve az ír helynevek főnévi kifejezések, amelyek állhatnak egyetlen főnévből, prepozícióból és főnévből, de az a leggyakoribb, hogy a főnévi alaptagot egy melléknév vagy egy birtokos esetben lévő főnév követi. Utóbbi szerkezettípus esetén a fő hangsúlyt a melléknév, illetve a birtokos esetben lévő főnév kapja. Az angolos névformák kialakításakor a jellemzően több szóból álló ír helyneveket egybe kezdték leírni, a hangsúly pedig a névalak első szótagjára tevődött át, aminek következtében egyre kevésbé lehetett azonosítani az eredeti szóhatárt és a nevet alkotó kifejezéseket. Az ír helynevekben sokszor jelentkező határozott névelő bekerülhetett az (informális) anglicizált névformákba is, ami az angolban szokatlan szerkezetű helynévi formát eredményezett, pl. *An Mhaigh* vagy *(The) Moy* ('a síkság'; Tyr.) település és kisebb adminisztratív egység.[937]

[935] DBPN. 53; Muhr: *English place-names in Ireland,* 2013, 371, 380–381.
[936] Muhr: *English place-names in Ireland*, 2013, 381–382.
[937] DBPN. 336; Muhr: *English place-names in Ireland,* 2013, 381–383; https://www.logainm.ie/en/1414082; https://www.logainm.ie/en/1166436 (Letöltés: 2024. március 6.)

Az idők során az angolra átírt ír helynevek egyre inkább olyan formát öltöttek, mintha angol kifejezésekből épülnének fel. A hangalak részleges egyezése alapján egyes ír névrészeknek teljesen más értelmű angol megfelelői támadtak, pl. *muine* ('bozót') és *money* ('pénz'), *bóthar* ('út') és *batter* ('üt'), *glas* ('szürkészöld') és *glass* ('üveg'), *cill* ('templom') és *kill* ('megöl'), *mór* ('nagy') és *more* ('több') megfeleltetések. A hasonló hangzású, ám más jelentésű angol kifejezések megjelenése az ír helynevekben többnyire jelentősen megváltoztatta a helynevek értelmét, konnotációit, megnehezítette az eredeti ír alak azonosítását, pl. ír *Creamhchoill* ('vadfokhagymás erdő') > ang. *Cranfield* ('gémek mezeje'; Ant.), ír *Leamhchoill* ('szilfaerdő') > ang. *Longfield* ('hosszú mező'; Mona.), ír *Lúghortán* ('füves kert') > ang. *Lowertown* ('alsó város'; Crk.) kisebb adminisztratív egységek. Névszépítő szándék játszhatott közre az ír *Magairlí an Deamhain* ('az ördög heréje') > ang. *Devilsmother* ('az ördög anyja'; Galw.) hegynév megváltoztatásban; a nyelvi humor nyilvánul meg az ír *Mullach Fearnacháin* ('égerfás hegytető') > ang. *Money-fer-nuthin* ('semmire kidobott pénz'; Dw.) névferdítésben.[938]

Az anglicizálás egyik kézenfekvő módja az ír helynevek angolra fordítása volt. Segíthette a fordítást, hogy egyes ír és angol kifejezések azonos nyelvből eredhettek (a latinból: pl. ír *mainistir* és ang. *monastery* 'kolostor', ír *muileann* és ang. *mill* 'malom'; a normann franciából: pl. ír *caistéal* és ang. *castle* 'kastély'), illetve egyes ír földrajzi kifejezések bekerülhettek az angolba (pl. *brae* 'hegyoldal', *cairn* 'kőhalom', *glen* 'keskeny völgy', *lough* 'tó'), ami némely helynév kapcsán bizonyos fokú kölcsönös érthetőséget biztosított. Bizonyos ír névrészek cseréje rokon angol kifejezésekkel akkor is gyakori volt, ha a két szó jelentése között volt némi eltérés, pl. ír *caiseal* ('kőből készült kör alakú erőd') és ang. *castle* ('vár'), ír *díseart* ('elhagyatott hely', 'remetelak') és ang. *desert* ('puszta'), ír *teampall* ('templom') és ang. *temple* ('pogány templom'), ír *páirc* ('mező') és ang. *park* ('park'), ír *port* ('kikötő') és ang. *port* ('tengeri kikötő').[939]

Részfordítással és a névrészek ír sorrendjének megőrzésével jöttek létre például az *Abbeydorney* (*Mainistir Ó dTorna,* 'a Torna klán apátsága'; Kerr.), *Abbeyfeale* (*Mainistir na Féile,* 'a Feale folyó apátsága'; Lim.), *Abbeylara* (*Mainistir Leathrátha,* 'a fél vagy kis kör alakú erőd apátsága'; Longf.) településnevek. Az ír *Páirc an Bhóthair Bhuí* ('a sárga út mezeje') > ang. *Yellowbatter Park* (Lou.) változtatásban az egyik névrész (*bhuí* 'sárga') fordításával és a másik két névrész (*páirc* 'mező' és *bhóthair* 'út') hasonló hangzású angol szavakkal való behelyet-

[938] DBPN. 135, 306; Muhr: *English place-names in Ireland,* 2013, 383–387; https://www.logainm.ie/en/63045; https://www.logainm.ie/en/39985; https://www.logainm.ie/en/13518; https://www.logainm.ie/en/1166434 (Letöltés: 2024. március 6.)

[939] A *glen* ('keskeny völgy') földrajzi köznév Skóciában is átkerülhetett az angolba a skót gaelből. DBPN. 523, 520, 524; Muhr: *English place-names in Ireland,* 2013, 387–388.

tesítésével találkozunk. Nem teljesen pontos fordítás révén született például az ír *Dún an Rí* ('a király hegyi erődje') > ang. *Kingscourt* ('a király udvara'; Cav.), az ír *Achadh Úr* ('friss mező') > ang. *Freshford* ('friss gázló'; Kilk.), az ír *Cnocán na Biolraí* ('a vízitorma kis hegye') > ang. *Watergrasshill* ('vízi fű hegy'; Crk.) megfeleltetés. Pontos fordítás eredménye a *Millwood* (*Coill an Mhuilinn,* 'a malom erdeje', vö. ír *coill, muileann;* Fer.) vagy a *Silverhill* (*Cnoc an Airgid,* 'az ezüst hegye', vö. ír *cnoc* és *airgead,* eredetileg 'ezüst'; Sli.) területnév. Egyes területnevek esetében az ír, az anglicizált ír és a fordítás révén született angol névforma máig használatban maradt, pl. ír *Baile an Ridire,* anglicizált ír *Ballinriddery* és ang. *Knightstown* ('a lovag városa'; Lao.), ír *Gort na bhFia,* anglicizált ír *Gortnavea* és ang. *Deerfield* ('őz mező'; Galw.); ír *Fuarchoill,* anglicizált ír *Foorkill* és ang. *Coldwood* ('hideg erdő'; Galw.), ír *Mullán Draighneach,* anglicizált ír *Mullandreenagh* és ang. *Thornhill* ('tövises halom'; Cav.).[940]

Az Ír-sziget angol nyelvű helynevei eredetüktől függetlenül jóval inkább művelésbe vett, rendezett, beépített táj képét közvetítik, mint az ír nyelvű névformák. Az angol nyelvű névalakok aránya és megjelenésének kezdete területtől függően változik az Ír-szigeten. A The Pale területén az anglonormann, majd azt követően az erős angol befolyásnak köszönhetően korán, már a 14. század közepén jelentkeztek az angol nyelvű helynevek, arányukat a fennmaradt korabeli névállomány közel 10%-ára becsülik.[941] A kisebb adminisztratív egységek *(townlands)* mai elnevezései között Wicklow megye területén körülbelül 25%-ot, Dublin környékén pedig mintegy 65%-ot tesznek ki az angol nyelvű névformák, igaz, utóbbiak közül sok a kései, akár a 18. században keletkezett névalak. Észak-Írországban a kisebb adminisztratív egységek neve ritkábban, ám a városok, falvak, egyéb lakott helyek neve sokszor ténylegesen angol eredetű, ezek összességében a névállomány közel 10%-át tehetik ki.[942]

Az Ír-szigeten az évszázadok során egymásra rakodó nyelvi rétegek kölcsönhatására Kay Muhr szemléletes példát hoz. A ma Bangor (Dw.) külvárosként számon tartott *Groomsport* területére 1333-ban *Mollerytoun*ként ('Mallory települése') hivatkoznak, melynek első névrésze a normann francia *le Malheureux*

[940] DBPN. 1, 276, 507; Muhr: *English place-names in Ireland,* 2013, 386, 388–393; https://www.logainm.ie/en/24255; https://www.logainm.ie/en/1411623; https://www.logainm.ie/en/1414153; https://www.logainm.ie/en/132338; https://www.logainm.ie/en/3760; https://www.logainm.ie/en/65202; https://www.logainm.ie/en/1414056; https://www.logainm.ie/en/60830; https://www.logainm.ie/en/45434; https://www.logainm.ie/en/28668; https://www.logainm.ie/en/18872; https://www.logainm.ie/en/18847; https://www.logainm.ie/en/5554 (Letöltés: 2024. március 6.)

[941] Az Ír-sziget keleti partjának közepén, Dublin körzetében lévő *The Pale* nevű terület már a késő középkorban angol fennhatóság alá tartozott, a későbbiekben ez volt az Ír-sziget angol felügyelet alá vonásának bázisa.

[942] Muhr: *English place-names in Ireland,* 2013, 393–396.

('a boldogtalan') személynévből lett *Mallory* családnévvel függhet össze. A családnév ír nyelvre történő átbetűzése jelenik meg az 1623-ra datált, gaelicizált *Ballymulleragh* ('Mallory falva') névalakban. Korábbi előzmények után a 18. században a területre az ír *Port an Ghiolla Ghruama* ('a komor kísérő kikötője') névformával hivatkoznak, amelyben a normann francia személynév köznévi értelmének fordítása köszön vissza. A mai angol *Groomsport* ('a szolgáló kikötője') helynév pedig az ír névalak személyt jelölő köznévi elemének összetett jelentéséből – ugyancsak fordítás révén – a szolgálatra való kötelezettség aspektusát emeli ki.[943]

A fentiekből látható, hogy a Brit-szigetek korai keletkezésű helynevei részint a térségben egykor használt, mára már kihalt nyelvekből származnak, részint pedig a jelenleg is használatban lévő nyelvek korábbi változataira vezethetők vissza. Az angliai területen számos, az ó- és középangol korszakban keletkezett, az írásbeliség által rögzített konzervatív névformával találkozunk. Ezek a helynevek mintegy kiszakadtak az élő nyelvhasználatból, annak változásait nem, illetve a nyelvjárási változások szintjén követték. Mai köznyelvi kiejtésüket, amely nagyban különbözhet a helyi ejtésmódtól, a századokkal korábbi, „helyes"-nek tartott írott alak határozza meg, értelmezhetőségük pedig elveszett az anyanyelvi beszélők számára. A helynevek eredetének vizsgálatában ezért szükségszerűen a korai lejegyzett formáknak van meghatározó szerepe.[944]

A kelta területeken ezzel szemben az őshonos lakosság által adott helynevek együtt változtak a nyelvi rendszer egészével, nagy részük a ma is élő kelta utódnyelvek, a walesi, a cornwalli, a skót gael és az ír alapján az anyanyelvi beszélők előtt érthető maradt. Az elmúlt néhány száz évben a kolonizáló szándékkal érkező angol ajkúak némiképp módosították ezeket a névformákat mind a kiejtés, mind a lejegyzés terén, így az utóbbi időszakban nyelvpolitikai alapokról kiindulva éppen az eredeti kiejtést jól tükröző írásmód kialakítása, a korábbi írott formák visszaállítása volt napirenden. Ebben a feladatban és a kelta gyökerű helynevek etimológiájának kidolgozásában a jelenlegi helyi kiejtés tanulmányozása mindvégig megbízható kiindulópontnak bizonyult.[945]

[943] DBPN. 215; Muhr: *English place-names in Ireland,* 2013, 396–397; https://www.logainm.ie/en/1416643 (Letöltés: 2024. március 6.)
[944] Gelling: *Signposts,* 1988, 23, 26–27.
[945] Uo., 26.

8. IRODALOMJEGYZÉK

Internetes források

A vision of Britain through time, University of Portsmouth, 2009–2024. https://www.visionofbritain.org.uk/

Akademi Kernewek Place Names Panel (ed.): *Henwyn Tyller / Place Names,* 2024. https://www.akademikernewek.org.uk/place-names/?locale=en

British Place Names. A comprehensive gazetteer, é. n. https://britishplacenames.uk/

Csámborgó. Barna Béla turisztikai szakíró blogja, 2016. https://csamborgo.hu/

DMNES. = Uckelman, Sara L. (ed.-in-chief): *Dictionary of Medieval Names from European Sources,* 2015–2023. https://dmnes.org/about

Durham, Anthony et al. (eds.): *Roman Era Names of forts, settlements, rivers, islands, tribes, etc.,* 2024. http://www.romaneranames.uk/

Gaelic Place-Names of Scotland, Ainmean-Àite na h-Alba, 2024. https://www.ainmean-aite.scot/

Harper, Douglas: *Online Etymology Dictionary,* 2001–2024. https://www.etymonline.com/

HEPNC. = Uckelman, Sara L.: *Handbook of English Place-Name Construction,* 2014. https://www.ellipsis.cx/~liana/names/english/handbook.pdf

Heritage Gateway, 2012. https://www.heritagegateway.org.uk/Gateway/

Hogan, Edmund: *Onomasticon Goedelicum,* revised and corrected by Donnchadh Ó Corráin, 2024. https://www.dias.ie/celt/celt-publications-2/onomasticon-goedelicum/

KEPN. = The Institute for Name-Studies (ed.): *Key to English Place-Names,* University of Nottingham, 2024. http://kepn.nottingham.ac.uk/

List of Historic Place Names of Wales, Royal Commission on the Ancient and Historical Monuments of Wales, 2024. https://rcahmw.gov.uk/discover/list-of-historic-place-names/; https://historicplacenames.rcahmw.gov.uk/

logainm.ie = Government of Ireland (ed.): *Placenames Database of Ireland,* Gaois, 2008–2024. https://www.logainm.ie/en/

Map of the Historic Counties, Historic Counties Trust, 2022. https://historiccountiestrust.co.uk/map

NN. = Ahrholdt, Judith (ed.): *Nordic Names,* 2004–2024. https://www.nordicnames.de/namefinder/

OED. = *Oxford English Dictionary Website,* Oxford University Press, 2024. https://oed.com/

OSG. = OS Team: *The Gaelic origins of place names in Britain,* Ordnance Survey, 2024. https://getoutside.ordnancesurvey.co.uk/guides/the-gaelic-origins-of-place-names-in-britain/

OSSca. = OS Team: *The Scandinavian origins of place names in Britain,* Ordnance Survey, 2024. https://getoutside.ordnancesurvey.co.uk/guides/the-scandinavian-origins-of-place-names-in-britain/

OSSco. = OS Team: *The Scots origins of place names in Britain,* Ordnance Survey, 2024. https://getoutside.ordnancesurvey.co.uk/guides/the-scots-origins-of-place-names-in-britain/

OSW. = OS Team: *The Welsh origins of place names in Britain,* Ordnance Survey, 2024. https://getoutside.ordnancesurvey.co.uk/guides/the-welsh-origins-of-place-names-in-britain/

Roman Britain, é. n. https://www.roman-britain.co.uk/

ScotlandsPlaces, Historic Environment Scotland – National Records of Scotland – National Library of Scotland (NLS), 2024. https://scotlandsplaces.gov.uk/

Scots Words and Place-names, JISC– University of Glasgow – National e-Science Centre – Scottish Language Dictionaries – Scottish Place-Name Society, 2011. https://swap.nesc.gla.ac.uk/

SEPN. = Institute for NameStudies (ed.): *Survey of English Place-Names,* English Place-Name Society, 1923–2024. https://epns.nottingham.ac.uk/

Wales Language Commissioner: *List of Standardised Welsh Place-names,* 2018. https://www.welshlanguagecommissioner.wales/policy-and-research/welsh-place-names

Wikipedia. The Free Encyclopedia, Wikimedia Foundation, 2024. https://en.wikipedia.org

Nyomtatott források

ASE. = Lapidge, Michael – Blair, John – Keynes, Simon – Scragg, Donald (eds.): *The Blackwell Encyclopaedia of Anglo-Saxon England,* Oxford, Blackwell, 2004.

CDEPN. = Watts, Victor (ed.): *The Cambridge Dictionary of English Place-Names,* Cambridge, Cambridge University Press, 2006. (Első kiadása: Cambridge, Cambridge University Press, 2004.)

Collins Road Atlas, Superscale Britain, London, HarperCollins Publishers, 2003.

DBPN. = Mills, A. D. (ed.): *A Dictionary of British Place Names,* first edition revised, Oxford, Oxford University Press, 2011.

DEPN. = Ekwall, Eilert: *The Concise Oxford Dictionary of English Place-names,* 4th edition, Oxford, Oxford University Press, 1960.

Faragó Imre et al. (szerk.): *Családi világatlasz,* Budapest, Térkép-Faragó Bt. – Hibernia Nova Kft. – Pannon Literatúra Kft. – Szarvas András – Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft., 2006.

FNESz. = Kiss Lajos: *Földrajzi nevek etimológiai szótára* 1–2, második, javított és bővített kiadás, Budapest, Akadémiai, 1988.

PNS. = Taylor, Iain: *The Placenames of Scotland,* Edinburgh, Birlinn, 2022.

Hivatkozott szakirodalom

Alpatov, Vladislav: Place-Names with Christian Associations, *Journal of the English Place-Name Society,* vol. 42, 2010, 5–30.

Arngart, Olof: On the *ingtūn* type of English place name, *Studia Neophilologica,* vol. 44, 1972, 263–273.

Bailey, Mark: Beyond the Midland field system: the determinants of common rights over the arable in medieval England, *Agricultural History Review,* vol. 58, 2010/2, 153–171.

Bassett, Steven: *Prestetone:* the land of the clerics of Wootton Wawen (Warwickshire), in Eleanor Quinton (ed.): *The Church in English Place-Names,* Nottingham, English Place-Name Society, 2009, 23–38.

Black, Jeremy: *A History of the British Isles,* 4th edition, London, Palgrave, 2017.

Blair, John: *The Church in Anglo-Saxon society,* Oxford, Oxford University Press, 2005.

Boardman, Steve – Reuben, John (eds.): *Saints' Cults in the Celtic World,* Woodbridge (UK), Boydell Press, 2013.

Bölcskei Andrea: A differenciáló elem az angol településnevekben, *Névtani Értesítő,* 28. évf., 2006, 67–81.

Bölcskei Andrea: A differenciált angol településnevek korrelációs rendszeréről, *Névtani Értesítő,* 29. évf., 2007, 65–77.

Bölcskei, Andrea: Distinctive Additions in English Settlement Names: A Cognitive Linguistic Approach, *Nomina,* vol. 33, 2010, 101–120.

Bölcskei Andrea: Törzs- és népnévi helynevek a Brit-szigeteken, *Helynévtörténeti Tanulmányok,* VI. évf., 2011, 197–212.

Bölcskei Andrea: Helynévi szubsztrátumok a Brit-szigeteken, *Helynévtörténeti Tanulmányok,* VIII. évf., 2012, 151–169.

Bölcskei Andrea: A kelta vallásosság helynévi nyomai a Brit-szigeteken, *Helynévtörténeti Tanulmányok,* IX. évf., 2013, 169–184.

Bölcskei, Andrea: Traces of Ancient Celtic Religiosity in the Place Names of the British Isles, in Veronika Ruttkay – Bálint Gárdos (eds.): *HUSSE 11 Proceedings of the 11th Conference of the Hungarian Society for the Study of English,* Budapest, L'Harmattan, 2014, 103–112.

Bölcskei Andrea: *Mendip Hills ~ Mendips:* egy angliai tájról és annak nevéről, in Bárth M. János – Bodó Csanád – Kocsis Zsuzsanna (szerk.): *A nyelv dimenziói. Tanulmányok Juhász Dezső tiszteletére,* Budapest, ELTE BTK, 2015, 351–357.

Bölcskei Andrea: Az egyház birtokosi szerepkörét tükröző középkori angol helységnevek típusai, *Helynévtörténeti Tanulmányok,* XII. évf., 2016, 101–114.

Britain, David (ed.): *Language in the British Isles,* Cambridge, Cambridge University Press, 2007.

Bynon, Theodore: London's Name, *Transactions of the Philological Society,* vol. 114, 2016/3, 281–297.

Cameron, Kenneth: *English Place-Names,* London, Methuen, 1969. (Új kiadása: London, Batsford, 1996.)

Charles-Edwards, T. M.: *Early Christian Ireland,* Cambridge, Cambridge University Press, 2004.

Chrystal, Paul: *A Historical Guide to Roman York,* Barnsley, Pen & Sword Books, 2021.

Clancy, Thomas Owen: Annat in Scotland and the origins of the parish, *The Innes Review,* vol. 46, 1995/2, 91–115.

Clancy, Thomas Owen: Many strata: English and Scots place-names in Scotland, in Jayne Carroll – David N. Parsons (eds.): *Perceptions of Place. Twenty-First-Century Interpretations of English Place-Names Studies,* Nottingham, English Place-Names Society, 2013, 283–319.

Clancy, Thomas Owen: *Logie:* an ecclesiastical place-name element in eastern Scotland, *Journal of Scottish Name Studies*, vol. 10, 2016, 25–88.

Clarkson, Tim: The place-name Peanfahel, *Senchus, notes on early medieval Scotland,* blog, 5 March 2010. https://senchus.wordpress.com/2010/03/05/the-place-name-peanfahel/

Coates, Richard: *The place-names of Hampshire,* London, Batsford, 1989.

Coates, Richard: A new explanation of the name of London, *Transactions of the Philological Society,* vol. 96, 1998/2, 203–229.

Coates, Richard: Some philological and methodological thoughts on the problematic place-name Avening, Gloucestershire, *Nomina,* vol. 39, 2016–2018, 57–75.

Coates, Richard – Breeze, Andrew: *Celtic voices, English places. Studies of the Celtic impact on place-names in England,* Stamford, Shaun Tyas, 2000.

Cole, Ann: Place-Names as Travellers' Landmarks, in Nicholas J. Higham – Martin J. Ryan (eds.): *Place-names, Language and the Anglo-Saxon Landscape,* Woodbridge, Boydell, 2011, 51–68.

Corrigan, Linda M.: Hunting the Vikings in South Cumbria from Ambleside to Haverbrack, in Nicholas J. Higham – Martin J. Ryan (eds.): *Place-names, Language and the Anglo-Saxon Landscape,* Woodbridge, Boydell, 2011, 105–123.

Cox, Arthur: The Etymology of some Mendip place names, *MCG Journal,* 1967. http://www.mendipcavinggroup.org.uk/sections/upperflood/occpub4.html#1b

Cox, Barrie: The place-names of the earliest English records, *Journal of the English Place-Name Society,* vol. 8, 1976, 12–66.

Cox, Richard A. V.: Indicators of Ecclesiastical and Norse Settlement and History in the Toponymic Material in Appendixes H1–H8 of the *Papar* Project, in Barbara E. Crawford et al. (eds.): *The Papar Project,* 2005. http://www.paparproject.org.uk/hebrides.html

Crawford, Barbara E. – Simpson, Ian: Introduction to the Hebrides. Nature of ecclesiastical establishments, in Barbara E. Crawford et al. (eds.): *The Papar Project,* 2008. http://www.paparproject.org.uk/hebrides_introduction.pdf

Croci, Cassidy: *Two Languages, One Name: Hybrid Place-Names in the East Midlands,* 15 June 2020. https://emidsvikings.ac.uk/blog/two-languages-one-name-hybrid-place-names-in-the-east-midlands

Cullen, Paul: English place-names and landscape terminology, in Jayne Carroll – David N. Parsons (eds.): *Perceptions of Place. Twenty-First-Century Interpretations of English Place-Names Studies,* Nottingham, English Place-Names Society, 2013, 161–179.

Cunliffe, Barry – Koch, John T. (eds.): *Celtic from the West: Alternative Perspectives from Archaeology, Genetics, Language and Literature,* Oxford, Oxbow Books, 2012.

Davies, Norman: *Európa története,* második kiadás, Budapest, Osiris–2000, 2002.

Derry City Council Heritage and Museum Service (ed.): *The Lost Settlement of Dunnalong, The Dunnalong Archaeological Project 2012,* Londonderry, Derry City Council Heritage and Museum Service – Foyle Civic Trust, 2013. http://foylecivictrust.org/wp-content/uploads/2014/07/dunnalong-lowres.pdf

Dillon, Myles – Chadwick, Nora: *The Celtic Realms. The History and Culture of the Celtic Peoples from Pre-History to the Norman Invasion,* London, Phoenix Press, 2000.

Dommelen, Dorn Van: Boroughs and Socio-Political Reconstruction in Late Anglo-Saxon England, in Nicholas J. Higham – Martin J. Ryan (eds.): *Place-names, Language and the Anglo-Saxon Landscape,* Woodbridge, Boydell, 2011, 225–240.

Draper, Simon: Language and the Anglo-Saxon Landscape: Towards an Archaeological Interpretation of Place-Names in Wiltshire, in Nicholas J. Higham – Martin J. Ryan (eds.): *Place-names, Language and the Anglo-Saxon Landscape,* Woodbridge, Boydell, 2011, 85–104.

Durham, Anthony et al. (eds.): *Roman Era Names of forts, settlements, rivers, islands, tribes, etc.,* 2022. http://www.romaneranames.uk/

Eliade, Mircea: Kelták, germánok, thrákok és géták, in uő (szerk.): *Vallási hiedelmek és eszmék története,* Budapest, Osiris, 2006, 382–408.

Fekete, Tamás: *Historical Code-Mixing in English Place-Names,* Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars Publishing, 2022.

Fell, Christine: *Women in Anglo-Saxon England,* Oxford, Blackwell, 1987.

Fellows Jensen, Gillian: English place-names such as Doddington and Donnington, *Sydsvenska Ortnamnssällskapets Årsskrift,* 1974, 26–65.

Fellows Jensen, Gillian: Light thrown by Scandinavian Place-Names on the Anglo-Saxon Landscape, in Nicholas J. Higham – Martin J. Ryan (eds.): *Place-names, Language and the Anglo-Saxon Landscape,* Woodbridge, Boydell, 2011, 69–84.

Fellows-Jensen, Gillian: The Scandinavian background to English place-names, in Jayne Carroll – David N. Parsons (eds.): *Perceptions of Place. Twenty-First-Century Interpretations of English Place-Names Studies,* Nottingham, English Place-Names Society, 2013, 75–101.

Field, John: *A History of English Field Names,* London – New York, Routledge Taylor & Francis Group, 2013.

Finnegan, Aengus – Ó Raghallaigh, Brian – Měchura, Michal Boleslav: The distribution of ecclesiastical elements in Irish placenames, PowerPoint Presentation, Fiontar, Dublin City University, 2014, in *Placenames Database of Ireland,* 2008–2024. https://www.logainm.ie; https://www.gaois.ie/pdf/eiliminti-eaglasta-i-logainmneacha-na-heireann-01.pdf

Flanagan, Deirdre – Flanagan, Laurence: *Irish Place Names,* Dublin, Gill, 2002.

Fodor István: *A világ nyelvei és nyelvcsaládjai,* Budapest, Tinta, 2004.

Fox, Bethany: The P-Celtic Place-Names of North-East England and South-East Scotland, *The Heroic Age,* issue 10: *Saints and Sanctity,* 2007. https://www.heroicage.org/issues/10/fox.html

Fraser, James E.: *From Caledonia to Pictland: Scotland to 795,* Edinburgh, Edinburgh University Press, 2009.

Gammeltoft, Peder: Island Names, in Carole Hough – Daria Izdebska (eds.): *The Oxford Handbook of Names and Naming,* Oxford, Oxford University Press, 2016, 125–134.

Gelling, Margaret: *Place-Names in the Landscape,* London, Dent, 1984.

Gelling, Margaret: *Signposts to the Past. Place-Names and the History of England,* Chichester, Phillimore, 1988.

Gelling, Margaret: The word *church* in English place-names, in Eleanor Quinton (ed.): *The Church in English Place-Names,* Nottingham, English Place-Name Society, 2009, 8–9.

Gelling, Margaret – Cole, Ann: *The Landscape of Place-Names,* Stamford, Shaun Tyas, 2000.

Grant, Alison: Gaelic Place Names: 'Sìth' And 'Sìthean', *The Bottle Imp,* issue 6: *Scottish Gothic,* November 2009. https://www.thebottleimp.org.uk/2009/11/gaelic-place-names-sith-and-sithean/

Grant, Alison: Gaelic Place-Names: 'Inbhir', *The Bottle Imp,* issue 18: *Scottish Spies And Thrillers,* June 2015. https://www.thebottleimp.org.uk/2015/11/gaelic-place-names-inbhir/

Grant, Alison: Gaelic Place-Names: Occupational Terms, *The Bottle Imp,* issue 15: *Medicine And Scottish Literature,* May 2014. https://www.thebottleimp.org.uk/2014/06/gaelic-place-names-occupational-terms/

Grant, Alison: Gaelic Place-Names: 'Uamh', *The Bottle Imp,* issue 16: *Sir Walter Scott Special Issue,* November 2014. https://www.thebottleimp.org.uk/2014/11/gaelic-place-names-uamh/

Grant, Alison: Gaelic Place-Names: Words Meaning 'Green', *The Bottle Imp,* issue 17: *Ecology And Scottish Writing,* June 2015. https://www.thebottleimp.org.uk/2015/06/gaelic-place-names-words-meaning-green/

Grant, Alison: Gaelic Place-Names: 'Inbhir', *The Bottle Imp,* issue 18: *Scottish Spies And Thrillers,* June 2015. https://www.thebottleimp.org.uk/2015/11/gaelic-place-names-inbhir/

Grant, Alison: Gaelic Place-Names: Bird Names, *The Bottle Imp,* issue 19: *Naomi Mitchison Special Issue,* June 2016. https://www.thebottleimp.org.uk/2016/06/gaelic-place-names-bird-names/

Geddes & Grosset: *Celtic Mythology,* New Lanark, Geddes & Grosset, David Dale House, 2006.

Harbinson, Peter: *Pre-Christian Ireland: From the First Settlers to the Early Celts,* London, Thames and Hudson, 1988.

Hawkins, Jillian Patricia: *The significance of the place-name element* *funta *in the early middle ages,* University of Winchester, unpublished PhD thesis, 2011. https://cris.winchester.ac.uk/ws/portalfiles/portal/2545372/hawkins_Jillian_PhD.pdf

Hoffmann István: *Helynevek nyelvi elemzése,* második kiadás, Budapest, Tinta, 2007.

Hooke, Della: The Woodland Landscape of Early Medieval England, in Nicholas J. Higham – Martin J. Ryan (eds.): *Place-names, Language and the Anglo-Saxon Landscape,* Woodbridge, Boydell, 2011, 143–174.

Hough, Carole: The (non-)survival of Romano-British toponymy, *Neuphilologische Mitteilungen,* vol. 105, 2004/1, 25–32.

Hough, Carole: Commonplace place-names, *Nomina,* vol. 30, 2007, 101–120.

Hough, Carole: Eccles in English and Scottish Place-Names, in Eleanor Quinton (ed.): *The Church in English Place-Names,* Nottingham, English Place-Name Society, 2009, 109–124.

Hough, Carole: Women in place-names, in Jayne Carroll – David N. Parsons (eds.): *Perceptions of Place. Twenty-First-Century Interpretations of English Place-Names Studies,* Nottingham, English Place-Names Society, 2013, 251–281.

Hough, Carole: Settlement Names, in Carole Hough – Daria Izdebska (eds.): *The Oxford Handbook of Names and Naming,* Oxford, Oxford University Press, 2016, 87–103.

Hunt, Patrick: Celtic Iron Age Sword Deposits and Arthur's Lady of the Lake, *Archaeolog, archaeological insights into questions that matter,* 26 February 2008. https://web.stanford.edu/group/archaeolog/cgi-bin/archaeolog/2008/02/26/celtic-iron-age-sword-deposits-and-arthurs-lady-of-the-lake/

Insley, John: Personal names in place-names, in Jayne Carroll – David N. Parsons (eds.): *Perceptions of Place. Twenty-First-Century Interpretations of English Place-Names Studies,* Nottingham, English Place-Names Society, 2013, 209–249.

Jackson, Kenneth H.: *Language and history in early Britain: a chronological survey of the Brittonic languages 1st to 12th c. A.D.,* Edinburgh, Edinburgh University Press, 1953.

James, Alan G.: **Eglēs* / *Eclēs* and the formation of Northumbria, in Eleanor Quinton (ed.): *The Church in English Place-Names,* Nottingham, English Place-Name Society, 2009, 125–150.

James, Alan G.: Elements of Latin Origin in P-Celtic Place-names between the Walls, *The Journal of Scottish Name Studies,* vol. 8, 2014, 1–50. https://clog.glasgow.ac.uk/ojs/index.php/JSNS/article/view/243/270

James, Alan G.: *The Brittonic Language in the Old North. A Guide to the Place-Name Evidence.* Volume 2: *A Guide to the Elements,* Scottish Place Name Society, 2024. https://spns.org.uk/resources/bliton

Jones, Richard: Settlement archaeology and place-names, in Jayne Carroll – David N. Parsons (eds.): *Perceptions of Place. Twenty-First-Century Interpretations of English Place-Names Studies,* Nottingham, English Place-Names Society, 2013, 181–207.

Jones, Richard L.C.: Responding to Modern Flooding: Old English Place-Names as a Repository of Traditional Ecological Knowledge, *Journal of Ecological Anthropology,* vol. 18, 2016/1. https://digitalcommons.usf.edu/jea/vol18/iss1/9

Jones, Richard: *Rethinking Old English toponyms.* https://www.academia.edu/12178311/Rethinking_Old_English_Toponyms

Jones, Richard – Semple, Sarah (eds.): *Sense of Place in Anglo-Saxon England,* Donington, Shaun Tyas, 2012.

Joyce, Patrick Weston: *The origin and history of Irish names of places,* Dublin, McGlashan & Gill, 1870.

Kearney, Hugh: *The British Isles. A History of Four Nations,* 2nd edition, Cambridge, Cambridge University Press, 2012.

Kilpatrick, Kelly A.: Nemorensis Lacus, in Pete Bounous et al. (eds.): *Nemi to Nottingham: Following in the Footsteps of Fundilia,* 10 July 2013. https://nemitonottingham.wordpress.com/2013/07/10/nemorensis-lacus/

Kilpatrick, Kelly A.: Nemeton in the Medieval World, in Pete Bounous et al. (eds.): *Nemi to Nottingham: Following in the Footsteps of Fundilia,* 3 September 2013. https://nemitonottingham.wordpress.com/2013/09/03/nemeton-in-the-medieval-world/

King, Jacob: *Analytical Tools for Toponymy: Their Application to Scottish Hydronymy,* University of Edinburgh, unpublished PhD thesis, 2008. http://www.era.lib.ed.ac.uk/handle/1842/3020

Kitson, Peter R.: British and European River Names, *Transactions of the Philological Society,* vol. 94, 1996, 73–118.

Koch, John T.: *Celtic Culture: A Historical Encyclopedia,* Santa Barbara (CA), ABC-Clio, 2006.

Koch, John T. – Cunliffe, Barry (eds.): *Celtic from the West 2: Rethinking the Bronze Age and the Arrival of Indo-European in Atlantic Europe,* Oxford–Oakville, Oxbow Books, 2013.

Koch, John T. – Cunliffe, Barry et al. (eds.): *Celtic from the West 3: Atlantic Europe in the Metal Ages: questions of shared language,* Oxford, Oxbow Books, 2016.

Koivisto-Kokko, Victoria: *Old English Online,* 2023. https://oldenglish.info/

Krahe, Hans: *Unsere ältesten Flußnamen,* Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, 1964.

Kruse, John: Haunted Pits and Pools – the Hobgoblins of England, in uő: *British Fairies. A site studying and discussing British fairy lore,* 30 July 2023. https://britishfairies.wordpress.com/tag/english-place-name-survey/

Langslow, Derek: Mendip Hills. Natural Area profile, *Natural England,* 1998. http://www.naturalareas.naturalengland.org.uk/Science/natural/profiles/naProfile84.pdf

Leech, Geoffrey: *The unique heritage of place-names in North West England,* Faculty of Arts and Social Sciences, Lancaster University, 2006. http://www.lancs.ac.uk/fass/doc_library/linguistics/leechg/leech_2006.pdf

Mac an Tàilleir, Iain: Gaelic Place-Names, *National Records of Scotland,* 2003. https://archive2021.parliament.scot/Gaelic/placenamesA-B.pdf; https://archive2021.parliament.scot/Gaelic/placenamesC-E.pdf; https://archive2021.parliament.scot/Gaelic/placenamesF-J.pdf; https://archive2021.parliament.scot/Gaelic/placenamesK-O.pdf; https://archive2021.parliament.scot/Gaelic/placenamesP-Z.pdf

Matthews, Constance Mary: *Place-Names of the English-Speaking World,* Worchester–London, Weidenfeld–Nicolson, 1972.

Mawer, Allen: *The Place-Names of Northumberland and Durham,* Cambridge, Cambridge University Press, 1920.

McDowall, David: *An Illustrated History of Britain,* Harlow, Longman, 1996.

McNiven, Peter Edward: *Gaelic Place-names and the Social History of Gaelic Speakers in Medieval Menteith,* University of Glasgow, unpublished PhD thesis, 2011. https://theses.gla.ac.uk/2685/1/2011mcnivenphd.pdf

McNiven, Peter: *Spittal* place-names in Menteith and Strathendrick: evidence of crusading endowments? *Innes Review: Journal of the Scottish Catholic Historical Association,* vol. 64, 2013/1, 23–38.

McNiven, Peter: Place-names and the medieval church in Menteith, *Journal of Scottish Name Studies,* vol. 8, 2014, 51–92.

Mező András: *A templomcím a magyar helységnevekben (11–15. század),* Budapest, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, 1996.

Mileson, Stephen: The South Oxfordshire Project: perceptions of landscape, settlement and society, c. 500–1650, *Landscape History,* vol. 33, 2012/2, 83–98.

Mileson, Stephen – Brookes, Stuart: *Peasant Perceptions of Landscape. Ewelme Hundred, South Oxfordshire, 500–1650,* Oxford, Oxford University Press, 2022.

Moore, David W.: *The Other British Isles. A History of Shetland, Orkney, the Hebrides, Isle of Man, Anglesey, Scilly, Isle of Wight and the Channel Islands,* Jefferson (North Carolina) – London, McFarland & Company, 2005.

Moss, John: *A History of English Placenames and Where They Came From,* Barnsley, Pen & Sword Books Ltd., 2020.

Muhr, Kay: English place-names in Ireland, in Jayne Carroll – David N. Parsons (eds.): *Perceptions of Place. Twenty-First-Century Interpretations of English Place-Names Studies,* Nottingham, English Place-Names Society, 2013, 355–397.

Muhr, Kay: Place-names and Religion: A Study of Early Christian Ireland, in Carole Hough – Daria Izdebska (eds.): *The Oxford Handbook of Names and Naming,* Oxford, Oxford University Press, 2016, 585–603.

Murray, John: *Reading the Gaelic Landscape,* Dunbeath, Whittles Publishing, 2014.

Nicolaisen, W. F. H.: *Scottish Place-Names: Their Study and Significance,* revised edition, Edinburgh, John Donald, 2011.

O'Driscoll, James: *Britain. The Country and its People: An Introduction for Learners of English,* Oxford, Oxford University Press, 1995.

Owen, Hywel Wyn: English place-names in Wales, in Jayne Carroll – David N. Parsons (eds.): *Perceptions of Place. Twenty-First-Century Interpretations of English Place-Names Studies,* Nottingham, English Place-Names Society, 2013, 321–353.

Padel, O. J.: Brittonic place-names in England, in Jayne Carroll – David N. Parsons (eds.): *Perceptions of Place. Twenty-First-Century Interpretations of English Place-Names Studies,* Nottingham, English Place-Names Society, 2013, 1–41.

Parsons, David N.: Churls and athelings, kings and reeves: some reflections on place-names and early English society, in Jayne Carroll – David N. Parsons (eds.): *Perceptions of Place. Twenty-First-Century Interpretations of English Place-Names Studies,* Nottingham, English Place-Names Society, 2013, 43–72.

Pickles, Thomas: *Biscopes-tūn*, *muneca-tūn* and *prēosta-tūn*: dating, significance and distribution, in Eleanor Quinton (ed.): *The Church in English Place-Names,* Nottingham, English Place-Name Society, 2009.

Pődör Dóra: The Phonology of Scottish Gaelic Loanswords in Lowland Scots, *Scottish Language,* vol. 14, 1996/1, 174–189.

Pődör Dóra: The adaptation of the original Pronunciation guide: an explanation of the pronunciation of both early and modern Irish for Hungarian Speakers, and the transcription of the pronunciation of dozens of Irish proper names according to the rules of Hungarian orthography, in Grabner Mária (szerk.): *Lady Augusta Gregory: Ír mítoszok és legendák – Istenek és harcosok,* Budapest, General Press, 2006, 438–443.

Pődör Dóra: Ír. Irish language, in Érdi Júlia – Garai Péter (szerk.): *Tipográfia és helyesírás 30 nyelvhez,* Budapest, Akadémiai, 2007, 173.

Pődör Dóra: Egy ír–magyar/magyar–ír tanulószótár létrehozásának kihívásai, *Modern Nyelvoktatás,* 30. évf., 2024/1–2, 155–167.

Probert, Duncan: Two Devonshire Cheritons, in Eleanor Quinton (ed.): *The Church in English Place-Names,* Nottingham, English Place-Name Society, 2009, 15–22.

Pye, Joanne: *Cornish Place-Names in the Landscape,* PhD dissertation, Exeter, University of Exeter, 2018. https://core.ac.uk/download/pdf/199254241.pdf

Raftery, Barry: *Pagan Celtic Ireland: The Enigma of the Irish Iron Age,* London, Thames and Hudson, 1994.

Reaney, Percy Hide: *The Origin of English Place-Names,* London, Routledge and Kegan Paul, 1961.

Rivet, A. L. F. – Smith, Colin: *The Place-Names of Roman Britain,* London, Batsford, 1979.

Robinson, Stephen: *Somerset Place Names,* Wimbourne, The Dovecote Press Ltd., 1992.

Room, Adrian: *The Street Names of England,* Stamford, Paul Watkins, 1992.

Ross, David: *The Celts of the British Isles. From the Earliest Times to the Viking Invasion,* New Lanark, Geddes & Grosset, 2004.

Ryan, Martin J.: Place-Names, Language and the Anglo-Saxon Landscape: An Introduction, in Nicholas J. Higham – Martin J. Ryan (eds.): *Place-names, Language and the Anglo-Saxon Landscape,* Woodbridge, Boydell, 2011, 1–21.

Ryan, Martin J.: That 'Dreary Old Question': The Hide in Early Anglo-Saxon England, in Nicholas J. Higham – Martin J. Ryan (eds.): *Place-names, Language and the Anglo-Saxon Landscape,* Woodbridge, Boydell, 2011, 207–224.

Simpson, Ian A. – Crawford, Barbara – Ballin-Smith, Beverley: Papar place-names in the Northern and Western Isles of Scotland: a preliminary assessment of their association with agricultural land potential, in Barbara E. Crawford et al. (eds.): *The Papar Project,* 2005. http://www.paparproject.org.uk/agricassessment.pdf

Smith, Colin: The survival of Romano-British toponymy, *Nomina,* vol. 4, 1980, 27–40.

Smith, Edward: Heathen and mythological elements in English place-names, in uő: *In-depth Germanic language studies,* 2014. http://germanic-studies.org/Heathen-and-mythological-elements-in-English-place-names.htm

Steerwood, Robert: A context for Sitomagus: Romano-British settlement in the Suffolk mid-coastal area, *Proceedings of the Suffolk Institute of Archaeology and History*, vol. 40, 2003/3, 253–261.

Stewart, George Rippey: *Names on the Globe,* New York, Oxford University Press, 1975.

Strandberg, Svante: River Names, in Carole Hough – Daria Izdebska (eds.): *The Oxford Handbook of Names and Naming,* Oxford, Oxford University Press, 2016, 104–114.

Szántó György Tibor: *Anglia története,* Budapest, Akkord, 2007.

Tamás Erzsébet: Faluközösség – földközösség Angliában. (Újabb kutatási elméletek), *Történelmi Szemle,* 37. évf., 1995/1, 71–96.

Taylor, Simon: Place-names and the early church in Scotland, *Records of the Scottish Church History Society,* vol. 28, 1998, 1–22.

Taylor, Simon: Guide to Gaelic origins of place names in Britain, *Ordnance Survey,* 2005. https://www.north-harris.org/wp-content/uploads/2012/12/gaelic_guide.pdf és OS Team: The Gaelic origins of place names in Britain, *GetOutside Ordnance Survey,* 7 November 2019. https://getoutside.ordnancesurvey.co.uk/guides/the-gaelic-origins-of-place-names-in-britain/

Tóth Valéria: *Településnevek változás-tipológiája,* Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, 2008.

Townend, Matthew: Scandinavian place-names in England, in Jayne Carroll – David N. Parsons (eds.): *Perceptions of Place. Twenty-First-Century Interpretations of English Place-Names Studies,* Nottingham, English Place-Names Society, 2013, 103–126.

Ward, Brendan: Ptolemy's Seas and Oceans, *Steemit,* 2019. https://steemit.com/ireland/@harlotscurse/ptolemy-s-seas-and-oceans

Watson, Adam: *Place names in much of north-east Scotland. Hill, glen, lowland, coast, sea, folk,* Paragon Publishing, Rothersthorpe, 2013.

Watson, Richard: Viking-Age Amounderness: A Reconsideration, in Nicholas J. Higham – Martin J. Ryan (eds.): *Place-names, Language and the Anglo-Saxon Landscape,* Woodbridge, Boydell, 2011, 125–141.

Watson, William John: *The History of the Celtic Place-names of Scotland,* Edinburgh–London, Blackwood, 1926. (Reprint: Watson, William John: *The Celtic Place-Names of Scotland, Introduction by Simon Taylor,* Edinburgh, John Donald, 2021.)

A SOROZATBAN EDDIG MEGJELENT

Monográfia

Lovász Irén: *Szakrális kommunikáció*

Galsi Árpád: *Jakab, az Úr testvére*

Pap Ferenc: *Templom mint teológia. Kulcsok az Ezékiel 40-48 értelmezéséhez*

Tóth Sára: *A képzelet másik oldala.*
Irodalom és vallás Northrop Frye munkásságában

Tari János: *A néprajzi és az antropológiai filmkészítés.*
Történeti, elméleti és gyakorlati példák

Buda Béla: *Empátia. A beleélés lélektana*

Németh Dávid: *Pasztorálantropológia*

Szenczi Árpád: *Az ember természete – természetes(en) nevelés.*
A reformpedagógia egy lehetséges reformja

Váradi Ferenc: *Vázlatok az óvodai anyanyelvi-irodalmi nevelésről*

Semsey Viktória (szerk.): *Latin-Amerika 1750–1840.*
A gyarmati rendszer felbomlásától a független államok megalakulásáig

Bagdy Emőke: *Pszichofitness. Kacagás – kocogás – lazítás*

Balázs Siba: *Life Story and Christian Metanarration. The importance of the research results of narrative identity to practical theology*

Kocziszky Éva: *Antifilozófusok huszonöt időszerű kérdése a kereszténységhez*

Honti László: *Magyar nyelvtörténeti tanulmányok*

Szummer Csaba: *Freud, avagy a modernitás mítosza*

Kun Attila: *A munkajogi megfelelés ösztönzésének újszerű jogi eszközei*

Dr. Lenkeyné dr. Semsey Klára: *Életútinterjú*

Görözdi Zsolt: *Protestáns egyházértelmezés a reformáció századában*
a jelentősebb egyházi rendtartásokban

Békési Sándor: *Sisi személyének teológiai portréja*

Török Emőke: *Munka és társadalom.*
A munka jelentésváltozásai a bérmunkán innen és túl

Sepsi Enikő: *Pilinszky János mozdulatlan színháza*
Mallarmé, Simone Weil és Robert Wilson műveinek tükrében

Erdélyi Ildikó: *A lélek színháza. A pszichodráma és az önismeret útjai*

Szummer Csaba: *Pszichedelikumok és spiritualitás*

Papp Sándor: *Török szövetség – Habsburg kiegyezés.*
A Bocskai-felkelés történetéhez

Bolyki János: *Teológia a szószéken és a katedrán*

Balogh Eszter: *Túlélési stratégiák a magyar gazdaságban.*
Esettanulmányok a 2000-es évek elejéről

Falussy Lilla: *Trendek a kortárs olasz drámában*

Bekő István Márton: *Jézus csodáiról szóló elbeszélések Márk evangéliumában*

Kovai Melinda: *Lélektan és politika. Pszichotudományok a magyarországi*
államszocializmusban 1945–1970

Spannraft Marcellina: *Költészet és szakralitás*

Németh István: *Műtárgyak a boncteremben. Tanulmányok az orvoslás és*
a képzőművészet tárgyköréből

Homicskó Árpád Olivér: *A magyar társadalombiztosítási*
és szociális ellátások rendszere

Fabiny Tibor: *Az eljövendő árnyékai. A figurális tipológiai olvasás*

Szetey Szabolcs: *Adatok a magyar református prédikációs gyakorlat*
újraértékeléséhez 1784–1878 között

Balogh Tamás: *Huizinga Noster.*
Filológiai tanulmányok J. Huizinga magyar recepciójáról

Dávid Gyula: *Angol fogalmi idióma szótár.*
Angol idiómák és magyar megfelelőik

Beke Albert: *Gyulai Pál személyisége és esztétikája*

Németh Dávid: *Vallásdidaktika. A hit- és erkölcstan tanítása*
az 5–12. osztályban

Sepsi Enikő: *Kép, jelenlét, kenózis a kortárs francia költészetben és Valère*
Novarina színházában

Papp Ágnes Klára: *A tér poétikája – a poétika tere. A századfordulós*
kisvárostól az ezredfordulós terekig a magyar irodalomban

Lányi Gábor János: *A kálvinizmus nyitánya. Berni zwingliánusok és francia-svájci kálvinisták vitája az egyházfegyelem gyakorlásáról*

Kovács Dávid: *Nemzetfelfogás és történelemszemlélet a 20. századi Magyarországon*

Pap Ferenc: *Az egyházi év*

Farkas Ildikó: *A japán modernizáció ideológiája*

Horváth Csaba: *Megtalált szavak*

Csízy Katalin: *Az ideális vezető politikus alakja a görög-római hagyományban*

Siba Balázs: *Pasztorálteológia*

Indries Krisztián – Szummer Csaba: *Freud és a felkelő nap országa*

Bognárné Kocsis Judit: *A vallás mint forrás Karácsony Sándor nevelési koncepciójában*

Vető Miklós: *Jonathan Edwards gondolatvilága*

Kodácsy Tamás: *A homiletikai aptum. Hogyan lesz a szószéki beszédből igehirdetés?*

Brandt Györgyi: *A hungarológia intézményrendszerének létrehozása. Gragger Róbert a berlini egyetemen*

Simon Gabriella: *A mentorálás elmélete és gyakorlata. A mentori kompetenciák attitűdelemei és a kezdő pedagógusok mentormodellek szerinti támogatása*

Legéndy Kristóf: *A természettudományos és a teológiai megismerés modelljei*

Siba Balázs: *Pasztorálteológia* (Második, javított kiadás)

Szabados Ádám: *Az apostolok hagyománya*

Lukács Olga: *Az erdélyi egyházak ezeréves együttélésének szinopszisa*

Literáty Zoltán: *Homiletika és retorika*

Toókos Péter János: *A III. szibillakönyv. Irodalmi és teológiai bevezetés*

Borsi Attila János: *Elhívástól kihívásig. Vázlatok az egyház és a keresztyén gondolkodás megértéséhez*

Szalma József: *A biztosítási szerződés. A biztosítói kárfelelősség az európai és a magyar magánjogban*

Kövi Zsuzsanna: *Az alternatív ötfaktoros személyiségmodell és a személyiségklaszterek*

Nemeshegyi Péter SJ: *A kelet-ázsiai vallások története*

Bethlenfalvy Ádám: *Dráma a tanteremben. Történetek cselekvő feldolgozása*

Sólyom Réka: *Szaknyelvi szemantika. Funkcionális kognitív elemzések*

Dér Csilla Ilona: *Diskurzusjelölők és társulásaik a magyar nyelvben*

Csontos Nóra: *Szakszöveg-tipológia. Szakszövegtípusok vizsgálata társas-kognitív keretben*

Visky András: *Mire való a színház? Útban a* theatrum theologicum *felé*

Kovács Dóra: *Az empátia tudománya és művészete*

Korpics Márta: *A késő modern vallásosság közösségi mintázatai*

Fóris Ágota: *Fordítás és terminológia. Elmélet és gyakorlat*

Gálffy László: *Anjou és grófjai. A politikai területformálódás útjai és sajátosságai Franciaországban (9–13. század)*

Szabados Ádám: *Az apostolok hagyománya* (Második, javított kiadás)

Csűrös András: *Református egyházi élet a Tanácsköztársaság idején. A magyar reformátusság egy válságos korszakban*

Nagy József: *Élet és halál, örök élet és örök halál a Jelenések könyvében*

Boros Gábor: *Georg Misch és az önéletírás*

Karasszon István: *Az ószövetségi teológia üzenete*

Birher Nándor: *Értékalapú (köz)igazgatás*

Jakab Éva: *Állam és demokrácia: törvényhozás és törvénykezés az ókori Athénban*

Nagy József: *Élet és halál, örök élet és örök halál a Jelenések könyvében*

Bölcskei Andrea: *Az egyház mint egykori birtokos a magyar helynevekben*

Szontagh Pál: *Miért (nem) leszek pedagógus? Hivatás- és pályamotiváció a Kárpát-medencei pedagógusjelöltek körében*

Mészáros László: *Az ókori Európa nevelésügye*

László Emőke: *Kiválasztás Krisztusban*

Szűcs Ferenc: *Az imago Dei értelmezése a barthi és a Barth utáni teológiában*

Németh László: *Vidéki ellenségképek a* Szabad Nép*ben*

Frazer-Imregh Monika: *Életmód, asztrológia és mágia a reneszánszban*

Schmidt Ildikó: *A sikeres iskolai inklúzió tényezői*

G. Komoróczy Emőke: *Földbolygó szívmagasságban*

Váradi Ferenc: *Krúdy keresése*

Szalma József: *A kárfelelősség alapelvei*

Prontvai Vera: *Költészet és ritualitás a kortárs magyar színházban*

Beretzky Ágnes: *A nemzeteszme brit szemmel*

Nádor Orsolya: *A kelet-közép európai nyelvi térség*

Bene Sándor: *Egy reneszánsz magyar író – Andreas Pannonius*

Rácz Edit: *Nyelvkönyvek nevelési potenciálja*

Csontos Nóra: *Az idézés működése a magyar nyelvben*

Szummer Csaba: *Spontán értelemképződés módosult tudatállapotban*

Beretzky Ágnes: *A nemzeteszme brit szemmel*

Kustár György: *Követhető-e Jézus?*

Heltai Pál: *Bevezetés a fordítástudományba – Posztgraduális szakfordítói képzések számára*

Sitku Tibor: *A fowleri hitfejlődés-elmélet értékelése és alkalmazási területei*

Kovács Enikő Hajnalka: *Egyéni panaszénekek a Zsoltárok könyvében*

P. Márkus Katalin: *Kéziszótárak az ezredfordulón*

Váradi Ferenc: *Gyermekközpontú médiaismeret*

Péntek Dániel Gábor: *Kiáltás a mélységből – Alvilágkép a zsoltárköltészetben*

Kiss Gabriella: *A tettre kész néző*

P. Márkus Katalin: *Kéziszótárak az ezredfordulón*

Balogh Dávid: *A lekció a magyar református istentiszteleti gyakorlatban*

L'Harmattan France
5-7 Rue de l'École Polytechnique
75005 Paris
T.: 33.1.40.46.79.20
Email: diffusion.harmattan@wanadoo.fr

L'Harmattan Italia SRL
Via Degli Artisti 15
10124 Torino
Tél: (39) 011 817 13 88 / (39) 348 39 89 198
Email: harmattan.italia@agora.it

Nyomdai előkészítés: Károli Könyvműhely
Szakmai koordinátor: Gáspár Katalin
Olvasószerkesztő: Csőke Zoltán
Műszaki szerkesztő: Bödecs László
Borító: Kára László
Nyomdai kivitelezés: Prime Rate Kft.
Felelős vezető: Tomcsányi Péter